

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА
—
СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА IX

РАСПРАВЕ И ГРАЂА



18 Издање Задужбине Каменка и Павла браће Јовановић 18

БЕОГРАД 1940

СРПСКА КРАЉЕВСКА АКАДЕМИЈА

AS
346
B447
v. 9

Српски дијалектолошки зборник

КЊИГА IX

ШТАМПАРИЈА „МЛАДА СРБИЈА“ — БЕОГРАД
УСКОЧКА 4 — ТЕЛЕФОН 21-352

ЦРМНИЧКИ ГОВОР

д-р БРАНКО МИЛЕТИЋ

(Примљено на скупу Академије филозофских наука 31-X-1938 год.)

У В О Д

1. Црмница или Црмничка Нахија¹⁾ заузима област између северног дела Скадарског Блата и територије приморског племена Паштровића. На северу се граничи са Ријечком Нахијом, на западу и југозападу са Паштровићима и Спичем, а на југу са Црногорским Приморјем (Туђемилима и Зупцима), а на истоку са Црногорском Крајином (Шестанима и Сеоцима) и са Скадарским Блатом. Приближне су границе²⁾ ове (исп. приложену карту):

Северна граница иде од *Гардића* (место на обали Скадарског Блата, јужно од Посељанског Луга) побрћем и врховима на *Свињшићк*, где скреће к југу и преко *Лаштија* и *Гдлогга Брда* силази на *Вѣљу Риџку* којом иде до ушћа *Смоковског Пошда*, прелази преко многих узвишења од којих су најглавнија: *Кѡњ*, *Вѣљи Вилѡн* и *Ташѡњ* (= тремења Црмнице, Ријечке Нахије и Брајића).

На западној и југозападној граници диже се такође појас планина, на којем су (од севера к југу) главније тачке: *Вѣља Трѡсјица*, *Дражмир*, *Крш-од Мијѡвића*, *Илино*

¹⁾ Црмничка Нахија била је најјужнија од четири нахије тзв. Старе Црне Горе (тј. Црне Горе без Брда, која су се налазила на истоку од долине Таре и Пиве и линије Гатачко Поље — кланац Дуга — Никшићко Поље — долина Зете).

²⁾ Детаљне границе в. код Ј. Ердѣлановића, *Стара Црна Гора. Етничка прошлост и формирање црногорских племена* 174 и 183/4. (Српски етнографски зборник, Насеља књ. 24.) Ја сам тежио да сва географска имена дам у облику који употребљава народ. У случајевима где је у употреби више варијаната, стављам на прво место онај који је по мојим обавештењима најобичнији.

Брдо, Прдсека, Дин-Вр (= некадашња тромеђа Црне Горе, Аустрије и Турске), *Три-Рдге, Бобија и Веља Врсуша*.

Јужна граница иде планином *Сушборманом* на *Кишу од-Лонца*, где се ка северу одваја низ гребена који деле Црмницу од Крајине и који чине источну границу; на њој су најважније тачке: *Веља* и *Мала Силе[в]ица, Орван, Голџик* и *Пљесачиц* (крај Блата). Затим иде граница Блатом на острвце *Грмбжур*, које остаје Црмници, продужује се у истом правцу до *Вељија Кршић* (= уток матице Ријеке Црнојевића), где скреће на запад ка Гърдићу.

2. Иако је Црмница са свих страна опасана планинама, она ипак не претставља једноставну котлину. Напротив, то је котлина доста разноврсне пластике у којој се може издвојити неколико малих целина. Највише се истиче права Црмница, поље око реке Црмнице, местимице широко преко два км. Оно се протеже од североистока на југозапад, од Вира до под падину планине Сутормана, а отворено је на североисток према Скадарској Котлини. У горњем току прима Црмница више притока које долазе са Созине и црмничког побрђа. Друга истакнута целина је долина реке Ораоштице. Она је знатно ужа, али има местимично овећих проширења са плодном земљом. Ораоштица има и лети знатну количину воде, тако да је њена долина под зеленилом. Долина Ораоштице излази у црмничко поље недалеко од Вира, док се обе реке састају североисточно од варошице и као Върштица уливају се у Скадарско Блато. И Ораоштица прима у горњем току више мањих притока које су усекле дубоке долине. Долина Ораоштице везана је уским продором са дубоком увалом Грџо[в]љанима.

Североисточни део Црмнице је прави крш, без речних долина, са земљиштем разривеним многобројним вртачама. Као веће црте у рељефу истичу се четири велике затворене увале које су преко преседлина на ободу међусобно повезане: Папратнице, Туње, Комарно и Трново.

3. Црмница је, као што је наглашено, са свих страна — чак и са језерске — окружена непрекинутим низом планина знатне висине, тако да је саобраћај са суседним пределима знатно отежан и одржава се преко ретких превоја. Једини

природни излаз, и то на Скадарско Блато, претставља уска долина Вирштице из које се лепо види како се земљиште Црмничке Нахије са свих страна осетно спушта према саставцима Црмнице и Ораоштице. То нам објашњава двоструки значај који је варошица Вѝр, подигнута на саставу Црмнице и Ораоштице, на једином отвору котлине и недалеко од Блата, одувек имала за становнике свих околних предела. Док она — због згодног силаска — на једној страни претставља саобраћајни чвор у коме се стичу путеви са више страна (из Горње Црмнице, долине Ораоштице, долине Црмнице, а преко превоја на Суторману и из Приморја), па према томе и природно средиште за међусобне односе различних предела Црмнице, она је на другој — због лаког приступа Блату — најзгоднији посредник за везе са спољашњим светом. Потпуно је, дакле, разумљиво што је на том месту од старине било средиште промета и седиште политичких власти¹⁾:

4. Затвореност према суседним областима објашњава зашто је Црмница, и поред морфолошких разноликости, од давнина чинила јединствену обласну целину. За то имамо потврда већ у Летопису попа Дукљанина (XII или XIII век), где се помиње под именом *Cremeniza* и *Cermeniza*²⁾. У повељама краља Владислава од 1242 године помињу се сва села у Црмници, а из делца Марјана Болице³⁾, које садржи прва опширнија саопштења о старој Црној Гори, па и о Црмници, види се — по селима која се набрајају — сасвим поуздано да је Црмница у XVII веку имала исти обим који има и данас⁴⁾.

Привремено (од 1860 до 1878 године) припадала су Црмници и крајинска насеља *Сљбца* и *Крѝњице* (*Крѝнице*). Њихови становници, православни Срби, налазили су код Црногораца одувек заштиту од турских и арбанаских напада. Тај је однос, природно, био најтешњи са суседним Црмничанима. Приликом разграничења Црне Горе према Турској (1859—1860)

¹⁾ Исп. Ердељановић, о. с. 184.

²⁾ Исп. о. с. 85.

³⁾ *Relatione et descrizione del sangiacato di Scutari* од 1614 године (исп. „Starine“ Југослав. академије, књ. XII, 1880, 171).

⁴⁾ Исп. Ердељановић, о. с. 10 и 89.

придružена су Сеоца и Крињице Црмници. Када је међутим Црногорска Крајина ослобођена од Турака (1878), враћена су оба села Крајини којој су по сагласном сведочанству једне повеље краља Стевана Дечанскога и наведеног дела Боличиног од старине припадала¹⁾. Иако, дакле, са географског и историског гледишта оба поменућа села не припадају Црмници, ипак се у њима због поменутих присних веза са Црмничанима говор готово нимало не разликује од црмничкога²⁾. То важи и за православне становнике *Дрџче[в]ице*, која се налази још даље на истоку и у којој је наш живаљ већ јако измешан са арбанаским. У осталим крајинским селима говоре сви, католици и муслимани — православних овде нема — арбанаски³⁾. Пошто ми је била намера да у овој расправи обухватим целокупно подручје црмничкога говора, унео сам, природно, у круг својих испитивања и поменућа три села.

Од још мањег је значаја факат да су села *Трново* и *Комарно*, која се налазе на североистоку црмничкога подручја, неко време припадала Ријечкој Нахији. Та привремена одвојеност од Црмнице — о којој се иначе не зна ништа поуздано⁴⁾ — није оставила приметног трага у говору: она у лингвистичком погледу чине потпуну целину са осталим црмничким насељима.

5. Услови за живот су у Црмници, која великим делом претставља најбогатији крај Црне Горе („од Црнице препитоме“), далеко бољи него у Крајини. У њој има, пре свега, више земље за обрађивање, више шуме и пашњака; површина зиратне земље је уопште пространија него у Крајини, у којој је плодна земља ограничена на увале и вртаче. Док Црмница обилује водом за натапање, Крајина је сува. Док је Црмница изукрштана путевима (има чак и малу железницу), дотле Крајина до најновијега времена није уопште имала путева. Све

1) Исп. Ердељановић, о. с. 90 и 93—94.

2) Исп. и А. Јовићевић, *Црногорско Приморје и Крајина* 139. (Српски етнографски зборник, Насеља књ. 11).

3) Исп. А. Јовићевић, о. с. 113.

4) Исп. Ердељановић, о. с. 92—93. У сваком случају, кроз цео XIX век, а можда и раније, припадала су оба села Црмници.

то чини живот у Крајини много тежим¹⁾. Због своје благе климе и плодности Црмница је одавно чувена; још су српски владари у њој подизали дворове и манастире²⁾.

Најглавније и најуносније занимање Црмничана претставља *земљорадња* — сеје се поглавито кукуруз (румегин) и пшеница. Од воћа гаји се највише смоква и дуд (мурва), а успевају и трешња, крушка, вишња и нар (шипљак); надалеко су чувени црмнички виногради (црњаџ). Друга важна грана привреде је *сточарство*, али је оно у наглом опадању³⁾. У селима поред Језера развијен је и *риболов*. Блато је пуно рибе, особито сараге (укљеве), које се зими скупљају у удубљењима поред обале, где их у масама лове, суше и извозе⁴⁾. Најбоља су ловишта Крњичана (Крњичка Лука) и Сеочана (Радуш).

Због знатне насељености у Црмници (већ у повељама краља Владислава из 1242 године каже се за Црмницу да је густо насељена) и услед привредног сиромаштва у Крајини одлазе људи много у печалбу. Мало који мушкарац да није био по неколико година на раду у Америци, Аустралији, Цариграду и другде, а има их доста који су у туђини провели већи део свога живота.

6. Данас се Црмница дели на седам племена⁵⁾:

1) На северозападу, у сливу реке Ораоштице, налази се горњи део племена Пбдгбр са селима *Ушџг* и *О[в]шџбџићи* (*Ойшџбџићи*). Други део тога племена, са селима *Орџ[х]ово*, *Крџше[в]ица* и *Браћени*, одвојен је од првога и налази се у доњем току Ораоштице према Блату.

2) Између оба дела Подгора је племе Дџпило са селима *Дџуило*, *Пајрџићи* (*Појрџићи*), *Трново* и *Комарно*.

1) Исп. Јовићевић, о. с. 116 и даље.

2) Исп. П. А. Ровинскиј, *Черногорія въ ея прошломъ и настоящемъ* II, 33—39.

3) Исп. С. М. Милојевић, *Један прилог ишћању о опадању сточарства у Динаоском кршу* (Гласник географског друштва XXI, 102).

4) Исп. А. Јовићевић, *Скадарско језеро и риболов на њему* (Српски етнографски зборник XIII, 155—257).

5) Исп. Ердељановић, о. с. 184.

3) Јужно од Горњег Подгора је племе Брчџли са селима *Брчџли (Гѡрњи и Дѡњи), Тѡмјићи и Брџеге*;

4) Даље на југ је племе Глѹ [х] и-Дѡ са селима *Глѹ [х] и-Дѡ* и *Бѹко [в] ѹк*;

5) Североисточно је племе Сотонићи са селима *Сошо-нићи* и *Мачѹге*;

6) Источно од Глухог Дола је племе Лймљани (*Лйм-њани*) са селом *Лймљани*;

7) Још даље на исток је племе Бѡљевићи са селима *Бѡљевићи* и *Гѡдиње*.

Изван племена је варошица *Виp*, насељена дошљацима из разних крајева.

Поред ове деобе на племена чује се и деоба на *Горњу* и *Доњу Црмницу*; у *Горњу* се *Црмницу* рачунају прва три племена (*Подгор*, *Дупило* и *Брчели*), а у *Доњу* остала. Ја је помињем због тога што се до извесне мере огледа и у говору (исп. прелаз *си > ши*).

7. Да би се утврдиле дијалекатске везе појединих области, од великог је значаја кретање њихова становништва у прошлости и његово мешање са становништвом других крајева. Из материјала који је до данас објављен не може се међутим добити ни приближна слика о поменутих односима. Обимна грађа коју је о пореклу црмничког становништва прикупио г. Ј. Ердељановић још је необјављена, а оно мало материјала код Ровинскога¹⁾, Јовићевића²⁾ и Ника Вујовића³⁾ недовољно је и није сасвим поуздано. Много података може се наћи у нашим старим листинама, поменутих код Ровинскога и Јовићевића. На основу досадашњег материјала може се закључити само толико да су сва поменута племена стара и да су српскога порекла. Само становништво је досељено, по предањима која се верно чувају, из различних крајева: из осталих делова Црне Горе, из Босне, са Приморја, из Хота, Миридита, Куча, Скадра итд.

¹⁾ *Черногорія passim*. Исп. нарочито I, 790 - 791, где се помињу црмничка насеља према Болици.

²⁾ *Ријечка Нахија* (Српски етнографски зборник XV [1923] 174 - 251 и 297 - 322).

³⁾ *Гњијездо слободе*. Загреб 1936.

8. Црмнички говор припада зетско-сјеничкој, тј. архаичнијој групи новоштокавских говора, чији је један од типичних претставника¹⁾. О његову значају и месту међу осталим зетским говорима моћи ће се говорити потпуно одређено тек пошто добијемо исцрпне описе свих црногорских говора. Према садашњим испитивањима, од којих већина има привремени карактер, могу се у зетско-сјеничкој групи говора разликовати седам типова²⁾:

1) цетињски (говори старе Црне Горе и Приморја од Боке до Бара);

2) барски (околина Бара, Мрковићи и Зупци);

3) зетско-подгорички (Зета са Подгорицом и Љешкопољем);

4) кучко-братоношки и пиперски;

5) бјелопавлићки;

6) пјешивачки;

7) васојевички.

Црмнички говор улази, дакле, у прву подгрупу.

Иако су, као што смо видели, природне границе Црмнице необично изразите, границе црмничког говора нису — као што је уосталом случај код свих сродних дијалеката — оштре, него су прелази ка суседним говорима постепени. Ипак држим да се црмнички говор извесним својим особинама довољно јасно одваја од суседних говора, тако да се с правом може сматрати за засебну целину.

Што се тиче спољашњих утицаја, њих има сразмерно највише у насељима поред Ријечке Нахије и Паштровића са којима нису ретке женидбене везе, али ни они нису нарочито јаки. У осталим деловима има их још мање, јер суседи нису православни (Мрковићи и Туђемили су муслимани, Зупци и Шестани католици итд.), тако да јаче друштвене везе уопште

¹⁾ О карактеристичним цртама зетских говора и о њихову односу према осталим нашим говорима исп. А. Белић, *Штокавски дијалекат* (Народна енциклопедија IV, 1073).

²⁾ Исп. Вошковић и Маџеки, *L'examen des dialectes du Vieux Monténégro en tenant compte des parlers voisins* 6. (Extrait du Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres, Cracovie 1932) и М. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат* (Јужнословенски филолог XIII, 3).

не постоје¹⁾). Интензивнији арбанаски утицај приметно сам само у Драчевици, у којој су Срби билингви, иначе га нема (исп. ипак тач. 66.).

За односе у границама самога говорног подручја важна је констатација Бошковића и Малецкога, да се границе говорних црта поклапају са границама племена, али да се не поклапају са границама нахије. Другим речима, док је говор у границама једнога племена по правилу јединствен, могу се у границама нахије јавити и знатнија дијалекатска отступања²⁾). За црмнички говор важи ова констатација само утолико што су неке гласовне црте у једном крају обичније него у другом. Једина потпуно јасна изоглоса (Душан Јбко: Душан Јбко и сл.) поклапа се међутим са границама нахије: први је облик обичан у Црмници, док је други ограничен на поменута три крајинска села³⁾). Али то су појави мањег значаја: *све шийичне црше обухваћају целокујно под-ручје црмничког говора.*

9. Свој метод подешавао сам према постављеном задатку: дати што је могуће потпунију слику црмничког говора у свим правцима. Због тога сам у прво време своја испитивања ограничио на једно насеље (Вир). Ту сам из свакидашњих неvezаних разговора забележио све што ми се чинило значајнијим. (Узгред напомињем да се овај метод може врло добро применити, јер су Црмничани од природе разговорни и дружељубиви. Нарочито ако је реч о прошлости и ратовима, одмах сви разведу и сасвим природно упадају у свој свакидашњи, неусиљени начин изражавања). О правом циљу својих испитивања обавестио сам само неколико „повереника“ који су ме упознали са типичним објектима, а по правилу и сами водили разговоре с њима, док сам ја само слушао и бележио. Свим осталим, а нарочито „објектима“, говорио сам да се интересујем за прошлост, обичаје и сл. Ова мера предострожности је апсолутно потребна, јер се људи, чим сазнају да је у питању њихов говор, устручавају плашећи

¹⁾ Црмничком је најближи говор Ријечке Нахије, паштровићки је већ удаљенији, а мрковићи и зубачки још удаљенији.

²⁾ *L' examen* 11.

³⁾ У Годињу, које се налази најближе Крајини, чују се оба облика.

се исмевања и сматрајући то за беспослицу. Све у току једнога дана забележене црте издвојио сам увече и одмах их проверио са неким од образованих урођеника. Израдивши прво исцрпну слику вирског говора, проширио сам постепено своја испитивања и на остала села, пре свега на Годиње, Лимљане, Бријеге, Папратнице и Брчели, обухватајући тако целокупно говорно подручје (поменута села налазе се на супротним крајевима Црмнице). Пошто сам тако утврдио значај и простирање сваке поједине црте, обишао сам и сва остала села бележећи стално слободне разговоре типичних претставника и проверавајући истовремено забележене карактеристичне црте. Завршивши рукопис, проверио сам понова сваку записану реч у по два до три села, а неке, које су ми било с којег разлога изгледале сумњиве, и на целом подручју. Сваку црту за коју нисам могао утврдити да се употребљава на целокупном подручју или бар у неколико међусобно удаљених села увек нарочито помињем. Са* обележио сам интересантне облике које сам чуо у разговору, али их доцније нисам могао да проверим.

Као што је већ у неколико махова истицано¹⁾, употреба „квестионара“, која је дала тако сјајне резултате на пр. у романским језицима и којом се многи служе због њене брзине, не може се без знатних ограничења применити на испитивања наших говора, у којима су лингвистичко-географски односи по правилу знатно сложенији. За сразмерно тако мало и јединствено подручје као што је црмничко то, истина, не вреди у толикој мери, али ја сам ипак настојао да питања ограничим на најмању могућу меру, јер је тај метод уопште несигуран, а нарочито у Црмници (исп. ниже). И у случајевима где их нисам могао потпуно да избегнем (пре свега у морфологији), ја сам увек тежио да ниуколико не утичем на језичко осећање оних којима сам се обраћао (на пр. директно постављеним питањима, да ли се нека реч или облик чује у њихову селу), него сам увек тражио да ми склопе целу реченицу у којој је, поред осталих, била и црта која ме је инте-

¹⁾ Исп. Белић, Јужносл. фил. XIV (1935) 180 и Бошковић и Малецки, L'examen 13.

ресовала. Мислим да не морам посебице истичати да сам оваква питања стављао само „повереницима“, тј. лицима која су ми помагала при проверавању материјала скупљеног у појединим селима, а никада објектима.

10. На други специфични разлог који говори против примене „метода квестинара“ у староцрногорским говорима, тј. на слабо развијено језичко осећање њихових припадника, указали су такође Бошковић и Малецки¹⁾, а ја у том правцу могу само да потврдим њихово искуство. И мени се каткад дешавало да су ме људи који су знатан део свога века провели код куће убеђивали да је нека језичка црта у њихову селу непозната, иако сам је ја могао констатовати тако рећи на сваком кораку или су, обрнуто, неку црту проглашавали за домаћу, ма да се од типичних претставника није могла чути, а према структури говора није уопште било вероватно да се тамо налази. Ја мислим да је ова дијалекатска несигурност у првом реду последица тога што је, и поред племенске поделе, осећај јединства у бившој Црној Гори био јако развијен и што су се готово сви, а нарочито мало истакнутији људи, међусобно познавали и били дуже или краће време у личним односима (ратови, ропство). Све то, разуме се, није могло остати без утицаја на говор свакога појединца²⁾. Нема сумње да овакво стање ствари захтева од испитивача велику опрезност и темељито познавање говора који описује, како би у случајевима колебања могао да издвоји оно што је типично од наноса са стране. Ипак морам истаћи да сам, нарочито међу млађим интелектуалцима, нашао људи са одлично развијеним језичким осећањем који су ми били од велике користи.

У сваком сам селу проучио изговор најмање три до четири типична претставника који су у дотичном месту рођени и ту одрасли, а у неким и до десет (исп. на крају списак објеката и „повереника“ чији је изговор служио као основица при карактеристици говора појединих села). Као што се из

¹⁾ I. c.

²⁾ Међусобним утицајем треба вероватно објаснити и један део многобројних акценатских дублета.

списка види, ја сам се углавном ограничио на језик старца. То има свој разлог у томе, што је у Црмници доскора владао обичај да се девојке не удају у исто село, због чега жене по правилу не претстављају чист дијалекатски тип.

11. При обележавању специјалних гласова овога говора употребљавам типове и знаке уобичајене у нашој науци упрошћавајући их где је год то било могуће. Тако на пр. *з* обележава звучни парњак гласа *ц*; *к*, *џ* = умекшано *к* и *г*; *х* значи ослабљен изговор гласа *х*, који иначе остаје физиолошки неизмењен; *˘* изнад вокала значи да је он краћи од краткога вокала, а *˘* испод вокала да не чини слог, *˘* значи полудужину итд. У неколико случајева (при обележавању квантитета, боје вокала и др.) прибегао сам због штампарских тешкоћа простијем и код нас обичнијем начину обележавања. О свим оваквим знацима дају се потребна обавештења на односним местима. Овде ћу само да објасним знак *[/]*, који ће читалац врло често приметити. У бржем, аљкавијем говору Црмничана дешава се врло често да се неки гласови губе, док се у лаганијем, пажљивијем јављају, тако да се може говорити о неком потсвесном постојању тих гласова. Такве гласове ја стављам између *[/]*.

Нарочито морам истаћи да гласовне особине које се редовно јављају под одређеним условима или су уопште неусловљене (на пр. прелаз *н > њ* испред велара, умекшаност *к*, *г* испред вокала предњег реда, „тврдоћа“ *л* испред вокала задњег реда, сразмерна затвореност дугога *е*, изговор *ј* као *џ* и сл.) обележавам само у специјалним главама посвећеним тим појавима, док се у осталим задовољавам обичним знацима наше азбуке, али се оне увек подразумевају. У текстовима додатим на крају обележене су међутим све гласовне нијансе свакога звука без разлике.

12. Значење појединих речи и фраза бележим само у случајевима када су се или по значењу или по облику сувише удаљиле од књижевне или су књижевном језику уопште непознате. При том треба имати на уму да ја саопштавам само оно значење које је неки облик имао у вези у којој сам га чуо и у селу у којем сам га чуо. Према томе, дато је можда неки

пут специјално или локално значење без обзира да ли постоји и генералније значење.

13. Као илустрацију повезаног говора саопштавам на крају неколико текстова забележених у појединим селима. Иако сам свестан свих недостатака који се могу јавити у њихову облику и тешкоћа које се не могу избећи при њихову бележењу ¹⁾, ипак мислим да могу, уз ранија обавештења, корисно послужити као неке врсте синтеза појединих црта изнетих у претходним главама. Да би се њихов језик што је могуће више приближио живом говору, не објављујем народне умотворине у правом смислу речи (иако имам понешто и таквог материјала), него сличице из сеоског живота или личне доживљаје, са фразама и начином говора какав је у свакидашњој употреби. Лица која су ми их саопштила махом су образована, али — као што сам се сам уверио — познају савршено говор свога села. Уосталом ја сам сваки текст подвргао поновљеној контроли и тек пошто сам се потпуно уверио да у њему нема ничега што би се противило добром језичком осећању Црмничана, ја га овде објављујем.

14. Јединственост и карактеристичне црте црмничкога говора видеће се потпуно јасно тек онда кад будемо имали исцрпне описе суседних говора. Међутим оно што се о њима данас зна сасвим је недовољно: готово ни за једну специфично зетску црту не знамо тачно простирање ²⁾, а ни слике појединих говора ни говорних група нису потпуно јасне. Тако смо на пр. за податке о црмничком и осталим староцрногорским говорима и данас углавном упућени на Реше тарове белешке објављене пре више од тридесет година ³⁾. Добру, али врло сажету слику тих говора имамо у поменутом изве-

¹⁾ Исп. А. Белић, *Мисли о прикуљању дијалектског материјала*. Јужносл. фил. VI (1926—1927) 8.

²⁾ Једини покушај ове врсте претставља интересантни (на жалост недовршени) чланак Р. Бошковића, *О природи, развијку и заменицима гласа х у говорима Црне Горе*. Јужносл. фил. XI, 179—196.

³⁾ *Der štokavische Dialekt* (Schriften der Balkankommission VIII, Wien 1907) и *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (ibidem I, Wien 1900).

штају Бошковина и Малецкога¹⁾; од њега мора поћи сваки испитивач зетских говора. Сам Малецки описао је детаљније говор Цуца²⁾ и то је прва и до данас једина монографија о једном староцрногорском говору. Из говора источно од Зете и Мораче (наш трећи, четврти и седми тип) има прилично материјала код Стевановића у већ поменутој тези, на жалост — као што је и критика истакла³⁾ — без довољно обзира на географско простирање језичких црта тако да слика појединих описаних говора остаје нејасна.

15. У свом раду настојао сам пре свега да извршим класификацију забележених црта; из њих ће, надам се, слика црмничкога говора произаћи сама по себи. Упућивања на сличне појаве у другим нашим говорима и њихова објашњења ограничавам на случајеве у којима је реч о специјалним појавима или где се моја испитивања не слажу са досадашњима.

16. Иако то у великом броју случајева није било потребно, јер наведене црте обухватају целокупно говорно подручје, ја ипак, као што је то у савременој дијалектологији редовно обичај, поред сваке речи или фразе наводим и име села у којем је забележена. Из лако разумљивих разлога ја то чиним скраћено, а овде ћу навести пуна имена која одговарају појединим иницијалима:

В = Вйр	Тр = Тр̄ново	Ма = Мачуге
У = Ут̄рг	Ко = Ком̄рно	Ли = Лймљани
Ов = О[в]т̄д̄чйћи	Брч = Брч̄ли	Бо = Б̄ље[в]ићи
Ор = Ор̄[х]ово	То = Т̄д̄мйћи	Год = Г̄д̄иње
Кру = Крӯше[в]ица	Бр = Бр̄џе	Се = С̄џе
Бра = Бра̄ћени	ГД = Гл̄[х]и-Д̄б	Крњ = Кр̄ињице
Ду = Д̄упило	Бу = Б̄уко[в]йк	Др = Др̄аче[в]ица
Па = Папратнице	Со = Сотонйћи	

Нека ми је на крају допуштено да се са захвалношћу сегим свих оних који су ми било на који начин помагали у

¹⁾ Они су себи, као што сами истичу, поставили задатак „définir les princip ux types dialectaux de la région étudiée“ (исп. L' examen 3).

²⁾ *Charakterystyka gwary Cucców na tle sąsiednich dialektów czarnogórskich* (Lud Słowiański II, A 225 — A 245).

³⁾ Исп. А. Б е л и н, Јужносл. фил. XIV 162 - 163.

раду. Њихова помоћ, која често није била мала, олакшала ми је у знатној мери посао и убрзала га. Нарочито су ме у том правцу задужили г-ђица *Милица Вулевић*, гг. *Бранко Машановић*, *Велимир Лековић*, *Јован Вулевић*, *Павле Мијовић*, *Павле Радоман* и *Сћево Радача*. Нека им је свима од срца хвала!

Сем тога сећам се са особитом захвалношћу Управе Задужбине Саре и Васе Стојановића која ми је створила могућност да предузнем потребна путовања.

Г Л А С О В И

ǣ

17. Полугласник у јаком положају замењен је пуним вокалом који је врло налик на енглеско „предње“ *a* (æ) у *man* (low-front-wide), само што је мало затворенији, дакле, ближи отвореном *e*¹⁾.

На природу *ǣ* — ја тако обележавам црмнички „полугласник“ — утиче, јаче него што је то случај са осталим вокалима, и положај у речи. Углавном сам добио утисак да је *ǣ* под акцентом, нарочито дугим, нешто отвореније (сличније *a*) него у неакцентованом положају, док је иза меких сугласника, а нарочито иза *k* и *ǰ*, по правилу затвореније: између предњег *a* и отвореног *e* (e). И ова констатација важи међутим само за просечан изговор. Односи су у ствари много компликованији, јер је гласовна вредност *ǣ* доста лабилна тако да се у току једног разговора може од истога лица чути неколико нијанса „полугласника“, а индивидуалне су разлике још веће: уколико је објекат мање типичан, изговара „полугласник“ сличније вокалу *a*. Није редак случај да се у истом селу може потпуно јасно разликовати цео низ гласова од *a* до *e*²⁾. То уосталом постаје потпуно разумљиво, кад се има на уму да је у неким суседним говорима (у Ријечкој Нахији) рефлекс полугласника реда *a*, а у другим (барском) реда *e*³⁾. Због необичне артикулационе лабилности тешко је рећи, да ли у

¹⁾ При поређењу са енглеским вокалом помагала ми је г-ђа *М. Појовић-Stansfield*, лектор енглеског језика на Београдском универзитету, на чему јој и овим путем најлепше захваљујем.

²⁾ Исп. слично опажање код Решетара, *Der štokavische Dialekt* 93.

³⁾ Исп. Вошковић и Маџески, *L' examen* 7.

изговору *ɑ* постоје и извесне локалне разлике. Оне међутим ни у ком случају не могу бити значајније.

Ова колебаљивост у изговору је несумњиво последица ослабљеног језичког осећања за глас који се под утицајем школе и општег језика постепено губи. Црмничко *ɑ* може, дакле, да послужи као леп пример за илустрацију изузетно великог „Spielraum-а нормалне артикулације“, на који је у новије време скренуо пажњу Дорошевски¹⁾.

При поређењу са васојевичким „полугласником“, чини ми се црмнички ближи *a*²⁾. Што се тиче његове употребе, она је много живља и обичнија него на пр. у Васојевичима, где књижевно *a* у знатно већој мери потискује „полугласник“.

Са фактом да је рефлекс полугласника првенствено реда *a* треба вероватно довести у везу и спорадични развитак етимолошког *a* у правцу *ɑ*, о којем ће бити говора ниже (исп. тач. 20).

Пошто поменуте нијансе у изговору *ɑ* нису географски диференциране, обележавам га из практичних разлога у свим случајевима истим знаком — са *ɑ*. Да би се добила бар приближна слика о обимној употреби његовој, објављујем овде већину примера у којима сам забележио *ɑ*, само што код појединих обичнијих речи не наводим сва места у којима сам их забележио.

Напомена. Чињеница да је *ɑ* постало од полугласника и да му нема места у нашој обичној вокалској системи завела је неке наше испитиваче да га сматрају стварним полугласником, тј. редукованим вокалом (краћим од кратких, са извесном пасивношћу артикулације) и да га тако и обележавају (*ɛ*, *ɛ^a*, *ɛ_a* и сл.). Треба међутим нарочито истаћи да је црмничко *ɑ* — а то у потпуности важи и за васојевички „полугласник“ — нормалан, њун вокал, а редукован да може бити у случају кад и остали вокали³⁾.

1) Witold Doroszewski, *Pour une Représentation statistique des Isoglosses* (Bulletin de la Société Linguistique LXIII, 1935, 28—42).

2) Решетар (l. c.) обележава васојевички (љворечки) „полугласник“ као „enges *a*“ (= mid-mixed-narrow), а црмнички као „weites *ɑ*“ (= low-front-wide).

3) Ипак можда нешто чешће него остали вокали, исп. тач. 53.

18. *a* < полугласника.

а) у корену:

бадѣн Бу, *ба[д]њак* Ду, *ба[д]њаче!* Бр, *ба[д]њача* (попречна
клада на огњишту) В, *ба[д]њий* Брч, *ба[д]њѣ* Ов, *ба[д]њѣга* Ма,
бажѣш (заударати) Па, *базди* Бо, *баздо!* Па, *бануш* Ли, *ба-
нујо* В, *бачва* Па, *бачваѣ* Тр, *бачву* Брч, *бачвом* Бо, *бачва* То,
ваѣ В, Ов, Кру, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, Со, Ли, Крњ. *вазда*
В, Ор, Па, Брч, ГД, Бу, Со, Ли, Се, *ваздѣн* В, У, Кру, Бра,
Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Др, *ваздѣшњи* (свакидашњи, познати)
Ли, *ваздѣшѣга* В, *извѣн* Се, *извѣнскѣ* Бу, *извѣнскѣга* Ма, *дѣжд*
Ли, *дѣжда* Ор, *дѣжди* Бр, *дѣн* В, У, Ор, Бра, Ду, Па, Ко,
Брч, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Се Крњ, Др, *дѣна* Тр,
на-дѣн Бу, *у-дѣн* Кру, *дѣни* В, Па, Бр, Ли, *дѣне* Ор, *дѣнѣ*
В, Ов, Ду, Ко, То, ГД, Ма, Год, Др, *дѣно[в]и* В, *Велигдѣн*
(Ускрс) Ор, Се, *Бурѣвдѣн*, Ду, *Илинѣн* Ли, *Мидјѣн* В, Ду,
Пешрѣ[в]дѣн Брч, *сѣшрадѣн* В, Па, Брч, ГД, Бу, Ли, *сѣшри-
дѣн* Па, *предѣнийш* Ли, *да-предѣни* Се, *предѣнѣ* В, *предѣнийјо*
Год, *предѣнийли* Бо, *предѣнисмо* Брч, *предѣнисте* Бр, *данѣс*
В, Ор, Ду, Па, Бр, ГД, Со, Ли, Се, *данѣшњи* У, Бо, *данѣшња* Др,
данѣшѣга Бр, *дѣну* Ли, *предѣнише* (предахните) Бр, *дѣнце*
Бр, *бездѣња* [јама] Бр, *Бездѣњица* (некаква јама) Па, Ли, *зѣд*
(зид) Бра, Ли, *зѣда* Па, *зѣду* Брч, *задѣи* Ли, *задѣиѣ* Бр, *змѣ*
(змај) Ду, Па, Бр, Ли, *змѣу!* В, *каблѣи*, Бр, *каблѣиѣ* Ко, *ка-
блѣиѣм* Па, *кабѣ* (велико буре) В, Ли, *кад* В, У, Ов, Ор, Ду,
Па, Тр, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Се, Др,
кашкѣд Бра, Ко, *кадгоѣ* Брч, *кадгѣ* В, *икад* Ду, Бр, *никад*
В, У, Кру, Бра, Ду, Ко, То, ГД, Ма, Год, Крњ, *ошкѣд* Ду,
Бу, *дѣцкан* (до-кѣсна) Па, *лѣж* Ор, Ли, Се, *лѣжи* В, *лѣжѣне!*
(лажљивче) Ли, *лагѣш* Бр, *лѣжѣ* ГД, *лажѣ* Др, *лагѣ* Се, *лагѣла*
Тр, *лажѣш* Ли, *лѣк* В, Ов, Ду, Тр, Брч, ГД, Со, Ли, Год, Крњ,
лѣка У, Ко, Ма, *лѣкѣ* Бо, *лѣко* Ор, То, Бо, Др, *лѣкаѣ* (окре-
тан човек) Бр, Ли, *иолѣко* В, Ов, Па, Брч, Бр, ГД, Ли, Се,
иолѣгѣно Бра То, Крњ, *лѣсно* В, Ду, Па, Бо, *ласѣиѣк* (човек
који узима олако посао) В, *лѣ[к]шѣ* Па, *лѣ[к]шѣга* Крњ, *на[ј]-
ла[к]шѣ* Бр, *лѣн* Бр, Ли, *лѣн* В, *лѣњ* Ду, Па, *лањѣв* Ли,
лањѣна Ду, Па, *лањѣно* В, Бр, *ланѣно* В, *ланѣнога* Бра, *ласѣиѣ*
(лако пролази) Па, *с-ла[ш]ѣу* (с лакоћом) Ма, *ма[в]* В, Бр, Ли,
мѣгла В, Ду, Брч, ГД, Крњ, *мѣглѣ* Ов, Бра, Др, *мѣглу* Кру,

Бр, Ма, *магнѹи* (намигнути, исп. магнути: магнѣм < мъгнѣти)
 В, *магнѣше* Крњ, *намагнѹи* Бр, *намѣгни* В, *намагѹиѣи* Ли, *на-
 магѹиѣше* Крњ, *макнѹи* ГД, *макнем* Брч, *макнѣ* Ор, *маче* Ко,
маќа Се, *маќла* Кру, *маќли* Ма, *маќнујо* Ли, *маќнули* В,
маќни-се Се, *маќ-се* Ко, *зѣмаче-се* [дѣте] Бр, *измаќок* В,
измаче-се Ов, Бо, *измаќосмо* То, *измаќоше* Тр, *одмаќа* Год,
омѣќа-се Ма, *ѡмаќла* Крњ, *ѡримѣћ* Брч, *ѡримѣќа* Ду, *ѡри-
 маќли*, Бр, *смѣќа* Брч, *смѣќла* ГД (овамо иде вероватно и
Маќљѡви Крш Ду, исп. маќљив „који се може макнути“), *мањѹи*
 В, Ор, Ду, Тр, Бр, Со, Ли, Год, Крњ, *мањѣ* Ов, Бра, Па, Брч,
 ГД, Ма, Бо, Се, *мањѣга* То, *мањѣме* Ов, *намањѹи* (најмањѹи) Бу,
с-намањѹи В, *намањѹа* Со, *намањѣ* Крњ, *маќса* (мазга) У, Бр,
маќску Ко, *маќсѡм* Брч, *маќш* „шира“ (= мѣстъ < mustus), *маќшѹка*
 Год, *маќшѹке* Бр, *нањѣ* Ли, *нањѹи* (idem) В, *оѡѣнак* У, Ду Ли,
оѡѣнци Ов, Кру, Ко, То, Бо, *у-оѡѣнке* ГД, *ис-ѡѣќла* В, Бр,
ѡѡѣр Брч, Бр, Ли, Бо, *ѡѡѣра* В, *ѡѡњ* Бр, Бо, *ѡѡња*
 Тр, *ѡѡс* В, Ор, Ли, Се, *ѡѡси* Па, Бо, *ѡѡсѣга* В, *ѡѡси* У, Ов,
 Кру, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Ма, Ли, Год, Крњ, *ѡѡсе* Брч, *сѡд*
 В, У, Ов, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо,
 Год, Се, Крњ, *сѡда* В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, *сѡдако* В, *сѡ-
 дачко* В, *сѡдањѹи* Ли, *сѡдањѣга* Бу, *сѡдањѹи* В, []ѣсам В, У,
 Ор, Кру, Па, Брч, Бр, ГД, Бу, Ли, Крњ, *сам* В, Ов, Ор, Бра,
 Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, Со, Ма, Ли, Год, Се, Крњ, Др, *ниѣ-
 сам* В, Ов, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, Бу, Со, Ли, Бо, Се, Крњ,
сѡн В, У, Кру, Бра, Ду, Па, Брч, То, Бр, Бу, Со, Ли, Бо, Год,
 Крњ, Др, *осѡнѹи* (усахнути) В, *осѡла* Па, *осѡле-му* рѹке (каже
 се ономе ко краде или штети воће) Бр, *усѡнѹи* У, То, Ма, *усѡнѣ*
 Ко, *сванѹи* Ду, Др, *сванѹла* Ор, *сванѹло-е* Кру, ГД, Год, *осванѹи*
 Ов, *осванѣ* Бу, *осванѹјо* Се, *осванѹла* Ко, Бр, Крњ, *Скѡдар* В, Ор,
 Ду, Па, Ко, Брч, Бр, ГД, Ма, Ли, Бо, Год, Др, *Скѡдра* Ов, Бра,
 То, Бу, Со, Се, *скѡдарски* В, Па, Год, Др, *скѡдарскога* Ор,
 Бо, *скѡдарскоме* Ов, *снѡ[в]а* (снаха) В, Ду, Па, Бр, Ли, Се,
снѡха Ли, *снѡје* Ко, *шѡ* (тај) В, У, Ор, Ду, Па, Тр, Ко, Брч,
 Бр, ГД, Бу, Со, Ли, Бо, Год, Се, Крњ, *шѡдѣр* В, Ли, *шѡдѣра*
 Бр, Бо, Брч, Бу, Со, Се, Крњ *шѡдѣр* Бр, Ли, *шѡдѣра* Бра,
 ГД, *шѡкнѹи* Бр, Ли, *шѡкнем* Год, *шѡкнѣ* Брч, *шѡче* Бу, *шѡќа*
 Ду, *зашѡќа* Ор, *исѡќа* Ма, *исѡќла* Со, *исѡќли-се* Бо, *на-
 шѡкнѹи* То, *нашѡкни* Се, *шѡмна* Па, *шѡмно* Ор, *шѡмница* В,

Ду, Брч, Бр, Бо, *шамницу* У, Ор, Па, Ко, ГД, Бу, Со, Ли, Год, Се, *шавницу* Бр, *шѣнак* Со, *шѣнко* Ли, *шѣнкѡга* Па, *шѣн-киема* Брч, *идшанкѡсти* В, *у-идшанкѡсти* Бо, *шѣнацно* Ор, *шѣњи* Ко, *шѣње* Ду, *шѣњега* Со, *идшанѣ* Кру, *идшанѣ* Па, *шѣсти* Брч, *шѣста* Бр, *шѣзбина* ГД, *у-шѣзбину* Се, *шѣштиа* Ли, *шѣштиѣ* Ма, *шѣшту* Ов, *шѣшѡм* В, *чѣбар* Бо, *чѣбра* Ду, *чѣи* „чеп“ (исп. *чѣи* < *чьѣ*) Бо, *чѣиом* В, *чѣсти* ГД, *чѣстии-ти* Ли, *чѣсѡга* Па, *чѣстиш* (частити) Бр, *чѣстиш* Ко, *чѣстишо* Бра, *чѣстиш/шѡ* Ду, Ко, Бо, *шѣв* В, Па, Бр, Ли, *шѣва* В, Бр, Ли, *шѣиш* У, Ов, Ко, Брч, Бо, Се, *шѣишѡм* То, *шѣинѡш* В, Па, Ли, *шѣинѣм* Бра, *шѣини* Ор, Со, Год, *шѣиш* В.

б) у наставцима:

(При распореду је узет у обзир савремени облик наставака — без обзира на порекло *ѣ* [да ли је од *ѣ* или од *ѡ*]. Због веће прегледности подељени су примери према врстама речи).

Именице:

-*ак*: *вѡсак* В, Ли, *вршѣк* Бр, *гѡсѣк* Брч, Бо, *десѣшѣк* Ду, *долѣзѣк* Ор, Год, Се, *дрѣжѣк* ГД, *изузѣшѣк* Ко, *кѣмак* (стеница) В, Со, Крњ, *крѣк* Бр, *кѡчѣк* Ов, *мѣчѣк* У, Тр, *мѣшѣк* Кру, Др, *мѡзак* В, Ли, *мѡмак* В, Ор, Ду, Па, Брч, То, Бр, Бу, Со, Ли, Бо, Се, Др, *ѣѣшѣк* Па, *ѣѣшѣк* То, *ѣѣшѣк* В, У, Ду, Па, Ко, Бр, ГД, Со, Ли, Год, Крњ, *ѣѣсѣк* Бр, *ѣѣшѣк* Брч, *ѣѣшѣсѣк* Ду, Ма, *ѣѣшѣсѣк* Бра, *ѣѣшѣк* Брч, Со, Бо, *ѣѣшѣсѣк* Ко, *ручѣк* Ор, Па, Ко, Брч, ГД, Ма, Год, Се, *сѣсѣшѣк* Тр, Ли, *шѣсѣк* (трешња дудова) Бр, *шѣшѣк* Бра, То, Бо, *ушѣшѣк* Ду, Брч, Крњ, *шѣшѣк* В, Бра, Ко, Год, Ли, *чѣшѣк* [вршѣк] В, Бра, Па, Бр, Ли, Год, *шѣшѣк* (пуж) В, Ко, Год.

-*ѣл*: *бѣдѣл* (обад) Ли, *Грѣѣл* Ма, Бо, *кѣшѣл* Со, Ли, Се, *мрѣѣл* (мрав) Брч, Бр, Бо, *сѣшѣл* (пуж) В, Ду, Па, Ли, *ѣѣл* Ор, Ко, То, *чѣшѣл* ГД, Год.

-*ѣм*: *ѣѣм* В, Ду, Брч, Бр, Бо, *ѣѣм* В, Па, Ли.

-*ѣн*: *ѣѣн* В, Ов, Ду, Брч, Бр, Ли, *ѣѣн* Па, Бо.

-*ѣњ*: *ѣѣњ* (ковачница) В, Бр, Со, Ли, *ѣѣњ* В, Ов, Бра, Ко, То, ГД, Ма, Год, *ѣѣњ* В, Брч, Бр, *рѣжѣњ* Ко, Брч, Ли, Бо, *шѣжѣњ* В, Бр, *шѣжѣњ* Се, *шѣжѣњ* В, Ду, Па, Бр, Ли, *сѣжѣњ* Бр.

-*ѣр*: *ѣѣшѣр* В, У, Ор, Па, Бу, *ѣѣшѣр* Со, Ли, Год, Др, *Мѣшѣр* В, Ов, Ду, Ко, Бр, Ма, *ѣѣр* Брч, *Пѣшѣр* Бра, Ду,

То, ГД, Се, *пѣшар* (= таван, исп. рус. *пяшерь*, чеш. *pater* ген. пл.) В, Бр, Ли, *свѣкар* В, Ор, Кру, Па, Тр, Брч, ГД, Со, Ма, Ли, Др, *цѹкар* У, Па, Ко, Бр, Крњ.

-*аш*: *лакѡш* В, Ов, Ду, Бр, Ма, *нокѡш* Па, Брч, Ли, Бо, *оцѡш* Ов, Кру, Бу, *рбѡш* (ген. *рбѡша*) Бра, Бр, Ли, Се, *вѡкѡш* В, Па, Ко, Брч, Бр, ГД, Со, Ли, Бо, Год, Крњ, Др, *фѡкѡш* (idem) В, Брч, Бр, Бо.

-*ац*: *вѣнѡц* В, Ду, Па, Ма, *вранѡц* Брч, Бо, *дѡлац* (вртача са лозом) В, Па, Бр, Ли, *Дѡлац* Ли, *ждриѡц* Со, *жлѣко[в]ац* Брч, *зѹбац* Ли, *Зѹбац* Год, *извѡнац* (странац) Ли, *јѡзбац* (јазавац) То, *јѡрац* Ов, *једѡнац* Па, Бр, *једѡнѡц* Бра, *јѡмац* ГД, *на-Шѡйку клѡнѡц* Бр, *Колашѡнѡц* В, То, *кѡлац* Бу, *кѡнац* Год, *Кѡѡац* Брч, *кѡшѡц* Бра, *на-Крѡсѡац* Брч, *крушѡц* (ситни снег у зрнцима) Па, *кѹка[в]ац* Ко, *ланѡц* Ор, *Лѡсѡ-[в]ац* Брч, *Лѡнац* (брдо) Ли, *мѡшѡц* Брч, *нѡ[в]ац* У, ГД, Се, Крњ, *ошѡц* В, У, Ор, Бра, Тр, Брч, Бр, ГД, Бу, Со, Ли, Бо, Год, Крњ, Др, *пѡлац* Кру, *Пѡро[в]ац* В, Ли, *Пѡрѡ[в]ац* ГД, *Плѡменац* Бо, *пѡшѡц* (онај који плаћа) Ли, *пѡнѡц* (пијанац) Ду, Па, Бр, *Пѡшѡвац* Брч, *пѡклѡѡац* Бо, *пѡвѡц* Ко, *пѡѡорац* (бат од звона) Ду, *пѡрац* Со, *свѡшѡц* То, *синѡ[в]ац* В, У, Ор, Ду, Па, Брч, ГД, Со, Ли, *скѡкѡ[в]ац* Ду, Ли, *сѡѡрац* Кру, Бра, Тр, ГД, Се, *сѡвѡрац* Бр, *сѡѡлац* Ор, Бо, *сѡранѡц* Ду, *сѡубѡц* (стуб) Ли, *шѡрѡ[в]ац* В, Па, Со, Бо, *на-увѡшѡлац* (наоколо) Па, *шѡнѡц* Бра, Бу, *шѡшѡѡрац* Брч, *шѡшѡѡвац* (ситни лопов) Ор.

Исп. и *сѡлаш* (ген. *сѡлѡша* < итал. *soldo*) Ли, Год, *бѡнѡш* (ген. *бѡнѡша* < тур. *bend*), *чѡак* Па, Со, Брч, Ли, *чѡѡка* Се, Др, *чѡѡка* У, Ду, Крњ, *чѡѡче* Ор, Бр, ГД, Бо, *чѡѡку* В, Бра, Ко, Бу (начињено вероватно аналогјом према ген. *чѡѡка*: *чѡѡка*, а затим и *чѡѡка* *чѡѡка*.)

Придеви:

-*ак*: *глѡшак* Бр, Се, *глдѡак* Бр, *пѡнѡак* В (исп. и *пѡнѡащица* „мерица од 3—4 литре“ Ли), *велѡчак* Бр, Со, *дѹгѡчак* Па, Брч, Ли, Др, *дѹжѡчак* Бр, Со, *дѹгѡчки* В, *дѹгѡчѡѡга* Брч, *зѹбѡчки* Бу, *мнѡшѡчѡѡме* (млетачѡме) Ду, *мѡшѡчѡѡ* Брч.

-*ан*: *бѡлан* Ду, Бр, *бѡлан* Ли, *бѡлесан* Ко, Бо, *вѡѡдан* Па, *гѡдан* Ор, Со, *гѡдан* Крњ, *дѡсѡдан* Со, *дѹжан* Др, *здѡ[в]ѡлан* Ма, *зѡдан* Ли, *јѡдан* У, Бу, *крѡсан* ГД, *крѡшан* В,

кӯражан Бу, мѣран Ов, Ма, мрѣан Ли, нӯжан Ор, То, дѣ-
сан Се, бран Па, ѡ[в]одѣан То, ѡнолѣѣан ГД, сѣлан Год,
сиромѣан Бра, сѣѣан Тр, Ма, слѣбодан Кру, Бр, сѣдсобан Крњ,
срѣмоѣан Бр, срѣѣан Брч, Др, несрѣѣан (несрѣан, опасан)
Ду, Ли, ѡкоран (укорен) Па, ѡчѣван Бу, чӯдан Брч, Се, слѣчан
Ли, шлѣчан Бр.

-ѣн (< ѡхънъ): ѡлагѣан В, Брч, Ли, ѡлагѣно Па, Бо, Се,
ѡунѣан В, ѡунѣно Па, ѡунѣнога Бра, сѣѣан Бр, сѣѣана Год.

-ѣнѣ: садѣнѣ В, Бр, Ли.

-ѣшан: сирѣ[в]ѣшан (одебљао) Па, сирѣвашна Ду.

-ѣшнѣ: садѣшнѣ В, Бр, Ли (према данѣшнѣ).

-ѣр: бѣсѣар У, Кру, Тр, Брч, ГД, Ма, Крњ, дѣбар В, Ов,
Ор, Ду, Па, Ко, Бр, Бу, Со, Ли, Бо, Се, мѣкар Ор, Ду, Брч,
Год, Крњ.

Бројеви:

-ѣм: сѣѣм В, Ор, Па, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ли, Бо, Се,
Крњ, сѣѣан Со, сѣѣмнѣсѣ Ов, Ду, сѣѣндесѣ Бр, Крњ, сѣ-
ѣндесѣшӯ Год, сѣѣндесѣ То, ѣѣм Ов, Ду, Брч, Бр, Со, Ма,
Ли, Год, Крњ, Др, ѣѣмнѣсѣ Бра, ѣѣндесѣ Бр, Бо, Др,
ѣѣндесѣ Ду, Со.

-ѣн: [j]ѣѣан В, У, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Бу, Со, Ли,
Год, Се, Крњ, [j]ѣѣанѣшӯ Ду, Брч, Бо.

Заменице:

-ѣв: кѣкѣв В, Бу, кѣкѣв Брч, Ли (обично кѣкѣв, исп. тач. 20),
ѣкѣкѣв В, ѣѣкѣкѣв Брч, Бо, ѣѣкѣкѣв Брч, ГД, Ли, Бо, свѣ-
кѣкѣв Ор, Др.

в) у прилозима:

данѣс В, У, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со,
Ма, Ли, Бо, Год, Се (исп. и данѣшнѣ), ноѣс Бр, неѣс (ноѣс),
У, Бу, Се, вечерѣс (ретко) Ма, онѣмадне Па, Ма, Ли, онѣмадна
(обично) В, Ду, Па, Бр, Бу, Ли, дѣшолан Па, Ли, ѣшолѣ В, Бр,
ѣшолан Брч, Год, Крњ.

г) у префиксима и предлозима:

бѣѣднѣ В (=бѣдѣнѣ), Бѣѣднѣца (=јама) В, Па —
ѣѣбрѣш Бр, ѣѣбрѣсмо В, ѣѣбрѣше Па, ѣѣбра ГД, ѣѣгнѣш
Брч, ѣѣгнѣше Крњ, ѣѣгнѣ Бо, ѣѣгнѣла (ѣѣгнѣла) Ко, ѣѣ-
шкѣла У — ѣѣвѣш Ду, ѣѣвѣ Ма, ѣѣвѣло Бу, ѣѣвѣла Брч,
ѣѣрѣш-се Ов, ѣѣрѣри-се Бр, ѣѣрѣре-се Ли, ѣѣсѣш Ко —

одѣбили То, одѣбиле В, одабѣ Бра, одагнаѣ Ли, одагнаѣ Со, одѣгнаѣ В, одазвѣ[ш]-се Па, одѣгѣш Ор, одѣгѣм Се, одѣгѣо (умро) В — разабраѣш Тр, разабраѣмо Па, разѣгнаѣ Ду, разѣгна Год, разѣгна В, разѣгѣм ГД, разѣгѣли Ли — сабѣиш Др, сабѣјѣли Се, савѣиш Др, сѣвѣле Ли, савѣла Бо, савѣ Кру, Ду, Па, Ли, сѣви[ј]о-сѣ Ко, Со, сѣгнаѣ У, сѣгна То, сѣгнаѣли Ма, сѣждѣни Бу, сѣгнѣ[ш]-се Ов, Крњ, сѣгнѣјо-сѣ Бр, сѣгорѣш Со, сѣгдрѣ Кру, сѣгорѣ[ј]о В, Бр, сѣгрѣѣиш Ор, сѣгрѣѣила Бра, сѣзнаѣш Год, сѣзнаѣмо Се, сѣжнаѣли В, сѣзѣш Др, сѣзу[ј]о Тр, сѣкрѣиш Бо, сѣкрѣѣм Брч, сѣкрѣѣ Ов, сѣкѣиш То, сѣкѣѣлаше Ко, сѣ[м]нѣиш (самлети) Бр, самнѣно Бра, сѣ[м]нѣвѣна Ду, самнѣјо Ли, самнѣли В, сѣсѣѣ[в]ѣиш Ма, сѣсѣѣ[в]ѣила Бу, сѣшрѣш У, сѣшрѣло-сѣ Па, сѣчѣ[в]ѣиш Бр, сѣчѣ[в]ѣ Се, сѣчѣвѣј Год, сѣчѣва То, сѣшила Крњ — узаврѣиш Брч, узаврѣла Бо, узаврѣјо В, Ма.

крозѣ-село Бр, Год, ѣрозѣ-село В, ГД — низѣ-сѣрѣну У — ѣрѣѣ-мнѣм В, Ду, Па, Бр, Ли, Бо, Се — сѣ-мнѣм В, Ор, Кру, Па, Брч, ГД, Ма, Год, Крњ, Др, сѣ-женѣма То, сѣ-сѣѣма Ко, сѣ-сѣѣре Ли, сѣ-сѣѣре Бр, сѣ-сѣѣрѣѣ Ов, сѣ-сѣѣд-лѣ[в]ѣ Со — узѣ-сѣрѣну Бу, узѣ-Сушѣрман Бра.

19. У извесном броју речи замењен је полугласник у неким селима са *a*, док се у другима чува *ǣ* (поред *a*):

бѣш В, Бр, Ли, Год, Крњ, Др;

вѣздѣ В, Год, *вѣздѣа* ГД, Ли — *вѣздѣх* Брч, *вѣздѣв* Бо, *вѣздѣа* Бр;

лѣв В, Брч, Год, *лѣѣ* Па, *лѣва* Ли, Бо, *лѣ[в]ѣм* Бр, *лѣ[в]ѣ[в]ѣ* Ма — *лѣѣ* Брч;

мѣч Ду, *мѣча* Год, *мѣчем* Брч, *мѣчеви* Ли — *мѣч* В, Ду, *мѣчем* Па, *мѣчеви* Бр, *мѣчѣѣ* Ли, (сѣѣ[м] *мѣчѣѣ* - су бѣли у-кѣну Лѣлѣѣ, иначе редовно *мѣчѣѣ*);

ѣдѣшрѣ[в]ѣа В, Ли, *ѣдѣшрѣ[в]ѣу* Бра, Се, *ѣдѣшрѣ* Брч — *ѣдѣшрѣ[в]ѣу* Бр, *ѣдѣшрѣ* Бо, *ѣдѣшрѣ[в]ѣ* Ду;

рѣж Год — *рѣж* Ду, Па, Ли, *рѣжи* В, Бр *рѣжѣни* лѣб Ду, (обично *рѣж*, *рѣжѣни*);

сѣбѣа В, *сѣбѣ* Со, *сѣбѣу* Бо, *сѣбѣм* Год, *сѣбѣ* Ли, *сѣбѣѣ* Бра, Год, *сѣбѣѣ* (лише перунике) Ли — *сѣбѣа* Па, Брч, *сѣбѣу* В, Ли, *сѣбѣм* Год, *сѣбѣѣ* Бра, Ли, *сѣбѣѣма*

Брч, *сабљаник* (човек који носи сабљу) Бр, *сѣблица* (перуника) В, *сѣблице* Бр;

са[в]љеш В, Па, Со, *са[в]љеша* Ду, *са[в]љешом* Бо, *са[в]љеши* Брч, Ли, *сављешѣ* Бр, *савјеш* Ли, Год, *савјеша* Брч, *савјешу* Бо, *са[в]љешник* Бр, *са[в]љешника* Ко — *са[в]љеш* В, *сѣ[в]љешан* Бра;

шамњан Крњ, *шамњаном* Др, *шамљан* Крњ, *шамњана* Ли, *шамљана* ГД — *шамњан* Ду, Со, Ли, *шамњана* В, Ли, *шамњаном* Па, Бр, *шамљан* Бр (<thymiana);

шѣчно В, Ду, Па, Со, Ли, Год, Се — *шѣчно* Брч, Бр, Бо, Ли (обично *шамјн*).

Као што се види, готово све ове речи обележавају културне појмове тако да су могле доћи са стране (из суседних говора или из књижевног језика). Од речи из свакидашњег речника забележио сам са *a < њ* свега једну: *бѣш*¹⁾.

20. У знатном броју речи јавља се секундарно *а* — као што сам већ поменуо, пре свега на месту етимолошког *a*. (У заградама наводим облике са *a* само за она села у којима нисам могао утврдити паралелни облик са *а*).

а) *а* на месту старијег *a*:

бѣшина Па, ГД, *бѣшинѣ* Со, *бѣшину* В, Ду, Со, *бѣшинѣм* В, Ко — *бѣга-ми* Па, Брч, Бр, Ма, Ли, Год, Се (обичније *бѣго-ми*) — *Дабано[в]ић* Ли, *Дабано[в]ићи* В, *Дабано[в]ић* В, *Дабанѣ[в]ић* Год, *Дабанѣ[в]ићу* Бр, *Дабано[в]ић* Па, *Дабанѣ[в]ићѣ* Год (презиме изведено од *Даба*, а ово од *Дабѣцѣ*) — *дѣнѣк* В, Ду, Па, Брч, Бр, *дѣнка* Со, Ли, Бо, *дѣнци* Крњ, *дѣнѣкѣ* Др — *дѣну* да виђу (дај) В, *дѣнѣ* (дадне) Па, Бо, *дѣнѣмо* В, Се, *дѣни-му* Бр, Ли — *даро[в]ѣш* В, Ли, *дарѣм* Бр, *дарѣѣ* Бра, *даро[в]ѣ* Па, Ма, Год, *даро[в]ѣла* Со, *даро[в]ѣли* Ду — *дарѣмѣ* (даровно) В, Па, Бр, *дарѣ[м]нѣга* Ду, Брч, *дарѣмѣме* Ли, *дарѣмѣ* Ли — *зѣ[д]нѣ* Ду, Год, *зѣ[д]нѣга* Па, Бо, *зѣ[д]нѣем* Брч, *зѣ[д]нѣ* Ду, *зѣ[д]нѣ* Ли, *зѣ[д]нѣѣ* (заднѣѣ) В — *кѣкѣв* В, Па, Брч, Со, Ли, Год, *кѣква* Ду, Бо, *кѣкѣв* Ли, *нѣкѣкѣв* Па, Со, Ли, *нѣкѣква* В, Бр, *нѣкѣкѣвѣ*, То, *нѣкѣкѣв* В, Брч, ГД, *нѣкѣкѣѣга* Бр, Ма, *нѣкѣкѣѣ* (никакѣѣ) Ко, *нѣкѣкѣвѣ*

¹⁾ Интересантно је да за **бѣш* не знају ни други црногорски говори, исп. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат* 8.

Бра, *ниќакви* В, Па — *лѣв* (лавеж) Бр, *лѣвѣж* Бра (али *лѣ-
јѣши*) — *лѣком* Ду, Брч, ГД, Бо, Се, *лѣкомием* В, Па, Год, *лѣ-
коми* Бр, Бо, *лѣкомиема* Ли, *лѣкома* Ду, *лѣкомац* Брч, *лѣ-
кѣнца* (лакомца) В, *лѣкѣнцу* Ли, *лѣкѣнцом* Бо, *лѣкомѣца* Ду —
лѣкомица (левак за претакање вина у мешине) В, Ли, *лѣкомицв*
Па (поред *лѣкомица* Год) — *мрѣз* Па, Со, *мрѣзу* Бо, *мрѣзо[в]и* Ли, *мрѣс* (idem) Крњ, Др (поред *мрѣз* В, Ду, Брч,
Бр) — *ѡбѡдѡвѡ* В, Па, Брч, Бу, Ма, Ли, Бо, Год, *ѡбѡдѡвица*
Па, Ли, *ѡбѡдѡвице* В, Брч, *ѡбѡдѡвици* Год, *ѡбѡдѡвицв* Бра,
ѡбѡдѡвицѡм Бо — *ѡ[в]ѣкѡ* Па, Брч, Ли, *ѡнѣкѡ* Бр, Се, Ли,
(поред *ѡ[в]ѣкѡ* В, Год, *ѡнѣкѡ* Ма) — *рѡчѣн* В, *рѡчѣна* Бр, *рѡчѣнима*
Ду, *рѡчѣница* Па (поред *рѡчѣн* Ли, *рѡчѣни* Год, *рѡчѣнѣ* Брч) —
сѡкѣ Па, *сѡкѡга* Се, *сѡкѡме* Бр, *сѡкѡко* Па, *сѡкѡкѡв* Ли, *сѡ-
кѡква* Бр, *сѡшѣѡ* В, Па, *сѡчѡга* Бр, *сѡчѡму* В, Се (поред *сѡкѣ*
Год, *сѡкѡга* Ма, *сѡкѣ* Бра, *сѡкѡкѡв* Бо, *сѡшѣѡ* Год) —
Цѡрѣгрѡд В, Год, ис-*Цѡрѣгрѡда* Ли, *ѡригрѡцкѣ* Бр, *ѡригрѡц-
кѡга* У, *ѡригрѡцкѡ* Па, *ѡригрѡцкѡга* Па (обично *Цѡрѣгрѡд*,
ѡригрѡцкѣ) — *ѡс* В, Ду, Ли, Се, *ѡса* Па, Брч, Бо, у-злѣ-*ѡс*
Бу, Год, у-жлѣ-*ѡс* Па, у-дѡбрѣ-*ѡс* Брч, Со, у-дѡбѡр-*ѡс* В,
ѡс-прѣѣ В, Бра, *ѡс*-прѣѡд Бра, *ѡс*-прѣѣ Ли, пѡђи *ѡсом*
Па, Бр, Крњ, дѡђи *ѡском* В, причѡкѡ *ѡском* Ли, *ѡсло[в]ѡц*
Па, Ли.

б) *ѡ* на месту странѡга а:

ѡшѣи[ш]-се (срести) В, *ѡшѣи[ш]-се* Бр, *ѡшѣисмо-се* Ма,
Ли, *ѡшѣили-су-се* Па (исп. итал. *battere*) — *ѡкѣш* Па, Бр,
ѡкѣѡ Бо, *ѡкѣѡм* Год, *ѡкѣѡ* Бр (поред *ѡкѣш* В, Ли, *ѡкѣш*
Ма, исп. арап. *vakut*) — *Дѡмѣдн* Па, *Дѡмѣдна* Бу (исп. *Da-
tianus*) — *Дѡнѣ* В, Па, Брч, Ли, Бо, Год, *Дѡнѣ* Ду, Па,
Бр, *Дѡнѣ* Ду, Брч, *Дѡнѣ* Бр, Се, з-*Дѡнѣ*м Бра, Ко,
Дѡнѣ Па, Год, *Дѡно* В, Ду, Бр, Брч, Ли, Бо, из-*Дѡнѣ*[в]ѡ
Грѡда Год, у-*Дѡнѣ*[в]ѡ Грѡд Бр (исп. грч. *Daniël*) — *ђѡ[в]ѡ* В,
Па, *ђѡ[в]ѡла* Бр, *ђѡ[в]ѡљѣ* Ма, *ђѡ[в]ѡљѡ* Па, *ђѡ[в]ѡљѡѡ* Бр, *ђѡ-
[в]ѡљѡ* Бра, *ђѡ[в]ѡскѡ* Бо (поред *ђѡ[в]ѡ* Брч, Ли, *ђѡ[в]ѡла* Крњ,
ђѡ[в]ѡле Др, *ђѡ[в]ѡљѡ* ГД, *ђѡ[в]ѡљѡга* Се, *ђѡ[в]ѡљѡ* Ли, *ђѡ[в]ѡ-
љѡме* То, *ђѡ[в]ѡ[л]скѣ* Год, исп. грч. *diávolos*) — *кѡкѡ* В, Па,
Бр, Бо, Год, *кѡкѡ* Бра, Год (исп. осм. *kopak*) — *мѡнѡш*
В, Бр, Год, *мѡнѡ* Па, Со, Ли, *мѡнѡла* Се, *мѡнѡло* Бр,
Крњ, *мѡнѡ[в]ѡло* Ов, *мѡнѡмѡнѡш* „неѡшѡица“, В, Па, Ли,

манкамѣнѣши Бр (исп. итал. mancare) — *мѣкар* В, Па, Брч, Бр, Со, Ма, Ли, Год (исп. грч. makári) — *масѣш[j]о* Ов, Ко, Брч, *машѣла* Ду, Ма, Се (исп. млет. maštelo) — *ишѣша* „бакрени лонац“ В, Бр, Бо, *ишѣше* Бр, *ишѣшу* Па, *ишѣше* Бра (поред *ишѣша* ГД, Ли, исп. млет. pignàta) — *шамѣн* В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год, Крњ, Др (исп. тур. tapan) — *згѣр* В, *згѣр* Бр, Год, *згѣр* Ду, Брч, *згѣра* Бо (исп. маџ. az agár).

У *цѣкар* (< млет. zusaĝo) имамо преношење суфикса *ар* (исп. ген. *цѣкра*); исп. и *шѣмѣка* В, Бра, Ма, (ређе *шѣмѣка*).

Напомена. У *бѣйиш* (ударити) Ли, *бѣи-га!* В, Год, *бѣ-иш[j]о-га-[j]е* Па, Ма, *бѣйи-ли-су-га* Бр, којему нисам могао да утврдим етимологију, стоји *ѣ* према *а* у другим неким говорима. Исп. и *бигѣр* (псето) Брч, Бр, Бо, Ли, *бѣгар* Год, *бѣгара* (fem.) Па (иначе је обично *бѣгара* „кучка“ В, Ма) и *кѣдане* (свилене бубе) В, Ли, *кѣданице* Ду, *кѣдѣнице* Па које је такође тамно¹⁾.

У неким од поменутих речи је *ѣ* сасвим обично (исп. многобројне потврде за *бѣшина*, *даро[в]дѣш*, *кѣкав* и др.), док у другим преовлађује *а*. Све су међутим у облику са *ѣ* познате или на целом подручју или бар у неколико села. У речима које ћу сад навести употребљава се *ѣ* у знатно мањем обиму: оно се по правилу ограничава на поједина села, а и у њима се употребљава поред обичнијег *а*.

в) спорадично *ѣ* за *а*:

бѣчи тѣ (баци) Па, *избѣчимо!* Крњ, *избѣчићу-те* Бр — *врѣже* Брч, Бр, Бо, *врѣгу* (ређе) Па — *гѣра* (гаров) Ма, *гѣрѣња* (гарав пас, во, човек) Па, *гѣроња* Бр, *гѣроњу* Со — *дѣкѣко* Крњ (књижевна реч) — *дѣлѣко* Бр, Па — *дѣш* Крњ — *дѣсѣдан* Па, *дѣсѣдно* Бр, *дѣсѣднѣје* В, *дѣсѣдѣш* Ли, *дѣсѣдѣјо* В, *дѣсѣдѣли* Бр — *дѣсѣѣ²⁾* Крњ — *жѣ* (жао) Со — *Жѣбљѣк* Ли, *Жѣбљѣк* Бр, *жѣбљѣкѣ* Па — *јѣгње* Па, *јѣгњад* Бр, *објѣгњила* (ојагњила) В, Па, *објѣгњеница* Бр, *збљѣгнѣ* (бременита овца)

1) Остали црногорски говори знају за *бѣйиш* и *бѣйиш* (реч је можда ономатопејска). *бигѣр* и *кѣдане* нисам могао уопште наћи у нашим речницима.

2) < до *сѣша* или до *сѣшѣ*, исп. A. Vaillant, *La Langue de Dominko Zlatarić* I, 257.

В, Ли (исп. и *обљегница* Год) — *оввѣ[ш]-се* Па, Бо, *дзвѣли-се* Брч, Бр, Ли — *на-јѣде* удѣријо Год (иначе увек *јде*) — *јѣребица* Па, *јѣребицу* Бр — *ѣрѣлѣз* Со — *мѣк-на* кѣнац Год, Крњ (иначе је реч *мѣк* непозната) — *мѣслина* Бр, *мѣслине* Со, *машлинѣда* (маслинова шумица) Па, *мѣслинак* Бр — *мѣз* (маст) В, *мѣзи* Па, Год, *мѣзнѣ* Бр, *мѣси* Год, *мѣси* Крњ, Др — *мѣ[н]чѣд* Па, *мѣ[н]чѣди* Брч — *мѣја* Па, Бра, Ли, Крњ (врло често у причању) — *дмрѣза* Па, *дмрѣзѣ* Бр — *оѣашљѣвѣ* крѣва (која се задовољи с мало паше) Па — *нѣбољѣи* (најбољи) Па, *нѣбољѣме* Бр, *нѣвиши* Па, *нѣмањѣи* Со, *нѣмањѣ* В — *од-нѣ-ши[ј]ѣ* Па — *ддмѣ* Брч — *дѣѣко* Бр, *нѣоѣко* Год, *Оѣѣѣѣѣ* (опасно место на реци испод Брчели) Па, Бр, *дѣѣско* Бр, *дѣѣшнѣга* Па, *оѣѣснѣје* Ор, *оѣѣшнѣѣме* Па — *сѣд* (расад) Па, *сѣда* В, *рѣсѣд* Па, *рѣсѣднѣк* Ма — *сиромѣвѣ* (сиромаша) Ма — *склѣѣљѣла* Со — *Сѣѣна* Сѣ[в]о[в]ѣ Па, *Сѣѣне!* Бр, *Сѣѣница* Па, *сѣѣни* мѣло Ма — *шѣмо* Со, Бр, *ѣшѣмо-се* Па, Ма, Ли — *шкѣш* Па, *да-шкѣм* Брч, *шкѣње* Бр (ретка реч) — *чѣшу* Па, *чѣшица* Бр, *чѣшице* Ма.

Бѣр Бо, *бѣрскѣга* Бр, *Бѣранка* Па (исп. лат. *Antibarium*) *бѣре* (бар, барем) В, Па, Бр (исп. перс. *bâgī*). — *бѣрѣкѣѣре!* (барѣктаре!) Бр, Ли — *бѣрабѣр* „једнако“, „свеједно“ Ма, *бѣрабѣр* Па (обично *бѣрабѣр*), *избѣрабѣрѣја* „изједначио“ Па (исп. тур. *beraber*) — *Јѣна* Па, *Јѣнѣ* Бр (исп. *Anna*) — *мѣ* Крњ, *мѣ-зѣбога* Бр, Год (исп. итал. *ta*) — *манѣш* (махнит) Бр, *манѣшѣа* Па, *манѣшѣѣ* Ма (нејасно, исп. грч. *manita*) — *сѣдмѣк* Па, *шѣомѣк* Бу, *сѣдмѣка* Па, *шѣдмѣком* Ду (исп. итал. *stomaco*).

Исп. и наставак *-ѣ* место *-а* у парт. перф. глагола VI Белићеве врсте:

боло[в]ѣ-сам Брч, Бо, *ѣобѣкѣ-сан-се* Ма, кѣме-си тѣ *дѣ?* Бр, *дѣ-са[м]-му* Па, *ѣрѣдѣ-сам* Ма, *окидѣ-сам* Па, *дзвѣ-сан-се* Бр.

г) Доста сам пута ма месту етимолошког *а* забележи вокал који је био отворенији, тј. ближи вокалу *а* од просечног *ѣ* у изговору истога лица (бележим га са *а*):

дѣ-и пѣташ Се, *шѣлијо-сѣ* Бр, *кѣмен* Крњ, *уфѣшѣли* Се, *Сѣѣница* Крњ, *нѣка-га* Ор, *гласѣ* Крњ, *ѣокидѣ* Бр, *мѣрѣ* Па, *рѣчѣ* Брч, *срѣчунѣ* Се итд.

(О -а место -а у прилозима исп. код Прилога.)

Иако већина наведених примера претставља само индивидуалне или у најбољем случају локалне склоности, ја их ипак бар делимично објављујем — број записаних примера је нешто већи —, јер јасно показују како је колебање у употреби *а* и *а* у етимолошки оправданим случајевима доцније могло захватити свако *а* без разлике на порекло, акценат, квантитет и сл. У неким је примерима (*Жабљак, јдгње, јдреблица, нд-* и сл.) на прелаз *а > а* могао утицати и суседни сугласник, а неке су могле ући из других говора.¹⁾

21. На месту других вокала стоји *а* ређе:

брагадйер Па (обично *бригадйер, брегадйер*) — *увануш* В, Бр, *уванујо* Ли, *уванула* Год, Др, *увануло* Крњ, *уфанујо* Па, *увџла* Ма, *увџло* В, Брч (поред *увенуш, уфенуш*) — *врџска* (мекетање козе) В, Брч, Бо, *врџскѣ* Па, *врџску* Ду, *врџсџк* Бр, *врџшиш* В, Ду, Па, Бр, Бо, *врџшишѣ* Брч, Год, *фрџска* (*idem*) В, Па, *фрџшиш* Па (поред *врџешш*) — *йомануш* В, да *йоманемо* Бра, *йомануемо* Крњ, *йоманујо* Па, *найоманем* Ли, *найомане* Бр, *йоманџо[в]аш* Ду, *йоманују* Год (поред *йоменуш*, исп. помънжти) — *йонадй[ј]оник* В, Па, Бр, Ли, *йонадџ[л]ник* Ли (поред *йонеђџлник*, исп. дијалекатско пџндџлак, чеш. pondělí) — *шасшамџнаш* В, Па, Бу, Ли, *шасшамџнаша* Ма.

а поред *е*, *а* забележио сам у *јдгуља* В, Па, *јдгуље* Бр, *јдгуљџ* Год — *јасика-[ј]*е мњџра (непотпуна) Па, Бр — *ма-ндџша* [погџча] „буђава“ Ли (исп. тач. 40).

Необично је *кадџч* „бадањ, доле ужи, а горе шири“ Бу (поред *кадуч* Па < арап. caduz).

У *нађџс* (ноџас) дошло је *а* аналогјом (исп. тач. 40).

Усамљене случајеве претстављају:

йрийџ (обично: припео) Па, *уџџ* (узео) Бр, **умарџ* Крњ (обично *умарџ*, исп. тач. 63).

22. У једном чланку²⁾ покушао је г. Московљевић да познату особину лумбардског говора „померање основног

1) Тако сам на пр. у Ли чуо где се потсмевају Кучима, јер говоре *мџслине*.

2) Вокализам лумбардског говора. Белићев зборник (1937) 102—104.

акустичког утиска скоро свих самогласника у правцу самогласника *e*“ доведе у везу са источноцрногорским изговором „полугласника“ као *ɔ*. При том се, поред осталог, позвао и на мој опис „полугласника“ у васојевичком селу Трепчи¹⁾.

Овде је, мислим, по среди неспоразум. Мени лично је изговор лумбардског *ɔ* непознат, али — бар колико се може судити према Московљевићеву опису који, истина, није довољно јасан — оно претставља неки необични, да не кажем егзотични самогласник, са нарочитим, иначе нашој гласовној системи непознатим артикулационим особинама (о акустичком утиску не каже се ништа одређеније). Васојевички рефлекс полугласника је међутим, како сам ја то увек нарочито истицао, обично предње *a*, односно (у Трепчи) врло отворено *e*, те према томе нека физиолошка веза између лумбардског и васојевичког гласа не би уопште ни постојала. Друга, не мање важна разлика је у употреби оба гласа: у Васојевићима ограничава се *ɔ* на место старог полугласника — број примера у којима замењује неки други вокал је незнатан²⁾. У Лумбарди изговара се међутим *ɔ* првенствено на месту *дузога a*, без разлике каквог је порекла, а на месту осталих вокала (и краткога *a*) је ређе³⁾. Врло је, дакле, вероватно, да имамо посла са самосталним развитком $\bar{a} > \bar{ɔ}$, који је доцније могао захватити и понеки други вокал⁴⁾.

¹⁾ Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића II (1935) 14.

²⁾ Узгред напомињем да је пример *увешииш* (ухватиш), на који се Московљевић позива као на доказ да се у Васојевићима и етимолошко *a* изговара као *ɔ*, нетачан: у Васојевићима се каже *уфдџиш*. Исто је тако нетачно Московљевићево тврђење да у ген. пл. и парт. перф. „полугласник није непосредно претходно данашњој његовој замени“ (о с. 103). Као што је опште познато, дошло је *-ǰ* у ген. пл. аналогијом из лок. пл., док је у парт. перф. постало контракцијом од *-ǰл*. У оба случаја претставља, дакле, *ɔ* пројужење првобитног полугласника (у другом чак и директно).

³⁾ К у ш а р у свом опису лумбардског говора, израђеном пре 40 година (*Nastavni vjesnik* III, 1895, стр. 324) каже изреком, да *ɔ* стоји на месту (првобитно) дугог *a*.

⁴⁾ Исп. А. Б е л и ћ, *О чакавској основној акценџуацији* 28. (Глас Српске краљевске академије CLXVIII). По њему треба порекло лумбардском *ɔ* тражити у акустичком утиску што га је затворено *a* осталих корчуланских говора изазвало код претставника лумбардског говора који су првобитно изговарали чисто *a*.

Оба ова разлога говоре, држим, довољно убедљиво против Московљевићеве претпоставке, да су становници Лумбарде особине свога вокализма донели из Васојевића. Не сматрам чак вероватном ни везу са неким другим црногорским говором, у којему је прелаз $a > a$ узео већега маха, све дотле док не би пошло за руком доказати неку принципску везу између оба појава. Прост факат да се један вокал у два иначе потпуно различита говора развио *делимично* у сличном (?) правцу не доказује још ништа.

Ћ

23. Због знатних неслагања која у том правцу постоје међу описивачима појединих ијекавских говора посветио сам нарочиту пажњу изговору *дугога јаџа*. Спор се, као што је познато, углавном своди на три тачке¹⁾:

а) двосложен или једносложен (дифтоншки) изговор;
 б) квантитет другог компонента (да ли је *e* дуго или кратко);

в) постојање прелазног консонанта (да ли *и* прелази директно у *e* или између њих постоји прелазно *ј*, односно *ј*).

Морам одмах истаћи да поменути отстапања код појединих аутора потичу само до извесне мере отуд што се Ћ не изговара свуда једнако — иако извесног колебања може бити чак и у изговору истог лица. Али, с друге стране, треба имати на уму, да оваква испитивања траже од посматрача извесно искуство са којим нису располагали сви описивачи наших говора.

24. Као и у осталим ијекавским говорима, односи при изговору *дугога ы-а* нису ни издалека тако прости као што би изгледало према нашем књижевном правопису. Треба пре свега разликовати три групе случајева:

¹⁾ Исп. о том код Решетара *Zur Aussprache und Schreibung des Ћ im Serbokroatischen* (Archiv f. slav. Philologie XIII, 591—597) и *Der Stok. Dialekt* 87—90, где резимира и допуњује своја ранија опажања. Нека од Решетарових тврђења исправио је А. Бел и њ у свом приказу овога дела (Rocznik slawistyczny I, 191—192). Интересантне су и напомене О. Б р о к а (*Очеркъ фиџіологіи славянској рѣчи* 186). Он је при описивању мостарског изговора дошао до закључака који се само до извесне мере слажу са Решетаровим.

а) Под акцентом — то може да буде само \wedge исп. Акценат — изговара се дуго јат често као $\underline{цѐ}$; при том може $\underline{ц}$ да буде дуже или краће, а у вези с тим може се и акценат до извесне мере преносити на њ, али је важно да изговор остаје једносложан (дифтоншки).

Акценат се може и потпуно пренети на $и$ које тиме постаје носилац слога; e се насупрот томе скраћује, а у ређим случајевима постаје чак и несложно. Имамо, дакле, опет више-мање једносложни изговор само са акцентом на првом слогу: $\underline{иѐ}$, $\underline{иѐ}'$). И ту може e да буде дуже или краће, али се разлика између $\underline{иѐ}$ (односно $\underline{иѐ}$) и правог двосложног $\underline{иѐ}$ врло лепо примећује (на пр. при поређењу са речима као *биѐм*, *криѐм* које се обично изговарају без j). То је најобичнији изговор акцентованог дугога $\underline{ѐ}$ -а.

Може се, најпосле, иако ређе, сваки вокал да изговори и засебним експираторним ударом, чиме изговор постаје двосложан: $\underline{иѐ}$. У том случају јавља се каткад и прелазно $\underline{иѐ}$: $\underline{иѐ}$ ($\underline{иѐ}$).

Ову двојност у изговору ($\underline{цѐ}$: $\underline{иѐ}$) примећују и школовани домороци који су ми на неколико места (у Па, Брч, Год) скретали пажњу да се код њих поред књижевног *лијей*, *лијек*, *сијено*, *шијело* и сл. (тј. у ствари *лиѐй*, *лиѐк*, *сиѐно* *шиѐло*) говори и *лиѐй*, *лиѐк*, *сиѐно* *шиѐло* (= $\underline{лиѐй}$, $\underline{лиѐк}$, $\underline{сиѐно}$ $\underline{шиѐло}$) — пошто је наиме $и$ у групи $\underline{цѐ}$ по правилу врло кратко, добива се утисак j^2).

Употреба појединих изговора зависи од начина говора и положаја у речи: при истицању и уопште при пажљивијем говору је изговор $\underline{иѐ}$ ($\underline{иѐ}$) чешћи него при мање пажљивом, у речима од једнога слога сразмерно чешћи него у вишесложним (исп. *лиѐй*: $\underline{лиѐй}$), на крају речи чешћи него у средини (*двѐѐ*, али *двѐѐ жѐне*); исто је тако у акцентованим слоговима $\underline{иѐ}$ чешће него у неакцентованим (*лиѐй*: $\underline{иѐ}$) и сл.

¹) Иако e по праву не постаје консонантско, оно је ипак тако кратко да се, нарочито при поређењу са двосложном групом $иѐ$, добива утисак дифтонга. Пошто је разлика између $\underline{иѐ}$ и $\underline{иѐ}$ врло мала, ја све забележене случајеве транскрибујем једнако (са $\underline{иѐ}$).

²) Исп. са тим Белићево опажање да се књижевно *вијек* у неким ијекавским говорима изговара *виѐк* (Rocznik slawistyczny I, 192).

— Јављање прелазног *ј* подлеже општијим условима о којима исп. главу о секундарном *ј*, где је, поред осталог, објашњено због чега се *ј* може јавити само при двосложном изговору.

Напомињем да у пракси разлике између појединих изговора нису тако велике као што изгледају у писму и да постоје и прелазни облици, тако да је посматрач више пута у недоумици: да ли је изговор једносложен или двосложен (исп. примере са *йѐ*), да ли је *е* дуго или кратко¹⁾, постоји ли *ј* или не постоји, па чак и да ли је акценат на првом или на другом компоненту.

б) Неакцентовано $\bar{\text{ѣ}}$ изговара се као *џѐ* или (ређе) као *йѐ* или *и[j]ѐ* (двосложно).

в) Засебну групу чине наставци придевско-заменичке промене; у њима је $\bar{\text{ѣ}}$ — било оно акцентовано или не — увек двосложно са нормално кратким првим и другим компонентом, дакле *й[j]ѐ* (под акцентом), односно *и[j]ѐ* (неакцентовано). Двосложно је акцентовано $\bar{\text{ѣ}}$ и у прилозима типа *шудѝ[j]ѐн*, док је неакцентовано (*кудѝѐн*) по правилу једносложно.

25. $\bar{\text{ѣ}}$ под акцентом.

$\bar{\text{ѣ}}$ = *џѐ* (*йѐ*):

бџѐле Крњ, *бџѐлѝме* Ор, *бџѐда* Со, *брѝѐг* Ду, *брѝѐгом* В, *брѝѐсѝа* Бо, *вѝѐк* Год, *вѝѐће* То, *врѝѐдну* Се, *грѝѐх* Па, *грѝѐв* В, Ду, Па, Бр, *џѐлѝм* Ма, *одџѐљен* Ли, *ѝодџѐлѝ* Ду, *оѝре-џѐлѝш* Ор, *џѐѝше* В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Крњ, *дрѝѐво* Ли, *дрѝѐн* Па, *одрѝѐшѝ* Др, *ждрѝѐбе* Се, *ждрѝѐло* Па, *зайовџѐдау* (заповедају) Бо, *зџѐзду* ГД, *здрџѐва* Бр, *зџѐва* Ко, *џѐвѝ* Брч, *џѐвѝ* Ов, *џѐгѝше* Кру, *лѝѝу* Со, *џѐѝе* ГД, *џѐѝо* В, Ов, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Ма, Ли, Год, Се, Крњ, Др, *ѝрилџѐѝѝм* У, Тр, *ѝре-џѐѝѝау* (прелетају) Брч, *џѐѝѝ* Год, *изџѐѝнѝ* Ма, *одџѐѝнѝ* Бра, *замџѐсѝмо* Брч, *мѝѐх* В, *мѝѐв* Бр, *мѝѐва* Ду, *мѝѐшѝ* Ко, *из-мѝѐшѝа*но Др, *нѝѐм* Ов, *нѝѐсѝм* В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, Бр,

¹⁾ Ако се пореде речи као *ѝрѝѐвѝрно*: *ѝрѝѐвѝрно*, *ѝрѝѐлѝз*: *ѝрѐлѝз*, које се употребљавају у облику са *ѝ* и са *йѐ* (исп. ниже), примећује се да *е* ни у случајевима као *йѐ*, *йѝ* није потпуно дуго, него би се пре могло назвати полудугим.

ГД, Со, Ли, Бо, Год, Се, *нцѣсмо* В, Ов, Па, То, Бу, Ма, Ли, Крњ, *нцѣште* Бра, Тр, То, Др, *нцѣсу* В, Ду, Па, Ли, Бо, *ѡбцѣдѣ* То, *ѡрѣд* В, Па, Ко, Брч, Бо, Се, *наѡрѣд* В, Ор, Ду, Бр, Со, Ли, *осѡрѣд* В, Ов, Ко, Бу, Ма, *сѡрѣда* Па, То, ГД, Год, *ѡрѣкѡ* Кру, *зѡрѣчѡ* (затвори дрветом врата) Ор, Со, *ѡрѣшња* Бр, *рѣшко* ГД, *рѣка* Се, *рѣч* В, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Ли, Бо, Др, *рѣчи* В, Ор, Па, Ко, Бр, Ли, Год, Се, *сѡсвѣѣм* Ли, *свѣѣш* У, То, *свѣѣшом* Бра, *свѣѣшу* Бу, *сѣѣд* Тр, Ду, *сѣѣна* Бо, *смѣѣх* Бр, *смѣѣ* В, *смѣѣв* В, Па, Бр, *смѣѣф* Па, *срѣѣду* Ко, *сѡѣѣѣ* В, *Сѡѣѣѡ* Брч, *сѡрѣѣле* Крњ, *шѣѣлу* Бр, *шѣѣста* Ов, *исѡѣѣчѣ* Ли, *ѡрѣѣбѡм* Ма, *шрѣѣс* Па, *ѡѡѣѣта* Тр, *ѡѡѣѣшом* Год, *ѡѡѣѣћа* Крњ, *ѡѡѣѣшу* В, *ѡѣѣв* Бо, *ѡѣѣви* Др, *ѡрѡѡѣѣдѡ-се* Крњ, *ѡѣѣл* То, *ѡѣѣлѡ* У, *ѡѣѣлу* Бра, *ѡѣѣлѡ[ј]ѡ* Бу, *ѡѣѣле* Се, *ѡѣѣна* Бр, *ѡѣѣну* В, *ѡѣѣнѡмо* Крњ, *ѡѣѣѡм* Па, *да-ра[с]-ѡѣѣѡм* У, *ѡрѣѡва* Со.

У неколико случајева забележио сам *ѡ* које је било тако дуго да је изговор већ био на прелазу између једносложног и двосложног:

дѡѣѣте Крњ, *дрѡѣѡ* Кру, *лѡѣѡ* Со, *наѡрѡѣд* Крњ, *нѡѣѣси* Брч, *нѡѣѣсмо* Бо, *ѡрѡѣѣште* Бра, *рѡѣѣч* Ор, Брч, Др, *сѡрѡѣѣља* Бу, *сѡѣѣстѡ* Ма, *ѡрѡѣѡ* Бр.

ѡ̂ = *ѡѣ*:

бѡѣѣдник Ли, *бѡѣѣсам* Бр, *блѡѣѣд* ГД, *брѡѣѣг* Ду, *вѡѣѣк* Ко, *врѡѣѣдна* Ов, *глѡѣѣшѡ* Со, *дѡѣѣште* Па, Крњ, *лѡѣѣва* То, *лѡѣѣка* Бо, *лѡѣѣш* Се, *лѡѣѣѡ* Кру, *лѡѣѣѡ* Ор, *мѡѣѣв* (мешина) В, *мѡѣѣна* Бр, *нѡѣѣм* Ма, *нѡѣѣма* В, *нѡѣѣсам* Па, Др, *нѡѣѣсу* Ли, *рѡѣѣка* Бу, *рѡѣѣч* То, Год, *сѡѣѣшѡ* У, Се, *сѡѣѣѣће* Ли, *сѡѣѣд* Тр, *сѡѣѣѣно* Брч, Год, *смѡѣѣв* (смех) У, *срѡѣѣда* В, Бра, *сѡѡѣѣѣна* Со, *шѡѡѣѣѣло* Ду, *шѡѣѣѣстѡ* Ли, *ѡѣѣв* В, *ѡѣѣѣна* Ма итд.

ѡ̂ = *ѡ[ј]ѣ*:

брѡ[ј]ѣг Тр, *брѡ[ј]ѣстѡ* Ли, *врѡ[ј]ѣдан* В, *грѡ[ј]ѣ* (грех) В, Ду, Па, Бр, Ли, Год, *дѡѡ[ј]ѣ* Ор, Со, Ма, Год, Ли, Се, *дѡ[ј]ѣште* Ор, Год, *дрѡ[ј]ѣн* Па, *косѡ[ј]ѣѣриѡ* В, Па (забележено само *ѡ[ј]ѣ*), *лѡ[ј]ѣк* Брч, *лѡ[ј]ѣѡ* Ов, То, Бо, *мѡ[ј]ѣ* (мех) В, Па, Бр, *мѡ[ј]ѣѣна* Бра, *нѡ[ј]ѣѣм* Со, *ѡрѡ[ј]ѣѣшња* Ма, *рѡ[ј]ѣѣка* Ко, Се, *рѡ[ј]ѣѣч* Бр, Крњ, *сѡѡ[ј]ѣѣшѡ* Ду, Др, *смѡ[ј]ѣ* (смех) В, Па, Бр, Бо, *сѡрѡ[ј]ѣѣла* Бу, *шрѡ[ј]ѣѣс* У.

Напомена. У презенту глагола *јѣсти* (*ѣмь*) бележио сам редовно двосложан изговор са дугим *е*: *ѹ[ј]ѣм* В, Ду, Па, Брч, Со, Бо, Год, *ѹ[ј]ѣш* Ов, Кру, Ко, Ма, *ѹ[ј]ѣ* Ор, Бра, Тр, Бу, Ли, Се, *изѹ[ј]ѣм* В, Ор, Бр, Др, *изѹ[ј]ѣ* У, То, Со, Год, *изѹ[ј]ѣше* Ду, Па Брч, ГД, Ли, Бо, Крњ; свега једаред забележио сам *ѹѣ* Крњ (али *ѹш*). Нема сумње да су облици *ѹ[ј]ѣм* итд. настали под утицајем глагола типа *умѹ[ј]ѣм* (< *умѣјемь*), а вероватно да је развитак помагала и једно-сложност првобитног облика.

Исто је тако и *ѹрѹ[ј]ѣд* (пре) В, Бра можда настало под утицајем *ѹрѹ[ј]је* — иначе је обично *ѹрѹѣд*, исп. више.

26. неакцентовано *ѣ*.

ѣ испред акцента = *ѹѣ*, *ѹѣ*:

обѹѣдѹли Бо, *ѹобѹѣдѹли* Брч, *ѹобѹѣдѹсмо* Ов, *ѹобѹѣдѹше-ли?* Ли, *ѹобѹѣдѹше* ГД, *избѹѣѣѣло* Ор, *з-Брѹѣѣ* То, *Брѹѣ-жѣни* Бу, *вѹѣнѣѣ* В, *врѹѣѣѣ* Со, *уврѹѣдѹше* Ко, *згрѹѣѣсмо* Бра, *сѹгрѹѣѣсмо* Кру, *одѹѣлѣсмо* Ду, *ѹодѹѣлѣше* Год, *удѹѣлѣ[ј]о* Ма, *клѹѣѣѣѣма* Бр, *колѹѣрѣ* Ли, *искорѹѣнѣсмо* Па, *окрѹѣѣѣше* Др, *лѹѣѣѣѣ* Тр, *излѹѣѣѣ[ј]о* У, *ѹрелѹѣѣѣ* Па, *мѹѣнѣ-сѣ* Бр, *замѹѣнѣше* В, *ѹромѹѣнѣсмо* Брч, *мѹѣшѣѣ* Се, *ожлѹѣдѹѣо* Ду, *ѹѣсѣѣ* Крњ, *ѹрѹѣснѣѣ* (погача) Ли, *зѹрѹѣѣѣѣ* Ли ГД, *ѹрорѹѣдѹше* Ор, *с-Рѹѣкѣ* Год, *Рѹѣѣѣни* Ма, *рѹѣѣѣма* Крњ, *рѹѣѣѣ* Со, *освѹѣѣѣѣло-сѣ* То, *освѹѣѣлѣсмо* Ко, *освѹѣѣлѣѣше-ли* обрѣз? Бу, *ѹосѹѣдѣсмо* В, *сѹрѹѣѣѣѣ* Ов, *ѹѹрѹѣѣѣѣ* У, по-срѣ *срѹѣдѣ* Бра, *сѹрѹѣѣѣѣ* Тр, *сѹрѹѣѣѣѣ* Бр, *ѹѹѣлѣма* Бра, *ѹѹѣдѣѣѣ* Др, *ѹроѹѣѣдѣѣ* Па, *ѹроѹѣѣнѣѣше* Кру, *ѹѹѣѣѣ* Брч, *ра[с]-ѹѹѣѣѣѣѣ* Крњ, *ѹрѹѣѣѣма* Др.

ѣ иза акцента = *ѹѣ*, *ѹѣ*:

за-дѹѹѣѣ Се, *за-нѹѹѣѣ* Ли, *ѹѹѣѣ* Др, Ма, *вѹдѹѣѣ* (видех) Со, *дѹѹѹѣѣма* Па, *кѹѹѹѣѣдрѹѣѣво* (детлић) Бу, *кѹрѹѣѣ* Ду, *ѹрѹѣѣѣ* Бра, *ѹмѹѣѣша* Бо, *ѹдѹрѹѣѣсмо* То, *ѹмрѹѣѣѣ* Бу, *ѹмрѹѣѣ* ГД, *дѹнѹѣѣше* Бу, *дѹнѹѣѣ* Брч, *ѹдѹнѹѣѣсмо* Ор, *ѹдѹнѹѣѣше* Ко, *ѹрѹѣѣѣѣ* Крњ, *ѹрѹнѹѣѣ* В, *дѹѹрѹѣѣѣ* Бу, *дѹдрѹѣѣше* Бр, *ѹдѹслѹѣѣд* Крњ, *ѹдѹслѹѣѣ* Год, *ѹдѹшлѹѣѣд* Брч, *ѹдѹшлѹѣѣ* Год, *ѹрѹѹѹѣѣѣѣѣ* Ов, *ѹрѹѹѣѣѣ* Ли, *ѹрѹѹѣѣѣѣѣсмо* У, *дѹѹѣѣѣ* В, *нѹѣ-брѹѣѣ* То, *нѹѣ-Брѹѣѣѣ* Бр, *ѹдѹдѹ-брѹѣѣѣѣ* Со, *ѹѣ-брѹѣѣѣ* (на време) Ко, *зѹѣ-врѹѣѣѣ* Год, *ѹѣ-грѹѣѣ[ѹ]* Ли, *ѹдѹѹѣѣѣ* Кру, *нѹѣ-дрѹѣѣѣ* Бо, *нѹѣ-жѹдрѹѣѣѣ* Ов, *бѣз-лѹѣѣѣ* Ма, *нѹѣ-*

свѣш Се, ѿд-свѣшу То, зѣ-сѣно ГД, сѣ-сѣном Бу, у-шнѣг В, у-снѣг ГД, у-срѣду У, у-шѣло Кру.

$\bar{\text{ѣ}} = \text{ѿ}[j]ѣ:$

у[в]рѿ[j]ѣдѿ[j]о (повредио) Ли, дѿ[j]ѣлѿ[j]о В, дѿ[j]ѣлѿсмо Со, ѿромѿ[j]ѣнѿ Кру, ѿѿ[j]ѣсѣк Крњ, рѿ[j]ѣчѿма Бу, ѿросѿ[j]ѣѣ Бр, сѿрѿ[j]ѣчѿсмо Бо, сѿрѿ[j]ѣѣ Брч;

нѣ-брѿ[j]ѣг Тр, нѣ-Брѿ[j]ѣге Бр, вѿдѿ[j]ѣк Бу, зѣ-врѿ[j]ѣме Год, дѿнѿ[j]ѣш В, ѿнѿ[j]ѣла Др, кѿрѿ[j]ѣње Се, прѣлѿ[j]ѣшо ГД, нѣ-мнѿ[j]ѣко Год, ѿмрѿ[j]ѣше То, умрѿ[j]ѣ Крњ, нѣ-Рѿ[j]ѣку Ор, дѿрѿ[j]ѣ Брч, ѿд-свѿ[j]ѣшу Па, д[ш]-снѿ[j]ѣга Со.

Найомена. Именица „Немац“ гласи *Њѣмѣц, Њѣмѣца, Њѣмѣци* итд., док иста реч у значењу „нем човек“ има правилан облик *нѣмѣц, нѣмѣца* и сл. (*Њѣмѣц* је можда постало према *Њѣмѣц* које је такође врло обично).

27. $\bar{\text{ѣ}}$ у наставцима придевско-заменичке промене:

брзием Ор, с-вѿшием Па, гоздѣнием Со, гѿрњием Бо, дрѿгиема Се, зелѣнием Бр, лѣдѿием Ду, лѿгѿиема Др, ш-лѿу-шием Ли, с-манѿшием Бу, мнѣђиема Ко, ѿрѿием То, с-ѿрѿием Ли, сѿѣриема Ов, сѿѣрием ГД, сувозѣмнием Со, сѿѣцием пѿтом Брч, шѣнѣиема Ма, цѣѣиема В, црѣиема Год, ширѣ-киема Бра итд.

овѿем В, У, Ов, Ор, Ко, Брч, ГД, Со, Бо, Се, овѿема Па, Ко, То, Бу, Ли, Год, Крњ, овѣзиема Бо, шѿем В, Ор, Ду, Па, Брч, То, Со, Ма, Год, Др, шѿиема Ов, Бра, Ко, Бр, ГД, Ли, Бо, с-ошѿема Ду, Бр, шѣзиема В, с-шѣзиема Брч, онѿем В, Ор, Па, То, Со, Ли, Год, Се, Др, онѿема Ов, Ду, Ко, Брч, Бр, Ма, Бо, Др, свѿема Тр, свѿием Бо, Се, свѿиема То, Бу, његѣвием В, Па, Брч, ГД, Ли, његѣвиема Бр, Со, нѣшием Ов, Ду, Крњ, нѣшиема Ор, Ко, Со, њѿо[в]ием Бр, Год, њѣкиема То, Бу, нѣкиема Брч, [j]ѣднѿием В, Ду, Па, Брч, Ли, Бо, Крњ, [j]ѣднѣкием В, Ко, Бр, Бо, Се, ѿшѿием Бра, Ко итд.

Прелазно *ј* забележио сам у *гѿрњијема Брч, овѿјем Бр, нѣшијема Ли.*

Једаред сам забележио у заменичком наставку дифтоншки изговор $\bar{\text{ѣ}}$ -а: *свѿѣма Ду.*

28. Изговор дугога $\bar{\text{ѣ}}$ -а у црмничком говору (а то вреди и за неке друге црногорске говоре, на пр. за васојевички) слаже

се, дакле, у знатној мери са чињеницама које је Решетар утврдио за дубровачки говор¹⁾). Постоји чак тенденција и за трећу црту коју у вези са оба поменута говора помиње Решетар, тј. да се у њима *ћ* на крају речи (на пр. у *двџје*) редовно изговара двосложно²⁾). При поређењу речи као *мѣх*, *грѣх*, *смѣх* — које су у овом говору познате у облику са *-х* или *-в* или без крајњег консонанта (исп. тач. 82) — примећује се да је у отвореном слогу двосложни изговор чешћи него у затвореном, дакле, на пр. обично *грѹ[ј]е*, *мѹ[ј]е*, *смѹ[ј]е* али: *грѣх* (*грѣв*), *мѣх* и сл. Међутим као *правило* се двосложни изговор у оваквом положају не може узети, јер поред *грѹ[ј]е* имамо и *грѣ*, поред *двѹ[ј]е* и *двѣ* и сл., исп. примере³⁾).

29. За изговор *ћ*-а у префиксу *прћ-* важе ова правила:

а) глаголи имају без изузетка *пре-*:

преградѹиш, *прекоидѹиш*, *преломѹиш*, *преноћѹиш*, *пресѣћ*, *прећѣраш* — *пресѣљен*, *пресѣчѣн*, *прећечѣн* (понова печен), *прѣћечен* (сувише печен), *прѣдрѣна*, *прѣкѹидѹн* итд.

ѣ сам забележио у облицима глагола *прѣћ* (< *прћ-иши*): *прѣћ* В, Ов, Па, Бр, Год, *прѣћѣм* Бо, Др, *прѣћѣ* В, У, Брч, *прѣшѣ* Ду, Год, Па, *прѣшѣ* Се, *прѣшло* Ко, Со, *прѣшла* Ор, Ли, *прѣшли* То Крњ, *прѣћи* ГД, Ма, *прѣћише* В, Па, Крњ (спорадично сам забележио и *прѣћи* о[в]ѹда Ор).

б) и менице имају или искључиво *прѣ-* или *прѣ-* поред *прѣ-* (у неким именицама и селима је обичније једно, а у другима друго):

искључиво *прѣ-* забележио сам у:

прѣбѣј (преграда од дасака или плетера између две собе) В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Бо, Год, Крњ, Др, *прѣвара* Ли, Бр, *прѣвѣра* В, Па, *прѣглѣд* Брч, Ли, *прѣглѣд* Бр, Бо, *прѣкљѣд* В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, *прѣгѣд* Бр, *прѣгѣд-*

¹⁾ *Rad* 134, стр. 137. Исп. I. с. и напомену о односима у личном говору који су готово идентични.

²⁾ I. с.

³⁾ Остали примери које наводи Решетар (*није*, *ије*, *прије*) не представљају директно продужење *ћ*-а због чега је изговор *и[ј]е* у њима потпуно разумљив (исп. тач 31).

дом Па, Бо, *īrīēīād* Брч, Бр, Бо, *īrcēčāc* (преки пут) В, Па, Бр, ГД, Ли, Год.

īrīē- поред *īrē-* (просечно обичнији облици стављени су на прво место):

īrīēvēz В, Брч, Бр, Бо, Год, *īrēvēz* Па, Бр, *īrēvēz* Брч, Бр — *īrīēdū[j]o* В, Па, Бр, Год, *īrēdū[j]o* В, Па, Бр, Со, *īrēhēo* Па, Бр, *īrēhēli* В — *īrīēdlōg* В, Па, Бр, Ли, Бо, *īrēdlōg* В, Па, ГД, Год — *īrīēkōr* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год, *īrēkōr* Бра, Ду, Па, Бр, Со, Ли — *īrīēlāz* (место где се прелази заграђена њива, отвор на живици) В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, Крњ, Др, *īrīēlāz* Со, *īrēlāz* (пут преко реке, поља и сл.) В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Бо — *īrīēlōm* Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, *īrēlōm* (место где је сломљена грана и сл.) В, Ду, Па, Ли — *īrēnōc* В, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Бо, Год, *īrīēnōc* Па, Брч, Ли, Бо, Год — *īrīēīēk* (присој) Брч, Бр, Со, Ли, Бо, *īrēīēk* (ракија) Па, Бр, Год — *īrīēīlēš* В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Год, *īrēīlēš* Па, Год — *īrīērēz* Брч, Бр, Бо, *īrērēz* В, Па, Бр — *īrīēcād* Ду, Брч, Бр, Бо, *īrēcād* Бр — *īrēcēk* (уфатијо-га-е *īrēcēk* на-крсти) Ду, Брч, Бр, Ли, Год, *īrīēcēk* Ду, Па, Брч, Ли — *īrīēskōk* В, Ду, Па, Бр, Ли, Бо, Др, *īrēskōk* Ду, Па, Бр, Ли, Год, Крњ — *īrīēcīō* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год, Крњ, Др, *īrēcīō* В, Па, Год — *īrīēcīūy* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год, *īrēcīūy* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Бо, Год.

Исп. и *īrēcēdnīk* В, Ду, Па, Брч, Бр, Бо, Год, Ли, *īrīēcēdnīk* В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо.

У приличном броју случајева обичније су међутим именице саграђене од глагола; оне, природно, имају *īre-*:

īrēvara, *īrēglēd* (= образац: *c-īrēglēda*-сам *ūzēla*), *īrēīād*, *na-īrēčāc*, *īrēveza*, *īrēlāz* (у значењу „пут преко нечега“, ретко), *īrēīēk*, *īrēcada*, *Prēseka* (планинска дубодолина више Глухог Дола), *īrēcēk*, *īrēcēk*, *īrēvēza* и сл.

в) Слични су односи и код придева изведених од именица:

īrīēvarnō (*vrīēme*) Ду, Па, Брч, Бр, Ли, *īrīēvarnō* В, *īrēvarnō* Па, Бо (именица има само *īrīē-*) — *īrīēvōznō* Па, *īrēvōznō* (*srē[š]cīvo*) В, Ду, Па, Брч, Ли, Бо (именица се не употребљава) — *īrīēkōran* Бра, Па, Брч, Ли, Бо, *īrēkōran* В, Ду, Ли,

Бо — *прѣсѣуйна* Ду, Па, Брч, Ли, *прѣсѣуинѣ* Бо, *прѣсѣуинѣ* В, Па, Ли.

Ова три облика префикса *прѣ-* (*прѣе-*, *прѣ-*, *прѣ-*) своде се на два: *прѣ-* (које > *прѣе-*) и *прѣ-* (које > *прѣ-*); *прѣ-* је постало секундарним дуљењем од *прѣ-*.

Прилог „пре“ гласи међутим редовно *прѣ[j]је*, *на[j]при[j]је*, *идѣри[j]је* и сл., али то неће бити домаћи облик, јер бисмо у црмничком говору од *прѣ-је* очекивали *прѣ[j]је* (као што имамо *грѣ[j]ѣ*, исп. ниже¹⁾).

30. Иза *р* прелази кратко *ѣ* без изузетка у *е*²⁾. Имамо не само *брѣгови*, *врѣмена*, *мрѣжа* итд, него и *горѣш[и]*, *идгрешка*, *грѣ[х]оша*, *рѣђи*, *речѣш*, *сѣдрешина* и сл. (исп. Најновије јотовање).

31. Испред *ј* даје кратко *ѣ* као и у осталим ијекавским говорима и :

богашѣ[j]ѣ (обично *богашѣ*, исп. тач. 58), *илѣшѣ[j]ѣ*, *удѣ[j]ѣ*, *удѣ* (удени), *нѣ[j]је*, *смѣ[j]ѣш*, *не-смѣ[j]ѣсмо*, *разумѣ[j]ѣ* и сл.

Ако се међутим кратко *ѣ* нађе иза *р* или *с*, оно и испред *ј* прелази у *је* :

грѣ[j]ѣш В, Бр, ГД, *грѣн-се* Па, Год, *грѣ* Бо, *грѣ* (греје) Бра, Др, *грѣмо* ГД, *грѣмо* В, Ду, Ма, *грѣ[j]ѣ* Ов, Тр, Со, *грѣ[j]ѣше* Ли, Крњ, *огрѣ[j]ѣш* Кру, Брч, То, *огрѣмо* В, Ор, *огрѣ[j]ѣ* Бу, *огрѣ[j]ѣло* Се;

сѣ[j]ѣш Бра, Ду, Ма, Год, *сѣѣм* Па, *сѣ* (сеје) В, *сѣ[j]ѣ* В, Па, Бр, Бра, *сѣ[j]ѣ* Ко, Др, *сѣ[j]ѣше* Ор, Кру, Ду, *сѣ[j]ѣсмо* Брч, *сѣ* (сеј) В, *усѣ[j]ѣш* У, То, ГД, Се, *усѣ[j]ѣно* Па, Ли, *про-сѣ[j]ѣ-сам* В, *расѣ[j]ѣн* Бра, Бу.

У Крњ сам једаред забележио и *сѣарѣ[j]ѣ* (иначе увек *сѣарѣ*).

Чују се додуше и облици са *и* (*грѣ[j]ѣш*, *сѣ[j]ѣш* и сл.), али првенствено код млађег света. О *прѣје*, које тако редовно гласи, исп. тач. 29.

¹⁾ Више о облицима *прѣ[j]је*, *идсли[j]је* исп. у Прилозима.

²⁾ О колебањима која у том правцу владају у нашем књижевном језику исп. код Решетара (*Rad* 134, стр. 125) и Маретића (*Gramatika i stilistika* 101).

Ако и претпоставимо да је *се-* у *сѣ[и]а̄ш* итд. постало аналогијом према *сѣме*¹⁾ — што ми не изгледа баш много вероватно, остаје *грѣ[и]а̄ш* и *сѣарѣ[и]и*, које је немогуће објаснити ма каквом аналогијом. За овај се говор, дакле, не може примити Решетарова теза, да је *рѣ-*, *сѣ-* испред *ј* прешло директно у *ри-*, *си-*, а облици са *је* да су млађи²⁾. Вероватније ми изгледа да је *ѣ* > *је*, а облици са *и* да су постали аналогијом (*сѣарѣ*) или под утицајем суседних говора (*грѣ-и]а̄ш*, *сѣ[и]а̄ш*, *ѣрѣ[и]је*). То је утолико оправданије, што за ове облике знају и неки други наши говори. Тако је *сѣја̄ш* познато и суседним говорима: код муслиманског становништва Подгорице, у Туђемилима и Мрковићима³⁾, а *грѣја̄ш* се налази у ластовском говору⁴⁾.

Нарочито морам да поменем именице *мѣх*, *смѣх* и *грѣх*. Оне, као што смо видели, у ном. синг. имају увек *ѣ* (*ѣѣ*) које остаје и у осталим падежима, ако се *х* чува, ако се губи без замене или ако се јавља хијатско *в*:

мѣха Ли, *мѣа* В, Год, *мѣом* Бр, *ѣд-мѣа* У, *мѣва* В, Па, Ли, Год, *мѣва* Бр, *ѣд-мѣва* Па — *грѣха* Ма, *грѣа* Со, *грѣва* В, Ду, Па, Бр, ГД, Ли, Год, *ѣд-грѣа* В, *бѣз-грѣа* Па — *смѣхом* Бра, *ѣ[ш]-смѣва* Па, Бр.

Обично се међутим између *ѣ-а* и *а* јавља хијатско *ј* испред којег *ѣ* > *и*:

ѣд-мѣ[и]а В, Бр, Год, *ѣ[ш]-смѣ[и]а* Бра, Па, Бр, Се, *бѣз-грѣ[и]а* В, Ду, Брч, Ма, Бо, *ѣд-грѣ[и]а* В, Бр, Ли, Год и сл. (Ретко *бѣз-грѣ[и]а* Брч, Бо могло је постати аналогијом — према грѣота —, али и фонетским путем: *грѣа* > **грѣа* > *грѣа* > *грѣја*).

Иза лабијала даје *ѣ* + *ј* такође *иј* (исп. горе *смѣја̄ш*, *умѣ[и]ѣм*, *разумѣ[и]ѣм*), али у глаголу „вејати“ развило се *ѣ* у *је*:

¹⁾ То претпоставља Вушовић, *Дијалектш источне Херцеговине* 9. (Српски дијалектолошки зборник III, 1927, 1—70). Исп. I. с. и напомену о имен. *вјејање* за коју сматра да је начињена вештачки.

²⁾ Исп. *Der. štok. Dialekt* 68.

³⁾ о. с. 69.

⁴⁾ Исп. М. Кушаг, *Glavne osobine lastovskoga narječja* (Nastavni vjesnik I, 320).

вљѣ (веје) В, Бр, *вјѣ* Па, *вљѣа* Бр, *вљѣање* Бра, *вјѣ[[а]ње* Па (велькога *вјѣјања* штд-[j]е отворила о[в]ја жѣна данѣс), *зављѣаѡ* В, Ли, *завјѣаѡ* Па, *зављѣа* Ма, *извљѣ* (извеј) тѣ жито Па, *вљѣавица* Бр, *вјѣ[[а]в]ицу* Па.

Поред тога чуо сам и *вѡ[[j]ѣ*, *завѡ[[j]аѡ*, *вѡ[[j]авица*, али само у Год.

Остала отступања немају ширег значаја. Тако је усамљено *смљѣу* Ду, *не-смљѣу* Па, *умљѣу* Бр, Крњ (обично *смѡју*, *умѡју*) настало несумњиво под утицајем инфинитива *смљѣѡи*, *умљѣѡи*.

32. Исто тако кратко *ѣ* > и испред *-о* < *-л*, исп. *дѡ[[j]оба*, *цѡ[[j]о* и сл. Ретка отступања своде се без изузетка на утицај системе облика. Тако се на пр. у наставку *-ѣл* могу поред обичних облика на *-ијо* чути и облици на *-ео* са јотованим претходним сугласником, али су врло ретки:

а) у парт. перф. глагола Белићеве VII врсте:

ужелѣо В, *разгањѣо* Бра, *ѡрѡљѣо* Па, *разумњѣо* Бр, Ли, *разумљѣо* Брч, *смњѣо* У, Ли, *смљѣо* Ор, *жѡвљѣо* Ду, Се, *ћѣо* В, Со, Ли, *шћѣо* Бра, Па, Бр, *вѡћѣо* Ма, *сећѣо* Кру, *ућѣо* Ов, ГД, *сѣо* В, Бо, Ли, Др; од *самњѣѡ* (самлети) чује се *самњѣо* В и *самњѡјо* Па, Ли.

Иза р имамо обично *-и[[j]о*, ређе *-ео*: *горѣо* Ор, Па, *изгорѣо* В, Ду, *срѣо* Бра, Бр, Се — поред *узаврѡјо* Па, Ко, Ма, *срго-рѡ[[j]о* В, Ов, Брч, Бр, ГД, Се, *срѡ[[j]о* В, Бра, Со, Ма, Ли.

У придевима нисам забележио ни један пример са *-ео*; имамо увек: *цѡ[[j]о*, *врѡ[[j]о* (обично *врѡћ*) и сл.

б) у именицама:

ћѣо Па, Бр, Год (исп. и ген. *ћѣла* поред *дѡѣла*) В, Па, Бр, Год), *ѡћѣо* Бр, *ѡћѣла* Па, Ли¹⁾.

У свим је овим примерима међутим кудикамо обичније *-ио*, дакле: *желѡјо*, *грмѡ[[j]о*, *разгањѡ[[j]о*, *разумѡјо*, *ѡрѡљѡ[[j]о*, *дѡ[[j]о* итд.

„Понедељак“ гласи обично *ѡнадѡ[[j]онѡк* или, ређе, *ѡнећѣ[[л]нѡк* (према нећѣља).

¹⁾ Не знам због чега *Решетар* (Rad 124, стр. 128) тврди да се „ни- како не govori *djeo* ili љак *deo*, jer нема analoških облика sa kratkim *ѣ*“. А множина?

33. За *ћ* испред *љ* и *ђ* не може се поуздано тврдити да ли прелази у *и*, јер су типични примери (*биљежиши*, *иријд-виђеши*) овамо непознати. Чује се додуше и *биљѣг* и *биљѣга* (*бѣљѣга*), али је много обичније *бљелѣг* (ожиљак, белега) В, Па, Брч, Бр, Ли, *бјелѣг* Па, Год, *бљѣлега* Бра, Ли, *бјѣлега* Год. Може се, дакле, с правом претпоставити да су облици са *-и-* унети са стране (из књижевног језика).

(Као и у осталим ијекавским говорима имамо *нећѣља*, а према томе и *ионећѣљник*, *ионаћѣљник*).

За *и* испред *ђ* забележио сам само *ириђе* В, Бр, Год, *иђјјриђе* Бра, Па, Ли, Се, *идириђе* В, Ду, Со, које је такође могло доћи са стране или бити начињено према *ириђе*¹⁾.

Иначе имамо *сећѣш* В, Бр, ГД, Ли, Год, Се, *сећѣли* Бра, Па, Со, Др, *сећѣла* Год, *сећа* (сећах) Крњ, *сећасмо* Ко, Ли, *усећѣлица* В, Брч, Бо, Год, *усећѣлице* Бр, што је такође могло постати аналогijом (према *седѣм*), али то није вероватно, јер бисмо у том случају очекивали и у инф. **седѣши* (као што имамо у књижевном језику).

Поузданих примера за развитак *ћ-а* испред *љ* и *ђ*, дакле, нема, јер оба примера које сам успео забележити претстављају изузетне случајеве (*ћ* се у њима налази иза *р* и *с*). Само на основу њих не може се рећи ништа поуздано о томе како би се *ћ* испред *љ* и *ђ* развијало у другим положајима.

34. Изненађује сразмерно знатан број екавизама (истина, за доста њих знају и остали црногорски говори):

бѣк (бех) В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Ли, Год, *бѣх* Крњ, *бѣше* У, Ов, Бра, Ду, Ко, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Се, Др, *бѣсмо* Ор, Па, Ко, Бр, Бу, Со, Крњ, *бѣсте* В, Кру, Бра, Брч, То, *бѣу* В, Па, Брч, То, ГД, Бу, Со, Бо, Год. Се, *бѣху* Брч (поред ових чују се и облици са *је*, али су ређи: *бљѣк* В, Па, *бљѣше* Ли, *бљѣсмо* Год, *бљѣу* Бра, Ду, Бо);

бљѣк (вунени гуњ) Бр, Со;

вјѣверица В, Бр (обичније *вјѣверица* Бра, Се, *вјѣверицв* Па, Бр или *вљѣверица* Ду, *вљѣверице* Год);

¹⁾ Од прѣдје очекивали бисмо у овом говору *ириђе*, које се одиста чује, иако је *ириђе* обичније, исп. *рѣдје* > *рѣје*.

нѣвесѣа ГД (иначе увек *нѣвјесѣа* У, *нѣвљесѣа* Ду, Бр, Год, *невљѣсѣа* Па, *нѣвљесѣѣ* В, Ли, *нѣвљесѣу* Бра, Па);

врѣђѣш В, Па, Бр, Ли, Год, *врѣђѣло* Бра, Ду, Брч, Со. ГД, Бо, Др, *врѣђѣла* У, Крњ, *врѣдѣ* В, Бр, Ли (поред ређег *врѣђѣш* В, Бр, *врѣдѣш* ГД, *врѣдѣ* У, Бр, Ли, Год, *врѣђѣло* В, Крњ, *врѣђѣле* Се);

гњѣздо В, Ду, Бр, *гњѣзда* Па, Ли (поред *гњѣздо* В, Па, Брч, Бо и *гњѣздо* које је најобичније);

делѣћ Ор, *делѣћа* Бр (обично *ђелѣћ* В, *ђелѣћ* Па, Ма, *ђелѣћа* Ор, *ђѣлѣћѣ* Бра);

јѣсѣрѣб В, *јѣшѣрѣб* Бра, Ду, Па, Брч, ГД, Бо (поред *јѣсѣрѣб* Бр, *јѣсѣрѣба* Ли *јѣшѣрѣб* Па);

хлѣб Со, *лѣб* В, Ор, Тр, То, Бу, Ма, Се, *лѣба* Ду, Ко, Брч, ГД, Год, Крњ (ретко *лѣб* Бр, *лѣба* Ду, Со, а и то несумњиво под утицајем књижевног језика);

цѣлѣв В, Па, *цѣлѣ[в]ѣш* Бра, Ду, Брч, Со, Ли, Бо, ГД, *цѣлѣва* У, Со, *цѣлѣвла* Брч, *цѣлѣвали* Кру, Ли.

Од општесрпскохрватских екавицама¹⁾ забележио сам:

ѭбѣ Брч, *ѭбѣвѣ* Па, Год (обичније *ѭбѣ* В, Бо, Год, *ѭблѣ* Бра, Ли, односно *ѭбѣвѣ* В);

зѣница Ду, Брч, Ли, *зѣницѣ* Бо, *зѣницв* В, *зѣнице* Па, Крњ (**зѣница* је уопште непознато).

Као што се из материјала види, неки од ових примера употребљавају се скоро искључиво у екавском облику (на пр. *лѣб*), код неких су поред обичнијих екавских облика у употреби и ијекавски (*бѣк*, *врѣђѣш*), док код трећих (*вѣверица*, *гњѣздо*) преовлађују ијекавске форме.

Паралелна образовања имамо у *кѣсѣрѣш* Бра, Ду, Па (Вук: костријет) и *кѣрѣње* Па, Ли (поред обичнијег *кѣрѣње*²⁾).

У *бљелѣг* В, Па, То, ГД, Ли, *бјелѣг* Год. *бљѣлега* Бра, Ду, Год, *бљѣлѣжѣш* В, *збљѣлѣжиѣ* Се — уместо очекиваног **бљѣлѣг*, односно *билѣг* (исп. стсл. *вѣлѣгъ*) — извршила се вероватно дисимилација два љ.

рѣкош В, Со, *рѣкошѣ* Ли (поред *рѣковѣш* В, Бра, Тр,

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 67.

²⁾ Исп. Вернекер, *Slav. etym. Wört.* s. v. kostъ-, kost- и korenъ.

Се) могло је постати од *рѹкојѣи* (Па), а ово од *рѹкојѣи* или *рѹко[в]ѣи* (исп. тач. 98).

нѣсам (чешће у Бр, Ор и Год, иначе редовно *нѣсам*) претставља несумњиво новије образовање (не-ѣсам).

О распореду партикула *-де: -ђе* (гѣ: *ђе, ђве: ђве* и сл.) исп. „Партикуле“.

35. Од и кавизама познатих осталим ијекавским говорима¹⁾ забележио сам свега један:

кулѣн В, Па, *кулѣн* Ду, Бр, *кулѣна* Бра, *кѹлѣн* Ли, Год (поред свог обичног значења значи „велики стомак“).

Остали забележени примери — на пр. *ѣѡ-свѣиу* Се (неколико пута) — претстављају утицај са стране²⁾.

36. Насупрот поменутиим екавизмима сачуван је изванредан број ијекавских облика који су се у нашем књижевном језику изгубили, а који су опет већим делом познати и осталим црногорским говорима:

[в]ѡѣћа В, Па, Бр, Ли, Год, *[в]јѡѣћа* В, Ду, Па, Бр, Ли, Год, Се;

вѣѡдро Па, Бр, Год, *вѣѡдро* В, Брч, Ли, Се, *вѣѡдром* Крњ, *вѣѡдра* Ко, Ли;

вѣиѡи (обећат) В, Бра, *вѣиѡа* Год, *вѣиѡили* кунство Бра (али *обеиѡи*);

озлѣѡиѡи В, *озлѣѡиѡо* ГД, *озлѣѡиѡиѡе* Год, *оѡлѣѡиѡмо* Па, *оѡлѣѡиѡше* Бр;

рѹковѣиѡи В, Бра, Ду, Па, Брч, Тр, Со, Ли, Бо, Год, *рѹковѣѡ* В, Па.

37. Према односу (*лиѡи*): *лѣѡвѡиѡи* начињено је и:

скрѣѡвѡиѡи Со, Год, *скрѣѡвѡ-сѣ* В, *скрѣѡваше-сѣ* Бр, *скрѣѡвѡсѡмо-сѣ* Па, *скрѣѡвѡли-су-сѣ* Год, *сѡкрѣѡвѡ-сѣ* Ду, *сѡкрѣѡваше-сѣ* Ли, *сѡкрѣѡваше-сѣ* Бо;

снѣѡвѡк ГД, *снѣѡвѡсѡмо* То, *снѣѡвѡли-су* Се, *шнѣѡвѡиѡи* Бр, *шнѣѡвѡмо* Па, *шнѣѡвау* У, *шнѣѡвѡли-су* Ор;

умѣѡвѡмо Брч, *умѣѡвау* Ли, *умѣѡвѡше* Год, *умѣѡвѡсѡиѡе* Бу, *умѣѡвѡли-су* Се;

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 70—72.

²⁾ Из Зете, исп. *Der štok. Dialekt* 79—81. Према једном саопштењу употребљава се и у Бару фраза: *ѹ, свѣиу бѣлѣ!*

збѣвдѣ̄ (пресовати) Ма, збѣвѣ̄м Со, збѣвѣ̄мо Кру, збѣвѣ̄
вдше Др;

ѵочѣвдѣ̄ Бо, ѵочѣвѣ̄м Брч, ѵочѣвдѣ̄ш Ли, ѵочѣвѣ̄мо Год,
ѵочѣвѣ̄у Па, ѵочѣвѣ̄ку Кру, ѵочѣвѣ̄сте Ор, ѵочѣвдѣ̄ли То;
врѣшѣ̄дѣ̄ (мекетати) Крњ, врѣшѣ̄ѵ Бра, врѣшѣ̄ѣ Ов,
Брч, врѣшѣ̄ѣше ГД, врѣшѣ̄ѣле-су Со;

исп. и кѣвдѣ̄ш (кијати) Крњ, кѣвѣ̄м Бра, кѣвѣ̄ Год,
кѣвѣ̄к Па.

38. а) У неколико случајева стоји *ѣ* према *е* у књижевном језику:

бдлѣсѣ̄ В, Ду, ГД, Ли, бдлѣсѣ̄и Па, Брч, Бр, Ма, Бо,
бдлѣсѣ̄има Ор, Год, Се (ређе бдлѣсѣ̄ Бу, Со, Ли, Др);

кѣсело Год, кѣсела Па, кѣселѣ̄га Бр (обично кѣ[ш]ѣло);
лѣѵерица „лептир“ Па (обично лѣѵирица, лѣѵерица).

Страно *е* > ѵѣ:

бистѵѣрна (цистерна) В, Брч, Год, бистѵѣрнѣ Ор, Ли,
бистѵѣрну Ду, Со, бистѵѣрне Се (< лат. *güsterna*¹⁾) — бу-
шѵѣга (дућан) Бр, бушѵѣгу В (обично бушѵга, бушѵнга < млет.
botèga) — ѵирѣлица (левак) Па, ѵилѣрица В, Со (исп. лат.
*sperla*²⁾) — шравѣза (кецеља) Па < млет. *traverza*.

б) По угледу на однос *-шѵјо*: *-ѣла* (< *-шѣлъ*: *-шѣла*) са-
грађено је:

Касѵѵ[ј]о (Петровац на Мору) У, Па, Бу, ис-Ка[ш]ѣла
ГД, Ли, Се < млет. *caštelo*³⁾);

мѣсѵѵ[ј]о (кабао за прање рубља) Ов, Ко, Брч, мѣ[ш]-
ѣла Ду, Ма, Се < млет. *maštelo*;

мисѵѵјо (*idem*) Ор, Со, Год, ми[ш]ѣла В, Па, Бр (исп.
и ми[ш]ѣлѣ̄ Ду).

Природно да су настала различна изједначења те се по-
ред обичног *ѣнѣо* чује и *ѣнѵ[ј]о* Ду, Па, ГД, Ли, Год и
(ређе) *ѣндијо* В, Бра, Год — поред *мисѵѵ[ј]о* и *мишѣл*
Год — поред *кѣндило* и *кѣнѣло* В, Ор, Па, Бр, Ли, Год
(можда под утицајем именице м. р. *кѣнѣл* Бр, Па).

¹⁾ Исп. Н. Schuchardt, *Zeitschrift für romanische Philologie* XXVIII, 1909, 362.

²⁾ В. Р. Skok, *Zeitschrift für romanische Philologie* XXXVI, 647.

³⁾ За дубровачко кѣштио: кѣштѣла претпоставља *Vaillant* (isp. *La langue de Dominko Zlatarić* I, § 199) млетачки облик *kaštelo.

Интересантно је да се поред *касѝило* (*кѝсѝило*), *касѝѝлом* „нарочито“ (< тур. *quast ile*)) чује, иако ређе, и *кашћѝло* Па, *кашћѝлом* Ду.

в) Дуго *ѝ* према кратком у књижевном језику јавља се у *вѝдѝѝ В*, Бра, Крњ, *вѝдѝѝк* Бр, Ли, Год, Се, *вѝдѝѝсмо* У, Др, *вѝдѝѝла* Па, ГД, *вѝдѝѝли* Ду, Ко (поред *вѝђѝѝ В*, *вѝђѝѝк* Па, *вѝђѝѝли* Бр, Год). Нема сумње да је *ѝѝ* уопштено из аориста.

Интересантно је колебање у

рѝзговѝѝно (тако обично): *рѝзговѝѝно* Ду — *оѝ-ѝанѝѝвѝѝка* (обично): *оѝ-ѝанѝѝвѝѝка* Брч — *бѝѝжѝѝ* Ду, *бѝѝжѝѝш* Ма, *бѝѝжѝѝ* Ли, *бѝѝжѝѝк* В, *бѝѝжѝѝсмо* У (ређе *бѝѝжѝѝѝ*).

г) Преношење страног (млетачког) суфикса *-иер* место обичног српскохрватског наставка *-ир*¹⁾ имамо у:

бригадѝѝр В, Год, *брегадѝѝр* Па, Брч, *бригадѝѝру* В, *брѝгадѝѝру*! Год — *инѝинѝѝр* В, *инѝилѝѝр* Па, Бр, Год, *инѝилѝѝра* Бра, *инѝилѝѝр* Год, *инѝилѝѝром* В — *колѝѝр* (овратник) Ор, Брч, То, Ли, *колѝѝра* В, Бо, *колѝѝри* У, Се, *колѝѝрѝ* ГД — *командѝѝр* В, Ов, Ду, Ма Бо, *командѝѝра* Кру, То, Со, *кѝмандѝѝру*! Бра, Крњ, *командѝѝри* Ор, ГД — *официѝѝр* В, Па, Бо, Год, *официѝѝра* Ор, То, *официѝѝри* У, Ли, Се, *официѝѝрскѝм* Бу — *ѝуѝѝѝр* Па, Бр, *ѝуѝѝѝра* Год — *ѝѝлѝѝр* В, Па, Ко, Бо, *ѝѝлѝѝра* Брч, Се, *ѝѝлѝѝри* У, Тр, Ли, *ѝѝлѝѝрѝ* Ко, Бу, Др; исп. и *ѝублѝѝр* (велика свећа) Па, Бу, *ѝоѝѝѝѝр* В, Ли, *бумбадѝѝрѝ-га-[ѝ]*е В, *бумбадѝѝрѝли* Па (поред *бумбадѝѝрѝѝ*).

(За прелаз романскога *ie* > *ѝѝ* исп. *карѝѝѝга* (столица) В, Па, *карѝѝѝгу* Ли < млет. *carigèga* — *Трѝѝ[ѝ]ѝѝ* Ор, Брч, *ѝ-Трѝѝѝ[ѝ]ѝѝ* Бу < млет. *Triešte*).

У *косѝѝр* В, Ор, Бр, *косѝѝра* Год, *косѝѝром* Ма, *косѝ[ѝ]ѝриѝ* Бра, Па, *коѝѝрѝѝ* (сечиво са кратким држаљем) Па, Год, *коѝѝрѝѝѝм* Брч (према *косир* других наших говора) имамо вероватно паралелна образовања старијег датума²⁾. Паралелно

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 134.

²⁾ Исп. *Vondrák, Vergl. slav. Grammatik* I, 564.

образовање претставља по свој прилици и *куйљѐна* В, Бр, *куйљѐну* Па, Бра, *куйљѐне* Бо, Год, Се, *куйјѐну* Па, *куйјѐне* Бр (према књижевном кўпина¹).

Остали вокали

39. Од појединачних отступања у вокализму забележио сам:

лѧсѧо[в]ица В, Па, Ли, Др, *лѧсѧо[в]ицу* Ду, Ко, Со, *лѧсѧо[в]ице* Бр, Год (сачувано старије *о*); исто тако одговара *кубасѧца* В, Брч, Бу, *кубасѧцу* ГД, Бо, Год, Крњ, *кубасѧце* Ор старијем *кѧбаса*. (Прва реч је обичнија у облику *лѧсѧа[в]ица*).

У *гребўља* Ов, Ма, Бр, *гребўљу* Кру, Се, *гребўљм* В, ГД (поред *гребўља*) и *мњейр* Ду, Тр, Год, *мљейр* Па, *мњейра* В (према *мњхур* осталих наших говора) имамо паралелна образовања²).

У *йшро* В, Па, Брч, Бр, ГД, Ли, Год, Се, *йшрѧс* В, Ду, То, Бр, Со, Ли, Год, Бу, *ичѧ* Бра, Па, *ичѧр* Кру, Па, Брч, Бр, Ли, Крњ, *ичѧра* В, *ичѧн* Па, Бр (поред *јўшро*, *јўшрѧс* итд.) могло се и развити гласовним путем (на пр. *добрѧ-јўшро* > *добрѧ-јўтро* > *добрѧ-[ј]ишро*, а затим и *йшро*).

Гласовним путем (прегласом од *о*) постало је и *йриенўш* В, Па, Бр, Год, Крњ, Др, *йрѧенѧм* В, *йрѧенѧш* Бра, *йрѧенѧ* Ли, *йрѧенў[ј]о* Бу, *йрѧенўло* Со (поред *йрионўш* и сл.): *йрилнўш* > *йрионўш* > *йриѧонўш* > *йри[ј]енўш*³). Исто тако треба вероватно тумачити и *бра[ј]е-Нѧко* (девер) В, *бра[ј]е-Пѧро* Па и сл. (самостално: *брѧјо*).

Прелаз *а* (> *а*) > *е* под утицајем цретходног *ј* имамо у *бѧрѧкшѧре!* В, Бра (ређе *бѧрѧкшѧре*).

У *одѧл[ш]-се* (удаљити) Бр, *одѧли-се* Год, Крњ, *одѧ-*

¹) Исп. Vaillant, *La langue de Dominko Zlatarić* I, § 193. Мање је вероватна Решетарова претпоставка да је *куйјѐна* начињено према парт. пас. глагола *кўиушѧ* (исп. *Der štok. Dialekt* 74).

²) Исп. Berneker, *Etym. Wört. s. v. grabo* и Vondrák, *Vergleichende slav. Grammatik* I, 564.

³) Исп. *Der štok. Dialekt* 75.

лйше Бу, одāлй[j]о В, одāлй[ш]-се Па дошло је о аналогичном према префиксу од-

нѡго В, Ов, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Ма, Бо, Год, Се, Крњ (поред нѡго) има о према нѡ.

У кушѳрдй-се Ду, кушѳрд-се Па, могло је о > у под утицајем потоњег у.

Поред *језйк*, *језйчан* и сл. чује се — можда под утицајем приморских говора — спорадично и *јазйк* В, Па, Бр, *јазйчна* (врло обично) В, Ли, Год. Утицајем са стране треба вероватно објаснити и *јагѳља* В, *јѡгѳљѡ* Бра (обично *јегѳља*, исп. тач. 21).

Најзад, у *Појрдйнице* Ор, Па, Брч, Бр, Год, *Појрдйница* Па, с-*Појрдйницѡ* В, Па, Се (поред *Пајрдйнице* Па, Ко, ГД, Ма, Се с-*Пајрдйницѡ* В, У, Бра, Ду, Брч, Ма, Ли, Др < *пайрай*) имамо вероватно народну етимологију према *пйрайшйи*.

40. У извесном броју случајева забележио сам међутим напоредну употребу два или више вокала која се не може објаснити ни на који од поменутих начина¹⁾:

ѡ, е, о поред а: *валѡм* Па, *валѡш* Ду, не-*валѡ* В, ГД, Бу, *валѡла* Год, Др, не[в]аљѡшнйк (кукавица) В, Бр, не[в]аљѡшнйком Се — *валѡш* Бр, *валѡ* Ду *валѡмо* Па, *валѡше* Крњ, *валѡли* Ли — не-*велѡ* Па — *ољѡла-би* Со, Ли, не-[в]ољѡ *шо-ћѡ[в]ољѡ* В, Па, Бр, Бо, Год, не[в]ољѡшнйк В, не[в]ољѡшнйче Бр, не[в]ољѡч[к]а „слабић“ В;

ѡ, о поред а: *бѡга-ми* (ретко) Па, Брч, Бо, Год, Крњ — *бѡга-ми* Па, Брч, То, Бр, Со, Ма Ли, Бо, Год, Се — *бѡго-ми* (најобичније) В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, Бр, ГД, Со, Бо, Год, Се, Др;

а, е поред о: *забарѡ[в]йш* Бра, *забарѡ[в]и[j]о* Па, Се, *забарѡ[в]љѡ* В — *заберѡ[в]йш* Бр, Бо — *заборѡ[в]йш* (обично) В, Ор, То, Крњ, *заборѡ[в]љѡш* У, Бр, Год, *заборѡ[в]љѡм* ГД, *забѡрѡ[в]љѡмо* Се;

¹⁾ Већина поменутих отступања находи се у понеком од наших говора исп. *Der štok. Dialekt* 101—106.

а, е поред *о*: *наћџс* (вероватно према *данџс*) В, Ор, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, Се — *нећџс* Бра, Па, Год, Крњ — *ноћџс* В, Ма;

е поред *а, а*: *манџша* погача (буђава) Год — *манџша* В, Ли — *манџша* Па;

е поред *о*: *гџреница* „свињска болест“ Год (иначе *гџро-ница* < грлница, исп. тач. 63);

о поред *у*: *идзойца* (пазухо) В, Год, *идзойцу* Бр — *пот-идзуйџом* В, Па, Ли, *испо[т]-идзуйџе* В, Бра, *испо[т]-идзуа* Бр, Год;

у поред обичнијег *о*: *бубџ[в]ниџ* (врста лековите траве) В, Бр, Со, Крњ, *бубџ[в]ниџка* Па, Год, Др — *бубџ[в]ниџ* Бра, Год, Крњ, Др, *бубџ[в]ниџка* В, Па, Бр;

е, и поред *а, а*: *ђџоле* (ђаволе) В, Па, **ђџуле* Ду (због овог се облика остала села потсмевају Дупиљанима).

41. Отступања у квалитету:

е је нешто затвореније него у београдском изговору; дуго *е* (нарочито неакцентовано) је осетно затвореније:

идџео В, Брч, Бо, *ћџса* Па, Се, *ћџсу* Ли — *идџси[џ]а* В, Ор, Па, Ли, *идџси[џ]у* Ду, Бр, Се, *идџси[џ]ом* Брч, Ко, Бо, *идџш* В, Ов, Ду, Па, Ко, Брч, Бр, Ма, Бо, Год, Др, *Пџћ* В, Ор, Ду, ГД, Со, Ли, Се, *чџџшо* У, Кру, Бра, То, Бр, Год — *брџћџ* Ко, *вљџрџ-ми* В, Бра, Па, Брч, То, Бр, Бу, Ли, Др, *вјџрџ-ми* ГД, *ћџ[в]џр* В, Ов, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Ли, Бо, *[џ]џџсџ* Брч, Год, *мњџсџ* Кру, Се, *џ-Пџћ* У, Крњ, *илџмџнџ* Ма, *сџвџр* Ор, Со, Год, *шџсџш* Ду, Тр, Ли (прво *е* осетно затвореније).

Иза *к, г* (које је нешто умекшано, исп. тач. 68) може *е* бити тако затворено да постаје налик на *и*:

звџкџш Ду, *мџкџ* У, Со, *идџшкџ* В, Па, Бр, *рџкџ* Ов, ГД, Се, *ногџ* Брч, *дрџгџ* Крњ.

Врло затворено *е* чуо сам и иначе:

шџрџвџ Бр, *женџ* Крњ, *грџмџн* Бр, *идџмџт* Ли, *шџџшџк* Ду и др.

Остала забележена отступања су више индивидуалне природе због чега их не објављујем.

42. Испред назала у затвореном слогу забележио сам спорадично назализоване вокале¹⁾.

бачо[в]ѣн Ду, *гарофѣн* Год, *дуфѣн* Бр, *ѣмѣн* цѣлу Бр, *ѣулицѣмѣн* Со, *сѣн* сѣбе (сам) Ма, *кѣндило* Ор, *ѣнѣиш* Бр, *ѣнѣиш* Па, *ѣнѣиш* Ли, *слѣнка* (сламка) Бр — *извѣнскѣ* Брч, *извѣнскѣга* Се, *ѣшолѣн* Ду, *ѣшолѣ* Па — *крнѣиш[ѣ]* Брч, *ѣнѣ* В, Бра, *ѣнѣн* Год — *бѣмба* Па.

43. На апсолутном крају речи иза муклог сугласника губи вокал доста често звучност:

брѣкѣ В, *мѣкѣ* Па, *нѣишѣ* Год, Ду, *ѣкѣ* Год, *ѣѣѣ* Бр, *рѣѣѣ* Ор, *ѣшѣ* Со итд.

Иза енергичног *не* чује се потпуно јасно ларингална експлозива: *нѣ* В, Ду, Ли, Крњ.

Замена странних вокала

44. У вези са својим положајем на периферији нашег језичког подручја био је црмнички говор са више страна изложен знатним утицајима суседних језика, у првом реду романских дијалеката. Као и у нашим приморским говорима, већи део романских позајмица потиче из млетачког дијалекта, најјачег претставника медитеранске културе на Балкану; мањи је део ушао из италијанског књижевног језика, а још мањи из стародаматског и балканско-латинског. На неким се речима примећују трагови укрштања два романска дијалекта. Тако у *фамѣља* имамо на једној страни млет. *e* (исп. млет. *fameia*, *famegia*), а на другој итал. *љ* (исп. итал. *famiglia*); у *дешѣк[ѣ]* чува се група *-st-*, карактеристична за стародам., док изговор *с* као *ш* претставља млетачку црту, итд. У оваквим случајевима ја истичем, кад год је то потребно: млетачка (реч) са италијанском артикулацијом или сл.

Из облика позајмица може се закључити да су оне у црмнички говор ушле углавном посредништвом наших приморских говора. Напомињем да је њихов број, нарочито код старијих људи, знатан. Не претендујући на потпуност навешћу овде неке од обичнијих, да би се добила бар при-

¹⁾ Иначе овај говор не зна за назализоване вокале. Према једном саопштењу чује се назализован изговор *а* у Приморју (у Шушњу код Бара?).

ближна слика о томе у коликој је мери културни речник Црмничана проткан романским изразима. То чиним утолико пре што су оне у наглom опадању. Из осталих језика (арбанаског, турског) помињем само оне позајмице у којима се огледа неко отступање од облика обичног у нашем књижевном језику (њих има уосталом много мање).

Напомена. Да би се избегао евентуални неспоразум, обележавам млетачко *š* (< *s*) са *š*, а млет. *ž* (< *z*) са *ž*. Иначе остављам уобичајени начин писања, дакле, на пр. *c* испред *e*, *i* у млет. = *ц*, у итал. = *ч*; млет. *z* = *ц*, *ž* = *с*, *chi* = *ћи*, *che* = *ке*, *gia* = *ја* и сл.

а

45. Романско *a* даје пре свега *a* (односно *a*, исп. тач. 20); старије предакценатско *a* прелази у *o*¹⁾, а у две старије позајмице замењено је романско *a* (испред назала) са *y*²⁾.

а) *a* > *a*:

афидевѝѝ „пасош“ Со, *авидевѝѝ* Кру (исп. млет. *afidàr?*) — *багулин* „штапић“ Бу < млет. *bagolina* — *ба[н]дуњѝѝ* „оставити“, „баталити“ Ду, Со < млет. *bandonàr* — *барѝло* „пљоснат суд за воду“ В, Бо < млет. *barelo* — *башѝфѝга* „кесница за огњило и кремен“ Бу, Се < млет. *batifđgo* — *башѝѝн* „подебљи штап“ В, Год < млет. *baštòn* — *бевѝнда* „вино помешано са водом“ Па, Ма < млет. *bevanda* — *бокѝри* „ноћни суд“ Па, Брч, Крњ (исп. млет. *bocàl*) — *бубѝк* „памук“ Бу < стдалм. рефлекса за лат. *bombace(m)*³⁾ — *вѝж* „широк крчаг без дршка“ В, Ли < млет. *važo* — *ваѝѝр* „лађа“ Бу < млет. *varog* — *вирѝвѝѝ* „вадити воду на точак“ В, Па < млет. *viràr* — *гарофѝн* Бра, Ду, Кру, Па, Со < итал. *garò'ano* — *дестѝрегѝѝ* „упропастиги“ Ду, Бо < млет. *deštrigàr* — *демиѝѝѝа* В, *демиѝѝѝна* Па, Крњ „демижон“ < млет. *damizana* — *дуѝерѝѝ* „подносити“ В, Ли, < млет. *doperàr* — *јакѝѝа* Бу, *јѝкеѝа* Па „женски капутић“,

¹⁾ Исп. М. Bartoli, *Riflessi slavi di vocali labiali romane e romanze, greche e germaniche*. Jagičev zbornik 33.

²⁾ Исп. Р. Skok, *Les origines de Raguse*. Slavia X, 490, nap. 2.

³⁾ Исп. М. Bartoli, *Das Dalmatische II*, 289 (Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung V. Wien 1906).

јакешџун „капут“ В < млет. *giachèta* — *кавџца* „завртањ“ Бу < итал. *saва* — *кџмара* „соба“ Бра, Крњ < млет. *sàмага* — *ко[н]шинџла* „летва (за кров и сл)“ В, Бр < млет. *cantinèla* — *ко[н]шџун* „ћошак“ Па, Бу < млет. *cantòn* — *кџџац* „властан“ Па < млет. *sарасе* — *карџга* Бо, *карџџа* В, Па, Ли „столица“ < млет. *sarèga*, *sarièga* — *Касџџо* „Петровац на Мору“ У, Бу, Ли, Бо < млет. *caștelo* (исп. тач. 38 в) — *кашџџа* „мањи сандук“ Па < млет. *cașèta* — *кџшџиг* „наказа“, „брука“ Бу, Со < млет. *caștigo* — *кашџун* „већи сандук“ В, Бу < млет. *cașòn* — *конџвџл*, *конџвла* „јаружица“ Ду, Брч < стдалм. облика за лат. *capab(u)lae* (Скок) — *конџџџ* „рачунати“ У, Бу < млет. *contàr* — *нако[н]чџџ* „удесити“ Па, Ма < итал. *conciare* — *корџн* „џон“ Бра, Бу < итал. *coğame* — *кошџџџа* В, Ма, *косџџџа* Бо „кестен“ < млет. *caștagna*, итал. *castagna* — *криџџџа* Па, *криџџџџџа* Бу „уљудност“ < млет. *creanza* — *криџџџ* „пун“ В, исп. лат. *carridiare*¹⁾ — *лџма* „плехана канта“ Па, *лџмиџа* „штит за оловку“ Бр, „држаље с пером“ Бу < итал. *lama* — *ле[н]шџрџџ*-се „фотографисати се“ Кру, Па, Бу < млет. *retràr* — *лушџрџџ* „изглачати“ Бра, Ли, „обрисати речима“ Па < млет. *luștràr* — *марагџун* „столар“ В, Ор, Год < млет. *marangòn* — *маџџџџо* „кабао“ Бра, Кру, Др, Се < млет. *maștelo* (исп. тач. 38 в) — *машкџџ* „прангиџа“ Па < млет. *mașcolo* — *мурџл* „танка греда“ Бра, Ли < млет. *muràl* — *мусџџџ[и]* „брк[овни]“ В, Ду, Ли < млет. *moștachi* — *наџули[џ]џн* Па, *наџули[џ]џун* Бр, Год < млет. *paroliòn* — *џџџле* „наочари“ Бу < млет. *oschiali* — *џџџџџа* „бакрени лонац“ Год, ГД < млет. *pignàta* — *џрџ[џ]џџ* Ор, Год < млет. *provàr* — *џрокарџџр* „старатељ“ Бџ, Се < млет. *procuradòr* — *ракџм* „вез“ Па, Бу, *ракамџџџ* Ли < млет. *recàmo*, *recamàr* — *рамаџџџџма* „реуматизам“ В, Со < млет. *romatizmo* — *русмаџџн* Бра, Бу < итал. *romarino* — *сџџџџџџџџ* „потрошити“ В, *сџџџџџџџџ* Па, исп. лат. *expendiare* — *сџџџмаџџр* „проценитељ“ Ду, Бр < млет. *știmadòr* — *су[м]џрџџџ* „пегла“ В, Бра, *су[м]џрџџџџџџџџ* „пеглати“ Па, Бр, Ли < млет. *șorpeșàr* — *скџле* Ли, Год, *шкџле* Брч „степенице“ < итал. *scala*, млет. *șcala* — *шџџџџџа* „стоњак“ В, Ли,

¹⁾ Исп. P. Skok, *Stavia* X, 495.

шавџа Бу < млет. tavaia, итал. tavaglia — *ша[в]улим* „сто“ В, Ко, ГД, Се < млет. tavolin — *шакулџин* „новчаник“ Бра, Год, Крњ < итал. taccuino — *шџсџамџнџи* В, ГД, Ли < итал. testamento — *шџкара* „шоља за кафу“ Ор, Бо < млет. chisara — *шџџџи* „ухватити“ Кру, Бу < млет. chiapàr — *ушџнца* „навика“ В, Ду, ГД, Ли < млет. użanza — *фамџља* Бра, Па, Брч, Се, *фамџља* Ли < млет. fameia, итал. famiglia — *фанџла* „поткошуља“ В, Бо < млет. fanèla — *фаџбла* „пасуљ“ Год, Ду, Брч, Со, *ваџбла* В < млет. fažòlo — *франџџџ* „врста боба“ Кру, Ли < млет. franceže — *фрџадџла* „уко-сница“ Ду, Бу < млет. forcadela — *фурминџа* „жижица“ Ов, Ма < млет. fulminada — *џџџица* „трнокоп“ Ов, Со < млет. zara — *шџџф* „фиџока“ Се, *шџџва* „орман“ В < млет. şafo — *шџџље* „крупни шодер“ В, Бу, *шџџљице* Ли, Год < итал. scaglia — *шџџњ* „клучица без наслона“ Ко, Ма < млет. şagno — *шџџшула* „кутиџа“ Ор, Брч < млет. şatola — *шџџџџи* „проказати“ Ду, Бу < млет. şriàr — *шџџџџџџ* „станица“ В, Ли (млет. ştaziòn).

б) *а > о*:

босџк Бу, *босџџк* Па „босиљак“ < блклат. рефлекса за лат. basilicum или итал. basilico¹⁾ — *конџвал* Ду, Брч < стдалм. рефлекса за лат. сапаb(u)lae (исп. више) — *кџноба* „подрум за стоку“ < средлат. cannaba — *кошџџња* В, Ма, *косџџња* Бо < млет. caştagna, итал. castagna — *лоџџца* Па, *лоџџжа* Бу „земљани лонац“ < стдалм. рефлекса за лат. lapidea²⁾.

Исп. и новије позајмице *офџџи* „кириџа“ Кру, Ли, *офџџџџи* „изнајмити“ В, Бр < млет. afito, afitàr — *фиџомџнџи* „нов-новџат“ В, Бу < млет. fiamante.

а > о, а:

морџч „врста траве за јело“ В, Па, Бр, Год, Се, *марџч* (ређе) В, Бр < лат. *amaraceum³⁾.

в) *а (> о) > у*:

кумџн „оџак“ Па, То < лат. saminum (исп. дубр. комин)

¹⁾ Исп. Х. Барић, *Босиљак*. Наш језик II, 45—46.

²⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 263.

³⁾ Исп. P. Skok, *Slavia* X, 496.

— *йолумѣнѣа* „темељ“ Бра, Па < лат. *fundamentum* (исп. дубр. подумјенат).

г) Спорадичну замену *а са и* — можда под утицајем потоњег *и* — забележио сам у *мисѣйѣо* „кабао“ Бра, Ор, Па, Со, Год, *мишћѣл* То < млет. *mašťello* (исп. горе маѣтѣјо).

о

46. Романско *о* даје најчешће *у*, нешто ређе *о*:

а) *о > у*:

багулѣн У, Бу (млет. *bagolina*) — *ба[н]дуњѣш* Ду, Па (млет. *bandonàr*) — *бр[у]штѣулѣн* „справа за пржење кафе“ В, Ли (млет. *bruštolin*) — *бубѣк* Бу (исп. лат. *bombacem*) — *буѣйѣга* Ор, Брч, *буѣйѣга* В, Бр, *буѣинѣга* Бу, Ма „дућан“ (млет. *botèga*) — *гѣлѣжѣн* „халапљив“ Па (млет. *golòzo*) — *дуѣѣр* „средство“ Ба, „стање“ Ду, *дуѣѣрѣш* „подносити“ В, Ли (млет. *doperàr*) — *корѣш* „црнина“ В (итал. *corrotto* < лат. *corruptus*¹⁾) — *лу[м]брѣла* „кишобран“ Бра, Ли, Се (итал. *l'ombrello*) — *машкѣлѣ* Па (млет. *maščolo*) — *мулагѣн* Ли, *мулегѣн* Брч „пребој“ (млет. *molegato?*) — *мѣрва* „дуд“ Ов, Тр, ГД (итал. *moга*) — *мусѣѣћѣ* „бркови“ В, Ду, Ли (млет. *moštachi*) — *наѣулиѣѣн* Па, *наѣулиѣѣн* Бр, Год (млет. *paroliòn*) — *ѣросѣла* „тигањ“ Ор, То < јужитал. *fresola*²⁾) — *русмалѣн* Бра, Бу (исп. итал. *rosmarino*) — *су[м]ѣрѣш* В, Бра, *су[м]ѣрѣшѣш* Па, Бр, Ли (млет. *šoprešàr*) — *ѣа[в]улѣн* В, Бра, Ко, ГД, Се (млет. *tavolin*) — *ѣијурѣн* „форинта“ У, Ду, Со, Др (млет. *fiorin*) — *шкѣшѣула* Ор, Брч (млет. *šcatola*) — *шкрѣѣѣѣѣ* Ов, Ма (итал. *scrofole*) — *шкѣ[р]ѣѣла* „шоља за белу кафу“ В, Бр, Се (млет. *šcodela*) — *шѣѣнѣга* „сунђер“ В, Па, ГД, Бо, Се < стдалм. рефлекса за лат. *sponga*.³⁾

У млетачким наставцима *-òп, -òг*:

баѣѣун В, Год (млет. *baštòn*) — *бѣкѣн* „велики комад (хлеба, сира)“ Бра, ГД, *бокунѣн* Со (млет. *bocòn*) — *боѣѣн*

¹⁾ Исп. М. Murko, *Das Grab als Tisch*. (Wörter und Sachen II, 1910, 141).

²⁾ Исп. G. Maver, *Intorno alla penetrazione del lessico italiano nel serbocroato della Dalmazia e dei territori vicini: criteri metodologici*. (Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti LXXXIV, 759).

³⁾ Исп. Maver o. c. 765.

„флаша“ Ду, Брч, ГД, Др (млет. *bozòn*) — *вагун* Ов, Крњ (млет. *vagòn*) — *јакешун* (млет. *giachetòn*) — *ка[н]шун* Па, Бу (млет. *cantòn*) — *кашун* В, Бу (млет. *cašòn*) — *маразун* В, Ор, Год (млет. *marangòn*) — *йирун* „виљушка“ В, Брч, Крњ (млет. *rigòn*) — *йоршун* „ходник“ Кру, Брч, Со (млет. *portòn*) — *йржун* „затвор“ Ду, Ма (млет. *grežòn*) — *шййјун* Бра, Ма (млет. *špiòn*) — *шййрун* од-лаћê „прамац чамца“ В, Па (млет. *špiròn*) — *шйшацијун* В, Кру, Ли (млет. *štaziòn*), Исп. и *баћун* „гломазан човек“ Ли, „велики сандук“ Бр (< арб. *batš* „пастир“, или рум. *basicu*, „Oberhirt“?) — *ленцун* „чаршав“ Ду, ГД (исп. далм. *lenzul*) — *фрркун* „поодрастао дечак“ Па, Бу (итал. *briccone*?).

кдлур „боја“ Ов, Год (млет. *colòr*) — *йрокарадур* Бу, Се (млет. *procuradòr*) — *сшимадур* Ду, Бр (млет. *štimađòr*).

Замену *о* са *у* имамо и у неким новим позајмицама:

бумба Год, *бумбадцѣрдѣш* В, *бумбадйрдѣш* Па — *йулишка* В, Ко, Год — *йулицја* Бу, *йулицман* Па.

б) *о* > *о*:

батифога Бу (млет. *batifògo*) — *бешкѣш* „двопек“ Кру, Год (млет. *bešcoto*) — *бокѣра* Па (исп. млет. *bocàl*) — *бѣкун* Бра, ГД, *бокунйћ* Со (млет. *bocòn*) — *боцун* Ду, Др (млет. *bozòn*) — *брѣква* „бокал“ Бра, Па (млет. *brosa*) — *брѣквица* „врста ексера“ Бу (млет. *brosa*) — *брѣнза* „жуле“ Год, Па (млет. *bronzà*) — *бро[н]зѣш* „емаилирани лонац“ Бра, Бу (млет. *bronzin*) — *вайѣр* Бу (млет. *varog*) — *вѣлаш* „свод“, „тераса“ Год, Па, *сволйѣш* „засводити“ Ко (итал. *volto, voltare*) — *гарофѣн* Па, Со (итал. *garòfano*) — *гѣлѣжан* Па (млет. *goložo*) — *ко[л]шрѣна* Бу, *коншрѣна* Па, Брч, Год „завеса“ (млет. *coltrina*), — *кдлур* Ов, Год (млет. *colòr*) — *кѣнѣш*, *кѣнѣша* „рачун“ Ор, Бо, *коншѣш* „рачунати“ У, Бу (млет. *conto, contàr*) — *Мѣдо[в]о* Год, *Мѣдѣ* В, То (итал. *Medova*) — *мѣншѣ[в]ѣш* „помињати“ Ко, Ли (итал. *mentovare*) — *дѣале* „наочари“ Бу (млет. *ochiali*) — *йамидѣра* „парадајз“ Па, *йамидѣла* В, Бр (итал. *pomidoro*) — *йѣ[н]шѣура* „промаја“ Кру, Бр, Ли (млет. *pontùra*) — *йѣршѣк* „ходник“ Ор, Ма (итал. *portico*) — *йѣршун* „ходник“ Кру, Брч, Со (млет. *portòn*) — *йрѣ[в]ѣш* Ор, Год (млет. *provàr*) — *йрокарадур* Бу, Се (млет. *procuradòr*) — *сѣлаш*, *сѣлѣша* „пара“ У, Ду, То, Со, Ли, Крњ, *сѣлад* Па (итал. *soldo*) — *фаѣбла*

Год, Со, *ваџбла* В (млет. fažolo) — *форџйца* Др, *фолџйца* Бра, ГД, Со, *волџйца* Бр, Год „тврђава“ (млет. fortezza) — *шкрџ-фуле* Ов, Ма (итал. scrofole) — *шџка* „срамота“, „спрдња“ Бр, Бо (исп. итал. sciocco) — *шџбрџк* „гадан“ В (млет. şporco).

в) *o > o*, *y*:

боџйља „флаша“ Ли, *буџйља* Па (итал. bottiglia) — *шкџљ* „рупа у камену“ В, *шкџљ* „ћошак изнутра“ Бу (итал. scoglio); исп. и *наџулиџн* Па, *наџулиџн* Бр, Год, *баџалиџџн* Па, *баџалеџн* Ли, *баџалиџн* В, *милиџн* Бо, *мелеџн* У, Ко, *милиџн* Бра.

г) За спорадичан прелаз *o > a* исп.

џамидџра Па, *џамидџла* В, Бр (итал. pomidoro) — *рамаџизма* В, Со (млет. romatizmo).

у

47. Романско *и* замењено је скоро искључиво са *у*.

а) *и > у*:

дублџер „велика свећа“ Па, Се < стдалм. рефлекса за лат. *duplarius или *duplerius¹⁾ — *думидџца* „влага“ Па, Бу (итал. d'umidezza) — *куџйна* „кухиња“ Ко, Бо, Год (млет. cužina) — *ленџун* Бра, Ду, ГД (стдалм. lenzul) — *леџурџја* В, Кру, Ли, Год, *лиџурџја* Па (итал. liturgia) — *лџмер* В, *лумџр* Бу „број“ (итал. numero) — *луџџрџи* Ли, Па (млет. lužràg) — *Мџдуо* Бр (итал. Medua) — *мурџл* Бра, Ли (млет. turàl) — *џиџџра* „боја“ Ор, Со, *џиџрџвџи* „бојадисати“ У, Па (млет. pitùga) — *џо[н]џџра* Бр, Ли (млет. pontùga) — *суйџерна* „порцеланска здела“ В, Брч, Год, Др (итал. zuprièra) — *џакулџн* Бра. Год (итал. taccuino) — *уџанџа* В, Ду, ГД, Ли (млет. užanza) — *румџџн* „кукуруз“ Ов, Тр, Бр, ГД, Ма, Крњ (итал. frumentino) — *фурмина* „жижица“ Бра, Ко, *фурминџа* Бу (исп. млет. fulminà, fulminada) — *џџкар* „шећер“ У, Брч, ГД, Се (млет. žùcaro).

б) Прелаз *-ун-* (>*-он-*) > *-о-*²⁾ извршио се у *џолумџнџа* „темељ“ Па, То (исп. лат. fundamentum).

¹⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 269, 384.

²⁾ Исп. Skok, *Slavia* X, 490.

в) У *прокарадур* Бу, Се (млет. procuradòr) замењено је у са а вероватно под утицајем потоњег а.

е

48. Романско е замењено је са е, ређе са и (о замени е са а исп. тач. 21, а о евентуалном прелазу млет. е > њ тач. 38а).

а) е > е:

афидевӣ Со (млет. afidàr?) — *барѐло* В, Бо (млет. barelò) — *беванда* Па, Ма (млет. bevanda) — *бешкѝ* Кру, Год (млет. bešcoto) — *деферѐнца* Бу (итал. differenza) — *десшрегѝ* Ду, Бо (млет. deštrigàr) — *дешѝк[ш]* „инат“ Па, Бу < стдалм. рефлекса за лат. despectus¹⁾ — *дрѝшо* „право“ Бра, ГД (млет. dreto) — *[ду]мидѝца* Па, Бу (итал. d'umidezza) — *дуѝѐр* Ду, Бо, *дуѝерѝ* В, Ли (млет. doperàr) — *јакѝша* Бу, *јакѝша* Па, *јакѝшун* В (млет. giacheta) — *ка[н]шѝнѝла* В, Бр (млет. cantinèla) — *кашѝша* Па (млет. cašeta) — *ле[н]шѝрѝше* Па, Бу (млет. retràr) — *ле[н]шѝцун* Ду, ГД (далм. lenzul) — *лу[м]брѝла* Бра, Ли, Се (итал. l'ombrello) — *лѝмер* В, *лумѐр* Бу (итал. pumero) — *Мѝдо[в]о* Год, *Мѝдѝ* В, То, *Мѝдуо* Бр (Medova, Medua) — *мѝншо[в]ѝ* Ко, Ли (итал. mentovare) — *мергѝч* „гранични стуб“ В, ГД (далм. merginu[m]²⁾) — *пѝвѐр* „бибер“ В, Брч, Ма, Ли (млет. pèvere) — *пѝдѝнца* „успон“ Ор, ГД (итал. pendènza) — *пѝшѝш* „апетит“ Ов, То (млет. petìto) — *пѝлумѝнѝа* Па (исп. лат. fundamentum) — *пѝредѝка* Бу, *пѝредѝкавѝш* Бра (млет. predica) — *сѝенцѝш* В, Па (исп. лат. expendiare) — *су[м]шѝрѝш* В, Бра, *су[м]шѝрѝшѝш* Па, Бр, Ли (млет. šoprešàr) — *шѝсѝамѝнѝш* В, Брч, Со, Ли (итал. testamento) — *шѝравѝза* „прегача Бу, *шѝравѝеза* Па (млет. traverza) — *фамѝла* Па, Се (исп. млет. fameia) — *фанѝла* В, Бо (млет. fanèla) — *францѝз* Кру, Ли (млет. franseze) — *фрѝшак* „свеж“ Ду, Бо, *фрѝшко* Ор, Брч, Крњ (млет. fresco) — *фркадѝла* Ду, Бу (млет. forcadela) — *румѝшун* Ов, Тр, Бр, ГД, Ма, Крњ (итал. frumentino) — *цѝра* „врста“, „раса“ У, Ли (млет. sera) — *шѝга* „већа тестера“ Ов, То, *шѝгац*

¹⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 369.

²⁾ Исп. Skok, *Zeitschrift für romanische Philologie* XLVI, 407.

„мала тестера“ Бу (млет. *şega*) — *шкy[р]дѣла* В, Бр, Се (млет. *şcodela*)

б) *e > u*:

бушйга Ор, Брч, *бушйнга* Бу, Ма (млет. *botèga*) — *карйга* Бо (млет. *carèga*) — *кри[j]анца* Па, *кри[j]анци[j]а* Бу (млет. *creanza*) — *лйсй* „хитар“ Ов, ГД, Др (итал. *lesto*) — *ййвер* „бибер“ Год (млет. *rèvere*) — *ййз* „тежина“ Бра, Бу (млет. *pezo*) — *ййрйџлица* Па, *ййлйџрија* Бр, *ййлйџрица* В, Со, Ли (исп. лат. *sperla*, млет. *rigia*) — *ййрдика* Па (обично прѣдика) < млет. *predica* — *ййгла* „цреп“ Ов, Брч, Бо < лат. *teg(u)la*¹⁾

У *форшйца*, *фолшйца* (према итал. *fortezza*) имамо на-слањање на наше речи са суфиксом *-ица*, а *демиџана* В, *димиџана* Па стоји према итал. *damigiana*.

в) У *ракџм* Па, *ракамџвйш* Ли (< млет. *resato*, *resatàr*) прешло је *e* у *a* вероватно под утицајем потоњег а (*о јегуља*, *јагуља* исп. тач. 39).

г) Нарочити развитак имало је *e* у *йпросуља* Ор, То (< јуж-итал. *fresola*) и *фрусин* „мале богиње“ Бу (исп. млет. *ferşa*).

д) Према тур. *eqşiq* „нетачна мера“ имамо обично *ја[к]-сйка-[j]*е мѣра Бра, Бу, Ма (исп. и *ја[к]сйка* у тач. 21), ређе је *јесйка* Бра, Ли (исп. Вук: *џксик*); исто тако имамо редовно од-*бабазџмана* В, Ду, Па, *бабазџмана* Год, *бабазамџна* Бр (исп. тур. *baba zeman*) — *сайџш* „корпа без дршка“ В, Па (тур. < перс. *sepet*).

и

49. Романско *i* даје по правилу *и*, спорадично *e*.

а) *i > u*:

афидевйш Со, *авидевйш* Кру (млет. *afidàr?*) — *багулйн* У, Бу (млет. *bagolina*) — *башифџга* Бу, *башивџга* Бр (млет. *batifògo*) — *бошйља* Ли, *бушйља* Па (итал. *bottiglia*) — *брон-зйн* Бра, Бу (млет. *bronžin*) — *бр[у]шйшулйн* В, Ли (млет. *bruştolin*) — *за[в]идџвйш* „шарафити“ Ду (млет. *vidàr*) — *вирџвйш* В, Па (млет. *viràr*) — *демиџана* В, *димиџана* Па (исп. итал. *damigiana*) — *дрйшо* „право“ Бра (итал. *dritto*) — *[ду]мидџа* Па, Бу (итал. *d'umidezza*) — *ка[н]шйинџла* В, Бр (млет. *cantinèla*)

¹⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 381.

— *кѝмак* „стеница“ У, Бра, ГД, Со, Др < стдалм. рефлекса за лат. *climacem*¹⁾ — *колѝрѝна* Бу, *конѝрѝна* Па (млет. *coltrina*) — *кумѝн* Па, То (млет. *camin*) — *кужѝна* Ко, Бо, Год (млет. *cužina*) — *ли[к]сѝја* „цеѝ“ Па, Со < стдалм. рефлекса за лат. *lixī(v)a*²⁾ — *лоѝйца* Па, *лоѝйжа* Бу (исп. лат. *lapidea*) — *мергѝн* В, ГД (далм. *merginu[m]*) — *наѝулијѝн* Па, *наѝулијѝн* Бр, Год (млет. *paroliòn*) — *офѝй* Кру, Ли, *офѝйѝѝ* В, Бр (млет. *afito*) — *ѝамидѝра* Па, *ѝамидѝла* В, Бр (итал. *pomidoro*) — *ѝеѝѝѝ* Ов, То (млет. *petito*) — *ѝињѝѝа* Год, ГД (млет. *pignata*) — *ѝѝрија* Бо (млет. *piria*) — *ѝѝрѝн* В, Брч, Крњ (млет. *piròn*) — *ѝиѝѝра* Ор, Со, *ѝиѝѝрѝвѝѝ* У, Па (млет. *pitura*) — *ѝѝрѝѝк* Ор, Ма (итал. *portico*) — *ѝрѝдика* Бу, *ѝредикавѝѝ* Бра (млет. *predica*) — *рамѝѝѝзма* В, Со (млет. *romatizmo*) — *румалѝн* Бра, Бу (итал. *romarino*) — *сѝѝмадѝур* Ду, Бр (млет. *stimadòr*) — *скрѝња* „сандук за одеѝу“ Ов, Брч, Крњ, *шкрѝња* Па (итал. *scigno*) — *сѝѝла* „пеѝина“, „стене“ Ор, ГД, Год < стдалм. *spilla*³⁾ — *ѝа[в]улѝн* В, Ко, ГД, Се (млет. *tavolin*) — *ѝакулѝн* Бра, Год (итал. *tascuino*) — *ѝѝкара* Ор, Бо (млет. *chicara*) — *фамѝѝа* (обично *фамѝѝа*) Ли (итал. *famiglia*) — *фијомѝнѝѝ* В, Бра (млет. *fiamante*) — *фијурѝн* У, Ду, Со, Др (млет. *fiarin*) — *румешѝн* Ов, Тр, Бр, ГД, Ма, Крњ (итал. *frumentino*) — *фѝурмина* Бра, Ко, *фурминѝда* Бу (исп. млет. *fulminà, fulminada*) — *ѝѝѝ[ј]ѝѝ* Ду, Бу, *ѝѝѝ[ј]ѝн* Бра, Ма (млет. *špiàr, špiòn*) — *ѝѝѝка* „врх (ножа)“, „жаока“ Тр, Со, Крњ (итал. *spica [di spada]*) — *ѝѝѝрѝн* Па, Со (млет. *špiròn*) — *ѝѝѝѝѝ[ј]ѝн* В, Кру, Ли (млет. *štaziòn*) — *ѝѝрѝгна* „пакосна, неморална жена“ Бр, Бу, *сѝрѝгна* Ли (млет. *štriga*).

б) *и > е*:

дефѝрѝнѝа Бу (итал. *differenza*) — *десѝрегѝѝ* Ду, Бо (млет. *deštrigàr*) — *леѝѝрѝѝја* В, Ли, Год (итал. *liturgia*) — *мелејѝн* У, Ко, Крњ (итал. *millione*) — *брегадѝѝр* Па, Брч, *брагадѝѝер* Па (млет. *brigadièr*) — *думедѝца* В (итал. *d'umidezza*).

¹⁾ Исп. Bartoli, *Das Dalmatische* II, 293 и Skok, *Zeitschrift für rom. Philologie* XLVI, 388–389.

²⁾ Исп. Barić, *O uzajamnim odnosima balkanskih jezika* I, 17 (Библиотека Архива за арбанаску старину, језик и етнологију, св. IV).

³⁾ Исп. *Das Dalmatische* I, 234.

О напоредној употреби *и*: *иџ* у *йџрија*: *йџриџлица* итд. исп. тач. 38а.

в) Осм. *direk* > *дурџк* В, Ду, Брч, Ли, Год, а тур. *zingir* > *санџир* В, Бу, Ли, *санџир* Па, Бр.

Редуција, елизија и контракција вокала

І Скраћивање вокала

50. Ако било с којег узрока настане у речи *хијат*, врши се често скраћивање једног вокала. При том треба разликовати три групе случајева:

а) Ако су оба вокала неакцентована, скраћује се онај који има мањи степен сонорности¹⁾ без обзира да ли је први или други (број примера са скраћеним првим вокалом је међутим много мањи):

бџайца (врста земље) В, *џркайцу* (црквицу) Бр, *изјлојла-сѣ* Бо, *изјлојле-се* Брч, *йџзойца* (пазухо) В, *ройшџ* (ровиџа) Ду, *глаџиџа* (човек који углављује момка или девојку) В, *своџ[в]џбно* Брч, Бу, *аџсџриџскоџа* Со, *шаџлин* ГД, Год, *шаџлином* Со, *доџкиџџ* (довукиват) Бр, *доџко[в]џџ* (*idem*) В, *глаџбџља* Ор, Се, *наџџиџ* Ли — *маџџа* В, *йџџо* Бо, *Глџодџљани* Ли, *Глџодџљанџ* Год (обично *Глџдџљани*).

б) Ако је акценат на сонорнијем вокалу, скраћује се неакцентовани (имам само примере са скраћивањем другог вокала):

наџше (навише) В, Ли, Год, *йџџиџ* (повиша) Бр, *олџма* (воловила) В, *дџџџ У*, Кру, Год, *зџџно* Ор, Брч, Бу, *Сарџџво* Ов, Ко, ГД, *џџџљ* В, Ду, Тр, Ко, Бр, Со, *џџџљџ* Ли, Год, *џџџљџ* Па, Крњ, *џџџљџм* Брч, *грџџриџа* В, Па, Брч, Бо, Год.

Исп. и примере са два вокала приближно једнаке сонорности:

гџџџџа Со, Бо, *скрџџџа* То, *грџџџа* Ор, *грџџџџ* ГД.

Скраћивање дугог *о* имамо у *йо-џкџ* В (= пџ џкџ).

Али: *лиџџа* (ливаџа) Па, Бр, *Миџџџн* Ду, Год и сл.

¹⁾ Степен сонорности црмничких вокала смањује се у реду *а, ја, о, е, у, и*.

в) Ако је акцентован вокал мање сонорности, не врши се скраћивање уопште:

глайца В, Па, Бо, *з-глайцѣ* Бу, Крњ, *на-глайцу* Бр, Год, *пѣшрайль* Бр, *ладойна* Се, Ли, *ройшано* Ду, *очейна* Па, *Усейн* Год, *наудийш* Ма, *њйовја* То, *њйово* Бо, *ш-њйовјием* В, *бѹа* В, Ду, Па, Брч, Бр, Со, Бо, Год, Крњ, Др, *бѹарица* (бухарица) Год, *сѣрѣа* В, Ду, Брч, Бр, Со, Год, Бо, *бљѹ* (беху) В, Па, Ду. Ор, Ли, *грѣоша* Бу, *дѹови* У, Со, *снѣа* Год, Ли, — *вилѣш* Бра, Бо, Др; свега једаред сам забележио скраћивање *о* испред *у*: *кѹу-неш* Па (обично: *коју*).

г) Скраћивање *и*, а каткад и *е*, може ићи тако далеко да постају несложни:

ндѣше (навише) Бр, *Нѣнца* (Новица) Па, *роцѣдѣш* Ду, *Дрѣчеца* Па, *Дрѣчецу* Крњ, *Бѹкоцѣни* (становници Буковика) Брч, *зѣдно* Се, *Сарѣво* Ма, *дѣчѣ* Со, *пѣшѣ-ѣ* ѹ-дра (у дрва) Се, *вѣма-ѣ* одговорјо Па.

д) *и* може постати несложно и кад се нађе на крају речи иза вокала:

благосѣ (благослѣви) Па, То, *осѣдѣ* (остаѣи) В, Ко, ГД, Год, *напрѣдѣ* (напрѣви) Ор, Ду, Бр, Крњ, *ѹдѣ-се* (ѹдѣи) Со, Се, *орлѣ* (орлови) Бу, Бо.

Скраћивање дугога *е* забележио сам у *задѣѣ* (заудара) В (обично *задѣѣ*).

51. Другачији су односи у сандију; ту је скраћивању изложен пре свега први вокал. Скраћивање ће се према томе вршити, ако су оба вокала неакцентована или ако је акцентован други вокал. Ако је међутим акценат на првом вокалу, скраћује се други ретко:

кѣ не-гѣ убийш Бу, *Јѣкѣ-Илиѣна* Год, *да-сѣ-озивѣш* Ор, *дѣбро-сѣ учинѣјо* Бр, *дѣ-у* Дрѣче[в]ицу Крњ, *њѣгѣ ослободѣше* Се, *пѣшкѣ осѣрагѣша* В, *зѣйсѣо* Ко, Брч, Ма, *снѣѹираѣа* (с правца) В, Брч, Ли, *шнѣѹираѣа* Па, Ду, *да-гѣ-ѹзмѣм* Бу, *а-дѣ-ѣсѣш* В, *јѣ-л-шѣ Ѧла-да ѣдѣмо?* Па, *за-ѣѣ-ѹрѣ* Др;

у *не-наѣдѣш* Бр (обично *наѣдѣш*) било је скраћивање првога вокала нарочито јако, док је акцентовани вокал био продужен, тако да се скоро добио утисак контракције.

Само у групи предлог + *овѣ*, *онѣ* скраћује се редовно *о*-:

за-*двѣ* нарѣд Со, за-*днѣ* нѣж Брч, на-*д[в]ѣ* стѣдѣн Ли, на-*днѣ* њѣ[в]у Бр, у-*днѣ* кѣну Па и сл.

Други вокали скраћују се у таквом положају много ређе:

изд-*ѣ[в]а* Па, В, нд-*ѣша* Год, нд-*дро* Брч.

52. После губитка *x* скраћује се врло често претходно дуго *a* — акцентовано или неакцентовано — у трећем лицу пл. имперфекта:

држѣду Бо (али држѣху Год, држѣку Брч), ндсау В, Ду (ндсаху В, ндсаку Бра, Ли), иддау Бра (пѣдаху Па, пѣдаку Ор, Се), чѣћау-се Па (чѣћаху Бо, чѣћаку Ду, Ма), нѣду ГД (нѣху Бу, нѣку Ов, Др), дѣћау Со, (дѣћаху То, дѣћаку В, Ко, Бр).

Иначе се у оваквим случајевима дуги вокал не скраћује: наѣ[*j*]а В, Ду, Па, Брч, Бр, Ли, Бо, Год, скридѣ В, Па (исто тако и набдѣш Ор, Бу, Год, Др, ѣлѣдѣ „певати“ В, Па, Бр, Ли, Бо, ндѣцѣ Па, Бр, ГД и сл.).

Због гломазности израза извршило се необично скраћивање дугих вокала у имену села *Глѣй-до* В, Ор, Брч, ГД, Со, Ли, Бо (уместо очекиваног *Глѣ[х]ѣ До*).

53. Изванхијата скраћују се вокали ретко:

У неакцентованом *сам* јавља се често редукција *a* која у изузетним случајевима може ићи тако далеко да суседни сонант постане силабичан:

[*j*]ѣсѣм Ко, Ду, Ор, Со, Ма, Год, Ли, нѣсѣм В, Па, Бр, Се — пѣса-сѣм Со, пропѣ сѣм Бо — ѣзда-сѣм Бу; исп. и дсѣм В, Год, Ли, дсѣн Па.

Од осталих случајева редукције забележио сам:

бѣарѣца Па, забдрѣ[в]ѣш Брч, забдрѣ[в]ѣшо Ли, кѣчѣница (коштица) Со, Год, кѣчѣница В, джѣца Ко, Ор, Бр, у-злѣ-чѣс Год и др.

II Елизѣја

54. Елизѣја првог вокала је у сандију доста честа (нарочито у енклитичким облицима заменица и именима):

тако-*м[и]* ѣмена мѣга Се, бѣго-*м[и]* дн Брч, убѣли-су-*м[и]* дѣа Бо, немѣ-*м[е]* урѣдѣш (повредити рану) Па, нѣ-*било-ѣ[и]* урѣк Др, нѣ било-*ј[о]* урѣк (= јој) В, којѣ мѣн[е]

осѣднѣ Крњ, да-г[а]-освѣшѣ То, да-г[а]-осѣд[в]ѣ Ду, њѣг[а] љзе Ко, ѣн-г[а] љзе Ма, рѣни-г[а] љ-руку Год, рѣни-с[е] љ-ногу Со, пѣ-с[е]-дрѣ ГД, да-с[е] исилѣшѣ Ор, пѣшти-ме да-с[е]-ошрѣм Ли, за-дрѣг[е] избѣре Се и сл.;

у-[В]ѣд[а] Ивѣно[в]а В, Јѣ[в]а Илѣна Со, Мѣрк[а] Илѣна Бр, Мѣшр[а] Илѣна Ов, Пѣр[а] Илѣна Брч;

виш[е]-ѣбла Па, виш[е]-Икачѣ (Ивана) В, јуч[е]-ѣшѣро Со, на-јѣдн[о] ѣфо-сан чѣјо Ду, дѣ-м[и] ѣдн[у] ожѣцу Се, чѣ-шѣр[и]-огњѣшѣа Брч, н[а]-ѣшѣо-га Бо (обично нѣто, исп. тач 61), нѣѣс[и] осѣд В, ѣш[о] онѣ онѣмо Ко, сѣм[о] ѣк[о] ѣмѣ Ов, как[о]-ѣћеш Ма (обично какѣћеш), нѣм[а] од-онѣга нѣшта Крњ, ѣѣд[а]-и бѣбу Бр, дакл[е]-ѣн-је Бра, исп. и зѣсѣо В, Па, Брч, Бр, Год (поред зѣсѣо Крњ, Др) које у ствари такође претставља фразу (= за-ѣсѣо).

Напомена. виш[е]-кѣћѣ Бра и сл. начињено је према виш[е]-ѣбла, виш[е]-ѣгња итд.

55. У чѣму [в]ѣкат ѣѣме-[и] врѣме Бр, зборѣјо-[е] о-нѣма Ор, лѣза-[е]-да вѣно рѣћѣ Бо, вѣдијо-сам-[е] јучѣр Со и др. губљење вокала је полухаплолошке природе.

III Контракције

56. У групама -ѣо, -ѣо (< -ѣл, -ѣл) врши се контракција према првом вокалу; паралелне групе -ѣо, -ѣо, ѣо остају неконтраховане¹⁾:

-ѣо > -ѣ:

зѣ (зао) В, Ду, Брч, Ма, Бо, Се, зѣва (заова) Па, Бр, зѣ[в]у Год, Ли, зѣве Крњ — кѣбѣ Ов, Ко, кѣшѣ Па, Брч, Год, дрѣ Ду, Ли, ѣѣкѣ В, Бо, ѣѣсѣ Ор, Тр, Со, свѣрдѣ Бр, смѣсѣ В, ѣбѣ (цистерна) Год — ѣобљѣгѣ То, ГД, ѣодѣгѣ Кру, Ма, ѣшѣ У, Бу, сѣшѣ То, дошѣ Се, ѣошѣ ГД, ѣримѣкѣ Ко, Брч, мѣгѣ То, Ду, Се, обѣкѣ Ор, рѣкѣ Бра, Ко, Со, ѣосѣкѣ Ов, Ма, сѣѣгѣ Ко, Др, ушѣкѣ То, Бо, шѣргѣ У, Бра, ѣљѣгѣ Па, Бу,

¹⁾ У групи -ѣо развија се често прелазно ѣ које се затим аналогично преноси и у парт. перф. глагола на -ѣо (крѣнѣјо), а каткад и глагола на -ѣ (убѣјо); ређе се ѣ јавља у наставку -ѣо (ѣзејо).

Као и у осталим нашим говорима врши се без изузетка контракција у групи -ѣо (< -ѣл): гѣ, сѣкѣ и сл.

цр̄к̄а Кру, Кр̄њ, *вй̄ш̄а* (ген. *вй̄шло*) „дубак“ Па, *увй̄ш̄а* В, *нау-вй̄ш̄а* „около“ (= на у витао) Ли.

-ао > -а:

ж̄а (жао) Ов, Бу, *ка* Ко, Се — *бл̄ж̄а* Год, *боло[в]а* Бо, *вй̄ка* Бр, *глас̄а* Со, *гл̄да* Кр̄њ, *да* ГД, *ир̄да* Др, *ир̄да* Брч, *др̄ж̄а* В, *зв̄а* Па, *им̄а* Ор, *ка̄з̄а* Ду, *иок̄ида* Ма, *ко̄ӣа* Ли, *м̄бр̄а* То, *ӣа* Кру, *на̄ӣа* В, *ӣро̄ӣа* У, *ӣӣш̄а* Се, *ӣр̄ӣча* Бра, *р̄ӯча* Тр, *ос̄ӣа* Бр, *ч̄ка* Па; исп. и *на̄м* „на ум“ (врло често) < на ом? (исп. тач. 61).

ао > *о* имали бисмо у *б̄чка* йгла В, Па, Бу (ако је од *баоча*).

У Крајини (Се, Кр̄њ, Др) могу се, иако ретко, чути и неконтраховани облици, али са врло кратким крајњим *о* (како у неакцентованом тако и у акцентованом положају):

д̄а̄о Кр̄њ, *им̄а̄о* Се, *ӣис̄а̄о* Се, *ч̄ка̄о* Др, *ч̄ӯја̄о* Кр̄њ; исп. и *ӣр̄ӣча̄о* Кр̄њ, где је *а* било полудуго, али се контракција још није потпуно извршила.

ео > *ео*:

С̄џа Ов, Год, Др, *С̄џа* В, *бр̄џоск̄и* Бр, *бр̄џоск̄џа* Брч, *с̄ӣџона* ГД, *с̄ӣџон̄* Ли, *с̄ӣџон̄џ* У, *с̄ӣџон̄у* Бра — *де-б̄џо* Се, *в̄џео* Ма, *ӣџео* Па — *дов̄џо* Бо, *од̄в̄џо* Ду, *ӣов̄џо* Ко, *ув̄џо* Со, *ӣд̄џео* Ор, *ӣр̄ӣџео* То, *о̄ил̄џо* Кр̄њ, *сил̄џо* Бу, *џӣео* Кру, *ӣд̄џео* Тр, *зай̄џео* В, *џео* Год итд.

-ио > -ио:

мӣо Кру, ГД, *бӣо* В, Па, Брч, Ли, Кр̄њ, *мол̄ӣо* Ор, Ма, Год, *нос̄ӣо* То, Се, *од̄ӣо* Бра, У, *ӣӣо* Ду, Бр итд.

-уо > -уо:

ӣог̄ӣуо Ор, Брч, Со, Др, *сван̄уо* Бра, Ду, Ли, *чуо* В, Бра, То, ГД, Се итд.

57. У бројевима 11—19 врши се често контракција *-ае-* у „предње *а*“, које се међутим по правилу не поклапа потпуно са рефлексом за полугласник (*а*), него је просечно нешто сличније вокалу *а* (због тога га обележавам са *а*):

[j]један̄џӣ В, ГД, Со, *дван̄џӣ* Ду, Бо, Кр̄њ, *дван̄џӣе* Па, Бр, *дван̄џӣи* Брч, *ӣр̄ӣн̄џӣ* У, Ко, *ӣр̄ӣн̄џӣа* Со, *че̄ӣр̄н̄џӣ* Па, Ли, *че̄ӣр̄н̄џӣе* Бр, *ӣе̄ӣн̄џӣ* Бра, Ма, Год, *ӣе̄ӣн̄џӣи* То, Се, *шеш̄н̄џӣ* В, Кр̄њ, *шеш̄н̄џӣи* Ов, *сед̄ам̄н̄џӣ* Ор, Бо, *сед̄ам̄н̄џӣи* Ли, *сед̄ам̄н̄џӣе* Ор, *сед̄ам̄н̄џӣџа* Ду,

осамндѣсѣ Тр, Бу, *осамндѣсѣи* Др, *осамндѣсѣе* Ко, *девѣи-ндѣсѣ* Ма.

Неконтраховани облици (са несложним *е*) су ређи:

[j]едандѣсѣ Ду, ГД, Се, *двандѣсѣ* Брч, Бр, Бо, *шрѣндѣсѣ* Ор, Бу, Год, *чеѣрндѣсѣ* Ко, Ма, Крњ, *ѣеѣндѣсѣ* Ов, *ѣеѣндѣсѣе* То, Со, *шешндѣсѣ* Па, Бр, *седѣмндѣсѣ* В, Бра, Ли, *осѣмндѣсѣ* Брч, Др, *девѣиנדѣсѣ* Кру.

Забележио сам и неколико примера у којима контракција није била потпуно извршена, него је *а* било дуго, а *е* још нешто краће (*једандѣсѣ* и сл.).

Пошто иначе група *-аје* > *ѣ* само у брзом говору (исп. ниже), можемо за све ове случајеве претпоставити неке врсте хаплоглогију.

58. Ако услед губитка *х*, *в* или *ј* дођу у непосредан додир и сти вокали, чува се у већини случајева граница слога на тај начин што се ексспираторна струја између оба вокала смањује. Ипак се, нарочито у брзом говору, могу чути и контраховани облици. Неке су речи (вероватно оне у којима се губљење поменутих сугласника најраније уопштило, а затим и речи више формалне природе) штавише обичније контраховане. Већина их је међутим позната само у неконтрахованом облику:

х > *∅*:

мѣла Со, Ли, *д[ш]-сѣрѣ* Ду, Бу, Се, *нѣмѣ грѣ* Брч, одједнога *мѣ* Бр, *с-ондѣгѣ орѣ* Год, *мѣнкѣло-е ѣрѣ* Па, од-ондѣгѣ *сиромѣ* Бу — *дѣдѣи* В, *дѣдѣи[j]о* Ор, *дѣдѣили* Ко, ГД, *дѣдѣиле* Крњ, *дѣдѣише* То, *дѣдѣ* Ма, *дѣдѣ* В, *у-грѣи* Ов (али *грѣи*).

в > *∅*:

зѣдѣљна Брч, *лѣрѣка* Бо, Се, *гѣрѣм* Со, Год, *што-гѣрѣи* В, Кру, *гѣрѣ* Брч, Др, *гѣре* Ко, Ли, *гѣрѣк* Па, Бр, *гѣрѣк* Год, *гѣрѣше* Ов, Ду, Крњ, *гѣрѣсмо* То, *гѣрау* (говораху) У, Ма, *гѣрѣла* Бу, *гѣрѣили* Бра, *гѣрѣиле* ГД, *да-ѣрогѣрѣм* В, *ѣрогѣрѣ* Ор, *ндѣр* Крњ, *дѣдѣр* Брч, *брѣишѣме* Тр, *лозѣј* (лозовој) В, *Мѣлѣме* Год, *ндѣи* В, *ѣ* (ово) В, *дѣ* Се, *ѣмѣ* Ду, Бр, *ѣј* (овој) Тр, *ѣлѣкѣ* В, Ко, *ѣлѣкѣ* Ма, *ѣлѣкѣга* То, *ѣлѣкием* Се, *ѣлѣкѣ* Ду, *ѣлѣкѣ* Бу, *ѣлѣкѣ* Ко, *ѣлѣкиема* Со, *ѣлѣкѣи* Па, *ѣлѣкѣ* Кру, *ѣлѣкѣ* То, *ѣлѣкѣј* ГД, *његѣ* (његово) Ор, *његѣј* Па, *њѣѣј* (њиховој) У, *ѣлѣ* (олово) ГД, *ѣѣдѣчѣн* Па, *го-*

шѣј (готовој) Со, *Јѣ* В, Ко, под-*Мѣдѣ* (Медуа) Бра, ГД — *жнѣше* Бр, *дѣше-му* Со, *крѣ* (крѣва) Бо, спопѣла-ме нѣкакѣ *јѣдѣ* (немоћ) Брч, *јѣдѣ-ти* пѣкла В, *брѣ* Ли, из-*рукѣ* (рукѣва) У, *Са* (Сава) Ов — *дѣдесѣш* Бр.

j > ѣ:

Андриѣна Со, *Илин* Ов, *Илинѣга* Брч, *Илинѣн* В, Ли, Год, по-*Илину* днѣ Бу, Бо, *илинскѣ* Бр, *илинскѣ* Ду, Ор, *кадин* Па, *богашѣ* Кру, ГД, *нд[ј]богашѣ* В, Се, *криѣ* (кривиѣ) Па, *чи* Ко, Бу, Др — *вѣѣ* (веје) Бр, *грѣш* (грејеш) Па, *грѣмо* Ма, *свѣ[д]но* В, Па, Ду, Ор, Со, ГД — с-онѣгѣ *крѣ* (крѣја) Бо — *сѣхи* (псујуѣи) Па итд.

Као што сам рекао, контраховање или неконтраховање зависи пре свега од темпа говора и природе речи. Да је при том од извесног значаја и положај у фрази, види се јасно из примера које ћу сад навести:

болѣ-ме глѣа : *глѣ-ме болѣ* Па — *угѣзила-ме-е крѣа* : *крѣ-ни-е слѣба* Ма — *дѣ-му-е смѣкѣѣ* : *смѣкѣ-сан* купѣјо Бр — *дѣ-сам ѣдиѣ* : *ѣдѣ-сам рѣкѣ* В.

оѣј : *ѣј* ѣѣји Се — *оѣмѣ* : *ѣмѣ* чѣјку ГД — *дѣдесѣш* : *дѣдесѣ[д]* дѣнарѣ Ли — *жѣи-су* : *јѣдва-су жѣ* остѣли — *Јѣо* : *Јѣ-ѣ[в]о[в]* Брч — *дѣби[ј]о-сам* пѣсмо о[т]-*Саа* : о[т]-*Са-Лукина* Год.

Из ових неколико примера (од којих увек по два претстављају изговор истога лица) могло би се закључити:

а) да је контракција на почетку фразе чешћа, док на апсолутном крају преовлађује двосложан изговор и

б) да повећање броја слогова у речи и фрази помаже контракцију (исп. и факат да је контракција у *ѣлѣкѣ* „ово-лѣкѣ“ итд. много чешћа него у *ѣ* „овѣ“ и сл.).

(Неконтраховане примере исп. у главама о *x*, *v* и *j*).

59. Ако су међутим вокали различити, контракција се врши само изузетно¹⁾:

зѣдно (поред *зѣдно*) В, Па, Ов, Бр, Се, *дѣн-ти* (дајем ти) Ли — *зѣсто* Крњ (иначе зѣсто „заиста“), *Усѣн* (Хусеин) В, Бр — да-*ѣѣлѣ* В, да-*ѣѣлѣга* Па, *ѣѣлѣ* Па (иначе увек *ѣѣлѣ*).

¹⁾ Старије контракције (*ѣѣс*, *мѣга*, *нѣне* и сл.), природно, не узимам у обзир.

Напомена 1. *мрѧль* Ли, *мрѧља* Па (поред обичног *мрѧ-
[в]ѧль*) начињено је према множини *мрѧљи* (< *мрѧљви*, исп.
тач. 103).

Напомена 2. У неким се случајевима може претпоста-
вити упрошћавање гломазних речи:

Глѧдѧљанин (становник Глухога Дола) Па, Бр, *Глѧдѧ-
љѧни* В, Ор, Год, *глѧдѧ[в]скѧ* Кру, ГД, *глѧдѧ[в]скѧга* Ду,
глѧдѧ[в]скија Ма, *глѧдѧ[в]скиема* Ли; *грѧшѧ* (= *грѧшѧѧ*) Бр је
необично.

60. У с а н д и ј у су контракције нешто чешће, иако се
и ту пре свега ограничавају на неке обрте (нарочито се често
контражује *-e + [j]e*).

-e + [j]e > ѣ:

ђѧ (ђе је) Ду, Брч, Со, Год, Др, *гѧрѧ* на-пѧтар Бр, *мѧне*
дѧ Ко, *бѧљѧ* поглѧдѧ У, *свѧ* Крњ, *свѧ* мѧне јѧдно Крњ, по-
глѧдѧ-мѧ Ор, Бо, вѧди[j]о-мѧ Ли, кѧзнијо-нѧ (= нас је) Ма,
чи[j]ѧ тѧ мѧсло? Па, дн-сѧ [j]ѧвѧ[j]о В, дѧкле-сѧ бѧчѧ[j]о ГД,
трошѧло-сѧ Бу, кѧ[т]-сѧ вѧнѧјо? Кру итд.

Овакво ѧ, добивено контракцијом од *-e + [j]e*, може се
у реченици и скратити:

Ђе-овѧ? Па — *Ђѧ-дн?* Ђѧ Мѧрко. В — *Ђѧ дн пасѧ?*
Брч — *Увѧрѧ-сѧ* у-дѧца Год.

У свим се, дакле, примерима ѧ нашло испред вокала.
За положај испред консонанта и за крај реченице исп.
кѧ-дѧ-е (= ју је) пѧшка убила Се — *звѧчи[j]о-мѧ* (= ме је) Ли
— *поглѧдѧ-мѧ* Бо.

и + и > ѧ: *црѧру* (прѧ-Вѧру) Па.

а + а > ѧ: *дѧко* (дѧ-ако) Па.

о + о > ѧ: *кугѧнеш* (куј-гѧј-днеш < куђ-гѧђ-днеш) В, *ка-
кѧнеш* (какѧ деш) Бра, *Рѧстѧдѧстѧдѧнѧ* (Рѧсто Остѧјнѧ) Бу,
ђѧ[в]ѧднѧ[j]о (ђѧ[в]ѧ дннѧјо) Па.

у + у > ѧ: *зѧби-су-му* кѧ-ѧка (= ѧ-вука) Па, *ѧка* Жи-
[в]ѧно[в]ѧ (у Вука) Бр, *ѧсѧѧ* (ѧ-уста) Се, *ѧ[в]ѧ* (ѧ-уво) Брч,
исп. и *ѧѧка* (= у ујѧка) Крњ.

61. Забележио сам и неколико примера контракције
неједнаких вокала углавном у трима категоријама случајева:

а) када се предлози *за*, *на*, *у* нађу испред заменице
овѧ или *онѧ*:

nā-vī крај Бр, *nā-vī* чџс Па, *nā-vī* шанџц В, *nā-vē* рџ-то[в]е Бо — *zā-[v]ō* Ду, *zā-nē* ливџде Бра — *ū-[v]ē* рџте Ко, *ū-[v]ē* гџре В;

поред: *na-ovī* пџт Со, *na-o[v]ū* студ Па, *na-onū* највишу кџшу Ма — *za-onijem* бџдом Бра — *u-onū* гла[в]џцу Ли итд.

За остале случајеве исп. *nāijko* Па, Бр, *nāijaka* Крњ, *s-nāijaka* (с наличја) Год, Ли — *pālo-mi nām* (на ум) Брч, Бр, Ор, Год, *nā-padā-mi* (на ум) В, *nā-pade-mi* Со, Ду, Па¹). (Код других се речи контракција никад не врши, исп. *na-dica* Кру, *nā-oci* Брч, *na-ogđ* Ду — *ū-oko* Бра, *ū-ovce* Се и сл.).

б) у групи *·a + e (<·je)*:

kā бџјо (кџд-је) Бо, *ka-kā-on* чџџак (какџв-је) Брч, *ka-kā* прџма тџбе В, *šā* (тџ-је) Ко, *došā* (дошџ-је) Со, Год, *prōšā* (прџшџ-је) Ду, *zamđkā* (замџкџ-је „обесио ју је“) Брч;

в) у групи *·a + e (<·je)*:

a-dā-s (а-да-јџст) Се, *poslušā* (послџшџ-је) Ор; врло је обично *nāšo-ga* (на-џто-га) Бр, *nāšo-ga nā* В, Бра, Со, Ма.

У првој се, дакле, категорији врши контракција према првом вокалу, а у другој и трећој — која је ретка — даје *·a (-a) + e* опет *·ā*.

Напомена. Контракцију према другом вокалу забележио сам само у

nāko (но-ако) В, Ко, Па, То, Бр, Бу, Год, Се, *nākōn* (но-ако-џн) Год, *nākonō* (но-ако-онџ) Брч. Необичнији случај контракције претставља *lđžē kī-pāc* (< kā-и) Бр у брзом говору.

Губљење вокала

Вокали се, као уопште у нашем језику, доста ретко губе. У нешто већем обиму јавља се губљење вокала само код наставка *-и* у императиву и то првенствено у неким фразама, док се у самостално употребљеном императиву *-и* по правилу чува. Иако је потстицај за овај појав, познат и осталим нашим говорима, фо-

¹) У овом примеру имамо можда контракцију *ao > ā*, јер у неким нашим говорима постоји *nā-om*, а у другима и *nōm*.

нетске природе¹⁾, ипак он у црмничком говору претставља првенствено морфолошку категорију, због чега ће о њему бити речи код глаголских облика.

62. И у осталим је случајевима, који су такође већином познати и неким другим нашим говорима, губљење вокала факултативно и зависи од темпа говора:

кѡлкѡ Год, *кѡлкѡга* В, *кѡлка* Ор, *кѡлко* Ко, Ду, Бр, Бу, Ли, *кѡлкѡ* Крњ, *шѡлкѡ* Бр, *с-шѡлкием* Бра, *њѡколко* Ов, Бо, *њѡколка* Брч, Крњ, *њѡколко* Бра, ГД, Се, *свѡколкѡ* Ду, *свѡколко* Ли, *свѡколка* Ор — *вѡдла* В, *вѡдли* Брч, Ли (обичније *вићела*, *вѡдѡела*) — *немѡ забрд[с]јѡш* (заборавити) Бо, Брч, *забрдијѡ* В, *забрдише* Па — *самѡрѡга* (бременита) В, Бо, *самѡдруга* Бра, Па, Брч, Бр, Год (поред *самодрѡга*).

Доста се често губи *-и* у енклитичком *ли*:

јѡ-л ? Ов, Ду, Ма, Се, *мѡже-л ?* В, Ко, ГД, Др, *ѡће-л ?* Па, Брч, Бр итд.

Напомена. Необично је *срагѡша* (острагѡша) Бо.

(О хаплолошком скраћивању императивних облика и о облицима *јѡшро*, *шѡјѡро*, *злѡјѡро* и сл. исп. Хаплолошка губљења).

Р

63. У партиципу на *-ро* (< *-рл*) јавља се испред *р* — које остаје вокално — сварабактички полугласник²⁾:

ѡѡро Бо, *рѡѡѡро* Со, *пѡѡѡѡро* Ду, Ли, *ѡѡро* В, Ко, Па, Бр, Ор, Со, ГД, Год, Се, Др, *изѡѡро* Ов, Брч, *идѡѡро* Бу, *ѡѡѡро* Ли, *ѡѡѡро-се* Брч, *ѡѡѡро* Бра, Ма, *пѡѡѡѡро* В, То, *разѡѡѡро* Ду.

У *ѡѡница* (свињска болест < *грлица*) забележио сам такође сварабактичко *ѡ*, али са консонантским *р*: *ѡѡница* В, Па, *ѡѡнице-те* изѡла Ли, *ѡѡѡница* Со, *ѡѡѡница* Крњ, *ѡѡѡѡница* Бр, *ѡѡѡѡница* Год.

У осталим се случајевима испред *р* не развија *ѡ*:

¹⁾ Исп. *Der. štok. Dialekt* 194.

²⁾ У идентичним случајевима које је у различним нашим говорима забележио Р е ш е т а р (исп. *Der štok. Dialekt* 100) постало је *р* консонантско.

рж В, Брч, Ор, Со, ржи Ко, Бу, Бо, ГД, Ли (ређе рџ Па, Бр, Год, рџи Ду), ржанџ жито Па, Ду, Се, ржанџ лџб Бра, Ма, рџа То, Год, рџа[в]о Бр, рџа[в]е Др, сџшрџи Па, сџшрџли Бра и сл.

64. Вокално *p* у почетку речи према групи вокал + *p* у осталим нашим говорима имамо у

Рцџго[в]ина Ко, из-Рцџго[в]инџ Бу, у-Рцџго[в]ину Ор, Се, Рцегнџ[в]џ Год — Рбџни[џ]а Па, из-Рбџни[џ]џ Ду, Ли, у-Рбџни[џ]у В, Бр, Брч, Крњ, Рбџни[џ]џ То, Се. (Поред ређер Ерцџго[в]ина, Арбџни[џ]а; исп. и Арнаџџ које је познато само са почетним Ар-).

Исп. још и ове мање обичне примере:

брџ[в]улџн „бритва“ В, фрџадџла „укосница“ Бу (< млет. forcadela) — фрџкџн „дечак“ Бу (< итал. briscone?) — мрџар „морнар“ Ко, Год, мрџара Ма, мрџари Брч, Па, мрџарима Ов (< млет. marinàr) — џржџн Ду, Ма (< млет. grežon).

Напоредну употребу вокалног *p* и групе *p* + вокал (вокал + *p*) забележио сам у

брџџулџн Бр, Ли (ређе бруџџулџн < млет. bružtolino) — Крџице В, Па, Се (обично Крџице Ду, Ли, ис-Крџиџџ Брч, Крњ) — џрџиџа „мала кућица без прозора за сено или говеда“ В, Бра (ређе џарџиџа Ли).

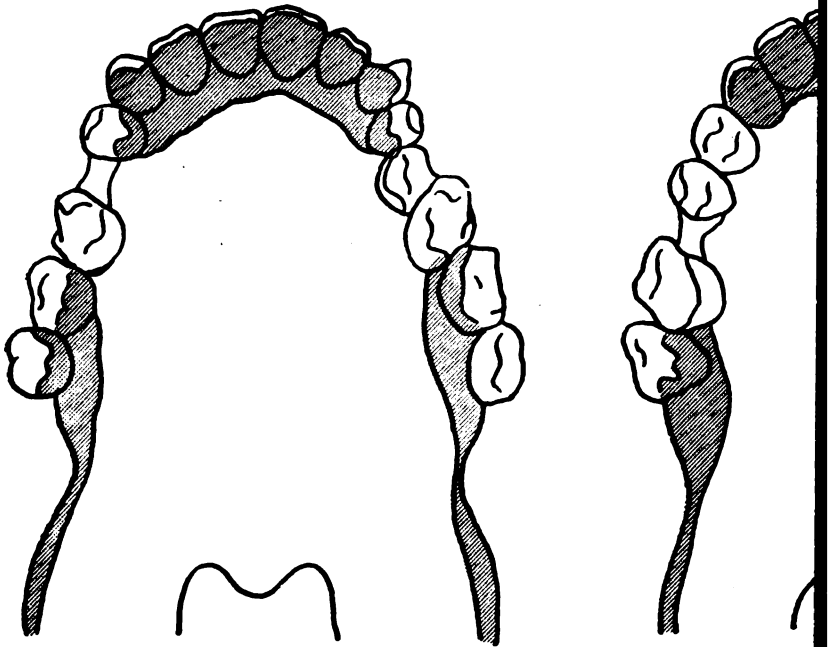
Сачуван је вокал у џросџа Ор, То (< јужноитал. fresa) и фрџсин Па, Бу (< итал. fersa).

Напомена. Секундарно џ забележио сам у онџмаџна В, Ду, Бр (обично онџмаџна, онџмаџне); исп. и раније помехуто сџм, сџм.

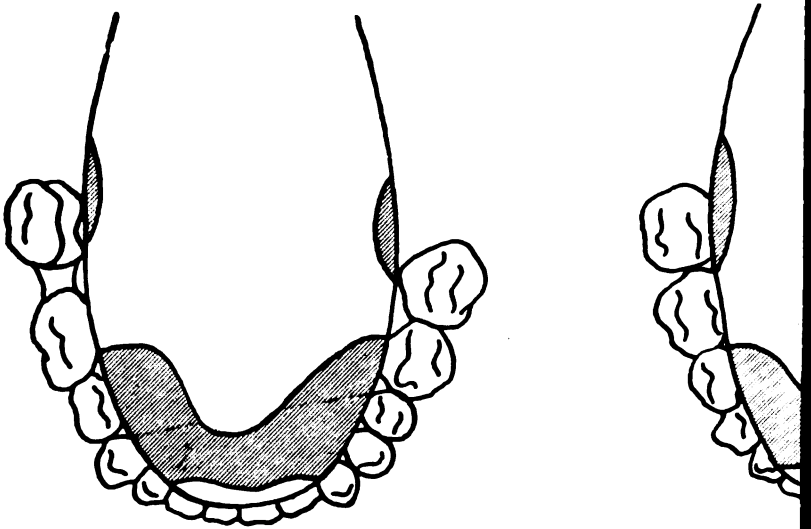
л

65. Црмничко се *л* у већој мери акомодује потоњем вокалу него што је то случај у нашем књижевном изговору: његов тон постаје све виши у реду лу, ло, ла, -л, лџ, ле, ли. При том је испред вокала задњег реда осетно дубље (= *л*), а испред вокала предњег реда нешто више него просечно српскохрватско *л* (= *л*); на крају је слога отприлике једнако београдском *л* у сличном положају.

Ова двојност у изговору *л* огледа се јасно и у артикулацији. Познато је да се наше нормално *л* гради на средњим



Б.М.

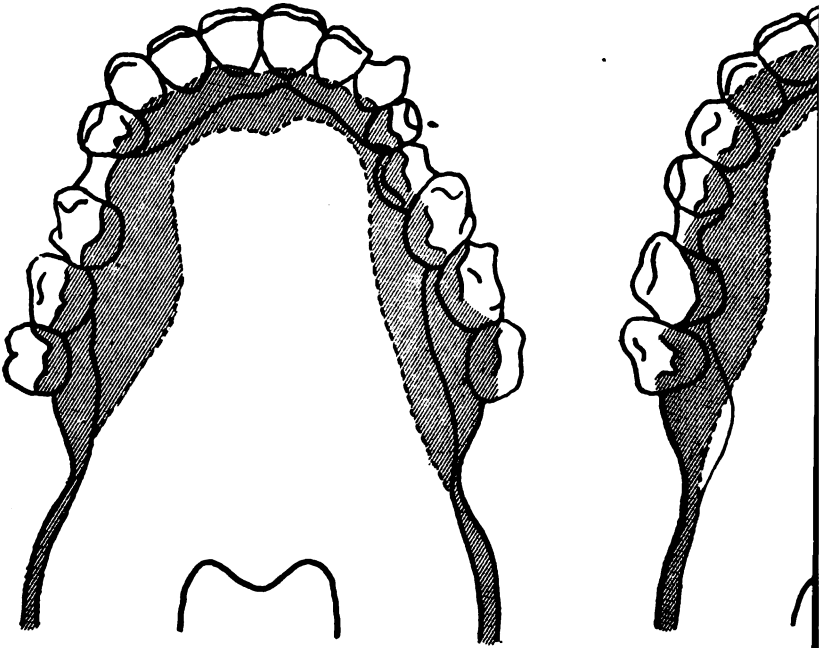


2

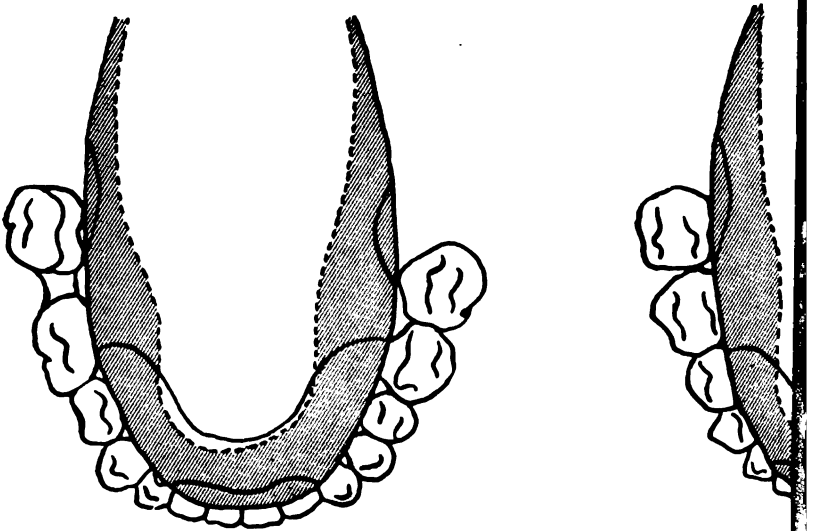
1

1

2



Б.М.



и предњим алвеолима при чему могу бити додирнути и секутићи¹⁾. Слично се гради и црмничко *л* и *л*: врх (ивица) језика додирује средње и предње алвеоле (евентуално и корене секутића, исп. слику 1). Насупрот томе при изговору црмничког *ж* је додир првенствено на секутићима (исп. сл. 2), док се средњи и задњи језик — који је при изговору *л* опуштен — диже ка граници тврдога и мекога непца, што, природно, снижава тон *ж*. Артикулација је, дакле, врло налик на артикулацију пољског или руског *ж*²⁾, само што је концентрација језичке масе у задњем делу усне дупље слабија него при руском или пољском гласу. У вези са тим није црмничко *ж* ни приближно тако „тврдо“ као на пр. руско, а, рекао бих, ни као катунско, те би се према томе могло назвати „полутврдим“.

Напомена. Објављени палатограми претстављају изговор гг. *Бранка Машановића* (Б. М.), дипл. правника, из Папратница (гимназију учио у Бару и на Цетињу) — *Павла Мијовића* (П. М), студ. мед., са Бријега (гимназију учио на Цетињу) — *Павла Радомана* (П. Р), дипл. фил., из Браћени (гимназију учио у Подгорици) — *Шевана Радаче* (С. Р.), студ. мед., из Буковика (гимназију учио у Бару и на Цетињу). На последњем палатограму (Б. Ми.) претстављен је просечни књижевни изговор.

66. Јављање „тврдога *л*“ у нашим говорима обично се приписује арбанаском утицају³⁾. Како се међутим у црмничком говору *ж* јавља под другим условима него у арбанаском⁴⁾, требало би у том случају претпоставити да је *ж* у њему доцније уопштено за све случајеве у којима се налазило испред вокала задњег реда. Сем тога црмнички говор — као уосталом ни већина осталих наших говора који имају *ж* — не зна за супротну, типично арбанаску црту, тј. за умек-

¹⁾ Исп. Б. Милетић, *Изговор српскохрватских гласова* (Српски дијалектолошки зборник V, 55).

²⁾ Исп. о. с. слику 30 и 52.

³⁾ Исп. А. Белић, *Лужнослов. фил.* XIV 171—173, где је дат и кратак резиме досадашњих испитивања.

⁴⁾ Исп. Х. Барић, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* XVI, 160—161 и тамо наведену литературу.

шавање *л* испред вокала¹⁾. Ако се поред тога узме у обзир: а) да је некада „тврдо *л*“ у сличним положајима било познато свим словенским језицима²⁾ и б) да се српско-хрватски књижевни изговор од осталих словенских разликује баш по томе, што се у њему *л* не акомодује довољно потоњем вокалу предњег реда³⁾, изгледа ми ипак вероватнија претпоставка да се у црмничком разликовању два *л* огледа архаично стање⁴⁾.

Као један од главних разлога против првобитности *ж* у нашим говорима наводи се обично чињеница да наш језик иначе не зна за алтернативне консонанте испред вокала предњег и задњег реда. Тај разлог међутим није довољно убедљив, јер *л* у том правцу претставља изузетан глас: два се *л* јављају и у другим језицима у којима је поменута алтернација такође непозната⁵⁾. Да је уосталом у старијим епохама нашег језика бар у одређеним положајима постојало *ж*, види се поред осталог и из развитка *-л > -о* и *л > у*, који се могу објаснити само ако се пође од артикулације *ж*⁶⁾.

¹⁾ Границе *џ* и *џ* у арбанаском језику, без обзира на етимолошко порекло, нису још дефинитивно утврђене, исп. *Rekmezli, Anzeiger der Wiener Akademie der Wissenschaften* 1901, Nr. IX, 39 и *Grammatik der albanesischen Sprache* (Wien 1906) 25 и 59—60. О пореклу *џ* и *џ* исп. Holger Pedersen, *Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft* 1895, 535—551.

²⁾ Полазећи од факта да се *џ* под сличним условима наводи и у литавском језику, узима се обично (исп. Vondrák, *Vergleichende slav. Grammatik* I, 392) да је оно у том положају наслеђено из балтиско-словенског прајезика.

³⁾ Исп. Брокъ, *Очеркъ физиологии славянской рѣчи* 31. Ова Броква напомена завела је вероватно А. Meillet-а (*Le Slave commun* 79) на тврђење, да наше *л* претставља продужење прасловенскога „тврдога“ *л*, иако је оно углавном средње (исп. Б. Милетић, I. с.).

⁴⁾ Исп. код А. М. Сељинчева (*Славянское население в Албанији*, София 1931, 303—304) доказе да су Словени насељени у Албанији знали за двојако *л*: „тврдо“ — испред вокала задњег реда и на крају слога (у арбанаским текстовима обележено са *ll*) и једно друго, „вероватно средње“ — испред вокала предњег реда. Потврде за постојање *џ* у словеначком исп. код F. Ramovš-а, *Historična gramatika slovenskega jezika* II, стр. 3 и даље.

⁵⁾ Исп. на пр. J. Storm, *Englische Philologie* I, 65—66.

⁶⁾ У томе се слажу сви испитивачи који су се бавили овим појавом познатим најразличнијим језицима. Интересантно је да се у црмничком говору баш у том положају не наводи *ж* него *л*.

То, разуме се, не искључује могућност арбанаског утицаја на неке друге наше говоре, у првом реду на оне у којима налазимо мешање етимолошког *л* и *љ*¹⁾. Сем тога се не сме изгубити из вида околност, да се у ранијој географској расподели већина говора који данас знају за *ж*, извесно време одиста находила у ближем или даљем суседству Арбанаса. Специјално за зетске је говоре од значаја и умекшавање *ќ* испред *џ* — фонетска црта која је иначе непозната нашим говорима, а која има такође аналогију у арбанаском (исп. тач. 68). Коначном решењу овог питања моћи ће се приступити тек пошто се одреде границе употребе *ж* у нашим говорима и пошто се са сигурношћу утврди њихово исходиште.

Напомена. Што се тиче саме артикулације *л* у њој — бар колико сам могао узгред приметити — постоје између Црмничана и крајинских Арбанаса стварно знатна подударња. Тако сам у Др чуо три *л* који ми се по акустичком утиску чине потпуно идентични са црмничким; исп. на пр. *tòm-i* (зуб), *me tòn* (дати), *ḡtòj* (поче), *mòta* (јабука), *pùta* (дугме) *ùḡta* (сирће) — *ḡèt* (дубок) — *lèt-i* (суза), *me lèz* (запалити) — *làta* (стриц, девер), *tòpa* (крава), *lūga* (кашика), *bòlet* (итал. *balle*) и сл. Али се у арбанаском *l* може наћи и испред вокала предњег реда, исп. на пр. *kalin-i* (клас), *mièl-i* (брашно), *èl-i* (јаре), *orlija* (чокот). За прелаз *l > l̥* исп. *livàda* (поред *òrl-i* „орао“).

67. *ж*: *лужо[в]и* В, *лужа* Со, *лужу* Ко, ГД, *луж* Ов, Др, *лужа* Ма, *зулуж* Брч, Се, *зулума* Бо — *злџ* У, То, Кру, Бр, Крњ, *лџа* Бра, Ли, *лџу* Год, *лџе* Па, *лџма* Бу, *лџње* „резанци“ Бра, *лојџа* Ор, *лојџу* У, Брч, *лојџе* Ду, *лојџама* Ко, *лојџка* „салата“ Бо, *сџо* Тр, Бр, ГД, Крњ — *Блџо*

¹⁾ Исп. А. Белић, I. с. и *Галички дијалекат* 102. У Црмници забележио сам овакво мешање сасвим изузетно: *кљџа* Па, *Бљџо* Па, *гљџа* Ор, *кџац* Ор; са полумеким *л*: *шдивенџе* „сачма“ Па. Прва два и последњи пример су од истога лица, а трећи и четврти такође од истога. Више примера (*љљме*, *мљн* и др.) забележио сам у Др, где су Срби билингви (исп. тач. 4). У осталим крајевима Црмнице чуо сам у свим овим примерима искључиво *л*. За *л̥* испред вокала задњег реда забележио сам само *лужа* В, Бра (обично *лужа*, исп. ниже).

То, Со, Год, Др, *Блѣша* Се, на-сре[д]-*Блѣша* Бр, Др, *Блѣшом* В, *злѣшо* Ма, *ѣ[д]-злѣша* Ор, *илѣшйш* Ду, *илѣшй* Бу, *слѣва* У, Ко, Брч, ГД, Год, Крњ;

л: *вал* Па, Брч, *вѣл* В, Па, Ду, ГД, Крњ, *фѣл* (idem) Бр, Ли, Се — *калѣдк* Крњ, *Улѣйњ* Ов, Тр, Бо, *Улѣйња* У, То, *кѣлко* Ко, Ду, Бр, Бу, Ли;

л: *лѣгѣш* Па, *лѣжѣ* Ор, *лѣгѣ* Со, *лѣгѣла* Ко, *лѣгѣли* Крњ, *лѣкѣга* Бо, *лѣка* Год, *лѣкѣ* В, *лѣко* Ов, Бра — *лѣн* Се, *лѣжем* То, *илѣме* У, Ду, Брч, Ма, *илѣмена* Бр, Тр, *лѣгѣ* Кру, *лѣгѣга* Бу, *лѣгѣа* Ли, *лѣгѣој* ГД, *лѣгѣо* Бра, *лѣша* Др, *лѣшѣ* Ма, *лѣше* Па, *ливѣда* Ду, Ко, *ливѣдѣ* Се, *ливѣду* Ов, *ливѣде* Брч, *ливѣдѣ* Ор, Ли.

к, г

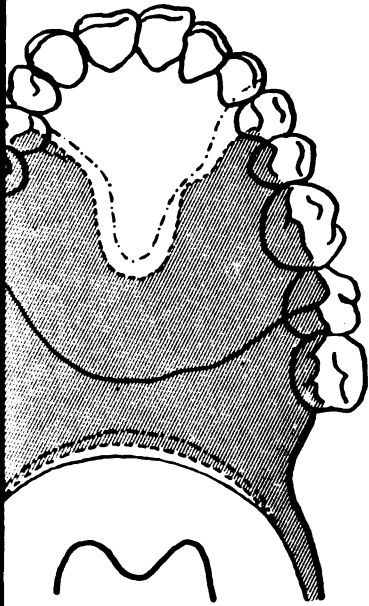
68. Сличну тенденцију ка јачој асимилацији потоњим вокалинама показује и *к, г*, које је испред вокала предњегг реда — иако у доста малој мери — палатализовано. Акустички примећује се палатализација најбоље испред *ѣ* (= отприлике париском изговору у сличном положају); испред *е* и *и* чини ми се париско *к, г* јаче палатализовано.

Разлика између црмничког и књижевног изговора види се опет врло лепо на палатограмима. Док се у артикулацији *к, г* испред вокала задњегг реда црмнички и књижевни изговор потпуно слажу (у оба је главно место артикулације на граници тврдога и мекога непца, исп. слику 3), примећује се испред вокала предњегг реда знатна разлика: при *ка, ке, ки* помера се у црмничком говору главно место артикулације на средње тврдо непце¹⁾, док је у књижевном изговору померање минимално (исп. слику 4).

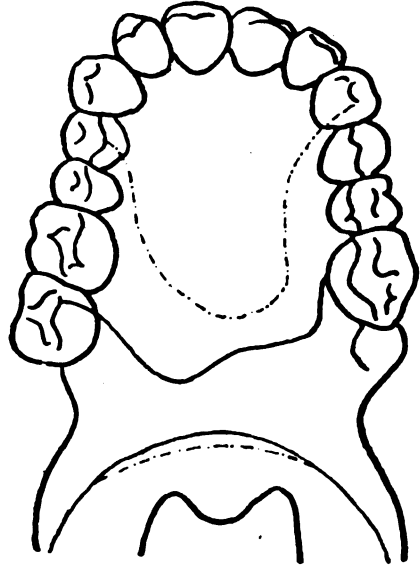
Напомена. Као што сам већ поменуо, слаже се у овој црти изговор суседних Арбанаса са црмничким, исп. у Др: *кѣ-кѣн* (био је), *кѣт* (ову), *кѣс* (рђав), *кѣнгѣт-и* (угарак).

69. Примери за *к, г* испред вокала предњегг реда:

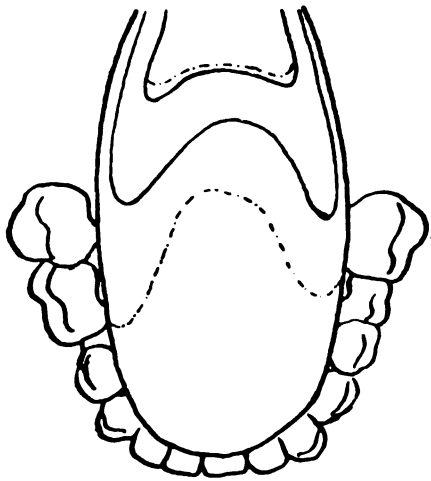
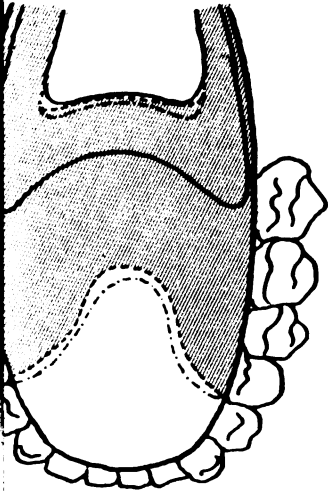
¹⁾ Слично померање врши се и у париском изговору, исп. J. Chlumský, *Les Consonnes anglaises comparées aux consonnes françaises à l'aide du palais artificiel et de l'observation directe* 31 (Praha 1924) и тамо цитирану литературу.



С.Р.



Б.Ми.



1)

кѣд В, Ор, Бра, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Год, Се, Крњ, Др, *ѡрѣсѣкѣ* Бо, *ѡрѣскѣ* В, *Скѣдр* У, Ор, Бра, Ду, Тр, То, ГД, Со, Ли, Год, Др, *Скѣдра* Ов, Па, Бу, Ли, Се, *јунакѣ* Ко, Ли, *рѣкѣ* Кру, Брч, Бр, Ма, Крњ, *оѣдѣ* Ду, Со, Бо, *нѣдѣ* В, Бу, *мѣдѣ* То, Год, Се — о[д]-*мѣкѣ* Крњ, *рукѣ* Па, Ор, *ноѣѣ* Брч, *нѣѣ* Бр, *дрѣѣ* Крњ — *кѣша* Бра, Бу, *кѣше* Бр, Крњ, *кѣшу* Бу, *кѣше* Тр, Се, Ли, *кѣшѣ* Ко, *ѡѡѣнуѣ* Др, *ѡѡѣнуѣ* Ду, *ѡѡѣнѣм* Бу, Бра, *ѡѡѣнуѣ* В, ГД, Бо, *ѡѡѣнули* Бу итд.

Сразмерно јако умекшано *к* забележио сам у *кѣмак* В, Па, Брч, Ли, Крњ (поред *кѣмак* Ду, Бр, Со, Бо, Год, Се са нормално умекшаним *к*).

• *-ћ* и *-ђ*

70. За прелаз *ћ* и *ђ* на крају речи у *ј* — познат неким другим црногорским говорима¹⁾ — забележио сам свега неколико примера²⁾:

дѡбра нѡј Брч, Бр, кои - *гѡј* (= гођ) В, Ли, *ку-гѡ-оѣш* (< *куј-гѡј* ѡѣш < *куђ-гѡђ* ѡѣш) Бра, *ка[д]-гѡј* ѡѣш Ду, *ѡѡј* Бо, *мѡј* Ор, В.

Све су ове речи међутим кудикамо обичније са *-ћ*, *-ђ*, а у већини су села облици са *-ј* уопште непознати. Може се, дакле, с разлогом претпоставити да је и ово неколико примера унето са стране. (Тако треба несумњиво тумачити и *вѡ[ј]е-ли-га?* В, Па = виђе).

Напомена 1. У *ѡ-ли мѡ дѡћ?* Ов, *ѡ-ли мѡ дѡнѣ[т]* ѡња? Ор, *свѡ-[ј]е бѡ[ј]о* Со, Ли није сигурно, да ли се изгубило *-ј* или *-ђ*.

Напомена 2. У Ду забележио сам од једнога објекта *нѡћ* са тако меким *ћ* да је давало утисак прелазног гласа између *ћ* и (муклог) *ј*³⁾.

¹⁾ Исп. Решетар, *Der štok. Dialekt* 138—139 и Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат* 38—39.

²⁾ О ређим облицима *нѡјца*, *ѡкѡ[ј]сѡво*, *војѡ[ј]сѡво* исп. Дисимилацију.

³⁾ Иначе је црмничко *ћ*, *ђ* отприлике једнако београдском или је само нешто мекше.

* * *

71. Једну од карактеристичних црта наше консонантске системе претставља извесна лабавост артикулације сугласника *x*, *v* и *j*¹⁾ због које су они на целокупном подручју нашег језика нарочито изложени разноврсним редукцијама, а често и потпуном губљењу. При артикулацији ових консонаната струји ваздух кроз широки пролаз ограничен меким деловима не наилазећи ни на какву значајнију препреку. Последња овакве лабаве артикулације је недостатак јачих карактеристичних шумова, што ове гласове чини акустички најмање изразитим од свих наших консонаната. У извесном правцу иде црмнички говор даље од већине наших дијалеката: лабавост артикулације сва три поменута гласа у њему је још изразитија, тако да је и њихово губљење узело знатно шире размере него што је то случај у већини осталих наших говора.

x

72. Познато је да се словенско, а нарочито српскохрватско *x*, изговара знатно лабавије и дубље у устима него на пр. германско. За црмничко *x* то важи у пуној мери: оно је, уколико се изговара, изразито задњевеларно или чак и гутурално са врло slabим трењем, дакле, у ствари, нека врста аспирације²⁾. Стога је потпуно разумљиво што се у највећем броју случајева сасвим губи.

Да рад не бих претрпао сувише великим бројем примера, објављујем овде само случајеве у којима сам забележио *x* или неки други глас на његову месту, док примере са простим губљењем *x*, који су најмногобројнији, не објављујем. Да би се ипак добила бар приближна слика о стању изговора *x* у овом говору, напомињем да су од целокупног

¹⁾ Исп. о том мој *Изговор српскохрватских гласова* 41—45 (*v*), 65—70 (*j*) и 115—119 (*x*), где је наведена и остала литература. За поређење нашег *v* и *j* са француским исп. моју расправу *Les articulations serbocroates comparées aux articulations françaises* (Bulletin de l'Académie des Lettres I, p. 65 et 71).

²⁾ Само изузетно забележио сам *x* са нормалним трењем (исп. мере); у једном случају (*рѣкох* Па) било је *x* тако оштро, да је скоро давало утисак *k*.

броја забележених случајева примери са сачуваним *x* чинили на апсолутном почетку речи 24%, у средини речи испред консонанта 9%, у интервокалном положају 14%, а на крају речи 10%. Као што се види, црмнички се говор налази већ на прелазу ка оним нашим говорима у којима се *x* потпуно изгубило. И ова мала статистика не даје међутим праву претставу о односима, јер се *x* у неким речима боље чува, док је у другим скоро потпуно ишчезло.

Пошто су односи прилично замршени, прегледаћемо изговор *x* у неколико засебних категорија. (Са *x* је обележено слабије артикулисано *x* без обзира на преливе у јачини и месту артикулације, а са *x* нормално српскохрватско *x*).

1 *x* на апсолутном почетку речи.

73. У почетку су речи, као што смо видели, много обичнији облици без *x*; у случајевима када се јавља, *x*- је на целом подручју по правилу врло слабо: на прелазу ка *h*. Неки други гласови се на месту *x* не јављају¹⁾:

хабѐр Брч, *хдјаш* Па, Год, *хдјѐ* Бо, *хдјде* В, Ко, Ли, Се, Крњ, Др, *хдјдемо* Ду, Год, *хдјше* Па, *хдјдук* В, Бр, *хдјка* Бр, *хаљйна* Ор, *хдљйна* Се, *хан* В, Ор, *ханџар* Бо, *хдрано* Брч, *харач* Бра, *хдрчили* ГД, *хдш* То, *хилда* Ов, *хилду* Се, Крњ, *хилде* Брч, Ма, *хилдад* Др, *хитар* Па, *хиташ* Бу, *хд* Бр, *хда* Ли, *ходѝ[ј]о* Ор, *ходѝла* Па, *ходѝли* У, Со, *хдћу* Ду, Бр, *хдћемо* Тр, *хдше* Бо, *хдца* Бр, *хука* Год, *хучи* В, *Хусейн* Ду;

хлад Год, *хладно* Па, *хлеб* Со, *храбар* Ли, *храмш* Ду, *храна* Бр, *храну* Ма, *хранѝјо* Бо, *хранѝшељ* Брч, *хрбш* В, *хркш* ГД, *хрчи* Бо, *хрѝца* Па, *хрѝа* В, *хшѝ[ј]о* Крњ.

Исти су односи кад испред речи са почетним *x* стоји прилог, префикс или предлог:

нѐ-хоће Па, *похѝша* (похитај) Бр, *захладѝло* Па, *нахлада* Се, *охладѝ* Ма, *дхладѝ-се* Крњ, *прехладѝ[ј]о-сѐ* Со, *нахдѝ-се* Бо, *нахранѝјо* Па, *у-хан* В, *нѝ-хоро* В.

¹⁾ Изузетно забележио сам додуше *кшѝо* Бр (обично *сшѝ[ј]о*) и *нѐ-кше* Па, Брч, Год (об. *нѐше*, *нѐ-оше*), али нема сумње да се ти облици нису развиле у црмничком говору, него да су унети са стране, исп. ниже. О облицима *шћак*, *шћѐо*, *шћѐр* и сл., у којима је *хћ-* дало асимилацијом *шћ-*, исп. тач. 88а.

Свега у једном примеру забележио сам прелазно *v*: *наводило-се* (находило се је) Па, *навдди-ли-се* штб? Брч.

И *x* у средини речи.

74. У средини се речи испред консонанта *x* по правилу губи без замене; свега у неколико случајева забележио сам слабо *x* (напомињем да су и они у истим селима много обичнији без *x*):

кѣхнѹи Па, *ѡсмѣхну-се* Год, *усѣхнѹ[ј]о* Со, *дрхѣдѣи* Ли, *дрхѣи* Год.

Напомена. *дркѣдѣи* В, Ду, Ко, Год, *дркѣим* Па, *дркѣи* Брч, Бо, *дркѣимо* Ли, *дркѣасмо* Со, *дркѣи* „дрхат“ Бра (које се чује поред *дрхѣдѣи*, *дрѣдѣи*) претставља продужење прасл. *дрѣгѣаиш*.

75. При интервокалном положају треба разликовати случајеве где се *x* налази у границама основе, дакле, мање-више стално између исгих вокала, од примера у којима се наводи на крају основе, где, дакле, постаје интервокално додавањем различних наставака, а преко системе облика стоји у вези и са крајњим *x*. Природно да правила о јављању прелазних гласова треба првенствено изводити из прве групе случајева, јер у другој постанак прелазног гласа у многоме зависи од утицаја системе облика (под утицајем осталих облика може се јавити и понеки прелазни глас који не бисмо очекивали да је развитак био чисто фонетски).

76. У границама основе најчешћи су облици са губљењем *x* без прелазног консонанта, затим долазе облици са *v* односно *j*, а најређе је *x*; најпосле, само се изузетно јавља *ф*. Прелазни консонанти настају по правилу у зависности од суседних вокала: *v* у суседству вокала задњег реда, а *j* у суседству вокала предњег реда (одмах напомињем да је *j* уопште ређе¹⁾). Отступања у том правцу су ретка и лако се објашњавају аналогijом:

x \approx *x*: *на-Грѣхо[в]о* В, *з-Грѣхова* Бо, *грѣхорица* Год, *грѣхѣи* Па, *духѣна* Брч, *јѣхѣ* Брч, *кѣхѣи* В, *мѣхѣли* Па, *мѣ-*

¹⁾ То потпуно одговара природи ових гласова у црмничком говору, исп. тач. 98 и 117, 124.

ховѣна Бо, махѹнице Ду, мѣхунице (свилене бубе) Бра, Михдл-
дѣн Па, мнѣхѣр Год, нѣхов Со, нѣхове Се, Ордхо[в]о
Ор, Брч;

прелазно *в*: дувѣн В, Ду, То, Бр, Ли, Год, Др, дувѣна
Ов, Ор, Кру. Па, Ко, Брч, ГД, Со, Ма, Ли, Бо, Се, Крњ, ду-
вѣнийш Ов, Бра, Бу, дувѣнска нѣса В, Год, мѹвѣ-се Тр, мѹвају-
се Бу, ѡвѣш Год, ѡвѣ Крњ — ѡдвара Брч, Год — грдѣш
Брч — мавѹна В — грдворица Бо, Год — мавѣш В Ду, Ли
— грдѣша Па, Брч, грдѣша В, грдѣше Бр, Ли;

прелазно *ј*: грѣјошѣ Па, Бр, кѣјѣш Ду, Па, Брч, Бо,
Год, кѣјѣ-ми-се В, Со, Крњ, Др, кѣјѣшѣца Бр, кѣјѣш (задир-
квати) Па, Год, Мијѣло Год, Мијѣ-дѣн В — грѣјошѣ Бо
— ѡшрајѣль Па;

прелазно *ф*: дуфѣн В, Бр, Со, дуфѣна Ду, Па, Брч, Ли,
Бо, дуфѣнска Год.

Као што се види, прелазно се *в* јавља пре свега у гру-
пи *-уа-*, а *ј* у паралелној групи *-иа-*. Колебање имамо у *грѣ-*
јошѣ: *грѣвошѣ* (прво је настало према претходном *е*, а друго
према потоњем *о*). За примере са *ф* треба сматрати да су
унети из суседних говора (исп. ниже).

77. У случајевима где се *х* налази на крају именичке
основе односи су, разуме се, компликованији; поред поме-
нутих рефлекса (*ѳ*, *х*, *в*, *ј*, *ф*) јављају се, иако ређе, још
и *ѡ*, *к*.

х: ѡдзухо Бо, рѹхо Па, рѹхом Ли, рѹхо Брч, ѹхо Со, Др,
ѹха Ли, ѹху В — бѹха Бр, Крњ, бѹхѣ Ор, бѹхе Год, мѣнеха
Год, мѹха Ма, мѹху Се, мѹхе В, мѹхѣ Па, снѣха ГД, снѣхѣ
Ли, снѣхо Бр, снѣху Ду, сѣ-снѣхѣм То, сѣрѣха Год — Владха
Брч, с-врѣха Бо, грѣха Бр, грѣхѣ ГД, грѣхови В, дѹха Бу,
дѹхови Ко, коѹѹха Брч, мѣха Ли, мѣхом Ма, мѣнеха В, мѣ-
хови Год, мѣхѣвѣ Ор, ордѣхом Се, дѣѹха Год, ѡрѣха Бо,
сиромѣха В, сиромѣху Брч, сѣрѣха Па, Крњ, ѡрѣѹха Ду;

в: ѡдзуво В, Ду, Па, Брч, ѡдзуви Год, ѡшѣ ѡдзувом В,
рѹво Ов, Ду, Бр, рѹва ГД, Со, рѹвом Бо, Год, ѹво В, Ду, Па,
Ко, Брч, Со, Ли, Бо, Год, Др, ѹва В, Па, То, Ли, изд-ува В,
ѹву Па, ѹвом Год — бѹва Ду, Па, Со, бѹвѣ Бо, бѹву Се, Др,
бѹве В, Бра, бѹвѣ Тр, Год, бѹвѣма Крњ, бувѣч Ли, бѹварица

Год, *зѣдува* Бр, *мѣва* У, Кру, Па, Брч, ГД, Бо, Др, *мѣвѣ* Ду, Ли, *мѣвѣм* В, *мѣве* В, Ду, Ма, Ли, Год, *мѣвѣ* Па, Брч, *мѣвѣма* Па, *лѣѣва* (леха) Бра, Бр — *дѣва* В, Ду, Па, *дѣвом* Бу, Бо, *коѣѣва* В, Брч, *коѣѣвом* Бо, Крњ, *крѣва* (ретка реч) Брч, *дѣѣва* Ли, *ѣѣва* В, Ду, Па, Брч, Бо, *ѣѣву* Год, *ѣѣбѣѣва* В, Брч, Со, *ѣѣбѣѣву* Ли, Бо, *ѣѣбѣѣвом* Год, *грѣва* Брч, Бр, *мѣва* В, Па, *мѣвом* Бо, *ѣѣва* В, Ду, Со, Ли, *сиромѣва* Па, Кру, Со, Ли, *сиромѣву* ГД, Год, *сиромѣвом* Ду, *сѣѣрава* Брч, Ли Бо, Год, *сѣѣравом* В, *с-врѣва* Ду, Брч, *на-врѣ врѣва* Па, *ѣѣд-врѣвом* Бо;

ј поред *в*: *ѣѣѣѣѣѣ* В, Ду, Па, Бо, *ѣѣѣѣѣѣ* Год, *ѣѣѣѣѣѣ* В, Па, *ѣѣѣѣѣѣм* Бо (реѣе *ѣѣѣѣѣѣ* Брч) — *снѣѣѣѣ* Бо, *снѣѣѣѣ* Год, *снѣѣѣѣ* Год, *снѣѣѣѣ* Ко, *снѣѣѣѣ* Па, *снѣѣѣѣ* Па (поред обичнијег *снѣѣѣѣ* В, Па, Ли, Се, *снѣѣѣѣ* Ли, *снѣѣѣѣ* Год, *снѣѣѣѣ* Па, Год, *снѣѣѣѣм* В, *снѣѣѣѣ* Брч, *снѣѣѣѣ* Бр) — *мѣѣѣѣѣѣ* Па (обично *мѣѣѣѣѣѣ* В, Ду, Брч, *мѣѣѣѣѣѣ* Ли, *мѣѣѣѣѣѣм* Бо) — *сѣѣѣѣѣѣ* Со, *сѣѣѣѣѣѣ* Ли (поред *сѣѣѣѣѣѣ* Ду, Брч, *сѣѣѣѣѣѣм* Со) — *орѣѣѣѣ* Бо, *дрѣѣѣѣ* В, Брч (поред обичног *орѣѣѣѣ* В, Ли, Бо, *орѣѣѣѣм* Се, *дрѣѣѣѣ* Брч, Год) — *бѣѣѣѣ-грѣѣѣѣ*¹⁾ Брч, Бо, *грѣѣѣѣѣѣ* Бо, *бѣѣѣѣ-грѣѣѣѣ* В, Бо, *ѣѣ-грѣѣѣѣ* В, Брч, Бр, Ли, Год, *ѣѣ-мѣѣѣѣ* В, Год, *ѣѣ[ш]-сѣѣѣѣѣѣ* В, Год (обично *грѣѣѣѣѣѣ* В, Ду, Па, Бр, Ли, Год, *грѣѣѣѣѣѣм* В, Брч, Бо, *мѣѣѣѣѣѣ* В, Ли, Год);

ф: *ѣѣѣѣ* Брч, Со, *ѣѣѣѣ* В, *изѣѣѣѣѣѣ* Па — *бѣѣѣѣ* В, *мѣѣѣѣ* Пз, *мѣѣѣѣ* Па, *мѣѣѣѣѣѣ* Па — *коѣѣѣѣѣѣ* Брч, *ѣѣѣѣѣѣ* В, Ду, Па, Брч, Бо, Год, *ѣѣѣѣѣѣѣѣ* В, Брч, *ѣѣѣѣѣѣѣѣм* Бо, *мѣѣѣѣ* Бо, *мѣѣѣѣѣѣм* Брч;

ѣѣ: *коѣѣѣѣѣѣ* Со, Ли, Бо, Год, Др, *коѣѣѣѣѣѣм* В, Брч, Крњ, *коѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* ГД;

к: *ѣѣѣѣѣѣ* В, *ѣѣѣѣѣѣ* Брч, *ѣѣѣѣѣѣм* В, *ѣѣѣѣѣѣ* Бра.

Различити се прелазни консонанти преносе аналогично и у падеже у којима је првобитно било *с*. Тако се у ном. пл. (поред *с* које је прилично ретко) јавља губљење *х* без замене (ти су облици најчешћи) и прелазни консонанти који су у неким случајевима такође врло обични:

коѣѣѣѣѣѣ В, Ов, Па, Брч, Ма, Ли, *коѣѣѣѣѣѣ* В, *коѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* Бра, *коѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣѣ* В, Па, Бр, ГД, Ма, Ли;

¹⁾ < *грѣѣѣѣѣѣ*, исп. тач. 31.

орд̄[j]и В, Ор, Ду, Ко, ГД, Ма, Др, с-*орд̄јима* Па, *орд̄ви* В, Бра, Брч, Со;

д̄чү[j]и В, Ор, Па, Брч, Бр, Ма, Бо, Год, *д̄чүви* В, Брч, Бо;

й̄ү[j]и Ор, Бра, Ду, То, Ма, Крњ, Год, *й̄үви* Брч, Бо, *й̄үфи* Ду, Па, Бо, Ли, Год;

ш̄рб̄ү[j]и В, Ду, Па, Бр, Бу, Бо, Се, *ш̄рб̄үви* В, Брч, Бо, Год, *ш̄рб̄үфи* Ду, Па, Брч, Бо.

Исп. и *сн̄д̄ји*, *сн̄д̄ви*.

Куриозитета ради помињем, да сам у Бра забележио *м̄үкд̄* (= муха) — што вероватно претставља неке врсте народну етимологију¹⁾.

78. Према сакупљеном материјалу изгледају односи најпростији код именица средњег рода: од прелазних се гласова код њих јавља само *в* (истина, у све три забележене речи није се фонетским путем ни могао развити неки други глас); свега у једном примеру (*үфо*) имамо *ф*.

Код именица женскога рода сам иза у забележио искључиво *в*. У осталим случајевима имамо колебање: *в* поред *ј* (само *лц̄ѿва* познато је искључиво у облику са *в*). Нема сумње да се *ј* развило у облицима чији се наставци почињу са *и* или *е*, а *в* у осталим. Доцније су могла настати различна изједначења и уопштавања. *ф* је и овде врло ретко.

Најкомпликованији су односи код именица мушкога рода. И код њих је најчешће *в*, које се јавља иза свих вокала сем *и*, чак и иза *р*. Прелазно *ј* (поред *в*) дошло је или према претходном *и*, *е* (*м̄јеја*) или према множини (*орд̄ја* према *орд̄ји*). Сем тога јављају се (у мањем обиму и у одређеним речима) *ф*, *й̄* и *к*.

79. Код придева су односи сразмерно прости: иза *у* су најчешћи облици са прелазним *в*, затим са губљењем *и*, најзад, са *х*; иза *и* се по правилу јавља прелазно *ј*²⁾:

¹⁾ Иначе се *к* у средини речи јавља само под утицајем аналогije, а и ту је врло ретко, исп. Бошковић, *О љироди, развишкѹ и заменицима гласа х у говорима Црне Горе* (Јужносл. фил. XI 195—196) и Решетар, *Der štok. Dialekt* 121.

²⁾ Исп. тач. 125—127.

х: *глӯхѡга* В, *Глӯхї Дѡ* Со, *Глӯхї Дѡ* Ли, *Глуходѡ-*
лѡни Год, *сӯхѡ* Год, *шїхѡ* Бра;

в: *глӯвѡ*, Брч, Ли, Бо, Год, *глӯви* Бу, *глӯве* В, *Глӯвѡга* ⁴
Дѡла Брч, Ли, *Глуводѡлѡнима* Ли, *сӯвѡ* В, Ду, *сӯвѡ* Ли, Бо,
сӯвѡј Год, *сӯву* Бра, *сӯво* Ма, *сӯвѡме* То, *сӯви*, Па, *сӯве* Ор,
сувозѡмнием Со;

ј: *шїјѡ* Ли, Год, *шїјѡме* Па, *шїјѡј* Бр.

80. Наставак *-ѡху* у 3 лицу пл. импф. гласи обично *-ау*; много је ређе *-ѡху* и *-ѡку*. Поред тога забележио сам спорадично и неколико примера са наставком *-ѡву* и *-ѡју* (први је настао стварањем хијатскога *в*, а други аналогijом према презенту):

-ѡху: *блѡжѡху* Год, *говѡрѡху* Ор, *врѡћѡху* Год, *држѡху*
В, *зайѡвѡцѡдѡху* Ко, *лѡцѡгѡху* Бр, *мѡгѡху* Па, *нѡсѡху* Ду, *ѡ-*
цїјѡху Бу, *ѡцїјѡху* Бра, *ѡѡцѡху* То, *сїѡјѡху* Брч, *шїрѡжѡху* Ли,
чѡћѡху-се Па, *ћѡху* Бо, исп. и *бѡху* Брч, Се;

-ѡку: *дѡцѡлѡку* Ли, *држѡку* Брч, *зїдѡку* Со, *ѡзнѡвѡку*
Бр, *ѡћѡку* Па, *дѡлѡжѡку* Ма, *нѡсѡку* В, *ѡдѡку* Ду, *смијѡку-се*
Ор, *сїѡјѡку* Бр, *ѡчѡку* В, *чѡвѡку* Бо, *ѡћѡку* Па;

-ѡву: *ѡдѡвѡву* мѡрве Па, *дѡцѡлѡву* Па;

-ѡју: *врѡћѡју* Год, *дѡцѡлѡју* Бр, *дѡлѡжѡју* Год, *мѡгѡју* Па,
чѡћѡју-се Па, Ли, *бѡју* Па, *блѡју* Бр, *нѡ-блѡју* Па.

Ш *х* на апсолутном крају речи.

81. У прилогу *ѡдмѡ* забележио сам једаред (врло слабо)
-х: *ѡдмѡх* Па ; иначе редовно *ѡдмѡ* В, Ор, Ду, Па, Бр, ГД,
Со, Бо, Год, *ѡдмѡ* Брч, исп. и *глѡ* (дошѡ ѡ-глу ѡд-ноћи) В.

82. Много су компликованији односи код именица са основом на *-х*. Код њих се сем фонетског развитка мора рачунати и са уопштавањем различитих прелазних гласова из осталих облика. Од прелазних гласова и овде је најчешће *-в*, које се јавља иза свих вокала сем *и* и које је код неких именица врло обично. Доста се често јавља и *-ѡ*, док је *-ѡ* и *-к* ређе:

-х: *вѡздѡх* Брч, *врѡх* Ду, *на-врѡх* Па, *грѡх* Бо, *грїѡх* Год,
дѡх (не-осванѡју у-тѡпли *дѡх*) Бр, *коцѡх* В, *мѡх* Ли, Крњ,
(маки-се у-манїтї *мѡх* удрїјѡ Бр), *мѡх* (маховина) В, *мїѡх*

Ли, *ордх* Со, ГД, *дчӯх* Ко, *ѵрѧх* Ор, *ѵӯх* (пацов) Па, *сиромѧх* Крњ, *смѵѧх* Ма, *сѵрѧх* Год, *ѵрбӯх* Со;

-в: *вѧздӯв* Бо, *врв* Брч, Ли, *грѧв* Па, *грѵѧв* Ду, Ли, *дѧв* Ду, *ѵ-дӯв* В, Ли, *коцӯв* В, Ор, Брч, Бо, *мѧв* (мах) У, *мѧв* (маховина) Па, Ко, Ма, *мѵѧв* Бра, Па, Со, *орѧв* В, Ду, Ко, Бр, Ли, Бо, *дчӯв* В, Бу, Бо, Се, *ѵрѧв* Брч, Бр, *ѵӯв* В, Ду, Па, Брч, Бо, Год, *сиромѧв* Бр, Бо, *смѵѧв* В, Па, Ли, *сѵрѧв* У, *ѵрбӯв* Ов, Брч, ГД, Со, Год, Крњ;

-ф: *коцӯф* Со, *мѧф* Брч, *мѧф* Па, *мѵѧф* Год, *орѧф* Па, *ѵрѧф* Год, *ѵӯф* В, Ду, Па, Брч, Ли, Бо, Год, *ѵрбӯф* Брч, Бо, Год;

-к: *сиромѧк* Бр, *вѧздӯк* Ду, *дчӯк* Брч, *коцӯк* Брч;

-ѵ: *коцӯѵ* В, Ду, Брч, Бу, Со, Ли, Бо, Год.

Чини се да је на избор појединих варијаната од извесног утицаја санди, тј. о томе који ће се наставак употребити одлучује донекле потоњи глас. Тако сам од истога објекта (из Бр) забележио *миѧв-ракѵѧ*, али *миѧх-вѵна*. Нема сумње да је у другом случају избегнут обичан завршетак -в због тога што идућа реч тим сугласником почиње (исп. сличне примере код аориста).

83. У придевима је (иза у) најобичније *в*; *х* је ретко, а -ф се јавља само спорадично. Иза *и* имамо обично - \emptyset , -*х* (нешто чешће) и, само изузетно, -*ј*¹⁾:

-в: *глӯв* В, Ду, Па, Брч, Ли, Бо, Год, *сӯв* Бра, Ов, Ду, Па, Брч, ГД, Бо, Год, *сӯв* кѧ-дрѧ Ли;

х: *глӯх* В, Ли, *сӯх* Ду, Год, *ѵѵѧх* В, Ко, Ма, Год;

-ф: *глӯф* Бр, *сӯф* Па;

-*ј*: *ѵѵѧј* Год, Брч.

Напомена. Према *глӯв* начињено је *оглӯвѵѵѧ* Год, а према *глӯх* — *оглӯѵѵѧ* В, Год.

84. У 1 л. синг. аориста је на целом подручју најобичнији наставак -*к*; поред њега може се чути -*х* и - \emptyset . Локална отступања која би имала принципски значај нисам могао утврдити. Према мом материјалу она постоје само утолико, што је код одређеног глагола у једном селу обич-

¹⁾ Опет у сагласности са природом црмничкога -*ј* (исп. тач. 114).

нији један наставак, а у другом други¹⁾. На распоред појединих наставака чини ми се и овде важнији утицај сандија:

-к: *избѣдок* Ко, *повѣдок* Год, *погѣбок* Па, *дѣдок* Бр, *породѣдок* В, *дѣнцѣк* Бр, *донѣсок* Ли, *познѣдок* Бо, *изѣдок* То, *ижљѣгѣк* В, *мѣкѣк* У, *пѣдок* Год, *исѣѣкѣк* Ли, *исѣлѣшѣк* Тр, *пѣрасѣдѣк* Бр, *рѣкѣк* Кру, Брч, Бр, Др, *пѣсѣкѣк* Ма, *срѣшѣк* Ду, *сѣдѣдок* Се, *сѣдѣк* Па, *усѣдѣдок* Ов, *усѣдѣк* В, *ушѣкѣк* Бу, *ошрѣсѣк* Бра, *ошѣдок* Па, *ѣдѣк* Бр, *изѣдѣк* Со, *наѣдѣк* Ду, *наѣк* (= наѣох) Бр, *дѣѣдѣк* ГД, Се, *дѣк* (= доѣох) Па, *пѣѣдѣк* Бо, *пѣрѣѣдѣк* Крњ — *набѣ[в]ѣк* Ма, *пѣребѣѣк* То, *бѣк* Ду, Брч, *бљѣк* Па, *бѣк* В, Со, Крњ, *нѣ-бѣк* Брч, *добѣк* Ли, Бо, *пѣобо-јѣк-се* Ор, *набрѣк* Бу, *убрѣк* Ко, *избрѣк* Ду, *виѣкѣк* Год, Бо, *видѣѣк* Бу, Се, *изгледѣк* Ор, *из(а)гнѣк* Со, *угрѣбѣк* ГД, *изгубѣк* Ли, *погубѣк* Бр, *дѣро[в]ѣк* В, *издрѣѣк* Па, *пѣознѣк* Др, *пѣрокљѣ[в]ѣк* Тр, *искојѣк* Ов, *укојѣк* Ко, *сѣ[а]крѣк* Ор, Со, *кѣѣѣк* Год, *покѣѣѣк* Тр, *лѣшѣк* Бо, *узѣрѣк* ГД, *пѣојѣк* Со, *напѣѣсѣк* Бра, *исѣлѣ[в]ѣк* Ма, *сврѣшѣк* Крњ, *скѣѣѣк* ГД, *сѣрѣмѣк* У, *осѣдѣ[в]ѣк* Се, *пѣрго[в]ѣк* Ли, *заѣѣшѣк* То, *удѣрѣк* Др, *учѣк* Па, *зафѣдѣшѣк* Бр, *пѣрѣѣшѣк* Бу, *очѣ[в]ѣк* Се, *чѣк* Се — *забрѣѣнѣк* Брч, *увѣнѣк* Бр, *дѣгнѣк* Год, *крѣнѣк* ГД, *пѣнѣк* Со, *освѣнѣк* Крњ итд.;

-х: *за[в]ѣкѣх* Бр, *дѣдох* Год, *пѣродѣх* В, *пѣдох* Ко, *рѣкѣх* Ов, Па, Бо, *пѣсѣкѣх* В, *осѣдѣдох* Па, *усѣдѣдох* Ду, *ѣдѣх* Бу, *наѣдох* Год, *наѣх* В, *пѣѣдох* Со — *бѣх* Крњ, *бѣх* Па, Ко, *обѣх* Со, *виѣхѣх* Па, *видѣхѣх* Ли, *изгубѣх* То, *изѣх* Ду, *пѣрекојѣх* Кру, *кѣѣѣх* Се, *пѣолѣх* Бр, *пѣасѣх* Ор, *пѣросѣѣѣх* Др, *уфѣдѣшѣх* В — *обрѣнѣх-се* ГД;

-ѣ: *погѣбо* Год, *пѣожнѣдо* Па, *уљѣго* Бр, *измѣко* В, *рѣко* Ор, Бу, Со, Ли, Се, *сѣѣдо* Ко, *ушѣко* Ма, *ѣрѣко* Крњ, *ѣдѣ* Па, *дѣѣдѣ* Ду, Брч, *пѣѣдѣ* Ор, *виѣдо* Др — *бѣ* Се, *добѣ* Па, *дѣ-нѣѣ* Брч, *набрѣ* То, *виѣѣ* Бр, *покуѣо[в]ѣ* В, *узѣрѣ* Ов, *ѣзѣ* Се, *чѣ* Ор — *крѣнѣ* Ли, *пѣошѣнѣ* В.

¹⁾ Тако сам од једне жене из Год забележио *вѣлѣк-ли-ти* због којег (иначе и у Год ретког) облика Сеочани исмевају Годиниане. (Напомињем да оба села леже једно до другог и да је и у Се најчешћи наставак -к, исп. ниже).

Забележио сам и неколико примера са различитим наставцима у изговору истога лица:

би-ли? *би*х. *ја-бик* одијо. *ја-бик* рѣкѣ. *ја-би* дошѣ Бр — *ја-му* рѣкох. *рѣко-ли-ти?* *рѣкок-му* Бр — *иосѣкок* прст. *иосѣко-се*. Бр — *чу-ли-га?* *чу*х. *чу*г-ђе рече. *чу-кад* рече. Бр — *куйи*к-му. *куйи*х-га. Бр.

Према ово неколико примера изгледало би да је -х обичније на крају реченице и испред велара него у другом положају.

Бошков вић (о. с. 191) помиње — истина с резервом — разлику у употреби наставка -к између Сеоца и осталих делова Црмнице: „Изгледа, бар према материјалу који ја имам, да (у Сеоцима) у 1 сг. аор. после кратког низлазног акцента стоји увек само к: *иођѣк*, *нађѣк*, *искоидк*, *залйк*, *ироидк*“. По мојим белешкама чује се у Сеоцима поред обичног *добйк*, *крѣнук*, *изгубйк*, *устйк*, *чук* и сл. и *дођѣ*, *иоид*, *чу*.

85. Слични су односи у 1 л. синг. им перфекта: најчешће је -к, затим -х и -Ѡ, само што је -х сразмерно чешће него у аористу:

-к: *иремѣчѣк* В, *иребачѣвѣк* Ор, *бодѣјѣк* Бр, *бојѣк-се* Год, *забрањѣвѣк* В, *савѣјѣк* Бу, *вѣђѣк* Бо, *вѣзѣк* Па, *вѣцијѣк* Ма, *го[в]ѣрѣк* Ли, *гребѣјѣк* Бра, *дарѣвѣк* Ду, *држѣк* Ко, *збѣрѣк* Се, *звѣк* ГД, *зидѣк* То, *иожнаѣвѣк* Па, *иђѣк* Бр, *кажѣвѣк* Кру, *скидѣк* Брч, *коидѣк* Со, *иокрѣвѣк* В, *крѣљѣк* Др, *куидѣвѣк* Ов, *леђѣк* Крњ, *лѣмѣк* Ли, *ломѣјѣк* (први пут заорах) Год, *мѣѣк* Бр, *мѣгѣк* Год, *мѣљѣк* Брч, *мѣћѣк* Бо, *ндѣк* Се, *дондѣк* Со, *изндѣк* Бр, *ирендѣк* У, *ѣрѣк* Др, *иѣцијѣк* Ду, *иѣјѣк* В, *илѣшѣк* Бр, *илѣшѣјѣк* Се, *иочѣвѣк* Ма, *рабѣшѣк* Ли, *сѣојѣк* Тр, *сѣђѣк* Крњ, *сѣчѣк* Ко, *сѣцијѣк* Ду, *шрѣсѣк* В, *шрѣсѣк* Ор, *шрѣсѣјѣк* Бр, *узѣмак* Год, *ћѣк* Брч, Бу, *дћѣк* Брч, *чѣшѣк* Па, *чѣшћѣк* Ду, *шѣљѣк* Со;

-х: *бљѣжѣх* Па, *бођѣх* Бр, *брѣх* Бу, *забрањѣвѣх* Бра, *виѣх* Со, *вљѣро[в]ѣх* Бо, *вѣљѣх* В, *иоглѣдѣх* Па, *ирегѣњах* Ор, *дѣвѣх* Год, *дарѣвѣх* Брч, *збѣрах* Ли, *збѣљѣх* Ко, *кажѣвѣх* ГД, *кидѣх* Ду, *коидѣх* Год, *раскојѣвѣх* Со, *кријѣх* То, *крѣшћѣх* Бр, *лелѣкѣх* Па, *лѣвљѣх* Со, *мишљѣх* Ор, *мѣгѣх* Тр, Со, Се, Крњ, *надѣх-се* Крњ, *дондѣх* Др, *ѣрах* Ду, *иѣсѣјѣх* Бр, *иѣчѣх* В, *илѣћѣх* Ли, *иѣјѣх* Бр, *осѣѣвѣљѣх* В, *устѣѣвѣ-*

треће лице гласи неакцентовано *и* (*ју*) В, Ду, Па, Брч, Со, Бо, Се, а акцентовано *њѣх* Ду, Па, Ко, Се, Год, Др или *њѣк* В, Ли, *од-њѣк* Па, Ли, *ѣри-њѣк* Ли и сл.; ређе је *њѣ*: *њѣ-двое* Ли. Исп. и *свѣјѣх* ГД, *жлѣк* В (обично *свѣ-цѣ*, *жлѣц*).

88. Засебно ћемо прегледати групе *хћ-* и *хв-* :

а) Првобитна група *хћ-* гласи обично *ћ-*; *х* се, дакле, просто губи. Поред ових могу се, иако ређе, чути и асимиловани облици *хћ-* > *шћ-*:

ћѣр У, Ор, Па, Брч, То, Бу, Ли, Бо, Крњ, *ћѣри* В, Ду, Ко, ГД, Со, Ма, Год, Се, *ћѣтѣ* В, Крњ, *ћѣла* Ко, ГД, Бу, *ћѣло* Тр, Со, *ћѣли* Ор, Ду, Се, *ћѣк* У, То, Ли, *ћѣх* Ду, *нѣ-ћѣ* (не *ћѣх*) Бу, *ћѣше* Па, Бр, *ћѣсмо* Кру, Бо, *нѣ-ћѣсмо* Брч, Ма, *ћѣше* В, Бра, *ћѣу* Крњ;

шћѣр В, Па, Бр, *шћѣри* Ду, Ли, *шћѣтѣ* Год, *шћѣ* (хћѣх) Ко, *шћѣла* То, *шћѣли* Бо, *не-шћѣсмо* Брч, Бр, Ли.

За *хч* исп. *бачо[в]ѣн* В, Брч, Ма, Се и (ређе) *башћо-[в]ѣн* Бра, Па < *башчовѣн* Ду.

б) Уместо *хв* у почетку речи стоји данас обично *ф-*, али се, нарочито код старијег света, чује и *в-*¹⁾:

фѣла В, Ов, Ду, Па, Ко, Крч, То, ГД, Со, Ли, Год, Крњ, *фѣлѣ-ши* Ор, Ду, Бр, Бо, Се, *фѣла-е-бѣгу* У, Бо, бѣгу-*фѣла* У, Ма, Год, *фѣлѣтѣ* У, Бр, Год, *фѣлѣш* Ду, *фѣлѣ* Брч, *фѣлѣше* Ду, *зафѣлѣтѣ* Па, Бу, *зафѣлѣѣш* Год, *зафѣлѣ[ј]ѣ* В, *зафѣлѣ[ј]ѣмо* Др, *зафѣлѣм* Кру, *ѣофѣлѣ[ј]о-га-[ј]ѣ* В, Бра, Ко, Бр, ГД, Ли, Бо, Се, *фѣтѣш* Др, *фѣтѣ* Ма, *фѣтѣу* (хватају) Ли, *фѣтѣли* Ко, Со, *зафѣтѣше* Бр, *дѣфѣти* Ор, *дофѣтѣли* Ду, Па, *ѣрифѣтѣ* Брч, То, Крњ, *уфѣтѣтѣ* Ов, Бр, Бу, Год, Се, *уфѣтѣ* Ор, *уфѣтѣк* В, *ѣфѣти* Со, *уфѣтѣ[ј]о* Ду, Крњ, *уфѣтѣла* Бр, *уфѣћен* В, Ли, *уфѣћено* Бу;

вѣла В, Па, Брч, Бр, *вѣлѣ-ши* Ор, Бр, бѣгу-*вѣла* (< бѣгу *вѣла*) Бра, бѣгу-*вѣла* Па, Ма, *вѣлѣш* Бр, *завѣлѣ[ј]о* Па, *ѣовѣ-лѣ[ј]о-га-[ј]ѣ* Брч, Бр, *вѣтѣ* Со, *вѣтѣли* Ко, *дѣвѣти-га* Ду, *ѣри-вѣтѣ-га* Брч, *увѣтѣтѣ* Се, *увѣтѣ* Со, *ѣвѣти* ГД, *увѣтѣло* Ов, *увѣћен* Год.

¹⁾ Ова напоредност у употребн *ф-* и *в-* изазвала је вероватно и делимичну замену етимолошког *в* са *ф* (исп. тач. 173).

Чешће је *в* у *нѡвалицѣ* (намерно) В, Па, Бр, *нѡвалицѣ* Бра (поред *нѡфала* Бра, *нѡфалицѣ* Ли, Год). Исто је тако у *свѣшійш* Год, да-*свѣшій* Па, *свѣшіймо* Бр, *свѣшаше* Се, *свѣшійш* (свршити) Бр и сл. *в* много обичније од *ѡ* (исп. *сѡѣшійсмо* Бр, *сѡѣшійли* Па). — Због претходног *с* изгубило се *х* вероватно раније него у осталим положајима, а ретко *ѡ* је могло бити унето аналогијом (према *уѡѣшійш*).

89. Прегледајмо сад укратко употребу гласа *х* у црмничком говору, како се јавља на основу мојих испитивања:

а) Пре свега су, као што сам већ истакао, у свим положајима — сем првог лица синг. аориста и имперфекта и придева типа *глѣх*, о којима исп. тач. ђ) и ж) — кудикамо најобичнији облици са простим губљењем *х* без икакве замене. Поред њих се јавља:

б) На почетку речи, у средини речи испред консонанта и на крају речи¹⁾: *х* (али ретко).

в) У интервокалном положају без односа: прелазно *в*, односно *ј* и (ређе) *х*.

б) У облицима са односом сем тога и *ѡ*, а код именица мушкога рода спорадично и *к* и *ѡ*. (Идентично је стање на крају речи са односом).

г) У ген. је пл. *-х* нешто чешће само у заменичком наставку *-ѡх*, где је старо; знатно је ређе у придевско-заменичком наставку *ијах*, још ређе у именичком наставку *-ѡх*, а у именичком наставку *-ѡх* је врло ретко.

д) У 3 л. пл. импф.: *-ѡху* и (нешто ређе) *-ѡку*.

ђ) У 1 л. синг. аор. и имф. најобичније је *-к*, ређе *ѡ*, а најређе *-х* (у имперфекту је *-х* сразмерно ипак нешто чешће него у аористу).

ж) Код придева типа *глѣх* су најобичнији облици са *в*, ређи са *х*, а још ређи са *ѡ*²⁾.

90. Толико о рефлексима гласа *х*. О њихову пореклу треба истаћи још ово:

1) На крају речи без односа, тј. у случајевима где се *-х* не налази на крају основе.

2) У придеву *ѡѡх* јавља се прелазно *ј* по правилу само испред вокала задњега реда (исп. тач. 125).

1) Из облика под б), у којима је искључена било каква аналогија, излази несумњиво да црмнички говор припада оној групи зетских говора у којима x постаје постепено слабије, а у великом се броју случајева и потпуно губи, дакле, $x > \dot{x} > \emptyset^1$). Остали рефлекси (v, j, ϕ, k, \bar{u}) развили су се или из стадија \emptyset или су унети са стране.

2) Из стадија \emptyset развило се прелазно v и j у интервокалном положају. Директан прелаз $x > v$ или $x > j$ не може се претпоставити, јер се не слаже са општом тенденцијом у развоју црмничкога x (оно се никад не појачава нити постаје звучно). Из првобитно интервокалног положаја могло се v и j пренети и у друге (према *шрбува* добивено је и *шрбув*, према *вждаји* и *вждаја* и сл.).

3) Ни развитак ϕ , које се ограничава на одређене речи, не може се објаснити фонетским путем, па било да се претпостави директан прелаз $x > \phi$ (дакле, опет појачање артикулације), било индиректан: прелаз v на крају речи у ϕ , а затим уопштавање ϕ и у другим положајима (*коџуха > коџуа > коџува* || *коџув > коџуф*, а затим и *коџуфа*), јер су оба процеса црмничком говору непозната²). Чињеница да се ϕ јавља само у облицима у којима постоји и v (*џфо* || *џво*) чини у први мах вероватним други утицај аналогије: напоредна употреба v и ϕ у речима типа *хвала* (исп. горе) могла се наине пренети и на случајеве у којима је v првобитно³). Мешања v и ϕ у црмничком говору одиста има, али првенствено у правцу замене етимолошког ϕ са v (исп. тач. 172), док су обрнути случајеви и сувише усамљени, а да би могли изазвати аналогију (исп. тач. 173). За ϕ треба, дакле, претпоставити, да се није развило на црмничком земљишту, него да је унето са стране.

4) Исто је тако за k и \bar{u} , који су такође ограничени на одређене речи и облике, ван сваке сумње да се нису развили

1) Исп. и Бошковић, о. с. 193.

2) У теорији не би прелаз $x > \phi$ претстављао нарочитих тешкоћа. Бошковић (исп. о. с. 184) сматра у мрковићком дијалекту и v за директан рефлекс x .

3) За неке наше говоре може се одиста претпоставити сличан процес, исп. А. Белић, *Јужносл. фил.* XIV, 174.

у црмничком говору. Што се тиче *џ*, оно је пре свега и сувише ретко да би могло претстављати замену *x* било какве врсте, а да друге немогућности (артикулационе) и не помињемо¹⁾. То важи и за *к*, које се у већим размерама јавља само у 1 л. сингф. аор. и импф. и, у мањој мери, у 3 л. пл. импф., дакле, као морфолошка црта, док је у осталим случајевима врло ретко.

5) Најпосле, за ген. пл. именичке и придевско-зменичке промене је врло вероватно да је у њему *x* унето са стране, јер су облици са *-x* још ређи него у осталим случајевима.

Напомена. У своју успелу, у неколико махова помињану расправу „О *џ* природи, развијку и заменицима гласа *x* у говорима Црне Горе“ унео је Бошковић прилично материјала и из неких села у Црмници (Сеоца, Годиња и Брчели). Резултати Бошковићевих испитивања (исп. нарочито стр. 191—193) слажу се углавном с мојим. Ја само нисам приметио да се *x* у одређеним положајима боље чува у Се и Год, него у Брч (о мањем отступању исп. и тач. 84).

в

91. И *в* се, као што сам већ поменуо, артикулише лабавије него што је то случај у нашем књижевном изговору. Лабиодентална артикулација је додуше сасвим обична (исп. прелаз *xв > ф* и спорадичан прелаз *в > ф*), али се, нарочито у интервокалном положају, доња усна често не помера уназад толико колико је потребно за артикулацију правога *в*, тако да карактеристични пролаз не гради доња усна са горњим секутићима него обе усне, при чему усни отвор остаје дугуљаст (фонетска транскрипција *ѵ*). Како међутим *ѵ* у црмничком говору не претставља самосталну фонему, него само лабавије артикулисано *в*, обележавам оба гласа истим знаком — *в*.

92. Из праксе је познато да је овакво *в* најјаче подложно утицају суседних гласова, а тиме и губљењу. Пошто се при његову изговору ваздушна струја не таре, довољно је да се усни отвор сразмерно мало прошири па да се *в*

¹⁾ У оним нашим говорима, у којима се *џ* јавља као рефлекс *x*, треба претпоставити развитак *x > ф > џ*.

потпуно изгуби. Сасвим је, дакле, разумљиво што је у црмничком говору и губљење *v* узело широке размере. Изговарање односно неизговарање *v* зависи у првом реду од пажљивости и темпа говора: у брзом, мање пажљивом говору се *v* много чешће губи, него у полаганом, пажљивом. Исто је тако у дужим речима и у речима више формалне природе склоност ка губљењу *v* већа него у краћим (исп. на пр. *дѣвѣш* али: *дѣе-дѣнѣрѣ*, *деедесѣш*). У зависности од положаја у речи или реченици, темпа говора и сл. може се чути цео низ јаче или слабије артикулисаних *v*. (Овде објављујем само примере у којима је *v* потпуно изгубљено. Напомињем да је број забележених примера, нарочито у положају између лабијалних вокала, много већи):

І *v* на апсолутном почетку речи¹⁾.

93. *v*- може да се губи испред свих консонаната испред којих уопште долази (то су *л*, *љ*, *р* и *ј*), али је губљење, нарочито испред *р*, сразмерно ретко:

вл- : *лѣдѣш* В, *лѣдѣ* Па, *лѣду* Ов, *лѣдѣр* Ду, *лѣдѣра* ГД, *лѣдѣње* Др, *лада[в]ѣна* Бр, *лѣдика* Ко, *лѣдикѣ* Крњ, *Ладѣмѣр* Со, *Лѣдо* Год, Бра, *лѣка* (= влака „дрљача од пружа“) Ли, *лѣкно* Ду, *лѣсѣш* Бо;

вљ- : *љѣверица* (веверица) В, *љѣђа* Па, *љѣђама* Год, *љѣавица* (вејавица) Бр, *љѣкѣ[в]ѣ* (векова) Бр, *љенчѣла-сѣ* В, *љенчѣње* Бо, *љенчѣнѣ* жѣна Брч, *љенчѣнѣ* рѣбу Ор, *љѣрѣ-ми* Па, *љѣро[в]ѣш* Бр, *љѣру[ј]ѣ* Се, *љѣшѣр* Брч, *љѣшѣшѣ* рабѣта Па, *љѣшѣшѣга* Бо, *љѣшѣла* Па, *љѣшѣшѣ* Ду, *љѣшѣшѣк* Брч, *љѣшѣшѣчѣнѣ* Бо, *љѣшѣшѣц* Ли, *љѣшѣшѣцу* Бра, *љѣшѣшѣце* Бр;

вј- : *јѣђа* Се, *јѣђе* Ду, *јѣђѣ* Ли, *[ј]ѣрѣ-ми* В, Па, Бр, Год;

вр- : *рѣга* Бр, *рѣица* (обично срѣнца) Па, *рѣш* Бр, *рѣшѣ[в]ѣ* (вратови) Па, *рѣшѣ-се* В, *рѣшѣшѣ* Па, *рѣшѣ-се* Брч, *рѣба* Бра, *рѣѣ[в]ѣ* клѣн В, *рѣѣ[в]ѣ* прѣће Па, *рѣѣ[в]ѣна* В, *рѣшѣно* Бр, *рѣђа* Ду, *рѣѣдѣн* В, *рѣѣђѣш* Год, *рѣѣђѣ* Со, *рѣѣме* Па, *рѣшѣшѣ* кѣ-рудѣнскѣ змѣ[ј]ѣ В, *рѣѣјѣ-сѣ* Бра, *рѣнѣ-сѣ* о[в]ѣмо В, *рѣѣ-[ј]ѣ* Па, *руѣѣна* Год, Крњ, *руѣѣнѣ* Па, *руѣѣну* Брч, ГД, Ли.

¹⁾ Под апсолутним почетком речи разумем *v*- после паузе.

Релативно добро чување *v* испред *p* могло би се, можда, објаснити фактом да изговор *p* захтева енергичнију артикулацију чиме се, природно, појачава и претходно *v* и спречава његово губљење. (У случајевима као *рућина* имамо посла са антиципацијом артикулације: усне се већ у почетку речи заокругле као при *у*, што потпомаже губљење *v*, исп. ниже).

94. При *v*- испред вокала треба разликовати две групе случајева:

Испред лабијализованих вокала губи се *v*, природно, нешто чешће него испред нелабијализованих, али и ту је потпуно губљење прилично ретко. Веће размере узело је само у презименима, која почињу са *Ву-*: она су сва обичнија без почетног *v*¹⁾.

У положају испред нелабијализованих вокала показује *v*- извесну склоност ка губљењу само испред *и*, док се испред осталих (*а*, *џ*, *е*) само изузетно губи.

а) *v*- испред лабијализованих вокала:

ву-: *Ујдџић* Ли, *Ујдџић* Год, *Ујд[в]ићи* Бра, *џк-му* на-
пут (каже се непријатељу при сусрету) *Бр*, *џка* Др, *Учи* Дб
Па, *Учега* Дбла Ли, *џјак* (реуматизам) Ли, *Ука* *Мишро[в]а*
В, *Укале* Ко, *Укџн* Ду, *Укџну* Бр, *Укаши*на Бра, *Укаши*ну
Бр, *Укмџн* Ор, *Укмџне!* Год, *Укмџнов[и]ћ* Брч, *Укмџно[в]ић*
ГД, *Уксано[в]ић* Па, *Улешић* Ор, *Улешићима* Ду, *Улиће[в]ић*
В, *Улиће[в]ићи* Ду, Ли, *Улиће[в]ић* Па, Год, *џне* Па, *Учеша*
Бр, *Учешић* Ли, *Учиће[в]ић* ГД, *џрмина* „жижице“ В, *урми-*
нада Бр (< *вурмина* Бра, а ово < *фурмина*, исп. тач. 47).

Најомена. У *вџ* забележио сам губљење *v*- само изузетно: *џ-л-џб џћ* *зџ-собџм* В — вероватно да се не би изједначило са *џћ* (исп. ниже сличне примере).

во-: *одџ* Па, *ојнић* Бр, *ојника* Тр, *џска* Во, *олд[в]има*
Бра, *џлиш* Па, *олџла* Брч, *олџли* Со, *џлаџ* (волат < *volto*)

¹⁾ Тако су се *Вулићевићи* из Дупила писали *Улићевић* све док им у најновије време проф. Ердељановић није скренуо пажњу да се у ствари не зову *Улићевић* него *Вулићевић*.

Бр, *олиџце* (волтџце „тврђаве“ < итал. *fortezza*) Па, *ољдла*-би (ваљала) Со, *џше* (воће) Бр, *џка* Кру, *џку* Па, *џкџ* Бра, *џшина* (саће) Ли.

в) *в*- испред нелабијализованих вокала:

ви- : *ијџдро* Па, *ијгњ* Бр, *ијџш*-[л]и Ду, *ије*-ли В, *иш*-ти тџ (видиш) Бра, *иш*-тџ тун Год, *ију* (видим) Ма, *Идо* - *И*[в]о (Видо Ивов) Бра, *Иџо*-Ивџно[в] Па, *иќа* (виче) Бр, *иќа* (ви-као) В, *исџко* Бр, *ишџ* Ду;

ве-: *елџкџга* чџда штџ-[ј]е данџс бџло Ко, *џљга* Па, *џљу* (велим) Ду, *џсела* Па, *еџра* Бр;

ва-: *џзда*-[в]и-се долџзџло (каже гост домаћину) Па;

ва-: *алџ*, чџче (вала) В, *алџ* (можда према *не-алџ*, исп. тач. 99) Па, *амџља* (вамџља = фамилија) Бр, *џрошќа* џџца Бр, *Асилџв*-дџн (православна Нова Година) Бр.

95. Објаснити различиту судбину *в* испред појединих вокала не претставља нарочиту тешкоћу. Усни се отвор под утицајем таутосилабичног *у*, *о* већ при изговору *в* заобљава (при *у*), односно проширује (при *о*), тако да се *в* просто стапа са потоњим лабијализованим вокалом. Чешће губљење испред *и* могло би се, можда, објаснити фактом да артикулација *и* захтева сразмерно енергичније образован дугуљасти отвор чиме се опет до извесне мере паралише отвор потребан за (билабијално) *в*. При осталим нелабијализованим вокалима то није у толикој мери случај због чега се *в* испред њих боље чува.

Узрок релативно добром чувању *в* на апсолутном почетку речи (у интервокалном положају оно се често губи не само испред *о* него и испред нелабијализованих вокала) треба тражити у сразмерно јачој артикулацији која је за почетак речи сасвим природна (сем тога је први слог у великој већини случајева и акцентован).

96. Исто се тако почетно *в* прилично добро чува, ако се нађе иза префикса или предлога који се завршава на консонант или у сандију иза консонанта (губљење је можда само нешто чешће него на апсолутном почетку речи):

ву-: *изуко*[в]џли Па, *пасџ* [ј]е *с-олџма* (воло[ви]ма) В, Вџзи, вџзи, *мџ-џџре* Бр;

ви-: *наише* (највише) Ко, *изидѡ-га-[ј]е* (извидао) Бра, *из-ѡгња* Ов, *ѡз-ѡјѡдра* В, *ѡд-ѡра* Бо, *с-ѡра* Ду, Год, *с-ѡишем* Па, *ѡ-л ѡћѡш?* Со, *ѡ-л ѡна пѡт?* В, *ѡси-л ѡди[ј]о тѡ?* Бра, *ѡсте-л ишѡна ѡтрѡс* (= да ли вам се родило дете) Бра;

ве-: *изедрѡло-сѡ* Па, *ѡ-л ечѡрѡш?* Се, *ѡјд*, *ѡљу-ти* В;

ва-: *из-ѡјѡдра* Па, *ѡроз-ѡрош* Крњ, *с-ѡрошкѡм* ѡецѡм Брч, *ѡ-л ѡрива?* Ко, *јучѡр ѡћѡше* конѡ[в]ѡљ (копаше јарак између њива) Бра.

II в између вокала.

97. У зависности од природе суседних вокала прегледаћемо материјал у неколико засебних категорија. При том опет не треба смести с ума да у случајевима када се *в* налази на крају основе, његово чување и губљење у многоне зависи од утицаја системе облика: под утицајем осталих облика може *в* да се чува и у примерима у којима бисмо, да је развитак био чисто фонетски, очекивали његово губљење и, обрнуто, оно може да се губи и у случајевима где то не бисмо очекивали (исп. сличне појаве код *х*).

98. *в* поред вокала задњега реда¹⁾.

а) између вокала задњега реда, нарочито испред *у*, губи се *в* врло често тако да се облици без *в* могу сматрати за обичније; испред *о* је губљење додуше нешто ређе, али и ту преовлађују облици без *в*. Пошто су односи у принципу исти, стављам све примере у којима се *в* налази између одређених вокала на једно место (без обзира да ли се *в* налази у речи, на „шаву“ сложенице или у сандију):

у + в + у: *уѡкѡ-сѡ* Па — *у-ѡчѡ* јѡму (вучју) Бр;

о + в + у: *Кумѡноу* В, *лојѡу* Бр, *гошѡу* Ли, *јѡлоѡ* Се, *нѡу* Год, *Др*, *оѡ* В, *Кру*, *Па*, *Ко*, *Бр*, *Бу*, *Со*, *Бо*, *Год*, *Крњ*, *оѡдѡн* Ов, *Ду*, *његѡу* В, У, Ма, *Др*, *њѡу* Бра, *чесѡу* В, *нѡчесоу* Со, *њѡкакоу* Се, *брѡшоу* Тр, *лозѡу* То, *Бѡшкоу* В, *Дѡнѡлоу* ГД, *Мѡркоу* Ли, *Нѡкоу* Па, *зоѡ-се* В, *назѡу* Ду — *доѡкѡ*

¹⁾ Примере у којима је после губљења *в* дошло до контракције исп. у тач. 58.

Бр, *й̄д̄ук̄а* Па, *й̄оук̄а* Бра, *й̄роук̄а* Год — м̄ш-[л]и *ш̄д̄* *ӯћ* з̄а-собом В;

у + в + о: *ӯд̄д̄е-га* Па — *скоч̄и*[j]о-[j]е *ӯ-оду* Бо, *си*[н]-*ми*-[j]е *ӯ-ојску* Бр, *ѣто-га* у-*д̄ћњак* В;

о + в + о: *ӯг̄дорено* Па, *з̄адоољан* В, *з̄адоољна* Брч, *за-доољи-га* Бр, *задоољс̄иво* Крњ, *з̄адоољс̄ива* Ли, *д̄д̄бно* Бр, *н̄д̄с̄и* Бр — *Јом* Со, *Гр̄а*[х]оо Тр, Год, под-*Медоо* ГД, *Ор̄а*[х]оо В, Па, Брч, Ли, Год, Се, *л̄дом* Бу, *лојдом* Ов, *д̄шроом* Бр, *гош̄д̄д̄* Ду, Се, *гош̄д̄д̄га* Бр, *гош̄д̄д̄ј* То, *н̄д̄* Ли, *н̄д̄ме* Со, Крњ, *сир̄д̄д̄га* Па, *од* В, Ду, Брч, Ор, Крњ, *од̄га* Ко, Бо, Ли, *дога* Се, *о̄м* Бр, *о̄м̄е* Па, *о̄ј* Ли, *оол̄ик̄и* Бу, *оол̄ичк̄о* Год, *њег̄д̄ме* Год, *њ̄й̄о̄ј* Ма, *чес̄д̄д̄* У, *й̄чес̄о̄д̄* ГД, *бр̄ш̄о̄д̄* Др, *бр̄ш̄о̄д̄га* Кру, *бр̄ш̄о̄д̄ј* Ко, *лоз̄д̄д̄ј* г̄рани Ли, *ћес̄ар̄о̄д̄* Бу, *Бл̄аж̄о̄д̄ме* Па, *В̄ас̄о̄д̄* Бра, *Ђ̄ур̄о̄д̄га* Бр, *М̄ило̄д̄ме* Брч — *й̄оод̄й̄чан* То — *до-од̄е* Крњ, *д̄а* *м̄л*[о] *од̄е* Бр, *д̄а-ш̄д̄* *ол̄ма* (воло[ви]ма) В.

б) Слични су односи у примерима где се *в* налази испред у или о, а иза нелабијализованих вокала или *р*:

У речима се *в* испред у скоро редовно губи, у промени испред наставка -у имамо колебање. Рекао бих да су без *в* обичнији само они примери који се у облику са наставком -у често употребљавају (*н̄д̄-к̄ау* и сл.). Испред *о* је губљење у речима такође обично, док је у промени нешто ређе. Исто важи углавном и за речи са префиксима и за санди, само што у њима долазе до изражаја и психолошки моменти те имамо чување *в* и у оним случајевима у којима бисмо очекивали губљење:

а + в + у: *Ма̄ш̄аӯл* Со, *ш̄аӯл̄ин* Ли, за-*ш̄аӯл̄ином* ГД, *гл̄ау* Крњ, *н̄а-гл̄ау* В, Па, Брч, Се, *Гос̄ӣау* Ко, *држ̄ау* Др, *дубр̄ау* Бо, *к̄ау* То, *н̄а-к̄ау* Ли, за-*сл̄ау* Брч, *ш̄р̄ау* Бр, *н̄а-ш̄р̄ау* В, *рук̄ау* Бу, *здр̄ау* Ов, *й̄љ̄е̄гау* Па, *й̄р̄ау* Год, *р̄ђ̄ау* У, *ч̄иш̄ау* Брч — *з̄д̄ућ* Ли, *заӯк̄д̄ж* Бр, *заӯк̄а-с̄е* Па, б̄д̄ј *на-Ӯчи* Д̄о Ор, Се, *чеш̄ла̄* *ӯну* В, *л̄а*[j]е *н̄а-ӯка* Бра;

а + в + у: *з̄ау* Ли;

е + в + у: *Мил̄еу* Ма, *шеу* Бр, *С̄т̄еу* Ду, *др̄еу* (др̄е̄ву „дрву“) Па, *гос̄ӣод̄ар̄еу* Ор, о-*Ђ̄ур̄ђеу* д̄н̄е В;

u + v + y: *ḍdu[j]y* Па, *slūy* В. *Йу* Тр, *жū[j]y* (живу) Ма, *за-жūy* глау Па, *крūy* Бр;

r + v + y: *ūrū* Бр, *црульв* Ду;

a + v + o: *глаобѡла* Ор, *ħāo* Со, *ħāола* Крњ, *ħāолом* Брч, *ħāола* Ду, *ħāолица* Бр, *ħāо[л]ску* Бу, *ħāољѡ* Ко, *ħāољу* Ов, ГД, *ħāољѡ* Се, *ħāољѡча* Бр, *jāōr* Ко, *jāорина* Ли, *глаѡм* Па, *каѡм* Ли, *с-крāѡм* Год, *шрāѡм* В, *Саѡ* Бр, *Саом-Мārко-[в]и[j]ем* Бу, *Саѡв* Се, *здрāѡ* Ор, *здрāѡме* Тр, *кр[в]āѡ* Бр, *кū-каѡj* В, *илъгāѡ* Бо, *илъгāѡj* Брч, *ūrāѡ* Ду, Со, Крњ, *ūrāѡга* Год, *ūраослāмни* Др, *рħāѡ* Ли, *чйшāѡга* ГД — *заољѡли-су-се* В — *пѡшла-[j]е нā-оѡу* Бр, *ѡ-л нā-оѡу*, Мйле? Ду, *на-ѡлаш* Бра, *учйни-му на-ѡљу* Со, *пошā-[j]е нā-ѡjску* Год, *не-обрħѡ-се-на мѡне вйше нѡ врāна на-ѡзāра* Ли, *бѡжā ѡла* Бо, Год, *ūѡнѡѡла ѡѡа* Крњ, *стāни-пре[t] шйем[a] олѡ[в]йма* Ко, *[в]елй-кѡга оjнйка штѡ-[j]е пасāло о[в]ūдйѡн* В;

a + v + o: *ħāо[л]скā* Бо, *зāѡ* (заѡво) Ли;

e + v + o: *ħѡѡjка* Др, *ħѡѡjку* Се, *ħѡѡjке* Бра, *ħѡѡjчица* В, *ѡѡ* В, Па, Бр, Со, Год, Ли, Се, Крњ, Др, *Сшѡ-Мйло* Ду, *нā-дрйѡ* Ко, *лū[j]ѡ* (лиево) Ов, *госпѡдāрѡѡга* Ко, *лqнѡ* Бр, *неољāлица* Бр, *не-ѡлй-га* Се, *не-ољā* нйшта Бо, *ūасѡше ѡзāри* Бра, *ѡħѡше оjнйци* Ли, *[j]ѡси дā шѡме ѡлу тра[в]ѡ?* Бра;

u + v + o: *слйѡ[в]ица* Бр, *слйѡ[в]ицу* Ли, *жйѡга* Со, *крйѡме* Се, *јѡ-л-шй ѡла* да-йѡмо? Па; исп. и *бѡгā-ми-[j]е жй онй чѡqк* (жив) Па;

r + v + o: *ūrѡ* Бра, Па, *ūrѡ* В, *ūrѡ[j]зи* Па, *ūрошѡк* Бу, *свѡкѡм* ГД, *црошѡчина* Ко.

в) Иза *u* и *o*, а испред *н* *лабијализованих* вокала, губи се *v*, можда, нешто ређе, али је губљење ипак сразмерно врло често:

u + v + a: *забрањуāк* В, *дуāра* Ко, *кажудш* В, *кажудла* Се, *кљūāк* Брч, *ūрокљūāк* Тр, *обуāш* Крњ, *илъūше* Ли, *ис-илъūāк* Ма, *чūа-[j]е* Па, *чūāк* В, *очūāк* Се, *сqчūāш* Ду, *сqчūа* (сāчувај) Год, *сqчūā* (сачуваѡ) То, *чūār* Ор — *удшйш* (обично уфāтйт, исп. тач. 88) В, *удшйшjѡ* Год — *удрй[j]ѡ ногѡм-у агдн* (показаѡ се *незахвалан*) В, *ѡго-г[a] у-агдн* Бра, *дошā-у дkqш* Ко, *у-аūѡр* Бр, *у-āрош* Па, *у-āс* Ор, То, Ли, Се, *у-Āса* Ду,

у-*Асоиће* (у Васојевићима) Па, у-*дш*у кѹну Со, у-*Сш*ару *Арош* (подгоричка махала) Бу, *бѡгу-а*ла Год, *међу-а*ма Крњ;

у + в + а: *дѡ*ну у-*а*с (у вас) Бр;

у + в + е: *уеч*ѣ ГД, Бу, *уен*ѳо Па — штѡ-сѳ *ѣ*сели В, *ја-му е*льѡк В, *онѳ-еч*ѣ Ор;

у + в + и: *уј*ѣк (уѳѣк) ГД, у-*ј-И*да-Андрѳна Брч, у-*И*лѳ-*и*а Мѳлоа Бра, *у-и*но Се, у-*ј-ин*ѡгрѡд Бр, *у-ј-И*р Ко, *иѳ-И*ра (пѳ[т] [В]ѳра) Па;

о + в + а: *бачо*ѳн (баштован, исп. тач. 87) Год, *баш*ѳо-*а*на Ли, *боло*ѳ Ду, *боло*ѡ Бо, *боло*ѡла Брч, *вљ*ѳроѡѳ Со, *вљ*ѳроѡк Бо, *с[в]уко*ѡ-сѣ Со, *заго*ѡрѡ Бу, *изго*ѡрѡѳ Па, *и*ргоѡрѡѳли Брч, *разго*ѡрѡ У, *разго*ѡра[*ј*]у (разговарају) Се, *разго*ѡрѡ В, *ѡро*ѡ Брч, *ѡро*ѡк В, *ѡро*ѡла Ли, *ѡро*ѡли Ду, *ѡго*ѡѳи Крњ, *забра*ѡѡк Тр, *Јо*ѡне ГД, *каж*оѡѳи В, *каж*оѡк Бра, Кру, *за-лѡ*ѡча Се, *ком*ѳѳоѡѳи (хајдуковати) Др, *ком*ѳѳоѡѳе Бр, *ку*ѳоѡѳи Ко, *ку*ѳоѡк Ов, *ку*ѳоѡше Др, *и*ѡкуѳоѡк В, *му*роѡча (ракиѳа од луда) Па, *му*роѡчѣ Год, *Нѡ*ѡк ГД, *нѣ*гоѡше Ли, *оби*ѡѡѡ (пробао) Ду, *о*ѡ Ов, Ма, *о*ѡмо То, *о*ѡкѡ Со, Крњ, *о*ѡк[*в*]ѡга Ор, *о*ѳтракоѡѳи (обилазити) Па, *и*аљѳѳкоѡѳи В, *и*ѳѳроѡча ГД, *зай*ѳшѡѡѳи Бу, *и*ѡ[*в*]укоѡѳи Ма, *о*ѳрѡѡ В, *и*уѳоѡѳи Бр, *и*уѳоѡла Кру, *о*ѳѳуѳоѡ Тр, *рѣ*ѳоѡли Ко, Бу, *свѣ*ѳкоѡѳи Ов, *сѣ*ѳоѡѳи То, *и*ѡслужѡѡѳи Ор, *с*ѳѳаноѡсмо Бо, *с*ѳѳолоѡча В, *ѳо*ѡрѣ Кру, *ѳ*ргоѡѳи Год, *ѳ*ргоѡк Ли, *уре*ѳѡѡ (уреѳивах) Кру, *чѣ*ѳоѡли Бра, *чѣ*ѳоѡ Па, *шн*ѡѡѳи У, *шн*ѡѡк Па, *шн*ѡѡше Ду, *шѳѣ*ѳоѡ Со — *Ј*ѡ Па, *Јо*а-Илѳна Со, *Јо*ѡноа Се, *из-Ор*ѡ[*х*]ѡа Год, *из-ло*а В, *п*ѡси сѳн нѳ[*ј*]ѡднѡга *к*ѡа Бр, *кѡ*ѡм (коѡом) Се, *го-ѳ*ѡѡ Ма, *ј*ѡлоѡ Бо, *нѡ*ѡ Ко, *сир*ѡѡ Брч, *бр*ѳѳоѡ Бу, *ло*зѡѡ Ор, *нѣ*гда ГД, *нѳ*ѡа Ли, *нѣ*чѣсоа Ов, *Бл*ѡжѡа Брч, *В*ѡсоа Бу, *В*ѳ-*ѡ*ѡа Год, *В*ѳѡѡа Се, *Ду*ѳѡѡноа Бр, *Б*ѳроа ГД, *И*[*в*]ѡа Ду, *М*ѡр-*к*ѡа Ко, *М*ѡркѡа Крњ, *М*ѡѳоѡ То, *М*ѳлоа Др, *Нѣ*шкѡа Со, *Н*ѳкоѡ Бо, *Н*ѳкѡа Се, *П*ѡ[*в*]ѡа Бр, *П*ѡ[*в*]ѡѡа Др, *у*ѡчи *П*ѳ-*ѳ*рѡѡ днѣ Брч, *С*ѡ[*в*]ѡа Ор, Крњ, *Ш*ѡкѡа Се — *ѡ*ѡѳѳѳи В, *ѡ*ѡѳѳѳили Год, *ѡ*ѡѳѳи Ду, *ѡ*ѡѳѳи (дохватај) Бр — *и*ѡ-*ѡ*роѳи Бр, *о-ѡ*ѳѣме сѳну В, *о-А*сѳљѳу днѣ Ор, [*ј*]ѣ-л-ѡ *ѡ*ше? (је ли ово ваше?) Ду, исп. и тѡ-[*ј*]ѣ *Б*ѡшкѡ *а*лѳѳи Бр;

о + в + а: *бачо*ѳн Бо, *о*ѡкѡ Брч, *о*ѡн Па, *ѡ*ѡѡѡ В, *сир*ѡ-*ѡ*ѳѳѳн (помало сиров) Кру, Па, *ж*лѳкоѡѡц Бр, *л*ѡѳѳоѡѡц (чо-

чегдић (чегди[ћ]-си тја? = чији си?) Брч — *пдиши Ду, пдишига* Бо, *пдиши* (повиси) Се — *дв-Йра* Па, *ёшо-й* *иа-ўзмите* (ето ви = вам) Крњ.

Напомена 1. У *блдогѣсѣ* Па имамо такође губљење *в* испред *и* (исп. напоредне облике *блдогѣсѣ* < *блдогѣсѣ*); слично треба тумачити и *зайойдѣ* (заповеда) В, а можда и *рукогѣ* В, Со (исп. тач. 34¹).

Напомена 2. У неким се случајевима *в* чува због психолошких разлога. Тако сам редовно чуо *увѣсѣ* (несумњиво због тога што би се *у[в]ѣсѣ* изједначило са *у[ј]ѣсѣ*); с истих је разлога ретко губљење и у *пвѣсѣ* (исп. ипак *пд[ј]ѣо-е* сѣбѣм „повео ју је“ В и *п[ј]ѣди* „поведи“ Со, *уѣо-мѣ* Бр).

99. Између нелабијализованих вокала губи се *в*, природно, у знатно мањој мери. Губљење је још сразмерно најчешће испред или иза *и*, ређе у суседству *е* и *а*, а најређе у суседству *а*:

и + в + и: *криѣца* ГД, *искрѣ[ј]о* В — *по-њѣи* Па, *жѣи* Ли, *крѣи* В, *жѣим* Ма, како *жѣ[ј]ѣи!* Па, *крѣи* (кривији) Бр, *штѣ-се крѣиш?* В — *прѣ-Йру* То;

е + в + и: *вађейна* (вересија) Бр, *на-[в]ађейну* Кру, Па, *грађейна* Ор, *Дрѣчеица* Др, *Дрѣчеицу* Крњ, *зађейца* Ду, *очейна* Бу, *паљейну* Тр, *шрѣиш* В, *пдшреи* Ма, *пдшрѣило* Брч — *Милѣи* Ор, *уѣи* Тр, *бубњей* Со, *зѣчеи* Год, *кљѣчеи* Ов, *кѣчеи* Ли, *мѣчеи* В, *мѣжеи* Ду, *прд[к]чеи* (прасци) Па, *пѣшеи* Брч, *свѣчеи* Се, *сидрчеи* То, *сѣѣчеи* Др, *шднчеи* Кру, *кѣчеима* Бу, *нѣжеима* Брч, *Мѣ[ј]ѣљейн* В, *[В]улѣйнѣ* Па, *[В]улѣйни* Бр — *не-пдѣ-се* *нѣшта* Па, *не-пдѣк* Се, *не-пкѣ* *тѣн* (не вичи) В;

а + в + и: *зѣи* Па, *нарѣи* Ма — *сѣи* Па;

а + в + и: *глаѣца* Год, Ли, Крњ, *глаѣѣ* Кру, Бу, *глаѣцу* Брч, Се, *глаѣчица* Ко, *пдглаѣца* В, *Гла[ј]ѣниѣи* Па, *Дѣ[ј]ѣд* Па, *дѣиш* Бр, *удѣи-сѣ* Бра, *удѣи-се* (удави се) Крњ, *забрѣи[ј]о* (заборавио) Ор, *заидѣ* (зашарафи) Бо, *зѣи* Со, *наздрѣ[ј]и[ј]о* В, *поздрѣим* Др, *поздрѣи-се* Крњ, *јѣи-ми-се* Бр, *јѣи[ј]о* Ов, *обљѣ[ј]ѣиш* (објавити) Бр, *кѣ[ј]ѣица* Бу, *крѣицу* Ли, *куѣља[ј]ѣина* (сваштарија) Ко, *мрѣињѣк* Бр, *набѣ[ј]ѣиш* Ду,

¹) Иначе се *в* испред *ѣ* од *ѣ*-а ретко губи, јер тиме настаје необична гласовна група.

наб̄[*j*]ѣк Ма, на̄ика Кру, на[*j*]ѣк̄ Со, ӣр̄а̄ӣш̄ Тр, на̄ӣр̄ди[*j*]о
ГД, на̄ӣр̄а̄[*j*]ӣше Ор, ӯӣр̄а̄ӣш̄ Год, С̄а̄[*j*]ин-д̄а̄н Па, С̄а̄ица У,
с̄ӣ[*j*]аица (киша са ветром) В, с̄ӣд̄а̄ӣш̄ Ма, с̄ӣд̄а̄ӣм Др, с̄ӣд̄и[*j*]о
Ов, с̄ӣд̄а̄ӣше То, с̄ӣд̄а̄ӣли ГД, нас̄ӣд̄а̄ӣмо Бр, ос̄ӣд̄а̄ӣш̄ Бра,
ос̄ӣд̄а̄ӣк Се, ос̄ӣд̄а̄ӣла Ко, ос̄ӣд̄а̄ӣ ГД, ӣре[*ш̄*]ӣос̄ӣд̄а̄ӣмо В, с̄а-
с̄ӣд̄а̄ӣш̄ Ду, с̄а̄с̄ӣд̄а̄ӣла Бо, ус̄ӣд̄а̄ӣле-су-се Се, ц̄р̄каица Год —
д-г̄ла̄и В, др̄ж̄а̄и Па, п̄д-ш̄р̄а̄[*j*]и Бр, на̄р̄а̄и Ма, б̄р̄а̄и Ли, б̄р̄а-
[*j*]ѣ Бо, м̄р̄а̄ӣма Бу, рӯка̄ӣма Ко, з̄др̄а̄и Па, ч̄ӣш̄а̄ӣема Ду,
з̄др̄а̄и[*j*]а ГД, к̄р̄[*v*]а̄и[*j*]а Па, к̄р̄[*v*]а̄ӣема Се, ӣр̄а̄и[*j*]а В, ӣр̄а̄и-
[*j*]ема Кру — на̄ӣше (узбрдо) В, Па, Брч, Бр, Год, на̄ӣш̄е
(највише) Ли, Кр̄њ — на-ӣше м̄њ̄е̄ст̄а̄х Па, д-л на-[*j*]-Ӣр? Бра,
Па, Бр, на-[*V*]ӣлину [*V*]ѣду В, пош̄а̄ з̄д-ӣно Ко, на-ӣг̄а̄н Бр,
да-ӣћу (видим) В, ка̄ б̄ӣг̄ла̄ ӣла Па, д̄д̄бр̄а̄-и ср̄е̄ћа (д̄д̄бра-ви
= вам) Ли;

r + v + u: д̄т-кри То, м̄ри Ли, на̄[*j*]ӣр̄ӣ Бр, ӣр̄ӣзи Па,
ӣр̄ӣзи Ма, ц̄ри В;

u + v + e: с̄ам̄н̄ӣе̄но (самлевно) Ду, Покр̄ӣеница (по-
кривен бунар у Сеоцу) Се, скр̄ӣенӣца (место где је нешто
сакривено) В, ш̄лӣенӣце (сачма) Па, д̄дӣе В, ш̄лӣе Па, ж̄ӣе̄
Бр — (у доби[*j*]ѣн Бр, Год [ређе добив̄ѣн] имамо паралелно
образовање);

u + v + a: П̄л̄еш̄ӣа̄ц Брч, сл̄ӣја̄ Па, г̄д̄з̄д̄ӣја̄ В;

u + v + a: Ж̄и[*j*]а̄нов Па, Ж̄ӣа̄но[*v*]ӣн Ко, Ӣа̄но[*v*] Ор,
на-ли[*j*]а̄ду В, избач̄и[*j*]а̄ Кр̄њ, б̄и[*j*]а̄ӣш̄ Тр, б̄и[*j*]а̄ло Бр, до̄у-
ка̄[*j*]а̄ӣш̄ (довукивати) Бр, дар̄и[*j*]а̄ӣш̄ Ов, дар̄и[*j*]а̄к Брч, до̄з̄и-
[*j*]а̄м В, оз̄и[*j*]а̄ӣш̄ Ма, за̄г̄њ̄и[*j*]а̄ӣш̄ Бу, каж̄и[*j*]а̄ӣш̄ Па, ӣр̄екр̄и-
[*j*]а̄ӣш̄ Др, скр̄и[*j*]а̄ӣш̄ Со, ӣл̄ӣа̄ӣш̄ То, ӣоч̄и[*j*]а̄ӣш̄ Бр, ӣоч̄и[*j*]а̄ли
Брч, ӣд̄чи[*j*]а̄ло (место за почивање) В, уж̄а̄[*j*]а̄ ГД, цел̄и[*j*]а̄ӣш̄
Бо — кр̄ӣја̄ Па — ӣрӣд̄ӣш̄ В — о[*v*]а̄-би а̄л̄ла То, ко̄и-
а̄г̄ѣни Па — (ж̄и[*j*]а-била В, Па, Бр, Ли начињено је
можда према ж̄и-би[*j*]о [тако увек]; у ра̄њ̄и[*j*]а̄н В, Па имамо
вероватно паралелно образовање);

e + v + e: љ̄ѣра То, д̄ѣш̄ Па, д̄е̄д̄ес̄ѣш̄ В, Па, Брч, Бр,
на-к̄д̄ч̄е̄е В, н̄д̄ж̄е̄е Па — ӣр̄ѣ̄елик Па — ис̄ӣре-еч̄ѣр̄ѣ Па;

a + v + e: ӣѣ̄ра (бибѣра) Год, к̄а̄к̄а̄-е ӣа̄ ч̄ѣк (какав
је...) Па;

a + v + e: гла̄е̄ѣ̄ја (човек који углављује девојку или
момка) Па, ӣр̄д̄ѣ̄ӣно (праведно) Бр, на-вр̄ гла̄ѣ В, др̄ж̄де Ко,

кѣ Бр, *крѣ* Па, *слѣ* Ор, *Ма*, *шрѣ* Год, *здрѣ* Со, *прѣ* Ли, *сѣдѣ* Ор, *Крњ* — *наѣди-га* (наведи) Бра, *наѣшѣше* Ли — *ја ѣлу* Па, *на-ечѣру* Бр, *шѣга ѣлѣга* В, *нека-е* (нека ве = вас) То;

р + в + е: *сѣшрѣн* Бр, *црѣн* Ду, *црѣно* В, *поцрѣнилѣ* Па — *с[в]ѣкрѣ* Со;

е + в + а: *Плѣдѣлѣ* Бр, *мѣчѣ* Па, *мѣжѣ* Др, *уклѣд* В, *Крњ*;

а + в + а: *мѣрѣ* Со, *смѣкѣ* Ов, *Бу*, *брѣсѣдѣ* ГД, *срѣсѣдѣ* Ов;

а + в + а: *конѣл* В, *мрѣл* Па, *Брч*, *мрѣлѣ* Бр, *кѣкѣ* Ор, *Брч*, *прѣдѣ* Ко, *шѣшнѣдѣ* (ситни лопов) В, *рѣдн* Бра (иначе редовно *рѣдн* — вероватно због тога што постоји и *рѣ[ј]дн* „блажен“) — *брѣ* Па, *мрѣ* Бр, *рукѣ* Ду, *глѣ* Бо, *каѣ* Се, *крѣ* Год, *сѣрѣ* Бо — *дѣ-са[м]-му-га за-ѣзда* В;

р + в + а: *црѣ* Па;

е + в + а: *кажѣш* Год, *кажѣ* Брч, *подмиѣ* Ма, *плѣш* Бр, *плѣше* ГД, *плѣ* У, *плѣли* Бра, *плѣње* Брч, *плѣња* Бо, *Вѣсо Сѣдѣно[в]* Па — *зѣѣа* Ду, *огрѣа* (огрева) Ко, *лѣ[ј]ѣ* Па, *господѣрѣа* Брч, *Бѣрѣа* трѣ[в]а Ко, *Бр*, *Се*, *ижлѣдѣла* Па, *шлѣдѣ* Ду, *шнѣдѣ-сам* Бра, *шнѣдѣла-сам* Ли, *шнѣдѣш* В — *неѣдѣлица* Со, *неѣдѣчка* Ли, *прѣдрѣш* Ов, *прѣари-га* Крњ, *прѣдрѣла* Се, *прѣдрѣше-га* Др, *прѣдрѣн* Ду, *прѣдрѣнѣ* брѣме Па — *не-ѣлѣ* нѣшта Па, *ѣ-ѣла* (хвала) Ко, *немѣ ме дрѣш* Ма;

а + в + а: *дѣш* Се, *прѣдѣш* Ли, *прѣдѣк* Бр, *прѣдѣла* Ор, *прѣдѣли* В, *удѣли-смо* ѣдѣку Бр, *знѣли-су* Бра, *жнѣла-лѣ-јѣ* Па, *жнѣле-су* Ко, *сѣдѣ-сам* Ду, *сѣдѣли-су* Бо, *суми-њѣш* (склањати се, обилазити кога) Со, *несѣдѣло* Ду, *глѣдр* Ду, *глѣдри* В, Па, Бр, *чѣшѣли* Ко — *глѣа* Крњ, *каа* Со, *слѣа* Па, *ѣдаа* (астма) Год, *ѣдаа-ти* пѣкла (сломио врат) То, *Сѣа* Бу, *из-рукѣа* Бр, *здрѣа-чѣшѣа* ГД — *Блѣто-јѣ на-ѣло[в]ѣ* В, *на-ѣѣйну* Бр, *на-ѣшу* кѣну Се;

р + в + а: *пошѣ-јѣ* ѣ-дра Се, *крѣв* Ор, *мрѣ* Па, *пѣсѣра* Крњ, *прѣк* В, *с[в]ѣкра* Ор, Др — *крѣ-ако* ѣмѣше Бу.

III *в* иза консонанта, а испред вокала.

100. Као правило може се узети губљење *в* у групама *свѣ-*, *цвѣ-* при чему је — у сагласности са већином осталих ијекавских говора — *с* и *ц* јотовано:

седѡк В, Па, Ду, Ли, *седѡка* Бр, Со, *седѡци* Год, Се, *седѡке* Брч, Бо, *седѡцба* Бу, *ѡседѡчѡиѡ* Ов, *ѡседѡчѡли* Крњ, *сѣсѡн* „свестан“ (поред *с[в]љѣсѡн* исп. ниже) Па — *ѡѡдѡиѡ* В, Год, *ѡѡдѡле* Ду, Ли, *ѡроѡѡдѡле* Па, Брч, *ѡроѡѡдѡли* Со, *Гѣѡко* Ор, *Гѣѡка* Бо — *меѡѡд* В, Ду, Ли, *меѡѡда* Па, Бу, Год, *меѡѡди* Бр, Се, *меѡѡдѡ* Др.

У *дљѡма* (двема) В, Ду, ГД, Крњ, *дљѣсѡа* (двеста) В, Па, Ду, Брч, Бр, Бу, Со, Бо, Год, Ли, *жљѣро[в]и* (зверови) Брч, *слѣсѡн* (свестан) В морало се губљење *в* извршити доцније — пошто се већ *-вѣ-* развило у *-вље-* (исп. тач. 146).

101. Сем тога се *в* чешће губи у извесном броју случајева који су већином познати и другим нашим говорима:

бр[и]ѡуѡлѡн (сељачки џепни ножић од дрвета или од рога) В, *гѡѡе* (гвожђе) Кру, Брч, Ма, Се, *гѡѡа* Ов, Год, *гѡзди[в]а* Ор, Бо, *гоздѡнѡи* Крњ, *гоздѡниѡја* То, *гоздѡниѡма* ГД, *кѡчка* Ду, *кѡчку* Ли, *кѡчке* Брч, *чорѡга* В, *чорѡгу* Бра, *ѡрѡска* (бресква) Кру, *ѡрѡску* Бр, *ѡрѡске* Ма (али само *смѡква*, *ѡѡква* и сл.).

У осталим је случајевима губљење спорадично:

сѡколику Ор, *суко[в]дѡиѡ* Бу, *чѡѡѡрка* Крњ, *зѡѡдри* (затвори) В, *сѡкр[в]а* Брч, *ѡкѡка* Бр, *сѡкѡкиѡма* Бр, *нѡѡе* (наѡве) Па, пу[т]-*црѡкѡ* Ли, по[т]-*црѡкѡ* Ли (али увек *црѡва*).

Напомена. У *мрѡѡѡцѡ*, *мрѡѡѡкѡ* (поред *мрѡѡѡѡцѡ*) имамо паралелна образовања.

102. Интересантно је да је наставак *сѡѡво*, који у приличном броју наших говора гласи *-сѡѡ*, обичнији са (истина врло slabим) *в*. Ипак се могу чути и облици без *в*:

брѡсѡѡ Ли, *госѡдѡѡ* Па, *дрѡѡѡѡ* Бра, *ѡ-дрѡѡѡѡ* Бо, *дрѡѡѡѡа* Ду, *зѡдѡ[в]ѡљѡѡѡ* Крњ, *нѡ-кунѡѡѡ* Бу, *рѡдѡѡѡ* (ропство) Ор, *срѡѡѡ* (српство) Бр, *убѡѡѡѡ* Брч, *убѡѡѡѡа* Год, *чу-дѡѡѡѡ* Со; исп. и *брѡсѡѡѡнѡк* Бр, *брѡсѡѡѡнѡци* Па, *брѡсѡѡѡнѡкѡ* Бра.

IV *v* испред консонанта, а иза вокала.

103. У већим се размерама *v* губи само испред *љ*; иначе је губљење углавном ограничено на положај испред или иза лабијалног вокала, а и ту је сразмерно ретко.

v + *й*: лозд *йр[в]џенџи* Па;

v + *б*: злѧ-ти *дѡрѡ бѡла* В, *ѧј, жѡ-би[ј]о* Ду, Бр, Год, Ли, Се;

v + *л*: *дѡлѡн* В, Бр, Ли, *дѡлана* Со, Год, *дѡланака* Па, Се, *дѡлѡн* В, Па, Ли, Се, *дѡлѡн* Ду, *Пѡле* Бр, *Пѡло[в]а* Бра, *Бјелойѡлићи* Бр;

v + *љ*: *дѡљѡ* В, *дѡља* Тр, *дрљаник* (место где се слажу дрва) Ко, *забарѡља* Ду, *здрѡље* В, Па, То, *на-здрѡље* Бр, *здрѡља* Бу, Ли, Крњ, *наздрѡљаше* В, *наздрѡљѡвѡ* Брч, *јѡљѡ-ли-се?* Се *јѡљѡмо* Год, *јѡљѡ[ј]у-се* Тр, *лѡљѡх* Со, *лѡљѡше* Бо, *мрѡљи* Бр, *мрѡље* То, *Орѡљѡни* Год, *Орѡљѡне* Бр, *најрѡљѡш* Кру, *најрѡљѡмо* У, *најрѡљѡсмо* ГД, *најрѡљѡ* Ма, *најрѡљѡн* Па, *ѡѡрѡљѡш* В, *ѡѡрѡљѡм* Ду, *ѡѡрѡљѡ* Бр, *ѡѡрѡљѡмо* Бра, *ѡѡрѡљѡше* Па, *расѡрѡљѡли* Ор, *сѡрѡљѡ* Др, *ујрѡљѡли* Ов, *сѡдѡљѡш* Ма, *сѡдѡљѡсмо* Бу, *сѡдѡљѡли* То, *исѡдѡљѡла* Крњ, *осѡдѡљѡш* ГД, *осѡдѡљѡше* Бу, *сѡсѡљѡ* В, *усѡдѡљѡх* Со, *црљѡн* Брч, *црљѡно* Бо, *црљѡва* Ду, *црљѡ[в]ѡ* Бра, *жѡљѡла* Брч, *жѡљѡли* Ко, Бо, Др, *зѡљѡра* Ду, *нѡљѡра* В, *нѡљѡре* Па, *нѡљѡру* Ко, *нѡљѡран* Бр, *нѡљѡрна* Крњ, *зѡљѡса* Бу, *нѡљѡсѡа* В, Па, *нѡљѡсѡѡ* Ду, *нѡљѡсѡу* Бр, Ли, *нѡљѡсѡѡм* Др, *зѡљѡшѡрина* Бр, *сѡљѡш* Ду, Со, *сѡљѡшѡм* Ор, *сѡљѡшѡник* Брч, *сѡљѡшѡн* В — *бѡжѡ ѡѡра* У, Бо, Ли, *ѡѡсѡ ѡѡра* Бра;

v + *р*: *урѡгѡ-сѡ* Па, *урѡѡдѡ[ј]о-[ј]е* рѡну Па, Год, В, Ду, Ор, Ли, *урѡѡѡѡш* Па, *ѡѡрѡгло-сѡ* дѡѡте (родило) В, *ѡрѡнѡјѡ-сѡ* Бр — стојѡ *ѡ-рѡшѡ* Се, *ѡспѡ-то у-рѡѡу* В, *у-рѡ* кѡѡе Ли, *сѡрѡгнѡуѡ рѡш* Бр, *сѡѡшѡ[ј]о рѡш* Ли злѡ дѡ[в]ѡѡѡе, *рѡѡ[в]ѡ рѡѡѡѡе* Бр, *у-шѡ рѡѡѡѡѡ* Ду, *ѡ-рѡ* главѡцѡ Па, *велѡкѡгѡ рѡгѡ* Бр, *зѡ-рѡш* Ор, *прикѡни шѡ рѡшѡ* Па, *сѡдѡ нѡ-рѡшѡ* Крњ, *нѡ-рѡбу* Ма, *зѡ-рѡѡѡѡѡ* Брч, *на-рѡ вѡра* В, *на-рѡ онѡ гла[в]ѡѡцѡ* Бу, *ѡѡѡѡѡ, рѡѡѡѡ!* В, *мѡ-сѡ, рѡѡѡѡѡ*, *ѡтолѡн* Ко;

v + *ј*: *бѡжѡ-шѡи [ј]ѡѡра* В, Ко, Па, Ду, Брч, То, Бр, Бу, Ли, *нѡѡѡѡ ѡѡра* Бр;

v + *ш*: *ѡѡрѡ шѡмо* Бр;

в + д: *ѡде* В, Бр, Год, *ѡдѣн* В, Па, Ду, Ли, Год, *ѡдѣна* Др, *ѡденака* ГД, *ѡдѣнака* Ко, *Плѡдѣв* Ор – *Бурђе-ѡѡн* Ов, Брч, Др, Бу, Ду, *Мѣшро-ѡѡн* В, Ма, *Пѣшрѡ-ѡѡн* Брч, Се;

в + ѡ: *ѡѡе* В, Ко, Ор, Бу, Се, *ѡѡен* Па, Год, Крњ, *ѡѡѣн* Брч, *ѡѡена* Ли, *ѡѡѣна* У, *ѡѡенака* То, *ѡѡѣнака* Ма, *ѡѡѣнако* Кру, *ѡѡѣн* (довде) В, Бу, *ѡѡѡѣн* Брч;

в + к: *Жѣка* Со, *мѡскѡка* (пушка) В, Бо, *мѡскѡку* Па, *мѡскѡке* Брч, Бр, Се, *ѡрѣсѣѡку* Па — сто[*ј*]ѣ *ѡрѣ кѣ-стриѣла* Па, *ѡѡ[*ј*]ѡ кучѡк* (њихов) Бр;

в + г: *кага* В, *његѡ-га-[*ј*]*е кучѡк изѣјѡ Брч;

в + с: *ѡѡѡскѣ* В, Бр, Ли, *ѡѡѡскѡга* Па, *ѡѡѡскѡме* Бо, *ѡѡѡскѡ* Брч, Крњ, *ѡѡѡскѣ* Се, *ѡѡѡскѣ* Ор, *ѡѡѡскѡ* пѡлба Бра, Со, *ѡѡѡскѣ* То, *ѡѡѡскѡм* Др — *какѡ-си* В, Ко, Брч, Бо, *какѡ-си* Ли, *чѣсѡ-си-ми* тѣ ѡѡк? (чѣсов=какав) В;

в + ж: *ѡн-је ѡшрѡ жѣ[*в*]ѡ* Бр;

в + ц: *с-ѡрѡѡца* Бра, Со, *скѡкаѡца* Па;

в + м: *жѣ-ми* тѣ То, *кр-му-[*ј*]*е нѡ-уста Со;

в + н: *тѡ-[*ј*]*е *Бѡшко нѡж* Бр, *ѡзѡ-[*ј*]*е *брѡшѡ нѡ[*в*]ѡц* Со¹).

V *в* у консонантским групама.

104. У групама *свр-*, *швр-* ограничено је губљење на неке речи:

срѡб В, Па, Ли, *срѡѡ-ме* Ду, Бр, Год, *срѡѡли* Со, *ѡ-ли срѡѡш?* Бр, *срѡни* мѡл[о] ѡмо В, *срѡшло-му-[*ј*]*е (пало му је на ум) Бр, *срѡшѡ* Бра, *срѡѡ[*ј*]ѣ* Па, *чѣшрѡшѡ* Ду, *чѣшрѡшѡм* Ли, *самѡчѣшрѡшѡ* Со, *чѣшрѡшѡна* Брч, *чѣшрѡшѡну* Бо; исп. и *с-рѡнѡга* брѡда Па.

VI *в* на апсолутном крају речи.

105. И на апсолутном крају речи може *в* да отпадне иза свих вокала. Иза нелабијализованих вокала губи се међутим ретко (и у тим се ретким случајевима може претпоставити утицај системе или уопштавање из сандија, како се види из неповученог акцента у облицима *нѡрѡ*, *какѡ*, *огрѣ* и сл.). Нешто је чешће губљење иза *ѡ*²), али и ту се првенствено

¹) У последње две групе случајева (*в* испред *м* и *н*) није сасвим познато да ли се изгубило *в* или *м* (исп. тач. 137а).

²) Иза у немам примера.

ограничава на присвојне заменице и придеве изведене од личних имена; много је обичније код презимена која се граде од очевог имена наставком *ов*. Најзад, иза *р* се могу такође чути облици без *-в*, али су прилично ретки.

-ов: *џ-лџ* Па, Бр, *лојџ* Па, *џлџ* (=џлџв „олово“) Бра, *џшрџ* Па, Бр, *гошџ* Па, *сирџ* Бр, *брџшо* Бр, *лозџ* Бр, *ћесџро* Па — *његџ* Па, Бр, *њџо* (њихов) Па, Бр, *ћесџ* Па, Бр, *њџчесо* Па — *Блџжо* Па, *Бџшко* Бр, *Вџсо* Па, *Дџнџло* Бр, *Душџно* Па, *Лџзо* Бр, *Мџшо* Па, *Мџшро* Со, *Тџмо* Бу, *Шџкџ* Се итд. — Андриј[ја] *Пџрџ* Год, *Блџжо* *Мџрко* Бр, *Душџн* *Тџмо* Ли, *Јџдо* *Јџо* (Видо Ивов) В, *Илџјџ* *Ўко* Бр, *Јџа[н]* *Нџко* Ли, *Јџко* *Пџшрџ* Год, *Лџзо* *Мџрко* Ли, *Мџрко* *Ћџуро* Бр, *Мџрко* *Зџко* Ор, *Мџшо* *Шџко* В, *Мџло* *Бџло* Брч, *Мџло* *Лџзо* Па, *Мџло* *Сџџ* Год, *Мџтар* *Пџро* Ко, *Нџко* *Пџро* Бр, *Нџко* *Сџ[в]о* Ли, *Пџро* *Мџрко* В, *Рџде* *Нџко* Па, *Тџмо* *Јџво* Ма, *Тџмо* *Рџдо* Бр, *Шпџро* *Мџло* В итд.;

-ав, *-ав*, *-ев*, *-ив*: *брџ* Па, Брч, Бр, Со, Ли, *мрџ* Па, Бр, *рукџ* Па *нџрџ* Бр, *здрџ* Па, *јрџ* Па, *јџрџ* Год, *рџџ* Па, *чџшџ* Бр — *мрџџ* Па, Бр, *кџкџ* Па, Ко, Бр, *кџкџ* В, *њџкџкџ* Бра — *огрџ* Бр — [ј]џси-ли-ће *жџ?* В, *крџ* Па;

-рв: *цр* Па, Се, *кр* В, Ов, Бр.

106. Секундарно *в* је доста ретко¹⁾:

а) Колебање у употреби *в*- испред *у* (исп. тач. 94а) има за последицу да се *в*- јавља и у случајевима где му по етимологији нема места, али је тај појав врло ограничен:

Вуџињ (=У[л]џињ, врло обично) В, Ор, Бра, Брч, Год, из-*Вуџиња* Па, Бр, Со, Ли, *вџзда* В (обично *фџзда*).

б) Хијатско *в* сам забележио у *сџџвона* В, Бр, *сџџвонџ* Па, *сџџвоне* Ли (поред *сџџјона* < стельна). Хијатског је порекла вероватно и *в*- у *Вџмерика* Бу и у *вџшџина* „о[п]шти-на“ Кру (исп. пошџ *у-Вџмерику* Па, *у-вџшџину* Бра).

Напомена. Секундарно *в* имамо можда и у *вџвиџа* Бра, *вџвиџу* Ли, *вџиџу* Бо, Год, „део ралице постранце вола“ (поред *џиџа* В, Бр < ојиџа?²⁾)

¹⁾ О секундарном *в* после губљења *х* исп. тач. 76 и д.

²⁾ *в* се уосталом могло јавити и под утицајем именице *вџ*.

107. Тенденције у чувању и губљењу *v* могу се свести на ова општија правила:

а) Највећу склоност ка губљењу показује интервокално *v* у суседству лабијалних вокала: између два лабијална вокала и испред лабијалних вокала су облици без *v* много обичнији; иза лабијалног вокала, а испред нелабијалног је губљење, истина, нешто ређе, али облици без *v* ипак преовлађују.

б) У знатно се мањој мери губи интервокално *v* у суседству нелабијализованих вокала (сразмерно најчешће поред *и*, ређе поред *е*, *а*, а најређе поред *а*).

в) У почетку се речи врши губљење у већем обиму само испред *у* (презимена на *Бу-* су уопштена без почетног *В-*), а на крају речи у наставку *ов* присвојних заменица и придева (нарочито често опет код патронимика).

г) У консонантским групама — са изузетком група *свѣ-*, *звѣ-* које редовно гласе *ље*, *ље* — губљење је сразмерно ретко (чак и у суфиксима *-сљво*, *-ква*); нешто је чешће само испред *љ* (иначе се *v* губи у одређеним изразима и под утицајем суседног лабијалног вокала).

д) Секундарно се *v* јавља (у врло ограниченом броју случајева) испред или иза лабијалних вокала.

j

108. Познато је да између спиранта *j* и консонантског *и* (*i*) не постоји нека одређена фонетско-физиолошка граница: појача ли се при артикулацији *и* експирациона струја, настаје врло лако шум карактеристичан за спирант, док се, обрнуто, при слабије артикулисаном *j* консонантско трење лако губи тако да *j* прелази у *i*¹).

109. Право *j*, са карактеристичним консонантским шумом, јавља се у црмничком говору само изузетно; обичан је

¹) О природи нашега *j* и о свим питањима која су с тиме у вези исп. А. Белић, *Дијалекти* 126—135, О. Broch, *Die Dialekte des südlichsten Serbiens* 29—36 и *Slavische Phonetik* 257—263. Губљењу *j* у неким нашим средњоштокавским говорима посветио је Брок и засебан чланак: *Объ исчезновении междугласнаго љ, j* (Сборникъ Ф. Ф. Фортунатову 134—139.)

изговор *i*. То се нарочито јасно види у извесним случајевима, у којима се етимолошко *j* потпуно изједначује са *i* < *и*. Тако се на пр. наставци *-аи*, *-ои* (< *-ави*, *-ови*, *-аји*, *-оји*) доста често изговарају потпуно једнако као и наставци *-ај*, *-ој* (тј. као *-ај*, *-ој*):

-ови, *-оји*: *благосѡй* (благослови) Брч, *зѡй-га* (зови) Ор, Па, Год, *озѡй* В, *назѡй* Бр — *одѡй* (приведи крави теле да би пустила млеко) Па, *ѡодѡй* Ли, *најѡй* кѡња Ли;

-ој: *ѡ-бѡй* Ко, Ду, Ор, Год, *ѡбичѡй* Брч, Ли, Др, *брѡ-ѡѡѡй* В, *жѡ[в]ѡй* Ма, *здрѡ[в]ѡй* Ко, *ѡри-Црнѡй* Гѡри Бо, *вѡшѡй* Год, *ѡѡй* Се.

(Поред *бѡј* В, Ко, Со, Крњ, *гнѡј* Ду, *крѡј* ГД итд.).

Нарочито су у том правцу поучни примери као *осѡѡй* (остави) В, Па, Ко, Бр, ГД, Год и *осѡѡй* (остај, обично остѡни) Брч, Ли, Се — *ѡѡѡй-се* (удави се) В, Бр, Крњ, и *удѡѡй-се* (удај се) Ду, Па, Се, међу којима је разлика врло малена, а каткад је уопште нема¹⁾.

Напомена. У презимену *Гѡѡнѡй* Бра, *гѡѡницкѡй* В (поред *Гѡѡнѡй*, *гѡѡницкѡй*) ишао је развитак још даље: *j* > *ц* > *ѡ*.

Полусонантском природом црмничкога *j* објашњава се такође зашто се *j* на апсолутном почетку речи често изговара као *ѡј*:

ѡѡ В, Ор, Ду, Па, Ко, То, Бр, ГД, Бу, Се, Крњ, Др, *ѡѡвѡ[ј]ѡ* Ов, *ѡѡ[в]ѡр* Бра, *ѡѡѡ* (јаје) В, Со, *ѡѡѡа* Кру, Год, *ѡѡѡко* Брч, *ѡѡ[г]ѡње* Бо, *ѡѡѡѡ* Тр, *ѡѡѡа* Бр, *ѡѡѡре* ГД, *ѡѡѡребицу* Год, *ѡѡѡж* То, *ѡѡѡло* Се, *ѡѡѡ[в]ѡн* То, *ѡѡѡ[в]ѡну* Ли, *ѡѡѡ[в]ѡне* Крњ, *ѡѡѡ[в]ѡ* Др, *ѡѡѡ[в]ѡа* Ов, *ѡѡѡ[в]ѡѡѡй* Ду, *ѡѡѡѡѡ* В, Па, Ко, *ѡѡѡѡѡа* Бр, *ѡѡѡѡѡци* Ли, Год, *ѡѡѡѡѡѡ* Ов, ГД, *ѡѡѡѡѡѡѡа* Ко, Се, *ѡѡѡѡѡ* В, Ор, Па, То, *ѡѡѡѡѡѡ* Ма, Год итд.; исп. и *ѡѡѡ с-ѡѡѡѡѡ* Бр.

110. На другој страни није ни *i* у свим положајима једнако, него треба — у вези са природом суседних гласова, акцентом и сл. — разликовати неколико нијанса. Да би се на пр. добио утисак гласовне групе *аја*, није безусловно по-

¹⁾ У свим је овим случајевима на изједначење *и* и *j* утицала импловивна природа оба гласа (исп. F. de Saussure, *Cours de Linguistique générale* 91).

требно да се између оба *a* артикулише право *i*; практично исти утисак изазваће у обичном говору и *e* (консонантско *e*). (То, разуме се, важи и за остале вокалске групе и за *i* у другим положајима). Факат да удаљеност језика од небаца при *i* може бити мања или већа, а у вези са тиме и сам глас мање или више одређен, има за последицу да се *i* врло често једва чује. Важно је само то да пролаз између језика и небаца при његову изговору буде ужи него при суседним гласовима. Чим се међутим пролаз изједначи или постане већи, губи се утисак *i* потпуно (то се дешава утолико лакше што је *i* врло кратко). Природно да ће то нарочито често бити случај, ако је један од суседних гласова по својој артикулацији налик на *u* (ако се, дакле, *i* нађе поред вокала предњег реда).

Напомена. И акценат је, као што сам споменуо, такође од извесног утицаја на *i*. Из примера као *йриџџиџељ* : *нџпри-аџељ* — *зндџу* : *нџ-знау* (у изговору истог лица) могло би се закључити да се *i* чува боље иза акцентованог вокала него иза неакцентованог (о детаљима в. ниже).

Из свега излази :

а) да између *i* и његова потпуног губљења постоји неколико прелазних степени и

б) да артикулациона разлика између случајева у којима се *i* јавља и случајева у којима се губи не мора бити велика. Због тога и јесте могуће да — као што се у овом говору често дешава — исто лице под истим условима *i* једаред изговара, а други пут не¹). Све зависи од пажљивости и темпа: у пажљивом, лаганом говору се *i* често чује, док се у бржем, аљкавијем под истим условима по правилу губи. (Опет наводим само примере у којима сам забележио губљење *j*).

I *j* на апсолутном почетку речи.

111. У већим се размерама *j* на апсолутном почетку речи губи само испред *e*²). Ни ту се међутим не може по-

¹) Исп. сличну констатацију код Белића, *Дијалекти* 127.

²) Вероватно и испред *u*, али немам примера.

ставити неко општије правило: у неким су речима облици без почетног *j* обичнији, у другима су ређи, а неке (ретке) су без *j*- уопште непознате. Има колебања и код исте речи; тако сам у Бу у току једног разговора од истог лица забележио *j*ѐсу и ѐсу. — Испред вокала задњега реда губи се *j*- само изузетно, а и ту се губљење ограничава на одређене речи, док је велика већина позната само у облику са *j*-¹⁾:

je-: *ѓдак*-је В, *ѓдим*-се (поред *йѓдим*-се) Се, *ѓди*-се Па, *ѓдимо*-се Ор, *ѓдан* (обичније без *j*-) В, Ор, Бр, Ли, Крњ, *ѓ[д]но* Бу, Се, *ѓ[д]на* Ма, *ѓ[д]ну* Со, *е[д]нѓга* Брч, Год, Др, (с)-*е[д]нѓем* Ко, Ли, *е[д]нѓѓ* ГД, *ѓданѓсѓ* Ли, Крњ, *ѓ[д]нѓко* Др, *ѓ[д]нѓци* То, *ѓ[д]нѓкием* Ду, *ѓденѓк* Ор, *ѓда[н]ѓѓѓ* Ду, Брч, Бо, *е[д]нѓм* В, У, Бр, *ѓднѓц* Па, *ѓѓи*-тѓ Год, *ѓдро* (јѓдро) Па, *ѓѓа* (веѓа) Бр, *ѓзеро* Крњ, *ѓзѓк* Бу, *ѓ[к]ѓиѓѓв* Бр, *ѓкѓиѓѓѓѓ* В, *Елѓна* Лукина Па, *ѓло* Бр, *ѓр[е]* Ор, Бра, Ду, Тр, Ко, ГД, Бо, Се, *ѓрбо* В, Ли, *ѓсам* (обичније без *j*-) В, Па, Бр, Брч, Бу, ГД, Ли, Бо, Год, Се, *ѓси* Ко, Ор, Ду, У, Ма, Др, *ѓѓ*-ли Брч, Бу, Год, *ѓси*-ли Бра, *ѓс[ѓ]* В, Па, Ор, Ду, То, Со, Брч, Ли, Бо, Се, Крњ, *ѓ*-ли? В, Тр, Па, Ду, Ов, Бр, Брч, Ли, Год, Крњ, *ѓсмо* В, То, Па, Ду, Со, Год, Ли, *ѓѓѓе* В, Ко, Брч, Бр, Бу, Ма, Бо, ГД, *ѓсу* Па, Брч, Бу, Со, Ли, Крњ, *ѓѓ*-ли? В, Кру, Брч, Бр, ГД, Год, Крњ, *ѓсѓн* Па, Ко, Бр, Крњ, *ѓсѓи[в]о* Па, Год, *ѓсѓи[в]а* Бр, *ѓсѓи[в]ом* Ор, *ѓѓѓиѓ* Ов, *ѓѓѓиѓнѓѓ* Бу, *ѓѓѓ* Па, *ѓѓѓѓ* Па, *ѓѓѓѓ* Бр, *ѓѓѓѓѓ* Ли;

jq-: *ѓѓѓѓѓ* (јѓѓѓѓѓ) Па;

ja-, *jo-*, *ju-*: *ѓѓѓѓ* Бр — *ѓѓѓѓ* Па, *ѓѓѓѓѓѓ* То — *ѓѓѓѓ* Па, *ѓѓѓѓѓѓ* Крњ, *ѓѓѓѓѓѓ* В, Ко.

II *j* у средини речи испред консонанта.

112. Испред консонанта се *j* прилично ретко губи (опет првенствено у одређеним речима). Чешће је губљење испред партикуле *-зи*, која се много употребљава, и у суперлативном *нај*-. У с а н д и ј у се крајње *j* губи чешће код предлога (иначе само изузетно):

¹⁾ У сандију је губљење *j*- нешто чешће, исп. тач. 117 г. 117 д и 120.

а) *зѣмйш* (потерати стоку) Па, *зѣмй* Ко, *зѣмѣ* Брч, *зѣ-мй[ј]о* Бр, Ли, *зѣмйли* Бо, Год, *ѵозѣмйш* Бу, *ѵозѣмй* В, *ѵозѣмй[ј]о* Ду, *ѵозѣмйла* Се, *ѵозѣмйли* Бо, *сѣѵ[ј]ја* Ов, *сѣѵ-[ј]јѣ* Со, *Сулемѣн* пѣша Ли, Бо, *кугѣ-ѣнеш* (= куј-гѣј ѣнеш, обично куђ-гѣђ-ѣнеш) В, *ѵокѣнй* Ду, Ор, Се, *ѵокѣнѣга* Брч, *ѣде* (обично *ѣјде*) Бр, Ор, *ѣде* Брч (али увек [*х*]ѣјше), *Гѣ-нйш* (Гојнић) Брч, *гѣницкй* Бр, *Гѣницкѣ* Дољна Ма, *у-Гѣнйше* Па (обично *Гѣјнић*, *Гѣѣнић*), *ѵокѣнице* (нарикаче < *ѵокѣјнице* или *ѵокѣјѣнице*?) Бр, *сѵтра-ѵшро* (обично *ѵјшро*) Па, *Крњ*¹;

б) *њѣзи* Кру, Ма, *Крњ*, *њѣзин* Со, *шѣзи* У, Др, *онѣзи* Бра, ГД, *онѣзина* (њена) Брч, *шѣѣѣзи* Тр, *нѣшѣзи* То, Год, *сѣѣѣзи* Ор, Бу, *гошѣзи* (готовојзи) В, *дрѣѣзи* Се, *земѣљѣзи* Ду, *ѵрѣѣзи* Ду, *ѵр[в]ѣзи* Год, *срѣскѣзи* Кру, *шѣрскѣзи* Ов, ГД, *ѣѣѣѣзи* Ли;

в) *нѣближнй* Ду, *нѣбогашй* Бра, *нѣбогашйѣга* Се, *нѣ-бољй* Со, *нѣбољѣ* Бо, *нѣбољѣ* Крњ, *нѣвишѣ* В, *нѣвише* Крњ, *нѣвише* Ко, *нѣволи[ј]о* Па, *нѣгорѣ* Бу, *нѣгрђй* Бр, *ѵонѣгрђѣ* Ко, *нѣдебљй* Па, *нѣлаше* (најлакше) То, *нѣљешѣ* (најлепша) Брч, *нѣљешѣ* Ор, *нѣмѣнй* Ма, *нѣмѣнѣ* Ду, *нѣмѣнѣ* У, *нѣмѣ-њием* Со, *нѣмнађй* Тр, *нѣѵр[в]й* Др, *нѣѵр[в]ѣ* Ов, *нѣѵрише* Год, *нѣѵрие* В, *нѣшѣрй* ГД, *нѣшѣрйзи* Бр, *нѣшѣрием* Се, *нѣшѣжѣ* Кру, *нѣчисшйѣ* Брч итд.

г) *крѣ-ђѣда* Год, *крѣ-нѣс* Ов, *крѣ-нѣѣ* То, *крѣ-нѣѣга* В, *крѣ-тѣ* мурвѣ Бр, *искрѣ-Љѣуба* Ли, *искрѣ-мѣра* Ду, *искрѣ-пѣља* ГД, *ни-на-крѣ-пѣмети* Бо, *сѣдй* *накрѣ-пѣта* Ор, *ѵокрѣ-нѣѣга* Па, Бу, Др, *укрѣ-вйѣдра* Брч, *дошѣ* *укрѣ-мѣне* Ма, *рѣ-бога* (*рај*=ради) Па, *рѣ-душѣ* Се, *рѣ-тѣга* Ко, *ѵѣрѣ* тѣга В;

д) *у-сѣѣ-рѣд* Ли, *у-мѣ-дѣн* Со, *мѣ-ђѣд* Ду.

Напомена. У (ретким) случајевима, у којима се *ј* налази и за консонанта, оно се по правилу чува²). Забележио сам само: *барѣк* Па, *барекшѣр* У, Ли, *ѵрѣкучѣ* (обично онѣмѣдна) Па. (Сви су ови примери — сем *барекшѣр* — необични). За санди

¹) Природно да се придеви на *-ѵјски* изговарају без *ј*.

²) Не узимам овде у обзир примере са *је* < *ѣ*-а, о којима исп. Нај-новије јотовање.

исп. *дâ-сам-о* (= *јој*) пуне грѣсти В (овде је облик без почетног *ј* вероватно уопштен из интервокалног положаја).

III *ј* на апсолутном крају речи.

113. На апсолутном се крају речи *ј* такође врло ретко губи:
змѧ (змај) В, Па, Ду, Год, Ли, *ѡрѡсѡ* Брч, Бо, *бѧчи-јо*
Ор, *дâ-сам-јо* Со, *подâ-јо* Па, *ѡ-ли мѡ?* (= *мѡј* < *мѡѧ*, исп. тач. 51) Ов, Ко.

114. Насупрот томе, у 2 л. синг. императива (сем глагола IV врсте) могу се облици без крајњег *ј* сматрати за правило, нако се (ређе) чују и облици са *-ј*:

-иј > *ѡ* (без изузетка): *би* Со, *избѡ-га* У, Бо, *одбѡ* Бу, *ѡобѡ* Год, *разбѡ* Бр, Ма, *убѡ-га* Ду, Ко, Ли, Се, *савѡ* Брч, *увѡ* В, Бр, *крѡ* То, *о[ш]крѡ* Па, Тр, *скрѡ* Ду, *сакрѡ* Ор, Др, *умѡ-се* Ов, Год, *ѡѡ* Брч, Крњ, *ѡоѡ* Бр, ГД, *смѡ-се* Ли, *шѡ* Кру, *зашѡ* Со, Бо, *ѡришѡ* Ов, Па, *ушѡ* В; исп. и *ѡригрѡ* Ли, *усѡ* Со (обично *ѡригрѡ*, *усѡ*);

-еј > *-ѡ*: *из[в]лѡ* тѡ жѡто В, *ѡригрѡ* В, Ду, Па, Брч, Бр, Бо, *засѡ* В, *насѡ* Бра, *усѡ* Ко;

-ѧј > *-ѧ*: *вѡдѧ* Крњ, *завѡдѧ* (зашарафи) Па, Бр, *вѡкѧ-га* Бра, Ли, *дѧ* В, Па, Ду, Бр, Ор, Бу, Со, Ма, Год, ГД, Ли, Др, *додѧ* То, *ѡродѧ* Тр, Бу, *сѧбѡра* Брч, *ѡвѡлѧ-се* Ор, *зѡѡ-вѡдѧ* Па, не-*зѡѡвѧ* Ма, *глѡдѧ* Со, Се, *изггнѧ* Бра, *ѡрегнѧ* Бо, *ѡоѡшѧ* Ов, *окѡѧ-се* ГД, *кушѡрѧ-се* Ду, *лѡѡгѧ* В, *мѧчѧ* Бр, *ѡмѡѡшѧ* Год, *мушкеѡшѧ* Др, *ошѡвѡрѧ* Со, *ѡѡшѧ* Ко, Бр, Ор, не-*ѡѡшѧ* Год, Се, *оѡлѡчкѧ* Ду, *ѡмѡѡгѧ-бѡг* В, Ко, Па, То, Со, Бр, Бу, Ли, Год, Др, *ѡоѡѡвѧ* Со, *ѡрѡчѧ* Па, Ду, Кр, *исѡрѡчѧ* Кру, Бо, не-*наѡѡѡнѧ* Крњ, *ѡѡѡѧ* У, Брч, Ли, *ѡѡшѡшѧ* Ма, *ѡѡшѡшѧ* В, *усѡѡѡ* Ко, *слѡшѧ* То, Др, *ѡослѡшѧ* Бра, *сѡѡѡѡ* ГД, *настѡѡѡ* Ко, *ѡѡѡѡ* Тр, *и[ш]ѡѡѡкѧ* Ов, *ѡѡрѧ* Бр, *оѡѡрѧ* Год, *ѡѡкѧ* В, Па, Брч, Бо, Ли, Крњ, *ѡѡ[в]ѧ* В, Ли, *сѧѡѡ[в]ѧ* То, Се, *шѡшѧ* Бу, *шлѡѡѡ* В;

-ѡј > *-ѡ*: *немѡ* В, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, То, Бу, Со, Ма, Ли, Бо, Год, Се, Др.

Исти су односи и у множини:

избѡѡшѡ Па, *ѡобѡѡшѡ* Ма, *разбѡѡшѡ* Бу, *убѡѡмо* Год, *убѡѡшѡ* Се, *увѡѡшѡ* Бр, *скрѡѡмо-га* Ли, *скрѡѡшѡ* Брч, *сакрѡѡшѡ* Ор, Ко,

умйше-се Др, йймо Ду, ййше В, Бо, исййше То, йоййше Па, Крњ, ушййше ГД;

извљеше В, усемо Па;

даше-му Ду, Бо, Се, не-дамо Ко, не-даше В, Брч, про-
даше Ор, зайовцѣдаше Бу, глѣдамо Ма, глѣдаше Ов, йгрѣмо-се
В, йграше-се Ли, йойшамо Год, Брч, йойшаше Бра, Се, ойвд-
раше У, ГД, ййшамо То, ййшаше Па, Со, ирйчаше Бр, Крњ,
исйрйчаше Кру, йуцамо Др, йуцаше Ко, Год, йушйшаше Тр,
слушамо Со, Ли, слушаше В, Па, сйѣваше Бр, узймаше Се,
не-узймаше В, һѣраше Год, оһѣрамо-га Бра, чѣкѣмо Па, Бр, чѣ-
каше Ор, Ма, чѣ[в]ѣмо-се Бо, чѣ[в]ѣше-се Крњ, сачѣ[в]ѣше-се В,
шѣшаше Па;

немѣше В, Па, Ду, Брч, Бр, Год, Ли, Се, Др.

115. Код глагола IV врсте губи се -j међутим само изузетно:

зайальу-му свйѣшу Бр, чѣ Бр, обѣ-се (често) В, Ор, Бра, Ко, Па, Ма, Бр, Ли, Се, Крњ.

Иначе увек: не-бѣ-се В, Ор, Па, Бр, Ли, Бо, Др, дарѣ
Ду, Ор, Со, кажѣ Ли, казѣ Бр, Год, куѣ В, Па, Брч, Бо,
зайальѣ В, Бу, рукѣ-се То, Се, сѣѣ Ов, Па, ГД, Др, чѣ
У, Бр, Крњ — не-бѣмо-се В, ГД, не-бѣшѣ-се Па, дарѣше
Бр, Се, кажѣше Ли, казѣше То, Год, куѣше Ду, Со,
обѣше-се Ор, Брч, сѣѣше Ов, Бу, Др, чѣше Ма, Бо, Крњ.

116. Оставимо ли по страни облике на -*uj* (а до извесне мере и на -*ej*), у којима се *j* губи фонетским путем (исп. тач. 120 и 124), видећемо да је губљење *j* обично код оних глагола, код којих се у презенту јавља контракција (*дам* итд.), док се код глагола са неконтрахованим презентом -*j* по правилу чува. Ако још томе додамо факат да се крајње *j* изван императива готово никако не губи, онда се, држим, може с правом претпоставити да се -*j* у императиву није изгубило фонетским путем, него да су облици без -*j* начињени према презенту¹⁾.

IV *j* између вокала.

117. Испред *и* се *j* готово никако не чује. Ретки облици

¹⁾ Исп. и Решетар *Der štok. Dialekt* 195.

са *j* не могу се такође сматрати продужењем првобитног стања (исп. тач. 125):

дѡѡи Бо, *змии* Ли, *Илии* Ду, Се, по-*Ишѡлии* Год, *кадѡи* В, *комии* Со, *пѡпадѡи* Ор, *о-робѡи* Бу, *судѡи* Бр, *пѡдгиби* ГД, по-*Срѡби* То, *височѡи* Брч, *лисиѡи* Па, *лука[в]ѡи* Се, *сѡарѡи* То, *нѡсѡарѡи* Ду¹⁾ — *блѡи* Ор, *сѡарѡи* (обично *сѡарѡи*) Крњ, *Усейн* Год — *блѡи* Ду — *Дѡичѡи* Бу, *јѡи* Со, *Др*, *каѡи* В, *кѡи* Па, *Крѡина* В, *Крѡинѡм* Брч, *Рѡица* Се, *сѡи-се* В, *нѡи-се* Брч, *шѡи* Бра, *шѡи* Ко, *бойн-се* Бр, *бойш-се* ГД, *бой-се* Бо, *броѡи* Брч, *брѡи* В, *брѡи* Ли, *брѡи* Па, *броѡ[ј]о* В, *пребрѡи* Тр, *изброѡ[ј]о* Ма, *Войн* То, *двоѡица* Ов, Бр, *двоѡицѡм* Др, *обѡдвоѡица* Бра, *одвоѡи-се* Ду, *предвоѡи* Год, *раздвоѡише-се* Ор, *шроѡица* Ли, *знѡи-се* Бо, *коѡи* Ов, Крњ, *крѡи* Со, *мѡи* Ко, *мѡи[ј]ем* В, *мѡи[ј]а* Се, *Осѡиѡи* Кру, *пѡи* У, *пѡѡ[ј]о* ГД, *пѡи* Ко, *Рѡдоѡица* Па, *свѡи[ј]а* Бр, *свѡи[ј]ема* Бо, *сѡиѡи* Се, *сѡиѡи* ГД, *пѡсѡиѡиѡи* Ду -- *зѡи* Бу;

поред: *кониѡи* Бра, *Крѡјину* Се, *бојѡи-се* Па, *двојѡицу* Бр.

118. Испред *e* су облици без *j* такође много обичнији:

вилѡи Бо, Се, *јѡе* В, Ма, Год, *јѡѡи* Ов, *крѡем* Ко, *крѡеви* У, *крѡѡѡи* Крњ, *Сарѡево* Брч — *бѡеви* Тр, *бѡѡѡи* Бу, *бѡевѡи* ГД, *брѡеви* Ов, *Вѡсѡевиѡи* Кру, *дѡѡе* Ор, Ли, Др, *бѡѡдвоѡе* Ду, *с-кѡе-бѡндѡе* Па, Ли, *свѡкѡе* Брч, *мѡе* Бра, Бр, *мѡѡѡи* Па, *мѡѡѡи* Се, *руѡѡѡи* ГД, *свѡе* То, *свѡѡѡи* Бо, *свѡѡѡи* Брч, *свѡѡѡи* Бу, *шѡѡѡи* Со, *шрѡѡѡи* Бр;

јѡѡѡи Ор, *бѡѡѡѡи* Год, *мѡѡѡи* Па.

У осталим случајевима долази до јачег изражаја аналогѡија:

а) У презенатским се облицима глагола IV врсте *j* чује нешто чешће, али и ту је губљење обичније:

грѡѡѡи Па, *грѡѡѡи* ГД, Ма — *не-дѡѡѡи* Год, *пѡѡѡѡи* Со, *издрѡѡѡи* Крњ, *пѡѡѡѡи* Др, *пѡѡѡѡи* Ли, *пѡѡѡѡи* Брч, *лѡѡѡи* В, *пѡѡѡѡи* Ор, *пѡѡѡѡѡи* Бу, *сѡѡѡѡѡи* Ко, *рамнѡѡѡѡи* Брч, *сврѡѡѡѡи* Се, *пѡѡѡѡѡи* Бр — *болѡѡѡи* Бо, *болѡѡѡи* Ду, *не-[в]лѡѡѡѡи* Ма, *не-[в]лѡѡѡѡи* Ов, *дарѡѡѡи* Тр, *дарѡѡѡи* Ли, *кажѡѡѡи* Ор, Со, *кажѡѡѡи* Бо, *кажѡѡѡи* Год, Се, *кажѡѡѡи* Ли, *искѡѡѡѡи* В, *ку-*

¹⁾ Примере у којима се извршила контракција *ии* > *ѡи* исп. у тач. 58.

пӯѣм То, Ли, *куйӯѣш* У, *куйӯѣ* В, Па, Крњ, *куйӯѣмо* ГД, Со, *куйӯѣше* Ко, *обидӯѣ* Кру, *обӯѣм* Крњ, *зайишӯѣ* Бу, *пльӯѣм* Год, *пльӯѣ* Па, Бо, *пльӯѣше* Бр, *[ū]сӯѣш* ГД, *[ū]сӯѣ* У, Со, *[ū]сӯѣмо* Се, *[ū]сӯѣше* Бр, *рукӯѣ-се* Ду, *ошрӯѣм* Па, *зафальӯѣм* В, *зафальӯѣ* Год, *зафальӯѣмо* Др — *чӯѣм* Ор, Бо, *чӯѣш* Па, Бр, *чӯѣ* В, Брч, Ма, Др, *чӯѣмо* Ду, *чӯѣше* У;

дајѣш Ко, *болӯјѣ* Ли, *кажӯјѣ* Па, *куйӯјѣмо* Брч, *[ū]сӯјѣше* Бо, *зафальӯјѣм* Крњ, *чӯјѣш* Ов.

б) Насупрот томе код глагола VII и VIII врсте не чује се *ј* готово никако. Нема сумње да су на губљење *ј* утицали многобројни облици ових глагола у којима се *ј* наводи испред *и*:

што *блдѣ* Ду, *идѣ* Ли, Се, *рдѣ-се* чѣле В, *одвдѣ* Ов, *иредвден* Па, Бо, *раздвдене* Бр, *двена* Год, *подвена* Брч, *ирекрден* Ко, *ирекрдена* Ма, *скрдена* Бу, *освден* Ор, *сшрӯѣ* Брч; *зујѣ* Па.

в) У сложеним глаголима чија се друга компонента почиње са *је-* чува се *ј* добро. Забележио сам само *поѣдѣм* Год (обично *изй[ј]ѣм*);

иначе увек: *појѣдйло-му-се* (тј. рана) В, Бр, Год, Ли, Се, *појѣдѣ* Со, *појѣдѣмо* Ор, *ујѣдѣ* Ко, *ујѣде-га* змија Се и сл.

Ако међутим другу компоненту чини реч у којој се *ј* губи и на апсолутном почетку (исп. тач. 110), *ј* се, природно, готово и не чује:

зѣдничкѣ ГД, *наѣдй[ј]о* Год, *ндѣди-га* Бр, *свеѣ[д]но* Па, Брч, Ор, Бо, Год, *свеѣдно* Крњ, *зѣдно* В, Ко, Бр, Бу, Со, *идѣднѣко* Крњ, *месоеѣ* Ор, *блѣгоѣсш* Со (обично *месвцеѣје*, *блѣговцеѣш*);

најѣди-се Ко, *зајѣдно* Бо.

г) У сандију су облици без *ј* нешто ређи:

кѣ-егӯља В, *за-ѣдну* жѣну Бо, *на-ѣдну* ливѣду Кру, *ѣла ѣђи* (= једи) Па, *по-ѣдну* чѣшу Бо, *на-ѣдро* Др, *по-ѣзеру* Бр, *кѣ-ѣж* бљѣше Ли, *стой кѣ-ѣж* Ду, *бѣжѣ ѣра* У, Ко, Ли, Др, *ниѣднѣ ѣра* Бр, *у-есѣн* Брч.

Облици без *ј-* су чешћи само у *ѣдан* итд., дакле, опет у речима у којима се *ј* губи и на апсолутном почетку, док су у осталим случајевима необични.

д) Из изнетог је јасно да копула је готово редовно гласи *e*, ако се претходна реч завршава на вокал; ако се међутим завршава на консонант, *j* се обично чува:

дйџше-е Др, *ђџ-е?* Ор, *мџне-е* зборила Брч, *шџ-е* била Се — *кџ-е* бй[ј]о Кру, *дошџ-е* Год, *пошџ-е* Ли, *смџкџ-е* В — *анџика-е* кџна Се, *дџ-е* уфџти Бо, *дџ-е* вџчџ Крњ, *жџ-ми-га-е* Бу, *лџџа-е* кџ-упџс У, *невџља-е* вџља Ов, *џна-е* била Тр, пре[в]џри[ј]о-га-е Ко, претџкџ-га-е Бра, *слаџба-е* наџа Ду, *сра-мџша-е* Со, *фџала-е* бџгу Па, *фџала-е-бџгу* Бо, *гледџа-е* Бр, *дџ-е* Ма, *имџ-е* Крњ, *мџрџа-е* ГД, *ошџушовџа-е* Ма, *сџџа-е* У, *чџвџа-е* В, *лежџала-е* Со, *манџкџла-е* хџана То, *идџшла-е* Ор, *ћџла-е* бџт Бу, *бџџело-е* Др, *лџџио-е* бџло Год, *вићџели-смо-е* Па, *дџбџро-е* учинџ[ј]о Ду, *џво-е* Бра, *кџко-е?* То, *кџ-е?* Па, Ду, Со, Бо, Год, Крњ, *мџло-е* трџбџло Брч, *његџ[в]џ-е* ГД, *ско-чџ[ј]о-е* Бр, *шџ-е* Ко, *шџџ-е* бџло? Ли, *блџзу-е* Брч, *кџзџа-му-е* Год, *сџ[н]-му-е* бй[ј]о Тр итд.;

џн-е дџбар Ли, *џн-е* укџпџн Се, *идџ-е* гџрџ[ј]о Ор.

(Иначе увек: *бџг-је* дџ Др, *дџџар-је* Па, *џн-је* В, Ко, Ду, Ли, Год, *шџџн-је* Ма, Крњ итд.).

119. Слични су односи и испред *a* (облици без *j* су много обичнији):

наџм Па, *под-наџм* Бр, *сџџн* Бр, *ћџџн* В, Ли, *чџџак* (тако редовно, исп. тач. 186), *обџџак* То, Со, *обџџкџ* Ко, Ор, *ћевџџкџ* Ду, Бо, *јџџ* Бу, Се;

ћевџџкџ Ли.

120. У групи *e*, *a* + *ja*, *jo*, *ju* су облици без *j* обичнији, али се ипак чује и *j*. Штавише, у таквом се положају јавља (иако ређе) и секундарно хијатско *j* (исп. тач. 128):

Дџџн Год, *вџџџ* Бр, *вџџџње* В, *завџџџаш* Ор, *завџџџа* То, *грџџаш* ГД, *грџџа* Бу, *огрџџаш* Ли, *огрџџа-се* Ду, Брч, Со, *огрџџало* Ма, *грџџу-се* Па, Се, *сџџаш* В, Ов, Бо, *сџџаше* Бр, *сџџу* Па, Ма, *лоџсџџасмо* Ду, *прџсџџа-сам* Крњ, *расџџџн* В, *усџџаш* Ко, *усџџџа* Со, *усџџџано* ГД — *блџџџала* Па, Бо, Год, Се, *блџџџале* В, Ду;

вџџџџџа Па, *угрџџџџала-се* Ли, *усџџџџџа* Брч.

У композицији и у сандију:

нџџк Па, *нџџкџ* Бо, *нџџкџџа* В, *валџ* *нџ-џ* (= одиста не ја) В, Ду, Ор, Со, Бо, Год, *нџ-џ*, бџџо-ми Па, Ли, Се, *нџ*, *нџ џ-ћу* То, *џре-џ* Ду;

нѣјаке Год.

121. Између вокала задњег реда губи се *ј* само изузетно:

покадање Со, *шрдало* Па, *заидак* Бр, *из-боа* Год, с ондга *крда* Бр, *на-крдѡ* краѣваѣ (иначе на-крај) Брч, Па, по-*дбичау* Бу, ис-*ѡрисоа* Брч; у свим је овим облицима *ј* много обичније.

Напомена. *коу* Ор, Ли, Се (обично *коју*) начињено је према *кой*, *коѡ* и сл.

122. За наставке *-ју* у 3 л. плур. през. и *-јући* у парт. през. важе ова правила:

а) *ј* се готово без изузетка чува код глагола IV врсте са основом на *-а* или *-у*:

вежују Со, *вљерују* Па, Се, *довришју* Бр, *дају* Ко, Год, *кажују* У, Брч, *кумју* Ма, *куију* Ду, Др, *обују* Ли, *иљују* Ор, Бо, *помањују* В, *прегледју* ГД, *[и]сју* Ко, *свукју* Бу, *снју* Год, *шнју* Па, *присѡдју* То, *шоарју* Крњ (обично *шодрѣ*), *чују* Ов, Ли итд ;

дајући Год, *кажујући* В, Бр, *кујући* Бу, *куијући* Ду, Ли, *прегледјући* Со, *снјући* Се, *[и]сјући* Ор, *чујући* Ко.

За губљење *ј* исп. *вљеру* Се.

б) код глагола исте врсте са основном на *-и* губи се *ј* врло често фонетским путем (примере исп. у тач. 124д).

в) Код глагола VI врсте много су обичнији облици без *ј* начињени вероватно аналогјом према осталим облицима презента:

доб[и]јау Се, *вдрау-се* Крњ, *вечерау* Брч, Бу, *глѣ[д]ау* В, ГД, *загњивау* Па, *дѡвау* Бо, *називау* Ко, *прозивау* Год, *знѡ* Со, *жнѡ* У, *играу* Ор, Ли, *имау* Ду, Ма, Др, *нѣмау* В, Бр, *јављау* Тр, *лѣгау* Год, *мбрау* То, *ошвдрау* ГД, *идѡау* Ов, Бр, *приидѡау* Кру, *пасѡу* Бра, *иштѡау* Ор, *илѡау* Др, *прѡчау* Со, Се, *ишчау* Ду, Бу, *испѡшѡау* Бр, *рѡѡау* Па, *рѡчау* Брч, Ма, *слѡшау* Ко, Бо, *смѡшау* Крњ, *сѡрѡау* То, *сѡрѣмау* Год, *фѡштѡау* Бра, Се, *узѡмау* В, *чѡкау* Бо, ГД, *дочѡкау* Ор, *чѡштѡау* Тр, Крњ, *шѡштѡау* Бу — *знѡјући* Со, *глѣдајући* Па, *дѡвајући* Бр, *имѡјући* В, *имајући* Ли, *кажѡивајући* Ко, *кажд[в]ајући* В, *слѡшајући* Бо, *чѡкаући* Др;

поред: *ваљѡу* Ор, *вѡрају-се* Ду, *прозивају* Год, *знѡју* Се, *имају* Тр, *кашѡигѡју* Крњ, *крѡдју* Ов, *мбрају* Бр, *сѡдѡају*

То, *пшшају* Брч, *пшцају* Па, *пушшѡју* Крњ, *рабѡшају* В, *ршчају* Ма, *ушрѡљају* Бо, *фѡшају* Ли, *чѡкају* Ко, *шибикѡју* Со — *жнѡјући* Бр, *шмајући* Год, *шшцајући* Ма, *слшшајући* Ду, *чѡкајући* Со.

Напомена. Код глагола II врсте са основом на *ј* оно се између вокала задњега реда по правилу чува:

кају-се Бр, *лѡју* Бу, *несшѡју* Се, *осшѡју* Брч, Бо, *пресшѡју* В, *усшѡју* То, *шрѡју* Крњ и сл..

(Исп. међутим *грѡу*, *сѡу*, где се *ј* обично губи гласовним путем).

123. У сандију се *ј* у оваквом положају губи само изузетно:

шѡ-шш-ѡ сѡд? Бр, *нашѡ ѡдно ѡгне* Па, *да-уршшѡмо* *нашшѡц* Бр, *тѡ-су-ѡ* (јој) *от-шр[в]ѡга* мѡжа В, *ка[т]-су-ѡ* (јој) *каѡли* ГД.

124. Засебно морамо да прегледамо случајеве у којима се *ј* налази иза *и*, а испред неког другог вокала. И ту је губљење *ј* врло често, али су и облици са *ј* несразмерно чешћи; испред вокала задњега реда они се штавише могу сматрати обичнијим. Али, као што ће се видети из примера у тач. 125 и 126, ту, у ствари, немамо чување етимолошког *ј*, него стварање новог, прелазног *ј*. Због тога се речи као *скрш[ј]ѡш* (< скриват) и *убш[ј]ѡш* изговарају једнако: са *ј* или без њега. То је у вези са начином како се те групе изговарају.

Видели смо да је за групе *ѡѡа*, *ѡѡе*, *ѡѡе* итд. карактеристично сужавање пролаза између оба вокала: док се год оно чува, чува се и утисак прелазног *ј*. Са оваквим сужавањем између вокала могу се изговорити и групе *иѡа*, *иѡе* итд., али да би се добио утисак прелазног *ј*, то није потребно. Да ли ће се при изговору групе *и + вокал* прелазно *ј* чути или неће, зависи од (несвесног) прекидања импловивне везе *и + вокал* услед чега се крај *и* тако рећи откида и преноси у други слог, што између *и* и потоњег вокала изазива утисак прелазног *ј*¹⁾. У оваквим случајевима, који су у нашим говорима уопште чести, имаће, дакле, и

¹⁾ Исп. de Saussure о. с. 89.

незнатно померање у начину артикулације за последицу јављање прелазног *j*, али исто тако и губљење етимолошког *j*, јер се ни оно по правилу не изговара са ужим пролазом од *j*.

После свега овога биће, држим, јасно, зашто у изговору *j* иза *u* влада нарочито велико колебање и зашто се оно, као што сам већ поменуо, не само лако губи, него се врло често јавља и тамо где му по етимологији није место. Другим речима, у групи *u* + вокал зависи изговарање односно неизговарање *j* од чисто фонетских услова.

а) У групи *uji* много су обичнији облици без *j* (исп. тач. 117).

б) У групи *uje* чува се *j* нешто боље, али и ту су облици без *j* обичнији:

ирије В, Па, Ко, Бр, Со, Ма, Ли, Год, Се, Бо, *нђ[ј]ирије* Ов, Бу, Бо, *ириенуиш* В, *ириенуло* Год, *Вдсилује* Со, *биѐм* Год, *биѐш* Ко, *биѐ* Бра, *биѐмо* Па, *добѐш* ГД, *добѐ* Ли, *убѐм* В, *убѐ* Ду, *убѐше* Брч, *убиѐн* Се, *виѐ* Год, *гњиѐ* Бр, *ѐм* Со, Год, *ѐш* Ду, Бр, Крњ, *ѐ* В, Бу, Ли, Се, *ѐмо* Бо, *ѐше* Брч, *изѐм* Год, *изѐмо* Со, *изѐ* ГД, *изѐше* Бо, *покрѐше* Ма, *сакрѐ* Ор, *да-скрѐм* Се, *није* В, Ов, Ор, Ду, Па, Ко, Брч, Бр, ГД, Со, Ли, Год, Се, Крњ, Бо, *иѐм* Со, *иѐш* ГД, *иѐмо* Со, *иѐше* Ма, не-*иѐм* Па, *исѐм* Крњ, *ѐиѐш* У, *ѐиѐмо* Тр, *смѐ* В, не-*смѐше* Бо, *смѐн-се* (смејем се) В, да-се-*смѐмо* Со, *насмѐ* Бр, *умѐм* ГД, *умѐмо* То, *умѐше* Брч, *разумѐм* Ов, *разумѐш* Ду, *разумѐ* Бу, *усѐ* Ма — из-*Азиѐ* Па, *Аустѐриѐ* Бо, о[д]-*змѐ* В, Па, Брч, *Илиѐ* Ор, ГД, *кадиѐ* Со, *ѐдгибиѐ* Др, *ракиѐ* У, Ду, Ли, о[г]-*Србиѐ* Бо, Се, *даѐе* (дахије) Па, *змиѐ* Ду, Бу, Крњ, *кадиѐ* В, *коншиѐ* Год, Ли, *судѐ* Бр, Год — *чиѐ* Кру, Со, Год, *ведриѐ* Ко, *жалѐ* Бо, *кривиѐ* Ду, *милиѐ* В, *ојасниѐ* Ор, *ојашниѐ* Па, *ѐожниѐ* Ду, *раниѐ* Ли, Со, *нђ[ј]чисѐиѐ* (најсигурније) Др;

ѐрије Ор, Брч, То, *убије* Крњ, *изѐше* Ов, *није* В, Ли, *сѐије* Бра, *раније* Ко.

У композицији и сандију:

ѐдан Бр, *ѐдна* Год, *ниѐдан* В, *ниѐдно* Бо, *кѐднога* Брч, *ниѐднѐ* Ор, *ниѐдне* У — *нѐ-би-е* пдзнѐ Др, *вдди-е* Се, *донѐси-*

е Крњ, *гѣи-е* Ор, *до[в]ѣди-е* Со, *абѣр-ми-е* стѣгѣ Бр, *жѣ[в]-ми-е* То, *дѣ-ми-е* Бу, *дѣ-ши-е* Ли, *рѣкѣ-ши-е* Бра;

ѣједно Брч, *свѣ-и-је* звѣ Се, *бджѣ-ши* *јѣра* В, Ко, Па, Ду, Брч, То, Бр, Бу, Ли.

в) У наставку *-ѣјѣ* за ген. пл. обичније је *ј*. То ће, вероватно, бити у вези са познатим појавом, да се у овом случају сваки слог изговара засебним експираторним ударом¹⁾, што, у вези са претходним и, спречава губљење прелазног *ј*: *ј* је обичније и у придевско-заменичком наставку *-ија*, али се у њему могу чешће чути и облици без *ј*.

змѣјѣ В, Бр, Год, Се, *кѣмишѣјѣ* Брч, *кѣнишѣјѣ* Бо, *сѣдѣјѣ* Па, Со, Крњ итд.

бѣѣшнија Брч, *бѣѣснија* Бо, *бѣљѣја* Ко, Брч, Др, *грѣкија* Бр, *дрѣгија* Ду, *жѣвија* Ма, *здрѣвија* Бра, *имућнија* Бр, *крѣвија* Па, *љѣшија* Па, Со, *мнѣдија* В, *ѣрѣвија* Бу, *ѣр[в]ѣја* Па, *стѣрија* Се, *сѣвија* Ли, *ѣошљѣднија* В, *овѣја* Бра, То, Бр, *шѣја* У, Бу, Ли, Крњ, Год, Се, *шѣзија* Бра, *овѣзија* Бр, *онѣја* Ко, Ду, Брч, Бо, *мѣја* В, Со, *његѣвија* Па, ГД, *нѣшија* Ов, Ма, *вѣшија* Ко, Па, Ор, *свѣја* Брч, Др, *о[т]-свѣја* Бу, *сѣмија* Бр, *сѣвојѣкија* Кру итд.

лѣѣија Год, *сѣромѣшнија* Со, *црѣѣнија* Брч, *овѣја* Бо, *нѣшија* Ду, *свѣјах* Па.

г) Нарочито велики број примера са *ј* забележио сам испред вокала задњега реда:

нѣмѣ кријѣнцијѣ (исп. млет. *creanza*) Бр, *ѣрѣјѣшѣно* Брч, Год, *ѣријѣшѣљ* В, Ор, Ду, ГД, *ѣријѣшѣља* Бо, Се, *с-ѣријѣшѣљом* У, Бр, *ѣријѣшѣљи* Се, Ор, *ѣријѣшѣљѣ* Со, *ѣријѣшѣљима* Крњ, Ко, Ли, *нѣѣријѣшѣљ* Бо, *нѣѣријѣшѣља* В, Па, *нѣѣријѣшѣљѣу* ГД, *нѣѣријѣшѣљом* Бр, *нѣѣријѣшѣљи* Ду, *нѣѣријѣшѣљима* Бо, *бијѣк-се* В, *бијѣше* То, *добѣјѣшѣ* Кру, *добѣјѣмо* Др, *одбѣјау* (одбијају) Бо, *сѣбијѣли* У, *убѣјѣшѣ* Ли, *убѣјѣмо* Брч, *убѣјѣдли* Со, Др, *завѣја* Год, *жѣвѣјѣк* Па, *жѣвѣјѣше* Ли, *грѣјѣшѣ* (обично *грѣ[ј]ѣшѣ*) Па, *зубѣјѣше* (обичније *зѣљѣше*) Ли, *кријѣше* Ов, *ломѣјѣк* Ма, *ѣлѣшѣјѣк* (об. *ѣлѣѣк*) Кру, *ѣијѣу*

¹⁾ Исп. мој чланак *О физиолошком кванѣишѣшѣу у срѣскохрѣвѣшѣком* (Споменица десетогодишњице рада Више педагошке школе у Београду 68, Београд 1935).

(пијаху) У, *сѣјаш* Крњ, *сѣјаше* Ко, *расѣјана* Ду, *смѣја-се* (смејао) То, не-*смѣја* (не смех) ГД, *смѣјасмо* Брч, *умѣјах* Ду, *умѣјасмо* Бу, *Србијанци* Па, *Србијанџџ* В, *Талијанци* Бо — *Андрѣја* Со, *Бушашлија* Бо, за-*Ђорђију* Брч, *змѣјом* Бо, *Илѣја* Бр, Со, с-*Илѣјом* Год, *кѣншија* Бо, *комшију* Бр, *лешурђију* Ли, *нѣхѣју* Брч, *ѣѣ[н]сију* Ор, *ѣдгибија* Ли, *ѣѣадѣја* Бр, *ракѣја* Со, *ракѣјом* Бр, *Рбѣнију* Па, *Рѣсија* Брч, *Србија* Бу, *Србију* Се, сѣ-*Србијом* Др, *ѣѣ[н]сѣју* Па, *височѣја* Ор;

ѣриѣшељ Ов, Ко, Ма, *ѣриѣшеља* Бра, Крњ, с-*ѣриѣшељом* У, *ѣриѣшељи* Брч, Ду, *ѣриѣшеље* Кру, Тр, *ѣриѣшељима* То, Др, *нѣѣриѣшељ* В, Бо, *нѣѣриѣшеља* Бра, Ма, *нѣѣриѣшељу* То, *нѣѣриѣшељом* Ко, *нѣѣриѣшељи* Тр, Се, *нѣѣриѣшељѣ* Ов, Со, *нѣѣриѣшељима* Па, Ли, *добѣјмо* Се, *убѣјли* Па, *што-зѣјш?* В, *угрѣјали* Год, *ѣрошѣидѣш* Бо, *Србиѣнце* Бо — *Андрѣја* Крњ, с-*Андрѣјом* Брч, *Арбѣниѣм* Се, *ѣриа* (свежи ваздух) Ду, Ор, *бискуѣју* Бр, *дѣвѣа* Год, *Илѣа* В, Бу, Бо, Се, *Илѣу* То, Бр, с-*Илѣјом* В, Па, Со, Крњ, *кадѣа* Кру, *комшија* Бра, *комшију* Тр, Брч, *меѣедѣа* Крњ, с-*ѣрдиѣм* В, *ѣдгибија* В, *ѣѣадѣу* Ду, *ракѣа* Тр, *ракѣу* Се, *ракѣјом* Ко, *Рбѣнију* Др, на-*робѣју* Ду, *Рѣсија* У, Ор, ГД, Крњ, *Србија* Па, Брч, Год, *Србијом* Со, Ли, *судѣа* Ко, *судѣу* Со.

д) Наставци *-ију* за 3 л. плур. през. и *-ијући* за парт. през. су обичнији без *ј*:

биу Бу, Се, *биу-се* В, *избѣу* Бра, *ѣобѣу* Ко, *убѣу* Со, Год, *ѣвѣѣу* У, *развѣу* Др, *грѣу* Па, Бр, *удѣу* Тр, *ѣу* Ду, Ма, ГД, *ѣокрѣу* Бр, *скрѣу* Ли, *ѣиу* Ко, Др, *наѣѣу* Бу, *сѣу* Брч, *смѣу* В, Ли, не-*смѣу* Бр, Крњ, *смѣу-се* Со, Др, *досѣѣу* Ма, *умѣу* В, Па, Брч, Бр, не-*умѣу* Ли, Год, Се, *разумѣу* В, У, Ор, *шиу* Ду, ГД — *биући* Ли, *ѣући* Год, *ѣиући* Ду, Бу;

бију Па, *бију-се* Год, *добѣју* Бр, *сѣвѣју* Кру, *изѣгнѣју* У, *крију* Ли, *ѣолѣју* ГД, *ѣију* Бо, *смѣју* (смеју) То, *умѣју* Ко, Бу, *сѣшију* В — *кријући* В, *смѣјући* Па.

125. Секундарно *ј* (*ѣ*) јавља се много чешће од секундарног *в*.

На основу факата изнетих у тач. 124 биће јасно да се секундарно *ј* јавља првенствено и за *и*, и то ретко у групи *и + и*, а прилично ретко и у групи *и + е*. Насупрот томе, у групи *и + а*, *о*, у прелазно је *ѣ* врло често:

и + и: како *жијџиш?* Па (иначе увек *ии*, односно *ӣ*, исп. тач. 58 и 117);

и + е: тешко *жијѣ* Бр¹⁾;

и + а: *кијџиш* Па, *кијџиш* Год, *кија[в]ица* Бу, *Мијаило* Год, *Мијаље[в]ић* Ли, *бѣз-грија* В, Бо, *џд-грија* В, Брч, Бр, Ли, Год, *џд-мија* В, Год, *џ[т]-смџа* В, Год — *жија* била Ду, *Жијџинов* Па, *на-лијџду* В, *избачија* Крњ, *бијџиш* Тр, *бијџло* Бр, *доукијџиш* Бр, *дарџијџиш* Ов, *дирџијџк* Брч, *дозџџам* В, *о[д]-зијџиш* Ма, *загњџијџиш* Бу, *кажијџиш* Па, *ирекрџијџиш* Др, *скрџијџиш* Со, *почијџиш* Бр, *почијџали* Брч, *иџчијџало* В, *ужџија* ГД, *целијџиш* Бо, *крија* Па;

и + о: *галијџиш* Год, *дџицијоски* (придев од *Дџпило*) Ду, *иоџдџијонџк* Се, *забијџо* (ограда) ГД, *ирџџијо* Со, *цијџо* Крњ — *Мијџџџан* В, *иџијо* Год — *слијџо[в]ицу* Ли, *крџџџога* Па — *ја-и-џни* Ма, *и-џ-џни-су* стџгли Брч, *чинџ-џ-он* тџ То, *ни-џ-џка* ниџсам склопџијо Бу, *и-џ-џиџ[иш]* В, Кру, Па, Брч, Ма, Ли, Бо, Год.

126. У парт. перф. на *-ио* ствара се по правилу прелазно *ј*; могу се додуше чути и облици без *ј*, али су много ређи:

бијџо В, Ко, Ду, Брч, Бр, Ор, Бу, Со, Бо, Год, ГД, Ли, Се, Крњ, *дџџијо* Бо, Др, *убијџо* Ма, *борџијо* Ли, *бранијџо* Ор, *видијџо* Брч, Се, *волџијо* У, *го[в]џријџо* Со, *огрџџијо* Па, *дворџијо* В, *поџџџлијџо* Ду, *дџнијџо* Бра, *женџијџо* Бу, *оженџијџо* ГД, *жи-вијџо* Ко, *заб[о]рџвијџо* Ов, *ијџо* Бр, *изџијџо* То, *јџвијџо* Др, *куџијџо* Год, *куџијџо* Ли, *ирџлијџо* Крњ, *мислијџо* Бо, *мишлијџо* Бр, *молџијџо* Кру, *облџџџијџо* Со, *оидџијџо* В, *осџџџијџо* Ду, *осџџџијџо* Бр, *зайџџијџо* Се, *иџлијџо* Бу, *иџијџо* Па, ГД, *иџијџијџо* Бра, *иџнијџо* Год, *илџџијџо* Ма, *иџоџџијџо* Тр, *ирџшијџо* То, *ирџмијџо* Ду, *раџџијџо* Ор, *разумџијџо* Ко, *раџнијџо-се* Др, *урџнијџо* Крњ, *доселџијџо* В, *седџијџо* Ли, *сијџо* Ов, *слџџијџо* Бо, *слџџијџо* Со, *срџијџо* ГД, *шра-жијџо* Крњ, *иошрошијџо* Ду, *удџријџо* Со, *улџџијџо* Ор, *учџијџо* Бо, *учинџијџо* Ов, *оџијџо* Се, Ко, *дџџџијџо* Ду, *наоџијџо* Ли, *иџијџо* (хтео) В, *сиџијџо* (idem) Крњ, *у[в]рџџџџијџо* Ли, *иџрошијџијџо* Кру, *џџџијџо* Ко;

¹⁾ Примере за *џ > ије* исп. у тач. 25 и 26, а за *џје > ије* у тач. 31.

био Па, дѣбио Брч, Год, видио Со, дѣсио В, мѣшлио У, молѣо То, пѣйио Бо, Ор, рѣдио Год, сѣо В, скѣйио Кру.

Изговор без *ј* чини се, дакле, обичнији, ако је претходно и неакцентовано.

и + *у*: фијурѣн Ли, шѣйјѣни В, шѣјѣ (тиху) Бра, дѣјѣ Па, жѣјѣ Ма — да-нѣ-*ј*-ѣрѣк Па.

127. У групи *е, а, а, о, у* + *и* је секундарно *ј*, природно, много ређе:

е + *и*: по-сѣрѣји Бра, Дрѣчејицу Др, пѣшрѣјѣли Па, Милѣји Ли, мѣжеји В — не-*ј*-пѣшѣм нѣшта Бр;

а + *и*: снѣји Год, сѣјиле-се Па;

а + *и*: шѣјѣн Брч, шѣјѣна Се — пѣшрѣјѣ Па, орѣји Ор, Ду, ГД, Глајѣнићи Па, Дѣјѣд Па, обљѣјѣш Бр, куљѣјѣна Ко, набѣјѣш Ду, набѣјѣк Ма, наздрѣјѣли В, најрѣјѣше Ор, Сѣјѣн-дѣн Па, пѣ-шрѣји Бр, брѣјѣ Бо, најѣкѣ Со, нѣ-*ј*-ѣр Бра;

о + *и*: Бѣкојѣк Со, лѣсѣојице Ли, пѣолојѣну Ду, удѣјѣѣ Бу, гѣшѣјѣмо Бра, кѣмојѣма Кру, Машѣнојѣнѣ Па;

у + *и*: коѣјѣ Ов, Ма, дѣјѣ В, Бра, Крѣ, шрѣбуји В, Бу, Се — *у-ј*-ѣд[а]-Андрѣна Брч, *у-ј*-индѣрд Бр, *у-ј*-ѣр Ко.

128. Врло је ретко секундарно *ј* у групи *е* + вокал задњега реда; у обрнутој групи вокал задњега реда + *е* нисам забележио ни један сигуран пример:

пѣејео Бра, брѣјѣоскѣга Па, сѣејѣона Бр, сѣејѣонѣ Ду, дѣбѣјѣ В, вѣсејѣ Ли.

Напомињем да је у свим овим случајевима *ј* упадљиво слабо. У облике придева вѣсејѣ, дѣбѣјѣ могло је *ј* ући и аналогичном (исп. ниже).

129. Између вокала задњега реда забележио сам секундарно *ј* само у:

бајѣл (велики куфер) Брч (исп. млет. *baul*), бајѣн (*idem*) Брч, пѣјѣн (исп. млет. *radn*) В, Па, Год, пѣјѣнићу Бр (поред обичнијег баѣл, баѣн, пѣѣн).

130. Испред консонанта забележио сам секундарно *ј* у: пѣдѣјѣник Ко, Год, пѣдѣјѣника Па, пѣдѣјѣником То, пѣдѣјѣнићи Со, пѣдѣјѣници Крѣ, Ли, пѣдѣјѣникѣ Бр (поред пѣдѣјѣник), исп. и необично будѣјѣнѣсѣ Бо (иначе увек будѣјѣнѣсѣ).

131. У свим је осталим забележеним случајевима *ј* дошло неком аналогijом:

а) у примерима као *дждаја В, Ду, Па, Бо, дждајѐ Год, дждају В, Па, дждајѐм Бо, снџја Бо, снџју Год, снџје Ко, шнџје Па, шнџјо Па, сѣрѣја Со, сѣрѣју Ли, орџја Бо, ѓрџџ Бр, Брч, бѣз-грѣја Брч, грѣјѓвџ Бо, грѣјѓшѣ Бу, *глџја* (необично) *Крњ* и сл., дошло је *ј* према облицима са наставком *и* (*дждаји* итд.); исп. и *мелејѓн В* (према *милијѓн*);

б) *зџје Па, зојѓ-се В, Па, Год, Ли, бљѣју* (бјеху) *Бра, Па* начињено је вероватно према паралелним облицима других глагола;

в) у већим размерама јавља се аналошко *ј* у наставку парт. перф. на *-уо* и *-оо*, много ређе у *-ео*:

врнѓју Па, Бр, обрнѓју То, ѓогѓнују В, ГД, Се, сџгнѓју Ко, крѣнѓју Ор, Со, Бо, скрѣнѓју Ов, замѓнѓју Ма, размѓнѓју Ду, ѓднују Па, Се, освѓнѓју В, Тр и сл.;

зѓѓју Ли, уѓѓју-сѣ Брч, ѓбују-сѣ Кру, Год, сџзују-сѣ Бра, ѓрдсују У, Др, разџсују Ли, чѓју Ор, ГД, Др;

довѣју Па, одвѣју Ор, ѓовѣју Бу, увѣју Се, ѓѓѣју Год, ѓрѓѣју Ов, оѓлѣју Ко, сѓлѣју Бра, ѓшѣју Ду, ѓѓчеју В, заѓѓчеју Брч, ѓзеју Крњ.

Облици *довѣо* и сл. су, као што сам рекао, много обичнији него *довѣју*; *зѓѓ* је такође прилично често, али бих рекао да је *зѓѓју* обичније; *врнѓју* се не чује уопште.

Од осталих глагола забележио сам само *игрѓју* *Крњ* (иначе редовно *игрѓ* и сл.).

132. Опште тенденције у развиту *ј*.

І ј се губи у већим размерама:

а) на апсолутном почетку речи испред вокала предњег реда (*ѣсѓм*);

б) на апсолутном крају речи иза *и, е* (*убѓ, усѣ*);

в) у средини речи испред партикуле *-зи* (*нѓѓзи*), у суперлативном *нај-* (*нѓлѣшиј*) и у предлозима (*крѓ-нѓс*); иначе се губљење испред консонанта ограничава на одређене изразе (*зѓмѓш*);

г) у интервокалном положају испред вокала предњег реда, нарочито испред *и* (*боѓм-се, куѓѓѣм*); иза вокала предњег реда влада колебање, али облици без *ј* ипак претежу

{*йридѣель, йрѣе, сѣайш*); између вокала задњегa реда губи се *ј* само спорадично;

д) аналошка образовања претстављају императив и 3 л. пл. през. глагола VI врсте (*дѣ, дѣаше, не-дѣу* према *дѣм*), а до извесне мере и облици са *-је-* глагола VII и VIII врсте (*одвѣен* према *одвѣйм*).

II секундарно се *ј* јавља:

а) најчешће у групи *и + а, о, у* (*лијѣда, дѣйијоскѣ, фи-јурин*), ретко у групи *и + е* (*жѣјѣ*), а само изузетно у групи *и + и* (*жѣјѣш*);

б) много је ређе секундарно *ј* у групи *е + вокал* задњегa реда (*брѣјоскѣ*) и у обрнутој групи *а, о, у, е + и* (*набѣјѣш, удојѣца, ѱ-ј-йр, Дрѣчејѣца*);

в) између вокала задњегa реда развија се секундарно само спорадично (*йѣјѣн*);

г) у приличном броју случајева (*йждаја, зојѣ-се, йогѣ-нујо, чѣјо, довѣјо, можда и йодѣјѣнѣк*) јавља се *ј* под утицајем какве аналогije.

Асимилација

Црмнички говор показује тенденције ка разноврсним асимилацијама. Одмах истичем да је већина асимилација које ниже наводим сасвим обична у изговору старијих људи, док се код млађих у знатној мери губи.

133. *н* испред лабијала прелази чешће у *м*:

зелѣмбѣн (гуштер) В, Бра, Па, *зелѣмбѣна* Ко, Брч, *зелѣмбѣни* Бр, Бо, *сѣрамѣуѣици* В, Ов, Ду, ГД, *сѣрамѣуѣициѣ* Бу, *сѣрамѣуѣици* Ли, Год, *сѣрамѣуѣициѣм* Бра, Па, Со, Крњ, [*ј*]*једѣмѣуѣиш* В, У, Па, Тр, Бр, Ли, Со, Крњ;

поред: *зелѣнбѣн* У, *зелѣнбѣна* Год, *сѣранѣуѣици* Кру, *сѣранѣуѣициѣм* Бр, [*ј*]*једѣнѣуѣиш* Ор, Кру, Бра, Ду, Бр, ГД, Ма, Год, Се, Др.

Као што се види, *н* је обичније у оним речима у којима је веза са основном речи јасна (*једѣнѣуѣиш*), док у речима у којима је та веза олабављена (*сѣрамѣуѣици*) или се и

потпуно изгубила (*зелѣмбаћ*) преовлађује *м*. Према томе је јасно да ће у сандију *м* бити прилично ретко:

Деам-йойѓв Бр, *Јо[в]ам-Павло[в]* Па, *Јо[в]ам-Пѣшро[в]* В, *јѣдам браѓ* Па, *јѣдам йѓй* Ду.

134. *м* испред дентала (*ш, ђ, ц, ч, с, ш*) прелази у *н*, а испред велара у *п*:

а) *м > н*:

зйнски (зимн) В, Па, *зйнскѓ* Ли, *зйнскѹ* Со, *коншй[ј]а* В, *кѓншйѣ* Ов, *кѓншйју* Ду, *коншйи* Бо, *коншйе* Брч, *коншилѹк* Ор, *коншилѹк* В, Ли, *крнче* Па, *крнци* Бра, *кѹншй[в]о* Кру, Ду, *нѧ-кѹншй[в]о* Бу, *лйнскй* (= придев од Лимљани) Ор, *лйнскѓга* ГД, *Скѧлу Лйнску* Ли, *Капа Лйнскѧ* (једна пећина) Па, *Лйнскѓ Пѓље* Год, *занчѧш* (замаћи) Ма, *зѧнча* У, *занчѧ* Бо, *занчѧли* Бу, *мѓнче* Па, Брч, Со, Бо, ГД, Ли, *мончѣша* Ду, Се, *мончѣшу* Кру, Тр, с-онћем *мончѣшом* ГД, *мончйћу* Бр, *мончйна* Се, *мѓнци* Ов, *мѓнцима* Крњ, *мѓнчѧѓ* В, У, Ко, Ма, Др, *мѓнчѧди* То, *нйѣнци* (неми људи) В, *йѧншйш* Ду, Крњ, *йѧншйм* В, *йѧншй* Со, *йѧншймо* Бо, Год, *йѧншѣ* Ко, Ли, *уйѧншй[ј]ѓ* Бр, *уйѧншйла* Па, *уйѧншѣ* В, *уйѧншйсмо* Со, *ош-йѧншйвѣѣка* Бо, *ош-йѧншйвљѣка* Брч, *самдрѹгѧ* Па, Ли, *се[ѓ]ѧндесѣ[ш]* У, Кру, Ду, Тр, То, Крњ, *се[ѓ]ѧндесѣше* Со, *се[ѓ]ѧндесѣшу* Год, *осѧндесѣ[ш]* В, Ов, Ду, Брч, ГД, Бо, Др, *осѧндесѣшу* Ли, *синсйја* „лула“ Па, *синсй[ј]ју* У < тур. *sim sijah*¹⁾.

поред: *зймскѓга* Крњ, *комшй[ј]а* Ко, *кѓмшй[ј]е* Год, *кѹмшйва* Па, *лймскѓга* Брч, *момчѣша* У, *йѧмшйм* То, *самдрѹгй* В, *самдрѹгѧ* Ду, Бу, Со, *седамдесѣш* ГД, *симсйју* Ду итд.

Нарочито чест је овај прелаз у с а н д и ј у (при чему је *-н* по правилу редуковано):

бойн-се Со, *глѣ[ѓ]ѧн-ше* Ду, *држйн-се* Год, *жнѧн-ше [ј]ѧ* Брч, *знѧн-ше* Се, *зовѣн-се* Ли, *йѣн дѓма* Крњ, *ймѧн цйѣлу* баштину Бр, *нѣмѧн шйѓ* дрѹгѓ зборйт У, *кѹмйн-ше* бѓгом Па, *прѣћи-се*, *мѓлйн-ши-се* Ор, *мѓлйн-ше* кѧ-бѓга, *остѧ[в]и-ме* Па, *мѓрѧн чѣкаш* Др, *смйѣн-се* (смијем се) В, *с-јѣшѓн шйцѣ* Ов, *ѓсан дѧнарѧ* В, *ѓсан рѧлѧ* Ко, *сѧн сѣбе* Бу, *свѣчйн-се* кунѣ

¹⁾ Исп. Елезовић, *Речник косовско-мешохиског дијалекта* II, 225.

В, ја-*сан-се* мѣкѣ ГД, дигѣ-*сан-се* Год, ѿбрѣкѣ-*сан-се* Бр, пѣ-*пео-сан-се* Ли, на-јѣде-*сан* ш-њим Па, нѣ-*сан* чѹјо Ма, нѣ-*сан* чѹ[ј]о Тр, старѣ-*сан* чѣк Бо.

У неколико случајева нисам забележио чисто -н, него неки прелазни глас између н и м (обележавам га са н):

мѣран-*ше* гонит В, смѣ[ј]ѣн-*се* Бр, сѣ-*своиен* сѣном Ли, чѣн-*се* врѣм Па, на-чѣн-*си* тѣ напрѣ[в]ѣла Се и др.

Напомена. Облике речи *Њѣмѣц*, *Њѣмѣц* бележио сам међутим редовно са м: *Њѣмца* Ор, Ма, *Њѣмцу* Бу, *Њѣмци* В, Ду, Бр, Ли; само из Крњ имам једаред *Њѣнци* (исп. међутим горе *нѣнци*).

б) м > п:

У речима: *крѣка* Па, *крѣку* Бра, *мѣка* В, Ор, *мѣку* Бр, Бо, *мѣком* Брч, *слѣка* Ли, *слѣку* Ко, *слѣке* Кру, *ѹка* (хумка) Па;

у сандију: не-*дѣп-га* Па, *држѣп-га* Ко, *ѣдѣп-га* звѣт Бра, не-*ѹшѣп-га* Бр, *ногѣп-га*-[ј]е удѣри[ј]о Бу, с-*ѣнѣ*[н] *нѣжоп-га*-[ј]е зѣклѣ Год, *ѣлѣп-га* заждѣјо (= пламен) Ли, ни-*ѹрсѣп-га* нѣ тѣкѣ Ор, *рукѣп-га*-[ј]е уфѣти[ј]о Ли, *сѣдѣп* грлѣ В.

Забележио сам опет неколико случајева у којима асимилација није била потпуно извршена, него се добио утисак прелазног гласа између п и м (н):

нѣсан-га вѣди[ј]о Брч, *нѣсан-га*-ни тѣкѣ Се, *нѣсан-га* мѣгѣ нѣн Бо, *глѣвѣн-га*-е плѣтѣ[ј]о У, *свѣн* *гранѣцѣм* Бу.

135. Прелаз *с, з > ш, ж* испред одређених сугласника врши се у знатно већем обиму него у књижевном језику:

а) Познато правило ијекавског књижевног говора, да се прелаз *с, з > ш, ж* испред *љ* и *њ* не врши α) ако је *ље, ње* постало од *лѣ, нѣ*, β) у глаголским префиксима и γ) у засебним речима¹⁾ — не важи за црмнички говор; у њему у свим овим случајевима *с, з* обично прелази у *ш, ж*:

α) *шнѣго*[в]ѣ У, *шнѣгѣ*[в]ѣ Се, *шнѣш* (снівати) Со, *ѣд-шље* (после) Ко, Год, *ѣдшлѣн* Ор, *ѣшлѣднѣ* Ма, *ѣшлѣднѣ* Кру, *ѣшлѣднѣме* В, *ѣшлѣднѣме* Др, *наѣшлѣтѣку* Па, *шлѣѣило* Ду, *шлѣѣчеви* То, *шлѣѣчеве* Ли, *ѣжлѣда* Ов, *ѣжлѣт*

¹⁾ О колебањима у том правцу код Вука исп. Maretić, *Gramatika i stilistika* 71—72.

(ослабити) Бр, *иджљеда* Ор, *иджљеду* Брч, *иджљеде* Па, *иджљедама* Крњ;

β) *шљѣћ* Бу, *шљѣгѣ* Бо, *шљѣгло* Ду, *шљѣгли* Ли, *шљубили* Бр, *ижљѣћ* Тр, *ижљѣгоч* В, *ижљѣгѣ* Бу, *ижљѣгла* Брч, *ижљѣгли* Ма, *ижљубили-се* Ко, *рѣжљуби-се* Кру, *ражљубила-се* Со;

γ) *ш-нѣ* У, *ш-нѣгдвием* Брч, *ш-нѣкиема* То, *ш-нѣм* В, Па, Ду, Бр, Ли, Се, *ш-нѣма* Со, Год, Крњ, Др, *ш-нѣнием* Бра, *ш-нѣовием* Брч, *ш-нѣм* Тр, Бо, Др, *беж-нѣ* Ко, Се, *иж-нѣ* ГД, *иж-нѣга* Крњ, *иж нѣдѣрѣ* Год, *уж-нѣ* Па, *ш-љубом* Бра, *ш-људима* Ду, *ш-љубишем* Тр, *беж-људи* Ов, *иж-љубишга* бѣја Со.

Облици са неасимилованим *с*, *з* су много ређи:

идсле Бо, *идслѣн* Ли, *идслѣднѣга* Со, *идслѣднием* ГД *озлѣш* Год, *идзлѣде* Бу — *излѣгѣ* То, *рѣзљуби-се* Бр — *с-нѣма* В, Па, *из-нѣга* Ли.

Врло је ретко *с*, *з* (на крају префикса и предлога) испред *ћ* и *ђ*:

истѣра Ли, *из-ђѣда* Год, *з-ђецом* Бр;

(иначе увек: *иштѣраш*, *рѣжђѣли*, *беж-ђѣкѣ* и сл.).

в) Испред *ј* остаје међутим *с*, *з* у префиксима неизмењено¹⁾. Забележио сам само *шјѣдш* „сјахати“ Па и *ражјѣшнш* Бр, али и једно и друго је необично.

Иначе имамо:

сјѣ[х]аш В, Па, Брч, Бо, Крњ, *сјѣ[х]а* Ду, Год, Бр, *сјурѣ[ј]о* Ор, *изјѣшли* Ли, *изјѣгнш* Со, Год, Се, *разјѣснш* Ли Бу, *разјурш* То и сл.

Већи број примера забележио сам у сандију, само што је *ш*, *ж* у том случају било умекшано (*-с ј- > -с ј- > -ш ј-*):

идѣ ш-шјѣлом Бр, *ш-Јо[в]ѣном* Па, *ш-Јоком* Ду, *ш-јунѣцима* Ли, *беж-јунѣкѣ* Ко, *иж-Јо[в]ѣна* Па.

И ту су међутим облици са *с*, *з*, много обичнији.

Напомена. О *хћ*, *хч* исп. тач. 88а.

136. Консонантске групе *-ћски*, *-чски*, *-шски* (*-дски*) развијају се овако²⁾:

¹⁾ Уколико се не врши јотовање, исп. тач. 1456.

²⁾ О облицима који су се развили нефонетским путем исп. Придеве.

а) Придеви на *-ћски* гласе обично *-цки*, ређе *-ћки*:

бълоѡѡ[в]лицкѡ В, бълѡѡѡвлицкѡга Ко, бѡлѡвицкѡ Па, бѡлѡвицкѡ Кру, бѡлѡвицкѡ Год, бѡлѡвицкѡме Ли, гѡјницкѡ (Гојнић) Се, гѡницкѡга Бр, Гѡницкѡ Долѡна Брч, Гѡницкѡ (= Гојнићка, презиме) Ма, нѡшицкѡ Год, нѡшицкѡ Бо, Крњ, ѡѡѡицкѡ (Пепићи = планина изнад Годиња) Па, То, Со, Год, ѡѡцкѡ В, ѡѡцкѡ Со, Ли, Др, ѡѡцкѡга ГД, ѡѡцкѡ Ду;

поред: *бѡлѡвићкѡга Па, гѡнићкѡ Бр, нѡшићки[j]ѡ Брч ѡѡићкѡ Бр, ѡѡћкѡ Бра.*

б) Придеви на *-чки* гласе обично *-чки*, ређе *-цки*:

сѡчкѡ (Сеоце) Ко, Ов, сѡчкѡ Крњ, сѡчкѡ Год, сѡчкѡга Бр, Рѡдуш Сѡлѡчкѡ (лука) Ли, бѡичкѡ (Банце) В, бѡичкѡга Бр, бѡичкѡ Ду, Баичкѡња Ли, цр[м]нѡичкѡ В, Ов, Па, Брч, цр[м]нѡичкѡ У, Со, цр[м]нѡичкѡ Ма, цр[м]нѡичкѡга У, Кру, цр[м]нѡичкѡ Се, цр[м]нѡичкѡ Ли, цр[м]нѡички[j]ѡ Бо, цр[м]нѡичкиема Ма;

поред: *сѡцкѡ Па, бѡицкѡ Бр, Год, бѡицкѡме Ли.*

в) Придеви на *-шски (-дски)* гласе обично *-цки*, ретко *-ски*:

брѡцкѡ Год, Ли, брѡцкѡ Па, Бр, брѡцкѡга Ду, брѡцкѡ Бу, брѡцкѡ В, брѡцкѡ Бра — грацкѡ Бо, Се, грацкѡ Ор, грѡцкѡ Год, грѡцкѡј У — ѡѡцкѡ Ду, Кру, ѡѡцкѡ Па, ѡѡцкѡга Год, ѡѡцкѡ Брч, Ли, ѡѡцкѡ Брч — нѡрѡцкѡ Ду, нѡрѡцкѡ Бу, нѡрѡцкѡ Ко, Др, нѡрѡцкѡ В — царигрѡцкѡ То, царигрѡцкѡ У, царигрѡцкиема Се и сл.;

поред: *тѡкѡга нѡма ѡѡскѡга нѡе бѡло Бр, нѡшта кѡ[д]-нѡѡга ѡѡскѡга нѡма Па, царигрѡцкѡ Бр.*

Иначе *ш* и *с* при додиру остају обично неизмењени; тако је на пр. обично *Пошселѡне* (исп. ипак *у-Поцѡље* „долине испод Дупила“ Па, *Поселѡнскѡ* Луг Ко).

г) Наставак *-жсѡво* гласи по правилу *-шѡво (дрѡшѡ[в]ѡ)*; *-чсѡво* > редовно *-шѡво (јунѡшѡ[в]ѡ)*.

137. У суседству назалних гласова постају *в, л* и *љ* често и сами назални (прелазе у *м, н* и *њ*):

а) *в* испред *н* и *њ* > *м*:

гѡромница Бр (исп. гѡровница Крњ), глѡмнѡ Кру, глѡмнѡ Ко, глѡмно Ма, глѡмнѡцѡ Ду, у-глѡмнѡм То, ѡглѡмница (јастук) Ор, Ли, [ѡ]дѡмно В, Ов, Брч, Бр, Бу, Со, Бо, Год, Се, Др, ѡрѡдамно ГД, дѡрѡмнѡ Па, Бра, дѡрѡмнѡ кошѡља

Бо, *дврѣмнѣ* Крњ, *дѣмно* Брч, *днѣмничѣр* Бр, *држѣмнѣ* У, *држѣмнѣ* Ду, *држѣмнѣ* Ов, *Дубрѣмнѣ* Бр, *Дубрѣмнѣ* Па, *душѣмнѣ* Ли, *ѣозѣмнѣ* Ду, *ѣмнѣсѣ* Брч, *кѣмнѣ* Со, *крѣмнѣ* В, Бр, ГД, *крѣмнѣ* Ор, *крѣмнѣ* Год, *крѣмнѣ* Ко, *ломнѣ* (пушка) Бу, *нѣрѣмно* Ма, *нѣрѣмна* ствѣр Крњ, *ѣмна* Ко, Се, *омнѣ* В, *омнѣ* Брч, *ѣснѣмнѣ* Тр, *ѣснѣмнѣ* Бу, *ѣшрѣмнѣ* У, То, *ѣшрѣмнѣ* Кру, *Плѣмнѣ* (планина) ГД, Год, *Плѣмнѣ* В, Со, Крњ, *ис-Плѣмнѣ* Бу, *ѣрѣрѣмнѣсѣ* Ду, *ѣрѣшѣмно* Ли, *ѣукѣмнѣ* Брч, *ѣукѣмнѣ* Ов, *рѣмно* Со, *рѣмно* Бра, Ор, *рамнѣ* Се, *рамнѣ* Ма, *рамнѣ* Ор, *рамнѣ* Брч, *рамнѣ* Брч, *зарѣмнѣ* Ду, *срѣмнѣ* Бу, *рѣѣмно* Бо, *слѣмнѣ* Ко, *слѣмнѣ* ГД, *ѣра[в]ослѣмнѣ* Па, *сѣанѣмнѣ* Год, *сѣанѣмнѣ* Со, *сѣанѣмнѣшѣво* Крњ, *ѣѣмно* Ма, *ѣѣмнѣ* Се, *ѣѣмнѣ* Крњ, *ѣѣмно* Бо, *ѣѣмно* Тр, *ѣѣмно* Бра, *ѣѣмно* Ли, *ѣѣмно* Со, *ѣѣмно* ГД; исп. и Обѣшѣ-сам *Дѣмно* и *Лѣмно* (Дувно и Лиивно) и нѣѣ-да-те нѣѣ Ли — *глѣмнѣ* Па, Год, *глѣмнѣ* Со, *зѣ-глѣмнѣ* Ли, *грѣмнѣ* *ѣкѣѣ* В, Бо, Год, Се, *грѣмнѣ* (ниска) Со, *жрѣмнѣ* Бра, *нѣ-жрѣмнѣ* Па, *рамнѣш-се* Бр, *рамнѣла-се* Со, *ѣѣмно* Бу, *ѣѣмно* Брч, *ѣѣмно* Ли;

у сандију: *здрѣмнѣ* бѣ[ј]о Ов, *жѣмнѣ* бѣ[ј]о Ко, *ѣрѣшѣмно* ѣѣ В, *брѣшѣмно* нѣ[в]ѣ Со, ѣѣмнѣ Ли¹⁾.

Према косим падежима начињено је и

ѣман Ор, *дврѣман* Па, *ѣрѣрѣман* Бр, *рѣман* Брч, *слѣман* Бр, *ѣѣман* Ко, *ѣѣман* Со, *жрѣмнѣ* Па (у овим је облицима *в* много обичније).

Напомена. *ѣрѣшѣмно* (преполовљен) Тр, *ѣрѣшѣмно* Др (поред *ѣрѣшѣмно* Па, Бо) претставља неке врсте народну етимологију.

Напомена. *б* остаје у оваквом положају неизмењено; свега једаред забележио сам у Па *ѣшрѣмно*. (Вероватно да јача артикулација спречава прелаз *б > м*).

б) У групи *мл*, *мљ* врши се обично прогресивна назална асимилација (*мл > мн*, а *мљ > мњ*):

мнѣ В, Год, *мнѣ* Крњ, *мнѣ* У, Бу, *мнѣ* Ду, Кру, *мнѣ* Бр, *мнѣ* Со, Ма, *мнѣ* В, *мнѣ* ГД,

¹⁾ У оваквом се положају -м (-в) често губи, исп. тач. 197.

мндѣи То, *мндѣи*зи Се, Брч, *мндѣ* Се, *мндѣ*ума Ов, *ндј-мнаѣи* Тр, *ндјмнаѣега* У, *ндјмнаѣ* Бра, *мнадѣи* В, Па, Бр, Ли, *мнадѣи*а Ов, Бу, *мнадѣи*у Ма, Др, *мнадѣи*и Ду, ГД, *мндѣи*ѡ В, Ко, *омндѣина* Ор, *омндѣину* Бо, *Мндѣено[в]о* Гумно Брч, *Мнѣш*ке Ко, звелѣкѣе ка *мнѣш*ачкѡ звдно (мноگو и гласно говори) Па, *мнѣш*ачкѡме Бу, *мнѣво* Бу, *мнѣва* Бр, Ли, *мнѣи* В, Ду, у-*мнѣи* Се, *мнѣи*на Со, *мнѣ*ко Кру, *мнѣ*ка Брч, Тр, Крњ, *мнѣ*ку То, *ондмндѣи*к Брч;

Дамндѣи (< Дамлѣи исп. Damianus) Па, *замндѣи* (< *зам-лѣи* = позајмити) Год, *зѣмндѣ* Бра, Ду, Ко, Бр, Ма, Ли, Год, *земндѣ* Па, Бо, Се, *зѣмндѣ* Ов, Кру, *зѣмндѣ* Ор, Со, Др, *зѣмндѣ* Ов, Крњ, *земндѣ*к В, *земндѣ*ка Бра, *земндѣ*ци Ко, Бу, *земндѣи*шиѣ Ма, *лдмндѣи*к (први пута заорач) Па, *слдмндѣи*н Ли, *слдмндѣи*на У, *мндѣи*ри (< *млѣи*ри = мрави) Ли, *мндѣи*рица Год, *ирдмндѣи*на Кру, *ирдмндѣи*ну Бу, *мндѣ*ови Ли, *мндѣ*ра В, преко-*мндѣ*рѣ Со, *мндѣ*ру Па, *ндмндѣи*ри Бу, *мндѣ*сѣц Ко, Брч, Бу, Се, *мндѣ*сѣца Ду, *мндѣ*-*сѣцѣ* Ов, Ор, Год, *мндѣ*сѣци Крњ, *мндѣ*стио В, То, ГД, Се, *мндѣ*стиа Ко, Год, Ли, *нд-мндѣ*стио Ор, *с-мндѣ*стиа Со, *мндѣ*стиѣ Брч, Крњ, *мндѣ*и Па, То, *самндѣ*[ј]о Ма, *самндѣ*вѣно Ду, *разу-мндѣи* Год, *смндѣи* Бу, *не-смндѣ*у (смеху) Се, *смндѣ*ли Бу, *шдмндѣи*н В, Ду, Па, Бр, Со, Год, Крњ, Др, *шдмндѣи*на Ли, *шдмндѣи*ном Кру.

138. Испред муклог консонанта постаје *в* у знатној мери мукло, ређе прелази у *ф*. Иза муклог сугласника изговара се *в* отприлике као у књижевном језику; само изузетно забележио сам и у том положају прелаз у *ф*:

*Жѣф*ко Ко, Бу, *Жѣф*ка У, *жив-живѣи*циѣи Бр, *мдсѣф*ла Па, *ндѣф*и (наѣве) В, *ндѣ*ци Брч, *Офѣидѣи*и Ов, Ма, Год, *дѣ*ца Со, *пѣоф*скѣи Бу, ГД, *пѣоф*скѣ Ду, *ирѣсти*афку В, *Рѣф-*чѣи Кру, *Рѣгѣф*ци Бр, *синѣ*фца Па, *шрѣгѣ*ци Бр, *удѣ*фца Др, *каѣф*-си Се, *ирѣф* ка прѣт Ли;

сѣдѣ Па.

Напомена. О *хв* исп. тач. 88б.

139. Ако се звучни сугласник нађе на апсолутном крају речи, онда је његов мукли део нешто дужи него у просечном књижевном изговору. Ова се тенденција нарочито јасно примећује код констриктива (најјасније код *-в*). Прелаз у мукле сугласнике врши се међутим у оваквом положају само изу-

ово тзв. подновљено јотовање заправо не иде у фонетику, него у морфологију, односно у грађење речи, ипак, због веће прегледности, износим овде све категорије у којима се јавља:

а) у парт. през. не постоји двојство познато из књижевног језика (*овлашћен* : *кришћен*): код свих је глагола обичније *шћ*, *жћ*, а поред њега се (опет код свих глагола) може чути и *шћ̃*, *жд*, али је ређе:

о[в]лшћен Бо, *о[в]лшћени* Со, *искоршћен* Год, *искоршћена* Ко, ГД, *искоршћене* Ор, *ождлошћен* То, *ождлошћена* Ов, Бу, *ождлошћени* Кру, *ождлошћене* Ма, *кр[ш]ћен* Бо, *кр[ш]ћена* В, *кр[ш]ћено* Бр, *кр[ш]ћендга* Ду, *кр[ш]ћени* Па, *кр[ш]ћене* Тр, *кр[ш]ћениема* У, *намљешћен* Брч, *намљешћени* Се, *ојршћено* Брч, *јушћен* Па, *јушћена* Др, *јушћени* Ор, *јушћене* Ду, *јушћенија* Брч, *јушћениема* Со, *најјушћен* Ко, *најјушћени* Год, *најјушћене* Бра, *најјушћено* Бу, *уншћен* Бр, *уншћено* В, *уншћени* Ли — *угњџжћен* В, Ли, *угњџжћени* Ду;

б) истоветни су односи код именица на *-је* саграђених од парт. през.:

дојушћѣне Ор, *кр[ш]ћѣне* Ко, То, Се, *намљешћѣне* Па, Ма, *овлашћѣне* Бр, Ли, *ојрошћѣне* В, Бу, *с-ојрошћѣнем* Ов, Брч, *унишћѣне* ГД;

в) у итеративним су глаголима облици са *шћ̃*, *жд* нешто чешћи, али ипак преовлађује *шћ*, *жћ*; код неких је глагола (на пр. *чшћ̃[в]дшћ̃*) *шћ* у искључивој употреби:

јушћ̃ашћ̃ Бу, *јушћ̃амо* Ко, *јушћ̃а[ј]у* То, *јушћ̃а* Ов, *сјушћ̃а[ј]у* Бр, *сјушћ̃ашћ̃* Па, *ојршћ̃ашћ̃* Ду, *ојршћ̃ашћ̃ли* Ли, *искоршћ̃ашћ̃* Бо, *искоршћ̃у[ј]ѣм* В, *искоршћ̃у[ј]ѣ* Брч, *искоршћ̃ашћ̃* Др, *расјушћ̃ашћ̃* Со, *унишћ̃ашћ̃* Ма, *чшћ̃ашћ̃[в]дшћ̃* Ор, *чшћ̃ашћ̃* Ли, *чшћ̃ашћ̃[в]дшћ̃*мо Год, Се, *чшћ̃ашћ̃[в]дшћ̃* В, *чшћ̃ашћ̃ашћ̃ли* Брч;

поред: *јушћ̃ашћ̃* Бу, *не-јушћ̃ашћ̃* Бо, *јушћ̃ашћ̃ли* Крњ, *сјушћ̃ашћ̃ли-се* Со, *сјушћ̃ашћ̃ле* Год, *ојршћ̃ашћ̃ам* ГД, *ојршћ̃ашћ̃ашћ̃ли-се* Крњ, *не-ојршћ̃ашћ̃ају* Па.

Напомена. *искоршћ̃ашћ̃ује* Па (обично *искоршћ̃ује*) начињено је према *кдрисћ̃*;

г) именице на *-aj*:

йзвљешћај Бр (исп. и *йзвјешћајна* Се), *нџрашћај* Ду, *нџрашћаја* В, *йрџмџешћај* Па, Брч.

О групи *лабијал + j* у сва три јотовања исп. тач. 152—154.

Новије јотовање

У новијем јотовању постоје ова отступања од књижевног језика:

143. Иза *ш, ж, ч*, а по правилу и иза *р*, уопштени су облици без *j*:

мйшџга Ор, *мйшџ* Брч, *мйшџ* То, *мйшџм* Кру, *мйшџ* Ли;

џрџже Бра, Ма, Бо, Др, *орџже* Ко, *џрџжа* Бр, Бу, Се, *џрџжом* Год, *џџжй* В, *џџжа* Ов, Кру, ГД, *џџжџ* Крњ, *џџжџга* Па, Ор, *џџжџме* Со, *џџжџу* У, Тр, Бу, Ма, Др;

обљиче ГД, *обљича* Бр, *нарџче* Се, *у-нарџче* Со, *нарџча* Бо, *йџдрџче* У, Год, *йџдрџча* Ли, *йџдрџчем* Ду, *врџйчџ* Ко, *врџйчџга* Брч, *вџчй* Со, *вџчџга* В, *вџча* Па, *вџчу* Со, *гџшчџ* Тр, *гџшчџ* Ма, *зџчй* Бра, *зџчџ* Бр, *зџчу* То, *кџчй* сџн Год, *лисџчџ* Ко, *мџчй* Ли, *мџчџга* Бра, *џвчй* Тр, Др, *џвчџ* Бо, *џвчџ* У, Ор, *џвчџга* Ов, Се, *џвчџем* Со, *шйчџга* В, *шйчџ* Ор, *џџчй* Бу, *џџчџ* Крњ, *џџчџ* Ма, *џџчџга*;

Прйџџре В, Брч, Со, *Прйџџра* Бу, Бо, *йрйџмйре* Па, *йеранйк* Па, Брч, *йеранйци* Ду, *йеранйке* Ли, *йеранйчкй* ГД, *йеранйскџ* плџту Крњ — поред: *Прйџџрџа* Год, *йрйџмйрџе* Ду, *йерџанйк* Со, Год, *йерџанйка* Ор, *йерџанйци* Бо, *йерџанйчкй* Па, *йерџанйчкџга* У.

144. *сј, зј* даје умекшане гласове *с'* и *з'*¹⁾. О природи ових гласова није се код нас много писало, зато ћу се на њој мало задржати²⁾. При артикулацији *с'* и *з'* опире се врх

¹⁾ Односно *шћ* и *жћ* (исп. тач. 206).

²⁾ Исп. о њима код Вушовића (*Дијалектй истџочне Херцеговине* 16—17). И поред добрих напомена о њихову грађењу, његов је опис непотпун, а делимично и нетачан (исп. на пр. тврђење да се *с'*, *з'* гради на истом месту где и *ћ*, *ћ*: главно место артикулације *с'* и *з'* налази се несумњиво више

језика о доње зубе (као при *с*, *з*), док се предњи и средњи језик у јачој мери диже ка тврдоме непцу. Задњи део језичног врха (blade) гради пролаз на граници средњих и задњих алвеола, дакле, више напред него при *ш* и *ж* — који се обично граде на задњим алвеолима или на почетку тврдога непца —, а више назад него при *с* и *з* који се граде на предњим и средњим алвеолима. Сам пролаз је ужи него при *ш* и *ж*, а шири него при *с* и *з* — услед чега је карактеристични шум мање оштар¹⁾. Ако још додамо да и усне заузимају положај који се може назвати средњим између положаја при *с*, *з* и положаја при *ш*, *ж*, биће нам јасно зашто оба поменута гласа заузимају такав прелазни положај и по акустичком утиску: довољно је познато како је више пута тешко утврдити да ли одређени звук претставља меко *с*, *з* или меко *ш*, *ж*.

145. Што се тиче јотовања, оно се редовно врши у коренима и суфиксима. Код *п р е ф и к с а* имамо две могућности: ако се префикс осећа као такав, тј. ако између њега и речи пада психолошка (семантичка) граница слога, јотовање се обично не врши; у противном случају оно се врши као и код суфикса. Ипак у том постоје прилична колебања. Још ређе биће, природно, јотовање код *п р е д л о г а* (не рачунам овде скамењене прилошке облике типа *сљшра*, у којима је предлог скоро редовно јотован, исп. ниже).

а) у корену и суфиксима:

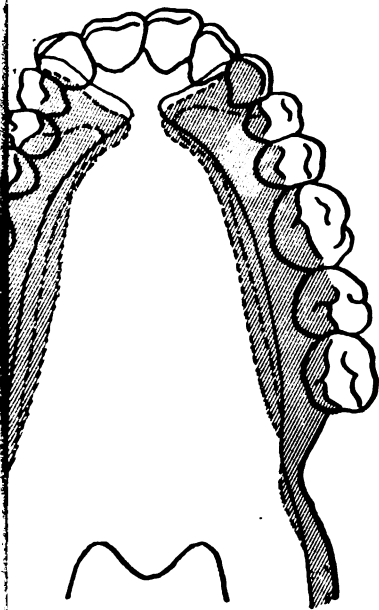
с̑̑[ш̑̑]-се (сјати) ГД, *с̑̑-се* Ор, Брч, *с̑̑[ј̑̑]-се* Кру, *с̑̑ан* Ду, *с̑̑јна* Ов, *с̑̑јну* ГД, *с̑̑јно* Тр, *с̑̑јнога* То — *кд̑̑се* Бо, Год, *љрд̑̑ак* Ли, *љрд̑̑ака* Ма, *љрд̑̑аци* Ко, *љд̑̑љ* Па, Со, *љд̑̑љга* В, *љд̑̑љ* Се, Ор, *љд̑̑љ* Бр — исп. и *бос̑̑к* Бу (поред *босид̑̑* Па < *basilicum*, исп. тач. 456);

кд̑̑љ Бра, *кд̑̑љга* Др, *кд̑̑љ* Со (поред *кд̑̑љ* Год).

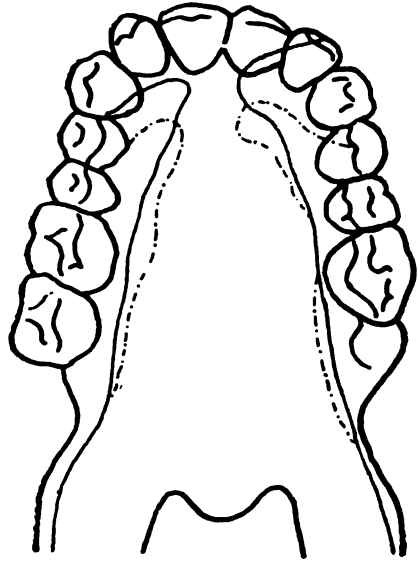
б) у префиксима:

назад). Још је слабије оно што о тим гласовима говори Стевановић (*Источноцрногорски дијалекти* 34); из његове се стилизације добија утисак да *с̑̑*, *з̑̑* уствари претставља ослабљено *ш̑̑*, *ж̑̑* (чију је артикулацију такође нетачно претставио).

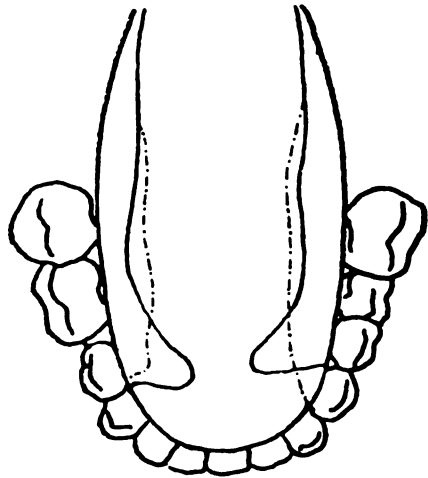
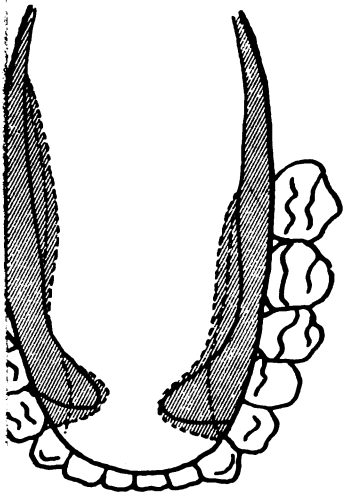
¹⁾ Исп. Б. Милетић, *Изговор српскохрватских гласова* 102, напомена 3.



C.P.



Б.Мн.



....)

сѣа (сјахао) Па, *сѣасмо* Бр, *узѣали* Па, *изѣдала-се* Ма, *разѣаснѣ* Ду.

(У свим су овим случајевими много обичнији нејотовани облици *сјѣ[х]ѣш*, *узјѣ[х]ѣш*, *изјѣдѣш* и сл.; исп. и *изјѣло[в]ила-се* Бра, *изјѣгнѣла* В, Со и сл. које сам забележио само у нејотованом облику).

Насупрот томе у *сѣдѣнѣш* Па, *сѣдѣнијо* Со, *сѣдѣнѣсмо* Др, *сѣдѣнѣ* Брч, *сѣдѣнѣмо* Крњ, *изѣсѣш* Ма, *изѣдѣне* Па, *изѣднѣчѣш* Ли, *изѣднѣчѣше* Се, *изѣднѣчѣсмо* Ко, *изѣднѣчѣли* Год и сл. нејотовани облици су у правом народном говору уопште непознати.

в) у предлозима:

с-еднѣем чѣјком ГД, *с-ѣднѣкием* Ли, *с-ѣсѣни* Бр, *с-ѣсѣни-[в]ом* Ор (иначе сам редовно бележио *с + j-*, исп. тач. 135в).

Али: *сѣуѣра* В, Ко, Па, Ду, Брч, Бр, Ор, Со, Бо, Год, ГД, Ли, Се, Крњ, *ѣрѣкосѣуѣра* Тр, У, *сѣуѣрадѣн* Брч, Год, Бу, *сѣуѣрѣдѣн* Па, *ѣзуѣра* В, Ко, Ма, *ѣзѣдна* (од једаред) В, Ду, Ор, *ѣзѣда[м]ѣуѣш* Па, Бр (поред *ѣзјѣднѣм* Со, *ѣзуѣра* Брч — *ѣзјѣуѣра* Па, *ѣјуѣра* „изјутра“ Па).

Најновије јотовање

Испред *j* < краткога *ѣ*-а јотују се по правилу сви консонанти сем *p*:

146. *ѣѣ*, *бѣ*, *мѣ*, *вѣ* > *ѣље*, *бље*, *мље* (обично > *мње*, исп. тач. 137б), *вље*.

ѣѣ > *ѣље*: *ѣрѣкѣѣљѣш* То, *ѣљѣ[в]ѣш* Др, *ѣљѣ[в]ѣм* Ов, *ѣљѣ[в]ѣ* Со, *ѣљѣ[в]ѣли* Брч, *ѣљѣсма* Бо, Ли, *ѣљѣсму* В, *ѣљѣсме* Бра, Се, *ѣљѣга* Ко, *ѣљѣгѣ[в]ѣ* Бо, *ѣљѣгѣ[в]ѣога* Год, *ѣљѣна* Бр, *ѣљѣшки* Ду, Крњ, *ѣљѣшкѣ* Па, *ѣљѣшѣк* ГД, *Пљѣшѣвѣц* Брч, *досѣљѣш* Бу, *усѣљѣш* Ор, *ѣрѣљѣш* Ма;

бѣ > *бље*: *бљѣжѣш* ГД, *бљѣжѣ* Ор, *бљѣжѣк* Па, *бљѣжѣсмо* Бу, *бљѣжѣли* Др, *бљѣжѣне* Тр, *бљѣж* Ду, *ѣобљѣнѣ* Брч, *ѣобљѣгѣ* В, *ѣрѣбљѣжѣ* Со, *разбљѣгли* То, *бљѣлѣжѣ* Бр, *забљѣлѣжѣше* Се, *бљѣлега* Ко, Бо, *бљѣк* Кру, Бр, *бљѣсмо* Бу, *бљѣсше* Ма, *бљѣше* Ов, Ду, Ли, *бљѣу* В, *ѣбље* Кр, *ѣбљѣ* Брч, *ѣбљѣд* У, *ѣбљѣну-се* „осмехну“ Год, *ѣбљѣсѣш* Бра, *ѣбљѣсѣше-га* Год, *ѣбљѣси[ј]ѣ* Со, *ѣобљѣднѣк* Ду, *србљѣш* Год;

мѣ > *мље*, *мње*: *мљеѣр* Ду, *мљѣове* Па, *мљѣра* То, Се, *мљѣсец* Брч, Год, *мљѣсеца* Ли, Бо, *мљѣсто* Со, *мљѣста* Др, *мљѣстѣ* ГД, *осмљѣн*[ш]-се Бр, *ѡсмљѣ*[х]ну-се Бо, Год, *смљѣли* Ко, *смљѣу* Бр -- *зѣмљѣна* Брч, *зѣмљѣник* В, *гѣмљѣли* Бо, *мњѣови* Ов, Ма, Ли, *мњѣшѣна* Ду, *мњѣра* Па, *мњѣрѣ* Год, *мњѣрим* Со, *измњѣри*[ј]о Се, *нѣмњѣра* Ор, *ѡмњѣри* Ко, *ѣримњѣр* Бр, *ѣримњѣна* Бу, *мњѣсец* У, ГД, *мњѣсеца* То, *мњѣсецѣ* Бра, Др, *мњѣсеци* Крњ, *мњѣсто* Ду, ГД, Се, *мњѣста* Бо, Ли, *с-мњѣста* Ко, *мњѣстѣ* Крњ, *мњѣшѣани* Бр, *нѣмњѣсто* В, *сѣмњѣш* Кру, *смњѣла* Со, *смњѣли* Ду, *смњѣна* Бу, *умњѣш* Бр, *не-умњѣсмо* Кру;

вѣ > *вље*: *вљѣ* Бр, *вљѣ* В, *зављѣш* Ор, *зављѣ* То, *из-вљѣ* В, *вљѣње* В, *вљѣја* Со, *вљѣчш* Год, *вљѣчѣли* Брч, *вљѣчѣње* Ду, [в]љѣчѣнѣ Ор, [в]љѣра Ко, Ма, Се, [в]љѣрѣ-ми Па, Ов, Бр, Др, *нѣеднѣ* [в]љѣра Бо, *зѣвљѣра* Бра, [в]љѣро[в]ѣш У, [в]љѣру[ј]ѣм Ли, Бо, [в]љѣру[ј]ѣш Ма, [в]љѣру[ј]ѣ Ов, [в]љѣру[ј]ѣ Па, Се, *увљѣрен* Кру, *вљѣшѣр* Тр, ГД, *вљѣшѣра* Бу, *вљѣшѣромѣш* (место где ветар „мете“) Бу, *зѣвљѣшѣрина* В, *вљѣчѣш* Тр, *вљѣчѣша* Крњ, *вљѣшѣла* Бо, *с-вљѣшѣлѣ* Ли, [в]љѣшѣш Бр, *двљѣста* Брч, Год, *жѣвљѣла* ГД, *жѣвљѣли* Ко, *жѣвљѣле* Бо, *зѣвљѣса* Бу, *звљѣрови* То, *нѣ[в]љѣста* В, Па, Ду, Бр, Ор, Со, *нѣвљѣшту* Ли, *сѣвљѣш* Брч, *сѣвљѣша* Бо, *сѣвљѣсти* В, *цвљѣшѣови* Ор.

147. *сѣ*, *зѣ* > *се*, *зе*.

сѣ > *се*: *бѣседа* Ма, *бѣседе* Ду, *гѣсеница* Ли, *гѣсеницѣ* Ов, *косерѣш* Тр, *косерѣше* Брч, *сѣвер* В, *сѣвера* Со, *сѣ[ј]ѣш* Др, *сѣ[ј]ѣно* ГД, *сѣ* Ко, *усѣ* Кру, *усѣ[ј]ѣно* Бу, *усѣв* Бо, *усѣви* Тр, *сѣ[д]нѣш* ГД, *сѣме* То, *сѣмена* Год, *сѣн* (клад) У, *сѣпка* В, *сѣсш* Крњ, *сѣшѣш* Бра, *сѣшѣм* Ли, *сѣшѣ* Ов, *сѣшѣмо* Бу, *сѣшѣ* Бр, Др, *сѣ-дш[ј]о* Ор, *сѣшѣли* Со, *сѣшѣла* Год, *сѣшѣк* Крњ, *сѣшѣсмо* Брч, *сѣли-смо* То, *сѣше* (седите) Брч, *сѣдѣшѣ* Ду, *сѣдѣшѣ* (сѣло) Ли, *сѣдѣница* Кру, *ѣримсѣдѣшѣ* В, Бо, Ли, *ѣрѣсѣдѣшѣ* Па, Ду, Брч, Бр, Год, *ѣрѣсѣдѣшѣка* Се, *сусѣд* Па, *усѣшѣлица* Год, *сѣшш[ш]-се* Ма, *осѣшш* Бра, *сѣшѣм-се* Бо, *осѣшѣш* В, *сѣш* У, *да-сѣшѣм* Со, *сѣкѣ* Ко, *сѣкли* То, *сѣкѣра* Ма, Се, *ѡсѣшѣ* (кресати дрвѣше) Кру, *осѣш* Бра, *ѣосѣш* Ор, *ѣосѣшѣм* Бу, *ѣосѣшѣк* В, *ѣосѣшѣ* Бр, *ѣосѣшѣ-га* Ко, *ѣосѣкѣ* Ду, *ѣосѣкли* ГД, *ѣрѣсѣш* У, *ѣрѣсѣшѣ* Ов, *ѣрѣсѣкѣ* Па, *ѣрѣсѣшѣ* Се, *ѣрѣсѣшѣни* Др, *ѣрѣсѣшѣ* Ду, Брч, Бр, Бо, Год,

Ли, *ѡрѣсѣк* Па, *ѡрѣсѣк* Па, Се, *Прѣсека* В, Па, Ду, Брч, Бр, Бо, Год, ГД, Ли, *у-Прѣсеку* ГД, *расѣкосмо* Крњ; исп. и *сѣдѣк* Ор, *сѣдѣка* Па, Се, *сѣдѣци* Год, *сѣдѣчию* У, *ѡсѣдѣчѣла* Бо, *сѣсан* Бр, у којима је јотовање извршено после губљења *в* (исп. тач. 100).

зѣ > *зе*: *изѣсѣ* В, Ор, *изѣдок* То, Брч, *ѡзде* Крњ, *изѣдосмо* Па, *изѣла* Ли, *изѣли* Бо.

148. *ѡѣ*, *ѡѣ* > *хе*, *хе*.

ѡѣ > *хе*: *разбукѣло* Бо, *врѣли* Год, *жуѣле* Ли, *леѣи* Ду, Крњ, *леѣле* Со, *осироѣла* В, *ѣраѡ* Ор, Ко, *ѣрам* Бр, Ли, *ѣра* Бра, *ѣрали* Бу, *иѣрали* Брч, *оѣра[j]* Па, Год, *ѡоѣрали* Ма, *ѡоѣра* Ов, *ѡоѣра* Тр, *ѡреѣраѡ* Се, *ѡреѣрасмо* ГД, *ѡриѣрали* То, *ѡроѣраше* Др, *уѣрали* Кру, *ѣскоѡа* У, *ѣскоѡно* Бр, *ѣшѡи* В, *ѣшѡли* Па, *ушѡше* Ду, *ушѡсемо* Бо, *ѣѡан* (Стѣпан) Брч, *ѣѡана* Ду;

ѡѣ > *хе*: *блѣѣи* Ов, *вѣѣи* Год, *вѣѣли* Бо, *вѣѣле* Се, *вѣѣло* В, *врѣѣло* Со, *догрѣѣли* Брч, *ѣѣ* Ду, Бу, *ѣѣшѡ* Ко, *ѡнѣ* Тр, *ѡнѣн* Ма, *ѡнѣна* Др, *ѣ[в]ѣр* Па, Ор, *ѣ[в]ѣра* То, *ѣѣѡка* Ли, Др, *ѣѣѡкѣ* У, *ѣѣѡјку* Се, *ѣѣѡјци* Кру, *ѣѣѡјке* ГД, *ѣѣѡ* Бра, Бо, *ѣѣѡа* Ду, Бу, Др, *ѣѣѡу* Крњ, *ѣѣѡ* В, *ѡрѣѣѡ* Бр, *ѣѣло* Ли, *ѣѣла* Па, *ѣѣлѡ* Бо, *неѣѣла* Ов, Кру, *неѣѣлѡ* Ов, *неѣѣљу* Ко, Ма, *неѣѣлѡ* ГД, *ѡнеѣѣлнѡк* В, *наѣѣнѣ* Ду, *наѣѣни* Брч, *ѡѣнѡѡ* Ор, *ѡѣло* Па, *уѣнѡѡ* Бр, *уѣсѡ* Со, *ѣѣшѣлина* Ко, *ѣѣшѣѡа* Тр, *ѣѣшѣѡу* ГД, *ѣѣшѣѣ* То, *ѣѣшѣѡѡ* (носеѡа) Бр, *ѣѣшѣѡѡ* Брч, *ѣѣѡа* У, Кру, *ѣѣѡ* Бу, Год, *ѣѣѡу* Ма, *ѣѣѡм* Ли, *ѣѣѡ* Па, *ѣѣшѣлина* Ли, *ѣѣшѣлину* Бу, *зѣѣѡа* Ду, *зѣѣ[в]ѣѡа* Па, *зѣѣли* Бу, *куѣѣла* Год, *сѡѡѣѣле-се* Др, *шѡѣѣли* Се; исп. и *меѣѣѡ* (< *медѣѣѡ*).

149. *ѡѣ* > *хе*:

ѣѣѡѡѡа Па, *ѣѣѡѡло* Бо, *ѣѣѡѡла* Се, *ѡѡ-ѣѣѡѡѡу* В, *ѣѣѡѡѡа* Ду, *ѣѣѡѡѡни* Ор, *ѣѣѡѡѡѡ* Ко, *ѣѣѡѡѡѡ* Бр, *ѣѣѡѡѡѡ* Ли, *иѣѣѡѡѡѡ* Ов, *ѡроѣѡѡѡѡ* (проѡеп) Брч, *ѣѣѡѡ* ГД; исп. и *ѣѣѡѡѡѡ* (цветати) Крњ, *ѣѣѡѡѡ* Со, Год, *ра[ш]ѣѡѡѡ* Крњ, *ѣѣѡѡѡ* Бу, *ѣѣѡѡѡа* Ма.

150. *рѣ* > *ре*:

горѣло Па, *горѣла* Брч, *изгорѣѡ* Бр, *изгорѣсемо* В, *изгорѣше* Год, *изгорѣло* Ор, *изгорѣли* Ду, *сѡгорѣло* Со, *грѣѡѡѡ* Се, *грѣѡѡѡа* Ли, *грѣѡѡѡа* Ду, *грѣѡѡѡѡ* Ко, Бу, *грѣѡѡѡѡ* ГД, *грѣѡѡѡѡ*

Кру, грѣшни То, грѣшку Крњ, грѣшнѣк Ов, грѣшнѣци Бо, грѣшница Бра, ѿдгрѣшка Ма, ѿдгрѣшке В, ѿдгрѣшкѣ Ду, коренѣ Др, љворѣчкѣ Тр, окорѣли Бр, рѣђѣ Па, Год, Ли, рѣшдѣш Со, рѣшѣње В, Бра (поред рѣшѣње), рѣшѣш Бу, рѣшѣша ГД, рѣшѣца (деминутив од рѣка) Брч, сѣдрѣшина В, Па, Со, Др, сѣдрѣшна Крњ, сѣдрѣшину Брч, Бу, Бо, сѣдрѣшине Год, сѣдрѣшнѣ Ко, Ли, сѣрѣшѣца У, сѣрѣшѣцѣм Со итд. (исп. и тач 30).

151. У случајевима под 146 су примери са неизвршеним јотовањем (*ѿје*, *бје* и сл.) додуше такође врло обични, али ми се ипак чине ређи. У осталим су случајевима врло ретки: забележио сам само *ѿјелѣсина* (поред *ѿелѣсина*) „корпулентан, лен човек“ Па, Год (*ѿелѣсина* је ређе) и *дјелѣ* (поред *ѿелѣ*) В¹).

Напомена 1. У два примера забележио сам прогресивно јотовање:

вѣска (војска) Па, Год, *вѣскѣ* В, Ду, *вѣску* Крњ, *вѣскѣм* Бо, *вѣске* Бу, *вѣскѣ* Ор — *не-бѣ-се* (не бој се) Крњ²).

Напомена 2. *ѿокуѣшѣво* В, Па, Ду, Ли могло је постати од *ѿокуѣшѣво* (исп. тач. 160) или дисимилацијом од *ѿокуѣшѣво*.

Лабијал + j

152. Односи у групама лабијал + j заслужују да им се посвети неколико речи. Чули смо да при најновијем јотовању поред *ѿљѣсма*, *бљѣждѣш*, *мљѣра* (*мњѣра*), *вљѣра* и сл. постоје и облици *ѿјѣсма*, *бјѣждѣш*, *мјѣра*, *вјѣра* итд., иако су ређи. Ова напоредност *љ* и *j* иза лабијала утицала је да се и у облицима са старијим и прасловенским јотовањем поред *љ* (*њ*) јавља и *j*³):

153. а) Прасловенско јотовање:

зѣмја Ма, *нѣ-земју* Ов, *кѣѿју* То, *глѿѿѣга* Бу, *грѿбјѿ* Год, *дѣбјѿ* Крњ, *Лѿмјѣне* Год, *Лѿмјѣни* Ли, *Пѿвјѣни* Крњ, *дозѿвјѣм* Тр, *кѣѿјѣ* Ко, *изгѿбјѣн* У, *изгѿбјѣна* Кру, *кѿѿјѣно* Бо,

¹) Ово, разуме се, важи за типичан изговор. Иначе се, нарочито код млађега света, врло често чују и примери са неизвршеним јотовањем.

²) *ѿђѣм*, *нѣцђѣм* итд. је међутим непознато.

³) Исп. Белић, *Јужнословенски филолог* XIV, 169.

күйјени Брч, улдвјено ГД, слдвјени В, гүбјасмо Со, жүйвјаше В, жүйвјасмо Др, лдмјак Ду, күйјаше Па.

Напомена. сүймдш (сумњати) постало је метатезом од сүмдш, а ово од сүмдш, односно сүмдш (исп. тач. 156а)

б) Новије јотовање:

здравје В, Ли, күйје Па, грдбје Бр, з-грдба Ко, рдбје Со, шндүйе Па, дүйвјега Ор, здбју Бра, крвју Се; исп. и сдбју (сабљу) Па.

Сразмерно мали број примера са неизвршеним јотовањем чини вероватним да су унети са стране.

154. На другој страни може ово колебање имати за последицу, да се иза лабијала јавља љ и тамо где бисмо очекивали ј:

обљавш Па, обљавш[ј]о-[ј]е Бр, обљагншла-сє двца Со (исп. и збљгна „бременита овца“ В, Бра), обљаснш[ј]о Год, обљужило Ма.

У свим је овим речима ј много обичније. У шдш (тањир) Ов, Брч, Год, ис-шдша Па, шдши Бр (< итал. piatto) и шдца В, Ду, Со, на-шдцу Брч, Бо, Се (< итал. piazza) је љ обичније.

Напомена. ошднш Се, шланчшна Па, шланчшнє Бр начињено је према шдн.

Необично је вољдсшво Бр (обично војдсшво или војдсшво, исп. тач. 160).

Дисимилација

155. Испред њ прелази ш у ш¹⁾:

вошндк Ор, у-вошндк Ду — гдшндк Брч, Год — күйшнд Па, күйшнд Се, күйшндга В, Бо, күйшндк (добар домаћин) Ко, күйшндца Бр, Ли — ношнд ГД, ндшндє Ма, ндшндєма Др,

¹⁾ Појав познат и из осталих наших говора и других словенских језика, исп. Белић, *Дијалекти* 231 и О. Брокъ, *Русское шма-дня, польское ста-дня*. (Характера проф. Коршу, Москва 1896). Треба међутим истаћи да у овим случајевима ш има дорсалну артикулацију тако да би било оправданије говорити о асимилацији (исп. слично констатовање за чешко -th- код Holger-a Pedersen-a, *Den böhmiske Udtale*. Nordisk Tidsskrift for Filologie. 3die R. XI, 116 и Брока о. с. и *Slavische Phonetik* 213).

ндѣньо (ноћу) Со, Бо, *ноѣньик* (човек који иде ноћу) У, То — *идмоѣньик* Год, *идмоѣньик* В, *идмоѣньик* Бо, *идмоѣньик* кѣза Ли — *срѣѣньи* Ду, *срѣѣньа* Тр, *срѣѣньага* ГД, *срѣѣнье* Брч, *срѣѣньија* Бо, *несрѣѣньи* Крњ, *несрѣѣнье* Ов, *несрѣѣньија* Бр.

(Поред ових могу се чути и облици *вѣњак* „пита од воѣа“ Ли, *воѣњак* „воѣњак“ В, *куѣњи* Па¹) итд.).

156. Иако смо видели (исп. тач. 1376) да се назалност често преноси на суседне консонанте, ипак се, истина ређе, могу чути и обрнути примери, тј. са дисимилацијом назалности (*мн, мњ > мл, мљ* или *вн, вњ*).

а) *мн, мњ > мл, мљ*:

млѣго Кру, Па, Брч, Крњ, *млѣги* Бу, *млѣгѣ* У, *млѣга* Ду, *млѣгија* Ма, *млѣгима* Бр, *иѣмлого* Со, *млози*на Ли, *млози*нѣм ГД — *мли*м У, Ма;

ја *мљак* Год — *сумља* В, *сумље* Ко, *сумљам* Се;

б) *мн, мњ > вн, вњ*:

зивнѣзија Па, *у-зивнѣзију* В — *гѣвно* Брч, *гѣвна* Бр, *гѣвну* Год, *нѣ-гѣвно* В — *ѣвно* Па, *ѣвна* Ма, *ѣвне* Кру, *иѣвнѣила* Тр, *иѣвнѣели* Со, *ѣвнѣица* Ду, *ис-ѣвнѣице* Крњ, *у-ѣвнѣицу* Ко, Бу, Бо — *иѣшовнѣ* (поред *иѣшомнѣ* = питома) Ду (а затим аналогично и *иѣшован* Па) — *Црвнѣица* Па, *у-Црвнѣицу* Бо;

завнѣли Ор (< *зѣмнѣли* < *зѣмљѣли* „позајмили“) — *зевнѣ* (земље) У, *зевнѣк* В, *зевнѣци* Ко, Ор, *зевнѣиши* Бу — *Дѣвнѣна* (Дамјана) Па — *лѣвнѣк* (ломљах) Бр, *слѣвнѣна* То.

Напомена. *ѣвнѣан* (тамјан) В је постало контаминацијом од *ѣвнѣан* и *ѣвнѣан*, а *слѣвнѣн* Бр контаминацијом *слѣвнѣн* и *слѣмнѣн*.

Под којим се условима врши дисимилација у *мл, мњ*, а под којим у *вн, вњ*, тешко је рећи. Јасно је само толико, да се прелаз у *вн, вњ* не врши у почетку речи (у неким је нашим говорима то сасвим обично) и да оба појава нису нарочито карактеристична за црмнички говор.

О прелазу *бн, бњ > вн, вњ*, исп. тач. 1756.

157. У извесном броју речи врши се дисимилација

²⁾ односно *куѣни*, исп. Придеве.

консонантских група *шл, шљ, дл* > *кл, кљ, гл* и *шњ, дњ* > *књ, гњ*:

а) *шл, шљ, дл* > *кл, кљ, гл*:

мѣкла Год, *мѣклу* Ор, То, *мѣкле* Па, *мѣклѣм* Со — *свѣклѣ* Бу, Бо, *свѣклу* У, Ду, *свѣкли* В, *свѣкле* Крњ, *свѣклием* Ли, *свѣклѣ* (мете) ГД, а затим и *свѣкѣл*-му образ Ко, Ма;

ѣкѣла Др, *ѣкѣлу* Бра, *сѣкѣла*-се Па, *зѣкѣла*-му тѣ (при-вежи) Бр, *оѣкѣла* (= угојио се, исп. претио) Ли;

гѣѣшо В, Се, *гѣѣша* Год.

б) *шњ, дњ* > *књ, гњ*:

срѣкѣла Ко, *срѣкѣѣ* Ор, *срѣкѣлу* ГД, *срѣкѣлу* Крњ, *срѣкѣнѣга* Со, *срѣкѣнѣме* Ма, *срѣкѣнѣема* Се, *срѣкѣнѣја* Год, *несрѣкѣнѣ* Кру, *несрѣкѣла* Ов, *несрѣкѣѣ* Др, *несрѣкѣлу* Бр, *несрѣкѣнѣја* Тр, а затим и *срѣкѣл* В, Па, Бр, Брч, Бо, Ли (поред *реѣг* *срѣћан*, *срѣћан*).

Глагол *заднѣш* „ставити дно на буре“ (исп. заднивати) гласи обично: *загнѣш* Ор, *загнѣвѣм* Брч, *загнѣвѣно* Бра и сл. (реѣ је *заднѣш* Па, *зднѣвѣно* Ли).

158. -чн- прелази каткад у -шн-, а -циш- у -сш-:

мѣшнѣк (сандук у који пада брашно) Па, *мѣшнѣк* (idem) Год, *мѣшница* (кобасица или дебље црево испуњено брашном) Ду, *ожѣшнѣк* (суд у који се стављају кашике) Брч, *ложѣшнѣ* стѣлац (троножац са наслоном) Ма, *ченѣшнѣ* Ор, *ченѣшнѣ* Ли, *ченѣшнѣга* В, Со, Се;

дѣша (ном. *оцѣш*) Ко, Бу, *дѣшом* В, *дѣш* вино Со, Др, *уосѣш*-ло-сѣ Па.

У свим се овим речима поред *ш* (*с*) може чути и *ч* (*ц*).

159. Наставак -цишво (< -шсшво, -дсшво) гласи редовно -сшво:

богдсшво Ли, *богдсшва* Бо, *брдсшво* Ко, Брч, Ор, Се, *брдсшва* Со, Ма, *брдсшву* Бр, *брдсшвѣ* Па, Бу, *госѣдсшво* Ду, *кмѣсшва* Год, *осѣсшво* Па, Др, *срѣсшво* Кру, *срѣсшво* В, *у-срѣсшво* Ов итд.

160. Прелаз *ћ* > *ј* услед редуције забележио сам у:

нѣјца В, Ду, Па, Брч, Со, Ли, Бо, *војвѣјсшво* В, *појкѣјсшво* В, Ду, Бр — *ѣдјше* (поћите) Па, Год.

161. Појединачне дисимилације на даљину имамо у:
ле[н]џрѝ[ш]-се Па, Бу, *леџрѝ-се* Брч, *леџрѝли-смо-се* Со
(< млет. *retràr*) — *лезѝрва* (резерва) В, *лезѝрвѝ* Се, *лезѝрву*
Ли — *лүмер* В, *лумѝр* Бу, *лүмера* Па (< итал. *pùmero*).

Појединачне тенденције у консонантизму

162. У неким селима показује *с*, *з* склоност да испред *н* и *ли* *ле*, *ла* пређе у *ш*, *ж*. Међутим тај појав није карактеристичан за црмнички говор, него је, као што се види из његова географског простирања, унет са стране. Употреба *ш*, *ж* је наиме све чешћа уколико се иде више на запад, ка Ријечкој Нахији, док је у осталим крајевима Црмнице ретка. Напомињем да сам колебање у употреби *с*, *з* и *ш*, *ж* забележио и код типичних претставника црмничког говора:

а) *сн* > *шн*:

бѝшнѝ Па, *бѝшнѝ[j]а* Брч, *бѝшнѝ* У, *бљешнѝ* Ли, *вршнѝк* (вршњак) Ду, *вршнѝком* Бра, *сваковршнѝ* Ко, *дѝшно* Со, *дѝшнѝ* Ор, *јѝшно* То, *кѝшно* Па, *кѝшнѝм* Бр, *крѝшнѝ* Ов, *крѝшнѝ* Па, *крѝшнѝ[j]а* Тр, *крѝшнѝ* йме Ду, Брч, *рѝскрѝшнѝца* Ов, *мѝшно* Па, *нѝѝшнѝци* В, *ѝѝшно* Па, *ѝѝшнѝѝ* В, *ѝѝшнѝѝ* Па, *рѝсѝршнѝѝ* У, *рѝсѝршнѝца* Бр, *свѝршнѝло-му-[j]*е (пало на памет, исп. *свѝсло*) В, *шнѝ* Кру, Ли, *шнѝга* У, *шнѝгѝ* Ду, *шнѝжнѝ* Па, *шнѝћ* Бр, *шнѝшло* Ов, *шнѝ[в]а* Кру, Брч, *шнѝ-[в]ѝ* Ду, *шнѝ[j]ѝ* Па, *шнѝ[в]у* Бра, Бр, *шнѝ[j]у* Па, *шнѝху* Па, *шнѝ-[в]о* У, Бр, *шнѝ[j]о* То, *шнѝѝга* Брч, *ѝ-шнѝѝг* В, Бр, *шнѝѝѝ* (снети) Брч, Со, *шнѝѝѝ* Ду, *шнѝѝѝѝѝ* Брч, *шнѝѝѝѝ* Ду, Ли, *шнѝ[в]у* У, *шнѝ[в]ѝѝ* В, У, *шнѝ[в]ѝѝѝ* Ду, *шнѝѝѝ* Тр, *ошнѝ[в]ѝн* Па, *шнѝѝ* Бра, Год, *шнѝѝѝ[в]у* В, *ѝѝѝшнѝѝѝ* Брч, *ѝѝѝѝѝшнѝѝѝ* Ду, *ѝѝѝѝѝ* В, То, *шѝшнѝѝѝ* Бр, *шѝшнѝѝѝѝѝ* Ов, *шнѝѝѝѝѝ-[j]о-сѝ* Па, *чѝшно* Па, *чѝшнѝѝга* Кру;

шнѝмѝћ-се Па, *шнѝсѝли-су* Со, *шнѝѝѝѝѝ* В;

ш-нѝма Ко, Брч, Ор, Бо, *ш-нѝѝѝѝѝ* Ду, Ли, *ш-нѝѝѝ* Па, *ш-нѝѝѝ* То.

б) *зн* > *жн*:

безѝбрѝжнѝ Ду, *грѝжнѝѝѝ* Брч, *грѝжнѝѝѝѝ* Бра, *грѝжнѝѝѝѝ* Бр, *жѝлѝѝжнѝѝѝѝ* Год, *жѝлѝѝжнѝѝѝѝѝ* Ко, *жнѝѝѝ* То, Ли, *жнѝѝѝ* Кру, Ко, Круњ, *нѝ-жнѝѝѝ* Брч, Бу, *жнѝѝѝ* Тр, *жнѝѝѝ-ли*

У, жнâ Ду, Па, нѣ-жнâ Па, жнâмо У, нѣ-жнâмо Ор, жнâ-ше-ли Год, жнâ/[j]у Со, жнâ/[j]ући В, жнâдок Брч, жнâду Па, жнâла Бра, жнâли У, жнâвдѣш Бр, жнâвâ Ов, жнâвâле Па, дѣжнâ В, дѣжнâли То, ѡжнâш Ов, ѡжнâѣм Ли, ѡжнâ-[j]ѣ Брч, ѡжнâдок Бо, ѡдѣжнâла Ор, ѡдѣжнâш Па, ѡжнâвâк Па, ѡрижнâј В, ѡрижнâницу Брч, раздѣжнâш Кру, сдѣжнâѣше В, жнâван (паметан) Па, жнамѣње В, жнâње Ду, жнâшчан У, омрѣжнâш Па, ишчѣжнѣ Бр, мâжно Ду, ѡдѣжно Се, ѡжнâш Ду, ѡвожнâли-се Па, ѡрâжни Ко, ѡрâжно Ов, ѡрâжнѣ/[j]а Брч, ѡрâжнâк Ду, исирâжнâш Бр;

ѡжнâћ Па, ижнâнада Брч, ѡжнâцѣк Ор, ѡжнâцѣли Ко, ижнâсѣмо В, рâжнâцѣле Ли, рâжнâсѣ/[j]о Бр;

беж-нâс В, беж-нâкога Бр, беж-ногѣ Ду, иж-нâс Ко, Кру, ѡж-носа Па.

в) сл > шл:

гъшли Брч, гъшле Ор, јдшли Ду, мâшлина Па, мâшлину В, мâшлѣш У, мâшлѣм Ор, То, мâшлѣш Бра, мâшлѣ Крућ, мâшлѣмо Ко, мâшлѣше Ов, мâшли/[j]о Брч, мâшлѣли Бр, ѡдшлцѣ Ду, ѡдшлцѣд В, зайошлѣ/[j]о Тр, ѡрѣшлица Па, шлцѣш Брч, шлѣѣа Бр, шлцѣѡ Ли, шлцѣѡиема Бу, шлцѣѡц Ма, ошлцѣѡш Ко, шлѣ[в]а Па, шлѣ[в]у Кру, шлѣ[в]е У, Пâ, шлѣка Год, шлѣке Ду, шлѣчан Ор, шлѣчно То, шлѣна В;

шлѣћ Кру, шлѣћѣш Ду, шлѣш Брч, шлѣвѣнце (сачма) Со, шлѣвдѣш Бо, шлѣ[в]â Па, Бр, шлѣсѣш/[j]о В;

ш-лѣѣи/[j]ем Ду, ш-лѣда Ко, ш-лѣдѣнѣ Бо, ш-ли-вâдѣ У, Бр.

г) зл > жл:

жлѣ Ду, у-жлѣ (у зао час) Бр, у-жлѣ-час Ко, Бра, на-жлѣ-пут Ли, жлѣ У, Брч, жлѣца В, жлѣко[в]ац Па, Бр, ѡжлцѣд Ду, ѡжлѣдѣли Ор, ѡжлцѣдѣ/[j]о Па, ѡжлцѣдѣла В, ѡжлцѣдѣле Ли, ѡжлцѣдѣ/[j]о-се Брч, лѣжле Со, кожлѣћи Ов, кожлѣће Тр;

ижлѣжѣш В, ижлѣмâ Па, ѡжлѣћ-се Ду, ижлѣш/[j]о Ли, ижлѣ[в]âла Па, ижлѣчѣше-та Бр, рâжлѣѣсмо-се Ко, рâжлика У, рâжлѣчѣш То;

бѣж-лѣѣка Па.

163. Природно да су настала различна изједначења те имамо и:

бѹѣшан В, Со, *крѹшан* Па, То, *ѹрѹѣшан* Брч, Бо, *шнѹ-жѹн* У, Ор, *жлѹ* В, Ду (али по правилу *злѹ*; свега једаред, у Бр, забележио сам *жлѹ* стање). — Сви су ови облици настали према косим падежима (*бѹѣшна*, *крѹшна*, *жлѹ* и сл.).

У другим случајевима дошло је *ж* аналогijом према каквом сродном облику:

кѹжлѹд Бр (према *кѹжле*, *кожлѹћ* и сл.), *беж-ѹћ[е]* ѿкога Па (према *беж-нѣга* и сл.).

Напомена. О *шклѹѹ* (= слѹп) исп. тач. 205.

164. У неколико случајева забележио сам неке врсте прелазне гласове између *с*, *з* и *ш*, *ж*, али сличније потоњима (обележавам их са *ш*, *ж*):

да-не-ѹокѹшнѣм Кру, *шнѹ[в]у* Ов, *шнѹѣг* Па, *жнѹли-су* Брч, *ѹжнѹѣсмо* Ор, *мѹшлѹмо* В, *мѹшлѣ* Бра, *шлѹѣва* Ду, *жлѹко[в]ѹц* Брч.

165. Поред ових чују се, као што сам поменуо, на целом подручју и облици са *с*, *з* који су у Доњој Црмници и Крајини скоро у искључивој употреби (*ш*, *ж* је ограничено на неке речи):

а) *сн*:

бѹѣсни[с]ѹц Бо, *врснѹкѹ* Крњ, *дѣснѹ* Ов, *деснѹч* (десни во) Со, *кѹсно* Ко, *кѹснѣ* Год, *ѹокѹснѣм* Ли, *крѹснѹ* Год, *крѹснѹга* Бр, *крѹснѣма* В, *кѹснѹга-ми* ѿмена Бу, *нѹѹснѹка* Ма, *дѹѹсна* В, *оѹаснѹѣ* Ор, *зѹѹснѹк* Брч, *ѹодеснѹѣ* Се, *ѹрѹѣснѹц* Бр, *снѹ* Др, *снѹга* Со, Крњ, *снѹгѣ* Се, *снѹгу* Др, *снѹѹрѹва* В, *снѹшло* Ли, *снѹ[в]а* Па, Се, *снѹ[с]а* Бо, *снѹха* ГД, *снѹ[в]ѣ* В, *снѹ[в]и* Ли, *снѹ[в]у* Ду, Год, *снѹ[с]у* Бо, *снѹху* Год, *снѹ[в]о* Бр, Со, *снѹ[в]ѹм* Ли, *снѹ[с]ѣ* Ко, *снѹѣг* Ли, Бо, *снѹѣга* В, *ѹ-снѹѣга* Со, *ѹ-снѹѣг* ГД, *снѹѹш* ГД, *снѹѣвѹш* Год, *снѹ[в]ѹш* Год, *снѹѹ* Бр, *снѹју* Год, *ѹрѹѹснѹш* Ли, *ѹѹѣсно* В, Се, *шеснѹсѹш* Год, *шеснѹс* Ли, *чѹснѹга* Ли;

сносѹсмо Др;

с-нѹма Со, Ли, Год, Се, *с-нѹшием* Бр, *с-нѹшиема* Тр.

б) *зн*:

грознѹца ГД, *знѹш* В, *знѹм* Ма, Ли, *нѣ-знѹм* Бр, *знѹш* Па, Др, *знѹ* Крњ, *нѣ-знѹ* Год, *нѣ-знѹмо* Бра, *знѹше* ГД, *нѣ-знѹше* Ду, *знѹју* Се, *знѹ[с]ѹћи* Со, *знѹде* Ко, *знѹдѹ* Бу, *знѹли* Ор, *знѹвѹш* Бра, *знѹва* Ов, Бу, *дѹзна* Год, *дѹзнало* Со, *ѹо-*

знѣш Ли, познѣм То, познѣ[ј]ѣ Др, познѣ[ј]јемо Бр, идзна Тр, познѣдок Бо, идзнаде Ма, идзнѣла Се, идзнѣли Ду, идзнашѣ Крњ, идзнашѣ Ов, разѣзна В, сазнѣсмо Бо, незнѣње Брч, знѣшна Бр, знѣйн-се Бо, знѣй-се Ли, мѣзнѣ (масна) Год, идзнѣ Ор, идзнѣ Ко, идзнѣ Бу, Крњ, ойознѣ[ј]о Ма, ирѣзнѣ Кру, ирѣзнѣци Со, ойрѣзнѣ ГД;

изнашѣ Се, изнемѣгѣ В, изнѣла Бу, изнѣли Бо, изнѣшено Брч, изнѣсаше Ду;

из-ндс Ма, Крњ, из-носа В, Со.

в) сл:

гѣсли Бо, јдсле Ли, мдслина Крњ, мдслину Со, масли-
нѣк Бр, маслинѣде Па, мѣслиш Год, мѣслиш Ду, Бу, мѣсли
Ор, мѣсли[ј]о Бо, идслѣ ГД, Со, Се, идслѣд В, ирѣслицу Др,
слѣй Се, слѣйе Ли, слѣйи[ј]ѣ Брч, слѣйцу Ко, ослѣйи[ј]о
Бо, слѣва Год, слѣ[в]у В, слѣ[в]е Бр, Ма, слѣ[в]ѣ Па, слѣ[в]о-
[в]ица Ли, сли[в]о[в]ицу Па, сливенице Бр, слика ГД, слику Бу,
слике Се;

сли[ј]о Др, слѣвѣш Крњ;

с-лѣбом В, с-ливѣде Ма.

г) зл:

злѣ Год, у-злѣ-час В, Се, злѣ Ли, злѣца Брч, злѣко[в]ѣц
Со, озлѣдѣш Крњ;

излѣчѣ[ј]о-се Бу, рѣзлику Год, различѣшѣ Ли;

бѣз-лѣка Бо, из-Лѣмѣнѣ ГД.

166. Решета р¹⁾ истиче да се у говорима Старе Црне Горе и Боке који знају за тај појав не изговара обично *ш*, *ж*, него „констриктива која је по месту артикулације доста близу потоњем *н* и *л* те према томе заузима отприлике средину између *ш*, *ж* и *с*, *з*“. Ја сам одиста и у Црмници забележио неколико примера са сличним прелазним гласовима (исп. тач. 164), али они претстављају изузетак; у нормалним случајевима се овакво *ш*, *ж* нимало не разликује од *ш* и *ж* у осталим положајима. (Уосталом код људи којима недостају предњи зуби — а зуби црмничкога становништва су прилично рђави — није увек лако утврдити ни да ли из-

¹⁾ *Der stok. Dialekt* 128.

говарају *с*, *з* или *ш*, *ж*, акамоли разлику између *ш*, *ж* и *џ*, *з* која је знатно мања¹⁾.

167. Познато је да се овај појав објашњава на два начина: једни (међу њима већ Вук 1836 год.) виде у њему стран (млетачки) утицај, док други (на пр. Решетар I. с.) сматрају да се извршио на нашем земљишту самостално, без страног утицаја, поступном асимилацијом *с*, *з* ка потоњем *н* и (умекшаном) *л*, дакле, $сн > џн > џл > шл$ и сл.²⁾.

У прилог Вукове тезе говорио би факат да је поменути прелаз ограничен на приморје од Боке до Улциња и на говоре који су у његовој близини³⁾, дакле, на крајеве који су одиста били у знатној мери изложени непосредном млетачком утицају, док се према унутрашњости и према истоку, где је тај утицај био слабији, све више губи. Али, на другој страни, просто свођење на млетачки утицај није могуће, јер у млетачком говору палатализација обухвата свако *с* и *з* без разлике⁴⁾ те бисмо нешто слично очекивали и у овим говорима (као што је то одиста случај у другим нашим говорима који су претрпели јак млетачки утицај).

Ограничење прелаза на одређене положаје говорило би, дакле, пре у прилог Решетарове тезе⁵⁾, иако се из данашњег језичког материјала његови услови не виде јасно. Што *с*, *з* > *ш*, *ж* само испред *н* и *л*, а не и испред осталих дентала, могло би се, можда, објаснити фактом што *ш* и *д* захтевају енергичну артикулацију која спречава дизање језичног врха, а тиме и прелаз у *ш* (*ж*). Нејасно остаје међутим због чега се иста промена не врши и испред *л* (претпоставка да је *с*,

¹⁾ Исп. тач. 144.

²⁾ Исп. А. Белић, *Јужносл. филолог* XIV, 170.

³⁾ Према досадашњим непотпуним испитивањима он је познат у Катунској, Љешанској и Ријечкој Нахији, Горњој Црмници и приморју од Боке до Бара (исп. Der štok. Dialekt I. с. и Воšković et Maček i о. с.).

⁴⁾ Исп. Meyer-Lübke, *Grammatik d. romanischen Sprachen* (Leipzig 1890) I, 340.

⁵⁾ То мишљење заступа — вероватно под утицајем Решетаровим — и А. Сељичев у чланку посвећеном замени *с*, *з* са *ш*, *ж* у словенским језицима: *Соканье и шоканье в славянских языках* (Slavia X 718—741), исп. на стр. 723: „Появление *ш*, *ж* в этом положении не находилось в связи с иноязычной звуковой системой“.

з > ш, ж првобитно само испред *н* када су се иза њега налазили вокали предњег реда — није вероватна).

Исто тако није ни објашњење фонетског процеса који се при прелазу извршио тако просто као што би изгледало према Решетару. Палатализацију *с*, *з* и затим прелаз у *ш*, *ж* можемо, наине, претпоставити само за случајеве испред *л* које је у поменутом положају одиста мало палатализовано (исп. тач. 65). За случајеве испред *н* може се међутим претпоставити само асимилација по месту артикулације, тј. дизање језичног врха ка алвеолима. На сваки начин, процес којему видимо само почетак и крајњи резултат морао је бити компликованији.

Коначан одговор на сва ова питања моћи ће да пружи детаљна испитивања која ће не само тачно утврдити докле овај појав допире, него и природу нових гласова (где је све *ш*, *ж* умекшано, а где није).

168. Исти прелаз испред осталих консонаната забележио сам у:

јдшѣрѣб, В, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Бо, *јдшѣрѣб* Па, *јдшѣребови* Ор, Ли, Се (поред *јдсѣрѣб* В, *јдсѣрѣба* Год, *јдсѣрѣб* Ли, *јдсѣребѡвѣ* То) — *жгдѡб* Па, *жгдѡбѡвѣ* Бр (обичније *згдѡб*).

У осталим случајевима јавља се *ш* спорадично:

шмрѣка Па (обично *смрѣка*), *ѣдшѣли* Брч (иначе само *сѣ-*), *раждѣмѣш* Бр.

(О дублетима *сѣдмак-шѣдмак*, *скѣле-шкѣле* и сл. исп. тач. 169, а о обрнутом појаву, тј. о чувању *с* у неким речима у којима је у већини наших говора извршен прелаз у *ш* исп. тач. 170).

Напомена 1. *ѣушѣѣш* Ли, *ѣушѣѣм* Год, *ѣушѣш* Бр, *ѣушѣшмо* В, *ѣушѣд-се* (поред *ѣусѣѣш*) начињено је према *ѣушѣдѣш*; у *ошѣѣњ* В, Па, Брч, Бр, Бо, Ли (поред *осѣѣњ*) ушло је *ш* вероватно према косим падежима (*ѡшња*, *ѡшњу* и сл.); у *шѣѣш[ј]о* (једаред Год, иначе увек *сѣѣш[ј]о*) имамо вероватно утицај *шѣѣла*; у *ш-мѡпком* В, *шломѣш* Па, *беж-ѣѣ[е] ѣкѡга* Па (обично *с-мѡпком*, *сломѣш*, *без-ѣѣ*) уопштен је предлог (префикс) из многобројних случајева у којима се развио фонетским путем; најпосле, у усамљеном *шѣш* Брч

(поред *shĕs[ŭ]*) ушло је *ш* или каквом аналогичјом (*sheshĕstŭ*) или, можда, имамо посла са асимилацијом на даљину (исп. тач. 140).

169. *ш* поред *с* чује се и у неким романским позајмицама, али се ту напоредна употреба оба гласа јавља као последица развитка *с* у романском медију. Као што сам поминуо (исп. тач. 167), прелази у млетачком дијалекту старо *z* у *ŝ* (= *ш*), а старо *z* у *ž* (= *ж*), док у италијанском књижевном изговору *s* и *z* остаје неизмењено. На месту првобитног романског *с* и *з* имаће, дакле, позајмице из млетачког дијалекта *ш* и *ж*, а позајмице из осталих романских дијалеката *с* и *з* — док ће код речи које су дошле једним и другим путем бити колебања. Видели смо (исп. тач. 44) да је највећи број романских позајмица у црмнички говор ушао из млетачког дијалекта. Потпуно је, дакле, природно што је већина романских позајмица позната или искључиво у облику са *ш* (*ж*) или са *ш* (*ж*) поред ређег *с* (*з*), док речи са искључивим *с* (*з*) или са *с* (*з*) поред ређег *ш* (*ж*) има знатно мање.

а) искључиво *ш* (*ж*) забележио сам у:

башџун В, *башџуном* Год, *башџуни* Со (млет. baštòn) — *бешкџи* Кру, *бешкџи* То, ГД (млет. beščoto) — *брџушџулин* В, Ли (млет. bruştolin) — *кашџи* Па, *кашџу* Ор, *кашџи* Ма (млет. sažeta) — *лџиџ* „наказа“, „брука“ Бу, Со (млет. sažigo) — *кашун* В, *кашун* Бу (млет. sažon) — *лушџи* Па, *лушџи* Ли, *лушџи* То (млет. lužrâr) — *машкџи* Па, *машкџи* Со (млет. maščolo) — *мџиџ* Бра, *мџиџ* Бу, *мџиџ* Ду (млет. meštro) — *пошџи* Ов, *пошџи* ГД (млет. poštier) — *фрџи* Бу, *фрџи* Бо, *фрџи* В (млет. freščo) — *шџи* Ов, *шџи* То, *шџи* Бу (млет. ŝega) — *шкџи* Ко, Ма (млет. ŝagno) — *шкџи* Ор, *шкџи* Брч, *шкџи* У, *шкџи* Се (млет. ŝcatola) — *шкџи* Се, *шкџи* Бр, *шкџи* Бра (млет. ŝafo) — *шкџи* В, Бр, *шкџи* Се (млет. ŝcodela) — *шџи* Ду, *шџи* Ли, *шџи* Бу (млет. ŝriâr) — *шџи* Бра, *шџи* Ма (млет. spiðn) — *шџи* Па, *шџи* Со (млет. ŝpiðn) — *шџи* „гадан“, „прљав“ Бра, Со, *шџи* Ду (млет. ŝporco) — *шџи* В, Па, *шџи*

Бо, *шпунге* ГД (млет. *šponga*) — *шпацијун* В, Ли, *шпацијуна* Год (млет. *štacion*);

важ Ли, *важа* В (млет. *vazo*) — *кужйна* Ко, *кужйнѐ* Бо, *кужйну* Год (млет. *cužina*) — *ѡржун* Ду, *ѡржуна* Ма (млет. *pręžon*) — *ѡржулин* В, Крњ, *ѡржулина* Ли (исп. млет. *frizer*).

Утицај млетачког изговора *с* као *ш* огледа се и у неким речима примљеним из других романских дијалеката:

дешѡк[ш] Па, Бу < сгдалм. рефлекса за лат. *despectus* (млет. *dešpeto*) — *шкдља* В, *шкдље* Бу, *шкдљица* Год, *шкдљице* Ли < итал. *scaglia* (млет. *šcaja*) — *шкдљ* В, *шкљ* Бу, *шкљи* Бр < итал. *scoglio* (млет. *šcojo*) — *шкрѡфуле* Ов, Ма, *шкрѡфулѡ* То < итал. *scrofole* (млет. *šcroole*) — *шпика* Тр, Со, Крњ < итал. *spica* (млет. *špiga*).

У тач. 386 је поменуто да се *Каспѡјо* : *Кашћѡла* — *машпѡјо* : *машћѡла* своди на млет. *caštelo*, *maštelo*.

б) *ш* поред реѡег *с* забележио сам у:

кошпдња Па, *кѡшпана* Год, *кошпдњу* В, *кошпдње* Брч, *кѡшпдњѡ* Ма — *кѡспдња* Бо, *кѡспдњѡ* Год (млет. *caštagna*, итал. *castagna*);

кѡшпдш Бр, *кошпду*-га Брч, *кошпдло* Год, *кѡшпдле* Па — *кѡспд* В, *кѡспдло* Бу, *кѡспдли* Бо (млет. *coštàr*, итал. *costare*);

ѡравѡза Бр, *ѡравѡеза* Ду — *ѡравѡша* Ор, Па, *ѡрдвиеша* В, *ѡрдвиеже* Па (далм. *traversa*, млет. *traveręa*, исп. тач. 183 и);

шпѡмѡк В, Ду, Бо, *шпѡмѡк* Ко, Бр, *шпѡмѡка* Се, *шпѡмка* Ор, Ма, *ѡ[ш]-шпѡмка* Бра — *спѡмѡк* Бра, *спѡмѡк* Ли, *спѡмѡка* Год (итал. *stomaco*, млет. *štomego*);

шпрѡгна Бр, *шпрѡгну* Бу, *шпрѡгнама* В — *спрѡгну* Ли (млет. *štriga*, итал. *strega*);

гѡлѡжан У, *гѡлѡжна* Со, *гѡлѡжну* Па — *гѡлѡзан* Па (млет. *golòzo*, итал. *goloso*).

Напомена. Колебање у употреби *с* и *ш* имамо и у *мишпрѡја* „зидарска кашика“ В, *мишпрѡју* Па, Со (поред *миспрѡја* Бр, исп. арб. *mistrí*, новогрч. *mistrí*).

в) обично *с*, реѡе *ш*:

скѣла Бра, *Скѣлу* Лѣнску Ли, *скѣле* В, Па, Год, *скѣлѣ* Бр, Ма — *шкѣлѣ* Брч, *шкѣле* Па (итал. scala, млет. scala); *скандѣл* Бу, *скандѣла* Бу — *шкандѣл* Бу (итал. scandalo, млет. scandal);

сѣйла ГД, *у-сѣйлу* Год, *сѣйле* Ор, на-*Сѣйле* Па — *шѣйла* Бр (исп. далм. spilla).

Напомена. У *су[м]ѣрѣш* В, Бра, Бр, Ли, *су[м]ѣрѣшѣ* Па, *су[м]ѣрѣшѣла* Со замењено је прво *ш* са *с*, а друго са *ш* (исп. млет. şorşar).

г) искључиво *с* (з):

бисѣйѣрна В, Брч, Год, *бисѣйѣрнѣ* Ор, Ли, *бисѣйѣрну* Ду, Со, *бисѣйѣрне* Се (< лат. guisterna) — *гусѣйрѣш* Ли, *гусѣйрѣм* Бу, *гусѣйрѣ* В, *гисѣйрѣ* Бо, *гусѣйѣрѣли* Бр (итал. gustare) — *десѣйрегѣш* Ду, *десѣйрегѣ* Ов, Бо, *десѣйрегѣли* Ду, Со, *десѣйрегѣле* Брч (млет. deştrigâr) — *лѣсѣш* Ов, Др, *лѣсѣшѣга* Ко, *лѣсѣшѣ* Бра, Год, *лѣсѣшѣга* Тр (итал. lesto). — *ѣросѣлѣ* Ор, *ѣросѣлѣ* То, *ѣросѣлу* Се (средњентал. fresola) — *русмалѣн* Ду, Со, *русмалѣна* Бра, *рузмалѣн* Бр (исп. лат. rosmarinum) — *сигурѣш* Бу, *сигурѣ*-га-[j]е Ду (итал. sicurar, млет. şegurâr) — *скрѣйѣна* Ов, Год, *скрѣйѣ* Со, *скрѣйѣну* Ор, Бу, *скрѣйѣне* Брч, Крњ (итал. scrigno) — *сѣлѣш* У, Ду, То, *сѣлѣд* Па, *сѣлѣшѣ* Ли, *сѣлѣдѣ* Бр, *сѣлѣшѣ* Ко, Ма, Крњ, *сѣлѣдѣ* Бр (итал. soldo) — *сѣрѣшѣ* Ов, Тр, *сѣрѣшѣ* То (итал. sorta) — *сѣенѣшѣ* В, *сѣенѣшѣ* Па, *сѣенѣшѣли* То (исп. expendiare) — *сѣйѣца* Па, Се, *сѣйѣцѣ* Брч, *сѣйѣце* В (млет. şpizza) — *сѣшѣмадѣур* Ду, Бр, *сѣшѣмадѣура* Кру, *сѣшѣмадѣуру* Ко (млет. ştimadôr) — *су[м]ѣорѣда* ГД, *су[м]ѣорѣду* Со, *су[м]ѣурѣда* Ма, *су[м]ѣурѣде* Бра, *су[м]ѣарѣда* Ли, *су[м]ѣарѣде* Па (исп. лат. sulphur) — *шѣсѣтамѣнѣшѣ* В, Ли, *шѣсѣтамѣнѣшѣ* Се (итал. testamento) — *фрѣсѣин* Па, Бу (исп. млет. ferşa);

ѣшѣ Бра, Бу (млет. реѣо) — *рамѣшѣшѣма* В, Со (млет. romanizmo) — *франѣѣзѣ* Кру, Ли, *Вранѣѣзѣ* Па (млет. françeze, итал. francese).

170. Насупрот тенденцији поменутој у тач. 162 чува се — за разлику од нашег књижевног језика — у неким речима старије *с*:

ѣсѣшѣр Год, *ѣсѣшѣрѣ* Ор, Ли, *ѣсѣшѣрѣга* Бр, *ѣсѣшѣрием* Брч,

осѣрѣиш Па, *наосѣрѣише* Се, *наосѣрѣиш* Ду, Бо, *Осѣрѣк* (главица изнад Бријега) Со, на-*Осѣро* [в]ицу (главица више Дупила) В — *слива* Бу, *сли* [в]у Ма, по[т]-*сли* [в]ѣм Кру, *сливе* Ко, ГД, Крњ, *сливѣ* Бра, Год, *сливама* ГД, *сли* [в]о [в]ица Ор, *сли* [в]о [в]ицѣ Брч, Со, *сли* [в]о [в]ицу Ов, Се (ређе *шлѣва*, *шлѣва*).

Напомена. Старо *с* имамо у: *сѣдѣи* Бр, Со, Год, *сѣдѣи* ГД, *сѣдѣи*ом В, Ли, Бр, *сѣдѣи*-се (потштапљује) Бо, *сѣдѣи*-*иле*-се Па¹⁾);

171. з поред обичнијег *ж* забележио сам у:

здриѣбѣи Па, *здриѣица* Со, *здриѣици* Ли, *здриѣбѣи* Ду (< ждрѣбѣи).

172. Страно се *ф* најчешће замењује са *ф*, ређе са *в*, а још ређе са *и*:

а) *ф* преовлађује у:

афидѣвиш В, *афидевѣи* Со, *афидѣвише* Ли: *авидевѣиш* Кру (млет. *afidàr?*) — *башифѣѣга* Ов, *башифѣѣгу* Бу, Ма : *башифѣѣгу* Бр (млет. *batifògo*) — *гарофѣи* Ко, Па, ГД, *гарофѣи*на Се, *гарофѣи*ни Брч : *гаро* [в]ѣи Бра, Бу, *гаро* [в]ѣи В (итал. *garofano*) — *деферѣица* Бу, *деферѣицѣ* Се : *деверѣицу* Па (итал. *differenza*) — *офѣиш* Кру, *офѣиш*ом Ли, *офѣишѣи* В, *офѣишѣ* Бо : *овѣиша* Бр (млет. *afito*) — *фамѣла* Па, Се, *фамѣлѣ* Ов, *фамѣлу* ГД, *фамѣле* Се, *фамѣлама* Крњ, *фамѣлѣ* Ли : *вамѣла* То, *вамѣлу* Бр (исп. итал. *famiglia*) — *фанѣла* В, *фанѣлу* Бо, *фанѣлу* Ли : *ванѣла* Ду (млет. *fanèla*) — *фаѣцан* Па, *фаѣцан* Со : *вѣцан* В (итал. *falso?*) — *фѣи* Ор, *фѣиш* Кру, *фѣино* Се, *фѣишѣга* Др : *вѣино* Па (итал. *fino*) — *фиурѣи* Кру, Год, *фиурѣи*на Бр, *фиурѣи*ѣ Бра : *виурѣи* Па, *виурѣи*ѣ Брч (млет. *fiorin*) — *франѣѣз* Кру, Ли : *Вранѣѣзи* Па (млет. *franceze*) — *фрѣшѣк* Бу, *фрѣшко* Па, Бо, *фрѣшѣѣга* Год, *фрѣшѣкиѣ* Ма : *врѣшко* В (млет. *fresco*) — *фркадѣла* Ду, *фркадѣлу* Бо, *фркадѣле* Бу : *вркадѣле* Бр (млет. *forcadela*) — *фрѣсин* Бу : *врѣсин* Па (исп. млет. *ferça*) — *фѣурмина* Бра, *фѣурмину* Ко, *фѣурми*ѣ Ли, *фурминѣда* Бу, *фурминѣду* То : *вѣурмина* В, *вурминѣде* Бр (млет. *fulminà, fulminada*) — *шкрѣфуле* Ов, Ма, *шкрѣфулѣ* То : *шкрѣ* [в]уле Па (итал. *scrofole*) — *шкѣф* Се, *шкѣфа* Бр : *шкѣв* В, *шкѣва* [f.] Бра (млет. *șcafo*);

*ефендѣи*ѣ Бо, *ефендѣи*ѣ Ду : *евендѣи*ѣ Бр (тур. *efendi*) —

¹⁾ Исп. Белић, *Јужносл. фил.* XIV 170.

фењер Бра, *фёнер* Ли, *фењера* ГД : *вењер* В (тур. fener) — *фёс* Брч, *фёсо[в]и* В : *вёс* Па (тур. Fas) — *фишёк* Ли, *фишёка* Кру, *фишёци* В : *вишёк* Па (тур. народ. fişeq) — *фурёна* Бра, *фурёне* Ма, *фурёну* Ов : *вурёне* Па (осм. furun) — *цефердър* Брч, Се, *цефердъра* ГД, *цефердъри* Ли : *цевердър* Год, *цевердъра* В (тур. çevherdar) — *сѳра* Ов, Со, *сѳ-сѳрѳ* Ор, Ли, *сѳру* В : *сѳра* Па, *сѳ-сѳрѳ* Бр, *сѳре* Год (тур. народ. sofra);

фѳбрика Год, *фѳбрике* Брч, *фѳбрѳкѳ* Со : *у-вѳбрику* Тр — *шѳ* Па, Со, *шѳа* ГД : *кѳ[т]-шѳва* Бр — *Филѳи* Ма, *Филѳиа* У, *Филѳио[в]а* Ду : *Вилѳиу* Год, *Вилѳиом* Ду; исп. и *Совѳју* Па (поред *Софѳја*);

замену домаћег (ономатопоеетског) *ф* са *в* забележио сам свега у једном примеру:

стриѳла-га *вѳшѳѳла* В, Год (обично *фѳшѳѳла*).

б) у другим се речима употребљава *ф* и *в* наредо или *в* преовлађује:

фаѳла Со, *фаѳлѳ* Год : *ваѳла* В, Ли, *ваѳлѳ* Бр, *ваѳлу* Брч (млет. fažolo) — *фолѳица* Бра, *фолѳицу* В, *фолѳице* Год, Ли, *форѳица* Др : *волѳица* Бр, *волѳице* Ду, *волѳицу* Кру, *волѳице* Бра, Па, Год (итал. fortezza); само изузетно чуо сам *ф* у *фрумеѳин* Бр (исп. итал. frumentino), исто је тако ретко *врумеѳин* Бра, а најобичнији су облици са почетним *р* за које се може претпоставити да су настали губљењем претходног *в* (исп. тач. 93): *румеѳин* Ов, Ду, ГД, Со, *румеѳина* Бра, Ма, *румеѳинѳ[в]и* лѳб Бо, *румеѳинѳ[в]ѳга* Се, *румеѳинѳга* Ли, *румеѳинѳ[в]ица* Па, *румеѳинѳча* Ли;

јѳѳин Ко, *јѳѳинѳ* ГД, Ма, *јѳѳинѳ* Др, *јѳѳинѳ* Год : *јѳѳин* В, Се, *јѳѳинѳга* Бра, *јѳѳино* Бу, Бо (новогрч. eftinós) — *нѳфора* В : *нѳвору* Бр (обично *нѳпора*, исп. тач. 174а);

кѳфа Па, *кѳфу* Бр, *кѳфе* Ма : *кѳ[в]а* Ду, Се, ис-*кѳ[в]ѳ* Год, *кѳ[в]ѳм* Брч, *кѳ[в]ѳ* Ор, Крњ (тур. qofa) — *шефлѳја* „сусед“ В, *шефлѳје* Кру : *шевлѳја* Бра, *шевлѳју* В, *шевлѳје* Бра (арап. şefie);

ѳрѳѳиѳ У, *ѳрѳѳи* Се, *ѳрѳѳили* Брч, *ѳѳрѳѳи* Год, *ѳѳрѳѳиѳо* В, *ѳѳрѳѳило* Ду : *ѳрѳ[в]ѳиѳ* В, *ѳрѳ[в]ѳѳмо* Ду,

шрè[в]ише Ма, *пошрèвијо* Бу, Со, *пошрè[в]ила* У, *пошрèвили* Ли, *прошрè[в]ило* Брч, Ма (нем. treffen).

Напомена. У два облика, са *ф* и са *в*, примљене су речи *кафа* Па, *кафу* Год и *кава* (обично) Кру, Брч, Се, *кавè* Ма, Бо, *ка[в]у* В, Со, ГД, *на-ка[в]у* Ор, Ли, *ка[в]ђм* Бр (исп. итал. caffè и османско kahve) — *измашуфйш* „излапети“ Ко, *измашуфијо* Со, Ли, *омашуфйла* Брч и (ређе) *омашувијо* Па, *измашувише* (исп. тур. matuf и арап. ma'tuh').

173. Много је ређа замена етимолошког *в* са *ф*¹⁾.

а) У домаћим речима:

у-фйр В, *фйрови* (дубља места у реци) Па — *фйриш* Год, *фйри* Ду — *фрба* Брч — *фресина* Па, *фресовјина* Год — *фрѡска* (вриска) Ви, *фрѡшйш* Бр, *не-фрйешйш* Бу — *фўга* В, Ор, Се, *фўгу* Па, Брч — *фўзда* (узда, исп. тач. 106а) Бра, Год, *фўзду* Ко, *фўзде* Бу, *зафузда* Ма, *зафуздѡли* Па — *рофишѡ* јаја Др, *рофйшан* Ли, *рофйшано* В, Па, Со, Год, Крњ — *уфенуш* Со, *уфенѡ* Ли, *уфенујо* Ду, *уфанула* В, Па, *уфа-нуло* Бра, *уфѡло* Бр, *уфѡли* Па, *уфѡле* Год.

Као што се види, ова је замена — у сагласности са природом црмничкога *в* — прилично ретка (чешћа је само у речима *фўга*, *фўзда*, *фресина*, *рофишѡш*, *уфенуш*).

б) Још је ређа замена страног *в* са *ф*:

фѡл „вео“ Брч, Ли, Се, *фѡла* Бр (обично *вѡл* < итал. vello) — *фирѡѡ* „вади воду на точак“ Ду (обично *вирѡвѡш* < млет. virar) — *кафйца* Бу (обичније *кавйца* < итал. cava) — *йрифѡшно* (нарочито у значењу „пријатно“) В, Па, Бр (обично *йрйвѡшно*);

фѡкѡш В, *фѡкѡа* Бр (иначе увек *вѡкѡш* < арап. vakyt) — *сефлйја* „чемпрес“ Бо (обично *севлйја* Бр, Ли, Год < перс. selvi).

174. Прелаз *ф* > *й* забележио сам првенствено у старијим романским позајмицама, ређе у грчким, а у домаћим ре-

¹⁾ Исп. Р. Skok, *Prilozi proučavanju turcizama u srp.-hrv. jeziku*. Slavica XV, 363.

²⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 115, Белић, *Дујалекѡш* 164 и Skok, *Mundartliches aus Zumberak*. AslPh XXXII, 376/7 (вр- > фр-).

чима само изузетно. Паралелан прелаз *v > б* јавља се само спорадично.

а) *ф > њ*:

џолумѣниџа Па, *џолумѣниџѣ* Бо (лат. *fundamentum*) — *џрџгаџ* Па, *џрџгаџмо* Ма, *џрџганиџа* В, *џрџганиџе* Год (исп. лат. *frigere*) — *џрџулиџ* В, Ли, Крњ (исп. млет. *frizer*) — *џросуџа* Ор, *џросуџѣ* То, *џросуџу* Со (средњеитал. *fresola*); *џаџора* Брч, Со, Год, *џаџору* В, Ду (ретко *џаџора*, *џаџора*, исп. тач. 1726) < грч. *ανατορά* — *џџиџин* В, *џџиџино* Бр (обично *џџтин*, *џџтин*, исп. тач. 1726) < грч. *eftinos*; *џаџе* Бр, *прѣд-џаџе* В, Па (< оџце, исп. тач. 138).

б) *v > б*:

брѣме Ду, ГД, Ли, *брѣмена* Ко, Бу, *избрѣмѣџе-се* Со, *избрѣмѣџо-се* Бо — *дџбџа* Брч, *дџбџа* Па, Со, *дџбџѣ* То, *дџбџѣга* Ор, штд-си *дџбџа?* Год;

џубџа „цигла“ Ли, Бу, *џубџу* В, *џубџе* Па, Бр < тур. народног *tuvla*¹⁾;

необично је *Бебедџр* Па (иначе увек *Бе[л]ведџр*) < итал. *belvedere*.

Напомена. *бџџаџ* „вешати“ Ду, *бџџа* В, *бџџали* Ли (поред реџег *вџџаџ*) начињено је несумњиво према *обџџаџ*.

175. Обрнут прелаз *џ > ф* и *б > в* је нешто чешћи, али је ограничен на положај испред сугласника.

а) *џ > ф (> в)*:

џфса Год, *у-џфсу* Па, *уџфси*ли-су-га Ко (тур. *habs*) — *клџфко* То, *клџфка* Бу, *клџвка* Кру — *кџфчу* Бра, *закофчд* тџ Па, *кџвча* У, *кџвчу* ГД, *кџвче* Ко, *ковчџи* Ма, да-*заковчџм* Год, *ковчџр* „мушка копча“ В (осм. корча) — *лџфсџи* То, *лџфшѣ* В, *лџфшѣмо* Ли, *лџфсџа* Бра, *лџвшѣм* Се, *лџвшу* Ду, *лџвсџмо* Со, *лџвсџше* Бра, *ливсџли* Бр (грч. *éleipsa*) — *лџфџу* Со, *џгрџ-се лџфџѣ* Па — *лџфџи* Крњ, *лџфџа* Ду, *лџфшѣ* Год, *лџфшѣга* Па, *лџфшу* Брч, *лџвџи* В, *лџвше* Со, *лџвшеме* Се, *лџвџџ* Крњ, *нџ[џ]левџи* Ма, *нџ[џ]левџиџема* ГД — *Овџџ-чиџџ* Ли, *у-Овџџчиџџе* Брч — *офкрџчиџо* В, *офсџ[в]џ-га-[џ]* Па, *овџџџиџо-га-[џ]*е Ду — *у-џфџиџину* Бра, *џвџиџина* В — *срџфџа* (врапца) Ду, *срџфџи* У — *фсџџа* (псеџа) Па, *фсџџу* Ду, *фсџџѣ*

¹⁾ Исп. Елезовић, *Речник косовско-мџтохиског дијалекџа* II, 344.

ћој Се — шефсџа Бр, шефсџе Ор, шевсџѣ У, шевсџу Па, шевсџе Се (тур. tebsi) — шѣфшелија Год, шѣвшелију Па (обично шѣвшелија) < тур. народ. *şefteli*¹⁾ — шифка Ду, шифку Па.

Напомена. У јѣфшика Се, јѣфшике ГД, јѣфшику Ор, јѣфшичѣв Ор, јѣфшичѣва Ко, јѣфшичѣви Бу, јѣвшика Брч, јѣвшику Ду, јѣвшичѣво Бр, јѣвшичѣве Бо (поред јѣйшика Бра, јѣйшичѣ[в]ѣга В, јѣкшике Па, јѣкшичѣ[в]ѣме Год) — према грч. *hékтика* — није сигурно да ли треба претпоставити прелаз *к > њ*, а затим *њ > ф > в* (исп. тач. 183 д) или *к > х > ф (> в) > њ*.

б) б > в:

ѣвзо[в]ина (бъзовина) Бр, ѣвзо[в]ину Бо, ѣвзо[в]ица Ор, с-ѣвзо[в]ице Бу, ѣвзира Па — ѣвдѣн Со, ѣвдѣћ Брч — овдѣрѣли-смо-га Крњ — шрѣвник Год — Дровњаћ Па, Дровњаџи Ор, у-Дровњаке Бо, дровњаџкѣга ГД.

У свим је овим примерима обичније *ѡ* и *б*. Спорадични су примери *деѣла* Се, *деѣла* женетина В (иначе увек *дебѣла*).

Напомена. Усамљен прелаз *б > ф* имали бисмо у *фрѣкун* Бу (поред *врѣун* Па), ако је од итал. *briccone*. (*ф* је уосталом могло доћи под утицајем арбанаског *frk* „брзо“).

176. Услед појачане артикулације ствара се каткад испред констриктиве хоморгана оклузива, другим речима, констриктива прелази у семиоклузиву која јој одговара (*с > ц*, *ѣ > ѣ*, *ш > ч*, *ж > џ*). Овај (иначе доста ограничени) прелаз врши се првенствено на почетку речи:

с > ц: *џмѣла* Ор, *џмѣлу* Ли — штѣ *џѣш?* Тр, *џѣ* В, *џѣју* Бра, *џѣвше* Бр, *џѣѣвѣ* ГД²⁾;

ѣ > ѣ: *ѣѣ* Бо, *ѣѣн* Бр, *ѣѣно* Ду, *ѣѣне* Ко, *ѣѣниѣ* Брч, *ѣѣ-се* Се, *ѣѣ-се* Па, Со, *ѣѣнуло-[ј]*е сунце Ли;

ш > ч: *чѣиѣ* (пшениѣ) Ко, *чѣиѣ* Ов, Ма, *чѣиѣу* Ду, Год, *чѣишнѣ* У, Бу, *чѣишнѣга* Се, *чѣишнѣга* Кру — *чѣиѣун* Ов, *чѣиѣуни* Се — *чѣѣла* Год, *чѣѣлѣ* Кру, *чѣѣлу* То, *ѣ-чѣѣлу* Брч, *чѣѣлѣр* В — *мѣѣмула* (бресква) Па;

¹⁾ Исп. Елезовић, о. с. II, 478 и Белић, *Дијалекти* 228.

²⁾ Прелаз *с > ц* имали бисмо у *фѣѣн* Па, *фѣѣна* Со — ако је од *falsus*.

ж > ц: *цндар* Бра, ГД, *цндѣра* Др, *цндѣру* Па, *цндѣри* В, Се, *цндѣрѣ* То, *цндѣрима* Бо — Дѣбрскѣ *Цуѣа* В, из-Дѣбрскѣ *Цуѣѣ* Брч, у-Дѣбрску *Цуѣу* Крњ, *цуѣан* Па, *цуѣна* Бо — *коцуѣ* В, ГД, Се, *коцуѣа* Со, *коцуѣи* Ли, *коцуѣри* Со — *димицѣна* Па, *демицѣна* В, *демицѣне* Ли (< млет. *damižana*) — *фацѣла* Со, *фацѣлѣ* Год, *вацѣла* В, Ли, *вацѣлѣ* Бр < млет. *fažolo* (иначе млет. *ž* даје *ж*), исп. и *сѣенцѣш* В, *сѣенцѣ* Па, *сѣенцѣли* Бу (лат. *expendia*) — *лоѣѣца* Па, *лоѣѣцу* Со (далм. *lorisa*, лат. *lapidea*);

прелаз *ж > ч* забележио сам у *у[в]олача* (уволажа) Со, *у[в]олѣча* В, *у[в]орача* (*idem*) Крњ, *у[в]орѣче* Па.

Напомињем да је свега неколико речи (*цмѣла*, *ћѣј*, *ченѣѣца*, *цндѣр*, *цуѣа*, *коцуѣ*, *димицѣна*, *вацѣла*, *сѣенцѣш*, *лоѣѣца*, *у[в]олача*) обичније у овом облику, док су у осталим семиоклузиве ређе.

Потпуно је усамљено *вѣћка* „војска“ Бу (< *воѣска*, а ово < *војска*, исп. тач. 151).

Напомена 1. Другачији процес треба по свој прилици претпоставити у речима *кѣћело*, *гѣћеница*, *кѣћѣ* и сл.: пошто су оне познате и у облику са *шћ*, *жћ* (исп. тач. 206), врло је вероватно да се у њима најпре извршио прелаз *с > шћ* (односно *з > жћ*), а затим да је — губљењем *ш* и *ж* (исп. тач. 190) — добивено *ћ* и *ћ*.

Напомена 2. *ц* је обично и у *цклѣ*, *цклѣ*-се и сл. (< *stǣklo*).

177. За спорадичан прелаз констриктива *у* веларе (*с*, *ш > к* — *з > г*) исп.:

ѣрѣкца (прасца) Па, Бр, Год, *ѣрѣкцу* Ду, Бо, ГД, *ѣрѣкѣцем* Ли, *ѣрѣкчеви* В, Брч, *ѣрѣкчеви* Со, *ѣрѣкчевима* Ко (ном. синг. *ѣрѣкѣци*);

ѣрѣкче (поред *пѣшче*) В, Па, *ѣрѣкѣша* Бр¹);

шегдесѣш Ду, Бо, Се, *шегдесѣш* Ор, *шегдесѣше* ГД, *шегдесѣшу* Брч.

178. Првобитна група *чр*- остаје неизмењена у *чрѣшало*

¹) Пошто сам у Па забележио и *ѣрѣкче*, могло се у овој речи *к* развити преко *х*: *ѣрѣкче* > *ѣрѣкче* > *ѣрѣкче*.

(цр̄шало не постоји). Иначе се *чр*-развија као у књижевном језику.

179. *м* на крају речи остаје по правилу без промене. Ипак се — несумњиво под утицајем приморских говора, у којима *м* у оваквом положају прелази у *н*¹⁾ — могу чути и облици са неке врсте прелазним гласом између *м* и *н*: усне се затворе као при *м*, али се отворе пре него што се заврши носна артикулација тако да се при крају гласа добива утисак налик на *н* (= *м*):

йшом ГД, *збѡгом* Ко, *јѣчѡм* Ли, *јѡлом* Бр, *лойдшѡм* Ор, *рукѡм* Ма, *ѣсам* Кру, *нйѣсам* Се, *боло[в]ѡ-сам* Бра, *й[ј]ѣм* Со, *ймѡм* Ов, *кѡжѣм* Брч, *кажѡѣм* Крњ, *йрйѣѣм* Па, *рѣчѣм* Бу, *срѣшѣм* В.

Чисто *-н* је у таквом положају још ређе:

нйѣн (нем) Брч, *главѡн* Кру, *ѣсан* Ли, *ййсѡ-сан* У, *йрйчан* ГД.

(Сви забележени примери су из села према Приморју).

Напомена. О *сѡдан*, *ѡсан*, које се (поред обичнијег *сѡдам*, *ѡсам*) може чути на целом подручју, исп. тач. 181.

180. У извесном броју речи постоји колебање: поред обичних облика јављају се паралелни са другим консонантом, чије је порекло више пута тешко одредити. Тако имамо:

а) *ј* поред *љ*:

шѡјѡга Брч, *шѡјѡгу* В, *шѡјѡгѡм* Ли, *шѡјѡге* Бо, *шѡјѡгѡ* ГД (обично *шѡљѡга*) — *Мијѡјѡдѡн* В, Год, *Мијѡјѡдѡна* Па (ређе *Мијѡљѡдѡн*). Обрнуто: поред општег *вѡјѡвода* забележио сам спорадично и *вѡљѡвода* Бр, *вѡљѡводу* Ду, *вољвѡјсѡво* Па.

б) *њ* поред обичног *н* и обрнуто:

гѡроница Па, Со (обично *гѡроница* В, Бра, Бр, *гѡронице* Ли) — *лѡњ* „лан“ Па, Ду, *лѡнѣ[в]ѡ* В, Ли (обично *лѡн* В, Бр, Ли, *лѡнѣ[в]ѡ* Бр, Брч) — *љѡшњѡк* Бр, *љѡшњѡкѡ* Па (обично *љѡшњѡк* В, Ду, *љѡшњѡци* Со, Год), *кѡнче* „теглећа стока“ В, Ко, *кончѡша* Па, *кончѡшу* Ма, *кѡнчѡд* „коњи“ Ов, Год, *кѡнчѡди* Ду (ређе *кѡнче*, *коњчѡд*).

¹⁾ Појав познат и у суседним Паштровићима.

За *гњѣздо* Бра (обично *гњѣздо*, *гњѣздо*) знају и остали наши говори¹⁾.

Напомена. *загњѣш* бачву Бр (иначе увек *загњѣш*, *задњѣш*, исп. тач. 157 б) начињено је можда према односу *-нијо* : *-њела* код неких партиципа; исп. и *обљдгњила*-се двца Па, Со, Ли (поред *објдгњила*, *обљдгњила*).

в) звучни сугласник поред муклог:

ђескѡша „тесноћа“ Па, Се, *ђескѡше* Ду, *ђескошн*о Бр, Бо, *ђескошн*а Брч, *ђескошн*е В (ређе *ђескѡша*); за *шклѡй* (= слап, исп. тач. 205) забележио сам у Ли *жглѡб* (воде).

Напомена. У *мѡска* (тако редовно, *мѡзга* је непознато) имамо суфикс *-ка*²⁾.

г) остали случајеви:

мѡчѡш Па, *мѡча* Год, *мѡчѡш* Ко, *мѡчѡјо* Ли (поред *бѡчѡш*, *бачѡш*);

срѡбѡц „врабац“ Па, *срѡйца* В, *срѡйци* Ду, *срѡбѡцѡ* Год, *срѡбѡйц* Бра познато је скоро искључиво у облику са *с*;

к[в]ѡчка гласи обично *клѡчка* Год, *клѡчку* Па, *клѡчке* В, Ли;

дрѡшаза „јагода“ Па, Бр, Год³⁾ гласи и *дрѡказа* Со, *дрѡказе* Па;

поред *ѡѡ[н]сија* (чсп. тач. 192) чује се и *ѡѡксија* Бра, *ѡѡксију* В.

у-*шрем*-ѡка Па, за-*шрем*-ѡка Бр (обично *шрѡн*).

Напомена. О облицима *ко[л]шрѡна* : *коншрѡна* — У[л]-*цињ* : Унцињ — *шѡ[в]шѡелија* : *шѡншѡелија* — *гла[в]ѡ[н]ција* : *гла[в]ѡ[р]ција* — *г[в]ѡ[ж]ђе* : *гѡвђе* : *гѡрђе* исп. тач. 202.

181. У приличном броју случајева замењен је консонант каквом аналогijом:

бљѡша „200“ Па, Брч (обично *двљѡша*) — према *ѡбље*;

кѡбѡр Брч (иначе увек *чѡбар*) — вероватно према *кѡбѡ*;

мѡз „маст“ Ли, *мѡз* Па, Бр, Год, *мѡзи* ГД, *мѡзан* В, *мѡзн*а Ли, *мѡжн*а Ду, *мѡжно* Па (поред *мѡш*, *мѡсан*) — према *мѡзѡш*;

1) Исп. *Der štok. Dialekt* 68.

2) Исп. *Rječnik Jugosl. akademije s. v.*

3) Исп. код Вука *дрѡшеза* (из Паштровића).

мѣнкѣ Со, *мѣнкѣло* Па, Бу (обично *манкѣш*, исп. тач. 20 б) — према *мѣње*;

бљешнѣћа „угојеност“ „обест“ Ли, *бљешнѣћѣ* Па (поред *бљешнѣћа*) према *бљѣшнѣ*;

сѣдан Па, Бр, Ли, *ѣсан* Ов, Ко, Ма (поред обичнијег *сѣдам*, *ѣсам*) — према *седандесѣш*, *осандесѣш*;

извѣнскѣ В, *извѣнскога* Па, *извѣнскѣ* Брч (ређе *извѣнскѣ*) — према *извѣн*;

одаљѣш Па, *одаљѣше* Бу, *одаљѣшо* В, Год (поред *одаљѣш*) — према *далѣк*;

кнѣз (тако обично) претставља контаминацију *кнѣз* и *кнѣз*.

Напомена 1. У ретком *нѣмљесѣа* (невеста) Бр, *нѣмљесѣу* Па имамо, можда, неке врсте народну етимологију. — О облицима именице *кѣшѣица* исп. тач. 141.

Напомена 2. О аналошким образовањима која су настала под утицајем различних облика исте речи (*йовѣшѣш*, *скѣйжѣш*, *дѣжсѣчѣк* и сл.) исп. у Морфологији.

182. Паралелна образовања имамо у:

жѣлѣ „гули“ Па, *жѣлѣ* Со, *ожѣлѣш* В, *ожѣлѣшо* Год (поред ређе *гѣлѣш*)¹⁾;

йѣлба В, Па, *йѣлбѣ* Бо, *йѣлбу* Ду, Год (ређе *йѣлба*); *сукљѣн* В, *сукљѣнѣ* ГД, Год, *сукљѣнѣ* Брч (поред *сукљѣнѣ* Па);

йрѣ[в]ѣшѣн Год, *йрѣ[в]ѣшѣнѣга* В, *йр[в]ѣшѣнѣјѣга* Ма (поред *йрѣведѣн* Па, *йрѣведнѣ* Со);

сѣрѣлѣчѣкѣме Па (обично *сѣрѣлѣчѣкѣ*);

обѣшѣш В, *обѣшѣ* Ду, *обѣшѣли* Ли (поред *обѣшѣм* Па, *обѣшѣла* Бу).

Напомена 1. Због многобројних облика заслужује да се помене име села *Лимљана* (< *Limjane*). Најобичнији је облик *Лѣмљѣни* В, Ко, Ли, Се, из *Лѣмљѣнѣ* Ор, Бр и (асимилацијом *мљ* > *мъ*) *Лѣмљѣни* Ов, Бра, Брч, ГД, Ли, Год, из *Лѣмљѣнѣ* В, Па, Ма, Крњ. Ређи су остали облици: *Лѣмјѣни* (*мљ* > *мј*, исп. тач. 153 б) Кру, Со, Ли, *Лѣмјѣнима* Ду — *Лѣвљѣни* (*мъ* > *вњ*, исп. тач. 156 б) Бр — *Лѣвљѣни* (контаминацијом *Лѣвљѣни* и *Лѣмљѣни*) Бр — *Лѣњѣни* (*в* или *м* > *ѣ*) ГД.

¹⁾ Исп. Berneker, *Etym. Wort.* s. v. *gulŕ, guliti*.

Напомена 2. У *йосѣи* „писисати“ Год, *йѡсѣ* Па, *йѡси* В, Бр забележио сам дуго *с*, а у *мнѡго* В дуго *м* (у сличном положају показују назвали уопште извесну тенденцију ка дуљењу).

Замена консонаната у страним речима

183. О развитку консонаната у страним речима уколико се подудара са тенденцијама у консонантизму црмничкога говора било је до сада у неколико махова говора (исп. нарочито тач. 169 и 172). Сада ћемо укратко прегледати појаве који се ограничавају на позајмице из других језика:

а) у извесном броју романских позајмица чува се *з*:

бѷза (кучка) Бр, *бѷзе* В, Се, *бусѷн* (пас) Брч, Се, Бо, Др, *бусѷну* Год (исп. млет. *bizartin* „јагње“) — *брѡнза* (ћуле) Год, Ор (млет. *bronza*) — *бро[н]ѷн* В, Бра, Ду, *бро[н]ѷна* Бу, *бро[н]ѷне* Ли (млет. *bronzin*) — *бѷсара* „брука“ Кру, „нико и ништа“ Ма (млет. *buzaga*) — *бусарѡда* „содомит“ Па, Год, *бусарѡде* В, фѷкара *бусарѡда* Бра (исп. млет. *buzegone*) — *магасѷн* Ко, Бо, ГД, *магасѷна* Год, *магасѷнѡ* Брч (итал. *magazzino*) — *Сѡрѷја* В, *Сѡрѷје* Па, *Сѡро!* Бр, *Сѡкар* Бр (итал. *Zaccaria*); исп и *инсилѷер* В, *инсилѷери* Год, *инсинѷера* Бра, *инсинѷри* Крњ (поред *инѷилѷер*, *инжилѷер*) < млет. *inzegner*.

У свим се овим речима, иако ређе, чује и *з*. Неке (на пр. *мезомурѡл* „танка греда“, исп. итал. *mezzo*, *mural*) познате су само у облику са *з*.

б) замена велара:

Турско *қи* > *к*, а тур. *ќ* > *ћ*:

ја[к]сѷка Бра, Бу, Ма, *ја[к]сѷка* Па, Бр, *је[к]сѷка* Бра, Ли (тур. *eqsiq*) — *кѡзма* „пијук“ Ов, Со, *кѡзму* Брч (тур. *quazma*) — *касѷило* „намерно“ В, Ли, *касѷилом* Год, *ка[ш]ћѡло* Па, *ка[ш]ћѡлом* Ду (тур. *quast ile*, исп. тач. 38 б);

ћибрѷи „жижица“ Ко, Бу (тур. *kibrit*) — *ћирѷја* Ко, Се, *ћирѷју* Ор, Бр (тур. **kirij*¹) — *ћосѷѡк* „ланац за сат“ Бра, Ли, *ћосѷѡка* Бр < тур. *köstek*. (За паралелан прелаз *з* > *ћ*

¹) Исп. Г. Елезовић, *Наш језик* I, 203—204.

у савременој позајмици исп. *ђевџер* машина Бо, *ђевџер* машинне Па).

Напомена. Тур. *ğ* > *џ* у *санџиџ* В, Бу, Ли, *санџиџ* Па, Бр (< тур. народ. *zingir*).

Поред обичног *кичелџив* „пргав“ (исп. арб. *kiķeļe*) чује се и *чичелџив* Па, *чичелџива* В, које је у том облику примљено из суседних арбанаских области (*ќ* у скадарској дијалекатској области = *џ*).

Интересантна је дублета *кџрма* „велика стена“ В, Бр, *кџрму* Ли : *ћџрма* Па, *ћџрме* Ли < арб. *kaḡme*. (Фонетски тип *ka-* : *џа-*, ограничен на Фурландску, не долази овде у обзир).

в) Млетачко *чи* (= *ћ*) даје по правилу *ћ*, а италијанско *си* (= *ч*) > *ч*:

ћайџи „ухватити“ Бу, *ћайџ* Ов, *ћайџмо* Кру, *ћайџли* Ли (поред *чајџи*) < млет. *chiarag* — *ћикара* Ор, *ћикарџ* Ду, *ћикару* Брч, Бо, Год, *ћикаре* Ма, Се (млет. *chicara*) — *мусџаћ* Со, *мусџаћи* В, Бу, *мусџаћџ* Год, *мусџаће* Ли < млет. *mostachi* (поред тога чује се и *мусџак* Па, *мусџакџ* Ду < грч. *mústaks*) — *наџале* Бу < млет. *ochiali* (иначе редовно *џчали* В, *џчале* Бра, *џчаљи* Па под утицајем *џчи*);

нако[н]џи „удесити“ Бу, *нако[н]џа-се* Па, *нако[н]џле-се* В (итал. *conciare*) — *морџ* В, Па, Бр, Год, Се, *марџ* В (исп. лат. * *amaraseum*).

Напомена. Румунско *си* > *ч*, исп. *мачџга* „мотка“ Бо, *мачџге* В (рум. *taсіuсă*), али *баћџн* „гломазан човек“ Ли, „велики сандук“ Бр (< рум. *baciū* „Oberhirt“ или арб. *batš* ?).

г) Романско *с* > *џ*:

боџун Др, из-*боџуна* Ду (млет. *bozzon*) — *кџџџ* (нџе *кџџџ* о[т]-свџџ *кџпиџџ*) У, Ду, Со, Па (млет. *saraz*) — *франџџџ* Кру, Ли, *Вранџџџи* Па (млет. *francese*) — *џџџра* У, Ли (млет. *sega*) — *џџџкар* Ов, *џџџкра* Ма (млет. *zucaro*) — *џџџиџџа* В, Бр (итал. *zarpone*) — *ле[н]џџун* Ду, ГД (далм. *lenzul*).

Напомена. У *мџрџ* Ор, Ко, Ли, Се (исп. итал. *marzo*) имамо суфикс *-аџ* (исп. ген. *мџрџа* Кру, Брч, Год).

О евентуалном прелазу *з* > *џ* у *фџџан* (< итал. *falso*?) исп. тач. 176.

д) Латинскоме *џџ* и млетачкоме *џ* одговара *џ* или *ж* (исп. тач. 176).

ђ) Прелаз $k > \bar{i}$ (а затим $> \phi$, v , исп. тач. 175 а) имамо вероватно у:

јѣйшика Па, *јѣйшику* Бра, *јѣйшичѣвѣга* В (поред *јѣкшикѣ* Па, *јѣкшичѣвѣме* Год) < нгрч. *hékika*; исп. *arfa* (*Sambucus nigra*) < нгрч. *aktě'*).

ж) У неколико речи забележио сам *н* и *њ* према страном *л*, а *л* и *љ* према страном *л*:

ба[н]дунѣш Ду, *ба[н]дунѣ* тѣ Па, *ба[н]дунѣ* Бу (млет. *bandonar*) — *ка[н]шинѣла* В, *ка[н]шинѣле* Бу, *ка[н]шинѣлу* Па, *ка[н]шинѣле* Бр (млет. *cantinèla*) — *фанѣла* Бра, *фанѣле* Бо, *фанѣлу* Ли (млет. *fanèla*) — исп. и *гимназија* Па (обично *гимназија*) — *мѣдѣн* В, *мѣдѣна* Ли (поред *мѣ[г]дѣн*) < тур. *mejdān*;

конѣваљ (обично *конѣвѣл*) < стдалм. рефлекса за лат. *canab[u]lae* — *дѣѣли* Па, Ли (обично *дѣѣли* В, *дѣѣле* Бра, исп. млет. *ochiali*) — *шку[р]дѣља* Па (обично *шку[р]дѣла*) < млет. *ščódeła*.

з) Појединачна отступања:

$r > л$: *ѣамидѣла* Па, *ѣамидѣле* Бр (ређе *ѣамидѣра*) < итал. *romidoro* — *фолшйца* Бра, *фолшйцу* В, *фолшйце* Год, Ли, *волшйца* Бр, *волшйце* Год, Бра, Па (ређе *форшйца* Др) < млет. *fortezza* — *русмалйч* Ду, Со, Бра, *рузмалйн* Бр (исп. лат. *rosmarinum*);

$л > р$: *фурмина* Бра, Ко, Ли, *фурминѣда* Бу, *јурмина* В, *урминѣда* Бр (млет. *fulmina*, *fulminada*);

$м > н$: *корѣн* „ѣон“ Бра, Ко, Бу, *корѣни* В (итал. *corame*).

Напомена. У *ѣолумѣниша* Па, *ѣолумѣнише* В (< *fundamentum*, исп. дубр. подумјенат) замењено је *д* са *л* вероватно наслањањем на *ѣолу*²⁾.

и) Неке су речи примљене са млетачким изговором *љ*, ѣ као *ј* (исп. *јакѣша*, *јакѣшун*, *мѣјица* — итал. *giachetta*, *maglia*). *љ* поред обичног *ј* забележио сам у *шавѣља* Бу (иначе *шавѣја* Ли, *шѣваја* Бр, *шавѣје* В, исп. итал. *tavaglia*) — *лј* према итал. *љ* врло је обично у *башалјѣн* В, Брч, Год, *башалјѣна*

¹⁾ Barić, *Uzajamni odnosi* § 17.

²⁾ О *б* у *бисшѣрна* (према лат. **guisterna*) исп. Schuchardt, *Zeitschrift für romanische Philologie* XXVIII, 362 (под утицајем *бисшар*) и Skok, о. с. L, 510.

Со, *ба̄шлјѡкѣ* Ко (поред *ба̄шаледн*, *ба̄шалидн*, *ба̄шалдн* < итал. *battaglione*), али то неће бити народни облик.

ј) У неколико позајмица стоји мукли сугласник према звучном у изворном језику:

шдбош В, Брч, Год, *шдбоша* Па < мађ. *dobos* (реч је можда примљена у аустриско-немачком војном изговору *д*-као *ш*- или је *ш*- дошло под утицајем турског изговора, исп. *каваз*, *гаваз* < осм. *kavas*);

сѡлш У, Ду, То, *сѡлша* Ли, *сѡлшѣ* Ко, Ма, Крњ (ређе *сѡлрд* Па, *сѡлда* Бр, *сѡлрдѣ* Бр) < итал. *soldo*;

иншѡша Бра, Ли, *иншѡшу* Па, *иншѡше* Год (ка итал. *indiotta*) познато је у облику са *-нш*-¹⁾;

ушѡнца „навика“ Ду, ГД, *ушѡнцѣ* Ли, *ушѡнцу* Бу, *ушѡнце* Со (< млет. *užanza*) има *ш* уместо очекиваног *ж*²⁾;

шравѣша Ор, Па, *шравѣшу* Ма, *шрдвиеша* В, *шрдвиеше* Со (< далм. *traversa*) позната је и у облику са *з*, *ж*: *шравѣза* Бр, *шрдвиеза* Ду, *шрдвиеже* Па (исп. млет. *traverza*);

у два облика, са *с* и са *з*, примљено је и *русмалѡн* Ду, Со, Бра (ређе *рузмалѡн* Бр), исп. лат. *rosmarinum*.

Напомена 1. У *суйѣрна* Год, *суйѣрнѣ* Ов, *суйѣрну* Бр, Ли дошло је *с* уместо *з* (исп. итал. *zurriera*) под утицајем речи *сѡѡа*.

Напомена 2. Првобитно *ш* је сачувано у *кѡмѡш* В, Ко, Се, *кѡмѡша* Ор, Ма, *кѡмѡшом* Бра, *кѡмѡши* Ду, ГД, Др, *кѡмѡшѣ* То, Ли, *кѡмѡшима* Со, *комѡшѡћ* Бо (ређе *кѡмѡд*) < грч. *kommaí[on]*.

Губљење консонаната

Већ се из досадашњег материјала могло видети да се и упрошћавање консонантских група врши у већим размерама него у књижевном језику. Примера ће бити довољно и у осталим деловима расправе, а овде ћу се ограничити на најобичније категорије у којима се јавља губљење.

184. I О к л у з и в е

¹⁾ Исп. *Berneker, Etym. Wört. s. v. indyk.*

²⁾ У овом примеру имали бисмо, дакле, сличан процес као у *Junctum* > *Šumet* и *Giurapa* > *Širap*, исп. *S k o k, Slavia X, 485.*

могу да се губе испред оклузива, семиоклузива, констриктива, назала и лквида.

Ако се у црмничком говору нађе оклузива испред којег другог консонанта, она се често не изговара имплозивно као што је то обично у књижевном изговору (*риешко, наредба, копча* и сл.), него експлозивно, са, природно, врло слабом експлозијом.¹⁾ Како је међутим у оваквим случајевима експлозија акустички најизразитији део прве оклузиве, она се при намању од млађег поколења може и потпуно изгубити²⁾. Ипак је у већини примера губљење факултативно.

185. *Оклузива + оклузива или семиоклузива:*

а) *ш + ш̄, к, ц, ч, ћ³⁾:*

ш̄а[ш̄]ш̄и ГД, *п̄риш̄[ш̄]ш̄и-му* В — *ш̄а[ш̄]ш̄ише-му* То — *[ш̄]ш̄[ш̄]ш̄е* Бра — *[ш̄]ч̄ен̄ица* У, *[ш̄]ч̄ен̄иш̄н̄о* Бу;

поред: *ш̄гр̄а-се ш̄д̄иш̄е* Кру — *З̄ш̄ици* Брч, ГД, Се, у-
З̄ш̄ице Ли, *ср̄ш̄ици* „врапци“ Ма — *ш̄ш̄ика* То, — *ш̄ш̄к̄[ш̄]ш̄*
Па — *с̄ш̄ш̄ичеви* Др, *с̄ш̄ш̄и ч̄ен̄иц̄е* Бо — *обд̄ш̄р̄ио* Ду, *др̄ш̄б га*
бол̄я Па и сл.

Напомена. *ш̄ш̄ерица* „лептир“ Па начињено је према „лепетати“, а *ш̄ш̄урица* (тако обично) према „летѣти“.

б) *ш̄ + ш̄, к — д + б, г:*

ш̄ш̄[ш̄]ке! Ли, *ш̄ш̄есу м̄бгли ш̄ш̄ш̄[ш̄] к̄а-д̄ан̄с* Крњ, *нем̄о*
ш̄ш̄ш̄[ш̄] к̄а[ш̄]гу Ду — *пош̄а на-св̄[ш̄]бу* Па (необично) — *г̄ш̄*
Ли, Бр (< * дге < к̄де), *ш̄ш̄[ш̄]ш̄р* У, у-*ш̄ш̄[ш̄]ш̄рицу* В — *кош̄-*
си ш̄ш̄ш̄[ш̄]ш̄ гимн̄аш̄и[ш̄]ш̄е Бу⁴⁾;

¹⁾ О имплозивним и експлозивним сугласницима исп. *F. de Saussure, Cours de Linguistique générale* 79–86 и *M. Grammont, Traité de Phonétique* 36–45.

²⁾ У нашем се књижевном језику, као што је познато, губљење ограничава углавном на 3 групе случајева: а) кад се оклузива наводи испред хомотопичне оклузиве или семиоклузиве (*ш̄ + ш̄, ц, ч, ћ* или *д + д, з, џ* и сл.), б) када се на почетку речи нађу две оклузиве од којих се прва гради више напред (*ш̄ш̄ица > ш̄ш̄ица, ш̄ш̄к̄ > ш̄ш̄к̄*) и в) када се уопште два једнака сугласника нађу један до другога. Разуме се да су сви ови случајеви познати и црмничком говору; због тога их уопште не наводим.

³⁾ У паралелној групи *б + д, г* нисам забележио ниједан случај губљења.

⁴⁾ Разуме се да је увек *ш̄ш̄*, а по правилу и *ш̄ш̄ко* В, Па, Брч, Ма, *ш̄ш̄ко* Ор, ГД, Др (ређе *ш̄ш̄ко* Со, Ли, *ш̄ш̄ко* Се).

поред: *браш-Пѣро* Ко — *шкѣње* Па, *мѣшку* Ли, *рѣшко* Со, *свѣшковина* Ма, *шѣшка* Ор, *шѣшко* В, *Гѣшко* Бра — *женѣдба* Бр, *погѣдба* Ов, *свѣдба* Бо и сл.

в) *к + љ, ш, ц, ч, њ — г + б, д, з, ц, њ:*

долѣ[к]шица Ли, *долѣ[к]шицу* Па, *дешѣ[к]шѣв* Со¹ — *звелѣ[к]ѣ* Па — *о[г]дѣн* (прекосутра) У, Бр, *да-бѣ[г]-да* В, Год;

поред: *лѣк љдсѣ* Год, *лѣкшо[в]и* У, *дог-будѣ* Крњ — *разбукѣло* Бо и сл.

186. *Оклузива (семиоклузива) + консѣриктива:*

а) *љ + с, ш — б + з, ж:*

грѣ[љ]сѣ Па, *огрѣ[љ]сѣ* Бр, *зѣ[љ]сѣ* Крњ, *ѣзѣ[љ]сѣ* Со, *скљ[љ]сѣ* Ду, *ѣскљ[љ]сѣ* Год (у овим се речима љ уопште не чује) — *о[ш]-[љ]сѣ* В, *у-[љ]сѣ* Брч, *[љ]сѣшо* Па, *у-ѣ[љ]с* Ду, *а[љ]сѣ-на* Ма, *[љ]сѣ[в]аш* Бр, *[љ]сѣ[ј]еш* ГД, *[љ]сѣ[ј]е* У, Со, *[љ]сѣ[ј]емо* Се, *[љ]сѣ[ј]ешѣ* Бр, *[љ]сѣ[ј]у* Ко, *[љ]сѣ[в]ашѣ* Ов, Бу, *[љ]сѣ[в]ашѣ* У, *[љ]сѣвка* Ма, *о[љ]сѣ[в]ѣли* Со, *[љ]сѣ[в]ѣле* В, *[љ]сѣѣи* Кру, *исѣ-в[ѣ]ашѣ* (исповашѣ) Брч, *у-рѣ[љ]сѣ[в]о* Ор, *ср[љ]сѣ[в]о* Ов, Бр, Со, *ср[љ]скѣ* Год, Крњ, *ср[љ]скѣ* Бо, *ср[љ]скѣга* Др, *ср[љ]скием* Бра — *уѣ[љ]шѣѣ* Па, Ли, *изѣ[љ]шѣѣ* (idem) В, *ѣзѣ[љ]шѣу* Бо, *ѣзѣ[љ]шѣѣ* Тр, *огрѣ[љ]шѣѣ-те* Ма; исп. и *[љ]шенѣца* (тако редовно);

поред: *љсѣ* В, Брч, Се, *ср[љ]скѣ* Ор, Бо, Ма, *ѣѣшѣ* Ко, ГД, Крњ и сл.

б) *ш + с, ѣ, ш — д + з, ж:*

а) испред наставка *-сѣво* губи се ш редовно:

богѣсѣво Кру, *брѣсѣво* Ов, Ко, ГД, Бо, *брѣсѣва* У, То, Ли, *брѣсѣв* Бу, *брѣсѣвѣ* Ор, ГД, *брасѣ[в]енѣк* Ду, *брасѣ[в]енѣци* У, Ли, *војвѣсѣво* Бр, *кмѣсѣво* Бо, *ѣроклѣсѣво* Крњ, *срѣсѣво* Ов, Ду, Па, Брч, Ли, Бо, *срѣсѣвѣ* В, Се (исп. и тач. 159);

б) испред наставка *-ски* је губљење ређе:

лѣскѣ Бу, *свѣскѣ* В, *свѣскѣга* Па, *сѣскием* пѣтом Бр (обично: *брѣцкѣ, лѣцкѣ, свѣцкѣ* сѣцкѣ и сл., исп. тач. 136в);

¹) *дѣшор* Ор, Се, *лѣшрика* Брч, Год, *лѣшричѣ* стрѣја Кру, ГД и сл. примљено је у том облику из италијанског. Исто је тако и *мѣдѣн* Ли (поред *мѣдѣнѣ, мѣдѣн*) могло у оба облика бити примљено из турског (Исп. *Rječnik Jugosl. akademije s. v. megdan*).

γ) у сандију је губљење крајњег *ш* прилично ретко:

бѡшш[ш]-се В, Ли, *бојѡ[ш]-се* Год, *сѡгнѡ[ш]-се* Ов, Крњ, *оѡлѡ[ш]-се* Бр, *озвѡ[ш]-се* Па, Бо, *ле[н]шрѡ[ш]-се* Па, Бу, *осмљенѡ[ш]-се* Бр, *сѣшш[ш]-се* Ма, *сѣћѡ[ш]-се* Ор, *сшшћѣ[ш]-се* Се — *брѡ[ш]-си-ми* Др, *нѡ грѡ[ш] скѡдарскѡ* Крњ, *пѡ[д]-грѡ[ш] скѡдарскѡ* В, *нш[ш]-се* фѡлѡ Бу, *сакѡ[ш]-сѡм* Бр, *његѡ[в]ѡ чѣљѡ[ш]-су* нѡјгора у-цѣѡлу нѡшју Брч — *ћѡк-се убш[д] за-тѣбе* В;

поред: *лшш-си* (луд) Бо, *љшшш-сѡм* Се и сл.

в) *к + с, ш — г + з, ж:*

Але[к]сѡндѡр Ов, Год, *Але[к]сѡндѡра* То, *Алѣ[к]сшћ* Бр, *Алѣ[к]сшћи* Бра, Ли, *Алѣ[к]сшћѡ* Брч, *ја[к]сшќа* Бу, *ја[к]сшќа* Па, *је[к]сшќа* Ли, *ли[к]сшја* Па, *ш[к]санѡ[в]шш* В, *дш[к]-се* (дигни се) У — *лѡ[к]шш* Со, *лѡ[к]шшѣ* Ор, Па, *лѡ[к]ше* Бу, *лѡ[к]шѣга* Бо, *нѡ[ј]лѡ[к]шшѣ* То, *нѡ[ј]лѡ[к]ше* Крњ, *мѣ[к]шш* Со, *мѣ[к]шѣга* Крњ, *Нш[к]шшћ* Ко, *из-Нш[к]шшћѡ* Се, *иж-Нш[к]шшћѡ* Па — *бѡ[г]жнѡ* Па;

поред: *дршк-сѡм* (друг) Ко, *бѡк сѡм* (бог) Ли.

Напомена. За губљење *семиоклузиве* забележио сам свега два примера:

ѡ[в]ш мнѡдш[ћ]-сѣ врншју Па, *чѣгѡш[ћ]-си* тш? Брч;

поред: *шљѡвѡч-си* дѡбар Ду¹⁾.

187. *Оклузива + назал:*

а) *ш, ѡ + м, н, њ²⁾:*

мѣ[ш]ни тѡ тун Па, *шресрѣ[ш]нѣм* В, *шресрѣ[ш]ни-га* Со, *шѣ[ш]нѡсш* Бр (само у брзом говору), *тѡ-ћѣ-ти бш[ш] на-кѡ-рист* Год;

поред: *да-зашљѡшнѣм* Ов, *срѣшншш* ГД, *срѣшншк* Ду, *рѡзговѣшшнѡ* Со, *сѡ[в]љѣшшшћ* Брч, *ћѣшнѡ* Ма — *вошњѡк* Ор, *гѡшшшћ* Брч, Год, *кшшшш* Бу, *кшшшѣга* Кру, *кшшшшћ* Ко, *нѡш-њѣма* Бра, *срѣшшш* Др, *срѣшшѣга* У и сл.

сѣ[д]мѡро грлѡ Бра (обично *сѣдмѡро*, исп. и *људма*, *ѡдмѡ* Ор, Ду, Бр, Год, *сѣдшш* У, Со и сл.);

бш[д]шшћ Ли, *вѡ[д]шшћ* Ду, *врѣ[д]на* Ор, *врѣ[д]ни* Се, *га[д]шшјѣ* женѣ ншсѡм вшдију Бра, *глѡ[д]на* Ов, *глѡ[д]но* Ор,

¹⁾ О придевима на *-шски, -шчи* исп. тач. 136 а и 136 б.

²⁾ За *ш, б + м, н* нисам забележио ниједан поуздан пример.

гр[д]нѣ пѣре Год, гр[д]нѣ То, заѣа[д]нѣ влѣтар Па, зѣд[д]но
 Ли, јѣ[д]на В, јѣ[д]ни Др, јјѣ[д]на Ма, Ли, јѣ[д]но Бу, Се,
 је[д]нѣ Ко, јѣ[д]ну Со, за-јјѣ[д]ну Бо, је[д]нѣга У, Брч, јјѣ-
 [д]нѣга ГД, Др, с-е[д]нѣм Ко, Ли, зѣ[ј]ѣ[д]но В, Ор, Ко, Бр,
 Брч, Бу, зѣ[д]но В, Па, Ор, Бр, Се, ѡ[ј]ѣ[д]но Бо, ѡ[ј]ѣ[д]на
 Год, нѣ[ј]ѣ[д]но Бо, нѣ[ј]ѣ[д]нѣга Ду, Бр, нѣ[ј]ѣ[д]нѣ [в]ѣра
 Ов, Бр, Се, нѣ[д]нѣ Ор, нѣ[ј]ѣ[д]нѣме Бу, свѣ[д]но Кру, ГД,
 Ли, јјѣ[д]нако Др, с-ѣ[д]накием Ду, Ли, јѣ[д]наци То, ѡде-
 [д]нако Крѣ, јјѣ[д]нѣм В, У, Ду, Бр, Крѣ, шрѣ[д]но То,
 чѣ[д]ни Бра, ѡд[д]не В, Па, Ду, Со, ѡд[д]на ГД, нѣ-ѡд[д]не
 Брч, Крѣ, Па, пѣ-ѡд[д]ну Тр, Ли, онѣма[д]на В, Ду, Бр, у-
 меѣ[д]ницу У, нѣ[д]нѣца Се, бѣ[д]нѣм Тр, бѣ[д]нѣш Ор,
 бѣ[д]нѣ У, Па, Год, бѣ[д]нѣ Ко, бѣ[д]нѣ Бо, бѣ[д]нѣше ГД,
 бѣ[д]нише Год, убѣ[д]нѣ Брч, убѣ[д]нига Бр, убѣ[д]нѣла В,
 вальѣ[д]нѣ Бр, ѡглѣ[д]ни Ма, ѡглѣ[д]ни Ли, дѣ[д]нѣш То,
 дѣ[д]нѣм Ко, Бр, дѣ[д]нѣш Бо, дѣ[д]нѣ Кру, ГД, Др, дѣ[д]нѣ-
 мо У, То, Крѣ, дѣ[д]нѣше Тр, дѣ[д]ну Бра, Се, дѣ[д]ни Бу,
 Бо, Год, дѣ[д]ни-му В, дѣ[д]нише Бра, дѣ[д]нише Се, издѣ[д]-
 нѣ Брч, знѣ[д]нѣмо Ли, знѣ[д]нише Со, ѡознѣ[д]ни Бу, до-
 знѣ[д]нѣ Год, дознѣ[д]нише Тр, имѣ[д]нѣш Ду, имѣ[д]нѣш В,
 имѣ[д]нѣ Се, имѣ[д]ни Брч, изѣ[д]нѣм Ма, изѣ[д]ни тѣ В,
 ѡд[д]нѣш ГД, ѡд[д]нѣ То, ѡд[д]нѣш Со, Ор, ѡд[д]нѣ Тр, ѡд[д]-
 нѣк Ма, ѡд[д]ни Се, ѡд[д]нујо-сам Се, ѡд[д]нѣле-су У, до-
 ѡд[д]нѣ Др, ѡсѡд[д]нѣ Ду, нѡд[д]нѣш Брч, нѡд[д]нѣ Бу, ѡро-
 ѡд[д]нѣ Год, ѡроѡд[д]нише Крѣ, сѣ[д]нѣш ГД, сѣ[д]нѣш В,
 сѣ[д]нѣм Ли, сѣ[д]нѣ Ко, Бу, сѣ[д]ни В, Ду, Ор, сѣ[д]нѣк Ли,
 сѣ[д]нѣк Год, сѣ[д]ница Кру, на-сѣ[д]ницу Ду, ѡрѣсѣ[д]нѣк В,
 Бо, Брч, Ли, ѡрѣсѣ[д]нѣк В, Па, Год, ѡрѣсѣ[д]нѣка То, Се,
 уѣѣ[д]нѣш Ма, уѣѣ[д]нѣм Со, ѣѣ[д]нѣш Па, ѣѣ[д]нѣ Бр, ѣѣ[д]нѣ
 Брч, ѣѣ[д]ни У, ѣ[д]носно В —

поред: глѣднѣма Со, чѣднѣга Бр, ѡдне Брч, Др, ва-
 льѣднѣмо Ко, ѡроѡд[д]нѣ Ма и сл.;

бѣ[д]нѣ Бу, Брч, Др, бѣ[д]нѣ Год, бѣ[д]нѣга Ма, бѣ[д]-
 нѣк Ду, Ли, бѣ[д]нѣче! Бр, бѣ[д]нѣча В, бѣ[д]нѣчайца (idem)
 Ли, огла[д]нѣсмо Бу, гр[д]нѣ Тр, зѣ[д]нѣ Год, зѣ[д]нѣ Ду,
 зѣ[д]нѣ Ли, зѣ[д]нѣга Бо, зѣ[д]нѣме Брч, зѣ[д]нѣ ГД, зѣ[д]-
 нѣга Кру, нѣ[ј]зѣ[д]нѣ В, нѣ[ј]зѣ[д]нѣ В, нѣ[ј]зѣ[д]нѣ Бо,

зайп[д]њи Тр, нѧ-рѧ[д]њу Ду, у-рѧ[д]њу Со, пошљѧ[д]њѧме Се, срѧ[д]њи То, срѧ[д]њѧга Бу, срѧ[д]њѧме Ма —

поред: огладњѧли Бу, рѧдња Бра, пошљѧдњнија Ду.

в) к, г + н, њ:

рѧ[к]ни-му В (у брзом говору) —

иначе увек: замрѧкнѧмо Се, исцѧкнѧ Ко, цѧкнѧуш Бу, цѧкнѧ Ду, цѧкнѧујо Год, рѧкнѧм Па, рѧкнѧу Бр, посѧкнѧш В, посѧкнѧујо Бо, пресѧкнѧмо Ор, пресѧкнѧше Крњ, пресѧкни Др, ушѧкнѧ

ГД, ушѧкнѧше Со итд., исп. и Укмѧно[в]иш ГД, срѧкња Ко; прѧбљѧ[г]нѧ Бу, побљѧ[г]нѧмо Тр, разбљѧ[г]нѧу Па, изѧ[г]ндѧш Брч, изѧ[г]ндѧше-га Крњ, изѧ[г]нѧ Бо, изѧ[г]нѧли-су-га ГД, дѧ[г]нѧли Бр, до[г]ндѧше-га Ко, нѧ[г]нѧ-сам-га Ма, прѧ[г]нѧ-га В, прѧ[г]нѧли Бо, вр[г]нѧ Бра, вр[г]ни кршом В, свр[г]нѧујо [в]рѧт Бр, сѧ[г]нѧујо-се Брч, сѧ[г]нѧула-сѧ Ли, сѧ[г]ни-се Ор, дѧ[г]нѧм-се Крњ, дѧ[г]нѧк Год, дѧ[г]ни-се В, дѧ[г]нѧујо Бра, надѧ[г]ни-се Ор, лѧ[г]нѧуш Бр, лѧ[г]нѧм Тр, лѧ[г]ни Др, лѧ[г]нѧушѧ (лећи ѧе) В, прилѧ[г]ни мѧло Бра, улѧ[г]нѧуш Год, улѧ[г]нѧше Ов, улѧ[г]нѧ[и] о[в]ѧмо Бр, улѧ[г]нѧше Ор, улѧ[г]нѧула Се, помѧ[г]нѧмо Со, помѧ[г]нѧ Год, помѧ[г]ни Тр, помѧ[г]нѧули Ма, упрѧ[г]ни-га Бу, упрѧ[г]нѧули Ли, досѧ[г]нѧуш У, досѧ[г]нѧ ГД, досѧ[г]нѧули Брч, сѧѧ[г]нѧмо Бра, сѧѧ[г]ни Ко, сѧѧ[г]нѧу-ѧемо Бо, исѧѧ[г]ни тѧ В, ошѧ[г]нѧули Др, ушѧ[г]нѧу Се —

поред: обљѧгнѧла Со, шѧрѧгна Ли, намѧгнѧ Па, ужѧгнѧ В (ужѧни = импер. од угнѧг);

ѧз-[г]нѧзда В, ѧѧ[г]нѧе (ѧгнѧе) Бо, ѧѧ[г]нѧди Бу, изѧ[г]нѧушѧ В, Со, изѧ[г]нѧла (иструнула) Ко, изѧ[г]нѧли-су У, смрдѧ кѧ-разѧ[г]нѧлѧ пѧс Па, на-о[г]нѧшѧше Бра —

поред: гнѧла Со, гнѧ[ј]ѧ Бр, загнѧвау Па, ѧѧгнѧ В, Ор, Ду, Брч, ГД, Ли, Се, гнѧздо У, Па, Бу, Крњ, ѧгнѧ Ов, Ду, Се, ѧгнѧм Бра, огнѧшѧше Ор, Ко, Бр, Ма, Год, Др и сл.

188. Оклузива + л:

а) ѧ + л:

[ѧ]лѧка В, Ду, Бо, [ѧ]лѧку Ор, [ѧ]лѧке Брч, [ѧ]лѧкѧ Ли.

б) г + л:

улѧ[г]лѧ-су двѧце Па (можда према улѧнѧм исп. тѧч.

187 в) —

иначе увек: *скүйльѣга* Бу, *и[с]црїльени* Бра, *дубльѣга* Ко — *дѣшле* Ов, *дїшен* Брч, *дїлена* Се, *ѣмошльїва* В, *їдїше* Бр — *мѣкла* Год, *свїѣклї* Бу, Бо, *їѣкла* Др, *гліѣшо* В, Се итд.

Напомена. У групи оклузива + *p* нисам забележио ниједан пример губљења.

139. Из многобројних случајева у којима се крајња оклузива изгубила фонетским путем уопштене су неке речи (првенствено предлози, префикси и бројеви) у том облику и испред других консонаната па чак — иако само изузетно и у неким одређеним фразама — и испред вокала. Најдаље се у том правцу развио предлог *рад*, који се — нарочито сложен — скоро искључиво употребљава без крајњег *д*, исп. Предлоге. Губљењем крајњег *д* може се, можда, објаснити и делимично мешање предлога *о* и *од*, *на* и *над* (исп. Значења падежа с предлозима).

код

кѡ-Пѣшѣра Кру, *кѡ-Бѣра* Тр, Ли, *кѡ-брѣша* Др, *кѡ-магарца* Крњ, *кѡ-Марѣ* Црнѣ Ли, *кѡ-[В]ѣса* ГД — *кѡ-каїешѣна* В, *кѡ-књѣза* Брч, *кѡ-кѹћѣ* Ко, Со, ГД, Бо, *кѡ-гѡ[в]ѣди* Брч, *кѡ-госїодѣра* Бра — *кѡ-нѣс* Ор, *кѡ-Нї[к]шїѣна* Бу, *кѡ-нѣга* Ов, Крњ, *кѡ-нѣгѡ[в]ѣ* кѹћѣ Ли, *кѡ-нїѣх* Др — *кѡ-сѣбе* Год, *кѡ-сесїрѣ* Па, Др, *кѡ-свѡ[ј]ѣ* кѹћѣ Се, *кѡ-Скѣдра* В, *кѡ-сѹда* Др, *кѡ-Зубѣцѣ* Па, *кѡ-шѣва* Бр — *кѡ-ливѣдѣ* Бо, *кѡ-Лукѣ* Ду — *кѡ-Рїѣкѣ* Црноевїѣ Ко — *кѡ-е[д]нѡга* Брч, Год, *кѡ-Ивѣна* Ма, *кѡ-ѡкрѹжнѡга* судїѣ Ма;

над

на-їлѣнїнѡм У, *нѣ-їушѡм* Ли, *на-мѡсїѡм* В, *на-вѡјскѡм* Па — *на-нѣгѡ[в]ѡм* кѹћѡм Со, *на-нїм* У, Се, *на-нѡм* Кру — *на-Кѡѣком* Ли, *на-кѹлѡм* Ов, *на-кѹћѡм* Бра, ГД, Се, *на-глѣвѡм* Ко, Ма, *на-горѡм* Ду — *на-свѡп* Країїнѡм То, *нѣ-собѡм* Бу, *на-Сушѡрманѡм* Бр, Год — *на-обѡром* Па, *на-ѡгњѡм* ГД, *на-онѡм* јѣмѡм У — *назирѣвѣ* Бра, *нажївљѣли* Бр, *нажївљѣш* тѣ мѣне Па;

од

о-їаншївѣѣка Брч, *о-Пѣра* То, *о-їрѡвѡга* мѹжа Др, *о-їрѣшѣ* (потребан) Бра, *о-їрїлїкѣ* В, *о-їрсї* Тр, *о-їушкѣ* Ко, ГД, Ли, *о-ѡѡѣ* Вѣликѣ Бр, *ѡ-ѡѡга* Ма, *о-Мѣрка* В, *о-мѣне* Се, *ѡ-мїја*

В, Брч, Год, Кр̄ш *о-Мј̄д̄вѣћ* Ли, *о-мд̄ѣга* Ко, *о-мук̄е* Кр̄њ, *о-мј̄р̄в̄ѣ* Ли, *о-вд̄ш̄ѣга* У, *д-Вѣра* Со — *о-нд̄с* То, *о-нд̄шија* ГД, *о-никуда* Бр, *о-ничеса* Бу, *д-ноћи* Бо, *о-њѣга* Ор, Ко, Ма, Се, *о-њѣк* Бра, Бо, *о-њѣ* (њих) У — *о-колѣбе* У, *о-конѣка* Год, *д-кр̄[в]и* То, *о-кун̄ѣ* Кру, Со, *о-куч̄ѣк̄* Ор, *д-глад̄и* Па, Тр, Се, *о-гд̄[в]ѣди* Бра, *д-гр̄ѣја* В, Бр, Ли, Год — *о-Саа* Лукина Год, *о-свд̄кога* Бр, *о-свѣ[ј]ја* Бу, Бра, *о-свд̄[ј]ѣга* Бр, *д-седам* ур̄ѣ Бу, *о-сѣлан̄* Ор, *о-сес̄тр̄е* Со, *о-сѣл̄е* Год, *о-Ск̄дра* Тр, Се, *д-смѣ[ј]ја* В, Ов, Год, *д-снѣга* Со, *о-Ср̄би[ј]ѣ* Бо, Се, *д-сѣана* У, *о-сѣар̄н̄е* Па, *о-сѣдр̄га* дмна У, *д-сѣр̄а* Ду, Бо, Се, *о-сѣр̄н̄е* М̄ар̄е Ко, бр̄ат̄ *д-сѣр̄ѣца* Ма, *д-суда* Ли, *о-сун̄ѣ* В, *о-сун̄ра* па-напр̄ѣд То, *о-зад̄руг̄ѣ* Брч, ч̄апра *д-зѣца* Ор, *о-зем̄л̄е* ГД, *о-зѣм̄е* Ма, Год, *о-зм̄ѣ[ј]ѣ* Па, Брч, *о-зм̄ѣ[ј]ја* В, у-цѣк̄ *о-зор̄е* Ли, *о-ш̄ал̄е* Со, *д-шнѣга* Ду, *д-ш̄та* било Ко, *о-жен̄е* Кру, Тр, *о-Жѣвка* Бр — Кѣта *д-Лд̄нца* Ли, *о-љућ̄и* Па — *о-ј̄да* Ду, *о-Ј̄ва* Се, *о-јун̄ак̄* Па — *о-е[д]н̄е* жен̄е Ду, *о-й̄тр̄ѣс* Кру, *о-д̄га* (овога) Ко, *о-он̄е* дв̄а Се, *о-он̄ѣја* љућ̄я В, Па, *о-ј̄јака* Бр — *об̄ѣјау* Бо, *об̄ѣли-су-га* У, *оз̄ѣв̄[ш]-се* Ду, *оз̄ѣв̄м* Ор, *огов̄р̄ѣја* Се, *днѣѣли* Па, *ок̄ѣнуш̄* Па, *ок̄ѣн̄м* Ду, *ок̄ѣн̄е* Ов, *ок̄ѣнуја* ГД, *окосяш̄* То, *окр̄ѣ[ј]ѣ* Со, *окр̄ѣ[ј]ја* Кру, *окр̄ѣле* Др, *окр̄ѣ* Па, Тр, *ок̄ѣчи* тд̄ Ду, *ом̄ѣкни-се* Ли, *ом̄ѣн̄и* Со, *оид̄-[ј]е* од-велькога пд̄гана Па, *оид̄шо[в]д̄ли* В, *оскоч̄ѣ[ј]ја* У, *ос̄тун̄ѣли* Со, *ос̄ѣћ* Год, *ос̄ѣк̄* Брч, *ос̄ѣчи* Ду, *дш̄ѣш̄у* Ор — *ок̄ѣд* (откад) Брч, *оз̄ѣда* Ли;

об-

окд̄л̄и Ко, *окол̄ѣја* Бу, *окд̄љен* Бр, *окроч̄ѣја* ГД, *ош̄у-жѣли* Ли, *ош̄ужени* Се — *дз̄ѣр* Па, *дз̄ѣра* Бра;

ид̄

ид̄-ид̄зоиц̄д̄м В, Па, Ли, *ид̄-ид̄зуом* Бр, *ид̄-ид̄с* Со, *ид̄-ид̄р̄ѣш̄н̄д̄м* Бр, *ид̄-ид̄рс̄ѣн̄* Бу, *ид̄-Б̄ар* Ор, То, ГД, *ид̄-Б̄аром* В, *ид̄-бар̄јак* У, *ид̄ богом* ГД, *ид̄-бр̄до* Кру, *ид̄-бр̄ѣс̄ѣш̄* У, *ид̄-М̄ѣдоо* Бра, Год, *ид̄-мд̄р̄ѣн̄ем* Кр̄њ, *ид̄-мур̄в̄д̄м* Кру, Па, *ид̄-в̄л̄ер̄ид̄б̄д̄м* Па — *ид̄-нд̄[д]ниц̄д̄м* Тр, *ид̄-нд̄ѣм* Бр, *ид̄-небом* Бо, Год, *ид̄-њѣм* Др, *ид̄-њѣма* Ко, *ид̄-њд̄м* Год — *ид̄-кд̄ко-ш̄кд̄м* ГД, *ид̄-кр̄[в]ѣд̄м* Ко, *ид̄-кр̄ев̄ѣш̄ом* Др, *ид̄-кр̄ѣш̄кд̄м* Бр, *ид̄-кун̄ѣд̄м* Кру, Ма, *ид̄-глад̄[в]ѣд̄м* Год, *ид̄-гр̄ан̄д̄м* Бра, *ид̄-гор̄д̄м* Тр — *ид̄-сѣд̄ѣд̄м* гл̄[в]ѣд̄м Па, *ид̄-Ск̄др̄ар* Қо, Бу, *ид̄-сѣар̄ѣс̄ѣш̄* Брч, Со, *ид̄-сѣр̄аж̄д̄м* ГД, *ид̄-сѣр̄ан̄д̄м* Ли, *ид̄-сун̄д̄м* Со, *ид̄-*

Ждбљак Па, њо-шиџацијун Ли — њо-дбљак То, њо-онѡ крш Бу, њо-онѡем кршом Год, њо-онѡм смѡквѡм Ли, њо-онѡм ме-
 ѡм Ор, њо-ѡрѡже Ли — њогѡрѡја-га-[j]е нѡко Ов, штѡ-се њо-
 гѡнѡше Па, њѡпо-[j]е овѡ њозѡѡ Бр, њозѡѡи тѡ Крњ, њѡ-
 нѡсѡмо дѡста злѡ Бу, њѡнѡѡли-сѡмногѡ В, њокоѡѡли-су Бра,
 њоши-му тѡ опѡнке Брч — њокуѡѡница Ду, у-Пѡгѡр Брч;

исѡод

исѡо-ѡѡзойѡѡ В, исѡо-ѡѡзуа Год, исѡѡ-ѡѡѡа Брч, исѡѡ-
 носѡ Бу, исѡо-ѡѡвѡ Бо, исѡо-крѡвѡ Па, исѡо-глѡвѡ Се, исѡо-
 сѡбљѡ Бр, исѡо-земњѡ В, Бо, исѡо-рѡкѡ Се — исѡо-онѡ гла-
 [в]ѡѡѡ Др;

ѡорѡд

ѡорѡ-бѡбѡ В, ѡорѡ-мѡне Бр, ѡорѡ-вѡс Ду, ѡорѡ-вѡна Па
 — ѡорѡ-колѡна Ор, ѡорѡ-куѡѡ Брч, Крњ, ѡорѡ-грѡба Бу —
 ѡорѡ-сѡѡа Ли, ѡорѡ-женѡ Год — ѡорѡ-онѡ ѡѡвѡ Со;

ѡрѡд

ѡрѡ-ѡѡѡне У, ѡрѡ-Бѡжѡѡм В, ѡрѡ-бѡгом Се, ѡрѡ-мрѡком
 ГД, ѡрѡ-вѡчѡрѡм Кру — ѡрѡ-нѡма Па, ѡрѡ-нѡкѡм Др, ѡрѡ-нѡѡ
 Год, ѡрѡ-ѡѡм Брч, ѡрѡ-ѡѡма Ма — ѡрѡ-куѡѡм Бр, ѡрѡ-гѡ[в]ѡ-
 дѡма Тр, ѡрѡ-гѡсѡѡѡѡра Ор, Бу, Крњ, ѡрѡ-гѡсѡѡѡѡром Ду, Ма,
 ѡрѡ-сѡмѡ почѡѡѡк рѡѡа Брч, ѡрѡ-сѡмѡ нѡѡ Ор, ѡрѡ-свѡѡѡ[в]ѡма
 Год, ѡрѡ-сѡѡѡм Со, ѡрѡ-сѡѡом Ов, ѡрѡ-сѡѡѡом В, ѡрѡ-зѡѡѡ-
 ном Бра, ѡрѡ-зорѡм Кру, ГД, ѡрѡ-зѡру Ду, Се, ѡрѡ-шиѡѡѡѡѡ
 Ли — ѡрѡ-рѡѡѡѡ Брч — ѡрѡ-ѡѡѡ[м] нѡрѡѡом Ор, ѡрѡ-ѡ[ѡ]ѡѡѡѡ-
 нѡм Ма, ѡрѡ-ѡѡѡ В, ѡрѡ-ѡѡѡ Бра, ѡрѡ-ѡѡѡѡ То — ѡрѡѡ-
 сѡѡ[в]ѡѡм Бр, ѡрѡѡсѡѡ[в]ѡѡ Па, ѡрѡсѡѡ[ѡ]ѡѡѡ Ко, Бу, ѡрѡѡ-
 сѡѡ[ѡ]ѡѡѡ Бр, ѡрѡѡѡѡѡ Па, ѡрѡѡѡѡѡѡ Год;

исѡрѡд

исѡрѡ-ѡѡѡѡ В, исѡрѡ-Бѡжѡѡѡ То, исѡрѡ-[в]ѡчѡѡѡ Па —
 исѡрѡ-нѡс Ов, исѡрѡ-нѡѡѡ Со, исѡрѡ-нѡѡ Год — исѡрѡ-куѡѡѡ
 Кру, Крњ — исѡрѡ-сѡѡѡ Ма, исѡрѡ-зорѡѡ Со, исѡрѡ-ѡѡѡѡ
 (волѡѡ) Бу;

рѡѡѡ

рѡѡ-бѡѡѡ Па — рѡѡ-ѡѡѡѡ Ко, рѡѡ-ѡѡѡѡ Се — рѡѡ-ѡѡѡѡ ѡѡѡѡ
 Со, ѡѡѡѡѡѡѡѡ В (ѡѡѡѡѡ рѡѡ, ѡѡѡѡѡ, зѡѡѡѡ¹⁾);

¹⁾ -j се могло развити и фонетским путем: рѡѡ-нѡѡѡ > рѡѡ-нѡѡѡ > рѡѡѡ-нѡѡѡ.

насред

насре-пӯша Ко, Бо, *насре-Блѣша* Бр, Се, *насре мѡра*
Па — *насре-гумна* Ли — *насре-Орѡ[в]а* Ор;

посред

посре-главѣ Ов — *посре-срѣдѣ* В — *посре-рѣбѣрѣ* Со
— *посре-Орѡшѣицѣ* В;

усред

усрѣ-пѡ[д]на Ма, *усре-Голѣка* Бра — *усрѣ-шѡнца* Бу
— *усре-Уцѣѣна* Ли;

пӯш

пӯ-Плѣвѣлѣ То, *пӯ-Пѡдгѡри* Ду, Год, *пӯ-Пѡдгорицѣ* В,
пӯ-Бѡбина мѡста Брч, *пӯ-Бѡра* У, ГД, Год, Ли, *пӯ-бѡшѣинѣ*
Ма, *пӯ-Морѡчѣ* В, *пӯ-Вѣра* Бра, ГД, Се — *пӯ-Нерѣшѣ* Ду,
пӯ-Нѣко[в]ѣ кӯнѣ То, *пӯ-нѣгѡ[в]ѣ* бѡштинѣ Год, *пӯ нѣвѣ* ГД —
пӯ-кӯнѣ Ов, Со, *пӯ-гла[в]ѣицѣ* Бу — *пӯ-Скѡдра* В, То, Др, *пӯ-Сѣужа*
Бо — ѡ-ли *пӯ-Лукѣ?* Др — *пӯ Рѣвѣлѣ* Ко, Бр — *пӯ-Й[в]о[в]ѣ*
кӯнѣ Ли, *пӯ-[В]ѣра* Па итд.;

пӯш (fois)

дрӯгѣ-ми *пӯ нѣнѣш* умѡн! В, двѡ-*пӯ-сам-се* јѡвѣѡ Се,
трѣ *пӯ-смо* долѡзѣили Бр, исп. и *јѣдѡ[м]пӯ* В, Брч, Со, Крнѣ;

пѣш

пѣ-пѡрѣ То, *пѣ-пѣрсѣ* У, *пѣ-пѣшѣ* Ов, Др, *пѣ-пѣ пѣшѣ* В,
пѣ бѡбѣ Ду, *пѣ-брѡшѣ* Со, *пѣ-вѡјникѣ* Крнѣ, *пѣ-мѣнпӯшѣ* Ли,
пѣ-мѣндѣицѣ Се, *пѣ-мѣнѣсѣицѣ* Др — *пѣ-кѡмѡшѣ* Год — *пѣ-сѡшѣ*
Тр, *пѣ-сѡлѣшѣ* Со, *пѣ-сѣдѣшѣицѣ* Ду, Год, *пѣ-шѣсѣ* Па, Ма, *пѣ-жѣнѣ*
Се — *пѣ-рѡлѣ* Ко — *пѣ-Арнѡпӯшѣ* У, *пѣ-пѣдѣшѣицѣ* керѣ
Ли — *пѣ* Со (иначе увек пѣт);

шѣсѣ

пѣ-шѣс пѣшѣ Брч, *шѣс-кѡзѣ* Ли — *шѣ-сѡшѣ* Бу — *шѣ-дѡцѣ*
В;

дѣвѣш

дѣ[в]ѣ гѡдѣицѣ Ли — *дѣ[в]ѣ жѣнѣ* Ов, *дѣ[в]ѣ жѣвѡшѣ* ГД
— *дѣвѣ јѡнѡкѣ* В — *дѣвѣ дѡцѣ* Па (обычно дѣвет);

дѣсѣш (*дѡдѣсѣш*, *пѣрѣдѣсѣш* итд.);

дѣсѣ пѣшѣ Бу, *дѣсѣ нѣвѣ* Бр, *дѣсѣ гѡдѣицѣ* Кру, *дѣсѣ лѣпѣ*
Ко, *пѣ-дѣсѣ пѣрѣ* Па — *пѣрѣдѣсѣ Орѡ[в]ѣлѣнѣ* Бр — *пѣдѣсѣ дѡцѣ*
Па, *пѣдѣсѣ* Бо, Ли — *шѣсѣ кѣлѣ* Ли, *шѣсѣ гѡдѣицѣ* Ко, *шѣгдѣсѣ*

Се — *седамдесѐ лѹђи Ду, седа[н]дѐсѐ То — оца[н]десѐ найо-
лиѹнѐ В — деведесѐ У;*

кѡд (нѹкад)

*ка-бѐше дошѧ Па, ка-би-рѐкѧ В, ка-бѹ[д]нѐ Бр, Ли, кѡ-
му рѐче Со, кѡ-му дѡђѐ Брч, ка-виђи Бо, ка ви-гѡђ бѹдѐ о[т]-
прѐшѐ Ма — ка-нѐма Ко, тѡ-ми нѹка не-пѡда нам Ли — кѡ-
кад Бра, Ко, ѡдкакад Ор, ка-гѡђ В, Ду — кѡ-се (врнѐ и сл)
В. То, Бу, кѡ-смо стѹгли Брч, кѡ-су дѡшли Ду, ка-су-јо ка-
зѧли ГД, кѡ-су виђели Па, ка сѹѹгосмо Ли, ка-шнѐ[д]нѐ Ду
— кѡ-ли Бу — ка-рѐче Бра — нѹка не-пѡда Ли, нѹка јѧ
нѹсѧм бѹјо тѧмо В, ѡ[ш]ка јѧ-знам ГД — кѡ-је бѹјо Кру,
о[ш]кѡ-[ј]е пасѧ Ли, ошкѡ-[ј]е ожѐњен Со, кѡ (кад је) Бо —
ка-дн дѡђѐ Ов; интересантан је пример дѡђи ка-ѹмѡш-кѡд
В: у првом се случају -д испред вокала губи, док се у
другом, на апсолутном крају, чува;*

сѡд

сѡ-сам бѹјо Со, мѡрѧ[н]-се сѡ сѹрѐмѹш Бра;

свѹђ

свѹ-сам пролѧзијо Ов.

Исп. и ѹо-Јѡко (поп) Брч, ѹо-Ђѹро Бр, ѹо-Мѡрко В (само у
брзом говору).

II Констриктиве

губе се врло често испред семиоклузива које им од-
говарају.

190. *с + ц*

квѧ[с]ца В, Год, долѧ[с]ци Бо (обично долѧсци).

Напомена. У ѹѡсобѧн-је Па, ѹѡсобна В, ѹѡсобѹли-су-га
Ли, ѹеѹѡсѡбљено Бр изгубљено је *с* вероватно услед ди-
симилације.

б) *ш + ч*

*кѡ[ш]чицу Па, кѡчина То, Бр (< кѡ[ш]чина)¹⁾, кѡчиница
(idem) В.*

Напомена. бѧча „башта“ Кру, нѧ-бѧчу Ли, ѹ-бѧчу Ко,
бачо[в]ѧн Год, бачо[в]ѧна Па и сл. могло је у том облику
бити примљено из турског (< баѡѡа).

в) *ш + ѡ*

¹⁾ Исп. Белић, *Дијалекти* 233.

кѡ[ш]ћица Брч, Бо, кѡ[ш]ћицу В, Бр — лѡ[ш]ће В, ѡ[ш]ће „ости на класу“ Ли — с-лѡ[ш]ћу Ма, с-лѡ[ш]ћом Бра, с-ѡ[ш]ћу Со, с-рѡ[ш]ћу Кру, чѡ[ш]ћу Бо, мѡ[ш]ћу Бр, мѡ[ш]ћом То — жѡ[ш]ћѡга Ор, ли[ш]ћѡји Бу, чѡ[ш]ћѡ В, чѡ[ш]ће Брч, Бо — на[в]ѡ[ш]ће-те Бо, изѡ[ш]ће-га Ду, изѡ[ш]ћемо ГД, уљѡ[ш]ћемо Бр, ѡдрѡ[ш]ће У — на-Ка[ш]ћѡло (Петровац на Мору, исп. тач. 38 б) В, ис-Ка[ш]ћѡла ГД, Ли, Се, мѡ[ш]ћѡла Ду, Ма, Се, ми[ш]ћѡла В, Па, Бр, ми[ш]ћѡло Год, ми[ш]ћѡлѡи Ду, ка[ш]ћѡло (исп. тач. 38 б) Па, ка[ш]ћѡлом Ду, Трѡ[ш]ће Ор, Брч, ѡ-Трѡ[ш]ће Бу — [Ш]ћѡпан Бр, Бу, [Ш]ћѡпана Ду — о[в]лѡ[ш]ћен У, о[в]лѡ[ш]ћени Со, овлѡ[ш]ћење Тр, ождлѡ[ш]ћен То, ождлѡ[ш]ћена В, искори[ш]ћѡѡм В, искори[ш]ћѡѡ В, Бу, искори[ш]ћѡ[в]дѡмо Брч, искори[ш]ћѡвѡли-су-га Ли, искори[ш]ћѡвау-га Брч, искори[ш]ћѡвѡ Др, искорѡ[ш]ћене Ор, кр[ш]ћѡ[в]ѡк Бр, кр[ш]ћен Бо, кр[ш]ћена В, кр[ш]ћено Бр, кр[ш]ћенѡга Ду, кр[ш]ћениема У, кр[ш]ћење То, Се, кр[ш]ћења Тр, намљѡ[ш]ћен Па, намљѡ[ш]ћени Се намљѡ[ш]ће (намештење) Ко, намљѡ[ш]ћење Бра, Бу, намње[ш]ћѡ В, ѡрѡмње[ш]ћѡ Бра, ѡрѡмње[ш]ћѡји Па, Брч, уни[ш]ћени Ли, уни[ш]ћење ГД, уни[ш]ћѡвѡ Ма, ѡѡрѡ[ш]ћѡи Ду, ѡѡрѡ[ш]ћѡмо Бо, ѡѡрѡ[ш]ћѡ Се, ѡѡрѡ[ш]ћѡли Ли, ѡѡрѡ[ш]ћѡно Брч, ѡѡрѡ[ш]ћѡни Па, ѡѡро[ш]ћење В, Год, с-ѡѡро[ш]ћењем Ов, Брч, ѡѡ[ш]ћѡи Бу, ѡѡ[ш]ћѡ-га Ко, ѡѡ[ш]ћѡ Др, доѡу[ш]ћење Ор, исѡѡ[ш]ћау Бр, наѡѡ[ш]ћѡно Бу, расѡу[ш]ћѡвѡи Со, сѡу[ш]ћѡи Па, нѡра[ш]ћѡ Брч, чѡ[ш]ћѡвѡи Ор, чѡ[ш]ћѡвѡ В, чѡ[ш]ћѡвѡмо Год, чѡ[ш]ћѡ[в]ѡли Ор, Ко, Бр.

Напомена. У шклѡѡѡц „плик“ Бр, ГД, клѡѡѡ В, Па имамо паралелна образовања¹⁾.

г) ж + ѡ

бѡ[ж]ћѡи Па, угњѡ[ж]ћен В, Ли, гѡ[ж]ће (гвожђе) Ко, ГД, гѡ[ж]ћа Брч, Со, гѡ[ж]ћом Крњ, грѡ[ж]ће Па, Се, грѡ[ж]ћа Брч, Ма, Ли.

Напомена О облицима гѡ[ш]ћѡница : гѡсѡница, кѡ[ж]ћѡ : кѡѡи и сл. исп. тач. 206.

д) испред осталих сугласника нисам забележио губљење; имамо редовно:

¹⁾ Исп. А. Leskien, *Grammatik d. skr. Sprache* 54.

у-йѣзбину Ор, бѣзди Бо, бѣштина Брч, ГД, Се, кашти-
гдју Крњ, клѣштитма У, шештица Па, грѣшник Ов, дѣсно
Ли, оѣашнѣ Па и сл.

191. У предлозима (префиксима) бѣз, ѣз, нѣз, ѣрѣз, рѣз-
и сл. губи се -с по правилу само испред ц, а ш само испред
ч и ѣ, дакле, под истим условима као и у границама речи;
у осталим је случајевима губљење ретко.

без

бе[ж]-ѣшѣша Бу, Нѣ-би-га вѣла пѣзна по-нѣчему бе[с]-
ѣд-ѣду Па — бе[з]-нѣѣ нѣшта Бра, бе[ж]-нѣга Со, бе[ж]-
Љуба Бр —

поред: Свѣ-су дѣшли без-Никѣла Па и сл.;

из

и[с] Цѣрѣграда Ли, и[с]-цѣк[в]ѣ В, Крњ, Ко, Се, и[с]-
Цр[м]нѣце В, То, Бр, Се, и[с]-Цѣцѣ Ор — и[ш]ѣѣка Ов,
и[ш]ѣѣра Со, и[ш]ѣѣрасмо Бра, и[ш]ѣѣрали Брч, и[ш]ѣѣрѣи
(излапети) Брч —

поред: ис-ѣѣкла В, Бр, ис-ѣѣшкѣ Ор, Ма, из-Брѣли Ду,
из-Бѣжа Се, из-Мѣрка У, из-Лѣмѣнѣ ГД, ис-кѣмѣѣ Па, из-
нѣга Брч и сл.;

низ

ни[с]-Цѣрнѣ Гѣру Со, нѣ[з]-меѣу Бра;

ѣроз

ѣро[с]-Цр[м]нѣцу Ор, ѣро[с]-Цѣрнѣ Гѣру Ли, Со —

поред: ѣроз-вѣрош Бо, ѣрос-кѣше Брч, ѣроз-иглѣнѣ ѣши
Тр, исп. и ѣрозѣ-село ГД, ѣрозѣ-жѣшо Со;

раз-

ра[с]цѣѣѣи Бо, да-ра[с]цѣѣѣи У, ра[с]цѣѣѣили Крњ,
ра[с]цѣѣѣи Се, ра[с]цѣѣѣѣен Со, ра[с]цѣѣѣѣена Бра — ра[ш]ѣѣ-
раш В, ра[ш]ѣѣрасѣ Ду, ра[ш]ѣѣрасѣ Бр, ра[ш]ѣѣѣи (рас-
цветао) Крњ, ра[ш]ѣѣѣѣле ГД, рѣ[ж]ѣѣѣла Кру, рѣ[ж]ѣѣѣлѣ
Брч —

поред: расѣрѣ[в]ѣѣли Ор, расѣѣ[в]ѣѣсмо-се Бу, расѣѣѣѣѣ-
се У, расѣѣѣѣѣ Бр и сл.;

с

дошѣ-[ј]е [с]-Цѣшѣѣна Бр, не-мѣж-га рамнѣт [с]-Цр[м]нѣ-

цѡм Бра — [ш]ћућурѡли-се Бр — пошѧ-[j]е [ж]-ћецѡм Год, ѡдѧ [ж]-ћѡкѡм Брч) —

поред: стрѧдѧ-[j]е ж-ћецѧ В, с-ѡушѡм Тр, з-брѧшом Ду, с-мѡкѡм У, с-шѧбе Ли, з-дво[j]ѡцѡм ГД, с-кѡћѧ Кру, ш-њѡвѧ Бо, збѧцѡш То —

III Назали.

Губљење назала сам забележио такође у приличном броју случајева (нарочито у страним речима):

а) м + ѡ, б, н, њ, ј, с:

[j]еда[m]ѡуш В, Брч, Ли, изеда[m]ѡуш Па, Бр, сѡра[m]-ѡушица Ов, сѡра[m]ѡушицѡм Ли, су[m]ѡорада ГД, су[m]ѡораду Со, су[m]ѡурада Ма, су[m]ѡураде Бра, су[m]ѡураде Па — нѧ[m]-ѡада-ми В, Ду, Со, нѧ[m]-ѡаде-ми Ор, Год, [j]е-[ѡ]нѡ[m]-ѡриликѡм Бо, седа[m]-ѡушѧ Се, оса[m]-ѡушѧ Ко, овѧе[m] ѡушом Кру, ѡстие[m] ѡушом Бу;

бубѧк (< бумбѧк, исп. лат. bombacem) Бу, лу[m]брѧла ГД, лу[m]брѧлу Бра (итал. ombrello), Селѡ[m]-бег Ма, селѡ[m]беговица (тамница код Бара) Па, у-селѡ[m]беговицу В, нѧка-мѡ-[j]е сѧ[m] бѡк на-пѡмѡн Брч, с-кѡмѡ[m]-Бѡжом Со;

[m]надѡћ (необично) Ли, нѧ-[m]нѡѧко Год, седа[m]нѧсѡ Со, оса[m]нѧсѡ Ма, оса[m]нѧсѡѧ Ко, јѧ [m]нѡм Тр, с-кѡмѡ[m]-Нѡком В;

гр[m]њѧло-[j]е Бо, зѧ[m]њенѡк В, нѧ-[m]њесѡ Ор, запѧ зијо-сѧ[m] њѧга Крњ (исп. и тач. 197);

нѧ-знѧ[m] јѧ У, ш њѡ[m]-[j]е пошѧ Па, с-кѡмѡ[m]-Јо[в]ѧном Се, ш-њѡ[m]-сѧ врнѡјо Бр.

б) н + м, ш, ѡ, ц, з, ч, с, з, ш, к, г:

сѡ[n]-ми [j]е ѡ [в]ѡјску Бр;

и[n]ѡуша (итал. indiotta) В, и[n]ѡуше Ко, ка[n]ѡинѧла (млет. cantinela) В, ка[n]ѡинѧле Бу, ка[n]ѡинѧлу Па, ка[n]-ѡинѧле Бр, ка[n]ѡун (млет. canton) Па, Бу, ко[n]ѡѡш (млет. contàr) У, ко[n]ѡрѡш (млет. contrato), ѡѧ[n]ѡѡм В, ѡѧ[n]ѡѡла Па, о[т] ѡѧ[n]ѡѡвѧка Бо, ѡлумѧ[n]ѡа (исп. fundamentum) Па, ѡ[n]ѡура Кру (млет. pontura), руме[n]ѡѡн (исп. frumentino) Ов, Кру, Др, руме[n]ѡѡна ГД, Ма, знѧ[n]-ѡе [j]ѧ Се, кѡми[n]-ѡе бѡгом Па, мѡлѡ[n]-ѡе кѧ бѡга Па — А[n]дрѡја Со, Крњ,

1) У последња два примера могло се с изгубити услед мешања социјатива са инструменталом, исп. Употребу падежа с предлозима.

с-А[н]дрѣѣм Брч, Јан[а] А[н]дрѣина Ли, у-ј-Йд[а] А[н]дрѣина Брч, ѣто-г[а] у-Јѡв[а] А[н]дрѣина В, Пѣр[а] А[н]дрѣина Бра, ба[н]дунѣш (млет. bandonar) Ду, ба[н]дунѣ тѡ Па, ба[н]дунѣ Бу, кома[н]данѣш Ли, Год, кома[н]данѣша Со, кѡма[н]дѣѣру! Тр, о[н]дѣн „прекосутра“ Брч, са[н]дрѣѣ „носеѣа“ Па, се[д]ѣ[н]десѣш У, То, Крњ, оса[н]десѣш В, ГД, Бо, оса[н]десѣшѣ Се, ѣедѣнца Ор (итал. pendenza), ѡса[н]дѣнарѣ Бу, ѡса[н] рѣлѣ Ма, Сѣ-ѡ[н]дѣн Па, ѣдѣнѣ дѡма Ма; исп. и поменуто ѣолумѣнѣша (< *ѡнлумѣнѣша < лат. fundamentum) Па;

деферѣ[н]ца То (итал. differenza), ле[н]ѣун (далм. lenzul) Па, ле[н]ѣуни ГД, кѡ[н]ѣи У, мѡ[н]ѣѣма Крњ, сѣ[н]ѣ Бу, сѣ-сѣ[н]ѣом Ов — брѡ[н]ѣа Год (млет. bronza), бро[н]ѣѣн (млет. bronzin) Бра, бро[н]ѣѣни Бу, и[н]ѣѣѣр Па;

вѣ[н]ѣѣш Год, вѣ[н]ѣѣнѣ рѡбу Ор, кѡ[н]ѣ Кру, кѡ[н]ѣѡ Бра, кѡ[н]ѣѣви „конѣи“ Крњ, нако[н]ѣѣш-се (ит. conciare) Ор, штѡ-се нако[н]ѣѡ Бо, накѡ[н]ѣѣн Ор, за[н]ѣѣш Ма, мо[н]ѣѣша У, мо[н]ѣѣна В, мѡ[н]ѣѡ Ма, мѡ[н]ѣѣди Ко, свѣ[н]ѣ Бра — и[н]ѣѣѣр Бр, са[н]ѣѣр (тур. zingir) Бу, сѣе[н]ѣѣш (исп. expendiare) Со;

ѡ[н]ѣѣна Др, ѡ[н]ѣѣла В, ѡ[н]ѣѣли Бр;

кѣ[н]ѣѣво „кумство“ Ду, кѣ[н]ѣѣва Брч, нѣ-кѣ[н]ѣѣо Бу, ѣѣ[н]ѣѣа То, ѣѣ[н]ѣѣѣ Се, ѣѣ[н]ѣѣѣ Ор, ѣѣ[н]ѣѣѣм Бо, ѣѣ[н]ѣѣѣѣни Бра, си[н]ѣѣѣ (тур. sim sıjah) В, Па, зѣ[н]ѣѣски „зими“ В, зѣ[н]ѣѣскѡ Ли, лѣ[н]ѣѣскѣ Ор, лѣ[н]ѣѣскѡга ГД, лѣ[н]ѣѣскѣ То, лѣ[н]ѣѣскиема Крњ, Скѣлу Лѣ[н]ѣѣскѣ Бр, боѣ[н]ѣ-се Со, не-боѣ[н]ѣ-се Бо, сѣ-сѣѣѣѣѣ сином Ли, сѣ[н]ѣ сеѣѣ Бу, на-чѣ[н]ѣ-си тѡ напра-ѡ[н]ѣѣ Се — ко[н]ѣѣѣѣѣѣ Брч;

кѡ[н]ѣѣѣѣ Бо, кѡ[н]ѣѣѣѣ Бра, кѡ[н]ѣѣѣѣ Ор, кѡ[н]ѣѣѣѣ Бу, ко[н]ѣѣѣѣѣ Ов, ко[н]ѣѣѣѣѣ Бра, на-ѣѣѣ-сѣ[н]ѣ ѣ-ѣѣѣ Па.

в) н + к, г

нѣ-ба[н]ѣѣ Ду, ма[н]ѣѣш (ит. mancare) Со, ма[н]ѣѣѣ-ѣѣ рѣна Па, при-ѡѣѣ[н]ѣѣ У, ѡѣѣ[н]ѣѣ Бу, слѣ[н]ѣѣ Ко, Цѣѣѣ[н]ѣѣ Се — марагѣн (< *марангѣн, исп. млет. marangon) Па, Ли, марагѣна Др, шѣѣ[н]ѣѣга (млет. sponga) Брч.

Напомена. Губљење другог консонанта у групи -мн- забележио сам у:

Црм[н]ѣѣѣ Бр, и[с]-Црм[н]ѣѣѣ Брч, у-Црм[н]ѣѣѣ То, црм[н]ѣѣѣѣ Бо, црм[н]ѣѣѣѣ Год, црм[н]ѣѣѣѣ Со, црм[н]ѣѣѣѣга Ду,

Црм[н]йчани Ор, *Црм[н]йчана* Бра (ређе *Цр[м]нйца*, исп. тач. 197).

IV Ликвиде.

193. а) Губљење *л* забележио сам у овим примерима:

ба[л]вди Брч, *Бе[л]ведѣр* В, Ду, с-[в]р̄ *Бе[л]ведѣра* Крњ, *дѣк[л]е* В, Ор, Па, Брч, Ли, Се, *дѣк[л]е* Ли, *ко[л]шрѣна* (ит. coltrina) Па, *у-о[л]шѣр* Бу, *сѣ[л]но* Па, То, *У[л]цињ* (итал. Dulzigno) Ко, Бр, Год, Се, из-*У[л]циња* Па, Ма, ја *миш[л]иѣ* Со, штѣ *миш[л]иѣ* Брч, *ѣонаѣ[л]ниѣ* Па; исп. и *фѣцан* Па, *фѣцна* Со (ако је од итал. falso).

Готово по правилу губи се *л* у партикули *ли*:

вѣдѣш-[л]и? Се, *вѣш-[л]и?* В, Ко, Ор, ГД, *вѣлѣш-[л]и?* Брч, *знѣ[ј]йш-[л]и-се?* Ли, *йграш-[л]и-се?* Год, *ймѣш-[л]и?* Па, То, Со, *љутѣш-[л]и-се?* Ду, *мѣш-[л]и?* Бу, *мѣш-[л]и?* Ли, *знѣш-[л]и?* Бо, *жнѣш-[л]и?* У.

Спорадично је губљење у *баѣа[л]иѣ* Крњ (обично *ба-тѣл[и]те*), а *мѣ[л]ицан* Бр, *мѣ[л]ицно* В, *мѣ[л]ешан* Со, *мѣ[л]ешна* Се је хипокористично.

Напомена. У *благос[л]ѣ[в]ен* Со, *благос[л]ѣ[в]ена* Кру, *благос[л]ѣ[в]ени* Ли (поред *благослѣвѣн*) изгубљено је *л* вероватно услед дисимилације.

б) Врло се ретко губи *р*:

бумба[р]дѣрѣш В, *бумба[р]дѣрѣ* Па (ређе *бумбардѣрѣг*) — *шравѣза* Бр, *шравѣза* Ду, *шрдѣиеша* В, *шрдѣиеше* Па (< * *траверза*, исп. далм. *traversa*, млет. *traverza*).

(У оба се примера *р* могло изгубити услед дисимилације).

194. Група *сѣр-* остаје по правилу неизмењена; забележио сам само:

ѣосрѣдѣмо Год, *нѣ-срѣну* Брч (иначе увек *сѣрѣдѣш*, *сѣрѣна*, *сѣрѣла*, *сѣрѣна* и сл.);

према *бѣлесна*, *нѣжна*, *дѣња* и сл. начињено је и:

бѣлесан, *жѣлосан*, *нѣжан* (тако редовно) — *дѣцѣ* (поред *оштѣѣ*, *дѣштѣѣ*, *остѣѣ*, исп. тач. 168) итд.

195. Код група *-сѣ*, *-зд*, *-шѣ* и *-жд* забележио сам нешто чешће губљење само у *[ј]ѣс[ѣ]* и у бројевима, дакле,

у случајевима до извесне мере нарочите природе. У осталим се речима крајњи сугласник по правилу чува: код именица и придева враћено је *-ш*, *-д* у већини случајева аналогичном према осталим падежима; сразмерно ретко губљење *-ш* у инфинитиву може се, мислим, објаснити употребом облика на *-ши* која је, истина, прилично ретка, али под утицајем школе узима све више маха (исп. Глаголе).

Б р о ј е в и: *шѣс[ш]* В, Ор, То, Брч, Бо, Се, Крњ, *једанѣс[ш]* Па, Др, *дванѣс[ш]* Бо, Брч, *шринѣс[ш]* В, ГД, *шешнѣс[ш]* Ов, Бу, *шешнѣс[ш]* Бра, Бр, *седа[м]нѣс[ш]* Ко, Ли, *оса[м]нѣс[ш]* У, Ма, Се, *дешешнѣс[ш]* Кру, Бо, *двѣдѣс[ш]* Ор, *двѣдѣс[ш]* Се, *шрѣдѣс[ш]* Бо, Ли, *шрѣдѣс[ш]* В, ГД, *чешр[д]ѣс[ш]* Ма и сл.;

и м е н и ц е: *бѣдѣс[ш]* Год, *брѣдѣс[ш]* Брч, *брѣс[ш]* Па, *гѣс[ш]* Бо, *жѣдѣс[ш]* Ор, Др, *крѣс[ш]* У, Ли, *лѣс[ш]* Крњ, *мѣдѣс[ш]* Па, *нѣ-мѣс[ш]* Бр, *ѣдѣс[ш]* Ли, *пѣдѣс[ш]* Ду, *шлѣс[ш]* Год, *шрѣдѣс[ш]* Ко, *шрѣс[ш]* В, Па, *рѣбрѣс[ш]* Со, *рѣдѣс[ш]* Ду, Се, *сѣдѣс[ш]* Ма, *сѣдѣс[ш]* ГД — *бѣз[д]* Па, *грѣз[д]* Брч — *шрѣз[ш]* Ду, *шрѣш[ш]* Бо — *дѣж[д]* Па, *звѣж[д]* „фијукање“ Тр;

п р и д е в и: *лѣс[ш]* Па;

и н ф и н и т и в: *довѣс[ш]* Ли, *шровѣс[ш]* Брч, *увѣс[ш]* Бо, *угрѣс[ш]* Па, *шѣс[ш]* Ма, *сѣс[ш]* Па, *изѣс[ш]* Со, *укрѣс[ш]* Ор, *шѣмѣс[ш]* Брч, *шѣс[ш]* Ду, *шлѣс[ш]* Бр, *шрѣс[ш]* Ко, *зѣрѣс[ш]* Бо, *сѣс[ш]* Ов, *ѣс[ш]* Ду, *срѣс[ш]* Со, Се;

[ј]ѣс[ш] В, Ко, Па, Ор, Ду, То, Со, Бо, Се.

Чешња је у оваквим случајевима редуција *-ш* и *-д* (*бѣдѣс^м*, *вѣдѣс^м*, *довѣс^м* и сл.).

Од осталих случајева исп. *дешѣк* Па, Бр (поред *дешѣкш* В).

196. За губљење крајњег сугласника иза вокала забележио сам нешто већи број примера у инфинитиву и у бројевима (исп. тач. 189), али је у њима тај појав резултат аналогичности (исп. ниже); у осталим случајевима јавља се само изузетно (чешња је у оваквим приликама опет редукована оклузива):

штѣ-ће бѣ? Па, како-ћу дѣ? Ду, ѣ-ли-ми дѣ? Ор, не-мѣже дѣза Бр, ѣ-ли-ми дѣнѣ? Ли, ѣ-ли-га шѣзнѣ? Год, не-

мбгу *игрѧ* Крњ, мбра[м]-му *кѧзѧ* ГД, мбш-се *окрѧнѧ* Бо, Ѧ-ли *ѧгодѧй?* Ма, немѧ-ми *ѧрѧчѧ* То, јѧ-ћу-га *ѧослѧ* Брч, не-мбгу *шрѧљѧ* Бр, мбрѧн *чѧкѧ* В.

Непренесени акценат са крајњег кратког слога (*ѧознѧ*, *игрѧ*, *кѧзѧ* итд.) показује и опет (исп. тач. 105) да је губљење *-ш* морало настати у сандију (вероватно у футуру: *ѧознѧћу* > *јѧ-ћу ѧознѧ*).

За остале случајеве исп. *зѧлѧ* У, Бо, *у-грѧѧ* Брч, Бу, *у-Царѧгрѧ* Бр (сви су примери необични).

197. За неке се речи — због више напоредних облика у којима се јављају, исп. тач. 137а, 156 б, 175, 177 и 183д — не може поуздано утврдити који се консонант у ствари изгубио¹⁾:

а) *јѧшѧка* В, *јѧшѧку* Па, *јѧшѧчѧв* Бр, *јѧшѧчѧви* Ли, *јѧшѧчѧвија* Кру (исп. *јѧктика* В, *јѧптика* Бра, *јѧфтика* Се, *јѧвтика* Ду);

б) *јѧшино* В, *јѧшинѧјѧга* Бра (*јѧфтин* Ко, *јѧвтин* Се, *јѧптин* В) — *клѧко* Ду, Год, *клѧка* Кру, Со, *клѧкѧ* Па, Бр, *клѧкѧнѧце* В (кѧпко Бр, кѧфко То, кѧвко Кру) — *кѧча* Ма, *кѧчу* В, *закѧчѧ* Ду, *закѧчѧн* Брч, *раскѧчѧвѧх* Со (кѧпча Бр, кѧфча Бра, кѧвча В) — *љѧшѧ* Крњ, *љѧшѧ* Ма, *љѧшѧга* Ду, *љѧшѧ* Па, Ли, *љѧше* Крњ, *љѧшѧме* Бр, *љѧшу* В, *љѧшија* Бу, *нѧ[ј]љешѧ* Со, *нѧ[ј]љешѧ* Брч, *нѧ[ј]љешѧ* Ор, *ѧљѧше* Ли (*љѧпшѧ* У, *љѧфшѧ* Крњ, *љѧвшѧ* Ма) — *лѧсѧш* Бр, *лѧшѧм* Ли, *лѧшѧ* Ов, *лѧшѧмо* Се, *лѧшу* Па, *лѧсѧ* Тр, *лѧсѧла* Се, *лѧсѧло* Ма, *лѧсѧле* Кру (*лѧпсѧт* Год, *лѧфсѧт* Ли, *лѧвсѧт* Се) — *Ошѧчѧћи* В, Брч, *Ошѧчѧћѧ* Па, Бр, Ли, *у-Ошѧчѧће* Год (*Опѧчѧћи* То, *Овтѧчѧћи* Брч) — *ѧшѧина* Бра, *у-ѧшѧину* Тр (*ѧпшѧина* Ду, *ѧфшѧина* Бра, *ѧвшѧина* В) — *шѧсѧја* Ли, *шѧсѧју* В (*тепсѧја* В, *тефсѧја* Бр, *тевсѧја* Па) —

ѧзо[в]ина В, Ду, *ѧзо[в]ину* Во (*ѧбзовина* Бра, *ѧвзовина* Бо) — *ѧзовица* Год (*ѧбзовица* В, *ѧвзовица* Ор);

в) *ѧѧче* „пашче“ Ду, *ѧѧчѧта* Год (*пѧшче* Со, *пѧхче* Па, *пѧкче* В) — *ѧрѧца* В, Со, *ѧрѧцу* Брч, Бр, *ѧрѧчеви* Ор, Па,

¹⁾ Неке од оваквих фонетских дублета, за које се, било с којега разлога (обичнијег облика, природе консонантске групе), може претпоставити да се у њима изгубио одређени консонант, поменуте су већ раније.

Се, *црѣчѣвѣ* Со, *црѣчевима* Ли (прасца В, пракца Па, Ли, Год);

г) *гүно* Ли, *на-гүно* Ко (гүмно В, гүвно Брч, Год) — *шанйца* Бр, *у-шанйцу* Ко (тамнйца Ма, тавнйца Ду) — *Црнйца* Кру, *Црнйцу* Ли, *црнйчки* Бра, *црнйчка* То, *црнйчкѣга* Тр, *црнйчкѣ* Ов, Год, *црнйчкѣ* Ду, Др, *Црнйчани* У, *Црнйчани* Ма (Црмнйца В, Со, Ли, Црвнйца Па) —

дарднѣ Ли, *дарднѣ* ГД, *дарднѣме* Брч (дарвнй Кру, дарвмнй Бр, Крњ) — *дйно* Брч (дйвно Ов, дймно Брч) — *држѣнѣга* У (држѣвно Тр, Бо, држѣмно Ду) — *Дубрѣнйк* Се, из-*Дубрѣнйка* Ли (Дубрѣвнйк Бр, Дубрѣмнйк Па) — *крнѣ* В, *крнѣга* Кру, *крнѣ* ГД, *крнйк* Бу, *крнйку* Ли, *крнйче* Се, *крнйци* Бра (крвнй У, То, Бу, Др, крмнй В, Ко, ГД) — *онѣви* В (овнѣви Ма, омнѣви Се) — *ѣшрѣницу* Брч, *ѣшрѣнице* Кру (ѣтрѣвнйца Ов, Бр, ѣтрѣмнйца То) — ис-*Плѣнйцѣ* Бу, на-*Плѣнйцу* В (Плѣвнйца В, Се, Плѣмнйца Бу) — *ѣра[в]ослѣнй* Со, *ѣра[в]ослѣнйца* Др (пра[в]ослѣвнй Брч, Год, пра[в]ослѣмнй Па) — по-*ранйци* Се, на-*ранйцу* Со, *ранѣ[ј]ѣше* Ов, *зарѣни* тѣ Ма (равнйца Ду, Ли, рамнйца Ор, Се) — *цркнѣ* Па, *цркнѣ* Тр (цркѣвно Бу, цркѣмно Ли); исп. и *жѣ-ни* бѣјо Ко, *здрѣ-ни* бѣјо Ов —

зѣ-глѣње Ли, *сѣдй ѣ-глѣње* Бра (глѣвње Ор, глѣмње Па, Год) — *грѣња* Бо, *грѣњу* Год (грѣвња Бу, Се, грѣмња В, Се) — *на-ждѣрње* Па (ждрѣвњи У, Ли, ждрѣмњи Бра) — *ранѣ[ш]-се* Бр, *ранѣш* В, *ранѣла-сѣ* Се (равнѣт Ов, Ма, рамнѣт Со) — *зѣнѣли* Брч (зѣмнѣли Год, зѣвнѣли Ор) — *зѣња* Се, *на-зењу* Ма, *зѣнѣк* Бра (зѣмнѣ В, Ор, Др, зѣвнѣ У, Бу) — *шѣнѣном* ГД (тамнѣн Па, тавнѣн Бра; исп. и *сѣнѣш* (= сѣмнѣт < сѣмнѣт) Бу, *сѣнѣли* То, *сѣнѣно* Па, *сѣнй[в]ѣно* Бр за које нисам забележио паралелне облике са в.

198. У извесном броју случајева губе се гласови у положајима у којима се обично чувају (на пр. консонанти између вокала) и то првенствено у брзом, мање пажљивом говору:

глѣ[д]ан-те Бо, *глѣ[д]аш* Др, *глѣ[д]а* В, Брч, *глѣ[д]амо* Па, Бо, *глѣ[д]аше* Ор, *глѣ[д]ау* ГД, *глѣ[д]а* тѣ ГД, *глѣ[д]а[ј]ше* Се, *поглѣ[д]аш* Се, Ли, *поглѣ[д]амо* Ли, *поглѣ[д]а[ј]ше* Крњ — *вѣш-[л]и?* Ду, Брч, Бо, *[в]ѣш-ти* тѣ? Бра, *вѣше-ли* тѣ? В — *мѣш-[л]и?* В, Па, Ор, Бр, Ли, Др, *мѣж-[л]и?* В, *мѣж рѣш* Брч, не-*мѣш* Ли, не-*мѣж* Па, не-*мѣш* Со, Крњ (поред *вѣдѣш*,

мѡжеш итд.) — *нѣ[вљ]есѣа* В, *нѣ[вљ]есѣу* Па, *нѣ[вљ]есѣе* Брч; „преко“ гласи редовно *ѡрѣо* В, Ор, Бра, Ду, Ко, Ма, Брч, Со, Ли, Год (прѣко је ређе).

Напомена. У *нѣ[к]акв* В, Ли, *нѣ[к]акво* ГД, *нѣ[к]аква* Ко, *нѣ[к]акви* Бра губи се *к* услед дисимилације.

199. Скраћивање целих слогова врши се пре свега у речима које се често употребљавају, у поздравима и сличним формулама, а затим у императивима и бројевима:

а) *чѡче* Па, Брч, Бр, Бо, Год, Ли, Со, немѡ, *чѡче* В, *чѡчи* Ду, Ор, *чѡчѣ* Ор (поред *чѡак*, *чѡека*, *чѡјка* и сл.) — *ѡјка* То, Со, *ѡјкѣ* Ду, *ѡјку* Ли, Крњ, *ѡјке* ГД, Др, *ѡ[ѡ]кѡ* В, *ѡјчица* Па, *ѡјчица* Се, *ѡјчице* Год, *ѡјчица* Брч, *ѡјчицама* Ма (поред *ѡ[в]ѡјка*) — *ѡмѡш* (едампут) Ду — *кѡко* В, Ор, Па, Ду, Ма, Бр, Бу, Бо, Ли, Се, Крњ (поред *кол[ѡ]ко*) — *кѡчак* Па, *кѡчко* Брч, *кѡчкѡга* Бу (поред *кол[ѡ]чак*) — *мидѣца* Ор, Бу (поред *думидѣца* < итал. d'umidezza, исп. тач. 208).

б) *бѡ-м[ѡ]* ѡну Др, *бѡ-ѡну* (поред *бѡго-ми*) — *нѣнѣш зѡ* (= за бога) Па, Брч, Год, Ли, *ѣла зѡ* (= хајде по богу) В, немѡ *зѡ* Бра, *нѣ-би зѡ* тѡ мѣне учинијо Бр — за-*кр[сѡ]*-чѡшни Бра, за-*кр[сѡ]*-чѡснй Др; исп. и *ѡјѡро*, *ѡѡѡро*, *злѡјѡро* (врло обично).

в) *мѡли-се* В, Бр, Ду, Бо, *мѡк-се* Па, Ли, Се, *смѡки* Ко, *мѡ-се* Ду, Ор, Год, Крњ — *ѡик-се* В, Бу, Со, Др, *ѡи-се* Па, Брч, Ор, Год, *ѡикѣ-се* Ов, Бо, Се (поред *мѡкни-се*, *ѡигни-се* итд.) — *ѡј* (дѡма, збѡгом и сл.) Бра, Ду, Па, Год, Се, *ѡј о[в]ѡмо!* В, Кру, Ко, Бо, *ѡјѡ!* *ѡјѡ!* Бр, *ѡјмо* Бра, Тр, То, *ѡјмо* Ма, Бо, Год, *ѡјѡе* В, Ор, Ко, ГД, Крњ, *ѡјѡе* Ов, Со, Ли (поред *ѡјде*, *ѡјдемо* и сл.); необичније је *нѡш* Со, Се (обично *нѣнѣш*).

Напомена. О облицима *ѡ[н]-ли*, *ѡѡк*, *нѡк*, *ѡѡк* (поред *ѡнѣш*, *ѡѡѡк*, *нѡѡѡк*, *ѡѡѡѡк*) исп. Глаголе.

г) *ѡѡѡѡ[ѡ]* Ор, Ду, Бо, Год, *ѡѡѡѡ[ѡ]* У, Бр, Со, *ѡѡѡѡ[ѡ]* В, Бу, Крњ, *ѡѡѡѡјѡѡн* Бра, Ли, *ѡѡѡѡѡри* Па, *ѡѡѡѡѡсам* Брч, *ѡѡѡѡ-ѡнѡрѡ* Ко — *ѡриѡѡѡ[ѡ]* Ов, Ма, Се, *ѡриѡѡѡ[ѡ]* В, ГД, Др, *ѡриѡѡѡри* Ор, Ма, *ѡриѡѡѡѡри* Па, *ѡриѡѡѡсам* Бо, *ѡриѡѡ* мѡње [ѡ]ѡѡн То — *ѡѡѡѡѡ[ѡ]* Кру, Се, *ѡѡѡѡѡ[ѡ]* Ов, Бу, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ* Ко, *ѡѡѡѡѡѡ* мѡње ѡѡ Ду — *ѡѡѡѡѡ* ѡ-ѡѡѡѡ ГД — *ѡѡѡѡѡ[ѡ]* Бра, Со, *ѡѡѡѡѡ[ѡ]* У, Тр, Ли, Год, *ѡѡ-*

сѣш њ-два Брч, *шѣсѣш* њ-пѣт Бр, *шѣсѣш* мање два Крњ — *седндесѣш* Год, *сѣндесѣ-њ-шри* Брч, исп. и необично *сѣдесѣ* То.

Напомена. „четири“ је уопштено у два облика: *чѣшри* (*чѣшри*) и *чѣшри*, исп. *чѣшри* Па, Ли, Год : *чѣшри* (обично) — *чѣшрињндсѣш* Бр, *чѣшрињндсѣш* Год : *чѣшрињс[ш]* (обично) — *чѣшрињдѣс[ш]* Кру, Ма, Се: *чѣшр[с]ѣс[ш]* (обично).

Развитак секундарних сугласника

200. У приличном броју случајева јавља се (првенствено у доцнијим позајмицама) секундарни назал¹⁾ (испред лабијала *м*, испред дентала *н*, испред велара *п*):

гамбѣљ „чергаш“ То, *гамбѣљи* Бр (поред *габѣљ* В, Бу, Ли < арб. *gabef*) — *кумбѹра* Ду, *кумбѹру* Ор, Год, *кумбѹре* Со, *кумбѹрама* Бо (поред *кубѹра* < тур. *kubur*) — *ламѣйс* „оловка“ То, Крњ, *ламѣйса* Бр (поред *ла[ј]ѣйс* < итал. *lapis*) — *сумѣрѣш* В, *сумѣрѣшш* Па, *сумѣрѣшла* Бу (поред *суйрѣш*, *суйрѣшш* < млет. *şorpeşar*) — *шрѹмба* В, *шрѹмбач* Ли, *шрѹмбача* Бо, *шрѹмбачу!* Со, *шрѹмбачи* Др, *шрѹмбѣ* Бра (поред *шрѹба* Ду, исп. стсл. трѣва);

главенѣја Год (обично *главеѣја*, исп. тач. 99) — *Иншѣлија* Тр, у-*Иншѣлију* Бра, Год, из-*Иншѣлије* Ко, ГД — *комѣндија* Брч, Бу, *комѣндије* Бр — *леншрѣ[ш]-се* „фотографисати се“ Бу, *леншрѣли-смо-се* Со (поред *лѣшрѣ[ш]-се* < млет. *retràr*) — *лѣншрика* Бр, *лѣншрична* струја Со (поред *лѣшрика*, *лѣшрична* < итал. [*luce*] *elètrica*) — *ѣрѣндику* Ли (поред *ѣрѣдика*, *ѣредика[в]ѣш* < млет. *predica*) — *ѣроклѣнсѣво* Брч — (ређе је *овинѣйр* Па, *овинѣйри* Бра — иначе редовно *офиѣйер*, *овиѣйер*);

бушѣнга Ма, у-*бушѣнгу* Ду, ГД (поред *бушѣга*, *бушѣѣга* < млет. *botèga*) — *лѣнгор* В, Ор, у-*лѣнгор* Па (поред *лѣгор* < нем. *lager*).

Секундарно *н* имамо вероватно и у: *кошѣрина* Брч (исп. *кошѣрина* поред *колѣрина*) — *Унѣињ* Па (исп. *Уѣињ* поред *Улѣињ*) — *шѣншѣлија* В (исп. *шѣшѣлија* поред *шѣвѣтелија*, *шѣфѣтелија*).

¹⁾ Исп. сличну констатацију код Schuchardta *Zum Nasaleinschub*. Zeitschrift f. rom. Philologie XXXV (1911) 71—92

Напомена. *фѣмбруар* Брч, *фѣмбруѡра* В, Ов, Се, *окѣѡмбар* Ду, *окѣѡмбра* В, Ор, Год начињено је вероватно према *сейѣмбар*, а *аустѣринскога* Па, *аустѣринску* Ли по угледу на придеве типа *шумадински*.

201. Секундарно *р* забележио сам свега у једном примеру:

шкурдѣла Ма, *шкурдѣлу* В, *шкѡрдѣлѣ* Се (поред *шкудѣла* Па < млет. *ščobela*); исп. и *бирлик* „велика флаша“ В (обично *билѣк* < биликум?).

202. У неким се речима између *з*, *ж* и *р* развија секундарно *д*:

здрѡк „зрака“ Со, Год, *ждрѡк* В, Брч, *ѡ-ждрѡк* о[д]-зорѣ Брч, *глѣдѡ-га-јје* дѡтор *нѡ-ждраке* (рендген) Па, *здрѡка* „одблесак“ ГД, *жорѡка* Ду, *ждрѡка* ѡ[т]-сунца Ли, *ждрѡке* Па — *ждрѡѡњ* Бр, *ждрѡѡњ* Па, *ждрѡњи* Бо, *ждрѡѡњѡ* Ор, *нѡ-ждрѡње* Па — *здрѡјо* Брч, *здрѡѡга* Со, *здрѡло* Па, Др, *здрѡли* Год, *здрѡле* Ду, *здрѡлости* Се, *здрѡнуѡ* Па, *здрѡнујо* Бр, *здрѡнуло* Ли, *здрѡнуло* Па, *здрѡѡва* Бр — (исп. и *дрѡѡшѡ*, *дрѡѡшѡ* које тако редовно гласи).

Као што се види, обим овога прелаза је прилично ограничен. Паралелан прелаз *ср* > *сѡр* нисам уопште забележио (постоји само *срамѡѡа*, *средѡна*, *срѡна* и сл.).

204. За интересантан и до сада необјашњен спорадичан прелаз *с* > *ш* (> *ћ*) — *з* > *ж* (> *ћ*)¹⁾ пружа овај говор сразмерно мало материјала:

кѡшѡело В, Па, *кѡшѡела* Бра, *кѡшѡе* Ду, *кѡшѡа* Брч, *ѡшѡе* (= *оѡе* на класу) Год, *ѡшѡа* Бр, *гѡшѡеница* Па, *гѡшѡенице* Бр, *ѡѡшѡа* Па — *кѡжѡи* Со, *кѡжѡѡга* Бр, *кѡжѡѡ* Бо.

Чешћи су облици без констриктиве:

кѡѡела В, Па, Брч, *кѡѡело* Ов, Ду, Ко, *кѡѡѡга* Бра, Ду, Бр, *кѡѡѡ* ГД, Год, Се, *кѡѡели* У, Со, *кѡѡѡш* Кру, Бу, *кѡѡе* В, Па — *кѡѡи* Ов, Бр, *кѡѡа* У, Др, *кѡѡѡ* То, Год, *кѡѡѡга* Тр, Ма, *Кѡѡак* (планина) Ли.

У осталим се забележеним примерима *с* и *з* не мења (исп. тач. 145 и 147).

Напомена. Усамљен је прелаз *ћ* > *ш* у *ѡѡѡе* „воће“ Бра, Ли, *ѡѡѡа* В, Ду, Бр, ѡзми њѡшто *ѡѡѡѡѡ* за-вечѡру Па.

¹⁾ Исп. Белић, *Јужн. фил.* XIV 168.

203. Исто је тако доста ограничен и развитак велара у групи консонант + л:

жгљѝѣб Ду, Ли, *жгљѝѣба* В, Др, *жгљѣбови* Па, *жгљѣбѣвѣ* Со, *жгљѝѣбѣк* Год — *чкљѝн* Бо, *чкљѝна* Ко, *чкљѝнѣк* ГД, *чкљѝнци* Бр, *шкљѝнѣц* „чланак“ Бра, *шкљѝнци* Ма — *шкљѝй* „слап, плаха киша“ Па, Год, *мнѝн у-Шкљѝйе* Бра (ређе *у-Шкљѝйи* Ду); исп. и *жгљѝб* водѣ Па, Ли.

205. Појединачна отступања имамо у:

јѣкшѣм Брч, *јѣкшѣ* Бу, *јѣкшѣ* То, *јѣјѣкши* У, *ујѣкши* Кру (обично) — *лѣкш* „лош“ Ду, *лѣкши* Бра, *лѣкшо* Ли — *гѣровница* Крњ, *гѣромница* Бр (обично *гѣроница*, исп. тач. 63) — *ожлѣѣждѝйѝ* Ов, *ожлѣѣждѝјѣ* Се, *ожлѣѣждѝло* Бра, *ожлѣѣждѝли* (поред *ожлѣѣдѝт*).

206. Аналошка образовања претстављају:

блѝздѝй Па, *блѝже-се* В, *блѝзѝ* Бра (према *облѝздѝй*) — *брѣжѣм* лѣзе Со, *брѣжѣ* Год, *брѣжѣ* Ма (према *обрѣзѝйѝ*):

глѣдѣвскѝ (обично *глѣдѣскѝ* = *глуходолски*) Кру, *глѣдѣвска* ГД, *глѣдѣвскаѣ* Ду, *глѣдѣвскија* Ма, *Глѣдѣвѝани* Ли, *Глѣдѣвѝане* Се (према *орѣо[в]скѝ*, *Орѣо[в]ѝани*)¹⁾.

Напомена. У *лв[м]брѣла* В, Па, *лв[м]брѣлу* Бу, Ма имамо преношење итал. члана (*l'ombrello*), а у *думидѣца* Па (поред *умидѣца*, *мидѣца*) преношење генитивног *d'* (*[loco] d'umidezza*) — *шевљѝја* Бра, *шефљѝја* В (према арап. *šefie*) примљено је са арап. суфиксом *li*. — У *брѣква* Па, *брѣквица* Бу (према млет. *brosca*) имамо асимилацију именицама на *va*, а *ѝакулѝн* Бра, Па, Год „новчаник“ (исп. итал. *tascuino*) начињено је према *бриѝулѝн* (исп. итал. *britolino*).

Метатеза

207. У неким се речима скоро редовно врши метатеза сугласника:

гѣвѣје „гвожђе“ Год, *гѣвѣја* В, Бу, Се (исп. у тач. 190 г и *гѣѣје* које се такође вероватно своди на *гѣвѣје*) — *колѝѣква* Па, Ли, *колѝѣкѣѣ* Ма, *колѝѣкѣву* Брч, *колѝѣкѣѣм* Бр — *нѣфѣћи* „наѣве“ В — *ѝрѣдва* Па, *ѝрѣдѣѣ* Ли, *ѝрѣдѣву* Бо — *сѣлдо* Ко, Ор, *сѣл-*

¹⁾ У Ли сам једаред забележио *мѣѝѣдрѣ* (иначе увек *мѣѝѣдрѣ*) — несумњиво неке врсте народну етимологију (према *мѣѝѣриѝ*).

да Бо, *оселдѡш* Со, *оселдѡ* В, Ли — *сефлѡја* Бо, *севлѡја* Ли, *севлѡју* Бр, Год (поред *селвѡја*, *силвѡја* < перс. selvi) — *сѡјма* В, Ма, Крњ (< сѡмја < сѡмља, исп. тач. 156а), *сѡјмѡ* Бра, *сѡјму* То, *сѡјме* Ду, *сѡјмѡм* Па, не-*сѡјмѡм* Се.

208. Остале су метатезе више спорадичне природе:

вјѡшѡно Па (обично *јѡвѡно*, *јѡфѡно*) — *урмѡшѡн* В, *урмѡшѡна* Со (об. руметѡн) — *бајракѡшѡр* Па (об. барјѡк, барјакѡр) — *зблѡги* В, метнѡјо-му-[j]е нѡгу ѡ-*зблѡге* Па (об. зглѡби, жглѡби).

Напомена. Метатезу слогова имамо у *ѡилѡрѡјѡ* Се, *ѡилѡрија* Бр, *ѡилѡрица* В, Со, Ли, *ѡилѡрница* Год (према *ѡирѡлица* Па, исп. млет. piria, итал. sperla).

О Б Л И Ц И

За разлику од фонетике, у морфологији су отступања од књижевног језика, опште узевши, много мања. У деклинацији она се, као и у осталим зетским говорима, углавном своде на утицај заменичке промене на придевску и на делимично продирање „тврдих“ наставака и у „меке“ основе, а у конјугацији на међусобни утицај презентске и инфинитивне основе и на грађење итеративних глагола (сем тога је доста чест прелаз из једне глаголске врсте у другу).

ДЕКЛИНАЦИЈА

Именице

І Именице мушкога рода.

209. а) Лична имена завршавају се хипокористичним наставком *о* који задржавају и у вокативу:

Блџо Бу, *Зџро* То, *Гџвро* Год, *Љџбо* В, *Мџло* Ко, *Пџро* Ма, *Рџдо* Бра — *Бџо!* Др, *Вџсо!* Бр, *Дџно!* Ду, *Дрџго!* Ор, *Бџро!* Тр, *Јџво!* Бра, *Јџво!* Ов, *Крџшо!* Ли, *Мџшо!* Се, *Мџро!* Кру, *Нџко!* Со, *Сџво!* ГД, *Сџџво!* Брч и сл.

б) Под утицајем хипокористичног *-ле* (у *Бџле* и сл.) добили смо поред *Дџнџло* Ду, Бо, *Гџврџло* Ов, Крџ, *Миџило* Па, Со и:

Дџнџле Ко, Бу, Др, *Гџврџле* Ду, Бр, Бо, *Миџиле* В, Брч, Год.

Напомена. Поред ових облика забележио сам — несумњиво под утицајем именица м. р. — спорадично и: *Дџнџл* Год, *Гџврџл* Ли.

в) Наставак *e* (у ном. и вок. синг.) забележио сам само у *Рáде* Бра, Па (поред *Рáдо*).

210. Именице типа *камы* познате су у два облика: са *-ен* и без њега; неке су обичније у једном, а друге у другом облику (мање обичне облике стављам у заграду):

гѣмен Тр, *гѣмена* Крњ, за-*гѣменом* Бр, *гѣменима* Ли (ретко: *гѣмом* Год) — *крѣмен* Бо, *крѣмена* ГД, *крѣменом* Бр (без *-ен* само у *крѣм* на-пушку ГД, Крњ);

ѿлám Ор, *ѿлáма* Ду, *ѿлáмом* В, *ѿлáмови* Со (*ѿлáмен* Па);

ѿрám вунѣ Ов, Бра, Брч, Бу, Др (*ѿрáмен* Бр) — *грúм* Брч, *грúма* Па, Год (*грúмен* Бр); обе су речи познате и са наставком *н*: *грúн* [сбли, сйра, земљѣ] В, Ко, Ор, *ѿрám* [вунѣ] Па.

Напомена. Именица *камы*, уколико се уопште употребљава¹⁾, има по правилу наставак *ен*: *кáмен* Со, Крњ, *кáмена* Ко, *кáменом* Год и сл.

Облик *кáм* врло се ретко употребљава у значењу „камен“, него се углавном ограничава на неке стајаће изразе и на клетве:

Обурдá-сѣ (одронио) едáн великí *кáм* Па — Иж-*љушóга* [стáнога] *кáма*-би-га извади́о (каже се за вредна човека; *љути* [стани] камен = нарочита врста камена „љутик“) Бр, Ли. — У-*кáм* удры́ло (тј. несрећа или болест нека удари у камен, а не у чељаде) В, Ду, Со, Др, Со, Др²⁾ — Ђто нѣспоменица нá[г] тáмо! Не-спомíњí-í]је у-*кáм* удры́ла Ли; исп. и Кунѣ, у-*кáн* затукý]ѣ Па, где је у-*кáм* већ добило прилошко значење: „тешко“ куне.

У још је већој мери ограничена употреба скамењеног ном. синг. *кáми*, исп. *Кáми*-ти гла[в]у сломí]о Брч. Глédám ту Ерцѣ-го[в]ину, свѣ сáм *љушíи* *кáми* Бра. (Оба су примера доста необична).

У осталим случајевима добило је *кáми* (*кáм*) чисто прилошко значење „слабо, рђаво“ и сл., исп. Прилоге.

211. Вокатив синг.

¹⁾ Уместо *кáмен* говори се обично *кѣш*.

²⁾ У неким деловима Црне Горе постоји обичај да народни видари „пренесе болест у камен“: опљуну прсте на шапућући додирују наизменично оболело место и камен (саопштење г. Р. Алексића).

а) Све именице са основом на мек сугласник (*њ, љ, ћ* и *ђ*) имају искључиво наставак у:

кђњу! Ду, Бр, Со, *крљу!* Ко, Год, *пријдшељу!* Бра, Брч, Ор, Бу, Др, *мнадйћу!* В, Ли, *ђѣшићу!* Па, Ма, Бо, Се итд.

б) Наставак у имају редовно и именице типа *мачак*:

кучку! Па, Ли, *мачку!* В, Год и сл. —

именица *шѣшѣк* гласи тако обично и у вок.: *шѣшѣк!* Ду, Со, Бо (поред *шѣшк!* Брч); исп. и *мозѣк!* Бр, Год (поред *мѣзгу!* Ли).

Напомена. Према *шѣшѣк!* начињено је вероватно и *ујак!* Бр, Год (обично *ујаче!* Ко, Ма, Крњ).

в) Именице на првобитно меке, а данас очврсле сугласнике (*-ш, -ж* и *-ч*) имају поред *-у* и наставак *е* који је међутим много ређи:

Мйраше! В, Бра, Со, Па, *кѣ[в]аче!* Ли, *илѣ[в]аче!* Бо —

поред: *күлашу!* Па, Год, *Мйрашу!* Бр, Крњ, *кѣ[в]ачу!* Ду, Бо, ГД, *кѣйачу!* Ор, Ма, Се, *илѣ[в]ачу!* Ко, Бу, *шрү[м]-бачу!* В, То, *свйрачу!* Кру, Со и сл.;

-е је обично *Мйлоше!* В, Па, Брч, Ор, Со, Др (поред *Мйлошу!* Год, Ли).

г) Код именица на *-р* употребљавају се оба наставак напоредо, али је наставак *е* ипак обичнији. Код именица на *-йѣр* преовлађује међутим наставак *у*:

глѣ[в]аре! В, Ду, Бр, Со (*глѣ[в]ару!* Год) — *ђѣвере!* Брч, Ор, Ли (*ђѣверу!* Па, Крњ) — *Пййере!* ГД, Се, Бо (*Пййеру!* В, Бу) — *ййсаре!* Ко, Бу, Бо (*ййсару!* Ду, Се) — *цѣре!* Ов, Па, Др (*цѣру!* Ко, Ли) — *мѣјсѣоре!* У, Бр, То (*мѣјсѣору!* Со) — *Лѣзаре!* Ма, Год (*Лѣзару!* Ли) — *Тѣдоре!* Бра, Крњ (*Тѣдору!* Год) — *Цйнцѣру!* В (*Цйнцѣре!* Ли) —

али: *кѣмандйѣру!* Па, Со, Год (*кѣмандѣре!* Бр, Ли) — *ѣфициѣру!* В, Ор, Бо, *официѣру!* Па (*ѣфициѣре!* Год, *официѣре!* Ли) — *факйеру!* Ко, Брч, Ли (*факйере!* Па).

Напомена. Именица *гѣсйѣѣдр* гласи у вок. обично *гѣсйѣѣре!* В, Па, Бр, Бу, Бо. Кад се међутим употребљава као владарска титула, она обично гласи *гѣсйѣѣдру!* Ду, Год, ГД.

д) Колебање у употреби наставака *е*, у забележио сам и у извесном броју именица са тврдом основом:

vrāgu! У, Ко (чешће *vrāže!* Ор, ГД, Др) — *gdū!* Ли, Др (*gāde!* В, Бо, Крњ) — *rdū!* Год (*rdde!* У, Ду, Па, То, Ли) — *izrđdu!* Бр, У (*izrđde!* Па, Год) — *nārdū!* Ли (*nārdde!* Ов, Брч, Тр, Ма, Се) — *īordū!* Брч, Со (*īordde!* Кру, ГД, Др) — *smrādu!* В, Бо (*smrāde!* Ко, Бр, Бу) — *skd̄šu!* Ор, Крњ (*skd̄še!* Бра, Со, Др) — *galijđšu!* Ду, Се (*galijđše!* В, Па, Со) — *sīnu!* Ма (обично *sīne!* У, Ор, Ду, Тр, Бу, Бо); исп. у именима: *Sīđvānu!* Крњ, *Ђурđnu!* Ов, Па (обично: *Sīđvāne!* В, Брч, Бо, *Ђурđne!* Ду, Ли);

код именица на -ц такође је обичнији наставак *e*:

koñicu! Год (*koñiče!* Ду, Ли) — *mñēsēcu!* Ор, Бр (*mñēsēče!* Па, Брч, Се) — *īrdscu!* Ли (*īrdšče!* У, Бу) — *Šārčv!* Па (*Šārče!* В, Год).

Напомена. Од именице *šēšđk* забележио сам у Ли вок. *šēško!* — несумњиво хипокористичног порекла (иначе је обично *šēšđk!*, *šēšku!*, исп. више).

212. Инструментал синг.

У инстр. синг. узима маха наставак *ом*, тако да искључиво *-ем* нисам забележио ни у једном примеру:

а) Иза меких сугласника код неких је именица обичније *-ем*, а код других се употребљавају оба наставка подједнако:

s-kđњом Год (обично *s-kđњем* У, Ма, Се) — *gњом* Па (*z-gњем* Кру, ГД, Др) — *đгњом* Ор (*đгњем* Бр, Со, Бу) — *šēљом* „жицом“ Па (*šēљем* Ли) — *krđ[j]ом* Бр (*krđ[j]ем* В, Бу, Год) — *ж-ћейћом* Бу, Др (*ж-ћейћем* Па, Брч, Ли) — *ножйћом* Тр (*ножйћем* Ов, Крњ).

б) Напоредо *-ом* и *-ем* имамо у:

vrāњом (= велики чеп) Кру, Со, Ли (*vrāњем* Бр) — *s-īријђшељом* В, Ли (*s-īријђшељем* Тр, То, ГД) — *s-нђйријашељом* Ду, Со (*s-нђйријашељем* В, Бр, Бу) — *s-учйшељом* Ко, Се (*s-учйшељем* Па, Со, Год).

в) Иза осталих сугласника преовлађује *-ем* у овим примерима:

s-кайшем Ду, Ли, Др (*s-кайшом* В, Год) — *z-госјодарем* Па, Брч, ГД, Се (*z-госјодаром* Ко, Ли);

у другим случајевима преовлађује -ом:

кршом Ду, Бо, ГД (*кршем* Год) — *мишом* В, Кру, Бо (*мишем* Ду) — *лүйѣжом* Бу, Со, Ма (*лүйѣжем* Ор) — *нѣжом* В, Па, То (*нѣжем* Бр) — *кључом* Бр, Со, Крњ (*кључем* Па) — *мѣчом* Кру, Ор, Се (*мѣчем* Бу) — *бйчом* Ду, Год, Ли (*бйчем* Па) — *с-јѣжом* Ко, Па, Бу (*с-јѣжем* В) — *с-ѣцом* В, Ду, Бо, Крњ (*с-ѣцем* Со) — *с-Црногѣрцом* Ов, Со, Год (*с-Црногѣрцем* Ма) — *свѣцом* У, Кру, Бо (*свѣцем* Ли) — *с-мњѣсѣцом* Ко, Брч, Ор (*мњѣсѣцем* Год) — *з-дѣждом* Ду, Бр, Год (*з-дѣждем* Ко) — *с-пйсаром* То, Брч, Др (*с-пйсарем* Ор) — *с-цѣром* Ко, Ов, Бу, Се (*с-цѣрем* Ли); исп. и *с-кнѣзом* Па, То, Се, *зѣцом* Бра, Со, Др (*с-кнѣзем* и *зѣцем* нисам забележио).

Напомена. Наставак *ом* преовлађује и код именице *пуйш*: *пуйшом* В, Ов, Бра, Ду, Ко, Бр, ГД, Ма, Год, Се (*пуйшем* Брч, Бу, Со).

г) Интересантно је међутим да се наставка *ем* јавља у неким речима и иза тврдих сугласника:

с-клѣсем Ов, Со (*клѣсом* Кру, Ду, Бр) — *нѣсем* В, Па, Бу, Год, Др (*нѣсом* Ко, Ма) — *пљѣшем* Бр, Ли (*пљѣшом* Бра, Па, Се) — *скѣшем* Ко, Крњ (*скѣшом* У, То, ГД) — *шѣрем* Брч, Ма, Бо (*шѣром* Ор, Тр, Крњ).

213. Но м и н а т и в п л у р.

У мањој мери узео је маха наставка *ови* испред меких основа, али ипак постоје прилична колебања:

а) Искључиво -*еви* забележио сам у:

бѣ[ј]јеви Ов, Бра, Ко, Ма, ГД, Се *слѣча[ј]јеви* В, Бу, а тако редовно и *зѣчеви* Па, Ор, Год, *ѣчеви* Ду, Ли, Др, *сйрйчеви* Брч, Бр, Крњ, *кнѣжеви* В, Ду, Бо, Ли (исп. ипак *зѣцови* Па, *кнѣзови* Ма, Год).

б) Само у по једном примеру забележио сам -*ови* у:

врѣњови Ду, *кѣњ[в]и* „дрва што држе слеме“ Бр, *огњѣв* В, *пѣњѣвѣ* Ли (иначе увек *врѣњеви* Год, *врѣњеви*ма Бо, *кѣњеви* В, *кѣњеви*ма Ли, *огњѣви* Ду, Со, *ѣгњеви* Се, *пѣњѣвѣ* Брч, Год, *пѣњеви* Бу).

в) -*еви* је обичније у:

бйчеви В, То, *бйчевима* Ор, ГД, Год (*бйчо[в]и* Бр, *бйчо[в]има* Па) — *мўжеви* Ов, Ду, Се, *мўжѣвѣ* Ко, Бр, *мўже-*

вима Брч, Др (м^уж^ов^ји В, м^уж^ов^је Ли) — к^рш^еви Ко, к^рш^евима Год (к^рш^ов^ји Ли) — м^иш^еви Год, м^иш^ев^ј В (м^и-ш^овима Па) — ш^ур^еви Па, Се, ш^ур^ев^ј Ко, ш^ур^евима Бра (ш^у-р^ови Бр, ш^ур^овима Ли).

г) -ови је обичније у:

кош^дв^ји Бу, Кру, кош^дв^ј В, кош^двима Се, кош^две Ов (к^дшеви Год, кош^двима Ли, к^дшеве Па) — п^риш^то^вј^и Со, п^риш^то^вј^ј Др, п^риш^то^вј^има Ко (п^риш^теви Бу, п^риш^тевима В) — д^јжд^ов^ји Бр, Ду, д^јжд^ов^ј Ли (д^јждеви Год) — п^у-ш^ов^ји В, Ду, Бр, Се, п^уш^ов^ј Бра, Бу, Год, п^уш^ов^је Брч, Ли, п^уш^овима Ов, То, Кр^њ (п^ушеви Па, Ор, п^ушев^ј В, п^у-шевима Бо).

214. У распореду дужих и краћих наставака у множини је колебање још веће него у књижевном језику. Углавном се може рећи да се дужи наставак шири на штету краћег. (Примери су груписани према броју слогова и акценту: једносложни — двосложни са полугласником — двосложни без послугласника — вишесложни):

а) Дужи је плурал, рекао бих, обичнији у овим примерима:

вр^ђњеви Год, вр^ђњови Ду, вр^ђњевима Бо (вр^ђњи Па) — в^уков^и Бу, Др, в^ук^ов^ј Со, в^уковима То, в^укове Ов (в^уци Ор, в^уц^има Бр) — ђ^акови Бр, ђ^ак^ов^ј Ор, Се, ђ^аковима Ко, Брч (ђ^аци Ли, ђ^ак^а В, ђ^ац^има Тр) — з^вљ^ерови Па, з^вљ^еровима В (з^вј^ер^има Год) — к^рд^кови ГД, к^рд^ко^вј^ј У, Ли, к^рд^ковима В (к^рд^аци Со, к^рд^а В) — кош^дви Бу, Кру, кош^дв^ј В, кош^двима Се, кош^две Ов, кош^дви Год, кош^двима Ли, кош^две Па (к^дши Ли); необично је з^еци Бр, п^ас^и Год, п^риш^тј^ј Ов (обично з^е-чеви Ма, з^еч^ев^ј Па, з^ечеве Бра, Со, з^ецови Па — п^асови В, Ко, п^ас^ов^ј У, Бо, Ли, п^асовима Кру — п^риш^тови Со, п^р-иш^то^вј^ј Др, п^риш^товима Ко, п^риш^теви Бу, п^риш^тевима В) —

б^уб^њеви Па, б^уб^њевима Бр (б^уб^њи Год) — ј^ар^чеви Ма, ј^ар^че^вј^ј В, ј^ар^чеве Ли (ј^ар^ци Год) — к^дл^јчеви Па, Ли, к^дл^јч^ев^ј Бр, Год, к^дл^јчевима Бра (к^дци В, к^дц^има Па) — к^дн^чеви Ко, к^дн^чевима То, к^дн^чеве В, Бр (к^дн^ци Кру, к^дн^цј^ј Ду, к^дн^це Год) — л^ак^тови У, л^ак^товима Па, л^ак^тове Се (л^ак^ти Бр, п^ет л^ак^тј^ј В) — м^еш^кови Ов, Бу, м^еш^ко^вј^ј Се (м^еш^кј^ј Ли) — д^мнови В, Со, д^мн^ов^ј Ли, Кр^њ, д^мн^овима ГД, Бо

(бмни У, *двѣнѣ* Ду) — *пѣлчеви* Кру, ГД, *пѣлчеве* У (*пѣлци* Па, *пѣлѣциѣ* Бра) — *пѣрѣ[к]чеви* Ко, То, *пѣрѣ[к]чѣвѣ* Кру, *пѣрѣ[к]чевима* В, Бу, *пѣрѣ[к]чеве* Ду (*пѣрѣ[к]че* Па) — *свѣчеви* Па, Со, *свѣчѣвѣ* Брч, *свѣчевима* Ов (*свѣци* Год, *свѣцима* Ли) — *сѣшѣчеви* Ду, Бр, *сѣшѣчевима* Се (*сѣшѣци* Год) — *шѣйкѣ[в]и* Ли, *шѣйкѣ[в]ѣ* Бр (*шѣйкѣ* Год);

вѣшѣзови Бу, *вѣшѣзѣвѣ* Ду, Ма (*вѣшѣзи* Ду).

б) Отприлике подједнака је употреба краћег и дужег плурала у:

бркови В, Се, *бркѣвѣ* Ов, *бркове* Ор, Др (*брци* У, Бр, Бо, *бркѣ* Со, Ма, *брцима* Кру, *брке* ГД, Ли) — *знѣкови* Па, *знѣкѣвѣ* Бр, *знѣковима* В, *знѣкове* Крњ (*знѣци* Год, Ко, *знѣкѣ* Ли, *знѣцима* Бу) — *зѣбови* Тр, Со, *зѣбѣвѣ* Кру, Бу, Крњ, *зѣбо[в]има* У, То, *зѣбове* Ду, Се (*зѣби* Со, ГД, Ли, *зѣбѣ* Ор, Се, *зѣбима* Ов, Год, *зѣбе* Па, Др) — *цѣ[в]о[в]и* Брч, *цѣ[в]о[в]ѣ* Кру, *цѣ[в]о[в]има* Ли (*цѣви* В, Тр, *цѣвѣ* Ду, *цѣвима* Ов, *цѣве* Бо);

шѣљкови Год (*шѣљкѣ* Бр) — *шѣуркови* „пужеви, скорпије“ Ли, *шѣуркѣвѣ* Тр (*шѣуркѣ* Ма);

гѣлубови Год, *гѣлубѣвѣ* Бр, *гѣлубове* В (*гѣлѣби* Ма, *гѣлѣбѣ* Па, *гѣлѣбима* Ко, *гѣлѣбе* Ли) — *јѣшѣребови* В, *јѣшѣребѣвѣ* ГД (*јѣшѣребѣ* Па, Год, *јѣшѣребѣ* Ли) — *слѣча[ј]еви* Бр, *слѣча[ј]евима* Бо (*слѣча[ј]и* Ор, *слѣча[ј]ѣ* Па, *слѣча[ј]е* Се).

в) Најпосле, краћи је плурал обичнији у:

кѣњи В, Бр, Брч, *кѣнѣ* Бу, Крњ, *кѣнѣма* Ко, Ли, *кѣње* Ду, Бо (*кѣњеви* В, *кѣњевима* Ли) — *кѣши* Ду, Со, *кѣшѣ* Брч, Бо, *кѣшима* Ли, *кѣше* Па (*кѣшови* Ли, *кѣшеви* Ко, *кѣшевима* Год) — *мѣши* Брч, Со, *мѣшѣ* Ов, Крњ, *мѣшима* В, Ду, *мѣше* То (*мѣшеви* Год, *мѣшовима* Па) — *дѣни* У, ГД, *дѣнѣ* Кру, Ма, Др, *дѣнима* Тр (*дѣнови* Ов, *дѣнѣвѣ* Со);

сѣдѣрци У, Ко, Бо, *сѣдѣрѣциѣ* Бра, *сѣдѣрѣцима* Кру, То, *сѣдѣрѣце* Тр, ГД, Др (*сѣдѣрчеви* Бр, *сѣдѣрчеве* То);

кѣлѣши Па, Бр, *кѣлѣшима* Бу (*кѣлѣшѣвѣ* Год) — али само: *дѣлѣци* Бу, Ма, Др, *дѣлѣкѣ* В, Ду, *дѣлѣцима* Па, Брч, *дѣлѣци* Ор Тр, *дѣлѣдѣ* Бр, *дѣлѣцима* Ма и сл.

215. Генитив плурала.

а) Ген. пл. има најчешће наставак -ѣ, ређе -ѣк или -ѣх (исп. тач. 86 а):

бѡ/[j]ѣвѣ Ма, *бѡрѣцѣ* Бр, *брѣвѣ* Ор, *брашѣ* Бра, *војникѣ* Се, *гладѣрѣ* Па, *грѣбѣ* Ли, *дѣнѣ* Ко, *дѣнарѣ* У, *другѣвѣ* То, *дугѣвѣ* ГД, *зубѣ* Бо, *издѣнѣкѣ* В, *јунѣкѣ* Ко, Ли, *кѡмѣшѣ* Ду, *коњанѣ* Год, *кѡрѣкѣ* Тр, *крѣшѣ* Ор, *Кучѣ* Со, *лѣкѣшѣ* Бу, *лугѣвѣ* Крњ, *мѣчѣвѣ* Брч, *мнѣсѣцѣ* Др, *мѡмѣкѣ* Кру, *мрѣвѣлѣ* Бу, *ѡблакѣ* Год, *обѡ/[j]ѣкѣ* У, *оѡдѣнѣкѣ* Ма, *ѡдѣсѣ* Ко, *Пѡѡѣрѣ* Ор, *ѡлеменѣкѣ* Се, *ѡѣнарѣ* Па, *ѡрѣсѣцѣ* В, *рдѣненѣкѣ* Бр, *родѡшѣлѣ* Тр, *сѡшѣ* ГД, *сѡужѣвѣ* Ду, *Сшѡѡѡвѣ* Др, *шѡѡѡвѣ* То, *Турѣкѣ* Ли, *унѡкѣ* Бр, *фѡ/[j]ѡрѡнѣ* Со, *Црногѡрѣцѣ* Ор итд.

(Примере са наставком *ѡх* и *ѡк* исп. у тач. 86 а).

б) Наставак *ѡ* (*ѡк*, *ѡх*) у ген. пл. је ређи него у књижевном језику и ограничава се на одређене категорије у којима се употребљава или искључиво или поред наставка *ѡ* (*ѡк*, *ѡх*).

а) Само *-ѡ* забележио сам у:

људѡ В, Ор, Бра, Па, Ко, Брч, ГД, Со, Ли, Бо, Крњ, *љубѡ* У, Ор, Ду, То, Бу, Ма, Год, Се, *госѡшѡ* В, Брч, Год, *ѡдрѡ* Па, Бо, Ли.

б) *-ѡ* поред *-ѡ* имамо у:

мнѣсѣцѡ В, Бра, Ма, Брч, Др (*мнѣсѣцѣ* Кру, Ду, Брч, Ли, Се) — *сѡшѡ* Тр, Бо, Со (*сѡшѣ* У, Па, Бу) — *мѡнушѡ* Ор, Ко (*мѡнушѣ* Бра, То, ГД, Се) — *ѡушѡ* Ов, Ду, Бр, Крњ (*ѡушѣ* В, Кру, Па, Брч, Со, Ли, Бо, Др) — *зубѡ* В, Тр, Со, Др (*зубѣ* Ов, Бу, *зубѡ[в]ѣ* Бра, Ко, Ли, Год) — *ѡдѣсѡ* Год (обично *ѡдѣсѡ[в]ѣ* Бра, То, Ли) — *ѡрсѡшѡ* Па, Бо, Ор (*ѡрсѡшѣ* ГД, Се) — *нокѡшѡ* Ма, Брч (*нокѡшѣ* Ду, Ма, Крњ) — *брѡ[в]ѡ* В, Бу (*брѡвѣ* Ор, Бр, Год) — *мрѡвѡ* У, ГД (*мрѡвѣ* Бра, Ма, *мрѡвѣлѣ* Па, ГД) — *ѡрѡвѡ* Ов, Тр (*ѡрѡвѣ* Ко, Ор, *ѡрѡвѣ* Кру, Со, Крњ).

γ) У осталим случајевима, познатим из других зетских говора, чује се само *-ѡ*:

кѡмѡшѡ У, Ор, Ко, Ма, *ѡбрѡшѡлѡјѡ* То, *ѡшѡрѡвѡ* Бра, Бо, Бр, Год (ако је м. р., иначе је ова именица позната и у ж. р. и иде по промени на *-и*, исп. тач. 227), *ѡѡздрѡвѡ* В, Брч, Др, *руѡкѡвѡ* Тр, То, Бу, *руѡкѡ/[j]ѡ* (*idem*) Па итд.

216. Датив плурала на *-ма* (поред обичнијег *-има*) забележио сам само у:

кѡмѣнѣма Кру, Па, Брч — *кѡнѣма* В, Бо, Се — *људма*

В, *љуђма* Па — *олдма* „*воловица*“ В, Ли (поред *кдмењима* Со, Др, *коњима* Ов, Ко, Бр, ГД, *људма* У, Ду, Др, *љуђма* Год, Брч, *волд[в]има* Кру, То, Бу) —

али само: *зубйма* Тр, Со, Крњ (а тако исто и *сйварйма* Ко, Ор, Бу, Др, *рйечйма* Тр, Ду, Брч, Се, *чљадима* То, ГД, Ли, *јдгњадима* Па, Бр, Крњ, *мднчадима* Ов, Кру, Год, *јдрдима* У, Ду, Бо и сл.).

217. Остаци консонантске промене и промене на *-и*:

а) Именица *дѧн*, кад стоји уз име каквог празника, сачувала је неке облике консонантске промене:

Ѣко *Мйшр[в]а-днѧ* То, Ма, Ѣко *Рачѧ[в]а-днѧ* Кру, Ѣко *Велйка-днѧ* ГД, Ли — о-*Илйну-днѧ* Ду, Крњ, о-*Сѧ[в]ину-днѧ* В, Со, о-*Трд[с]јчину-днѧ* Ко, Др — ѡчи *Петрѧ[в]а днѧ* Ор, Се, ѡчи *Велйка-днѧ* Па¹⁾ —

ређе: Ѣко *Ивљдѧна* Бра, Ѣко *Сйсо[в]дѧна* Бр, Ѣко *Велйгдѧна* У, Бо — ѡчи *Бурђевдѧна* Тр — о-*Мидљдѧну* Брч, о-*Мйшр[в]дѧну* Ов, Год, о-*Петрѧ[в]дѧну* Бу и сл.;

исп. и дѡшли-су злй *днѧ[в]и* Па, Ли (обично *дѧни*, исп. тач. 214 в.)

б) Као и у осталим зетским говорима чува се облик *љуђи* Па, То, Ма, *љуђй* У, Бу, *љуђма* В, Тр, Крњ, *љуђе* Кру, Бо, али је ипак обичније *људи* Ду, Бр, Бу, Ли, Се, *људй* Ов, Ко, Со, *људйма* Ор, Бра, Брч, Год, *људе* В, Па, ГД, Др.

Напомена. Од именице *крш* забележио сам (поред обичног *крше*) и ак. пл. на *-и*: *прѡс-крши* Па, Год; исп. и мнйн *ѡ-Шклайй* Ду (поред *ѡ-Шклайе* Бра).

II Именице средњега рода.

218. У инстр. синг. шири се — као и код именица м. р. — наставак *ом*; иза меких сугласника је *-ом* додуше ретко, али иза очврслих се чује доста често, а у неким речима (на пр. *огњйшйше*, *сунце*) је *-ом* већ обичније:

јѧјом Па (*јѧ[с]јем* Ов, Брч, Со, Крњ) — *йѡљом* Бр (*йѡљем* В, Ко, Ма, Др) — *кѡйљом* Ли (*кѡйљем* Кру, То) — *сйворѧњом* В (*сйворѧњем* У, Ду, Се) —

ѡжом Год (*ѡжем* Ор, Бу) — *нѧрѡчом* Ко (*нѧрѡчем* У, Бо) — *огњйшйшом* Па, То, ГД, Крњ (*огњйшйшем* Бра, Др) —

¹⁾ *дне* има споредан акценат.

гд[ж]ћом Ду (гд[ж]ћем Ма, Се) — з[в]днцом Ов (звднцем Кру, Со) — Сѣдцом Крњ (Сѣдцем Брч, Ли) — сѣцом Бр (сѣ-
цем Тр, Год) — сунцом Бр, ГД, Бо (сунцем Па, Со) итд.

219. У ген. пл. су наставци исти као код именица м. р.:
бѣрѣд Па, брдѣ Бра, вѣдшѣд Ов, врѣшѣ Бр, гњѣздѣ
Се, дрвѣ Ко, кдѣдѣ Со, мњѣсѣд В, пѣсѣдѣ У, пљѣмѣд Крњ,
рѣдѣ ГД, рѣбрѣ Бо, сѣдѣ Год, сѣдѣдѣ Ли итд.

а) Наставак и имају именице:

очѣ Ор, Се, Бр, Крњ, ушѣ У, Ко, ѣрсѣ Ов, Ду, Со,
плѣћѣ Бра, ГД, Др, крсѣ В, Брч, Год¹⁾.

б) -ѣ поред -ѣ забележио сам у:

врѣшѣ Па, Ма, Бо, Др (врѣшѣ Ор, Ли), црѣвѣ То, Бу
(црѣвѣ У, Бо, Се), ја[ј]ѣ Со, Др (ја[ј]ѣ Бу, Се, Год).

220. Именица дѣба (= ном.-ген.-ак.-вок.) гради остале
падеже од именице *доб (или *добо):

о-нѣшѣме дѣбу Бр, с-нѣшиен дѣбом Ли, о[т] стѣрија дѣбѣ
Ко, из-нѣшија дѣбѣ Бо;

али: Не-ваѣа овѣ нѣше дѣба нѣмало Год. Ё, у-мѣ[ј]е-су
дѣба људи бѣли мнѣго бѣљѣ нѣ-данѣс Ко.

Именица ѣдне може уз предлоге усрѣд и ѣд да има
ген. односно лок., а познат је и у ном. пл:

Стѣгосмо тамѣн усрѣ[т]-ѣдна Со. Тѣ е бѣло усрѣ[д] бѣ-
лѣга ѣдна (= није било тајно) Ли. Ђете-л одѣт нѣ-Вѣр
ѣд-ѣдну? Год (поред усрѣ[ш]-ѣдне, ѣд-ѣдне) — Тѣ бѣ у-
ѣдна ГД. Бѣу ѣдна вѣћ Ли²⁾.

III Именице женскога рода на -а.

221. Вокатив сингулара.

а) Наставак о у вок. синг. код хипокористикона од
личних имена забележио сам свега у једном примеру:
Јѣло! Год (поред обичнијег Јѣла!, исп. ниже). По прави-
лу се међутим као вок. употребљава хипокористични облик

¹⁾ -ѣју је непознато.

²⁾ Можда тако треба објаснити и облик ѣдна код Његоша који Ву-
шовић наводи међу прилозима (исп. Прилози ѣручавању Његошева
језика 40).

на *-е* (са дуљењем претходног слога). Имена која нису хипокористикони имају у вок. наставак *а*:

Драгиња! Ли, Јѣла! В, Мѣра! Се, Мѣша! Кру, Рѣжа! Ду, Сѣйка! Бо, Сѣйна! ГД, Сѣйка! Ма, Ђѣка! То, Вѣлика! Ов, Госѣва! Ко, Горѣна Бу, Милѣна! Бра;

иначе: *Вѣле! (Вѣлика) Крњ, Гѣрде! (Горѣна) Па, Гѣсе! (Госпава) В, Дрѣге! (Дрѣгица, Драгиња) Ли, Јѣне! (Јѣница) Се, Јѣубе! (Јѣубица) Брч, Мѣре! (Мѣрица) У, Мѣше! (Мѣшица) Ор, Мѣле! (Мѣлица) Год, Рѣсе! (Рѣсица) Бр, Рѣже! (Рѣжица) Др, Сѣјке! (Сѣјица) Па, Сѣјне! (Сѣјица) Ор, Ђѣке! Бу;*

исп. и ном.: *Гѣрде* Год, *Мѣре* Со, *Рѣсе* Ли, *Сѣјке* Бо, *Ђѣке* Брч, *Мѣле* Бр.

б) Слични су односи и код именица које обележавају сродство:

а) *бѣба, мѣма, нѣна* (= мајка), кад су хипокористикони, имају у вокативу наставак *е*, иначе *-а*:

бѣбе! Ор, Ко, Бу, Крњ (бѣба! То, Ли; бѣбо! има пејоративно значење) — мѣме! В, Др (мѣма! Ов) — нѣне! У, Ду, Бр, Се (нѣна Па, Бо), исп. и шѣ[ш]ке! Ли;

б) *шѣшка, љјна, сѣриѣна* имају и у вези са именом и засебно употребљене вокатив по правилу једнак номинативу:

шѣшка! Бра, ГД, Со, Др — љјна! Кру, Тр, Год, Крњ — сѣриѣна! Ор, Ду, Бр, Ли (сѣриѣно! Па) —

в) од именица које обележавају неку титулу има само *гѣсѣоѣа* у вокативу обично *-о*, код свих осталих преовлађује наставак *а*:

гѣсѣоѣо! Ор, Ду, Бр (гѣсѣоѣа! Ли) —

ѣга! Ов, Ко, Со, Год — ѣца! Па, Бу, Др — ѣша! У, Ма, Се (ѣшо! Брч) — вѣдика! Кру, Брч, ГД (вѣдиѣо! Па) — вѣјвода! В, Бра, Ду, Ов (вѣјводи! То) — свѣјја! Тр, Бу, Ор, (судѣјо! Крњ).

г) Именице на *-ица*:

а) Двосложне именице на *-ица* имају у вок. редовно наставак *о*, ређе *е*; код тросложних и вишесложних именица однос је по правилу обрнут: *-е* је обично, а *-о* је ређе — дакле, отприлике као и у књижевном језику:

злийцо! Ор, Бу (злийце! Год), жийцо! В, клийцо! Па, шийцо!
Ду, Брч, Ма (шийце! Бр) —

банйце! Ов, краљйце! У, Со (краљйцо! Крњ), њџице!
Ов, Ко, ГД, Се (њџицо! Кру, Ли), снџице! Ко, ГД (снџ-
шицо! Бра), сџдрице! Тр, Бо, шџице! (тепа се ошишаном
женском детету) Кру, Ли (шџицо! Ду) — гдлубице! У, го-
лубйце! Со (гдлубицо! То), другарйце! Др, Се (другарйцо!
Ко), њџ[в]олице! Па (њџ[в]олицо! Крњ), несрџкњице! В, џџ-
коснице! Бр, џџглавице! Год (џџглавицо Па) — калџџерице!
Брч, не[в]ољџлице У, Ор, Бу (не[в]ољџлицо! Се), учџице-
лице! Кру, То, Ма (учџицелицо! Бо, Крњ), богорџдице! В, Ли
(богорџдицо! Брч);

β) код личних имена на -ица је вок.=ном.; редак је
наставак е, а још ређи о:

Данйца! Бо, Се, Дрџгица! В, Бу, Јџница! Ов, ГД, Јџли-
ца! Кру, Со, Јџубица! У, Ду, Мџрица! Бра, Год, Мџшица!
Ор, Крњ, Мџлица! Па, Ли, Рџжица! Ко, Ма, Сџџкица! Бр,
Сџџници! Брч, Се — Јџнице! Ли, Јџубице! Тр, Мџшице! Бр,
Мџлице! В — Јџлицо! Год, Мџрицо! Па;

γ) слично је и код имена м. р. на -ица која су иначе
ретка:

Нџица! В, Нџвица Ко, Ду, Ли, Бр, Рџдойца Брч.

222. У генитиву у плурала бележио сам искључиво
наставак џ:

бџшйнџ Брч, бџкџвџ Ду, врџџ Бу, глџвџ Др, гџдџнџ У,
грџнџиџ Бр, грџбџљџ Бо, дџсџкџ Ор, џевџ[ј]џкџ Тр, жџнџ Се,
зџвџ Кру, џљџдџ Ма, лџйџ Год, крџвџ Ов, крџшџкџ Год, кџџџ
Со, лџџџ Бр, лџвџдџ То, лџкџвџ В, лџсџкџ ГД, мџшйкџ Ли,
мџрџвџ Па, нџзгџдџ Крњ, дџџџ Ко, џџрџ Се, џџшџкџ Ор, рџ-
нџ Ма, рџкџ Бра, сџбџљџ Бу, свџсџкџ (свезака) Ли, слџвџ Па,
сџйџџ Бо, сџдџшйнџ Ду, шџдџлџгџ Бр, шрџшџџџ Ов, урџ Со,
шйџџкџ Др итд.

Код именица типа *смейња*, које такође не знају за на-
ставак џ, остаје у највећем броју примера консонантска група
испред -џ нераздвојена; у другим случајевима чују се додуше
и примери са уметнутим џ између консонаната, али су ређи;
најпосле, у малом броју примера су облици са раздвојеним
консонантима обичнији:

блнкѣ Па, *бѣрбѣ* Брч, *браздѣ* Бу, *бѹмбѣ* Бо, *вѣјскѣ* Год, *врсшѣ* В, *мајкѣ* Ко, *мѣлбѣ* Се, *смѣшњѣ* Ма —

ѣрѣскѣ В, Брч (*ѣрѣсѣкѣ* Бо) — *свѣдбѣ* У, Бр (*свѣдѣбѣ* Со) — *слѣпкѣ* Ор, Ли (*слѣмѣкѣ* В) — *шѹжбѣ* Ов, ГД (*шѹжѣбѣ* Др) — *ћуркѣ* Бра (*ћурѣкѣ* Ли) —

гѹсѣкѣ Брч, Ли, Се (*гѹскѣ* Ма) — *мѣрѣкѣ* Ор, Бу (*мѣркѣ* Бр) — *мѣсѣкѣ* В, Па, Год (*мѣскѣ* Ли).

Исто је тако у ген. пл. непознат наставак у; имамо само: *ндгѣ* В, Бр, То, Год, Ли, *рукѣ* Ко, Брч, Бо, Се, *слугѣ* Ор, Па, ГД, Со итд.

223. Од збирне именице *брѣћа* забележио сам у Бу и Год ген. *брѣћѣ* — несумњиво према *брѣшѣ*. (Иначе се ова именица мења као у књижевном језику: *брѣћѣ* Ма, *брѣћи* Ко, *брѣћу* Ов, *брѣћо!* Се, *брѣћѹм* Ду итд.).

бѣчка-ѣгла (= чиода за причвршћавање, нарочито вела) у Црмници је одиста именица као што претпоставља Rječnik Jugosl. akademije¹⁾, а не придев као што је код Вука.

IV Именице ж. р. на консонант.

224. У инстр. синг. много је обичнији наставак *ју*, само у неким изразима преовлађује *и*:

с-лѣшћу (= слакоћом) Бра, *са-жѣлошћу* Бр, *с-ѣдкошћу* Год, *с-вѣљѹм рѣдошћу* В, Брч, *попѣскѣн кѣвљу* Бр, *попѣскѣн свѣјѹн кѣвљу* Ду, [с]-*сѣљу* Па, *ѣдмѣћу* Бо, *његѣ[в]ѹм смѣћу* Со, Ли;

поред: *с-тѹм сѣвѣри* Ко, *једнѹм рѣчи* Ор, *свѣјѹн чѣсѣи* ГД, Др, *са-жѣлѹсѣи* Бу, Год, Ли, *ш-његѣ[в]ѹм ѣдмѣшѣ* Се.

Напомена. Поред *сѣѹдѣн* има и *сѣѹд*: на-о[в]у *сѣѹд* В, Ли, Год.

V Именице са две промене.

225. Неке именице м. р. пришле су промени на *и* и примиле ж. р.; све су оне међутим — са изузетком именица *вѣдс* и *гѣд* — обичније по промени на *о*. Обрнуто, неке именице ж. р. пришле су промени на *о* и добиле м. р., али су ипак обичније у ж. р. Исто су тако обичније у ж. р. неке

¹⁾ Исп. s. v.

именице за које је тешко утврдити, да ли су првобитно биле м. или ж. р. или, можда, у том правцу претстављају старе дублете.

а) обичнији м. р.:

сдвина идси Крњ, *божйћнѣ идси* Со, *пешрѣ[в]ѣ идси* Ли, *водичнѣ идси* То, *постйјо-сам госпоћнѣ идси* Па (иначе *божйћнѣ идси* В, *водичнѣ идси* Се, *постйјо-сам Пешрѣ[в]ѣ идси* Ли и сл.) —

шѣшка рад Крњ, *од-велкѣ ради* Ор (иначе *шѣжак-је рад* Ду, *ндшѣга рада* Ов; у пл. редовно: *радови, радѣвѣ, радовима* и сл.).

Именица *кдрйѣн* гласи у множини обично *кдрйѣњи* (са њ из *кдрйѣње*); поред тога се чује и множина по промени на и: *окйни шѣ кдрйѣни* В, *бачи овѣ кдрѣњи* Бра.

б) обичнији ж. р.:

лдсо[в]и вѣнѣ Ли, *ова-[ј]е вѣна дѣгачкија лдсѣ[в]ѣ* Па (иначе: *сйѣде влдси* Бр, *краткија влдси* Год) —

велкѣ глѣд Брч (иначе: *Ўмаро-[ј]е ѣ[ѣ]-глѣди* Па. *Ска-пѣсмо ѣ[ѣ]-глѣди* То, Се и сл.) —

Малѣ-[ј]е дѣбѣш Кру, *велкѣ дѣбѣш* Бу (иначе *Живѣ о[ѣ]-дѣбѣши* Ко. *Извукѣ-[ј]е вѣлику дѣбѣш* ГД. *Радѣ с-велкѣм дѣбѣши* Ду и сл.) —

Ошро[в]а-ти-биг да В (поред: *Тѣ-[ј]е жѣва дшрѣв* Ма. *Велкѣ дшрѣ[в]и* од-о[в]ѣгѣ чѣјка Бу. *Од-о[в]ѣја дшрѣ[в]и* Бра и сл.) —

из-онѣга рѣковѣша Ко (иначе: *од-онѣ рѣковѣши* Ор, *ндѣвишу рѣковѣши* Год, *нѣколке рѣковѣши* ГД и сл.) —

Ови сѣ-[ј]е крупан Ли. *Да-ми лѣка сѣљем* Па (иначе *дѣбрѣ сѣли* Бу, *сѣ-онѣм дрѣгѣм сѣљу* Ма итд.) —

Врнѣјо-сѣ из-вѣроша Со. *Тѣ-[ј]е велкѣ вѣрош* Ма (иначе: *из-вѣроши* Бо, *у-Сшдрѣ Вѣрош* То итд.).

Намѣѣ-[ј]е тѣѣло нѣкаквием мѣшѣом Ли (иначе *увек [Ј]ѣ-ли тѣ у-тѣ лѣму свѣнскѣ мѣси*? Ду. *Намѣѣ-сѣ нѣслѣнѣм мѣшѣу* Со и сл.) —

Напомена. Другачије треба вероватно објаснити „колебање у роду код именица *нѣрѣм* „човек који много једе, а не види му се“ и *пѣгѣн*. И оне су обично ж. р., али

пошто се као носиоци извесне особине замишљају првенствено лица м. р., могу добити и м. р.:

нѣрѣму бѣжѣ! Па (иначе: *бѣжѣ нѣрѣм В, Ли, нѣрѣми бѣжѣ!* Бу итд.);

Тѣ-[ј]е највиши *ѣдѣн* у-цѣло сѣло Ли. Отпѣ-[ј]е овѣ од-*вѣлѣкѣ ѣдѣна* Па (иначе: *Он-је сѣн вѣлѣкѣ ѣдѣни* Бра. *Овѣкѣ ѣдѣни* нѣсѣм глѣдѣ у-мѣј дѣн Крњ и сл.).

226. Именица *нѣр* (*шнѣр, кнѣр*, исп. тач. 88 а) пришла је у синг. — сем ном.-ак. — промени на -а; у плур. иде ном. и ген. само по промени на -и; у дат. је такође обичније -има, али се чује и -ама:

нѣр Ов, Ко, Бр, Се — *нѣрѣ* В, Па, Год, Брч, *нѣрѣм* Ор, Тр, Со, Крњ — *нѣри* У, Ду, Бу — *нѣрѣ* Бра, То, Ма — *нѣрѣма* Кру, ГД, Бо, *нѣрѣма* Ли;

слично је и код именице *ѣд*:

двѣ *ѣди* Па, Бр, пѣ[т]-*ѣди* Па, Крњ (поред двѣ *ѣде* Ли, *ѣдѣ* Брч, Ма, Год).

Поред промене *рдѣ*, -а, која је најобичнија, сачувана је у косим падежима и стара промена по основи на -и (*рашѣ*):

вѣлѣкѣ рдѣ Ду, Со, *е[в]рѣ[ѣ]скѣ рдѣ* Крњ, *ѣрѣ рдѣ* То, *свѣцкѣ рдѣ* Ор, ГД, Бо, *шѣрскѣ рдѣ* Бра, Па, Ли (али *балкѣнскѣ рдѣ* Се, Па, по-*балкѣнскѣме рдѣ* Брч, Со, Ли и сл.).

227. Име села *Брѣли*, које се састоји од неколико заселака, најобичније је са наставком *и*, ретко је -е; у ген. имамо обично -и, дакле, indeclinabile. Поред тога чује се за поједине делове села и ном. *Брѣло*, али много ређе:

Сто[ј]ѣ у-*Брѣли* Ма. Пошѣ-[ј]е у-*Брѣли* То. Он је вѣн двѣ гѣине у-*Брѣле* Ду. Нѣгѣ[в]а-[ј]е кѣна у-*Дѣнѣ Брѣло* Со — Врѣк-се јѣтрѣ из-*Брѣли* Бр. Наѣдѣ кѣша од-*Брѣли* Год. Нѣгѣ[в]а-[ј]е жѣна из-*Брѣли* Ли. Они-су из-*Гѣрѣнѣга Брѣла* Па.

Именица *вѣчѣ* је у поздраву само ср. р. (*добро-[в]ѣче*); иначе је у ак. обично женскога рода (*ѣр[в]ѣ [в]ѣчѣ* В, ону *[в]ѣчѣ* Год), ређе средњега (*јѣдно-[в]ѣчѣ* Ли). У другим се па-

дежима употребљава само *вѣчѣр* по промени на *-и* (*дрѹгѣ вѣчѣри* Па и сл.).

У осталим примерима, познатим из неких зетских говора¹⁾, нисам забележио колебање у роду. Тако је на пр. *ѿдздрѣв*, *дрѣб*, *ѿзглѣд* и *жглицѣб* само м. р., а *кѣрисѣ* само ж. р.; исп. и прѣшло-[ј]е пѣ *нѣћи* (*ѿноћа* само у *ѿо-ѿноћа*).

Напомена. Именица „крдо“ је обично м. р. и гласи *крѣд* Ов, Ли, Год (*крѣдо* је ређе).

228. Од именица које у књижевном језику и мају по две промене иду *ѿлѣћи* и *ѿрси* искључиво по промени на *-и*: *ѿлѣћи* Па, Со, *ѿлѣћи* В, Се, *ѿлѣћи*ма Брч, Год — *ѿрси* У, Ма, *ѿрси* Ор, Бр, *ѿрси*ма ГД, Др.

Именице *гѹсли*, *јѣсли* су у ном. (ак., вок.) обичније по овој промени, ређи је наставак *е*; у ген. је међутим много обичнији наставак *-ѣ* од *-ѿ*, док дат., лок. и инстр. имају искључиво наставак *-има*:

гѹсли Год, *гѹшли* У, Брч, Па, *јѣсли* ГД, *јѣшли* Ду, Бр, Со (*гѹсле* Бр, Ли, *гѹшле* Ор, *јѣсле* Крњ) — *гѹсѣлѣ* Ов, Ко, *гѹшѣлѣ* В, *јѣсѣлѣ* Бра, Бу (*гѹсли* Бр, *гѹшли* Па, *јасли* В) — *гѹсли*ма Кру, *з-гѹшли*ма Бра, Со, *јасли*ма Се, *јашли*ма У, Ма.

Још је веће колебање код именице „клевшта“; она у ном.-ак. има обично наставак *и* или *а*, ређе *е*; у ген. је обичније *-ѣ*, ређе *-ѿ*; у дат је обичније *-ѿма*, ређе *-ѣма*:

клевшти Па, Бу, *клевшти*а Бр, Ли, *ѿ-клевшти*е Год — *клевштиѣ* Ор, Се, *клевштиѿ* Ко — *клевштиѿма* Ов, ГД, *клевштиѣма* Со.

VI Промена родбинских назива.

229. За разлику од неких других зетских говора²⁾ остају родбински називи *кѹм*, *ћѣд*, *сѣрѣко*, *кѹма*, *бѣба* и сл. у вези са именом променљиви добивајући споредни акценат при чему се дуги слогови скраћују (више исп. у Акценту):

Дошѣ-ми-је *кѹм-Пѣшар* Кру. Малопрѣд бљѣше тѹн *ѿјак-Пѣвле* То. Дѣби-ли онѣ пѣре *ѣ[т]-кума-Никѣлѣ* Год. Дошѣ *ѿс-кума-Сѣва* Ли. Дѣ-сам-га *ћѣду-Јѣ[в]ѣну* У. Прѣдѣ-сам *крѣ[в]у кѹму-Бѹру* Крњ. Дѣ *сѣрѣку-Мѣрку* столѣцу Па. Пѣтѣ *ѿјак-*

¹⁾ Исп. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекти* 71.

²⁾ Исп. о. с. 64.

Мила бћѣ-л долѣзй[т] скдро Ор. Глѣдѣ-ли *сѣрѣка-Ива* у-Бијѣ град? ГД. *Кѹме-Јовѣне!* Ов. *О, Сѣрѣко-Мило!* Тр. Пошѣ-[је] с-ѹјаком-Мѣрком Брч. Врнѹк-се с-кѹмо[м]-Бѣжом Ма. Бѣтѣк-се с-кѹмо[м]-Нѣikom прѣ[в]о нѣ-мѣст Бу. Зборѣсте-л штѣ о-ћѣду-Мѣрку Ду.

Дѣје-ли *бѣба-Мѣлица?* В. Бѣше-ли онѣ *кѹма-Ивѣна* јучѣр у-[в]ѣс? Со. Дѣбијо-сам брѣ[в]ѣ о[т]-*сѣрѣне Мѣре* Др. Добѣк од-*бѣбѣ-Вѣликѣ* чарѣпе нѣ-дѣр Бра. Дѣ[д]ни ѹјни *Јѣли* ракѣ Се. Дѣ[д]ни *кѹми-Јѣни* коју смѣкву Ко. Понѣси *шѣшѣки Сѣшѣни* ту пиѣѣту Бо. Поздрѣви-ми ѹјну-*Милѣну* Бр. *О, сѣрѣна Мѣра!* Па. Вѣћни, *бѣба Сѣшѣна!* Ли. Слѹшѣ, *кѹма Јѣше!* ГД. Дошѣ-сам с-ѹјнѣ[м] *Мѣрѣ[ј]ѣм* В. Вѣће-ли-се з-*бѣбѣм* *Горѣнѣм?* Год.

Придевско-заменничка промена

230. У инстр. синг. и дат.-лок.-инстр. пл. придевско-заменничке промене употребљавају се готово искључиво наставци са ѣ-ом:

а) придеви: Пѣкријо-сѣ з-*бѣѣлием* гуѣном Бу. Убѣјо-га-[ј]е с-*врѹћием* рѣжѣном Ор. Одијо-сам з-*дѣбрием* при[ј]ѣтељом Бо. Покривѣн *зелѣнием* јорѣаном Па. Вѣће-га с-*једнијем* чѣјком У. Одиѣла-[ј]е с-*лѣѣијем* мѣнком Крѣ. Заклѣнѣм-се *мѣјчињием* мнѣѣком В. Трајѣћу тѣ *сѹ[ш]скием* пѹтом Брч — Дѣју *богѣ-шѣма*, а-*сиромѣшњиема* нѣкад нѣшта Ов. Пришѣ-[ј]е *ѣрвѣма* љућѣма Бр. Онѣма *црѣниема* козѣма не-дѣ нѣшта Ма — Го[в]ѣ-рѣмо о-*сѣљѣкиема* послѣ[в]ѣма Ко. Причѣмо о-*дѣбриема* врѣменима ГД. Го[в]ѣрѣасмо о-*сѣѣриема* врѣменима Бра — Пљѣ-васмо с-*лѣѣијема* ћѣјѣма Со. Бљѣсмо у-пријѣтељство с-*ѣрвѣма* љућѣма Кру итд.

б) заменице: Дошѣ-сам с-*шѣем* чѣјком Год. Вѣће-ли-се с-*мѣијем* сѣном у-Бијѣград? Тр. Бљѣше с-*нѣшијем* ћетѣтом Ли. Дѣ[д]ни *шѣема* људма Се. Дѣ сѣли *мѣијема* ѣвѣѣма То. Лѣѣпо-[ј]е *ѣвѣма* *нѣшијема* ћѣко[в]ѣма Бра. Зѣма-[ј]е *онѣма* мѣнѣѣма Па. Мнѣго-се причѣ о-*мѣијема* ствѣрѣма Ду. Дѣћни да-раз-го[в]ѣрамо о-*шѣема* послѣ[в]ѣма ГД. Нѣћу-[в]ни причѣт о-*сѣдијема* рабѣѣма Ор. — Не-мѣгу-се глѣдѣт с-*ѣвѣма* дѹшмѣнима

Со. Ђ-ли сврнѹт с-шйема пријатељима? Др. Видијо-сам-се с-ндшиема друго[в]има В. Дѡгнѡ-сам кра[в]је с-вдшиема ѡвца-ма Бр и сл.

Напомена. Ређи облици са -ѡ- (на пр. Дѡ лѡба *овѡма* женѡма Се. Удѡри-га су-шйѡм Ду итд.) унети су несумњиво са стране.

Међутим код заменица које се не употребљавају атрибутивно наставци са ђ-ом су ретки¹⁾:

С-нѡкиема не-трѡбѡ имѡт пѡсла Ли. Ш-чйен-си-га удѡријо? Па (иначе увек: С-кйѡн-си дошѡ? Нй-с-кйѡм Се. Видијо-сам-те ш-нѡкйѡм нѡ-Вйр Брч. Одйјо-би на-пазѡр, нѡ нѡмѡм ш-чйѡм Бу. Пошѡ-сам ш-нѡѡм дѡ-Врела Па. Бѡтйсмо-се ш-нѡѡма на-вр Ждрйѡла Ду и сл.).

231. Велари остају испред -и и -ѡ по правилу неизмењени, забележио сам свега неколико случајева са ц и з и то у одређеним обртима:

свѡколици (тако редовно) В, Па, Ли, Се, *јѡднѡци* Бо, Год, *јѡднѡциема* Со (поред *јѡднѡки* Ли, *јѡднѡкија* Ор) — *Јѡдно з-друзием* Ду, Бр, ГД, Се. *Закљйњѡм-се бѡгом јѡцием* В, Па, Год; исп. и *з-друзием* Со. (Иначе увек: *друзием* Бра, Ма, Се, *други[ј]ема* В, Брч, Бу, *по-друзиема* Бр, *јѡкием* У, Ли, *мнѡзиема* Ор и сл.).

232. Краћи облици придевско-заменичке промене (-ог, ом, -ем итд.) су овом говору непознати. Имамо редовно:

Нѡгѡ[в]а-јјје нѡ[в]љѡста од-бѡгѡшѡга рѡда Год. *Забѡлијо-мѡ штѡмак од-врѡћѡга лѡба* Ко. Дѡ *ћѡлѡћѡга* чељадѡта нѡмѡ јѡш ѡд-Вйра Ли. *Грћѡга и-гѡрѡга* ћетѡта нйѡсам глѡдѡ у-мѡј дѡн В. О[д]-нѡћѡга нѡмѡ *гѡрѡга и-ѡганйѡћѡга* чѡјка у-цйѡло нѡше сѡло Бр. Тѡ су-[ј]ѡ[ј] ћѡца о[т]-ѡрѡдѡга мужа Па. Дѡће *шрѡћѡга* дѡна по-Бѡжйћу Со. Врнѡсмо-се кућѡи *дѡсѡшѡга* дѡна Се. Од-мѡгѡга-му имѡња не-дѡм нйшта Бо. Дѡ-са[м]-му о[т]-сѡдѡга ду[в]ѡна То. Од-вѡшѡга ћетѡта нѡмѡ *бѡљѡга* у-цйѡлу нйју Брч итд.

Исто тако и:

О[в]ѡ-ми-[ј]је остѡло о[д]-мѡ[ј]ѡга дѡбрѡга дѡца Ор. Донѡси-ми од-онѡга *слѡбѡга* ду[в]ѡна да-помйѡшѡн с-ѡвйѡм јѡкием Бу.

¹⁾ Исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 176.

О[д]-*негд[в]ога* *ѡр[в]ога* сѣна остале-су двѣ ѣри ГД. Овѣ левор-сам дѡбијо о[д]-*мд[ј]ега* *ѡкодњега* дца Ма. *Нул[ј]еднога* *богдѡога* не-затворише Ду. Најље[п]шѣ-[је] мѣсо од-*мндѡга* *ѡланѡнскога* јагњѣта Ов. Бѡже-не сачува о[д]-*о[в]ѡквога* *ѡогднѡга* ѣтѣта Кру. Дѡбијо-сам о[в]ѡ цигар од-*ондѡ сѡарѡга* господѡна Крњ итд.

Исп. ипак: На-*чен*-си напра[в]ила тѣ прѡганице (= на чему) Се.

(Примере за наставак *-иема* исп. више, а за *-о*ме, *-е*ме ниже).

233. У дат. и лок. синг. м. и ср. рода употребљава се иза тврѡих сугласника искључиво наставак *о*ме (*-ому* је непознато); иза меких сугласника чује се и *-ему*, али је и ту обичније *-е*ме:

Учѡни *бѡлеснѡме* чѡјку, а-нѣ *здрѡ[в]ѡме* Брч. Свѣ-[ј]е дѡ *ѡрѡме* ѣтѣту ГД. *Свѡкѡме* *десѣѡме* удѡрише по-два с[т]-ѡ-пѣ[т] шѡбѡкѡ Ов. Дѡдок *ондѡме* чѡјку те-је-долѡзијо с-тѡбѡм Ма. Пасѡ[ј]е о-*су*ме лѡбу Бра. Што-збѡриш вѡзда о-*ѡдѡме*, Ми[ј]ѡйле? Се. Гѡрили-смо о-*ѡдѡме* несрѣтњѡку Ко. Пѡшли по-*ондѡме* *нд[в]ѡме* пѡштару Бр. Разгѡ[в]ѡрѡсмо о-*ондѡме* *сѡарѡме* чѡјку У итд.

Приступѡсте-л *бѡжѡме* грѡбу? В. Дѡ-[ј]е *бѡљѡме* о[т]-сѣбе Бу. *ѡме* (= овоме) *бржѡме*-га трѣба дѡт Др. Дѡ[д]ни ду[в]ѡна ондѡме *висѡчѡме* Ор. *Гѡрѡме*-си учѡнијо Ду. Шѣта по-*Дѡњеме* Пѡљу То. Дѡ тѡ *љѣ[ѡ]шѡме* мончѣту Ду. Дѡ-[ј]е *ндѡмнаѡме* брѡту Ли. *Пошљѡдѡме* чѡјку-[ј]е дѡ Па. Остѡвијо-[ј]е ондѡме *сѡарѡ[ј]ѡме* сѡну свѣ Бо.

Нешто реѣе је *-е*ме, рекао бѡх, код заменица; код неких је чак у искључивој употреби *-ему*:

Учѡни *ндѡшѡме* дѡбрѡме при[ј]ѡтељу Кру. Пѡслѡ-[ј]е по-*ндѡшѡме* слѡги Год. Купѡјо-сам о[в]ѡ *ѡвѡ[ј]ѡме* сѡну Со. Гѡ[в]ѡрили-смо о-*[в]ѡшѡме* пѡљу Тр. *ѡко* нѣћу *свѡ[ј]ѡме* учѡнѣт, а-да-кѡме-ћу? Крњ. *Свѡкѡ[ј]ѡме* дѡбрѡме чѡјку учѡни, а-немѡни[ј]еднѡме слѡбѡме Ли.

Али само: Гѡрѡше о-*њѡму* ѡѣпо Се. По-*чѡму*-га познѡ-[ј]ѡш? Со и сл.

Иначе нисам забележио утицај меке промене на тврду

и обрнуто. (О наставку *о, ов* иза меких сугласника исп. тач. 236).

234. У генитиву плурала имају, као што сам већ поменуо (исп. тач. 86), придеви и заменице исти наставак као и именице: *-а* (*-ах, -ак*), само што је *-а* код придева и заменица у већини села кратко¹⁾. Поред тога јавља се — првенствено код заменица са заменичком променом — и стари наставак придевско-заменичке промене *-и* (*-иx, -ик*), али је и ту редак:

а) придеви: *бцѣснија* ГД, *бдљија* Ко, *ндјбољија* Ов, *всдѣкија* Ма, *гркија* Кру, *гошдѣвија* Тр, *грднија* Бо, *ддбрија* Бра, *дрѹгија* Бр, *жлѣја* У, *жушија* В, *зелѣнија* Со, *згдднија* Ор, *ймѹћнија* Па, *једнија* Ду, *кдлскија* Ли, *крѣвија* Год, *лиѣија* Бу, *лудија* Брч, *љушија* Се, *мдлија* Др, *манастѣрскија* То, *мндѣија* Ов, *мршѣвија* Бу, *мѹшкија* Ду, *пјднија* Год, *пошѣѣнија* В, *прѣвија* Со, *рѣнија* Крњ, *свѣклија* Ор, *сѣдарија* Ко, *сѹвија* Ма, *шѹђија* Бра, *ѹченија* Па, *ѹѣлија* Бр, *шкрѣбија* [зуба] Ли итд.;

б) заменице: *шѣја* У, Ли, *овѣја* Брч, Бо, *онѣја* Тр, *свѣја* Се, Крњ, *мѣија* Кру, *шѣдија* У, *ндшија* ГД, *вдшија* Бра, *свѣија* Ма, *сдмија* Ов, *нѣкија* Др, *свѣкија* Бу, *шдквија* В, *овдквија* Ду, *кдк[в]ија* Ко, *свѣкак[в]ија* Кру, *шолѣкија* Се, *длѣкија* ГД, *онолѣкија* Бо, *колѣкија* Кру, *нѣгдѣвија* Ор, *нѣјовија* Год, *нѣзинија* Брч, *свакојакија* Со, *свѣчесовија* Бр итд. —

поред: *шѣд[ј]иx* Ли, *вдшик* Ду, *свѣ[ј]ик* ГД; исп. и *жлѣк* рѣѣчѣи што-чѹк о[т]-тѣ женѣ В.

235. Карактеристичну црту придевско-заменичке промене претставља и доста жива употреба *п а р т и к у л е з и*, која се, у неједнакој мери, додаје готово свим заменицама, а, у мањем обиму, и придевима и редним бројевима. Обим њене употребе зависи од врсте речи и од падежа:

а) у питним заменицама *ко* и *што* не додаје се *зи* никако;

б) личним заменицама додаје се само у ном. пл. м. р. (*мѣзи* Бу, Ли, *вѣзи* Па, Бр), а и ту је прилично ретко;

в) анафорској заменици, присвојним заменицама *нѣд[ј]зѣн* (*нѣзѣн*) и општој заменици *вѣс* додаје се

¹⁾ Исп. Акцент.

зи само у дат.-лок. синг. ж. р. (врло често, нарочито у дат.): *њд[ј]зи То, о-њд[ј]зи Со — њд[ј]зинд[ј]зи Ма, о-њдзинд[ј]зи Брч — свд[ј]зи В* и сл.

г) Осталим заменицама, придевима и редним бројевима додаје се 1) у дат.-лок. синг. ж. р., 2) у инстр. синг. и ном. пл. м. р. и 3) у ген., дат., инстр. и лок. пл.¹⁾. Притом се у дат.-лок. синг. ж. р. и у ном. пл. м. р. *зи* просто додаје облицима тих падежа, док се у падежима на *ћ*-ом и у ген. пл. ставља испред наставка *ћм* односно *јџ*²⁾.

У неким од поменутих категорија је *-зи* врло обично. Тако је на пр. врло често код показних и присвојних заменица, док је код односних сразмерно најређе. Од облика се најчешће чује у дат. синг. ж. р.; у падежима са *ћ*-ом чуо сам *зи* само у селима према Ријечној Нахији.

присвојне заменице: *мдјд[ј]зи Ко, о-ндшд[ј]зи То, његдвд[ј]зи В, њјјовд[ј]зи Бо, свдјд[ј]зи Тр — ндшџи Се, швд[ј]џи Ду, његд[в]џи Ко, свд[ј]џи Крњ — ндшџија Ко, његд[в]џија (његд[в]џија) Па — ш-њјјовезиџ Бра, свд[ј]џезиџ Па, мд[ј]џезиџа Со, с-швд[ј]џезиџа Тр, о-вдшџиџа Бр, њјјовезиџа (њјјовизиџа) Ду, сџ-свд[ј]џезиџа Па* и сл.;

показне заменице: *овд[ј]зи Па, о-шд[ј]зи Др, дљкд[ј]зи Бр, ондквд[ј]зи ГД — о[в]џи Ду, онџи Кру, овдквџи Брч — овџија Бра, шџија Бо, онџија Тр, ондквџија Ли — с-онџиџ Ду, с-шдквџиџ (шдквџиџ) Па, с-овџиџа То, шџиџа Крњ, с-дљкџиџа В, шдквџиџа Кру* и сл.;

у питне заменице: *о-чијд[ј]зи У, којд[ј]зи Со, кдквд[ј]зи Бр — чџи Ли, ко[ј]џи Бо, кдквџи В — чи[ј]џија Бо, ко-*

¹⁾ Слично је и у језику наших старих писаца (исп. Ђ. Škarlć, *De-iktične čestice zi i si u slavenskim jezicima*. Rad jugoslavenske akademije 229, стр. 228).

²⁾ О облицима *шџиџ*, *овџија* (уместо очекиваних **шџџиџи*, **овџџија* и сл.) исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 184, а о е испред *зи* Белић, *Rocznik slawistyczny* I, 201. Интересантно је да у црмничком говору у том погледу има извесних колебања (исп. ниже *његовезија* : *његовизија*, *с-ша-квџиџ* : *с-шаквџиџ* и сл.).

лйкѡзија Кру — ш-чи[ј]ѣзием Бра, с-колѡкезием Бра, чи[ј]ѣзиема Ов, с-ко[ј]ѣзиема Тр, о-кѡквѡзиема В, колѡкѡзиема Па;
 о д н о с н е заминице: Пѡтѡше за-тѣб[е] онѡ ѡдѡка о *ко-
 ѡд[ј]зи-сам-ти зборѡјѡ В. Тѡ-су онѡ йсти ѡуѡи ко[ј]ѡзи-су јучѣ
 пасѡли за-Пѡдгорицу Год. Кѡквѡзи родѡтели тѡквѡ ѡѣца Па.*
 Ўзео-сам од-онѡјѡ йстија опѡнѡкѡ о[т]-ко[ј]ѣзија и-тѡ Бра. Вѡѡег данѡс онѡга господѡна с-ко[ј]ѣзием-си дошѡ у-пѣтѡк
 вѣчѣ У;

н е о д р е ѡ е н е заминице: *нѣкѡ[ј]зи Па, о-нѣкоѡ[ј]зи Ко,
 нѣкаквѡ[ј]зи Ор, о-нѣчиѡ[ј]зи ГД — нѣчѡзи Др, ѡѣко[ј]ѡзи
 Кру, ѡнѣкѡзи Се — нѣко[ј]ѣзија Ор, нѣчѡзија В, ѡнѣкѡ-
 зија Бра — с-нѣкѡзием Ко, нѣко[ј]ѣзием Бр, ш-нѣкаквѣзием
 Ду, о-нѣкѡзиема Па, о-нѣкаквезиема В, нѣколикизиема Бра;*
 о д р и ч н е заминице: *нѡкоѡ[ј]зи Ов, нѡкаквѡ[ј]зи В,
 нѡколикѡ[ј]зи Ду, о-нѡчиѡ[ј]зи У — нѡкаквѡзи То, нѡколи-
 кѡзи Па — нѡкаквезија Ду — с-нѡчи[ј]ѣзием Па, с-нѡкакве-
 зиема Кру;*

о п ш т е заминице: *о-свѡкѡ[ј]зи В, свѡкаквѡ[ј]зи Ко, сѡ-
 мѡ[ј]зи У — свѡкаквѡзи Ор, сѡмѡзи Брч — сѡмѡзија Тр —
 сѡ-свѡкѡзием Со, сѡ-сѡмѡзием Се, о-свѡкаквезиема Ко, сѡми-
 зиема Бра.*

п р и д е в и: Пѡшѡи земаѡскѡ[ј]зи ўправи Ду. Примѡкни-
 се *гошѡ[ј]зи* (готовојзи) погаѡи В. Рѣци тѡ *дрўгѡ[ј]зи*, а-мѣне
 немѡ Се. Кѡ[т]-смо-се примѡкли *шўрскѡ[ј]зи* вѡјски Ов. О[в]ѡ[ј]зи
цѡѣлѡ[ј]зи нѡјѡи-је дѡбро ГД — *Богѡшѡзи* ѡуѡи мѡгу лѡко Бр.
Горњобрѡѡскѡзи мѡнци-су тѡ учинѣли Бр. Вѡ *нѡјмнаѡзи*
 трѣбѡ да-скѡѡите Па. Јѣсте-~~ли~~ вѡ *ѡра[в]ослѡмнѡзи* ѡли ла-
 тѡни? Ко. Онѡ *рѡмнѡзи* дѡлови-су пѡни Со. *Нѡ[ј]сѡарѡзи*
 ѡуѡи не-пѡнтѣ нѣшто тѡкво Ма. *Првѡзи* ѡуди ў-село-не тѡ
 поседѡѡит Па. *Дрўгѡзи*-не рѣѡ да-нѡје тѡко Ли — *Од-богѡ-
 шѡзија* нѣмѡ кѡристи Ду. *Велѡкѡзија* кўпѣнѡ у-онѡ дѡлац
 Ор. Нѣка пѡѡе јѣдан од-вѡс *мнѡѡзија У*. *Од-осѡдѡлизија*-смо
 слѡбодни Бра. О[д]-*дўйѡјоскизија* чѡбанѡ не-мѡже нѡшта остѡт
 Ко. Мѡло-[ј]е данѡс о[т]-*ѡрѡзија* ѡуѡи Со. — *С-вѣликѡзием*
 страѡм-сам тѡ учинѡјѡ, немѡ-се вѡрѡт Па. Пошѡ-[ј]е јўтрѡс с-
ндвѡзием капѡтом нѡ-Вѡр и-смѡкри-га цѡѣлѡга Ду — Тѡ тѡ
 рѣци *мнѡдѡзиема*, а-остѡви нѡ[с] стѡрѣ В. *Пошѡнѡзиема*
 козѡма-сам дѡ сѡли Ко. Лѡко-[ј]е *ўчѡмнѡзиема* зборѡт Бр.

[J]ѐси ли да онѐма *дрўгѝзиема*? Со — Нѐшто-ми-[j]е Мърко прѝчѝ о-мѝ[j]ема *сѝѝаризиема* То. Нѐшто-се бљѝу зађѝли о-*ѝрвѝзиема* лўђѝма Бо. С-*крѝвѝвезиема* рукама-се лѝб не-го-тѝ[в]ѝ, јѝ[д]на нѝ-бѝла Па.

редни бројеви: Мнѝго-[j]е бѝјо бѝљѝ онѝ[j]зи *ѝрвѝ[j]зи* жѝни Год. Јѝ-сам дошѝ с-*ѝрвѝзием* вапѝром Ду. О[т]-*ѝрвѝзија* мурѝвѝ ракија нѝје нѝјбољѝ Бр. Да-ми од-онѝја *ѝрѝђѝзија* ѝрѝвѝ Па.

Придеви

236. И код придева примећује се, иако у ограниченем обиму, продирање „тврдих“ наставака у „меке“ основе:

а) У облицима ном. синг. ср. р. и у косим падежима одређене промене забележио сам свега неколико примера са „тврдим“ наставцима, а ни они нису обични:

кўшњѝ чѝљѝде Па, *нѝшњѝ* врѝме Бр, *врўћѝ* јѝло Ли (необично), *вѝљѝга* чѝјка Ду;

иначе редовно: *Гѝрњѝ* Пѝље В, из-*дѝњѝга* сѝла Брч, из-*Гѝрњѝга* Брчѝла Па, од-*врўћѝга* лѝба Со, г-*дѝњѝме* обѝру Бо, да онѝмѝ *зѝдњѝме* Ор, *ѝѝсѝга* штенѝта Бра, *кѝзѝга* мнѝѝка Год — *бѝжѝ* ѝѝло ГД, *вўчѝ* мѝсо Бу, *бѝжѝга* сўда То, *вўчѝга* трага Се итд.

Нешто је чешће -о у прилозима:

*нѝшњѝ-[j]*е пасѝ В, *срѝшњѝ* бѝло Па, *лѝкшѝ* дѝста „лично лоше“ ГД, Ли (али: *врўће-[j]*е данѝс Со итд.).

б) У компаративу забележио сам „тврде“ наставке само у косим падежима; у ном. синг. ср. р. бележио сам искључиво -е:

ѝто-га пѝје пут-онѝгѝ *височѝјѝга* вѝра Па. Ўзми онѝгѝ *ѝђњѝга* кѝнца Бу. Донѝси водѝ из-онѝгѝ *дўбљѝга* ѝбла Ду. Сўвљѝга-га јѝш-нѝѝсам глѝдѝ Се. *Грђѝга* ѝетѝта не-вѝђѝек Бр. Од-онѝгѝ *рѝђѝга*-са[м]-му нўдијѝ Бо. *Лўћѝга* вѝна не-пѝк у-мѝј-дѝн ГД. *Жѝшћѝга* кучка јѝш-не-срѝток Брч;

иначе увек: *бѝљѝ* јѝгње То, *грђѝ* сѝѝно ГД, *лўћѝ* дѝѝте Ду, *крѝћѝ* ўже Тр, *лўћѝ* вѝно Ов, *бржѝ* штѝне Год, *дўжѝ* рўо Бр, *нѝжѝ* пѝље Со, *вѝшѝ* мѝнче Ко — Да-му од-онѝгѝ *бѝљѝга* ду[в]ѝана Брч. Онѝ рѝд ижнѝд онѝгѝ твѝ[j]ѝга *крѝћѝга*

дбца у-зграду У. Їмаш-[л]и од-о[в]ѡга суда *мѡнѡга?* Др. Узмими од-онѡга *скѡйльѡга* поста[в]ја (платна) Ма. *Туѡйльѡга* ножића не-вићек Се. Дѡ тѡ онѡмѣ *жѡвљѡме* ѡетѡћу да-понѣсѣ Па. Онѡмѣ *крѡвљѡме*-је вѡзда прѡ[в]о Бра. Обрѡти-се онѡмѣ *сѡвљѡме* чѡјку за-тѡ Ли. *Брѡжѡга* кѡња нѣмѡ у-цѡѣлу Црну Гѡру Бу итд.

в) Већѡга маха узео је наставак *ов:* иза меких сугласника (*њ, њ, њ, њ*) и иза *-ц* и *-з* имамо колебање, али је *-ев* ипак много обичније; у осталим случајевима (иза *ш, ж, ч* и *р < р'*) преовлађује међутим *-ов:*

Краљѡв син-је порасѡ Ли. *Пријѡшѡљѡ[в]ја* ѡјка бљѣше нѡ-[В]ѡр Бра. *Учѡшѡљѡ[в]ја* кѡћа [и]е у-гѡрњѣ сѣло Брч. *Лањѡ[в]о* плѡтно-[и]е нѡјачѣ Ор. *Брѡшѡ[в]љѡва* ѡѣца-не дѡћи сѡтра Ду. *Синѡ[в]љѡ[в]ја* чѣљад-јѡ[и] много досаћѡју Ма. Забога, чѡче, крѡтак ли-је тѡ *мончићѡв* јакетѡн В; исп. и ретко ѡко *Бѡрѡ[в]ја* днѣ Па — (иначе увек: *крѡљѡвѡга* Со, *пријѡшѡљѡ[в]ѡме* То, *учѡшѡљѡеви* Ли итд.).

кнѡзо[в]ја кабанѡца Брч, *зѡцо[в]ја* чѡпра То, *ѡрѡ[к]цо[в]о* корито ГД, *свѡцо[в]ја* шљика Па — (поред: *кнѡжѡв* кѡњ Се, *ѡрѡ[к]-чѡ[в]ја* глава Бо, *свѡчѡв* обрѡз У, *свѡчѡ[в]ѡга* ѡмена Со, *сѡѡрчѡв* стѡлац Др, и[с]-*сѡѡрчѡвѣ* торбицѣ Бр, *сѡѡрчѡва* ѡѣца Ду, *ѡче[в]* левѡр Па итд.).

Мѡрко-Блѡжо[в] Ко, *Бѡуро-Бѡжо[в]* Со, Са[в]о-*Мѡшо[в]* Тр, *Крѡго-Мѡрѡшо[в]* Па, *Јѡко-кѡ[в]ѡчо[в]* В — Гѡвро-*Мѡрѡшев* Брч, *Нѡко-Мѡрѡшев* Па. (Блѡжев, Бѡжев и Мѡшев нисам забележио; насупрот томе употребљава се само ѡко *Рѡчѡ[в]ја* днѣ).

гљѡвѡро[в]ја кѡћа Бра, *гѡсѡѡѡрѡв* кѡњ Ко, *гѡсѡѡѡро[в]ја* двѡри У, *ћѡвѡро[в]* фацулѣт Бу, Брѡнко *Лѡзѡров* Па, *командѡѡров* син Ду, *мѡјсѡѡро[в]ја* кѡчица Ов, *ѡйсѡро[в]ја* жѡна Ор, *цѡро[в]ја* војници Ли — *гљѡвѡрева* бистѡјѣрна Се, *гљѡвѡревѡј* ѡѣци Кру, *гѡсѡѡѡрѡ[в]ја* долѡму В, *гѡсѡѡѡрѡе* заповѡѣди Крњ, *гѡсѡѡѡрѡеви* перјаници Бо, *ћѡвѡрева* чѡтура ГД, *Тѡмо-Лѡзѡрев* Бо, *Јѡла-Лѡзѡре[в]ја* Ко, *командѡѡрѡ[в]ја* жѡну Бра, *мѡјсѡѡре[в]ја* ѡпрему Бр, *ѡйсѡре[в]о* дѡѣте Ма, *ѡйсѡревој* рѡѣчи Др, *цѡре[в]ја* ћѡр Со.

237. Поред облика придева на *-цки* и *ћки* (< *-ћски*), о

којима исп. тач. 136а и 136б, јављају се, иако ређе, и облици на *-чки*, саграђени од друге основе¹⁾:

бљелойџвличкѝ Па, бљелойџвличкѧ ГД, бјелойџвличкиема Год — бџљевичкџга Бр, бџљевичкија Со — гџјничкџ Ли, гџјничкѹ Брч, з-гџјничкиема Ма — (исп. ниже и гџицкѝ: гџицкѝ). Од *Вџсо[ј]јевићи* гласи придев само тако: *вџсо[ј]евичкѝ Бу, вџсо[ј]евичкџга Ду, вџсо[ј]евичкџј Др, вџсо[ј]евичкѧ У* и сл.

Напомена. Као што је већ поменуто (исп. тач. 143—145), уопштен је код придева на *-шџь, -жџь, -чџь, -сџь, -зџь* облик без *ј*: *мѝшѝ, бџжѝ, вѹчѝ, ѝџсѝ, кџзѝ (кџжѝ)* и сл.

238. У већем броју примера забележио сам напоредна образовања:

пored *лѧњѧнџ Ор, лѧњѧнџга Па, лѧњѧнием Ма, лѧњѧнџ Се* чује се и *лѧнѧ[в]џ Со, Брч, лѧнѧ[в]џ В, Ли, лѧнѧвџга Год, лѧнѧвием Ду* (о *лѧн* : *лѧњ* исп. тач. 180 б);

пored обичног *црвѧн* чује се и *цр[в]љѧн В, цр[в]љѧна Па, цр[в]љѧнием Се —*

пored *нѹж[џ]ѧн, нѹжна* и сл. чује се и *нѹжџѧн В, нѹжџѧна Бра, нѹжџѧнија Ма; исп. и жнѝвѧн „паметан и вредан“ Па, знѧвѧна Ли* (према *знѧвѧт*) —

пored *велѝкѝ* употребљава се у одређеним изразима (нарочито у именима празника и географским именима) и вељѝ (вељѝ): *Вељѝ петѧк Се, Вељѧ нећѧља Ли, до-Вељѧга Брѝѧга Ду, на-Вељѝ Камен Па, на-Вељѹ Лѧзину Тр, Вељѝ Голѝк Се, вељѧ пѹшка В, вељѝ чџѧк Криь —*

од *велѝк* и *ширџк* употребљавају се и деминутивна образовања *велѝчѧк (= велик), ширџчѧк (= широк) : велѝчѧк Со, велѝчѧку Па, велѝчкиема Ли — шѝрџѧк Бр, ширџѧк Се, ѝрѧширџѧ У, Шѝрџкѝ Вр Ли —*

пored *лѧк* чује се и *лѧсѧн*, особито у компаративу: *лѧшњѝ Па, лѧшњѧ В, Др, лѧшњѧга Со —*

од *мѧчка* гласи придев *мачѝњѝ*: *мачѝњѧ В, мачѝњѧга Бу, мачѝњѹ Кру, мачѝњѝ кѧшаљ Се* (ређе је *мѧчѝ*).

Напомена 1. Код придева са основом на *-ћ* чују се напоредни облици на *-ни* и *-њи* добивени фонетским путем (*ћн > ѧњ > ѝњ*): *кѹћнѧме Ли, кѹћнѹ Ду : кѹћњѧга Год, кѹћ-*

¹⁾ Исп. Белић, *Јужносл. фил.* XIV 174.

њиема Со (обично *күшњй*, исп. тач. 155) — *ндһндга* Ор, *ндһнд* Бра : *ндһњиема* Бо, *ндһњид* В (обично *ндшњй*) — *срѣһнй* Брч, *срѣһнд* Бу, *срѣһндм* ГД : *срѣһањ* Др, *несрѣһња* ГД (чешће *срѣшњѣ*, Брч, *несрѣшњй* Ли, а обично *срѣкањ*, *срѣкњй*, исп. тач. 1576).

Напомена 2. -ни, -њи чује се и у *зайаднй* То, *зайаднү* Ли : *зайа[д]нй* Тр, *зайадњѣга* Ду, *зайадњием* Па; „покојни“ гласи редовно *йокдњй* Ду, *йокдња* Ор, *йокдњѣга* Брч, *йокдњѣме* Со, *йокдњйк* Крњ итд.

Напомена 3. Можда се слични процес (*љн > лн*) извршио и у *ддвдлно* Брч, *ддвдлндга* Па, *ддвдлно* Бо, *свд[ј]евдлно* В (поред обичног *ддвдљне* ГД, *йовольнйјѣ* Се, *сво[ј]евдлно* У, *сво[ј]евдлнй* Год).

239. Забележио сам и неколико необичнијих образовања: *йосшйјѣн* (постан) *ручѣк* Бу, *йосшйјѣно* јѣло Ли, *йосшйјѣбно* јѣло В, Се —

лђжѣв „лажљив“ Ли, *лђжѣва* Бр, *лђжѣви* Па (< лђж) — *йомойљив* „човек или животиња која се брзо опорави“ Ор, *йомойљив* пдсѣ (рентабилан) Се, *йомойљивйй* Па, *йомойљивйјѣ* Ду —

дђнскй „давнашњи“ Бр (А-да-те нйѣсам вйдйѣла о[д]-*дђнскијѣ* дббѣ Ли) —

цййциѣлй „потпуно читав“ В, *цййциѣла* Ли, *цййциѣлѣме* Па (Дѣ-ми-[ј]е *цййциѣлй* мѣтар В) — *цййцнциѣлй* Ду, *цййцнциѣлѣ* Бо, *цййцнциѣлйјѣ* Год (Е[в]о-ти-га, ўзми-га *цййцнциѣлѣга* Па) —

лй[н]скй Ор, *лймскй* Ли, *лй[н]скѣга* ГД, Скалу *Лй[н]ску* Ли, Капа *Лй[н]скѣ* Па, *Лйнскѣ* Пдље Год (< *Лймљѣни*¹⁾) — *гдицкй* В, *гдицкѣме* Бра — *гдицкѣ* Па, *гдицкиема* Со, *Гаицкйња* В < *Гѣђи*.

Напомена. О *сѣоцкй* (*сѣлѣчкй*): *сѣоцкй* (< Сеоце) исп. тач. 136 б, а о *брѣђјоскй*, *дўйијјоскй* (< *Брѣђли*, односно *Ду-йило*) тач. 125 и 128.

240. На облик неких придева утицале су сродне речи;

¹⁾ О овом придеву исп. *Наш језик* VI 234-235.

костидиш вѣ Ко, *костидиша* чѣјка Ли, *костидиши* људи Бу (ређе *кошчидиш*) — према *кѣсти* (исп. тач. 141);

гидишак Ор, Ду, Ли (ређе *гидѣк*) — према осталим облицима;

исто се тако према осталим облицима поред *мѣли*, *мѣлен* чује и *мѣл*: *Ма[л]-ли-си*, а-зѣбога! Па. Јѣш-је *мѣл* Ли. Та-[ј]е конѣп *мѣл*, ўзми вѣши Се.

Напомена. Од *сѣло* гласи придев обично *сѣоски*, али се — несумњиво под утицајем придева *сѣоцки* < *Сеоце*, о којем исп. више — често чује и *сѣоцки*: *сѣоцки* мѣнци Па, *сѣоцкѣга* кмѣта Ли, *сѣоцки* стѣрешине Бр и сл.

241. Код имена неких познатијих земаља на *-ска* обичан је у акузативу и генитиву наставак *-ско*, *-скога* (средњи род), док је у осталим падејима обична промена на *-а*:

Бѣјо-сам у-*Арѣдѣчкѣ* прѣје рѣта Па. Ка[т]-сѣ одѣло на-*Бугарскѣ* Ду. Бѣли-смо у-*Грѣчкѣ* тѣдѣр Бр — Врѣтѣјо-сѣ из-*Грѣчкѣга* пре[т]-самѣ почѣтѣк рѣта Брч —

али: Причѣ-ни, Мѣло, о-*Арѣдѣчкѣ* В. Разго[в]ѣрѣсмо мѣло о-*Грѣчкѣ*[ј]зи Па и сл.

Код осталих имена земаља забележио сам само промену на *-а*:

Учѣјо-[ј]е шкѣле у-*Инглѣшкѣ* Ли. Бѣше сѣ-мнѣм у-*Мѣцарскѣ* Брч. Бѣјо-[ј]е зарѣбљен у-*Нѣмѣцкѣ* трѣ гѣдине В. Рѣдѣјо-сам у-*Турскѣ* дѣве[д]-гѣдѣнѣ Год. Он-је на-рѣд у-*Фрдн-цускѣ* Др и сл.

242. Поређење придева.

а) Наставак *ији* контрахује се по правилу у *и*, исп. тач. 58; о *сѣарѣ*[ј]и Бр, Ли, Бо, Год, Крњ, *сѣарѣјега* Се (поред обичнијег *сѣарѣ*) исп. тач. 31.

б) Распоред наставка *и*, *ји* слаже се углавном са узусом у књижевном језику, исп. *здрави*, *нови*, *ишѣомѣ*, *лукави*, *сѣуши* (ређе *сѣвѣи*) — *живѣи* (*живѣји*), *скѣуѣи* (*скѣуѣји*) и сл. Код неких придева (првенствено једносложних са основом на лабијал) имамо међутим колебање:

крѣвѣи Бу, *крѣвѣѣ* Ду, *крѣвѣу* Бра, *крѣвѣјега* Ма (ређе *крѣви* Па, *крѣвиѣму* Се) — *шѣуѣи* Тр, *шѣуѣиѣем* Брч, *нѣјшѣуѣѣѣ*

То (ређе: *шуйи* Ли, *шуйија* Др) — *прав* Ов, *правје* Ду, *најправије* Ко (ређе *правли* Со, *правље* У) — *слаби* Па, *слабије* Кру, *слабијега* Крњ, *слабијој* ГД, *најслаби* В (*слабли* Ор, *слабљу* Др) — (сув) *суви* Со, *сувијега* Кру, *сувије* Бр, *сувијом* В, *најсувија* Ко (ређе: *сувље* Бу, *сувљу* Брч, *сувљом* Бра, а најобичније *суши* У, *сушега* Бр, *сушу* То итд) —

љући Крњ, *љућега* Бра, *љуће* Бу, *љућу* Бр (*љући* Па, *љућиеме* В, *љућју* У) —

грдни Ов, *грднијега* То, *грдније* ГД, *грднију* Ма, *грднијом* Год (*грдњи* Тр, *грдњега* Ду, *грдњој* У).

Исп. и ова необичнија образовања:

богаћи Ли, *богаћије* Се, *најбогаћија* В, *најбогаћијом* Бр (обично *богаћи*) — претставља несумњиво контаминацију облика као *богаћије* и **богаће*;

лишће[*ј*] Бу, *лишћеје* Ли, *лишћејега* Со, *лишћию* Год (обично *лиши*, *лишија* < лйст);

грдљи Ли, *грдљој* Ма (обично *грћи*, *грћега* < *слаб*, исп. ниже).

в) Придеви на *-ак*, *-ок* граде компаратив помоћу наставка *ји* (*ији*) који се додаје или основи без тих наставка (као у књижевном језику) или се наставци задржавају; код једних је придева обичније једно, а код других друго:

гљачи То, *гљаче* Ду, *гљачом* У, *гљачије* Па, *гљачки* Па (ређе *гљаче* Ко, *гљачием* Др) — *шанчи* Ко, *шанчију* Ли, *шанчу* Се (обично *шањи* Се, *шањега* Бу, *шању* ГД, *шањија* Бра, *шањиема* Брч);

височи Ма, *височија* Бр, *височијега* Ор, *височијеме* Бо, *највисочија* В (*виши* значи „већи“, исп. ниже) — *жесточи* Ов, *жесточијега* Год, *жесточију* Па, *жесточијема* Ли (ређе *жешћи* Ма, *жешће* Со, *жешћој* Брч) — *дубочије* Ли, *дубочију* Ор (обично *дубљи* То, *дубља* Бр, *дубљега* Бо, *дубљој* Брч итд.).

Напомена. Од *дужачак* (*дужачак*) гласи компаратив само *дужа*.

г) Интересантни су суплетивни облици компаратива од придева *вѣљи* „велик“ и *слаб* „болестан“:

Ово-[*ј*] је сјало кôмат *више* од-ôга Ли. Ниѣмци-су *виши* нãрд

Ор. Донѣси ми онѣ *вѣшѣ* прут Се. Глѹи-До-[j]е *нѣвише* сѣло у-цѣлу Црмнѣцу Ма и сл. —

Мнѣго-је *грѣхѣ* нѣ лѣнскѣ зѣмѣ В. *Грѣхѣ*-[j]е ђна нѣ-што мѣслиш Брч *Гѣ*-[j]е чѡа[г] *грѣхѣ* о[л]-женѣ Год и сл. (о *грдан*, *грднѣ*, *грднѣ* исп. тач. 242 б).

Напомена. Као и у другим зетским говорима врло су честа образовања типа *ѣдбољѣ* „нешто мало бољѣ“; уз суперлатив немају међутим значење „појачане особине“, као што за своје говоре тврди Стевановић¹⁾, него значе отприлике исто што и слична образовања у књижевном језику (*ѣонѣ*[j]бољѣ = „[још] сразмерно најбољѣ“):

Бѣље-би бѣло да-мало *ѣдбоље* рѣдѣ Брч. Дѣ-му-[j]е *ѣд-вѣ*ше лѹка Па. Изѣди нешто *ѣдље*[ѣ]ше пѣ-лѣзи Ли. Плѣти *ѣдље*[ѣ]ше тѹ грѣшпу (чипку) В.

Он рѣдѣ *ѣонѣ*вѣше у-цѣлу нѣјѹ Бр. *Понѣ*ближе вѣ дво[j]йца сто[j]йте од-овѣгѣ брѣ[т]ства Ду. Његѣ[в]а-[j]е кѹћа *ѣонѣ*ближа мѣјој Со.

Заменице

243. Личне заменице.

а) Ортогоницки облици датива-локатива синг. гласе *мѣне*, *ѣѣбе*, *сѣбе* (мени, теби, себи је непознато); енклитички су облици међутим исти као у књижевном језику: *ми*, *ѣи* (*си* се не употребљава, исп. ниже):

Нѣѣси *мѣне* дѣ, а-[j]есѣ-л дрѹгѣме нѣ-знѣм В. Свѣ (све је) *мѣне* [j]ѣдно Крњ. *Мѣне* стѣрѣме немѣ рѣчѣт нѣшта Ли. *Мѣне*-[j]е зборѣла Брч. *Мѣне* нѣѣсте срѣкнѣ Бу — *Тѣбе*-ћу дѣт, а-њѣму нѣпошто Бра. Штѣ-ће *ѣѣбе* мѣмак? Др. Штѣ-[j]е *ѣѣбе* стѣ-дѣнѣрѣ? У. [j]ѣ-л *ѣѣбе* голѣмо трѣ кра[в]е? (= је ли ти доста)

Се — *Ўзео*-[j]е *сѣбе* вѣше нѣ-што-[j]е трѣбѣло То. *Ако* нѣне *сѣбе* учињѣт, а-да-кѣме-ће ГД. Нѣ[j]е дошѣ *сѣбе* за-нећѣљу дѣнѣ Со — [j]ѣ-л-ти рѣкѣ штѣ о-*мѣне*? У — Запѣсѣла-сам о-*сѣбе* Ли итд.

¹⁾ На пр. *ѣонѣ*горѣ = „гори далеко од свих других о којима је реч“ (исп. *Истѣочноцрн. дијалектѣ* 81).

Ако-ми тѡ учйниш, вољѣну-ге Бо. Мѡлйн-ши-се ка-бѡгу
Бр итд.

Напомена. У обрту *чинѣ-ми-се* бележио сам међутим под
акцентом и краће облике:

Ми-се чинѣ да-сам-с-тѡбѡм бйѡ на-покајање Па. *Ми-се
чинѣ*, ѣ-не-ге-пре[в]ѡрѣт та лажунчйна Се. *Ми-се чинѣ*, нѣне
бй[т] нйшта о[т]-тѣ рабѡтѣ В. М[а]-ѡѡде, *ми-се-чинѣ*, да-нѣне тѡ
бй[т] тако Ли (поред: *Чинѣ-ми-се* да-[ј]е-о[в]ѣ чѡак ис-Кѡсѣѣра
Па и сл.).

б) Енклитички облици *ше* и *га* не употребљавају се као
генитив, а *си* је уопште непознато; обрти који захтевају неки
од ових облика се просто избегавају, исп. на пр.:

Не-бойч-се о[ш]-шебе Бо. Чу[в]а-се о[д]-њѣга Ор. Не-
мйслим за-њѣга нймало В — Купи себе капицу, да-не-йдеш
гологлав Ко. Заждиѡ-[ј]е себе кѡћу Се и сл.

в) Енклитички облик ак. синг. анафорске заменице ж.
р. гласи редовно *је*, а никад *ју*. Имамо не само Срйѡ-сам-*је*
јучѣр и сл., него и:

Кѡ-[ј]е (= ју је) вйдиѡ? Бу. Ка-да-[ј]е (= ју је) пѡшка
убйла Се. Он-[ј]е (= ју је) глѣда у-Подгѡрицу Ли и сл. —
једно се *је*, дакле, просто испушта.

г) Енклитички облици дат. пл. личне заменице за 1 и 2
лице гласе *ни*, *ви*, а ак. пл. *не*, *ве*:

Ўзѣли-су-ни свѣ-што-су-ни нѡшли Тр. Дѡ-ни-[ј]е мѣса и-
вйна Бр. Дѡли-су-ни дѡста Се — [Ј]ѣ-ли-ви долѡзиѡ Мѡрко?
Ов. [Ј]ѣ-ли-ви-се жйто зађѣло? Ма. Тѡ-ви-[ј]е дѡ? В. Кѡзѡ-ли-ви,
е-нѣне бй[д] дѡбро Бра. — Ѧдриѣше-не о[в]ѣ тргѡвци Кру.
Ѧнѡше злѡ бй[д] да-не-срѣте Брч. Вйдиѡ-не (= не је) Па —
Тѡоли-ве знѡли Бо итд.

(Ортотонички облици дат.-лок.-инстр. гласе искључиво
нѡма, *вѡма*).

244. Показне заменице.

а) Заменице *овај*, *онај* добиле су под утицајем одређе-
ног вида придева наставак *ѡ* (*овѡ*, *онѡ*), док је *шиѡ* остало
неизмењено:

o[v]ù В, Ов, Ор, Бра, Ду, Брч, ГД, Ли, Се, Крњ — онй В, У, Ор, Па, Ко, Бр, Со, Год, Др — шѣ Ов, Бра, Ду, Тр, Брч, Бу, Со, Бо, Се.

б) Према с-овѣем, с-онѣем говори се и с-ошѣем, с-ошѣема (поред обичнијег с-шѣем, с-шѣема):

с-ошѣем У, Бра, Па, То, Бр, Ли, Год, Крњ — с-ошѣм Ов, Ду, ГД, Се — с-ошѣема В, Ор, Ду, То, Ма, Крњ (на пр. С-ошѣем-сам глѣѣтом напра[v]ијо онй праг Год. Су-чин-си напра[v]ијо тѣ? С-ошѣм Ду. Нѣ-знам штѣ-ћу с-ошѣема ѓвцама о[v]ѣ гѣдинѣ Ма итд.).

У осталим је падежима о. непознато; имамо само: шѣ, шѣга, шѣмѣ и сл.

Напомепа. О употреби партикуле -зи, која је код ових заменица врло обична, исп. тач. 235.

в) Показне заменице за количину гласе ѓлѣкѣ, шѣлѣкѣ, онолѣкѣ. Поред тога је у врло честој употреби облик ѓлѣкѣ са извесном хипокористичном нијансом, али и са обичним значењем („оволико [многа]“ и сл.):

Ўзео-[ј]е ѓлѣкѣ кѣмѣт лѣба Па. Виђи-ти, мѣја, ѓлѣкѣга мѣнка В. ѓлѣкѣме ѣтѣћу-би трѣбѣла кошѣљица Ли. ѓлѣкѣ дѣѣте-би мѣгло чу[v]ѣ[д]-ѣе пѣ[т]-шѣз[д]-брѣвѣ Бра. Нѣ-би-се мѣга тѣмѣ нѣдѣт од-ѓлѣкѣ ѣѣјкѣ Кру. ѓлѣкѣѣ ѣѣјци не-при-ста[ј]ѣе да-ѣдѣ свѣкѣ дѣн нѣ-Виѣ ГД. Срамѣта, онолѣкѣ ѣѣјкѣ па-онѣкѣ зѣѣрѣ Се. А-штѣ-сам мѣга учињѣт с-ѓлѣкѣем глѣѣ-том? Ду. ѓлѣкѣја ѓвѣца нѣма кѣ[д]-нѣс Ко.

ѓлѣкѣ људи-су-се скѣпѣли (= толики број) Ор. ѓлѣкѣ-ема кѣкошкѣма-би трѣбѣло напра[v]ит љѣгало (= толиком броју) Год.

Напомена. Ретко се чују облици са елизијом и:

Оѓлѣкѣ вѣ па-да-не-мѣжѣ орѣт Бо. Тѣлѣкѣ чѣно[v]и те-су-ту прѣстаѣли мѣгли-би свѣ Црмѣицу превѣс[т] пре[к]о-Блѣта Год. Тѣлѣкѣ пѣта-са[м]-му зѣорѣјо В. Онѣлѣкѣ јѣрад не-мѣгу-се држѣд без-дѣста лѣста Бра. Немѣ срамѣтѣт ѓѣга ко[т]-шѣлѣкѣја свѣѣѣца Бр. Кѣлѣко ѣма, мѣнѣче, до-Брѣѣни? В. Исп. и кѣко (< колко), које је врло обично: Кѣко-си дѣ за-тѣ? Бу. Кѣко-си плѣтѣјо тѣ кра[v]у? Па. Ўзми кѣко ѣѣеш Ли и сл.

245. Присвојне заменице.

а) Као присвојна заменица за 3 л. ж. р. употребљава се — поред ређега *њезѝн* — и *њѡ[[ж]зѝн* (*њѡј* = дат. синг.), а ретко и *њѡн*:

Њѡ[[ж]зѝн брѡт-је долѡзијо Со. Бљѡше-ли тѡмо онѡ *њѡ[[ж]зѝна* ѡјѡка? В. *Њѡ[[ж]зѝно*-је дѡѡте, бѡго-ми, пѡслушно Бр. Нѡма лѡ[п]шѡга корѡта (горња хаљина на народној ношњи) у-ѡ (ово) сѡло о[д]-*њѡ[[ж]зѝнѡга* Брч. С-*њѡ[[ж]зѝнѡга* дѡца имѡ-сам дѡсе[д] бѡгѡшѡ Ду. Бѡго-ми-[ж]е лѡѡпо онѡмѡ *њѡ[[ж]зѝнѡме* свѡ-кру, не-бѡј-се То. *Њѡ[[ж]зѝнѡме* имѡњу трѡбѡ удрѡт конѡвле (тј. на њеном имѡњу) Ли. Кѡку *њѡ[[ж]зѝнѡме* ѡерѡма ш-њѡм Бу. *Њѡ[[ж]зѝнѡме* ѡјѡкама трѡбѡ удѡрѡт пѡлице Ор. Промѡкни прос-тѡ мѡзгалицу (отвор у зиду и сл.) *њѡ[[ж]зѝне* опѡнке Год.

Мѡлопрѡјѡд бѡше тѡ *њѡзѝно* дѡѡте У. [Ј]ѡ-ли штѡ-допѡло Јѡка од-онѡгѡ *њѡзѝнѡга* имѡња Ли. Тѡ-сам чѡјо о[д]-*њѡзѝнијѡ* (тј. од њенога рода) Со. *Њѡзѝнѡме* црѡ[в]љѡма (ципелама) трѡбѡ приш[т] поло[в]јѡне (пенѡета) Па.

Тѡ-[ж]е *њѡн* сѡн Бра. Тѡ-в-о-[ж]е (јѡј) оштѡло о[д]-*њѡнѡга* покѡњѡга ѡца Се. Онѡмѡ *њѡнѡме* ѡѡвѡру-се мнѡго чињѡше дѡти за-онѡ кра[в]ју ГД. Пѡшла-[ж]е у-*њѡну* рѡшу (сукња) Ма.

б) Заменице *њѡгѡв*, *њѡ[[ж]ѡв*, *њѡ[[ж]зѝн* и *њѡзѝн* мењѡју се обично по одређеној промени; од *њѡн* бележио сам искључиво облике одређене промене:

Зборѡјѡ-са[м]-му да-пѡкрај-онѡгѡ *њѡгѡ[в]ѡга* имѡња огрѡдѡ плѡт Кру. *Њѡгѡ[в]ѡга*-сам сѡна срѡјо на-самѡу стрѡгу (врата на дворишту, волту и сл.) Па. *Њѡгѡ[в]ѡме* ѡетѡгу нѡ[[ж]е нѡшта прѡ[в]ѡ дѡти Крњ. Плѡтѡк онѡмѡ *њѡгѡ[в]ѡме* ѡетѡћу чѡшу раќѡ[[ж]ѡ У — [Ј]ѡ-л о[в]ѡ жѡто с-онѡгѡ *њѡ[[ж]ѡвѡга* дѡца? Бра. Онѡ-се вѡк бљѡше примѡкѡ *њѡ[[ж]ѡвѡме* тѡру Брч. *Њѡ[[ж]ѡвѡме* кѡтлу нѡ[[ж]е-ми жѡ дѡвѡг ујѡм (тј. кѡтао је добар) Ли —

(Примере одређене промене за *њѡ[[ж]зѝн*, *њѡзѝн* и *њѡн* в. у тач. 245а).

Много су ређи облици неодређене промене:

Тѡ-се не-тѡчѡ *њѡга*, нѡ *њѡгѡ[в]ѡ* сѡна Год. Не-пѡзнѡ[[ж]е-га ијѡко-[ж]е из-*њѡјѡва* сѡла ГД. Њѡмеђу нѡшѡга и-*њѡјѡва* имѡ-

ња нѣма плѣта Со. — Фала бѣгу нѣкад-ли нѣшта нѣће бѣт од-онѣга њѣ[*j*]зина ѣтѣѣа В. Јѣко-[*j*]е (ју је) вѣстину (ваистину) ону долину остѣ[в]ио њѣ[*j*]зину сѣну Па — Дѣнеш о[в]ѣ пѣсмо њѣзину брѣгу Ко.

246. У питно-односне заменице.

а) Ном.-ак упитне заменице *шѣѣ* и неодреѣене заменице *њѣшѣ* (*нѣшѣ*) гласи само тако; поред *свѣшѣ* (*свѣшѣ*, *свѣшѣ*, исп. ниже) чује се меѣутим и *свѣшѣа* (реѣе), а *нѣшѣа* гласи искључиво тако:

Нѣман *шѣѣ* дрѣго зборѣт Се. *О*-л-ми дѣнѣ[т] *шѣѣ* с-Вѣра? Брч — Ма-*њѣшѣ*-ми рѣче, а-не-разумљѣк *шѣѣ* В. Стѣни *њѣшѣ* да-ти-кажѣм Крѣ. *Њѣшѣ* нѣ-беше дѣбар (здрав) Бу. *Њѣшѣ*-ми-[*j*]е зборѣо онѣ чѣак, ма-вѣн-нѣ-знѣм *шѣѣ*, тѣ ѣѣољѣ Бо.

ѣма-са[м]-му зѣсто *свѣшѣ* изазборѣо Ко. *Свѣшѣ*-се за-њѣга прѣча Се — *Ѧ*ма на-ту трпѣзу бљѣше *свѣшѣа* дѣста У.

Нѣма ту *нѣшѣа* што-јѣ нѣ-знѣм Се. Нѣка[д] *нѣшѣа* нѣ-[*j*]е тѣ чѣак научѣо Ду.

б) Поред *свѣшѣ* врло је обично *свѣшѣ* и (нешто реѣе) *свѣшѣ*:

Ма-*свѣшѣ*-[*j*]е купѣо штѣ-в-о (што јој) трѣба Год. У-ону-се лѣму (канту) *свѣшѣ* бѣча Ма. Мѣ-му-[*j*]е *свѣшѣа* изазборѣо Па. Збѣри *свѣшѣ* штѣ-му нѣ-уста дѣѣ Се.

О[д]-њѣга мѣш *свѣшѣ* чѣт, и-лѣѣпѣ и-ружно Ли. *Свѣшѣ*-би тѣ купѣо да-ѣмѣ пѣрѣ Се.

в) Генитив од *шѣѣ* (*свѣшѣ*, *нѣшѣа*) гласи чѣса (*свѣчеса*, *нѣчеса*):

Чѣса-си-му дѣла за-ручѣк? Бо. Бѣ-ли чѣса ѣјо? Ду. Купѣли-ми шѣѣ? *Чѣса*-ѣу-ти купѣт (=шта) Бр. О[т]-чѣса-[*j*]е слѣб? Со. О[т]-чѣса-ти ѣпрекљѣ о[в]ѣ прѣсаѣ? Ли — У-њѣгѣ[в]у кѣѣу нѣмѣ *нѣчеса* У. О[д]-*нѣчеса*-се вѣше не-бо[*j*]ѣм нѣ-од-бѣлѣѣсти Ор. Нѣ[*j*]е валѣ о[д]-*нѣчеса* обидо[в]ѣ (узео) данѣс Па. Побѣше-се ѣко *нѣчеса* ГД. Нѣѣсам бѣго-ми *нѣчеса* стѣ[в]ѣѣ нѣ-уста нѣ-ѣљу данѣ Год — *Свѣчеса*-се у-њѣгѣ[в]у кѣѣу мѣже вѣѣет Ор. *Ѧ*знѣѣли-су-ни да-ручѣмо *свѣчеса* Ко. У-ту бутѣгу ѣмѣ да-се купѣ *свѣчеса* Со.

Напомена. *свѣчѣсѣ* (=ген. пл.) значи „опѣа“: Купѣю-сѣ[м]-му *свѣчѣсѣ* Ли. Дѣниѣћу-ти *свѣчѣсѣ* и-*нѣчѣсѣ* Па. Ту-се продај[ј]ѣ и-*свѣчѣсѣ* и-*нѣчѣсѣ* Се.

г) Уместо заменица за каквоћу *кѣкѣв*, *нѣкакѣв*, *нѣкакѣв*, које се такође чују иако ређе (исп. тач. 249), употребљава се *чесѣв*, *нѣчесѣв*, *нѣчесѣв*¹⁾:

Чесѣв[в]-си-ми тѣ ѣѣк? В. *Чесѣв*-је тѣ врак с-тѣбѣм? (=шта ти је) Бр. *Чесѣв*[в]о-[ј]је о[в]ѣ? (=какво је, од чега је) Ли. *Чесѣв*[в]а-је о[в]ѣ рабѣта? Со. *Чесѣв*[в]ѣга чѣјка помѣнѣш, зѣ-бога? В. *Чесѣв*[в]ѣга Мѣрка помѣнѣш, чѣдо-те нѣшло У. *Чесѣв*[в]и Сѣ[в]о да-ти-напрѣ[в]ѣ самѣр? Ли.

Нѣчесѣв чѣѣк пѣје на-нѣже Брч. Мѣрѣ да-су бѣчене *нѣчесѣв*[в]је маѣј[ј]је Па. Прѣлазѣ онѣдѣн *нѣчесѣв*[в]је тѣфе (групе) људѣ Бу.

Ма-*нѣчесѣв*[в]а пѣсла нѣмѣ тѣмо Бр. Нѣје-ли *чесѣв*[в]ѣ ра-бѣтѣ? Нѣ, бѣго-ми, *нѣчесѣв*[в]ѣ Ор.

247. Одређене заменице.

вѣс гласи искључиво *вѣс* (*сѣв* не постоји); за ср. р. забележио сам, ретко и првенствено у одређеним случајевима (у придевском значењу „цело“), и наставке тврде промене -о (-ѣга):

Свѣ врѣме-сам стѣ на-ноге Ли. *Свѣ* трѣ[ј]е-су отѣшли Со. *Свѣ*-[ј]је кѣдо пасѣло о[в]ѣдѣн Бра. Ўспи-га *свѣ* (млеко) Бра. Ўспи-га *свѣга* у-[ј]ѣдан мѣѣв В. Дѣ-ми-га *свѣга* Се — иначе увек: Донѣси-ми тѣ *свѣ* о[в]ѣмо ГД. Мѣжеш-[л]и-га *свѣга* пресѣпѣт данѣс? В и сл.

248. Неодређене заменице.

а) Неодређене заменице су познате у два облика: са почетним *нѣ*- и са почетним *не*- (прво ми се чини код старијих људи обичније):

Нѣко-[ј]је долѣзијо данѣс у-Љуба ГД. *Нѣкога*-не-се тѣ гѣдно тѣѣт Бр. Вољѣю-би *нѣкога* за-крнѣка, нѣ *нѣкога* за-приѣтеља Бра. Дѣдо *нѣкоме* онѣ машкуљѣн (шарка) и-нѣ-

¹⁾ Исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 185.

вра̄ти-ми-га Брч. *Њѣкиема* људѣма нѣ[ј]е пра̄[в]о нѣшта учињѣт В. *Ќнеш за̄ (забога) њѣшшо* потрошит? Ор. *Има-[ј]е њѣшшо, а-пѣѣшшо-[ј]е* прикупѣјо, та̄ко да-мѣже *њѣкако* пре-пасават ГД. Велѣ да-*њѣкакв* Пѣрѣ[в]ић ра̄ди за-кра̄ља Ни-кѣлу У. Волӣјо-би и-*њѣкакв*у нѣ *нѣкакв*у Ма. Запе-се *њѣкако* онѣ шиљѣже (јаре) и-крѣпа Ли. *Њѣколико* да̄на̄ пре[т]-тѣем бӣјо-сам сла̄б Бу. *Њѣколико* да̄на̄ при[ј]е то̄га бӣјо-сам у-планѣну Се итд.

б) У значењу „неки“ употребљава се обично *њѣко[ј]ӣ* (*нѣко[ј]ӣ*), рѣђе *њѣки* (*нѣки*):

Њѣко[ј]ӣ рѣче да-би трѣбало, а-ја̄ не-миш[л]им да-бӣ В. Би-мѣгло онѣ ваљат *њѣко[ј]ӣ* да̄н, не-бѣј-се Ду. *Њѣко[ј]ӣ* во-лѣ[в]и-би мѣгли о[в]ѣ узорат Со.

Њѣки чѣак блѣше сӣноћ на-вр̄-бр̄да Ма. *Њѣки-ти-[ј]е* чѣак ка̄-дрѣги бра̄в (тј. не уме да се понаша) Ли. Да-сам *њѣко[ј]ӣ* жѣни онѣ ма̄ло цѣкра да-ми-понѣсе, а-са̄д нѣ-зна̄м ко̄ј, то̄ ѣа̄ольѣ Бо.

249. Какво̄не и количинске заменице.

Какво̄не и количинске заменице имају у ном. синг. м. р. оба вида: неодређени и (рѣђе) одређени; ген. и дат. м. (и ср.) р. имају искључиво наставке одређене промене:

Ка̄кв Ма̄рко? Бо. *Ка̄квӣ* Са̄[в]о? Ко. *Ка̄квӣ-си* тӣ по̄п кад-у-божитњѣ по̄сти ӣјѣш кубасице? Ма — *О[в]ѣкв* да̄н на-жлий-пут за̄ми стѣку Па. *О[в]ѣквѣ-је* гӯњ мѣне жѣна напра̄[в]ила Год — Ма-*ѣкв* на̄чин не-[в]аља̄ нѣшта У. *Та̄квѣ-му-[ј]е* и-ј-отѣв бӣјо Се. Та̄квѣ такулин-сам глѣда̄ у-Царѣград Па. — Срамѣ-та, *онѣкв* мѣмак па̄-му-га она̄ ѣѣжа пре̄бачи В. Кӯши-ми [ј]ѣдан са̄т, ма-*онѣквѣ* ка-онѣ тво̄ј Ов — Ни[ј]е он̄ *нѣкакв* чѣак То. *Нѣкаквѣ-[ј]е* то̄ ко[н]шӣја Брч — *Колѣк-је* о[в]ӣ па̄с Ду. *О̄, колѣкѣ-ми-се* да̄н ѣчиње да̄на̄с, за̄бога! Бр — *Олѣк* ѣетӣћ па̄-не-уми[ј]ѣ мрѣже плѣст В. *Олѣкѣ* во-би трѣ-бало вӣше (= већ) да-дрѣ Се — *Онолѣк* во̄ па̄-[ј]е брзо лѣга̄ на-бра̄зду (брзо се заморио) ГД. *Онолѣкѣ* дуб нѣје ра̄сѣ у-наше гѣре Па.

Ка̄квѣга-си мѣса купѣјо, Јо[в]ѣне! Ор. *О[в]ѣквѣга* кѣта̄ јѣш-не-вӣѣк Брч. *Нѣкаквѣга* це̄па̄ та̄ исанин (човек) нѣма̄

В. *Колѣкѡга*-[j]е прѣ[к]ца убѣјо љѣтѡ: па-о-Велѣку-дне нѣ[j]е имѣ чѣн-да-се омрси Ли. *Онолѣкѡга* бѣдња не-вѣћек у-нѣше сѣло Па — *Кѣкѡме*-си-[j]е остѣ[в]ијо! Ду. Кѡ не-би-дѣ ѣдјку *онѣкѡме* мѡнку Бр. *Њѣкакѡме*-сам Бѣлѡшу прѡдѣ пѣ[т]-шѣс[т]-ѡвѣца В. *Толѣкѡме* мончѣту-[j]е вѣћ срамѡта да-ѣдѣ бѡс ГД итд.

Б р о ј е в и

250. Облик бројева.

а) „200“ и „300“ гласи обично *д[в]љѣсѣа*, *ѣрѣсѣа*; поред ових чују се врло често и облици са неизмењеним *сѣо*: *д[в]љѣсѣо*, *ѣрѣсѣо*, а тако и *чѣѣирисѣо*, *ѣѣ[ѣ]сѣо*, *сѣдансѣо*, *дѣве[ѣ]сѣо* и сл. Сем тога се у свим овим случајевима употребљавају и бројни изрази *двѣ-сѣѡѣине*, *ѣрѣ-сѣѡѣине*, *ше[сѣ]-сѣѡѣинѣ*, *ѡсам-сѣѡѣинѣ* и сл. О облицима осталих бројева исп. тач. 198в.

б) У бројевима већим од „20“ веже се последњи редовно свезицом *и*:

сѣѡ сѣ[д]ѣндѣсѣѣ ѣ-осѣм Со, *ѣрѣсѣо чѣѣрдѣсѣѣ ѣ-сѣдан В*, *ѣѣ[ѣ]-сѣѡѣинѣ дѣведѣсѣ[ѣ] ѣ-ѣрѣ Брч*, *ше[сѣ]-сѣо двѣѣс[ѣ] ѣ-ѣѣѣ Ду* и сл.

в) *сѣѡѣина* се често употребљава као највећа бројна јединица и за бројеве веће од 1000:

двѣндѣ[сѣ] сѣѡѣинѣ и-ѣѣинѣѣ[д] дѣнѣрѣ Бр, *двѣѣсѣ ѣ-ѣѣ[ѣ] сѣѡѣинѣ* Па и сл.

г) Уместо *двѣ[сѣ]сѣѡѣм*, *двѣѣсѣѡѣсам*, *двѣѣ[д]дѣвѣѣ* — *ѣри[д]ѣ[сѣ]сѣѡѣм*, *ѣри[д]ѣ[сѣ]ѣѡѣсам* итд. говори се обично:

ѣрѣ[д]ѣ[сѣ] мѣње [j]ѣѡѣн Се, *ѣрѣ[д]ѣ[сѣ] мѣње двѣ Бр*, *чѣѣр[д]ѣ[сѣ] мѣње ѣрѣ Год*, *ѣдѣсѣ[ѣ] мѣње двѣ Брч*, *дѣведѣсѣ[ѣ] мѣње [j]ѣѡѣну Па* итд.

251. Промена главних бројева.

У поређењу са књижевним језиком је променљивост бројева 2—4 знатно ограничена. Како су примери овакве природе у обичном говору прилично ретки, није у сваком поједином случају лако утврдити облик који би највише одговарао просечном језичком осећању. Проверавајући поје-

дине забележене примере код својих „повереника“ могао сам у извесном броју случајева да утврдим колебање, а каткад и међусобна отступања. Са сигурношћу се међутим може претпоставити да се црмнички говор у том правцу углавном слаже са осталим нашим „југозападним“ говорима, за које тврди Решета¹⁾ да им је позната само промена *два, шри* у дат. ж. р.:

а) По правилу се мењају само бројеви *два, два* и (ређе) *шри* у дат. и инстр. женскога рода, али су у инстр. већ обичнији непромењени облици:

Покажи њима *д[в]љѐма* Бр. Да-сам то њима *д[в]љѐма* Ли. Понѐси онѐма *шри*. Опростѝјо-[ј]е свѝема *шри* (ређе њима *двѝѐ*, онѝема *шриѝема*).

Дошѝ сам ш-њима *д[в]љѐма* Ор. Врнѝк-се ш-њима *шри* Со. Бѝјо-сам ш-његѝ[в]иѝема *двѝема* ћерѝма ГД (у сва три случаја било би обичније ш-њима *двѝѐ* или ш-њѝ-*двѝѝѐ*, ш-њѝ-ма *шри* или ш-њѝ-*шри*, ш-његѝ[в]е *двѝѐ ћѝри*) —

Удѝријо-га-[ј]е *с-ѝбљѝема шѝкѝма* Ма (ређе *с-ѝбљѝѝ, ѝбѝдвѝѝѝ шѝке*). У социјативу уз лица чуо сам међутим само непромењене облике: Пошѝ-[ј]е *с-ѝбљѝ* сѝстре у-Вамерику То. Посвѝћѝала-се *с-ѝбѝдвѝѝѝ* јѝгрве Бо и сл.

б) За промену ових бројева у мушком и средњем роду забележио сам свега један пример (дат. од броја *два* у облику *д[в]љѐма*), али је и он необичан; иначе су бројеви у м. и ср. роду непроменљиви (за лица м. р. употребљавају се — сем у ном. и ак. — обично бројне именице *дво-[ј]ѝца, шро-[ј]ѝца*, исп. ниже):

Да трѝвѝ тѝема *два* вѝла Се. Не-да о[в]ѝѝема *д[в]љѐма* (омнѝвима) нѝшта, нѝ-да онѝема *шри* Ду — (обично о[в]ѝѝема *два*).

Бѝјо-сам за[ј]једно *с-шри* пријѝтеља (или *с-шро-[ј]ѝѝѝѝм* пријѝтеља) Па. Пошѝ-[ј]е на-пазѝр *с-шри* кѝња Бо и сл.

в) У генитиву се бројеви уопште не мењају:

Ўзми пр[в]ѝ од-онѝ-*двѝѝѝѝ* Ор. Којѝ вѝшѝ вѝлѝш од-овѝ-*двѝѝѝѝ* Ко. Којѝ-[ј]е старѝјѝ од-онѝ-*двѝѝѝѝ* кѝће? Ду. Удѝрише на-нѝс з-*двѝѝѝѝ* бѝнде Бу. Дѝћѝше з-*двѝѝѝѝ* стрѝне Год. С-*шри* стрѝне

¹⁾ *Der štok. Dialekt* 189; исп. и Стевановић, о. с. 82—83.

бљеше ограђен зад, а-с-онѣ четвртѣ плѣт Др. Дѣбијо-[ј]е по-колач о[т]-*шрѣ* тѣтке Брч — Од-о[в]ѣ-*два* дѣла нѣмѣ бѣлѣ земњѣ у-вѣ[с] сѣоцкѣ футѣд (имање у њивама и шумама) Па. Дѣбијо-сам пѣсмо од-онѣ-*два* ѣтѣйѣна из-Бијѣграда В. Од-о[в]ѣ-*два* сѣна у-Бијѣград нѣѣсам добѣјѣ пѣсма, ѣ[в]о-вѣѣ пѣнанија пѣ[т]-мњѣсѣѣѣ Бр. Од-о[в]ѣ-*два* зѣба нѣѣсам ноѣѣс кѣплѣ шнѣ нѣ-очи стѣ[в]ијо Па. Дѣбијо-сам нѣ[в]ѣѣ од-*дѣ* сѣна Тр. Нѣѣ нѣка[д] нѣшта бѣт од-*дѣ* ѣјс[в]ѣ унѣка Бра. Улѣзијо-сам у-*дѣдѣ* (тј. у кућу обојице) Па. Од-онѣ-*шрѣ* дѣба бѣра [ј]ѣ днѣга Бр. Ко[ј]ѣ-[ј]е нѣѣвисочѣ од-онѣ-*шрѣ* вѣра Со — Тѣ-су ѣвце из-онѣ-*два* сѣла Тр. Из-онѣ-*два* улѣшта-сам лѣнскѣ зѣмѣ извѣдијо пѣтнѣѣс[т] кѣлѣ мѣда ГД. Штѣ мѣс[л]ѣш којѣ (које је) нѣ[ј]-тежѣ од-онѣ-*шрѣ* телѣта Др.

г) Исто се тако уопште не мења број *чѣшѣри*:

Дошѣ-сам ш-њѣ *чѣшѣри* (обичније ш-*чѣшѣворѣѣѣѣ*) Бр. Ыѣаше ш-*чѣшѣри* жѣне нѣс-поље Ли. Го[в]ѣрѣк мѣло с-онѣ *чѣшѣри* жѣне Се. О[т]-*чѣшѣри* стрѣне нѣ-нѣѣ-се нѣ-[ј]ѣдна дав-о (јој) помѣгнѣ В. Ограђѣно о[т]-*чѣшѣри* стрѣне Па.

Напомена. Име врѣа *Трѣ-Рѣге* (исп. стр. 4) је такође не-променљиво:

Ѐѣде, Јо[в]ѣне, мѣни-се тѣмо *до-Трѣ-Рѣге* Ли. Глѣдѣ-сам ѣ-врѣеме рѣта *сѣ-Трѣ-Рѣге* кад-утопѣше Францѣзи онѣ ау-стрѣнску лѣћу Ли. *Сѣ-Трѣ-Рѣге* вѣдѣш ѣјѣо Спѣч и Пѣштро-[в]иѣе ГД. Јѣна Мѣрко[в]ѣ ѣдѣга-[ј]е *на-Трѣ-Рѣге* Ли.

252. Збирни бројеви.

За збир лица од 5—20 и за десетице употребљавају се бројне именице *ѣѣшѣна*, *шѣшѣна* итд.; у инстр. се — поред обичног облика на -ом — чује и прилошки облик на -у:

Бѣ-ли мѣгѣ дѣнѣт о[в]ѣу грѣду *су-ѣѣшѣну* ѣћѣѣ? В. Дошѣ-сам *су шѣшѣну* с-Вѣра Со. Прѣѣе мѣлопрѣѣ[т] с-*осмѣну* Мѣрку Пѣро[в]ѣу Ли. Пошѣ-[ј]е *су-дѣсѣшѣну* ѣдѣѣ на-пѣзѣр Брч. — Пошѣ-сам на-пѣкѣјѣње *с-осѣмнѣѣшѣнѣѣ* ГД. Врѣѣјѣо-сѣ *з-дѣдѣ-сѣшѣнѣѣ* из-Ѐмерикѣ Бо. Пошѣ-[ј]е јѣтрѣс нѣ-мѣбу *з-дѣдѣсѣшѣнѣѣ* Се (али само: *З-дѣѣзѣво[ј]ѣѣѣѣ*-сам бѣјѣ ѣ-[в]ѣјѣску Ма и сл.).

Поред тога употребљавају се бројни прилози типа *шрѣ-*

[j]е, чѣшворо итд. и бројне именице типа *шро[j]йца*, које се не морају односити искључиво на лица мушкога пола, него и на збир лица мушкога и женскога пола.

Напомена. О употреби збирних бројева уз збирне именице (*чѣшворо јдгъади, ѿѣшоро шѣлѣди, ѿсѣш ѿ-чѣшворо мѣн-чади* и сл.) исп. Конгруенцију.

253. Мултипликативни бројеви.

а) Мултипликативни бројеви од 1 до 4 граде се помоћу *-ѿуш* (*једнѿуш, двѿуш* итд.), а од 5 навише помоћу *-ѿушѣ* или, само нешто ређе, помоћу *-ѿушѿ* (исп. тач. 215 б, β):

ѿе[ш]-ѿушѣ ГД, *шес[ш]-ѿушѣ* Па, *осѣ[м]-ѿушѣ* То, *десе[ш]-ѿушѣ* Се, *шриес[ш]-ѿушѣ* В — *шес[ш]-ѿушѿ* Ов, *десе[ш]-ѿушѿ* Ду, *дваѣс[ш]-ѿушѿ* Крњ.

б) Од [j]ѣдин, *ѿрвѿ, дрѿгѿ, шрѣћѿ*, ређе од виших бројева, граде се мултипликативни бројеви и наставком *ом*:

Само-сам *је[о]нѣм* ш-њѿм бѿјо В. [j]е[о]нѣм-сам рѣкѣ, *дрѿгѣм* нѣну Ма. *Пр[в]ѣм-сам* рѣкѣ о[в]ѣкѣ, а-сѣ[д] нѣну Па. Тѣми-[j]е дѣнијо кѣ[д]-[j]е *ѿр[в]ѣм* долѣзијо, а-о[в]ѣ онѣм *дрѿгѣм* Год. *Трѣћѣм-га-[j]е* погодѿјо Ду. *И-чѣш[в]рѿѣм-је* долѣзијо да-га-мѣлѿ Се. Рѣци *је[о]нѣм*, рѣци *дрѿгѣм*, рѣци *шрѣћѣм*, рѣци *сѿѣшѣм* и-не-помѣжѣ нѿшта Ли.

254. Врло су обични бројеви типа *сам[о]дрѿгѿ, сам[о]-шрѣћѿ* итд. (= у друштву са једним, два итд. човека):

[j]ѣ-ли пошѣ сѣм ѣли *сандрѿгѿ*? Бо. Срѣто-га *сандрѿгѣга* нѣ-Вѿр Ли. Дѣ-сан тѣ нѣму *сандрѿгѣме* Ду. Убѿјо-[j]е нѣга *саншрѣћѣга* ис-пѿшкѣ Бр. Дѣшла-[j]е позѿвница нѣму *самочѣш[в]рѿѣме* Брч. Пасѣ-[j]е ѣн *самѣшѣшѿ* из-о[в]ѣгѣ сѣла у-Вѣмерику Со. О[т]-свѿјѣ-њѿ-[j]е ѣн *самѣсѣмѿ* дошѣ у-[в]ѣкат Се. Блѣше, јѣ нѿм, тѿн ѣн *самѣсѣшѿ* Ор.

сам[о]дрѿгѣ значи и „носећа“: *Сандрѿгѣ* жѣна вѣлѿ нѣшто штѣ-не-вѣлѿ дрѿгѿ нѣрѣд Ли. Тѣшко мѣгѣше ѿшта чѿнѣт дог-блѣше *сандрѿгѣ* Па. Дѣ-[j]е тѣ мѣне *сандрѿгѣј* да-нѣсѿм Ор. Не-[в]ѣлѣ-се тѣ *сандрѿгѣј* жѣни Год. Кѣ[д]-блѣк *сандрѿгѣм* с-ѿвѿем ѣтѿѿем Брч.

Прилози

255. Прилози за место.

Поред *ћѣ* (< къ·дѣ) чује се у неким селима, иако знатно ређе и само код старијих људи, и *гѣ* (< къ·де) Брч, То, Бр, ГД, Бу, Со, Ма, Ли, Бо¹).

дѣма има са предлогом *из* и уз глаголе *крѣнѹӣ*, *ӣдѣ* и сл. облик *дѣме*: *ӣз-дѣме-сам* крѣнѹјо В, *ӣз-дѣме-сам* пошѣ Па, Бр, Ли, Год, Крњ.

256. Прилози за време.

а) Прилози придевског порекла:

зѹнски „зими“, *љѣцки* „лети“: *Зѹнски-се* тудѣн не-мѣже пасѣт од-водѣ Се. *Ка[д]-зѹнски* пѣну кѣше разгњѣчкѣ-се свѣ Па — *Зѹнски-[ј]*е онѹдѣн лѣ[п]ше одѣт нѣ-*љѣцки* Ду. Ту *љѣцки* прижѣгнѣ да-се-не-мѣже стѣт Ли. *Љѣцки-се* нѣ-Вир не-мѣже стојѣт о[д]-врѹћнѣ То.

нѣћно, *нѣшњо* „ноћу“; исп. и *дѣњо* (у вези *дѣњо* и-нѣ:њо): *Нѣћно* не-смѣ[ј]ѣм о[в]ѹдѣн сѣма прѣћ Со. Тѣшко-[ј]е тѣем Блѣгом одѣт *нѣћно* Крњ. Нѣјвише *нѣшњо* путѹ[ј]ѣ В. *Нѣшњо-[ј]*е пасѣ Ор — Нѣ[ј]е ни-ј-ѣка заклопѣјо ни-*дѣњо* ни-*нѣшњо* Бр. Вѣзда тѣчѣ проз-онѣ прѣзѣр ижна[т]-пѣтра и-*дѣњо* и-*нѣшњо* Па (иначе само *дѣњо*).

б) Прилози од предлога (заменице) и именице:

ӣдноћи „ноћу“, *ӣддне[в]и* „дању“ (начињено према *пѣноћи*): *Пѣдноћи-сам* пошѣ из-Бѣра Па. [Ј]ѣ-ли *ӣдноћи* наодѣла кѣша? Ду. Пѣће-ли *ӣдноћи*, мѣја? У — У-Вѣмерику-сам *ӣдноћи* рѣдѣјо, а-*ӣддне[в]и* снѣ Со. [Ј]ѣси-ли *ӣддне[в]и* пошѣ? Тр.

изѣдне[в]и „по виделу“: Пѣћемо дѣма *изѣдне[в]и* Ко. Бѣчѣћемо онѣ мрѣже *изѣдне[в]и* Се. Дошѣ-сам дѣма *изѣдне[в]и* Год. Оће-ли-се испѣћ тѣ кѣтѣ *изѣдне[в]и*? Ма.

¹) Због ове особине (*Гѣ*-се бѣти ш-њѣм? и сл.) потсмевају се становницима неких црмничких села; тако на пр. становнике Љимљана и Сотонића (а вероватно и других села у којима се чује *ге*) суседна села називају „*Гѣге* лѣнскѣ“, односно „*Гѣге* сотонѣцкѣ“. То ће вероватно и бити разлог што се *ге* нагло губи.

Ѹма (< у мах) „моментано“: Ѹма-га ўграби Бр. Ама тѵ бй Ѹма Год. Да-га Ѹма нѣ-уфати за-капѵт, ѵнѣше пѵ[д]нуг Се.

Исп. и ове примере у којима Ѹма значи „замало“: Ѹма-га дѵфати стапом пѵ-гла[в]и Ли. Ѹма-[j]е скапула (спасао се) да-се-не-удѵви Се.

сѸшрѵдѵн (поред сѸшрѵдѵн < съ утра днь; -ѵ- можда под утицајем одређеног придева или заменица о[в]ѵ, онѵ). Тѵ бй сѸшрѵдѵн кѵ[т]-сам-се врнѵјо с-планѵнѣ Ко. СѸшрѵдѵн бљѣше ѵблѵчно Бу. СѸшрѵдѵн ѵјтро дйго-се прйје зорѣ ГД.

о[н]дѵн (< онѣ днь), огдѵн (ређе) „прекосутра“: Бйћу дѵма сѸтра и-ј-о[н]дѵн Брч. Рѣкѵ-[j]е дѵн ондѵн Ов. Ѳ-ли дѵн ондѵн ѵ-Туње? Кру — Сорѵћу-ти (преораћу ти) огдѵн, ѵко-мѵгнѣм, онѵ Бра. Огдѵн-нѣмо бй[т]-зѵ[j]е[д]но Год.

в) Од предлога и прилога:

посѵд (< по съда) „отсада“; поред посѵд чује се по-негде и пѵсѵн, али само у обрту пѵсѵн-сега, пѵсѵн-сего: До-сѵ[д]-је тако бйло, а-пѵсѵ[д] да-[в]йдѵмо кѵко-нѣ бйт Бо. По-сѵд-му јѵ више нѣћу кѵтнѣга прѵга прйѣћ Се. Посѵд-му нйшта не-вљѣру[j]ѣм Ма. Посѵ[ш]-нѣ бйти дѵста здрѣлија смѵкѵѵа Ли. — Посѵн-сега-нѣ, бѵѵа-ми, бйги шнѣгѵ[в]ѵ Со. Мѵло-нѣ тѵплија дѵнѵ бйги пѵсѵн-сего Па.

пѵшѵдѵр (< по тѵгда же) „доцније“, „потом“: Јѵ мй-ш[л]ѵм да-[j]е-тѵ пѵшѵдѵр бйло Па. Одйјо-сам [j]ѣдан кѵмѵт пљѣшки пѵ-сам пѵшѵдѵр појѵѵ кобйлу Ли. Пѵшѵдѵр-га више нйѣсам глѣдѵ мѵиѣм[а] очѵма Се.

пѵшѵѣ[н], пѵшѵѣ (< по тлѣ, по слѣ) „после“: Мй-смо сѣћѣли на-[в]ѵлаг пѵ-[j]е пѵшѵѣ Вѵсо дошѵ Год. Пѵшѵѣ тѵгѵ рѣкѵ-са[м]-му и-ј-о-жѣни (= сем тога) Ли — Сѣћѣли-смо мѵло кѵ[т]-Крѵцуна пѵ-смо пѵшѵѣн пѵшли кѵ[д]-Мйрѵша Се — Пѵшѵѣ Божйѵна-су пасѵли нѵ-[в]ѵјску Бо. Ручѵ-сам кѵд-Јѵка и-тѵ бйјо сѣѣ до-пѵшѵѣ-пѵ[д]не Па.

ошкѵд „откако“ (ошкѵко је ређе): Ошкѵ[д]-је ѵн тѵн сѣѣ йдѣ лйѣпо Ор. Йма трй-мнѣсѣца ошкѵ[д]-је пасѵ на-Цѣ-тйѣ Брч. Ё[в]ѵ-већ гѵдина ошкѵ[д]-ми нй[j]е пйсѵ У. Йма-ли кѵлко ошкѵ[д]-је Јѵко пошѵ у-Аустрѵлију? ГД.

ка (< као < како) може такође имати слично значење: [j]еси донијо коју пџру *ка*-си-бијо (пошто си био, како си био) на-ту рабџту? В. А-да дџнесе-ли ко[j]у пџру *ка*-си-бијо у-Вамерику, чџче Па. Йма-ли мнџго *ка*-[j]е-отишџ? Год.

г) извесне нијансе у значењу према књижевном језику забележио сам у:

више „већ“: Треба-ло-би да-идџмо да-лежимо *више*, ако миш[л]јимо сџтра зорџм пу[т]-Цетџња Па. Валџ-би треба-ло *више* да-дџџе В. Олики вџ-би треба-ло *више* да-џре Се.

на[j]џриџе „први пут“: *Наџџриџе*-сам ка[в]у ко[д]-њџга пџјо Па. Тџ-сам *наџџриџе* у-Мџрка глџда Ли — (обично међутим *наџџриџе* значи „најпре“, дакле, исто што и у књижевном језику: *Наџџриџе* пџџи ко[т]-тџтка пџ-нџш-џнда ко[т]-сестрџ Ду. *Наџџриџе*-су џџга џзџли џ-[в]џјску Бр. *Наџџриџе*-нџ џн нџшто олашџнит (украсти) Се и сл.).

наџрџџед „надаље“: Од-Ива-ља-дне пџ-*наџрџџед* Со. Од-Бо-жџња пџ-свџ *наџрџџед* до-Ђурџе[в]а-днџ Се. Дџтор-нџ бит о[т]-сџтра пџ-*наџрџџед* свџки дџн нџ-Вџр Бр.

д) Необичнија образовања:

једанџк (< јџдљнџкџ) „смџста“: Чџн чџ, *једанџк* пџџџ тџмо Се. Пџшка пџџче, а-пџс *једанџк* на-стрџгу (врата на дво-ришту или ограђеном простору) Бра. Ка[т]-тџ каџа, *једанџк*-ми дџџџше нџ-памџт Мџрко[в]е рџџчи Ор. Обадџа-су [j]еде-нџџ дџшли Се.

чџс-џрџје, *чџс-џрџје* „што пре“: Ёла заврши тџ *чџс-џрџје*, мџја Год. Пџ-требно-је *чџс-џрџје* тџ учињџт Ду. Глџда да-дџ-џџш *чџс-џрџје* Брч.

мџлоџрџџед „мало пре“: *Мџлоџрџџед* бљџше тџн џјџк Пџвле То. *Мџлоџрџџед*-је пасџ нис-ту џлицу Ду.¹⁾

257. Прилози за начин:

а) Прилози од скамењених облика именица или придева:

¹⁾ Гласовне су природе отстапања у *џрџје*, *џрџје* (поред правилног *прџје* < прџџје, исп. тач. 33), *дџке* (< докле, исп. тач. 193а) и *ка* (< како, исп. више).

кѡми (< ном. синг. камы) има поред значења наведених у тач. 210в и значење „зло“ (у клетвама), затим „слабо“, „рђаво“ „једва“, „ништа“ и сл. (у сличним се значењима употребљава и *кѡм* и *кѡмено*): а) *кѡми* = „зло“: *Кѡми-т[ѣ] ѱ-дѡм¹⁾* В, Ду, Со, Ли, Год. *Кѡм-ти ѱ-дѡм* Ор, Па, Бр, Крњ. *Кѡми-тѣ ѱ-кљун²⁾* Брч, Бо. *Кѡми дѡ-ти-[ј]е* Бу. *Кѡми-му мајци* (у нарицању) У, Па, Год — б) „слабо“, „једва“: *Мѡга-ли дѡћ, Јѡнко?* *Кѡми-сам мѡгѡ, бѡго-ми В* — γ) „слабо“, „ништа“: *Кѡми-ће ѡн кѡме лѣпо учињѣг* Бр. *Кѡми ѡн штѡ-знѡ Со* — δ) „ништа“: *Рѡди-ли-ти штѡ син, Мѡрко?* *Кѡми ѣшта рабѡтѡ, не-бѡј-се* Па. *Кѡми студнѣ-је дочѣкала о[д]-њѣга* Др. *Нѣштя-ли нѣ-знѡш, кѡми-тѣ ѱ-глѡ[в]у* (тј. ништа немаш у глави) Па. *[Ј]ѣси-ли штѡ учинѣјо, Љубо?* *Кѡми-сам учинѣјо великѣ, дѡ-ми-[ј]е* (нека ми је) Бра. Исп. и *Ѣмѡш-[л]и штѡ изѣ[ст], Стѡне?* *Кѡми црнѣ, бѡго-ми* ГД, где је *кѡми* схваћено као ген. синг. промене на -и.

нѡѡоли, ѡѡоли (< на полы, вѣ полы): Пресѣци тѡ шѣ-пѡк *нѡѡоли* Бр. Подѣѣли *нѡѡоли* о[в]ѣ колѡч Бра. *Нѡѡоли-ми-[ј]е* милѣ онѣ ѣтѣћ од-онѣ ѣѡјкѣ Ли. *Дѡ-му-[ј]е цѣѣлѡ имѡње нѡѡоли* Брч — О[в]ѣ-[ј]е дѣјо *ѡѡоли* бѡљѣ нѣголи тѡ В. О[в]ѡ-је *ѡѡоли* мѡњѣ од-онѡгѡ Со. Зарѡдѣне *ѡѡоли* вѣше ѡко-рабѡтѡ сѡм Ов. (Сем тога се чује и *нѡѡола*, а *ѡѡола* је обичније од *ѡѡоли*: Преполѡ[в]-и-га *нѡѡола* Ко. О[в]ѣ-је *ѡѡола* бѡљѣ од-онѡгѡ У).

жљѣ (< зълѣ) „слабо“, „зло“: *Жљѣ* вѣдѣ Ду. *Жљѣ-ми-се свѣѣѡ тѡ твѡја рабѡгѡ* То. Валѡ-[ј]е *жљѣ* дочѣкѡ о[т]-тѣ снѡвѣ Се и сл. — Насупрот томе „добро“ не гласи никад **добрѣ* као што је то случај у неким другим зетским говорима³⁾).

1) Интересантно порекло овога израза објаснио је Д. Вушовић на једној седници Лингвистичког друштва у Београду коментаришући познате стихове из Горскога вијенца. У неким деловима Црне Горе постоји наине и данас обичај да жена којој изумру мушки чланови породице унесе у кућу камен. *Кѡми-ши ѱ-дѡм* значило је, дакле, првобитно: „семе ти се затрло“, а затим уопште „зло, несрећа у твоју кућу“.

2) Каже се ономе ко рђаво „слути“ (првобитно вероватно гаврану као птици злослутници).

3) Исп. Стевановић, о. с. 91.

у-жльѣ, у-жлѣ, у-злѣ „у зли час“, „по несрећи“; *у-дѣбрѣ* „у добри час“: *У-жльѣ-ћеш, мѣја, пѣђ, бѣго-ми* Па. *У-жльѣ за-тѣбе* Со. *А-да-ја* *у-жльѣ* не-збѣрим за-дрѣгу рабѣту Се — *У-жлѣ-ће* пѣћ В. *Ймак у-жлѣ* кутѣју котробанта (кријумчаренога дувана), ка[д]-дѣђѣше финаѣисти Па. *Тѣ-си бѣјо у-жлѣ?* Ли. *У-злѣ-[је]* пошѣ Год — *Ѐј[д]* учѣни тѣ *у-дѣбрѣ* Се. *Дѣје-ли у-дѣбрѣ?* В. *Тѣ-з* (ће си се) дѣгѣ *у-дѣбрѣ* йтрѣс у-првѣ кѣкѣте? Се.

б) Од скамењених облика парт. през.:

жмѣрѣ „жмурећи“, „жмурећки“: *Ја-би тѣ жмѣрѣ* погодѣјо Со. *Лѣѣпо-си-га стѣ[в]ијо, би-га-чѣг жмѣрѣ* нашѣ Па. *Жмѣрѣ-ћу-тѣ* уфѣтит Год.

зѣгонѣ, и[з]-зѣгонѣ „(скочити) затрчавши се“: *Скочѣјо-[је]* *зѣгонѣ* дѣсе[т]-нѣгѣ Брч *Зѣгонѣ-[је]* о[в]ѣ прескочѣјо Год. *Он зѣгонѣ, ала, на-њѣга* Ли — *Скѣчи и[з]-зѣгонѣ* петнѣс[т]-нѣгѣ Ма. *Прескочѣјо-сам и[з]-зѣгонѣ* онѣ потѣк Бр.

По угледу на овај прилог начињено је и:

зѣшркѣ, и[з]-зѣшркѣ (idem): *Зѣшркѣ* мѣже скочѣт пе[т]-мѣтѣра Ко. *И[з]-зѣшркѣ-га-[је]* бѣчијо двѣнѣс[т]-нѣгѣ Ли.

шрѣйѣ „(скочити) с места састављених стопала“: *Скочѣјо-[је]* *шрѣйѣ* ѣтолѣн дѣ[в]ћен Ли. *Ја-бик тѣ шрѣйѣ* прескочѣјо Се.

Сва три израза претстављају техничке термине при на-тецању. У другим се случајевима употребљавају облици који се слажу са књижевним језиком:

сѣо[ј]ѣћи, сѣо[ј]ѣћки, сѣо[ј]ѣћкѣ: *Дѣчѣ-а-га-[је]* *сѣо[ј]ѣћи* Год. *Удѣријо-сам-га једнѣм онѣко сѣо[ј]ѣћки* Се. *Цѣлѣ-сам нѣћи стѣ сѣо[ј]ѣћкѣ* В.

сѣдѣћи, сѣдѣћки, сѣдѣћкѣ (или, ређе, *сѣћѣћи . . .*): *Нашѣ-сам-га сѣдѣћи* Па. *Дѣ-с-обѣлимо сѣдѣћки* Се. *Свуља-сѣ сѣдѣћкѣ* нис-тѣ брѣѣг Бр. *Мѣ-се-бѣк ш-њѣм сѣћѣћки* обѣлѣјо (порвао) Крњ и сл.

в) Прилози сличног значења граде се чешће наставком *-ѣчкѣ, -ѣчки, -ѣчкѣ, -ѣчки*:

шрѣйѣчкѣ, шрѣйѣчки „трупе“: *Вала-би шрѣйѣчкѣ* на-њѣга скочѣјо кѣ[т]-се на[ј]ѣдѣм Па. *Трѣйѣчки-ћу-му на-мѣѣв* скочѣт (осветићу mv се) Се.

дубачкѣ, дубачки „дубећи“: Оста[в]ијо-га-[ј]е да-сто[ј]и дубачкѣ Па. Немѣ да-она бачва сто[ј]и дубачки Се; исп. и Стојаше прѣ[в]о у-дубац (у-дубак) Па.

колѣначки, колѣначкѣ (ређе): *Колѣначки-[ј]е* до-њѣга дошѣ Се. Пѣ-[ј]е пре[д]-њим *колѣначкѣ* Па.

Ретко је *снѣгачкѣ* „(бацити) с ноге“: *Снѣгачкѣ-сам-га* бѣ іа двѣс[т]-крѣкѣ Се.

Напомена. Спорадично (у Год и Ли) забележио сам и *сѣо[ј]јѣчкѣ, сѣдѣчкѣ (сѣћѣчкѣ)*: Ја пошѣ ко[д]-њѣга кѣ-ко[т]-чѣјка, а-ѣн *сѣдѣчкѣ* одго[в]ѣрѣ Ли и сл.

г) *-кѣ* и *-ки* јавља се напоредо и у другим прилозима:

пљѣшки, пљѣшкѣ (ређе): *О-ли пљѣшки* на-[В]ѣр? Ли. *Пљѣшки-сам* пошѣ из-Бѣра на-Цетѣње за-[ј]ѣдан дан То. У-мѣј-дан-сам љвѣк одијо *пљѣшки* на-Цетѣње В — *Пљѣшкѣ-сам* дошѣ ис-Подгѣрице Ко. Не-мѣгу вѣш[е] одѣт *пљѣшкѣ* Др.

чеѣворонѣшки, чеѣворонѣшкѣ: *О-ћу-те* ѣсту-да-ми *чеѣворонѣшки* пасѣш пре[к]о-прѣга Ор — До[в]укѣ-се *чеѣверо-нѣшкѣ* кѣ-пѣс Крњ.

ѣдѣрбушки, ѣдѣрбушкѣ: *Лежѣ ѣдѣрбушки* Ду — Дошу-нѣ-сам-се *ѣдѣрбушкѣ* Ма.

ѣѣчкѣ, нѣѣчкѣ (ређе *ѣѣчки, нѣѣчки*): *У-дари-га ѣѣчкѣ* Со. Штѣ обѣ[в]ѣш ту чарѣпу *нѣѣчкѣ, јѣда[н]* нѣ-бијо В. Обр-нѣјо-[ј]е јакѣтун *нѣѣчкѣ* Год. Обукѣ-[ј]е чарѣпе *нѣѣчкѣ* То — Удѣри-ћу-га [ј]еднѣм *ѣѣчки* Се.

д) Прилози незабележени у нашим речницима:

мѣшенице „мукте“: Зѣсто-га о[в]ѣ попѣ[в]и *мѣшенице* ѣју, кѣлко ѣједнѣ љѣћи Па (у осталим га селима нисам забележио).

ѣрѣѣљу (млет. ргориѣ) „просто-напросто“: *Прѣѣљу-сам-ти* рѣкѣ да-тѣмо нѣјдѣш В. *Прѣѣљу* нѣ знѣм штѣ-ћу Брч. *Прѣѣљу* не-мѣгу вљѣро[в]ѣ[д] да-[ј]е тѣ рѣкѣ Па. Ма-га-*ѣрѣѣљу* не-мѣгу разумљѣт штѣ збѣрѣ Др.

на-самѣшѣук, ѣо-самѣшѣуку. самѣшѣуком „(наћи нешто) пи-пајући у помрчини“: *На-самѣшѣук-је* погодѣјо Ли Нашѣ-сам тѣ *на-самѣшѣук* у-кѣћу Ду. Не-вѣћѣше-се прѣста прѣд-око, нѣ-сам *на-самѣшѣук* дошѣ Се Ту-се не-вѣћѣше вѣше нѣ-у-тѣкву, *ѣо-*

самдшук-сам-га набѣтѣ (напипао) Се — До[в]укѣ-сѣ *самдшук*-ком Год. Нй[је]-се виђело прѣста прѣд-око, нѣ-сам *самдшук*ом дошѣ Па.

найбддобију „слично“, „попут“ : Ја-сам глѣдѣ њѣшто *набддобију* тѣга Па. О[в]й-је чѣк *найбддобију* нашѣга Мѣрка Ма. Напра[ји]-ми [ј]ѣдно рѣло *найбддобију* онѣга твѣ[ј]ѣга Се.

наголо „готово“, „скоро“: Он долѣзи у-нас *наголо* свѣки дѣн Се. *Наголо*-[је] свѣки од-њйг барабѣр (тј. скоро сви су једнаки) Крѣ. О[в]ѣга љѣта *наголо* свѣки дрѣги дѣн нѣодни дѣжд Ли.

ђ) Забележени, али ређи прилози:

бѣрабѣр, *барабѣр* (< тур. *beraber*, исп. тач. 20 в) „једнако“, „исто тако“: Свршй-си тѣ *бѣрабѣр* кѣ-да-сам бй-јо тѣмо В. Тѣ-[је] *бѣрабѣр* кѣ-онѣ мѣја Па. *Барабѣр*-си фй-снйти (исти) брѣт Со. Волѣ[в]и йду *барабѣр* Ли. Мѣрко-је *барабѣр* кѣ-му-брѣт ГД. *Барабѣр* кѣ-да-ми-[је] глѣ[в]у посѣкѣ Се.

(*алѣ*) *белѣверси*, *белѣнйверси* (ретко) „ђаво те однео“ (исп. у Рјѣпнику ЈА *belaversum* < тур. *belaniversum* „да би дао белаја“): Ѡ, *белѣверси*, штѣ-ми тѣ ѣбѣли В. О[т]-тѣ рабѣтѣ алѣ *белѣверси* Се — Тѣ-ми с-наказом йдѣ (не полази ми за руком), алѣ *белѣверси*! Па — Алѣ-ти *белѣнйверси* Брч.

дѣјма (< тур. *dâimâ*) „непрекидно“, „стално“: Тѣ-[је] Мѣрко? *Дѣјма*-ти-је у-крѣму Со. Дѣ[је]-му *дѣјма* Ли. Нѣки нѣрѣд-би да-му-*дѣјма* и-дѣвйека дѣ[је]ш Се.

мѣка, *с-мѣкѣм* „мучно“, „тешко“: Дй[к]-се, ѣко-ти нй[је] *мѣка* да-вйдйш Бр. Донѣси-ми, нѣ[в]љѣста, [је]дну кѣчу [в]ѣдѣ, акѣ-ти нй-је *мѣка* ГД. *Мѣка*-ми-[је] дѣ-му-се мѣлйм Год. Бйк-му-се молй-јо за-онѣга кѣња нѣ-ми-је *мѣка* Па — Да-се-дѣш мѣло понѣт (померити) кѣлко-ти-[је] *с-мѣкѣм* (колико год да ти је тешко) Се.

смйром „у миру“: Ђѣде, учйни тѣ *смйром*, дѣ! У. Немѣже чѣк о[д]-њѣга *смйром* сѣђѣт Бо. Љѣ[п]шѣ-[је] тѣ *смйром* свршйт, нѣ ж-ђѣолима имѣ[т] пѣсла Ко.

чѣдо „много“: *Чѣдо* бѣлйѣсти-[је] тѣ чѣк прѣтрпй-јо Ли. Дѣни-јо-[је] тѣ *чѣдо* парѣ Тр. Ђѣма-[је] порѣса *чѣдо* бѣжѣ! Бр. Исп. и *Чѣдо*-о[д]-нѣрѣда-се бѣѣше скѣпйло на-покѣјѣње йтрѣс Ма.

мучно-[j]е „врло је тешко“: *Мучно-[j]е* тѠ учињѣт Па. *Мучно-ми-[j]е* пѠн тѠмо Кру. *Мучно-ће* Ѡн свршй[т] ту ра-бѠту Се.

познйјѣ, пожнйјѣ („доцније“ је непознато): *Јѧ-сам по-знйјѣ* усѣја нѠ-Ѡн Се. Можебйћу наћѧс *пожнйјѣ* дѠн с-Вйра Ду.

е) Необичније саграђени прилози:

прѠодѧвно, прѠодѧвна „врло давно“: Нйје тѠ тѧко *прѠо-дѧвно* бйло Брч. *Јѧ-се* тѠгѧ [д]лѧкѠм сѣћѧм, тѠ-[j]е бйло *прѠо-дѧвно* Бо. Пошѧ-[j]е дѧмно, *прѠодѧмно* Со. Исп. и Нй[j]е Мѧ-ра Малйшина тѧко *прѠодѧмнѧ* (сувише стара) жѣна Се.

изѠ[й]шйѣ „уопште“: Тѧмо-су сѣљѧни *изѠ[й]шйѣ* свй бо-гѧти Брч. *ИзѠ[й]шйѣ* мѠрѧ бй[т] тѧкѠ Ко. Поздрѧ[в]и-и свѣ *изѠ[й]шйѣ* Крњ.

шѣрѧко, шѣрѧко (тер ако) „ако, ако“ (одобравање): Нѧ-не, јѧ-ћу пѠн кѠд-Ѡвѧѧѧ. *Тѣрѧко*, сйне, *шѣрѧко* Ли. Бйјо-сам нѧ-[В]йр и-прѠдѧ онѠ зѣље. *Тѣрѧко*, мѠја, *шѣрѧко* Ма.

нѧсѧш „порѣбарке“, „на ивицу“ (исп. нѧсѧткѣ, нѧсѧтиѧѣ у сличном значењу): О[в]й кѧмен-си обрнѧју *нѧсѧш*, нѣће-ти вѧ-љѧт В. А-кѧко Ѡгрѧди Мѧрко кѧћу? Свй кѧмени *нѧсѧш* и-нѧ-[j]едну вѠду кѧ-зѧбѧчкѧ Ли. Исп. и *Нѧ-сѧш* кѧћѣ (на ивицу) удѧријо-[j]е чѣло То. Лежѧ-сам тѧко *на-сѧмй сѧш* од-Ѡдра двѧѧс[т]-й-четйри уре Бу.

[Ѡ]лѧкѠм „једва“: *Јѧ-се* тѠгѧ [Ѡ]лѧкѠм сѣћѧм, тѠ-[j]е бйло прѠо-дѧвно Бо. ДѠ[в]ѧти-га [Ѡ]лѧкѠм зѧ-нос Се. [Д]лѧкѠн-га-[j]е задйјо (додирнуо) у-вр њѣга Па. [Д]лѧкѠм-га зазрѣк нис-ту ѧлицу В.

кѧйљѣ „нимало“: Од-о[в]ѣ-двѧ зѧба ийѣсам нѠћѧс *кѧйљѣ* шнѧ нѧ-очи стѧ[в]ијо Па. Нѣћеш вѧлѧ да-ћѧѠљѣ *кѧйљѣ* попѧ-шйт од-о[в]Ѡгѧ штѠ-сам јѧ купйјо Се. Исп. и У-ту кѧћу нѣмѧ ни-*кѧйљѣ* сѠли Год.

ж) Мања отступања у облику претстављѧју:

зйшѠ (< за исто), поред *зйшѧ*: *ЗйшѠ-ти-га-[j]е* лйѣпо напрѧ[в]ијо Се. *ЗйшѠ* ће о[д]-њѣ бйти лйѣпѧ јѧва (чорба) Тр — *Зйшѧ-ти* кѧжѣм, избйћу-те, ѧко-ме не-послѧшаш Кру.

бѣсйресйѧна, бѣсйресйѧно (поред *нѣйресйѧно*): Трчѧ-[j]е двйѣ уре *бѣсйресйѧна* Бра. Цйѣлу-[j]е нѠн *бѣсйресйѧна* пѧ-дѧла кйша Год — *Јѧ-сѧ[м]-му бѣсйресйѧно* зборйјо Се.

снаўйравѣ, шнаўйравѣ „право“: Паса-[j]е о[в]ако *шнаўйравѣ* Па. Исп. и *ўйрā[в]*, *наўйрā[в]*: Ёно-га тāмо *ўйрā[в]* пу[т]-Пддгори Бу — Ќн-иѣаше *наўйрā[в]* мдста Ли. Вдзи *наўйрā[в]* нѣга Се.

насум, насумицѣ, посумицѣ „насумце“: *Насум*-сам тд рѣкѣ У. *Насум*-је дошѣ Со. Нйѣсам знāвā пѣт, нд-онāко *насум* и-погодй, бдго-ми Бу — Јā тд рѣкок *насумицѣ* и-погодйк Ма — Погодйк пѣт *посумицѣ* Се. *Посумицѣ*-сам одйжо цйѣлѣ ндн Ор. *Посумицѣ*-ти тд кāжѣм ГД.

нд[в]лāш, на[в]лашййшо, нд[в]лашййциѣ „намерно“: Тд-си тй *нд[в]лāш* учинйжо То — *На[в]лашййшо*-је пошѣ да-ми-поарā онй збйжо Ли. Удāрижо-си-ме *на[в]лашййшо* Год — *Нд[в]лашййциѣ*-му-[j]е тд рѣкѣ, тѣке да-бāчй спйцу мѣжу-нйма Се.

другојѣче (реѣе *дрѣкче*): Слѣшā, чдче, *другојѣче* не-мдже бй[т] нйкāко Па. Ни-јā нѣ-биг *другојѣче* учинйжо Год. Вдлā-ли-му ш-нйим дли сѣ-мнм, *другојѣче* не-мдже бйг В — Нѣка прд[в]ā тѣ рабдту пā-ѣе-пдслиѣ *дрѣкче* зборйт Се.

з) Мања отступања у значењу:

зѣфāјду не значи само „залуду“ као што је забележено код Вука, него, иако реѣе, и „на корист“ (исп. тур. *faıda* = корист): а) Пошѣ-[j]е тāмо, āко-бѣде штд-*зѣфāјду* Ли. *Зѣфāјду*-[j]е чу[в]ā онѣ кдзе Се — б) Мозй-га, ма-*зѣфāјду* В. Рѣкѣ-са[м]-му *зѣфāјду*, ма-не-вљѣру[j]ѣм да-ѣе-нйшта бйт Бо. Тражйжо-сам-га свѣје-куѣе (свуда) и-свѣ *зѣфāјду* Па. Ни-*зѣфāјду* ни-зā-плātu Ли.

кā (< као < како) „као што“ у релативном значењу: Учйни *кā*-си-наўмижо Бр (поред *као шйшо*, *како*: Ќ-л[и] учй-нѣт *кā шйшо*-смо рѣкли? Брч. Учйни *кāко*-ти кāжѣм Ду.

258. И употреба партикула уз прилоге је много чешћа него у књижевном језику.

I Прилози за место.

Покретно *е*: *свѣј* Ор, ГД, Со, Се — *свѣје* В, Па, Брч, Ли;

-н, -на, -нак, -нака, -наке: *д[в]ѣ* В, Ор, Ко, Бу, Се, *днѣ* Ов, Ду, Брч, Со, Ли, Крй, *д[в]де* В, Бр, Год, Ли, *свѣје* В, Па, Брч, Ли — *д[в]ѣен* В, Брч, Ли, Год, *д[в]ѣен* Па,

Ду, Год, Крњ, *ѡ[в]ден* В, Па, То, Ли, Год, Др, *ѡ[в]дѣн* У, Ко, Брч, Ли, Се, *ѡнѣн* Тр, Ма, Се, *ѡндѣн* Па, *ѡнѡѣн* Ов, Брч, Се, *ѡнѡдѣн* В, *ѡнѡѣн* Год, *ѡнѡден* Ли — *ѡ[в]ѣна* Ор, Ду, Со, Др, *ѡ[в]ѣна* В, Бр, Ли, *ѡ[в]дѣна* То, Се, *ѡнѣна* Др, *ѡнѡѣна* ГД, *ѡнѡдѣна* Ли, *ѡшоѣна* В — *ѡ[в]ѣнак* Ли, Крњ, *ѡ[в]ѣнак* У, Со, *ѡ[в]дѣнак* Ко — *ѡ[в]ѣнака* В, Кру, Брч, Со, Ли, *ѡ[в]ѣнака* Па, То, Се, *ѡ[в]дѣнака* Ор, Бу, Год, *ѡ[в]дѣнака* Ор, Па, Бр, Се — *ѡ[в]дѣнака* Год — *ѡ[в]ѣнаке* Ли;

-н, -на, -нака, *нака*: *шѹ* В, Брч, Бу, Се, *шѹн* Ор, Ма, Крњ, *шѹна* Ду, Год, *шѹнака* Ов, Ли, *шѹнака* Год.

II Прилози за п р а в а ц.

Покретно -а, -е: *ошѹд* В, Ду, Со, Ли, *нѹкуд* Бр, Ли, *озѡд* То, Бу, *кѹѣ* Ор, Брч, ГД, *нѹкуѣ* В, Ду, Ли, Се — *ошѹда* Па, *нѹкуда* В, Па, Брч, Год, *озѡда* Бра, Ко, Ма, Се — *кѹѣ* Бр, Ли, *нѹкуѣ* В, Со;

-н, -на: *ѡѡ[в]ѣ* Кру, То, Бу, Крњ, *ѡѡнѣ* Ов, Брч, Ли, *ѡнѡѣ* Па, *ѡнѡде* Ли — *ѡѡ[в]ѣн* В, Бу, Ли, *ѡѡ[в]ден* Ду, *ѡѡнѣн* Ов, Бр, Год, *ѡѡнден* Брч, *ѡѡѡ[в]ѣн* Ли, *ѡшо[в]ѣн* Ли — *ѡѡ[в]ѣна* У, ГД, *ѡѡнѣна* Ду, Се;

-н, -на, -нако: *кѹдѹѣн* В, Па, Бо, *ѡ[в]ѹдѹѣн* Ов, Ду, Др *шѹдѹѣн* У, Бр, Ма, *ѡнѹдѹѣн* В, Ду, Бр, Се — *кѹдѹѣна* Брч, Ли, *ѡ[в]ѹдѹѣна* Кру, Год, *шѹдѹѣна* Ко, Ли, *ѡнѹдѹѣна* Ов, Бо — *шѹдѹѣнако* В;

н: *ѡклѣ* Со, Ли, *ѡѡклѣ* Ов, Ма, *ѡшолаѣ* Кру, Ли, Ма, *ѡшолѣ* Брч, Год, *ѡѡшлѣ* Год, *ѡшолѣ* Ли — *ѡклѣн* В, Год Ма, Др, *ѡѡклѣн* У, Па, Бр, Се, *ѡѡшлѣн* Со, *ѡѡшолѣн* В, Брч, Год, *ѡшлѣн* В, Ду, Со, Др, *ѡшолѣн* В, Ко, Бр, Се — *ѡѡшолѣн* Па, Ли, *ѡшолѣн* Ду (исп. и *ѡшолѣ* Па);

-н, -на, -нака, -наке: *ѡѡѡ[в]лѣн* В, Па, Ли, Се, Ду, Ли, *ѡѡ[в]лѣн* В, Па, Ли, исп. и *ѡѡѡ[в]лѣн* Ли, *ѡѡ[в]лѣн* Па, Ли, В — *ѡѡ[в]лена* Бр, Год — *ѡѡ[в]ленака* Со — *ѡѡ[в]ленаке* Год.

III Прилози за в р е м е.

Покретни вокали: *сѣѹ* (обично), *сѣда* В, Па, Брч, Бо, Др, *сѣда* Бр, Ли — *ѡнѡмадне* Ор, Ду, Ли, Се, *ѡнѡмадна* В,

Па, Ма, Год, ондмадна Бр — најирйѣд У, Тр, ГД, Бо, Крњ, најирйѣда Кру, Ли — увѣж (обично), увѣжа Ор, Ли, Ма;

-н, -на: иѣше Бра, То, Ма, Год, иѣше Ко, Па, иѣсле Бо¹⁾ — иѣшен Ов, Брч, ГД, Се, иѣшен Ор, иѣшен Ли — иѣшена Па, Ли;

-к: ланѣ В, Тр, Бу, Др, ондманѣ В, Бра, Со, Крњ, ланѣк Бр, Ли, Се, ондманѣк У, Брч, ГД —

-ко, -ка, -чко: (сѣд, сѣда, сѣда), сѣдако В, Ко, Бу, сѣдако У, Ду, сѣдака Год, сѣдачко Бра, Со;

-р, -ра, -рака, -рако, -рака, -раке: шѣдѣр (исп. тѣ-да, Ор, Ко, Бу, Год, шѣдѣр ГД, шѣдѣр Ов, Брч, шѣдѣр В, Брч, Со, Крњ, о[в]ѣдѣр В, Па, Бр, Се, Ду — шѣдѣра В, Бра, Бр, Бо — шѣдѣрака Па, Ли — шѣдѣрако Брч — шѣдѣрака Се — шѣдѣраке Год — шѣдѣраке Се.

-р, -ра, -рака, -н: [j]учѣ (исп. вѣчера) Ов, Па, Бу, [j]учѣр В, ГД, Бр, Брч, [j]учѣра У, То, Ма, Крњ, [j]учѣрака Ко, Се, јучѣн Ли;

-д: иѣшлѣд В, Па, Бр, иѣслѣд В, Брч (поред иѣшлѣ Ду, иѣслѣ ГД, Со, Се)¹⁾ —

Напомена 1. Другачије (аналогично према дѣн) треба објаснити -н у вѣздѣн Ду, Брч, Ма, Ли (поред вѣзда В, Ор, ГД, Бо, Се).

Напомена 2. Прилози о[в]ѣмо, шѣмо, онѣмо, кѣмо су непознати са партикулама.

IV. Прилози за начин.

-а, -ака, -ако, -ака, -аке: ијѣиѣш < *о-петѣ (обично), ијѣиѣша Со, Ли, ијѣиѣшака Ли, ијѣиѣшако В, ијѣиѣшака Год, ијѣиѣшаке Се.

-е, -м: бѣре (исп. перс. bāri) В, Па, Год, Др, бѣрем Бра, Ду (поред тога чује се и бѣр).

Напомена 1. Губљење -ш је обично у ијѣиѣш[ш] Бра, Па, Бр, Год и ијѣиѣш[ш] В, Ду, Ли, Др (< *ошче).

¹⁾ После, иошле (са кратким љ-ом) одговара добро прилогу иошле и екавском и икавском облику тога прилога (иосле, иосли са кратким е односно и), исп. Škarić, Rad Jugosl. Akad. 229, стр. 210 напомена.

¹⁾ О различним покушајима да се објасни -д исп. Škarić, о. с. 218—219. (Оно је уосталом могло доћи и аналогично према најирйѣд).

Напомена 2. О *гдђ, гдд, гдј* (когдђ, куђгдђ, ка[д]гдђ и сл.) исп. тач. 70.

Предлози

259. Овде ћу говорити само о оним предлозима — а то важи и за свезице — који су књижевном језику непознати или се од њих разликују по облику (о разликама у њиховој употреби исп. Синтаксу).

а) Предлози необичнијег облика :

џрдћу, сџрдћу „против“, „насупрот“, „према“: Ушйтац *ка-ођен*, а-*џрдћу-њѣга* Лаштик Па. Љубо *седй*, а-*џрдћу-њѣга* онй шардв Бо — *Сеђаше сџрдћу-мѣне* Ли. Лйѣпа-[ј]е, ама бдго-ми нй[ј]е *сџрдћу-њѣга* В.

су (поред *с*) употребљава се уз чйм (штд), показне заменице, бројеве, прилоге за количину мало, мндго, толико и сл.): *Су-чйн-си* о[в]д напра[в]ијо, чдче? Ор. [Ј]ѣси-га имала *сџ-шйшо* чдстйт? Тр — Очйсти руке *су-овдм* ркиндм (исцепана чиста хаљина) Ма. *Су-[ов]дм* женд[м]-му-[ј]е сйгурно йћ *каш-чдјком* Ду. Нд бдји задо[в]ољан *су-овйем* што-ймаш Год. Огрни-се *су-шйем* гуњом, студно-[ј]е То. *Су-шдм* вјјскдн-се великѧ *зѣмља* мдј[е] осво[ј]йт Брч. *Су-онйема* вйлама-га-[ј]е убдјо *у-ногу* Со — Ноћаш-ће-ми ддђ зѣт *су-јдј-два* пријатѣља Крњ. Дошѧ-[ј]е *су-два-џрй* мднка до-мѣне Бр. *Сџ-џрй* ильѧде дйнарѧ мдже чдѧк напра[в]йт *џбѧ* о[в]йћен Бра. *Су-десџйну* љућй ддђе прѣсѣдник ноћѧс *у-село* Ма — Та-ти чдѧк мдже пасѧт *су-мдло* пѧрѧ кољко й[ј]едан То. *Су-мндго* гд-дйнѧ-се не-мдже одйт пд-свйѣту ГД. *Су-шолйко-се* пѧрѧ нй[ј]е мдгло купй[т] нйшта Ко.

Исп. и Пѣро и-Вѧсо ймају нѣђе *сџблйзу* гддйнѧ У. Та-[ј]е његд[в]ѧ рабдта *сџблйзу* с-онд[м] мдјом Се.

ос[в]йн (< *освѣнь*) „сем“ сачувано је у стајаћем изразу *ос[в]йн-крсйѧ*: *Ос[в]йн-крсйѧ* *ка-чѣльѧде* (каже се за паметну животињу) В, Ли. *У-пра[к]ца-[ј]е освйн-крсйѧ* свѣ *ка-у-чѣльѧде*

1) Исп. Вушовић, *Прилози џроучавању Њѣгошева језика* 60; тамо је наведено и вероватно објашњење овог појава: напоредност *с-* и *су-* у изразима као *с-кобйши се* : *су-кобйши се* довело је до самосталне употребе *су* и као предлога (остаје међутим необјашњено његово ограничавање на одређене фразе).

Па. Исп. и необичније примере: *Освѣн-ѿебе* и-кѣста чѣснога Бр. *Освѣн-твѣ[ј]*ѣга образа (не додирује твоју част) Се. (Иначе се употребљава искључиво *осим*: *Дођѣше свѣ ѿси[м]* Мѣрка В и сл.).

б) Неколико предлога је сложено са *с-* (*из-*):

скрѣ[ј], *ѿскрѣ[ј]*: *Изѿјо-ми-[ј]*е свѣ *скрѣј-погѣчѣ* (= околу) Ли. *Донѣси-ми* цапицу (трнокоп) *скрѣј-винѣгѣра* (= са краја) Бр — *Јѣдва-сам* до[в]укѣ о[в]ѣ *дѣѣте* *искрѣ-онѣзија* гѣбѣлѣ (из циганских черги) Бра. *Искрѣ-тѣчка* до-у-нѣс *ѿмѣ* стѣ-крѣкѣ (= од точка) Бу. *Пѣтар-Мѣћо[в]* *искрѣ-поља* (који живи на крају поља) Ли. *Дошѣ-ми-[ј]*е пѣбратим *искрѣ-Вѣра* (из близине Вира) ГД.

сѣѣред „поред“, *ѿсѣѣред* „упоредо“, *нѣсѣѣред* „насупрот“: *Сѣѣре[ѣ]*-нѣга-се отворијо [ј]ѣдан грѣб Ду — Војници-се постро-[ј]ѣли [ј]ѣдан *ѿсѣѣре[ѣ]* дрѣгѣга Ли — Гѣране стојѣу *кѣ-ѣћѣн*, а *нѣсѣѣре[ѣ]*-нѣ *сѣѣѣра* Па.

сѣѣрѣм „према“ (ретко): *Сѣѣра[н]*-нѣга *сѣѣѣше* Мѣрко Па. Нѣ[ј]е онѣ жѣна *сѣѣра[н]*-нѣга Се.

Исп. и ниже поменуто *сѣѣрѣј*.

в) Фонетске су природе отступања у предлозима:

ѿрѣѣ (ређе *ѿрѣѣко*, исп. тач. 198): *Прѣѣ-Морѣчѣ* свѣ (= све је) другојѣче Па. У-Глѣи-Дѣ-се *ѿдѣ* *ѿрѣѣ-Скѣлѣ* Бѣко-*[в]*ичкѣ Ду. *Пошѣ-[је]* пу[г]-Комѣрна *ѿрѣѣ-Туѣѣ* Па. Многѣ-ли-сам *ѿрѣѣ-мѣ[ј]*е глѣвѣ пребѣчѣјо Се и сл.

ѿрѣѣ[ѣ] „кроз“ (< прѣѣ + кроз): Пѣса *ѿро[с]*-Цѣнѣ Гѣру глѣс Со. Свѣки-се дѣи про[в]укѣ[ј]ѣ *ѿро*-тѣ ломѣне пѣ-му-нѣ-кѣ[д] нѣшта не-дурѣ Бу. Прѣ[в]уче-се онѣ змѣја *ѿро*-о[в]ѣ кѣрши и-нѣѣде онѣмо пу[г]-Мѣрка Ор. Отаѣѣ-[ј]е да-би-се-про[в]укѣ *ѿро*-иглѣнѣ ѣши Се. Пѣсѣ-[ј]е *ѿрѣѣ*-гору В. Пѣса с-кѣѣнем *ѿро*-вѣрош Бѣ. Прѣму[в]ѣ-се чѣѣк *ѿро*-ону пѣѣцу Бр. Ајде прѣѣни-се мѣло *ѿро*ѣ-село ГД.

рѣ[ј], *зѣрѣј*, *ѿѣрѣј* итд. (ређе *рѣди*)¹⁾: Свѣѣѣ[ј]у-се *рѣ[ј]*-еднѣ ѣвѣѣ Ко. Нѣ-би тѣ учинѣјо *рѣ[ј]*-душѣ, ја-мнѣм Бр. По-бѣше-се *ѿѣрѣј*-онѣ ѣѣкѣ Мѣрка-Мѣло[в]ѣ Па. Учѣни тѣ *зѣрѣј*-

¹⁾ Исп. тач. 189. Тамо наведеном објашњењу о пореклу *ј* (*рѣд-нѣга* > *рѣ-нѣга* *рѣ-ј-нѣга*) додао бих још једно које ми се чини вероватнијим: *рѣди* > *рѣ* којему је затим додата партикула *ј*.

мене Бо. *Сѣбра[ј]* чѣга-си долѣзијо? В — *Ради-њѣ-[ј]*е пошѣ ѱ-свѣт Тр. *Зѣради* Рѣста свѣђа-сам-се у-Анадолију Ли. *Мѣкар ѱорѣди-шалѣ* пѣбијо-би-се с-тѣбѣм Бу итд.

Свезице

260. Ни у свезицама не показује црмнички говор нека нарочита отступања.

а) Свезице необичнијег облика:

ѣре „јер“ („да“): Извѣди-ми тѣ сѣћ (суд од цинка) водѣ, *ѣре-[ј]*ѣ нѣмѣн кѣ[т] сѣд Ду. Пѣћ и-ти тѣмо, *ѣре-[ј]*ѣ дѣу В. Ма-ко овѣ бѣ, фѣла бѣгу? Јѣ-би рѣкѣ *ѣре-су* Дѣпиљѣни Па. Рѣкоше-ми *ѣре-си-се* вѣрѣјо Ко. Пѣћи ти на-пѣшту, *ѣре-ћу* јѣ пѣжно дѣћ Ор.

ѣрбо (ређе) „јер“: Јѣ мѣш[л]ѣм бѣће нѣјбоље да-бѣдемо мѣрни, *ѣрбо* знѣш лѣѣпо кѣко-[ј]е данѣс вѣрѣме Ли. Дѣ-му-[ј]ѣ, *ѣрбо-га-[ј]*е познѣвѣ ко[ј]ѣ [ј]е чѣѣк Др.

ѣ „јер“: Нѣћу одѣ[т] нѣ-Вѣр данѣс, *ѣ-сам* слѣб нѣшто Бр. Нѣћу-му зѣсго вѣше рѣѣчи пѣшнѣт, *ѣ-са[м]-му* за-тѣ дѣста збор-рѣјо, не-бѣј-се У. [Ј]ѣси-л Мѣрку зборѣјо, *ѣ-је* стрѣко долѣ-зијо? В —

ѣле „јер“: Нѣје на-нѣга нѣкаквѣ мѣћѣ пѣдѣло, *ѣле-сам-га*, знѣш, чѣтири пѣ[т] кропѣјо Год. Да-покажѣ свѣкѣме *ѣле-те-се* не-бо[ј]ѣ Со. Јѣ-сан тѣ каза, *ѣле-сам-га* знѣвѣ ко[ј]ѣ ду[в]ѣн пѣшѣ (тј. каквог је карактера) Се.

ѣ[ј]ѣ „ѣда“: Примѣкѣ-сѣ при-онѣја мѣѣѣ. (тешки чекић за бушење камена) *ѣ[ј]ѣ-би* нѣкѣу закучѣјо Па. Пѣћ: нѣ-Вѣр *ѣја-би* вѣдијо онѣгѣ чѣјка Се.

ѣ[и] „или“: Дѣћи сѣтра ко[д]-мѣне *ѣ-ти ѣ* ѣна Мѣ. Нѣћемо-се дѣбо[ј]ѣца тудѣен шѣгѣ[т], нѣ-ѣли ти *ѣли* јѣ Се.

ѣѣко (< но акѣ) „сем“: Нѣмѣш рѣшта ш-нѣм зборѣг, *нѣко* да-лѣмѣш гла[в]у Брч. Нѣћу тѣ купѣ[в]ѣт *нѣко* да-бѣѣам пѣре Се.

нѣ „него“: Тѣјо-сам продѣт ѣ[в]ѣгѣ вѣла, *нѣ-сам-се* бѣјѣ е-нѣћу мѣћ дѣрѣгога купѣ[т] на-прољѣће Бо. Кѣзѣ-би-ти, *нѣ-се* не-мѣгу сѣтѣ[т] сѣд Ко. Купѣјо-бик [ј]ѣдне ѣпанчѣпе, *нѣ-нѣмѣн* сѣла[д] да ѣѣѣѣи у-мѣј тобѣѣѣ Се.

б) Свезице странаго порекла:

ѐма (< арап. *emta*) = „ама“, „ма“: Дѣзѧ-би-се, *ѐма* не-мѡгу о[д]-ногѣ Бра. Дошѧ-би, *ѐма* не-мѡгу, чѡче, од-онѣја ѣа-волија кѡзѧ нѣкуѣ крочит Па. *ѐма* нѣну више нѣка[д] нѣ-кога послѣшат за-ту рабѡту Ли.

јѧ (< тур. *ja*, ретко) = „или“: Нѣко[ј]ѣ мѡра одѣт од-вѧс дво[ј]ѣцѣ, *ја*-тѣ *ја*-ѡна Па. *Јѧ*-л тѧко *јѧ*-л о[в]ѧко, дрѣкче не-мѡже бѣт В.

Глаголи

261. Презент.

а) Поред *мѡгу*, [*л*]ѡћу имају наставак *-ју* у 1 л. јд. још и: *вѣљу* В, Па, Ду, Год, Ли, Се, *вельу* Крњ, Др — *вићу* В, Бра, Па, Бу, Бо, Ма, Крњ (али се чује и *велѣм* Брч, Па, Ли, *видѣм* В, Бр, ГД); у *завићу*, које је доста ретко, обичнији је наставак *-им*).

б) У значењу 2 л. през. „можеш“ и „хоћеш“ употребљавају се обично облици старог конјунктива *мѡж*, *мѡш* (*-ш* можда према *мѡжеш*, исп. тач. 198) и *ѡ* (< *хоћ*):

Мѡж-[л]и тѡ носѣт ? В. *Мѡш*-[л]и-дѡн ? Полѧко, мѡја, бѡго-ми Брч. Зѧбога, Брѧнко, кѧко тѡ *мѡш* свѣ научѣт ? Па итд.

Ѡ-ли долѧзит по-[в]ечѣри ? Со. Ѡ-ли тѡ ѣзѣт по-ту циѣ-ну ? Бр. Ѡ-л[и] одѣт наћѧс нѧ-оро ? Ду. Ѡ-ли-ми закрѣпѣ[т] ту црѣвљу ? Се. Ѡ-ли-ми писѧт кѧ[т] пѡћеш у-Бијѡград ? Па итд.

Поред: Рѣци-ми нѧчисто, *мѡжеш*-[л]и тѡ учињѣт — *Ѡнеш*-[л]и дѡћи ? В и сл.

Напомена. У Па и Се — у осталим их селима нисам могао утврдити — забележио сам интересантне облике 1 л. синг. през. *вићук* и *вельук* : *Вићук* лѣпо бѣше мѣка на-нѣкога ѣтрѡс, нѡ-сѣди мѣрно Па. Мѧк-се ѡтолан, *вельук*-ли-ти! Се.

262. Императив.

а) Глаголи *вићетѣ* и *јѣстѣ* сачували су облике атематског императива, али по правилу са тематским наставком *-и*¹⁾:

¹⁾ Облици без *-и* не морају бити стари, исп. ниже.

виђи В, Ор, Брч, Ма, ГД, Бо, Се, *виђ* Бр, Год, *виђише* Ов, Бу, Се, *виђише* Ко, Ма, Ли — *јѣђи* Ов, Бра, Ко, Ли, Др, *јѣђ* У, Ма, *јѣђише* В, То, Ли, *јѣђише* Па, Бу.

(Поред ових чују се и облици *виђи*, *јѣђи*, *виђше*, *јѣђше* и сл., али су много ређи).

б) О наставку *ј* изнето је у тач. 114—116 да се иза *и* и *е* губи фонетским путем (*уби*, *иригрѣ* : *убише*, *иригрѣше*), а да је иза других вокала губљење обично само код оних глагола код којих се у презенту јавља контракција (*да*, *даше*), док се код осталих *-ј* по правилу чува (*не-бѣј-се*, *ку-ијуше*).

в) Као што сам већ поменуо (исп. стр. 68), губи се *-и* у императиву сразмерно ретко :

бљѣж дѣма! Ду, *муч*, *ѣ-ли!* В, Се, Па, *учи*-ми тѣ! Брч, Ли, *осидав* тѣ тун! Бр (али *ста[в]и*, *ста[в]ите*), *ди*-к-се Со, *држ* У, *донѣс-ми* тѣ Крњ —

мучише! Год, *замѣлише-га!* Ор, *иомѣлише-се* бѣгу! Бра (али *мѣли*, *мѣлите*), *ѣше* (поред *ѣдите*) Па, *идише* брже! Па, *идјше* онамо! В, Год, Крњ, *наирѣфше* тѣ! Па (поред *нап[р]а[в]и* тѣ), *осидавше* Др, *мѣкше-се* Бр, *дршише* Бо, *учише* Ко.

Према мом материјалу изгледало би, дакле, да се *-и* губи првенствено у одређеним сталним формулама.¹⁾

г) Од познатих речца за појачавање императива употребљава се *ѣде* и *ѣла* (< осм. *најде* „напред“, односно < новогрч. *ελα* „дођи“) које, употребљене уз 1 или 2 лице множине, могу добити наставке императива: *ѣдемо* (*ѣјмо*), *ѣдеше* (обично *ѣјше*) — *ѣламо*, *ѣлаше*. Свим овим облицима може се сем тога додати и партикула *дѣ*: *ѣде-дѣ*, *ѣдемо-дѣ*, *ѣла-дѣ* и сл.:

ѣде-се, *бѣга-ти*, *прѣђи* тѣ *рабѣтѣ* Ли. *ѣдемо*, *жѣно*, *ѣко-неж* да-*идѣмо* већ-пу[т]-тѣга *Ви*ра Па. *ѣјмо*, *љу*ди, *ѣко-сте* вѣлни, да-*нако[н]чамо* онѣ *крш* Со. *ѣјше*, *мѣја*, *ѣјше* да-*донѣсѣте* по-[*ј*]*ѣ[д]ну* бѣлу *листа* Ко и сл.

ѣла, *чѣче*, *ѣла*, *послуша-га*, *бѣље-не-ти* бѣт В. *ѣламо* да-*му-ошѣжбѣмо* (окомишамо) тѣ *јѣде* Ду. *ѣчите-ли*, *ѣцео?*

¹⁾ Не помињем овде случајеве у којима се *-и* губи испред вокала, дакле фонетским путем.

Ўчймо, стрйко, бѡго-ми. *Ёлаше*, мѡја, *ёлаше*, ваљаће-[в]и тѡ Брч и сл.

Ѐде-дѣ да-ижнѣсѣмо онѡ мѡло гнѡја Па. *Ѐдемо-дѣ* свй за[ј]едно Се. *Ёла-дѣ*, послуша-ме, нѣне-ти бй[д] гѡре Бр. *Ёлаше-дѣ* да-вйдйте Ор и сл.

Напомена. О *глѣ[ј]а[ј]*, *поглѣ[ј]а[ј]ше*, *пруглѣ[ј]а[ј]* и сл. исп. тач. 198.

263. Имперфекат

се гради као у књижевном језику (исп. Белић, *Грамаѡика* за III разр. 61):

I. *звѡсмо-га* Па, *бривѡше-се* Год, *куйѡ[в]ак* Тр, *гладѡ-[в]ѡше* Кру, *ййсѡмо* Ма, *йѡсѡше* Др, *копѡк* В, *глѣдѡсѡше* Ко, *оржѡсмо* Ду, *врйшѡше* Бр итд.

II. *кријѡсмо-се* Брч, *ййјѡше* Ли, *смијѡше-се* Се, *не-умй-јѡсмо* ГД итд.

III. *гѡњѡше-ме* Брч, *вйћѡсмо* В, *шѡнѡк* Ор, *гйњѡсмо* Со итд.

а) Неки глаголи VII и VIII врсте имају поред обичног наставка *јѡх* и наставак *цјѡх*:

дубйјѡше Ко, *дубљак* Се, *дубљасмо* Ов — *грмйјѡше* Бр, *грмљѡше* Па, *грмљау* Бра — *желйјѡк* ГД, *желйјѡсѡше* Ли, *желѡше* Со, *желѡсмо* Ли, *желљау* Бу — *жйвйјѡсмо* Год, *жйвљѡк* У, *жйвљѡу* Кру — *леййјѡше* Брч, *лећѡк* Ду, *лећѡсмо* В — *седйјѡше* Тр, *седйјау* Ма, *сећѡк* Год, *сећѡсмо* Па, *сећѡсѡше* То — *шрейййјѡше* Со, *шрейћѡк* Крњ, *шрейћѡше* Ду — *шрубйјѡк* Бу, *шрубљаше* Др, *шрубљау* Со — *врйшййјѡше* Брч, *врйшййјау* Се, *врйшћѡк* Ор, *врйшѡше* Бо, *врйшћѡше* Ор — *звѣчйјѡше* Др, *звѣѡше* В, *звѣѡу* Па.

б) Код глагола VII и VIII врсте јавља се испред наставка *ѡх* по правилу јотовани сугласник (исп. *жйвљѡсмо* Се, *шр-пљѡсѡше* Ко, *кйћѡу* Па, *лећѡх* Ли, *мўнѡше* ГД, *крићѡсмо* Брч, *вѡћѡше* Ор, *мйшљѡк* Бо, *мѡљасмо* Ду, *фѡљаше-се* Крњ итд.). Код глагола са основом на *с*, *з* бележно сам међутим — под утицајем осталих облика — нејотоване сугласнике¹⁾:

вѡѡше Кру, *вѡѡсмо* Ма, *извѡѡк* Брч — *долѡѡсмо* Тр, *долѡѡу* Се, *пѡрлѡѡше* Бу, *улѡѡсмо* Год, *улѡѡсѡше* Ма —

¹⁾ Исп. Maretić, *Gramatika i stilistika*, II издање, 226.

кѡсак Се, кѡсаше Па, кѡсасмо Со, кѡсау Ор — нѡсак То, нѡсасмо Ли донѡсак В, донѡсаше Ду, донѡсасмо ГД, донѡсау Бра изнѡсак У, изнѡсаше В, изнѡсау ГД, ундсак Ов, ундсасмо Бо, ундсау Крњ, иренѡсаше Па, иренѡсасмо Ко, иренѡсау Брч — ирдсаше Брч, ирdsaу Ма — гѡзак Ли, гѡзасмо В, гѡзасше-ли? Год и сл.

Код неких се глагола поред наставка *ијах* јавља, иако ређе, и наставак *ах*, а само изузетно и *-јах*:

ијасјау краве В, Па, *ијасау* краве Со, Брч, *ијашак* ђвце Се — *ијрѡсјау* Бр, *ијрѡсјау* У, *ијрѡсак*, Ор, *ијрѡсаше* Крњ, *ијрѡсасмо* Се — *грѡзјау* У, *грѡзаше* В, *грѡзјах* Год (необично) — *мѡзјау* Ов, *мѡзаше* Бо, *мѡзасмо* Брч —

Ређе је *-ах* (поред обичног *-ијах*, *-јах*) у:

илѡшјау Ко, *илѡшјау* Год, *илѡсасмо* Кру, *илѡшаше* котар (необично) Ду — *скубјау* тра[в]у Бра. *скубљаше* кочанѡне (стабљике) о[д]-зѡља Год. Ја *скубјак* блѡр То.

IV. *бодјау* Па, *бођаше* Бу — *гребјау* Бр, *гребљаше* В — *крађјау* Тр, *крађасмо* ГД — *кунјау*-се Ор, *куња-ше-ме* Ли итд.

Глаголи на *-к*, *-г* имају испред наставка *ијах* по правилу *ц*, *з*, *с*, а испред *-ах* — *ч*, *ж*, *ш* (дакле, као и у књижевном језику): *вѡцјау* Ду, *вѡцјау* Со : *вѡчаше* Ов — *иѡцјау* Ор, *иѡцјау* Бр, *иѡцјау* Се : *иѡчаше* У, *иѡчасмо* Брч — *сѡцјау* Па, *сѡцјау* Ли : *сѡчак* Ко, *сѡчаше* ГД — *шѡцјау* Бу : *шѡчаше* Ма — *шѡцјау-га* В, *шѡцјау* Бра: *шѡчаше-га* Кру, *шѡчау-се* Бо — *врѡјау* Год: *врѡшау* Ду — *врѡјау* То: *врѡжак* Па — *сѡрѡзјау* Брч: *сѡрѡжасмо* Крњ; *мѡгак* Со, *мѡгаше* Бра, *мѡгасмо* Се, *не-мѡгау* Брч гласи само тако.

Поред облика на *-цијак* и *-чак*, *-зијак* и *-жак* чују се, у мањем обиму, и облици на *-чијак*, *-жијак* (ретко) односно *-цак*, *-зак* (чешће):

иѡчјау Др, *иѡчјау* В, *сѡрѡжјау* вљѡтар Па — *вѡчасмо* Па, *сѡцау* В, *врѡжак* Брч, *сѡрѡзак* Се.

О наставцима у 1 л. синг. и 3 л. плур. исп. тач. 85, односно 80.

264. И н ф и н и т и в.

Код глагола на *-ши* је обичнији облик без крајњег *-и*; код глагола на *-ћи* су облици са *-и* нешто чешћи:

ведриши Ов, *свѣиши* Тр, *погѣнуши* То, *дѣи* Ма, *удѣи* Крњ, *дестрегѣи* Ду, *дрѣдиши* Бр, *коидѣи* Бо, *куйиши* У, *покуйиши* ГД, *премѣдиши* (пребацивати) Год, *умиши* Кру, *умрѣиши* Па, *зайициши* Со, *поиши* Ли, *причиши* Се, *ириши* (царати по пепелу да се диже прашина) Др, *рѣдиши* Ор, *удѣриши* Бу, *научиши* Др, *чешдиши* Ли — *каздиши* Бра, *укоидиши* В, *окрѣнуши* Па, *носиши* Бу, *иисдиши* Ор, *иши* Ко, *сломиши* Со, *одиши* Брч, *дочекадиши* Се;

дѣи Год, *мѣи* Ма, *ићи* Крњ, *дѣи* Бо, *иди* Брч, ГД, *рѣи* Се — *наћи* В, *исидиши* Ор, *рѣи* Бр, Ли.

Употреба дужих и краћих облика зависи, чини ми се, до извесне мере од положаја у реченици (такта), исп. Мѣранти *рѣи*: Пра[в]о-ти *рѣи* Па — Немѣ у-сунце *гледдиши*: О-ли *гледди[д]* да-ми-наѣиш *чешди* Брч (у изговору истога лица).

Напомена. О облику инфинитива у футуру исп. тач. 2856.

265. А о р и с т.

а) Као и у књижевном језику граде неки глаголи паралелне облике од презенатске основе са наставком *ок* и од инфинитивне основе са наставком *к*:

донѣсок Ов, *донѣсосмо* Ко, *донѣсоше* Ма : *дѣнок* У, *дѣнок* Брч, *дѣносите* Се, *дѣноше* Кру — *иринок* Тр, *ирнодаде* Бо, *ирнодосмо* Ду, *ирнодосите* Бра : *ирнок* ГД, *ирнода* Со, *ирнодсмо* Год, *ирнодше* В — *иознок* Ли, *иознаде* То, *иозносите* Па, *иозноше* Ор : *иознок* Бу, *иозна* Ко, *иознодсмо* Бр, *иознодше* Др — *сиднок* Бу, *сиднаде* Кру, *сиднодсмо* Па, *сидноше* У : *сиднок* То, *сидно* Со, *сиднодсмо* Ор, *сидноше* Бра — *усиднок* Ду, *усиднаде* В, *усидносите* ГД, *усидноше* Год : *усиднок* Ма, *усидна* Бр, *усиднодсмо* Бо, *усидносите* Се.

Напомена. Интересантно је да не постоји *ријек* него само *рѣнок*, *рѣче* итд.

б) Према односу *иринок* : *ирнок* и сл. начињено је поред *наѣнок*, *дѣнок*, *иднок* и:

нак Ли, насмо Брч, насше-ли Тр, наше ГД — дѣк Бр, дѣсмо Бу, дѣсше Кру, дѣше В — ѡдк Ов, ѡдсмо Бу, ѡдсше У, ѡдше Ма.

Напомена. Од *рћ/и* имамо међутим само *ућдк, рће, ућдсмо* итд.

Ако се префикс завршава на консонант, не постоје краћи облици, имамо само: *изѡддк, обѡддк* и сл.; поред *оѡидок* забележио сам и:

ѡддк В, То, ѡдје Бра, ѡддсмо Др, ѡддсше Ли, ѡддше Ма, ѡдк Па, ѡдс Со, ѡдсмо Ов, ѡдсше Год, ѡдше У — ѡддок Год, ѡддсмо В, ѡддсше Се.

в) У тач. 84 је поменуто да 1 л. синг. има најчешће наставак *к*, ређе *-х* и *-ѡ* (примере исп. тамо).

266. Парт. прет. II.

О облицима парт. на *-л* исп. тач. 56 (*-ѡо > -ѡ, -ѡо > -ѡ, -ѡо > -ѡо, -ѡо > -ѡ/ј/ѡ*). У тач. 131 б је истакнуто да су доста честа образовања као *ѡѡгѡнујо, забдјо, чѡјо, доѡјо* итд.¹⁾

267. Партицип пасивни.

Паралелна образовања на *-н* и *-ѡ* забележио сам у већем броју случајева код глагола на *-ѡи* : *-јем*²⁾:

Бљеше онѡ гуре (прасе) *ѡривѡзѡио* при-онѡј стрѡги Се. *Свѡзѡше-су-и* замѡли пу[д]-Бѡра Ов : Чун-ми-[ј]е *ѡривѡзан* при-крају о-онѡј врби Бу. Ђѡ-[ј]е онѡ вѡ? Ђто-га *ѡривѡзан* при-онѡј мурви Брч —

Зѡсто-[ј]е о[в]ѡ кѡст дѡбро *ѡглѡдѡиѡ* ГД : Штѡ-[ј]е онѡме магѡрцу ртенѡца *ѡглѡдѡна*? Па —

Кѡзѡио-му-[ј]е пѡ-сѡ[г] што-учѡни В : [Ј]ѡ-ли-ти *кѡзѡно* да-не-се-дѡжѡш! Бра —

Цѡјо-му нѡз бљѡше *намѡзѡ[ѡ]* црнѡ[м] мѡшћу Ор : Вѡсти-[ј]е капелѡн (шешир) *намѡзѡн* о[г]-клѡка Бр —

Штѡ-[ј]е лѡѡпо о[в]ѡ крај *ѡзѡрѡиѡ* У : Ѧстаде-ми онѡ рѡп од-онѡ вѡљѡ долѡнѡ *несѡрѡн* Кру —

¹⁾ Парт. прет. I је — као и у осталим зетским говорима — непознат.

²⁾ Дакле као код Вука, исп. Maretić, *Gramatika i stilistika* 234.

[J]ѣ-ли о[в]ѣ писмо одâмно *йѣсашо*? Со : Кѣ[д]-је тѣ *йѣсано*? Год —

Блѣк *йѣслѣш* о[т]-капетана Ду : О[в]ѣ-ти-[j]е јорган *йѣслан* о[т]-свѣкрвѣ Ли.

У свим је овим примерима -н и -ш скоро подједнако обично. Нешто ређе је -ш у примерима које ћу сад навести:

Неколка п[у]т[т]-му-[j]е за-тѣ *йомѣнѣшо* Бо : Зѣлу[д]-му-[j]е *найѣшѣнѣно* за-тѣ и-јѣпѣ[т] нѣшта В —

Тѣ-[j]е жѣто *йродѣвано* В : [J]ѣ-ли *йродѣвѣшо* мно̀го рѣ-бѣ? В —

Кѣ[д]-је *куѣѣ[в]ѣн* тѣ јемѣш (= раоник)? Год : [J]ѣсу-ли да̀мно *куѣѣ[в]ѣши* тѣ прѣ[к]че[в]и? Се —

За остале случајеве исп.:

Та̀мо-су мно̀ги на̀ши *раѣнѣвѣни* Бо : Ѣн-је *ранѣвѣш* по[т]-Скѣдар Брч —

Лѣѣпо-ти-[j]е *сѣсѣѣ[в]ѣлен* тѣ буквѣр Со : [J]ѣ-ли да̀бро *сѣсѣѣ[в]ѣш* тѣ косѣѣр? (необично) Бр.

Напомена. *Дрѣѣ[д]* ѣѣд Год (иначе *дрѣѣн* чѣѣк Ор, *дрѣѣна* жѣна Ли и сл.) осеѣна се као придев.

Иако су облици *куѣѣвѣш*, *йродѣвѣш* и сл. реѣи, ипак Решетар нема право кад тврди да су „јужнијим говорима апсолутно непознати“ (исп. *Der štok. Dialekt* 106).

У осталим случајевима познатим из наших дијалеката¹⁾ уопштен је наставак н:

Ѣклѣ-су *с[ѣ]кѣѣлене* тѣ пљѣсме? ГД. Она-[j]е кѣѣна *срѣшена* Брч. Лѣѣпо-ли-је о[в]ѣ зѣлѣз *загрѣѣн* Па. Онѣја пѣкрѣ-тѣ-му-[j]е *зѣѣлена* кѣѣна Ли. Ђ[в]о двѣ гѣдине откѣ[д]-[j]е *ожѣѣн* Др. Свѣ-јо-[j]е *сѣрѣмѣно* за-удѣлбу Ду. Лѣѣпо-[j]е *йрѣмѣн* В. Ко[ј]ѣ-[j]е гѣдинѣ *рѣѣн* сѣ[н]-Мѣрка-Мѣтро[в]ѣ? Па. Тѣ-му-[j]е *рѣѣнѣ* сѣн В. Тѣ-[j]е, мѣ[ј]ѣ, *вѣѣнѣ* чѣѣк Ли итд.

Насупрот томе поред *о[ш]кѣнѣш* Со, *йрѣкѣнѣш* Ко и сл. чује се и:

о[ш]кѣден грѣзд В, Па, *о[ш]кѣден* брѣдун (листар од лозе) Год, Ли, Се, *йрѣкѣден* јѣсѣн Бр, *йрѣкѣден*-је од-рабѣтѣ Се.

Остале облике прегледаѣемо по врстама :

¹⁾ Исп. Решетар, *Der štok. Dialekt* 1. с.

268. I в рста :

а) Код глагола са основом на *с, з* — код једних ређе, код других чешће — чује се у парт. прет. пас. јотован сугласник (несумњиво према парт. пас. паралелних глагола VII врсте: изнесѣн : изношен > *изнешѣн*):

донешѣно Ду, изнешѣн Со, нанешѣне Брч, њонешѣни Крњ, ѡренешѣнога Бр, ѡренешѣну Ор, унешѣна У, унешѣни Год, унешѣнија Бра — истѣрѣшѣна Па, ѡштѣрѣшѣн Др, ѡштѣрѣшѣноу Бу, ѡштѣрѣшѣне Ма, расѣтрѣшѣн ГД — извѣжѣно В, извѣжѣну Се — извѣжѣниема Тр, навѣжѣна То, ѡревѣжѣниема Крњ, увѣжѣно Ду, увѣжѣнога Ко, увѣжѣну Ли, увѣжѣни Брч — угрижѣн Се, загрижѣни В — ѡмомѣжена Со, ѡмомѣжене Ли, ѡмомѣжѣну Па.

Напомена. Прелазом у VII врсту треба тумачити *сѡдшен* које тако редовно гласи (исп. *сѡдсѡш* Па, Се) и *и[с]цѣѣѣ ѡљен* Бр (исп. *исцѣѣѣш* Год) — иначе редак глагол.

б) У *гристѡ[и]* јавља се овакав јотовани сугласник и у презенту :

грижѣм Со, грижѣ Ду, грижѣ Ли да-загрижѣм Ма и сл. (поред *гризѣм Ду, гризѣш В* и сл.).

Од *мѡстѡ[и]* забележио сам међутим само *мѡзѣм В, да ѡмомѡзѣм Се* итд.

в) Поред обичног облика *шѣѣш* забележио сам у Па (у осталим га селима нисам чуо) и *шѣѣсѡш*:

О-ли-ми *шѣѣсѡш* о[в]ѣ брѣме слѡмѣ?

г) Глагол *јѣстѡ[и]* сачувао је у презенту искључиво првобитне облике: *ѡ[ј]ѣм, изѡ[ј]ѣм, наѡ[ј]ѣм* и сл., исп. тач. 25 (*једем* не постоји).

Од *мѣстѡ* (иначе редак глагол) забележио сам у Бу и Се парт. през. *мѣшѡјући кѡћу* (иначе само: *мѣшѡћи В, ѡлешѡћи Ду, јѣдући Ли* и сл.).¹⁾

д) Код глагола са основом на *к* и *г* продире *ч* и *ж* из осталих облика и у 3 л. множ.:

¹⁾ О облицима *ѡлешѡјући, ѡѣсѡјући* и сл. исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 198.

вучу Ма, *извучу* Ко, *повучу* В, *печу* Бра, *исвечу* Бо, *рѣчу* Ду, *сечу* Па, *посѣчу* Со, *расѣчу* Ор, *шучу* Ли, *исшучу* Се, *пошучу* В, *сшрѣжу* Бр, *посшрѣжу* Брч и сл.

(Поред ових чују се и облици са *к* и *г*, али ређе).

ђ) Вероватно под утицајем презентатских облика јавља се *ч*, *ж* и *у* императиву испред наставка *и*, *имо*, *ише*:

вучи У, *извучише* Год, *пов[в]учи* Кру, *обучи* ГД, *обучише* Ор — *пѣчи*-се Бр, *исвѣчи* То, *оивѣчише* Бу — *рѣчише* Брч — *осѣчи* Ли, *осѣчише* Др, *посѣчи* Тр, *расѣчише* Со — *шучи*-га Па, *исшучише*-и Год — *ушѣчи* То;

поблѣжи В, *поблѣжише* Бра — *лѣжи* Ов, *лѣжише* У — *оужѣжи* Тр, *ужѣжи* Брч, *ужѣжише* Ма — *осшрѣжи* Год, *осшрѣжише* Кру, *посшрѣжи* Бу — *помѣжише* У — *уљѣжише* Ов.

Старији облици на *ц* и *з* чују се такође, али су код глагола на -*г* ређи. (Од *рѣћи* бележио сам међутим по правилу *рѣци* Па, *рѣцише* Крњ и сл.)¹⁾

Напомена. *врћ*, *дврћ* мења се као у књижевном језику: *вршѣм* Бу, *оврси* тѣ жйго В, *врсијасмо* Па, *вршик* Со, *оврѣсмо* Др, *овро* Ли, *врѣ* (*вршѣ*) Год.

е) Поред *уљѣћ* (< вљ-лѣг-ти) употребљава се у истом значењу и *уљѣсти* (< вљ-лѣз-ти); остали облици граде се искључиво од корена *лѣг*-:

уљѣћ В, Брч, Крњ — *уљѣсти* Па, Год, *уљѣжѣм* Бр, *уљѣгнѣмо* Ор, *уљѣгок* Ли, *уљѣгѣ* Ко и сл.

Према односу *уљѣћ* (*уљѣгнуш*): *уљѣсти* начињено је поред *дѣсѣћ* (*дѣсѣгнуш*) и:

дѣсѣсти В, Па, Се.

ж) *жњѣти* има у през. обично наставак *ем* (*жњѣм*, по првој врсти), али се чује и:

жњѣ[ј]ѣм Ли, *жњѣ[ј]ѣм* Се, *жњѣ[ј]ѣ* Ду, *жњѣ[ј]ѣмо* Па, *пожњѣ[ј]ѣм* Ор, *пожњѣ[ј]ѣше* Бр — по IV врсти.

Поред обичног *клѣти* забележио сам спорадично и инфинитив од презентатске основе:

куњѣти Бу.

¹⁾ Исп. сличну констатацију код Решетара (о. с. 204).

з) Од *сѣшрѣиш*, *сѣшрѣм* гласи парт. пас. обично *сѣшрш*, али се чује и *сѣшрѣиш*:

Цѣјо-сам *сѣшрѣиш* о[д]-грозницѣ Се. О[в]ѣ чѣак-је *сѣшрѣиш* о[д]-рабѣтѣ Па.

Импф. гласи искључиво *сѣшрѣк*-се Бу, *сѣшрѣсмо*-се Ов и сл.

Као *ѣрѣсшрѣиш* : *ѣрѣсшрѣм* мења се и:

ѣрѣсшрѣиш Па : *ѣрѣсшрѣм* Ли, *ѣрѣсшрѣ* Ор, *ѣрѣсшрѣмо* Год — *ѣрѣсшрѣиш* Со : *ѣрѣсшрѣм* Бр, *ѣрѣсшрѣш* В, *ѣрѣсшрѣ* Брч (*ѣрѣсшрѣм* и *ѣрѣсшрѣм* је много ређе).

и) Код глагола са основом на лабијал уопштен је у инфинитиву наставак *сиш*, испред којег се лабијал редовно губи (исп. *грѣсиш*, *зѣсиш* и сл. у тач. 186а). Исто тако имамо и:

ѣлѣсиш В, Па, Ли, Се (презент гласи *ѣлѣвѣм* или, ређе, *ѣлѣвѣм*, дакле, по V врсти).¹⁾

ј) Глагол *ѣдем*, сложен са префиксом на консонант, има у презенту, аористу и императиву два облика: са -д- које је добивено фонетским путем и са -ђ- које је продрло из облика са префиксом на вокал (исп. ниже); облици са -д- су у свим случајевима много обичнији:

ѣзидѣм Ов, *ѣзидѣш* Бра, *ѣзидѣ* В, Брч, *ѣзидѣше* Бу, *ѣзидѣ* Кру; *ѣбидѣм* Ду, *ѣбидѣш* Ко, *ѣбидѣ* Со, *ѣбидѣмо* Ор, *ѣбидѣше* Бр, *ѣбидѣ* Па; *ѣсидѣм* Др, *ѣсидѣш* Крњ, *ѣсидѣ* В, *ѣсидѣмо* Ор, *ѣсидѣше* Год, *ѣсидѣ* Ли — *ѣзидѣк* Бра, *ѣзидѣ* Ма, *ѣзидѣсмо* Бр, *ѣзидѣше* В; *ѣбидѣ* Ду, *ѣбидѣсмо* ГД, *ѣбидѣше* Ли; *ѣсидѣк* Брч, *ѣсидѣ* Се, *ѣсидѣсмо* Год — *ѣзидѣ* Ду, Бр, Год, *ѣзидѣмо* ГД, *ѣзидѣше* В, Со; *ѣбидѣше* Брч; *ѣсидѣ* Па, Ма, Се, *ѣсидѣше* Бра, Ли —

ѣзѣѣ ГД, *ѣзѣѣмо* Тр, *ѣбѣѣм* У, *ѣбѣѣ* То, *ѣсѣѣш* Бр, *ѣсѣѣ* В, *ѣсѣѣше* Се — *ѣзѣѣше* Ор, *ѣбѣѣсмо* Со, *ѣсѣѣ* Па — *ѣзѣѣ* Брч, Па, *ѣсѣѣше* Ов.

Исти глаголи имају и у инфинитиву два облика; на ѣ и на *сиш*:

ѣиѣ Бра, Со, *ѣзѣиѣ* Ов, Ли, *ѣбѣиѣ* У, Брч — *ѣисѣ* Ор, ГД, Др, *ѣзѣисѣ* В, Па, Год, Се, *ѣбѣисѣ* Ов, Ду, Бр, Ма.

¹⁾ Облик са сачуваним лабијалом (*pljžvst*), који наводи Решетар из Црмнице (*Der štok Dial.* 203), нисам забележио.

Облици на *ћ* саграђени су према глаголима са префиксом на вокал (*наћ*, *ѡрдћ* и сл.), у којима је *-ћ-* постало фонетским путем, а облици на *сић*, који преовлађују, саграђени су аналогично према односу *бодѣм* : *бдсић*, *крѡдѣм* : *крдсић* и сл.

Напомена 1. Прост глагол има само *-д-*: *ѡдѣм* Ли, *идѣм* Се, *ѡдѣш* Па, *ѡдѣ* Бо, *нѣцѡдѣм* Брч итд. (*ѡћѣм*, *нѣцћѣм* и сл. нисам забележио).

Напомена 2. Глаголи са префиксом на вокал имају у свим облицима искључиво јотоване сугласнике:

дѡдћѣ Ор, *зѡдћѣм* Па, *нѡдћѣше* Со, *ѡрдћѣмо* Бра — *дѡдћѡмо* Ду, *нѡдћѡше* В, *ѡдћѡк* Се, *ѡрѡдћѣ* Брч — *дѡдћи* ГД, *ѡдћише* Бр итд.

дѡћ Ма, Брч, Бу, *зѡћ* Ду, Се, *нѡћ* В, Бр, ГД, *ѡрѡдћ* В, Со, *ѡрдћ* Ор, Па, Бо.

269. П в р с т а.

Глагол *-гндѡ* гради инфинитив, презент и императив од две основе; с једне се стране јављају у инфинитиву и облици саграђени од презентатске основе, док су на другој страни у презенту и императиву познати и облици од инфинитивне основе. Ипак су старији облици у свим случајевима и данас најобичнији (сразмерно најчешћа су нова образовања у императиву док су у инфинитиву врло ретка):

дождѡнѡуѡ Ор, *изѡждѡнѡуѡ* В, *сѡждѡнѡуѡ* Се — *догндѡ* Ов, ГД, Ма, Бо, *изѡгндѡ* Бра, Ко, Ли, *ѡогндѡ* Ду, Со, *ѡрегндѡ* У, Брч, Др, *сѡгндѡ* Па, Бу, Се

догндѡм Ду, *изѡгндѡше* Па, *сѡгндѡмо* Бр — *дождѡнѡ* Брч, *дожд[ѡ]нѡмо* У, *зѡждѡнѡш* ГД, *изѡждѡнѡше* Се, *да-преждѡнѡм* сјѣно Кру, *да-не-преждѡнѡ* волѡ[в]е Бра, *ѡрежд[ѡ]нѡ* В, *сѡждѡнѡ* Бра, Крњ, *сѡждѡнѡше* Тр итд.

догндѡ Др, *изѡгндѡ* ГД, *изѡгндѡше* Ли, *ѡогндѡ* Се, *ѡрегндѡше* Па, *сѡгндѡ* То, *угндѡше* Бр — *дождѡни* Ду, Се, *дожд[ѡ]нѡше* В, *изѡждѡни* Ма, Год, *ѡждѡни* Па, *изѡждѡнѡше* Ду, *ѡождѡни* В, *ѡождѡнѡше* Бу, *ѡреждѡни* Ко, Бр, *ѡреждѡнѡмо* У, *ѡрежд[ѡ]нѡше* Бра, *сѡжд[ѡ]нѡ* Бо, *сѡжд[ѡ]нѡмо* Ов, *сѡждѡнѡше* Брч, *ѡждѡни* В.

У осталим временима нисам забележио такво колебање; имамо само *догнѣк, ѡрегнѣсмо, угнѣше* — *дѡгнѣли, издѣгнѣла, ѡрегнѣли, сѣгнѣ* и сл.

Од *брѣш, клѣш* забележио сам поред *брѣше* ГД, *брѣсмо* В, *клѣше* Ли и сл., и имперфекат од презенатске основе: *берѣјак Ор, берѣјаше Ма, берѣјасмо* Брч — *кѡљаше Па, кѡљасмо Се, кѡљау* ГД.¹⁾

Од *звѣш* чуо сам међутим само *звѣк* Ду, *звѣше* Ко, *звѣсмо* У и сл.

Напомена. Од *ѡригрѣ[ј]ѣш* (исп. тач. 31) гласи императив обично *ѡригрѣ[ј], ѡригрѣ[ј]мо, ѡригрѣ[ј]ше*, али се често чује и:

ѡригрѣ Па, Брч, Со, Бо, ѡригрѣше Ду, Ли, Год.

270. III в р с т а.

Приличан број глагола I врсте има паралелне облике по трећој врсти без разлике у значењу.²⁾ Већ према томе да ли се облици са *ну/не* јављају у свим временима или се ограничавају на нека времена, они се могу поделити на неколико подгрупа:

а) Облици са *ну/не* се јављају у обе основе, инфинитивној и презенатској, али су у обема ређи:

загрѣ[ѡ]сѣш Па, *огрѣ[ѡ]шѣше* Кру : *огрѣбнуѣ-те* У — *изгрѣбок-се* Ду, *огрѣбоше-ме* Бра : *огрѣбнуѣ* Тр — *загрѣбѣ* ГД, *огрѣбла* Со, *огрѣбле* То : *огрѣбнула* Ов — *загрѣбѣм* Ду, *огрѣбе* Бр, *изгрѣбу* Ор : *загрѣбнѣмо* Ко — *загрѣби* В, *огрѣбише* Бу : *изгрѣбни* Брч —

зађѣсѣш Се, *камођѣ[с]ѣш* Год, Др, *уђѣше* Бра: *зађѣ[д]нуѣш* Ко, *уђѣ[д]нуѣш* Бо — *зађѣдок* То, *уђѣк* Год, *уђѣдосѣ* Др : *уђѣ[д]-*

¹⁾ Исп. *кѡљаше* код Решетара, о. с. 196.

²⁾ Стевановић (*Источноцрн. дијал.* 87) истиче разлику у значењу између презенатских облика без *не*, који значе просто „извршен момент глаголске радње“, и облика са *не* који поред тога значе „радњу коју ваља врло кратко време вршити“ (тако на пр. *седнем* значи „седим сасвим мало“, *рекнем-му* „у моменту му изговорим“ и сл.).

У црмничком говору не постоји слична разлика: за језичко осећање Црмничана овакви облици претстављају просте дублете (исп. на пр. *Ќ-ли-ме пѣштѣт да-рѣкнѣм* || *да-рѣѣм*, чије је значење потпуно исто).

нүсмо Ма, заһѣ[д]нуше Кру — задѹјо Се, камодѹјо Ли, уһѣјо Брч, уһѣле ГД, камоһѣли Ор : заһѣ[д]нујо В, вһѣ[д]нули Па, камоһѣ[д]нули Тр — задѹјемо Ко, удѹјем Крњ, удѹјемо Ов, заһѣде Бр, уһѣдеш У : заһѣ[д]нѣмо Со, уһѣ[д]нѣше Бу — задѹ Бу, удѹ Ма, уһѣди Ли, уһѣдише Бо : уһѣ[д]нише Год —

ѹосѣћ То, ѹресѣћу-га Бра, ѹосѣћеш-се Ко : ѹресѣкнѹш Па — ѹосѣкок Брч, ѹресѣкосмо Бр, ѹосѣкоше Ли : ѹосѣкнѹше ГД — ѹосѣкѹ Ду, ѹресѣкли Тр, ѹресѣкле Бу : ѹресѣкнѹли Ко — ѹресѣчѣм Се, ѹресѣче У, ѹосѣчѣмо Со : ѹосѣкнѣше Брч — ѹресѣци Бо, ѹресѣцише Год, ѹресѣчи Крњ : ѹресѣкнише Ма —

изѣсѹ Ор, изѣшће-га Др : изѣ[д]нѹш Тр — изѹјем У, изѹјше То, изѣдеш Ко : изѣднѣ У — изѹ Па, изѣди Крњ : изѣднише В (али само: изѣдок Ов, изѣдосмо Бр, изѣдоше Брч — изѹјо ГД, изѣли Бра, изѣле Ду и сл.) —

исѣћ Бу : исѣкнѹш Крњ — исѣкок Год, исѣкосмо Др, исѣкосше Ма : исѣкнѹсмо В — исѣчѣм Ли, исѣче Ор, исѣчѣше Бр : исѣкнѣм У — исѣци Се, исѣцише Со : исѣкни Бо (али само: исѣкѹ Крњ, исѣкла Кру, исѣкле Ов и сл.).

б) -не- је ограничено на времена која се граде од презентатске основе (презент и императив), док је -ну- у временима од инфинитивне основе (инфинитиву, аористу, парт. на -л) непознато :

имѹ[д]нѣ То, имѹ[д]нѣмо Со, имѹ[д]ну Бо : имѹдѣм Ма — имѹ[д]ни Бу, имѹ[д]нише Крњ : имѹди Па (али само: имѹш Ко, имѹћемо Ли, имѹдок Бр, имѹдосмо ГД, имѹдоше Ли, имѹ Год, имѹли Се, имѹле Др и сл.) —

знѹ[д]нѣм Ор, знѹ[д]нѣ ГД, дознѹднѹ Ду : дознѹдѣмо Тр, знѹдѣше Бу — дознѹдни Со, уѹознѹднише У : знѹди То, познѹди Ко, дознѹдише Па, уѹожнѹдише В (али само: знѹш Бр, дознѹће-се Кру, дознѹдок У, уѹознѹдосмо Брч, дознѹдоше ГД, дѹзна Бра, дѹзнали Бр, уѹѹзнале Ов и сл.).

в) У највећем броју примера је -ну- у облицима саграђеним од инфинитивне основе ређе, док је -не- у облицима од презентатске основе обичније, али се чују и облици без не:

ѹобљѣћ Се, ѹобљѣће-ти Ма : ѹобљѣгнѹш Др ; ѹобљѣгкок Ор, ѹобљѣгосмо В : ѹобљѣгкок Бра ; ѹобљѣгѹ Крњ, ѹобљѣгли Ли : ѹобљѣгнѹла Ов — ѹобљѣгнѣм Бо, ѹобљѣгнѣмо Кру : ѹо-

бљѣжѣ Ду ; *побљѣгни* Со, *побљѣгнише* У : *побљѣзи* Тр, *побљѣжише* Год —

ваљѣш Па, *ваљѣће-ти* То : *ваљѣднѣ* Ли ; *ваљѣсше* Бр, *ваљѣдок* Бу, *ваљѣдосмо* Ма ; *ваљѣ* Ко, *ваљѣли* Брч (исп. необично *ваљѣднујо-ми-[ј]*е дѣбро Ли) — *ваљѣ[д]нѣм* ГД, *ваљѣ[д]ну* Год : *ваљѣдѣш* Бо ; *ваљѣдни* Со, *ваљѣднише* му Крњ : *ваљѣди-јо[ј]* Ма —

дѣш Се, *дѣће-ти* В, *дѣ[д]нѣ*ни Се ; *дѣдок* Ко, *дѣдосмо* Ов, *дѣдоше* Бр, *продѣдок* У, *продѣдосше* Тр : *дѣ[д]-нѣсше* Ду ; *дѣ* Бр, *продѣ* Др, *дѣли* Ор, *продѣле* Кру — *дѣ[д]нѣм* Бра, *дѣ[д]нѣше* Брч : *дѣде* Бу ; *дѣ[д]ни* То, *дѣ[д]нише* ГД : *дѣдише* Со —

ожѣш У, *ожѣће-се* Со : *ожѣгнѣ*те Год ; *ужѣгок* Ли, *ожѣгоше* В : *ужѣгнѣсмо* Со ; *ужѣгѣ* Бо, *ожѣгле* Др : *ожѣгнѣли* В — *ожѣгнѣм* Се, *ожѣгнѣше* Ма : *ожѣжѣ* Крњ; *ожѣгни* Ов, *ожѣгнише* Ду : *ужѣзи* Кру, *ожѣжи* Тр —

лѣш Со, *лѣнемо* Па : *лѣгнуш* То ; *лѣгок* Ор, *лѣгосше-ли?* Бу : *лѣгнѣсмо* Бра ; *лѣгѣ* У, *лѣгла* Брч, *лѣгли* Ко : *лѣгнули* Бр — *лѣгнѣ* Бо, *лѣгнѣмо* ГД : *лѣжѣмо* Ма ; *лѣгни* Се, *лѣгнише* Др : *лѣжи* Год, *лѣзише* Ли —

помѣш Бра, *помѣће-му* У : *помѣгнуш* Крњ ; *помѣгок* Ор, *помѣгосше* Ов : *помѣгнѣсмо* Ко ; *помѣгѣ* ГД, *помѣгло* Ду, *помѣгли* В : *помѣгнуле* Кру — *помѣгнѣмо* Ко, *помѣгну* Брч : *помѣжѣш* То ; *помѣгни* Па, *помѣгнимо* Бр, *помѣгнише* Тр : *помѣзи-Бѣже!* В, Па, Брч, Се, *помѣжише* У —

пѣсш Со, *пѣшћу* Се : *пѣ[д]нѣ* Др, *дойпѣ[д]нѣ*га Год ; *пѣдок* Ли, *пройпѣдосмо* У, *пройпѣдоше* Ду : *пройпѣ[д]нѣк* Бу, *пройпѣ[д]нѣше* Крњ ; *пѣ* Ма, *пѣла* Бо, *пройпѣли* Ко : *пѣнујо* Кру, *пройпѣнѣли* Па — *пѣ[д]нѣм* В, *пѣ[д]нѣше* Бра ; *пройпѣ[д]-нѣмо* Ор : *пройпѣдѣм* Ли ; *пѣ[д]ни* Др, *пройпѣ[д]нимо* Ов, *пройпѣ[д]нише* Тр —

рѣш ГД, *изрѣш* Брч : *рѣкнѣш* Ли ; *рѣкок* То, *рѣкосмо* Со, *рѣкосше* Бр, *изрѣкоше* В : *рѣкнѣк* Се, *рѣкнѣсмо* Бу ; *рѣкѣ* Ов, *рѣкла* Ма, *рѣкли* Год, *рѣкле* Бо : *рѣкнѣујо* Др, *рѣкнѣле* У — *рѣкнѣм* Кру, *рѣкнѣше* Ду : *рѣчѣш* Тр ; *рѣкни* Крњ, *рѣкнише* Бра : *рѣци* Па, *рѣчише* Брч —

сѣсш Брч, *сѣшћу* Бу, *пресѣсш* Бр, *пресѣшше* Крњ : *сѣ[д]-нѣш* То, *пресѣ[д]нѣ*му ГД ; *сѣдок* Бо, *сѣдосше* Со, *засѣ-*

досмо В, засѣдоше Ма : сѣднук Др, засѣ[д]нүсмо Ли ; сѣ[д]о засѣ[д]о Год, сѣли Ко, да-бѣг-дѣ-му засѣло Се : сѣ[д]нүла У, засѣ[д]нүли Бра — сѣ[д]нѣм ГД, сѣ[д]нѣ Па, засѣ[д]нѣмо Ов, сѣ[д]нѣше Брч : сѣдѣ Ко, сѣдемо Ов ; сѣ[д]ни То, сѣ[д]нимо Ма, сѣ[д]нише Ду : сѣди Кру, сѣдише Тр (све у значењу setze dich!) —

срѣстѣ Со, срѣшѣмо-га Бр : срѣшнүш Ли ; срѣшок Год, срѣшоше В : срѣшнүсмо Крњ ; срѣ[д]о В, срѣли Бу, срѣле Ор : срѣшнүла ГД — срѣшнѣм Бо, срѣшнѣ Се, срѣшнѣмо Др : срѣшү Ов; срѣшни-га У, срѣшнише Кру : срѣши-га Бра —

уљѣх Со, уљѣнемо-га Тр : уљѣгнүш Ма; уљѣгосмо Па, уљѣгоше Бо : уљѣгнүсмо То; уљѣгѣ ГД, уљѣгли Бр : уљѣгнүла Год — уљѣгнѣм Ду, уљѣгнѣше Брч : уљѣжѣмо Ко ; уљѣгни Ли, уљѣгнише Се : уљѣзи Бу, уљѣжише Ов —

ушѣх Др, ушѣне-ти Бра : ушѣкнүше У ; ушѣкосмо Кру, ушѣкоше Па : ушѣкнук Тр ; ушѣкѣ Бр, ушѣкле Крњ : ушѣкнүли В — ушѣкнѣм Ду, ушѣкнѣмо Ор : ушѣчѣ Ко ; ушѣкни Брч, ушѣкнише Се : ушѣцише Бу, ушѣчи То.

г) У облицима од инфинитивне основе је -ну- ређе, док се у презенатским чују искључиво облици са -не-:

навѣх Бра, одвѣх Ор : навѣкнүше Ду ; навѣкок Бр, одвѣкосмо Па : навѣкнүше Кру ; навѣкѣ Ко, одвѣкѣ Ли, навѣкли Бра : навѣкнү[д]о В, одвѣкнүле Со — навѣкнѣ Год, одвѣкнѣм То, одвѣкнү Ов ; одвѣкни Бу, навѣкнише Др —

ѣомѣх Крњ, ѣримѣх Па : измѣкнүшемо-се ГД ; измѣкок В, ѣримѣкосмо Тр, ѣомѣкоше Бр : измѣкнүсмо Ор, ѣомѣкнүше У ; измѣкѣ Брч, ѣомѣкли У, ѣримѣкле Бра : мѣкнү[д]о Со, ѣомѣкнүли Ма — измѣкнѣм Ли, ѣомѣкнѣ Се, ѣримѣкнѣмо Бу ; ѣримѣкни тѣ Бо, измѣкнише-се Год —

нѣх Ма, изнѣх Бр : изнѣкнүше-ти Ор ; нѣче Ду, изнѣкоше Ли : ѣзникну В ; нѣкло Брч : нѣкнүло Бра — ижнѣкне Па, нѣкнү Со —

замрѣх ГД, омрѣнемо Крњ : замрѣкнүш Бо ; замрѣкок Год, омрѣкоше Ма : замрѣкнүсмо Бу ; омрѣкѣ Др, омрѣкле Се : замрѣкнү[д]о Со — омрѣкнѣш Кру, омрѣкнѣмо Ли ; омрѣкни Бо, замрѣкнише Ов —

ујрѣх В, ујрѣне-га Тр : ујрѣгнүше Ор ; ујрѣгѣк Брч, ујрѣгѣше Кру : ујрѣгнук То ; ујрѣгѣ Ду, ујрѣгли У : ујрѣг-

нүјо Па — уйрэгнѣш Ко, уйрэгнѣмо Бра, уйрэгнү Бу ; уйрѣ-
гни ГД, уйрѣгнише Ор —

йүһ Бр, йүһе В : йүкнүһе Се ; йүкок Со, йүкоше Ов :
йүкнүсмо Др ; йүкѣ Со, йүкли То, йүкле У : йүкнүјо Ма —
йүкнѣм Крњ, йүкнѣ Год, йүкнѣше Бра, йүкнү Ли ; йүкни Бр,
йүкнише Бу —

дбсѣһ В, Со : досѣгнүш Ор ; досѣгдсмо Бо, досѣгдше
Крњ : досѣгнүк Ма ; досѣгѣ Се, дбсѣгла ГД : досѣгнүли Кру
— досѣгнѣм То, досѣгнѣ Крњ, досѣгнү Бра ; досѣгни Ли, до-
сѣгнише Год.

д) У облицима од инфинитивне основе је -ну- обично, а
у презенатским је искључиво :

вргнүш Ду, вргнүһе ГД : врһ Др ; вргну Тр, вргнусмо Ко:
вргоше Кру ; вргѣ Со, вргнули Ли : вргнујо Па — вргнѣ Год,
вргну Ма, довргнѣмо Брч ; вргни Ов, вргнише В —

расшѣгнүш Бра, сшѣгнүһе-га Бо, ушѣгнүш Па : сшѣһ У,
ушѣһ Се ; шѣгнүк Ко, сшѣгнүше То : расшѣгдсмо Бу, сшѣ-
гдше Ду ; ошгѣ В, ушѣгли Крњ, сшѣгле Тр : ошгнүјо У,
расшѣгнүли Брч — шѣгнѣм Ов, сшѣгну Бр, ушѣгнѣш Па
исшѣгни Кру, ушѣгнише Др.

Потпуно је прешло у ову врсту з[д]рѣнүш (сазрети):
здрѣнүш Ду, Год, здрѣнуше Па, здрѣнујо Ли, зрѣнүле Се
(придев гласи з[д]рѣјо, з[д]рѣла и сл.), здрѣну В.

ђ) Само спорадично забележио сам -ну- у :

убдднѣ Бр, Бу, убдднүла-га-[ј]е крѣва Ли (иначе увек:
убдст Ду, убддок Ко, убдла Бр, убдде Ор, убдди и сл.) —
да-се-зайлѣшнѣ Ду, зайлѣшни му ндге Год, Се (иначе:
заплѣст Бра, заплѣток Тр, заплѣла Па, заплѣте То, заплѣти Брч).

е) Обрнуто, спорадичне облике без -ну/не- чуо сам у :
ѣко һѣде Ли, Се (иначе: һѣ[д]нѣм Ма, һѣднѣ В, һѣ[д]нѣте
Крњ, һѣдну У итд.) —

Свй-су изгйбли Год. Погйбѣ-[ј]е по[т]-Скѣдар В. Вели-
кога [в]ојника штѣ-[ј]е ту шогйбло Па (иначе изгйнули Бр, по-
гйнујо Ма и сл.).

уфѣ-је В, Ли, уфѣ-је Бра, Год (поред: уфанүјо Кру, уфѣ-
нүјо Ду, уфанүле Ма итд.) —

Напомена 1. У ретко чүни-ме дббро Ли, чүнише-ме,
људи Брч (иначе: чүт, чүјо, чүјѣм, чүј и сл.) и израснүјо Год

(иначе: изр̄ас̄ Па, нар̄ас̄ Ли, пор̄ас̄ В, *йор̄ас̄ийо* Па и сл.) уноси -ну/не- извесну еуфемистичку нијансу.

Напомена 2. О *о[ш]кйден* исп. тач. 267, а о *бу[д]нѣм*, *бүдѣм* (*бй[д]нѣм*, *бйдѣм*) тач. 276а.

271. IV врста.

а) Под утицајем односа -ујем : -ивай̄ (-авай̄), -овай̄ добио је приличан број глагола VI врсте у инфинитивној основи наставак -овай̄ односно, иза меких консонаната -евай̄. (Сви ови глаголи имају и паралелне облике на -ивай̄, а већина и на -авай̄):

забрањд[в]ѣк Ко : *забрање[в]ѣли* Кру, *забрањѣвѣше* Ма, *забрањевѣ* Ов — *наздра[в]љѣ[в]ѣше* Ли, *наздра[в]љевѣш* Бра, *наздра[в]љевѣ* В — *заграђд[в]ѣсмо* Па, *заграђо[в]ѣли* Брч : *заграђѣвѣк* Со, *заграђевѣ* Ор — *обја[в]љд[в]ѣсмо* ГД, *обја[в]љо[в]ѣли* Ду : *обја[в]љевѣ* Ли, *обја[в]љѣвѣ* Тр — *искоришћд[в]ѣсѣ* В, *искоришћо[в]ѣ* Се : *искоришћѣ[в]ѣше* То, *искоришће[в]ѣли* В — *украшо[в]ѣк* В, *украшо[в]ѣле* Бу : *украшѣ[в]ѣше* Бра, *украше[в]ѣло* Бр — *йримамљд[в]ѣше* Ма : *йримамљѣвѣ* У — *йодмићо[в]ѣш* Год, *йодмићд[в]ѣ* В : *йодмићѣ[в]ѣше* Бо, *йодмиће[в]ѣли* Па — *замућд[в]ѣу* Брч, *замућо[в]ѣли* Год : *замуће[в]ѣш* Ли, *замућѣ[в]ѣше* Се — *зайажо[в]ѣли* Бра : *зайаже[в]ѣш* Ов, *ојаже[в]ѣк* То — *најлаћд[в]ѣсмо* Ма, *најлаћо[в]ѣ* Ко : *најлаће[в]ѣш* Крњ, *најлаће[в]ѣли* Ду — *сјомињд[в]ѣше* Со : *сјомиње[в]ѣш* Тр, *сјомиње[в]ѣк* Кру, *сјомиње[в]ѣсмо* Бр — *рање[в]ѣш* Ор, *рање[в]ѣсмо* Крњ, *рање[в]ѣли* В — *урећд[в]ѣк* Брч, *урећо[в]ѣле* Па : *урећѣвѣше* ГД, *уреће[в]ѣ* Бо — *йослужо[в]ѣш* Се, *йослужо[в]ѣсмо* Бр : *йослужѣ[в]ѣше* Ду, *йослуже[в]ѣле* Год — *осућо[в]ѣш* Др : *осуће[в]ѣк* ГД, *осуће[в]ѣли* В — *надмудро[в]ѣш* Др, *надмудрд[в]ѣсмо* Бу, *надмудро[в]ѣли* У —

вежсо[в]ѣш Ли¹⁾, *одвежд[в]ѣсѣ* Кру : *вежевѣсмо* У, *веже[в]ѣли* Брч, *одвеже[в]ѣле* Бра — *облизо[в]ѣш* У, *облизд[в]ѣсмо* Бу, *оближо[в]ѣли* Ор : *оближе[в]ѣће-се* Ко — *замазд[в]ѣк* Бр, *замажо[в]ѣли* Ду : *замажѣ[в]ѣше* Ов, *замаже[в]ѣ* Брч, *замаже[в]ѣле* То —

¹⁾ О јотованим сугласницима у *вежйѣш*, *оближйѣш* и сл. исп. тач. 273 б.

довико[в]ѡш Тр, дови́ко[в]ѡсмо Со, ѡви́ко[в]ѡли Бо — оѡла́ко[в]ѡсмо Па —

ѡре́гледо[в]ѡше Ма, ѡре́гледо[в]ѡли В — на́миго[в]ѡли Др — оѡи́ѡ[в]ѡш Па — до́чеко[в]ѡли Ли —

зайи́шо[в]ѡше Год, уѡи́шо[в]ѡли У : ѡи́ше[в]ѡсше-л? Крњ, зайи́ше[в]ѡ ГД, зайи́со[в]ѡш Кру, зайи́сѡвѡу Па — ка́жо[в]ѡш Со, ка́жо[в]ѡсмо Ду : ка́же[в]ѡћу Па, ка́же[в]ѡк Бу, ка́жевѡ Ор —

избачо[в]ѡсмо Се, избачо[в]ѡли Бра : избаче[в]ѡш Ов, избаче[в]ѡ Тр — до́саћо[в]ѡсмо Ду : до́саће[в]ѡш Се, до́саће[в]ѡше Брч, до́саћева́ У — на́ручо[в]ѡсмо Бу : на́руче[в]ѡше В, на́руче[в]ѡли Бо, ѡру́чевѡ Ор — за́фаљо[в]ѡк Бр : за́фаље[в]ѡш ГД, за́фаље[в]ѡше Ма, за́фаљевѡле То — ми́њо[в]ѡш „оби́ћи“ (исп. минути) Ли, ми́њо[в]ѡше У : ми́њѡ[в]ѡсмо Се, ѡро́миње[в]ѡли Год.

уѡо[в]ѡро[в]ѡш В, уѡо[в]ѡро[в]ѡли Брч — зайи́ѡо[в]ѡк Бр, зайи́ѡо[в]ѡле Др.

Нарочито су обични глаголи на -оваѡ саграћени од -вуѡи:

до[в]ѡуко[в]ѡш Ко, до[в]ѡуко[в]ѡли Со, до[в]ѡукѡ[в]ѡш Год — за[в]ѡукѡ[в]ѡш Бр — изву́ко[в]ѡсмо ГД, изву́ко[в]ѡли Ли, на́вукуѡ[в]ѡш То — ѡо[в]ѡуко[в]ѡше Се, ѡо[в]ѡуко[в]ѡли Брч — ѡодо[в]ѡукѡ[в]ѡш Ов — обу́ко[в]ѡш-се Ма, обу́ко[в]ѡли Бу, обу́куѡ[в]ѡш Крњ, обу́куѡ В — ѡреобу́ко[в]ѡли В, ѡреобу́куѡ[в]ѡш Со — с[в]ѡуко[в]ѡш Кру, с[в]ѡуко[в]ѡше Бр, с[в]ѡуко[в]ѡсмо Ли, сву́куѡш Др, с[в]ѡукѡ[в]ѡш-се Па и сл.

Напомена. У два случаја забележио сам -е- иза тврдога сугласника :

да́ре[в]ѡ Па, да́ревѡли Год, на́дмудре[в]ѡли Па (иначе да́ро[в]ѡш, на́дмудро[в]ѡш).

б) У већем броју глагола чује се — под утицајем презентатског наставка ѡ[в]ѡш — и у инфинитивној основи ·у- (пored обичног ·о-):

бо́лу[в]ѡк Тр — не-вљѡру[в]ѡсмо Ду — да́ру[в]ѡ Год, да́ру[в]ѡли Се — скѡ[в]ѡга-га-[ѡш] (обично скѡ[в]ѡ) Па, штѡ-[ѡш] ку[в]ѡ наћѡс (= ковао тј. кашљао) Бу — сѡ[в]ѡш (псовати) Бр, сѡ[в]ѡше То, сѡ[в]ѡсмо Ко, сѡ[в]ѡле Па — ра́злѡку[в]ѡш Ов

— шнѹ[в]ѡсмо Па, снѹ[в]ѡли Год — обиду[в]ѡш Се, обиду[в]ѡше Со, обиду[в]ѡ Брч, обиду[в]ѡли Ор. Исп. и више наведене глаголе: забрању[в]ѡк В — кажу[в]ѡше Со, кажу[в]ѡли Год — ѿдмићу[в]ѡли Па — зайажу[в]ѡш Брч — искоришћу[в]ѡсмо Брч — до[в]уку[в]ѡли Др, с[в]уку[в]ѡсѣ Бо —

в) У парт. пас. глагола *бѡш*, *ѡш*, *шѡш* обични су старији облици без *-и-*:

избљѣн То, *избљѣно* Па, *избљѣне* Кру, *ѡребљѣнѡга* Ов, *ѡребљѣнѣ* Ко, *ѡробљѣнѹ* Бу, *убљѣн* Бра, *убљѣно* У, *убљѣниема* Ма; *убјѣнѡ* Ор, *ѡребјѣнѣ* Брч, *убјѣнѡга* Бра, *убјѣнѡјѡ* Год — *ѡљдн* Ду, *ѡљднѡме* В, *ѡљднѡј* Тр, *ѡљднѡ* Крњ, *ѡљднѣ* Брч; *ѡјднѡме* Ду, *с-ѡјдниема* Бр (исп. и *ѡљднѡц* У, *ѡљднѡчѡну* ГД, *ѡљднѡш* Па, *ѡљднѡли* Др; *ѡјднѡ* В) — *сѡшвѣн* Со, *сѡшвѣна* Ма, *сѡшвѣну* Се, *сѡшвѣне* Ли.

г) Аналогijом према *слѡмѡш* : *слѡмљѣн* саграђено је:

добљѣн Со, *добљѣна* В, *добљѣно* Год (< добывень), *сѡш[в]љѣно* Бу — иначе *добљѣн* Се, *добљѣн* Ли, *добљѣна* Па, *добљѣна* Бр, *сѡш[в]љѣна* Ма и сл.

Обрнуто, аналогijом *сѡвѡш* : *сѡвијѣн* начињено је ретко:

ѡкрѡјѣн сѡ-јоргѡном Бу, Се (иначе *ѡкрѡвѣн* Со, *ѡкрѡвѣни* Па и сл.).

д) По угледу на *ѡлыѡш* : *ѡлыѡш* добили смо према *бриѡш* и:

брѡвѡш ГД, *брѡвѡ* Ду, *обрѡвѡше* Со, *обрѡвѡм* Год, *обрѡвѡ* Ли, *брѡвѡч* „берберин“ („човек који хоће мукте да се најѣде“) В, Па, Се.

272. V врста.

а) Код глагола са основом на *-ш*, *-д* преноси се јотовани сугласник из презента у инфинитив и од њега саграђене облике:

обрѡш Па, *обрѡ* ГД, *обрѡли* Брч — *сврѡш* Др, *ѡревѡшѡла* Кру, *сврѡли* Год — *жвѡшѡ* Бр, *сѡжвѡшѡ* Бу — *крѡшѡ* Ор, *окрѡше* Бра, *ѡкрѡшѡ* У, *скрѡшѡ* Ли — *долѡшѡ* В, *ѡрѡшѡ* Со — *мѡшѡ* Бо, *мѡшѡ*-су В, *домѡше* Ко, *замѡшѡ* Бр — *скѡшѡ* Ма, *скѡшѡ* Крњ — *зѡрѡшѡ* Се —

шѣ[ʃ]hāš Со, *шѣ[ʃ]hāли* Ду — *дркhāš* Ов, *дркhāле* Тр — *дркhāш* То, *дркhā-[j]*е Ли — *гдђhāш* Крњ, *гдђhāли* Ма.

Поред ових чују се и облици са нејотованим сугласником, али, рекао бих, ређе — бар код већине глагола.

Од глагола са другим сугласником у основи забележио сам овакву аналогију само у:

рамhāш Па, *рāмhā* Год (обично *рāмhāш*).

Напомена. *лѣжhāш* В, *лѣжā* Па, *лѣжhāше* Ли, *лѣжhāла* Бра, *лѣжhāвhāш* Крњ (поред обичнијег *лѣгhāш* Ду, *лѣгhāше* Брч, *лѣгā* Ор и сл.) и *кдйlāш* Год, Се (иначе *кдйhāш*) претстављају нова образовања према *лѣж*, односно *кдйlā*. У другим случајевима је овакав јотовани сугласник непознат (исп. на пр. *дйзhāш* Бо, *мāзhāш* Ор, *обавѣзhāш* То, *брйсhāш* Ма, *йримиρйсhāш* Бр, *мйцhāш* Со, *нйцhāш* Се, *шйцhāш* В, *скāкhāш* Ду, *сйрyгhāш* Брч, *јд[x]hāш* Бу, *искhāш* Год, *зобhāш* Па и сл.)¹⁾

б) Познато је да у књижевном језику има неколико глагола који иду по V и VI врсти (*гйбlѣм* : *гйбāм* и сл.). У црмничком их говору има нешто више (мање обични облици стављени су у заграду):

вйкāм Брч, *вйкhāш* Тр, *вйкāмо* Ов, *вйкā[j]у* Со; *вйкā-га* Ли, *вйкhāше-и* Кру : (*вйчē* Год, *вйчēше* Бр, *вйчy* У; *вйчи-[j]*е Па) — *рйкā* Бу, *рйкhāше* Ор, *рйкā[j]у* Бра : (*рйчē* Се, *рйчy* Бо) — *урлйкāм* Ко, *урлйкāмо* В, *урлйкhāше* Ду : (*урлйчēш* Ма, *урлйчy* Крњ) — *лйѣгāм* ГД, *лйѣгā* Брч, *лйѣгhāше* Ма ; *йолйѣ-гhāше-ту* Ов : (*лйѣжеше* Крњ) — *налāгāм* Бу, *йолāгhāш* Па, *налāгhāше* В, *йолāгāмо* Со ; *йолāгā* Кру : (*налāжēм* Бр, *йолāжē* Брч, *налāжy* Бо, *йолāжи* То) — *йомāгāм* У, *йомāгhāш* Ма, *йомāгāмо* Па, *йомāгау* В ; *йомāгā* Се, *йомāгhāше* Ду : (*йомāжēм* Брч, *йомāжē* Бра, *йомāжy* ГД ; *йомāжише* У и сл.) — *рkāш* Бр, *рkā* В, *рkау* Со ; *не-рkā* Ко (рчēм нисам забележио) — *йрйшйѣзāм* Ли, *расйшйѣзhāш* Ду, *ошйѣзā* Год, *зайшйѣ-зhāше* Тр, *расйшйѣзy* Бр ; *йрйшйѣзā* Па, *сйшйѣзhāше* Ко : (*йрйшйѣ-*

²⁾ В у ш о в и ћ е в а претпоставка да је *ж* у *лѣжhāш* унесено из презенатске основе (исп. *Дијалекайт источне Херцеговине* 56) не чини ми се вероватна, јер је тај појав код глагола са основом на велар иначе непознат (исп. горе *скāкhāш*, *сйрyгhāш*, *јд[x]hāш*).

жѣм Се, расшѣжѣ То, ошѣжѣше Ор, зашѣжѣше В) — *прѣшѣм* Др, *прѣ[ш]ѣна* ГД, *прѣшѣмо* То, *прѣ[ш]ѣнаше* Ов ; не-*прѣшѣна*-му Ду, *опрѣшѣм* Тр, *опрѣ[ш]ѣна[ј]у* Брч : (*прѣ[ш]ѣм* Кру, *прѣ[ш]ѣше* Со, *прѣ[ш]ѣу* У ; не-*опрѣ[ш]ѣна*-му Бра) — *склѣиаш* Па, *склѣи* То, *склѣи*мо Ор, *склѣи[ј]у* Бу : (*склѣи*лѣм В, *склѣи*лѣше Бр) — *нашѣи*м Ко, *нашѣи[ј]у* Ли : (*нашѣи*лѣмо Ма) — *надѣи*м Др, *надѣи*м Ли, *надѣи*мау Па : (*надѣи*мѣш Ду, *надѣи*лѣше Год) —

јаучѣм Крњ, *јаучѣ* ГД, *јаучѣмо* Год, *јаучѣ* Бу : (*јаучѣм* Со, *јаучѣше* Др) — *мњаучѣ* Ор, *маучѣше* Бо, *мњаучѣ* Се, *мњаучѣ* В : (*маучѣ* Бра, не-*мњаучѣше* Па) — *бишѣм* Брч, *бишѣш* У, *бишѣ* Кру, *бишѣше* Тр, *бишѣу* Ов; *побѣшѣи*-ме Ду : (*бискѣ* Бр, *бискѣ[ј]у* Ко ; *побискѣ*-ме Др) — *пѣи*лѣм В, *пѣи*лѣ Год, *пѣи*лѣу Па : (*пѣи*аш Ор, *пѣи*аше) — *окѣи*лѣ „презрети“ (специјално за сламу кад се пре времена суши) В, Па, Ма, Се: (*окѣи* Бр, Год) — *чѣи*лѣм Ли, *чѣи*лѣ Ор, *почѣи*лѣмо Ма, *почѣи*ли-ме У: (*чѣи*аш Со, *чѣи*аше Па, *почѣи*а-га В).

Разуме се да слично колебање постоји и код свих глагола познатих из Вукова језика¹⁾:

*сѣи*м Бр, *сѣи*ш Ма, *расѣи* Бу, *расѣи*мо Ли, *сѣи*ше В, *сѣи[ј]у* Брч : (*сѣи*лѣм Тр, *сѣи*лѣмо Со, *расѣи*лѣу Бр) — *назѣи*м Ов, *дозѣи* Ор, *позѣи*м Па, *позѣи*аш У, *позѣи*мо Ко, *позѣи*аше Ма, *позѣи*а[ј]у Бо : (*дозѣи*лѣм ГД, *позѣи*лѣш То, *позѣи*лѣше Кру, *изгѣи*лѣу Се) — *скѣи*м В, *скѣи*ш Бр, *скѣи*ш Ду, *скѣи*мо Год : (*скѣи*ше Бра, *скѣи*у Со)

*кѣи*лѣн-се Ли, *кѣи*лѣ-се Крњ, *кѣи*лѣмо-се Тр, *кѣи*лѣу-се Ов : (*кѣи*м-се Бр, *кѣи*а[ј]у-се Па) — *дрѣи*мѣм Др, *дрѣи*лѣу У, *дрѣи*мѣмо Ко, *дрѣи*мѣу Кру : (*дрѣи*мѣм То, *дрѣи*мѣше Бу) — *узѣи*лѣм Бра, *узѣи*лѣ В, *узѣи*лѣше Ор, *узѣи*лѣу Брч : (*узѣи*м ГД, *узѣи*а[ј]у Ко, *узѣи*мо Ма) — *сѣи*ше Со, *сѣи*ш Ду : (*сѣи* У).

Диференцијацију у значењу имамо у :

*шѣи*м Ор, *шѣи*а Ма, *шѣи*мо В итд. : *шѣи*м „померам“ В, Па, *шѣи*мо Бр.

Код четири глагола чуо сам и компромисне облике (-а м са умекшаним претходним сугласником):

¹⁾ Исп. Margetić, *Gramatika i stilistika* 235.

склѣѣлаш Ма, *склѣѣламо* В, *склѣѣла[ј]у* Ду — *нашѣла* Со, *пошѣламо* лѣзе Год — *чѣѣла* Ли, *почѣѣла*-ме Се — штѣ-се *скѣѣлаш*? Па — *шеѣла* „померам“ Год.

Према њима начињен је и инфинитив *шеѣлаш* Пр, *склѣѣлаш* В, *начѣѣла*-га-[ј]е „згазио“ Па (поред *склѣѣлаш* Др, *чѣѣлаш* Ли, *шеѣлаш* Крњ); исп. међутим само *скѣѣлаш* Бр.

Од *зобѣлаш* забележио сам само *зѣѣла* Се, *зѣѣла* В, *позѣѣлаше* Брч и сл. Ово љ преноси се затим у имперфекат који обично гласи:

зѣѣлаше Ко, Брч, *зѣѣламо* ГД, *зѣѣлау* Па, Се (*зобѣлаше* В је ређе).

в) Неки глаголи (првенствено са *-кѣ-*, *-хѣ-* и *-ѣ-* у основи) имају у презенту обично наставак *-им*:

бѣѣламо-се В — *бреѣлаш* Па — *дѣѣлаш* Бр, *дѣѣлаш* Ор, *дѣѣламо* Па — *дрѣлаш* Бр, *дрѣлаш* Ду, *дрѣлаш* Ли, *дрѣламо* Се, *дрѣла* Др — *кликѣлаш* Се, *кликѣлаш* Бр, *кликѣла* Бу — *сѣѣлаш* Др, *сѣѣлаш* Ли — *ша[ѣ]ѣламо* ГД, *ша[ѣ]ѣла* В, *ша[ѣ]ѣлаше* Брч, *ша[ѣ]ѣла* Бра, *ѣриша[ѣ]ѣла*-му Ма — *ѣреѣлаш* Па, *ѣреѣлаш* Ли, *ѣреѣла* Ли — *рѣлаш* Па, *рѣла* Со, *рѣла* Год.

По аналогiji *вѣѣламо* : *вѣѣлаш* добивају затим у инфинитиву *-је-*:

ша[ѣ]ѣлаш Се, *ша[ѣ]ѣла* В — *ѣреѣлаш* Брч — *дѣѣлаш* Па — *дрѣѣлаш* Бр, *дрѣѣла* Ли — *кликѣлаш* Ду — *сѣѣлаш* Ли.

г) По угледу на *гѣѣлаш* : *гѣѣла[ј]ући* начињен је од *вѣѣлаш* и *сѣѣлаш* парт. през. *вѣѣла[ј]ући*, *сѣѣла[ј]ући* (поред обичнијег *вѣѣлаш* Ду, Ли, *сѣѣлаш* В, Ор):

Црче онѣ дѣѣте *вѣѣла[ј]ући* Па. Сломѣо-[ј]е нѣгу *сѣѣла[ј]ући* Год —

Али само: *смиѣлаш*-се Год, *ѣѣлаш* Ду, *леѣѣлаш* Ли и сл.

д) Мања отступања:

а) Од *јѣ[х]ѣлаш* : *јѣѣлаш* забележио сам у неким селима парт. през. (данас придев) *јѣѣлаш*:

јѣѣлаш кѣѣ В, Па, Брч, *јѣѣлаш* Ли (поред *јѣѣлаш* Бр, Год, Се).

б) Парт. пас. од *сѣѣлаш* (*сѣѣлаш*) : *сѣѣлаш* гласи обично *сѣѣлаш* Брч, Бу, Се, *сѣѣлаш* Бра, Па, Год, али се чује и облик саграђен од инфинитивне основе:

сѣѣлаш В, Ду, Со, *сѣѣлаш* Ко, Ли, Бо.

273. VI врста.

а) Итеративни глаголи на *-аваш[и]* чувају делимично у презенту првобитни наставак *ајем*:

вечерâ[j]ѣ То, *вечерâ[j]ѣмо* Па — *вљенчâ[j]ѣш* Ор — *дозвољâ[j]ѣм* У, *извољâ[j]ѣ* Брч — *ѡрегледâ[j]ѣмо* Ко, *разгледâ[j]ѣмо* Брч — *раздвâ[j]ѣш* Ли — *задржâ[j]ѣмо* Со, *издржâ[j]ѣше* У — *на[д]зирâ[j]ѣш* Со, *на[д]зирâ[j]ѣше* У — *изигрâ[j]ѣм* В, *надигрâ[j]ѣмо* Па, *ѡоигрâ[j]ѣше* Бу — *закључâ[j]ѣмо* Ко — *закѡѡâ[j]ѣ* У, *ѡѡшкѡѡâ[j]ѣ* Ду — *кршћâ[j]ѣше* Брч — *искушâ[j]ѣш* Бра, *искушâ[j]ѣмо* Ма — *лггâ[j]ѣ* Год — *ли[ѡ]сâ[j]ѣм* Бо, *ли[ѡ]сâ[j]ѣ* Кру — *замошâ[j]ѣше* Ор — *обећâ[j]ѣш* Ов — *ѡѡѡâ[j]ѣм* Ко — *ѡѡравдâ[j]ѣше* Бр — *ѡѡрисшâ[j]ѣм* Ли, *ѡѡрисшâ[j]ѣше* В — *ѡѡрошћâ[j]ѣм* Ор, *ѡѡрошшâ[j]ѣмо* В — *ѡѡрскâ[j]ѣше* Се — *ѡѡружâ[j]ѣ* Па — *ѡѡушшâ[j]ѣш* Брч, *доѡушћâ[j]ѣше* Па, *сѡушшâ[j]ѣ* Год — *изравнâ[j]ѣше* ГД — *ракамâ[j]ѣ* Се, *ракамâ[j]ѣше* Тр — *рањâ[j]ѣмо* ГД — *израчунâ[j]ѣмо* Бра — *усшâ[j]ѣм* Ма, *усшâ[j]ѣше* Крњ, *усшâ[j]ѣ* Год — *осигурâ[j]ѣмо* В — *дошрчâ[j]ѣ* Бу — *ѡѡрочишâ[j]ѣм* Бр — *фирâ[j]ѣм* Ли, *вирâ[j]ѣ* Ду, *вирâ[j]ѣмо* Со, *вирâ[j]ѣ* Се — *цркâ[j]ѣмо* Ма, *цркâ[j]ѣ* Ли.

б) Као што је поменуто, сви глаголи наведени у тач. 271а имају и паралелне облике на *-ивашш*. Навешћу само неколико необичнијих:

до[в]укѡ[в]ѡш Се, *до[в]укѡѡѡѡ* Ма, *извукѡѡ* Бо, *ѡѡ[в]укѡѡѡѡ* Па, *с[в]укѡѡѡ* Ли — *задо[j]ѡѡѡ* Бра — *уклоњѡѡѡѡ[j]ѡ* Ор — *искоришћѡѡѡ* Ор — *ѡѡрегледѡѡѡш* Брч, *ѡѡрегледѡѡѡ* Год — *мињѡѡѡ[j]ѡ* Се — *сѡѡмењѡѡѡѡ* Крњ и сл.

в) Код глагола на *-иваш[и]* саграђених од глагола V врсте је претходно *с* з обично јотовано — несумњиво према презенту основних глагола:

вежѡѡѡш Се, *вежѡѡѡмо* Па — *кажѡѡѡш* В, *кажѡѡѡѡ[j]ѡѡ* Ко — *зайажѡѡѡм* Ор, *зайажѡѡѡѡ[j]ѡ* Ли — *зайишѡѡѡѡ* Др, *зайишѡѡѡѡше* Ов, *зайишѡѡѡѡѡ* Кру — *замажѡѡѡ* Год — *ѡѡѡѡѡѡш* Ли.

(Облике са јотованим сугласником код истих глагола на *-овашш/-евашш* исп. у тач. 271а. Исп. и тач. 273е,Ѣ и 274в,у.).

Обрнуто, год глагола *наздрављивдѣш*, *рањивдѣш* — дакле, изведених од глагола VII врсте — јавља се претходни сугласник и неумекшан — вероватно према основним глаголима: *наздравива[s]ју* В, *наздравивдѣсмо* Ду, *наздравивдѣ* Брч — *ранивдѣш* Ор, *ранивдѣн* Па, *ранивдѣни* Бр —

поред: *наздра[в]љивдѣли* У, *рањивдѣни* ГД и сл.

г) Као што је поменуто (исп. тач. 122в), губи се *-j-* у 3 л. множ. през. врло често. Како се по правилу и у 3 л. множ. имперф. губи *-x-* (исп. тач. 80), изједначила су се код глагола са основом на *-a-* оба облика. Тако на пр.:

вечѣрау Па, *глѣдау* Год, *давау* У, *познавау* Ду, *играу* Ли, *копѣу* Ко, *миѣшау* Бр, *оруждѣу* Се, *ийшау* Со, *илѣвау* Ма, *илѣвау* В, *ирейѣрау-се* Бо, *иѣцау* Ли, *смѣшау* Ма, *удѣрау* Бра, *чѣкау* Год, *чешлѣду* Брч, *чѣшау* ГД, *чувау* Ко и сл.

претстављају истовремено 3 л. пл. презента и имперфекта.¹⁾

д) Забележио сам и неколико необичнијих изведених глагола:

По угледу на *познѣш* : *познѣвдѣш* начињени су од *знѣш* *имѣш* изведени глаголи *знѣвдѣш*, *имѣвдѣш*; од првога се гради инф., перф. и имперф., а од другога само инф. и перф.:

знѣвдѣш Се, *жнѣвѣк* Па, *знѣвѣсмо* Бр, *знѣвѣ* Год, *жнѣвѣли* Ко — *имѣвдѣш* Ли, *имѣвѣ-сам* В, *имѣвѣли-су* Се и сл.

(Остали се облици граде од основних глагола *знѣш*, *имѣш*.)

Поред *чуѣш* врло је обично:

чујдѣш Ли, *чујѣ-се* Па, *чујѣсмо* В, *чујѣ-сам* Др, *чујѣли-смо* Год и сл.

Од *лѣгдѣш*, *мѣцѣш* начињени су итеративни глаголи *лѣжнѣш* и *мѣчнѣш*:

лѣжнѣш Брч, *лѣжнѣш* Па, *лѣжнѣше* В — *мѣчнѣсмо* Год, *мѣчнѣ* Се.

У Па сам забележио *мѣвѣк* (иначе *мѣк* Брч, *мѣше* Бо, *мѣсмо* Се и сл.); овај глагол има сем имперфекта још само облике презента: *мѣм* Ли, *мѣм* В, *мѣш* Се итд.

¹⁾ То је за своје говоре констатовао и Стевановић (исп. *Источно-црн. дијалекат* 86).

ћ) *gāhāš*, *rāhāš* и *набрāјāš* — првобитно итеративни глаголи од *годит[и]*, *родит[и]*, *набро[ј]ит[и]* — граде облике од презенатске основе и по II-ој врсти:

gāhēm Со, *ugāhē* В, *gāhēmo* Тр, *gāhū* Бра, *ugāhēmo* ГД; *gāhi-ga* Ко, *gāhišše* Ли, *ugāhi* Год — *rāhē* То, *rāhū* Бра, Ду, Год — *набрā[ј]ēš* Се, *набрā[ј]ēmo* Па, *набрā[ј]išše* В — поред: *gāhāš* Со, *gāhāše* Ор, *ugāhā[ј]išše* В — *rāhā* Бр, *rāhā[ј]u* Ма, *набрāјāм* Ду, *набрāјāше* Со итд.

Као што је већ Решетар приметио¹⁾, врши се овај прелаз у глаголима са меким сугласником испред тематскога -а-, али не у свима (исп. на пр. и у црмничком говору *врēhā* Бо, *врēhā[ј]u* Ли, *кyнāм* Па, *кyнāше* Год — *сīрyēлāш* В, *сīрyēлāмо* Ко и сл.).

е) Појединачна отступања:

α) У *обейāш* „обећати“ сачуван је стари облик са основном на неумекшани сугласник; у простом глаголу извршена је диференцијација у значењу: *вйēшāш* значи „већати“ и „обећати“, а *вйēhāш* само „већати“:

вйēшāш Па, *вйēшā* Бу, *вйēшāли* Крњ — *обейāш* Бо, *обейāсмо* Ду, *обейāле* Ли —

поред: *вйēhāсмо* Ма, *вйēhāу* Год, *вйēhāли* Се — *обеhāк* Ор, *обеhāше* У и сл.

β) *бāчāсмо* Др, *бāчā* Бо, *бāчāли* У, *йобāчāле* Брч, *йрбāчā* Па —

γ) Поред обичног *йри[в]āhāш* чује се и:

йрифāшāш Бр, *йри[в]āшāсмо* Ду, *йрифāшāли* Ор — са *ш* према основном глаголу.

δ) Од *смлēш* (*смнēш*) гласи 3 л. през. обично *смијy*; забележио сам међутим под утицајем инфинитивне основе и: *смнēјy* Па, Год, не-*смнēјy* Се.

Напомена. *искорисīy[ј]ē* Па, *искорисīy[ј]ēмо* Се (иначе само *искоришhīy[ј]ēm* В и сл.) начињено је према кдрист, а *йојāчīш* Бра, *йојāчīсмо* В, *йојāчīјо* ГД, *йојāчīли* Со (поред *йојāчīш*) према *јāчл*.

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 208.

274: VII врста.

а) У 3 л. пл. през. имају глаголи VII и VIII врсте обично наставак *ѣ*, али се код глагола VIII врсте (код VII само изузетно) може чути и *у*:

уклѣну Се, нѣсу Бр, Ли, жѣ[в]у Крњ — бљѣжу Ов, боју-се ГД, врѣшѣу Тр, држу Со, Год, звѣжду Се, клѣчу Па — али само: велѣ В, Ко, ГД, Др, вѣзе Ли, гѣсѣ Бо, зѣдрѣ В, крѣсѣ Бу, намљѣсѣ Брч, мѣлѣ Ма, снѣжѣ То, пѣшѣ Ко, рѣдѣ Бр, чѣсѣ Ду — вѣдѣ Бра, вѣлѣ Год, горѣ Со, лѣшѣ Ли, шѣдѣ Па и сл.

Сразмерно чешће је *-у-* у парт. през. истих глагола — разуме се, уколико се овај облику опште употребљава:

вѣзући ГД, зѣрући Бра¹⁾, нѣсући В (али само носѣћа жѣна), горѣћи Брч, лѣјући Бр, шѣдѣући У, шѣжѣући Ор (о њ исп. тач. 274б) — бљѣжући Ма, бојући Ду, врѣшѣући Ли, звѣждући Се, клѣчући Год —

али само: мѣлѣћи Кру, чѣсѣћи Се, ѣушѣћи В и сл.

Напомена. Слично стање (*-ући* чешће од *-у*) нашао је и Стевановић у својим говорима (исп. *Источноцрногорски дијалекати* 86). Насупрот томе Решетар сматра да је у нашим говорима *-у* узело више маха од *-ући* због тога „што се у знатно ређем партиципу није могла извршити асимилација према осгалим многобројним глаголима“ (исп. *Der štok. Dialekt* 197).

б) Неколико глагола²⁾ има у инфинитиву напоредне облике са *ѣ*-ом:

изблѣжѣло Па, поблѣжѣсмо Бр — врѣжѣће Др, врѣжѣће Ов (али само *уврѣждѣи*) — жмѣрѣи Брч — гњѣжѣће (али *угњѣздѣи*) Тр — прѣмѣи Се — шрѣблѣсе В — шрѣжѣће (нарицати) Крњ — шкрѣлѣсе Се. Потпуно је овладало *ѣ* у чињѣт : чињѣи Ор, чињѣсе ГД, чињѣли Ли, пѣчињѣше В, учињѣсмо Бр итд.

¹⁾ Облици на *-л* своде се на утицај сандија (*-л* на пр. испред вокала, исп. [Ј]ѣ-ли мѣгѣ прѣћ границу о[д]-влѣстѣ? Не, бѣго-ми, нѣ-се *кри[ј]ући* про[в]ука из-Мѣсика : Јѣ-сам тѣ учинѣо *кри[у]* о[д]-ѣга — у изговору истога лица).

²⁾ Не искључиво непрелазних као што тврди Решетар (о. с. 206).

Исто се тако поред ређега *снѣш*, *шнѣш* употребљава и: *шнѣш* Ду, *ушнѣк* Бо, *ушнѣли* Се итд. према чему је ново саграђен презент *шнѣ[ј]ѣм* Па, *шнѣјѣм* Се, *шнѣ[ј]ѣ* В, *шнѣ[ј]ѣмо* Ор, *шнѣју* Бр, *ушнѣ[ј]ѣм* Год (*шнѣм*, *снѣм* је ређе).

Иначе само: *водѣш* Бо, *возѣш* Ма, *мнѣшѣш* В, *смождѣш* Брч, *молѣш* Па, *мушѣш* Со, *носѣш* Крњ, *ѣрѣзнѣш* У, *радѣш* Ли, *судѣш* Со итд.

Обрнут случај, тј. -и- у инфинитиву место љ-а забележио сам само у два глагола:

вѣсѣш В, Па, Год и *омѣлѣш* Брч, Се, *омѣлѣше*-им ГД (поред ређег *омѣлѣш* Ма) —

иначе само: *вѣшеш* Ли, *врѣшеш* Со, *врѣш* Ду, *жѣвлѣш* В и сл.

в) Појединачна отступања:

а) заждѣт, уждѣт има у през. наставак *ѣјѣм*, поред обичног -им:

заждѣје Се, *заждѣјѣмо* Год, *заждѣју* Па, *уждѣјѣм* Ли, *уждѣјѣше* Со.

Императив гласи:

ужди В, Ду, Бр, Се (поред *ужѣжи* Па, Год, односно (ретко) *ужѣгни* Бу < *ужѣћ*).

Парт. пас. гласи обично *заждѣвѣн*, *уждѣвѣн*, ређе *заждѣн*, *уждѣн*:

Кућа-[ј]е *заждѣвѣна* ГД. Они-је виндград *вѣ[з]* *заждѣвѣн* Ма. Огањ-је *уждѣвѣн* Бо. Тѣ-[ј]е *вѣно* *уждѣвѣно* В. Жѣто-[ј]е *уждѣвѣно* Со. Брашно-[ј]е *уждѣвѣно* Ли — *Сѣѣно*-[ј]е *уждѣно* Год. Они трѣп-је *уждѣн* Се. Они грѣмен-је *заждѣн* Па.

β) У три глагола забележио сам у имперфекту наставак *ок* (поред обичног *ек*):

вѣћок В, Се, *вѣћосмо* Ли, *вѣћоше* Др¹) — *загрѣмѣше* Ор — *ѣолућдѣше*-ли Бр (последња два примера су необична).

Иначе само: *обољѣсмо* Па, *ѣоцрвѣнѣк* Ор, *излећѣше* Год, *ѣожућѣше* Бра, *ѣожѣ[в]љѣше* Со, *изгорѣсмо* Ду, *ушѣћѣк* В, *огладѣше*-ли Се, *зажѣљѣк*-се ГД.

¹) Од овога је глагола врло обичан и аорист *вѣдѣк*.

γ) *бачйш* (*бачйш*), *йушйш* и (ретко) *зайджйш* добили су јотовани сугласник вероватно према изведеним глаголима *бачдш*, *йушдш*, *зайдждш*

бачйш Бу, *бачйм* Па, *бачй* Ор, *бачймо* ГД, *бачйк* Бр, *бачйсмо* Бра, *бачйжо* У, *бачи-тѳ* Ли, *иребачйли* Ду, *бачйм* Брч, *бачйше* В, *избѳчйш*-те То — *йушйш* Со, *йушйш* Бо, *йушйш* Год, *йушйш* Тр, *йушйш* Се, *йушйш* Кру, *йушйш* У, *йушйш* Ма, *йушйш* Ду, *йушйш* Бр, *йойушйш* Па — *зайджйш* Ду.

Код глагола који немају паралелне облике на *-аш[и]* нисам забележио јотовани сугласник, исп. *гасйш* Бр, *возйш* В, *гдзйш* Па, *госйш* Ор, *носйш* Бо, *йросйш* Ли и сл.

Напомена. Аналогијом према сродним облицима (*вйшй*, *нйжй*) добивено је *йовйшйш* Па, *йовйшй* Се, *йовйшйла* В, *йовйшйли* Год — *снйжйш* ГД, *снйжйш* В, *снйжйш* Се, *снйжйш* Ду (*йовйсйш* и *снйзйш* је ређе) — Према *маче* добивено је *омдчйш* Со, *омдчйла* Бра.

δ) Од *-ломйш* гласи парт. през. обично *йолдмьен*, *йолдмьен*, *слдмьен* и сл.; поред тога чују се облици:

излдмени Бр, *йолдмен* Ду, *йолдмена* Ли, *слдмен* В, *слдмене* Др.

У импф. може *ломйш* да има два наставка за које је везана разлика у значењу: облици са наставком *-јак* (*лѳмљак*, *лѳмњак*) значе исто што и у књижевном језику, са наставком *-ијак* значе међутим „први пут заорак“:

ломйјак В, Па, Ли, Год, *ломйјасмо* Брч, Се.

е) *врѳш* : *врйм* има по овој промени обично и 3 л. множ. презента:

Онѳ вѳштине *врѳ* Па, Се (*врѳ* је ређе)

ѳ) Из инфинитива *сеђѳш*, *шѳѳѳш* унето је *ђ* и у парт. през.:

сеђѳш В, *шѳѳѳш* Па, *шѳѳѳш* Ор (поред обичног *седѳш* Бо, *шѳѳѳш* Ма).

η) Од *ојадйш* : *ојадйм* гласи парт. прет. II *ојадйжо* (Штѳ-[ј]е *ојадйжо* и-ј-окаменијо Па); у придевском значењу употребљава се међутим:

ојадђели отѳц Год.

Ф) *вељет има само облике презента и имперфекта:
вѣљу (ређе *велѣм*, исп. тач. 261а) В, Ор, Се, *велѣш* Ко,
велѣ Крњ — *велѣк* Брч, *велѣше* Ли, *велѣсмо* Со итд.

Г) Од *зрѣш (место којег се употребљава *здрѣнуш*, исп. тач. 270д начињен је итеративни глагол:

зорѣш Год, *узорѣш* В, *узорѣш* (ретко) Па (презент *уздрѣ* Ли, *уздрѣ* Брч и сл.).

Напомена. Решетар¹⁾ помиње из Црмнице облик *чакѣш* : *чакѣш* у значењу „читати“, али сам признаје да је објашњење од претпостављеног облика *чашѣш* тешко. Данас је тај глагол у Црмници непознат: место њега се употребљава *чашѣш* : *чашѣм*. (Исп. међутим *чакѣш* : *чакѣш* „скидати зрна са класа или клипа“.)

275. VIII врста.

а) И два глагола VIII врсте (*врѣшѣш*, *звѣждѣш*) имају паралелне облике са Ђ-ом: *врѣшѣш* Ко, *звѣжѣш* Брч; поред ових начињени су према именицама *врѣска* и *звѣзга* ређи облици:

врѣскѣш Па, *звѣзгѣш* Се.

б) Из презента *сѣојјѣш* итд. уопштено је -о- и у облицима од инфинитивне основе тако да је данас обичније:

сѣојѣк Брч, *сѣојѣше* Па, *сѣојѣсмо* Бу, *сѣојѣу* Крњ, *сѣојѣ*-сам Ли, *сѣојѣли*-су Се и сл., него:

сѣѣк Др, *сѣѣше* Год, *сѣѣли*-су У итд. (*сѣѣш* је непознато).

276. Помоћни глаголи.

а) *бѣш*[и]

α) Поред *бѣ[д]нѣм* : *бѣдѣм* — *бѣ[д]ни* : *бѣди* и сл. чује се под утицајем инфинитива и:

бѣ[д]нѣм Брч, *бѣ[д]нѣ* В, *бѣ[д]нѣмо* Па, *бѣ[д]нѣ* Бо — *бѣ[д]ни* Се, Ду, *бѣ[д]нише* Ли (сви су облици прилично ретки).

Контаминацију *бѣ[д]нѣм* и *бѣдѣм* претставља необично: *бѣдѣм* Па, *бѣднѣш* Се.

¹⁾ *Der štok. Dialekt* 202.

β) Поред обичног облика имперфекта *бљѣк (бѣк)* и *бијѣк* чује се и:

бљѣк Брч, не-*бљѣше* Год, *бљѣсмо* В, *бљѣсѣ* Ли итд. (исп. бјах у другим говорима).

γ) Као потенцијал употребљава се поред *би* и енклитички облик 3 л. пл. аориста *бише*:

С[д]-*бише* рѣкли да-сам-јѣ крив Ли. Нѣ-*бише*-ми дѣли нѣшта, да-јѣ не-рѣкок Со. Бѣ-ли-му дѣли ону ѣдјку? *Бѣше* те-з-дѣбрѣ вољѣ, не-бѣј-се Па. *Онѣ-бише* учињѣли да-и-је-тѣ нѣ-руку Се.

б) [ш]ѣѣш, кѣѣш

α) У 3 л. пл. през. чува се по правилу *ш*:

ѣшѣ В, Ор, Бра, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Со, Ли, Год, Се, Крњ (*ѣшѣ* је много ређе);

исто се тако за грађење 3 л. пл. футура употребљава *-шѣ* (поред ређег *-шѣ*):

Ђуро[в]-*шѣ* куѣо[в]ѣ[ѣ] жѣто нѣ-[В]ѣр Ли. *Онѣ-шѣ шѣрго-в]ѣ[ѣ]* за-пѣла дѣна [ј]ѣдно прѣсе В. *Ако* бѣду мѣгли, *ѣни-шѣ учињѣш* ГД. *Људи-шѣ чѣшѣш* дѣк[л]-[ј]е о[в]ѣга свѣѣта. *Нѣши-шѣ дѣш* сѣд Год. *Вѣсо[в]-шѣ лѣш*, ако-не-пойтамо Со. *Онѣ-шѣ исѣш* Па итд. Исп. и *Ако-ме* нѣју ѣѣн сѣмога, *ѣшѣ рѣш* да-сам-дошѣ да-нѣшто укрѣдѣм Па.

Када се *-шѣ* нађе иза инфинитивног *-шѣ*, стапа се, природно, са претходним глаголом:

лѣдѣшѣ Па, *дѣшѣ-му* Бр, *имѣшѣ* Ор, *искѣшѣ* Др, *кѣзѣ-шѣ* Брч, *лѣгнѣшѣ* Ли, *лѣгнѣшѣ* Па, *носѣшѣ* Год, *одѣшѣ* Крњ, *убѣшѣ-га* Ду, *чѣшѣ-га* В; исп. и *Оѣлѣсѣшѣ-ти* ѣдјке чарѣпе В. *Пѣрѣсѣшѣ-ти* рѣпа дѣ-сѣтра Ли. *Изѣсѣшѣ-га* грѣње Ма (обично *оѣлѣшѣшѣ*, *ѣбрашѣшѣ*, *изѣшѣшѣ*).

Код глагола на *-шѣ* обичан је наставак *-шѣ* при чему се опет врши стапање у *-шѣ* те имамо:

Исѣшѣшѣ цѣѣлѣга ѣмна за-слѣ[в]у Ду. *Рѣшѣшѣ-му* ѣни Со. *Пѣбѣшѣшѣ* ѣни ш-нѣма Ли. *Исѣшѣшѣ* цѣѣлу стрѣну Бр. *Изѣшѣшѣ-се* ѣни ис-кѣшѣ Год. *Дѣшѣшѣ* тѣ дѣсе[т] ѣуѣшѣ из-дѣѣ-пѣ[т] лѣко В. *Врѣшѣшѣ* шенѣцу сѣтра Ли и сл.

Много ређе бележио сам код ових глагола *-шѣ*:

Уљѣшѣ-ти брави у-оноу дграду В. *Исиѣшѣ* два кѣтла дѣ-ноћи Па. Ка[д]гѣ бѣдѣ *нашѣ*-га нѣђе у-онѣ жгробѣте (узане, дугачке рупе) мртвѣга Па. *Вршѣ* од-Марка, ја мнѣм, ону шенѣцу Ко. *Дѣшѣ*-ми чѣљад данѣс ис-Пѣдгорицѣ Со.

Код глагола *ш* и сложених обичнији су у футуру облици на *шѣ* (*шѣ-шѣ*, *дѣшѣ-шѣ*, *нашѣ-шѣ* — односно *шѣ*, *дѣшѣ*, *нашѣ* и сл.), али се поред њих чује и:

шѣ Бра, *дѣ[шѣ]* Бр, *шѣ[шѣ]* Ма, *на[шѣ]* Ли, *шѣ[шѣ]* Бу и сл.;

од *шѣ*, *шѣшѣ* (*шѣшѣ*, *шѣшѣ*, исп. тач. 268и) забележио сам три облика за 3 л. футура:

Шѣшѣ пѣ-пѣдну на-Вѣр Па. *Шѣшѣ* ис-кѣшѣ пѣшто рѣ-ча[шѣ] Бр — *Шѣшѣ* низ-Малѣ Йгар Со. *Шѣшѣ* уз-оноу гла[шѣ]цу Брч — *Шѣшѣ* сѣме ка[д] оглѣднѣ Се. *Шѣшѣ* на-шѣ тѣке ожеднѣ[шѣ] Брч.

β) Многобројне облике показује парт. перф. II:

најчешћи је облик *шѣшѣ* (према *шѣшѣ* и сл, исп. тач. 88а), а доста је често и *шѣшѣ* (< *шѣшѣ*) В, Ов, Ду, Па, Брч, Бр, ГД, Со, Ли, Год, Се, док је *шѣшѣ* Крњ и *шѣшѣ* Бр ређе. Поред *шѣшѣ* прилично је раширен и облик *шѣшѣ* (настао контаминацијом *шѣшѣ* и *шѣшѣ*) В, Ор, Ко, Бу, Ли, Бо, Се, Др, ређе је *шѣшѣ* У, Ма, Год и *шѣшѣ* Брч, Со, Год, Крњ (према *шѣшѣ*).

У осталим облицима нема колебања. Имамо само:

шѣшѣ Ко, *шѣшѣ* Па, *шѣшѣ* Бр, *шѣшѣ* В итд.

γ) Као и у књижевном језику има имперфекат неколико облика:

најчешће је *шѣшѣ* Ор, *шѣшѣ* Бр, *шѣшѣ* Па, *шѣшѣ* В, *шѣшѣ* ГД, *шѣшѣ* Брч, *шѣшѣ* Бо, *шѣшѣ* Па *шѣшѣ* Ду, Бо — ређе је *шѣшѣ* В, *шѣшѣ* Ко, *шѣшѣ* Бра, *шѣшѣ* У, *шѣшѣ* То, *шѣшѣ* Се — а најређе *шѣшѣ* Па, *шѣшѣ* Ов, *шѣшѣ* Ма итд.

δ) Аорист има наставке *-к* и *-ок*, (*шѣшѣк*, *шѣшѣк* — *шѣшѣдок*, *шѣшѣдок* и сл.) — дакле као и у књижевном језику. Поред *шѣшѣде* употребљава се при питању за 2 и 3 л. јд. и *шѣшѣ*, *шѣшѣ*:

Бѡга-ти, *ћѣ*-ли дѡћ, да-ја не-пѡћѡк за-тѣбе? Па. *ћѣ*-ли дѡћ. да-му-тѣ не-рече? В.

е) Уз негацију чују се обично неконтраховани облици начињени према простом глаголу:

нѣ-оћу Ду, *нѣ-оћеш* Ли, *нѣ оће* Бра, *нѣ-оћаше* Се, *нѣ-оћасмо* Брч, *нѣ-оћау* Год и сл. (*нѣћу*, *нѣћеш* и сл. је ретко); поред *нѣ-оћак*, *нѣ-оћаше* итд. чује се и:

нѣ-ћак Па, *нѣ-ћаше* В, *нѣ-ћасмо* Ли и сл. (< не + *ћак*).

ИЗ СИНТАКСЕ

Слагање падежа с предлозима

277. Прилична отступања од књижевног језика постоје пре свега у слагању падежа с предлозима. Као и у осталим зетским говорима, главну категорију оваквих отступања претстављају предлози уз које у књижевном језику долазе два падежа, већ према томе да ли зависе од глагола који значе кретање према извесном правцу или то не значе. На основу садашњег стања њихове употребе у црмничком говору могу се овакви предлози поделити на три групе: 1) *у, на*, 2) *о, њо* и 3) *над, њод, њред, за, међу*.

у, на

у (< *вь*) и *на* слажу се — без обзира да ли значење глагола захтева акузатив или локатив — искључиво с акузативом (исп. ипак. тач. 281):

Локативна значења.

278. *у*

Место: Ёто-га *у-село* Тр. Живѣ њѣкад *у-ѡланѡну* а-сѡд-је *у-Дѡњѣ сѣло* ГД. Орѣ *у-ѡље* од-ѡтрѡс Ор. [Ј]ѣси-л[и] ископѡ онѣ жѡр *у-ѡље?* В. Радѣ *у-гору* кѡ-жуѣѣљ по-ѡјѡ дѡн Ко. Сѡ[т]-су људи по-ѡјѡ бѡжѣ дѡн *у-ѡ-инѡград* Бр. Бѡјѡ-сам *у-фаѡдлу* ѡјѡ дѡн Кру. Ѧ, ѡјѡко, дѡста-си *у-нѡшу* кѡѡ лѣба зѡбѡла (каже се испрошеној девојѡци) Бр. Изѡјѡ-сам ба-гѡш пѣпѣла *у-[в]ѡшу* кѡѡ Со. Сѣда[м] мѡчѣвѡ (мушких глава) -су бѡли *у-кѡѡ* Лѡлѡнѡ Ли. [Ј]ѣси бѡјѡ кад-*у-ѡлѡѡ* ? Бра. Лежѡ-[ј]е дѣсе[д] гѡдѡнѡ *у-селѡмбѡго[в]ѡцу* (тамница у Бару)

Ов. Ёто-ј-и дба у-*ѝггъ* (ковачници) У. Мърко наш седй по-цѝелу неѝелу у *ѝѝзбину* Се. По-цѝјо дан сто[ј]й у-*врѝша* и-зирй То. Лучѝр блѝк у-*свѝшо[в]е* Нѝка - Иво[в]а ГД. Сѝ[н]-ми-[ј]е у-*[в]ѝ[с]ку* Со. Ёто-га-веѝ трй дана у-*ѝријѝшеље* у-Лѝуба-Рѝсто[в]а Ли. Вѝзда седй у-*коншилѝк* Бо. Ёто-га дн пѝ[ј]е таман у-*оу гла[в]ѝцу* Бо. Вѝѝи-га у-*онѝ шрѝй* (дубоко прекопани део ѝиве) ѝе-рѝѝе онѝ дѝѝу косѝѝром Па. Стѝлно-му левѝр у-*цѝй* Др. Мѝшица-[ј]ѝ у-*ѝ-ѝно* Крѝ. Нѝмѝ валѝ ни-[ј]еднѝ каплѝ пѝмѝти у-*глѝ[в]у* тѝ чѝак Ма. Пѝзи, бѝга-ти, ѝто-ми кѝмар у-*око* Ду. Пѝ, да-га-[ј]е анѝнема, вѝзда-му-[ј]е цигѝр *ѝста* (= у ѝста) В. Нѝгѝ[в]а-[ј]е кѝна прѝ[в]о у-*Глѝй-Дѝ* Бу. Нѝѝе нѝмѝ гѝбѝлѝ кѝ-у-*Сѝѝрѝ-Бѝр* Брч. Он жѝ[в]й у-*Сѝѝрѝ* [В]ѝрош ко[д]-Мѝрѝ Црнѝ Бу. Она-[ј]е-веѝ двѝѝ гѝдине у-*Гѝрѝѝ Брчѝле* Ма. Тѝ-[ј]е бѝла нѝ[ј]лѝ[п]шѝ ѝѝјка у-*Гѝдинѝ* Се. Онѝ-су у-*Гѝјниѝ* Брч. Бѝла-[ј]е у-*ѝријѝшељѝшѝну* у-[В]ѝсоѝе Па. У-*Бѝлоѝѝвѝлѝѝе*-[ј]е у-*рѝд* Кру. Мѝлица-[ј]е ко[т]-сестрѝ у-*Зѝѝце* Ли. Нѝма јѝш тѝгѝ злѝ у-*нѝше крѝ[ј]еве* Па. Рѝдѝјо-сам дѝсе[д]-гѝдѝнѝ у-*Грчкѝ* Крѝ.

Време: Дѝк-[ј]е Мърко ѝкало бѝјо у-*живѝш*, бѝјо-[ј]е првѝ меѝу-нѝма Бр. У-*мѝј вѝка[ѝ]*-су лѝди бѝли мнѝго бѝлѝ Со. Е[ј]ѝ-да, у-*мѝј-дѝн* тѝѝѝга пѝта нѝѝсам имѝ нѝ-онѝмѝдне у-Пѝпѝѝе Ли. Валѝ свѝ пропѝдѝсмо у-*ѝѝ рѝшо[в]е* Бра.

Друга значења: Ка[т]-пасѝк покрај-ѝѝк бѝу у-*рѝз-го[в]ѝр* Бо. Нашѝ-сам-се у-*вѝлѝ* мѝку Ду. Остѝ-[ј]е у-*лѝѝѝ нѝ[м]* меѝу-нѝма Бр. Остѝ-ми-[ј]е у-*ѝамѝш* Ко. Исп. и полукѝѝшке примере: Ымѝш-[л]и, Тѝмо, у-*ѝвѝју ѝблѝс[ѝ]* цигѝр ду[в]ѝана? Ли. Глѝдѝ-сам у-*нѝга* нѝјвишѝга нѝпријѝтеља Се. Нашѝ-сам прѝве пријѝтеље у-*ѝѝ* Ма.

Блѝше вѝс у-*злѝшо* данѝс Тр. Дѝ-му-[ј]е трѝ-напулѝјѝна у-*злѝшо* Ор. ѝзѝше-му илѝду дѝнарѝ у-*злѝшо* У.

Валѝ-[ј]е тѝнкѝ у-*сѝрѝк* В. Не-стѝдѝн-се јѝ ни-по-Бѝјѝгрѝду одѝт у-*оѝѝнке* Со. Пѝшла-[ј]е у-*нѝјзѝну рѝшу* Ма. Тѝмо-се продѝ[в]ѝше зѝље у-*гла[в]ѝѝце* Се. У-*ѝѝ*-се свѝ слѝѝѝмо Ду.

279. на

Место на којем што постоји: Жѝвѝ на-*ѝланѝну* ѝ[в]о -веѝ двѝѝ гѝдине Ко. Лежѝ нѝ-*шрѝ[в]у* Бр. Седй на-*сѝолѝц* кѝ-господѝн То. Вѝсѝ на-*конѝй* Др. Бѝтѝсмо-се нѝ-*мѝсѝ* вѝше црквѝ свѝтѝ Пѝткѝ Ли. На-*вѝшу*-су кѝѝу полѝмене тѝгле ГД.

Убљѣн-је прѣ[в]о *на-Бѣлѣ-Скѣлу* Се. Не-пѣше-му *нд-чело* ѿклѣн-је Ов. Мѣ-ми-[j]е *на-ушрѣбице* Бр. Тѣ-не сѣм бѣг *нѣ-небо* знѣт Ду. Зѣ[в]и бѣга *нд-небо* ѱ-помѣн Бра. Дѣв свѣти-се вѣдијо *нд-небо* У. Упрѣчѣјо-сѣ *нѣ-врѣша* Крњ.

Место при којем је што: Скѣлар *на-Бојѣну* В. Дѣђи у-онѣ кѣћу *нд-Блашо* Се.

Место у којем је што (уз имена насеља): Њѣјова-[j]е кѣћа данѣс *нѣ[j]богатија нѣ-Брѣге* Брч. Сто[j]ѣ *нд-ѣ-Ир* Бо. Кѣћа-му-[j]е *на-[В]учѣ-Дѣ* Год. Вѣђѣ-сам-га *на-Цѣшѣне* ѣ-сѣдѣ кѣ[т]-кѣѣза Бу.

Време: Бѣјо-сам *нѣ-Блато на-ндѣвишѣу смрѣлицу* Тр. Бѣли-смо извѣн *на-онѣ ндѣвишѣу кѣшу* Ма. Не-мѣже-се нѣшта ѱ-поље радѣт *на-о[в]ѣу сѣшѣд* Со. *На-овѣ бѣлѣ дѣн* нѣшта-ме не-мѣже заустѣ[в]ѣт да-не-пѣђѣм Кру.

Друга значења: Вѣлѣкѣ-ти фѣла *на-шѣкѣ ирѣјѣшѣлѣ-сѣво* Ор. *На-мнѣђе* свѣт остѣ[j]е Па. Вѣлѣкѣ мѣка лежѣ *на-ндс* Ма. Не-вѣдѣ[м] мѣнѣ нѣкаквѣ *на-њѣк* Ли. Не-познѣ[j]е-се нѣшта *на-њѣ* Тр.

На-шѣшкѣ-са[м] мѣку Крњ. Бѣга-ми-сам, Ђѣво, *на-шѣшкѣ мѣку* Па. Он-је кѣ[д]-нѣга *нд-дѣврѣбу* Год.

Остѣ-[j]е мрѣв *нд-мѣсѣо* Ма. Стрѣдѣ-[j]е *нд-ирѣдѣу* бѣга ГД. О[в]ѣ мнѣ[в]о сто[j]ѣ *кѣ-нд-жр[м]ѣ* самнѣвѣно (= крупно је самлевено) В. Кѣ[ли]ко-сте *нд-кѣрѣе* дѣбили? Ма. Ђѣ *на-шѣуѣ* Ли. По-цѣјо дѣн сто[j]ѣ *нд-ноге* Брч.

Акузативна значења.

280. у

Правѣц и цѣљ: Пошѣ-[j]е ѱ-сѣло То. Пошѣ-[j]е ѱ-гору да-убѣрѣ дрѣвѣ Ду. [J]ѣсам, бѣга-ми, улѣзијо-сам *у-нѣга* (= у њ) Бу. Исп. и Сѣтра-нѣмо зорѣм ѱ-дрѣвѣ Брч.

„Ме ѣ у“: Уљѣгѣ-[j]е ѣтрѣс вѣк ѱ-ѣвѣ В.

Време: Долѣзѣ ѱ-лѣшо дѣма Год. Дошѣ-[j]е ѣтрѣс ѱ-зору Се. Ђѣмѣ кѣ[д]-нѣс ѱ-зѣму мнѣго лѣсѣцѣ Ор.

Друга значења: Да-се-зарѣчѣмо *у-ѣоцѣн* вѣна Па. Отишѣ-[j]е ѱ-дѣврѣбу Бр. Не-мѣже-се чѣг данѣс поуздѣт *у-мнѣђе* нѣшта Со. Не-трѣбѣ-ти-се ѣздѣт *у-нѣга* вѣше *нѣ-у-[в]рѣѣ[в]ѣ* кѣлѣн Ли.

За[в]йкаше у-[j]ѣдди глас Ко. Свежи ту шеницу у-р[у]ко-
[вц]еши ГД. Ты вѣзда у-банду дреш Крњ.

281. на

Правац и циљ правца (место): О-л о[д]йт нѣ-ѣ-Ир?
Бр. Пошѣ-[је] на-Цейиње Со. Пѣшли-смо на-свѣдбу Крњ. Йдѣ
на-п[л]анйну свѣко[ј]ѣга љѣта Бу.

Чйн-се вратйю й[с]-свѣѣта, ѣдмѣ-[је] сѣднују на-сѣолйцу
Ду. Бѣше натѣкѣ бурму на-ѣрсѣ В. Стѣ[в]ијо-[је] мѣмак прѣстѣњ
нѣ-р[у]ку ГД. Стѣ[в]и ту пињату на-огѣњ Ма.

Време: Ё, мѣја, к[у]кала-му мајка, погйнујо-[је] тамѣн
на-вѣљу субѣшу Се.

Мера: Дѣ-[је] нѣполи винѣград на-[j]ѣдну гѣдину Ор.

Друга значења: Велйкй му-[је] мерѣк на-он[у]-ѣѣку
Ко. На[в]ѣлйше на-нѣс, да-не-тучу Бу.

На-сѣлу-га до[в]ѣдоше Бо. Дѣ-ми-[је] на-вересѣју Па. Исѣ-
кѣ-сам онѣ дрѣва на-кѣмѣше Брч. На-ѣрѣйоруке в[у]к не-й[ј]ѣ
мѣса Ли. Не-[в]йди нйшта на-[j]ѣдно-ѣко Год. Остѣ-[је] у-рѣт
слѣп на-[j]ѣдно ѣко Ов. Осудйше-га на-[в]ѣшала Бра.

282. Поред акузативних облика чују се, истина, и лока-
тивни — нарочито у прилошким изразима (Бѣго-ми-је бйло
дѣста тѣшко у-ѣочѣйку, а-пѣслѣѣ-[је] нѣкѣко одйло лѣ[к]ше
Па. На-крѣ[ј]у кра[ј]ѣвѣ В, Ли и сл.), али се све то своди на
утицај књижевног језика.

Само у једном случају (уз *шѣѣ*, *нѣшѣо*, *нйшѣа*) бе-
лежио сам и у говору типичних претставника поред акуза-
тивних и облике локатива, али независно од глаголске
рекције (оба облика, *шѣо* и *чем*, стоје како уз глаголе ми-
ровања тако и уз глаголе кретања):

У-чѣн-си тѣ дѣнију? Брч (поред *У-шѣо*-ћу пѣнйѣт о[в]ѣ
вйно? Со). *У-шѣо*-си одйю у-Биѣѣград? Ёв[о], у-о[в]ѣ. У-нйчем
зйсто Па — Стѣ[в]ијо-га-[је] у-нѣчем, ма-да-м[е]-убй[ј]еш нѣ-
би-ти знѣвѣ кѣзѣт у-чѣм Ду. У-чѣн-си ѣсују онѣ жйто? Ли —

На-чѣн-си напра[в]ила тѣ прйганице? Се (*Нѣ-шѣо*-си
опрйгѣла тѣ укљѣве? Нѣ-мѣст йли на-ѣље? Год). Сѣѣаше нѣ-
нечему, ма-не-вйѣк на-чѣм ГД. На-чѣн-си дошѣ? А-на-чѣн?
На-свѣчем, бѣго-ми: и-нѣ-коња, и-нѣ-кола, и-нѣ-ноге В. Нѣ-

што остводосте (шта сте решили)? *На-ничему*, браће, бдогми Крњ — Бйк-те звала, ма-нѣман-те *на-чѣн* зваѣ Бо. Пйшему стално, а-ѣн-му *на-ничем* не-одго[v]јарѣ Бра.

Пошто је слично колебање познато и другим зетским говорима, сматрам да се у овом случају не ради о утицају књижевног језика, него да је сачувана старија фаза у којој су се оба падежа употребљавала напоредо (исп. у тач. 289 слично колебање уз предлог *за*).

Напомена. Решетаров пример *и-magazinā* (из Подгора, исп. *Der štok. Dialekt* 213) сматрам за неки неспоразум, јер сам уз *у* < *вѣ* редовно бележио акузатив.¹⁾ Можда је у том изразу *у* имало значење „код“ па је пример омашком ушао у главу о предлозима *о*, *ѣо*, *ѣри*? (Он уосталом није ни по гласовном облику потпуно исправан: у Црмници се каже *у-магасѣнѣ*, а не *у-магазинѣ* као што је код Решетара).

У једном случају забележио сам додуше и ја ген. пл. уз *на*: *На-онѣјѣ кѣѣнѣ* на-Јасѣн нѣка[d] не-пѣдѣ грѣм Ли (иначе само *на-онѣ кѣѣне*), али мислим да у том случају имамо посла са каквом аналогијом (према паралелној употреби *ѣо* са лок. и ген. пл.?).

о, *ѣо*

И код ових предлога (уствари код *о*, јер се *ѣо* у месном значењу не употребљава) постоји тенденција да се слагање сведе на један падеж, само што процес још није завршен и што се креће баш у супротиом правцу: изједначење се не врши у корист акузативног облика, као код *у* и *на*, него у корист локатива који преовлађује и уз глаголе кретања, док је уз глаголе мировања тако рећи у искључивој употреби.

Значења уз акузатив.

283. *о*

се употребљава углавном у месном значењу и стоји по правилу уз именицу у локативном облику, знатно ређе у акузативном:

¹⁾ Исп. и Бошковићеву напомену у Годишњаку Задужбине Саре и Васе Стојановића (за 1936 год.) 30.

Ударијо-[j]е длан *о-длѣну* Со. Ударила-[j]е главу *о-древѣшу* Ли. Ударијо-[j]е рукѣм *о-ша[в]улину* В. И-ј-ѣн-га љушти *ѣ-земњи* Па. Обљеси ту пушку *ѣ-клѣнцу* Се. Обљеси ту кѣчу *ѣ-вцѣдру* Ма. Обљеси торбицу *о-рѣмену* Бр. Обљеси тѣ *о-[в]рѣшѣма* Кру. Пѣнијо-ми-[j]е боцун, *ѣ-глѣ[в]и-му-се* сломѣјо, да бѣг-дѣ Ду. Сломѣе-се тѣ *о-њѣовиема глѣвѣма* Бу —

поред: Обљеси камен *ѣ-врѣш* пѣ-с[е]-удѣви Брч. Мѣме, ако-пѣћѣм нѣ-[в]оду, сломѣћу боцун. *О-шѣвѣју глѣ[в]у*, да-бѣг-дѣ, сѣне Ор.

Интересантно је да се у истој служби и уз исте падеже употребљава и предлог *од*:

Обљеси камен *ѣд-врѣшу* пѣ-с[е]-удѣви Ли. Обљеси торбицу *од-рѣмену* Бра. Обљесила-сѣ драча ѣвци *ѣд-рѣју* (обично за-рѣп) Со. Обљесићу-те *од-онѣј мѣрви* ГД.

Обљесијо-сѣ *од-онѣ јѣбуку* В.

Пошто се не може претпоставити да је до овог мешања дошло на основу значења оба предлога, сматрам да је оно последица губљења *ѣ* у *од* (исп. тач. 189) услед чега су се оба предлога изједначила по облику (исп. и тач. 297).

284. *ѣо*

Употреба предлога *ѣо*, чија су акузативна значења такође прилично ограничена, поклапа се углавном са употребом у књижевном језику. Забележио сам свега једно отступање:

Чѣ[j]ѣ-се злѣ *ѣо-нѣма* Бр (обично *за-нѣс*).

Иначе имамо редовно:

Ўзми тѣ *ѣо-свѣку цѣѣну* (на сваки начин) Год. Вѣљу-ти *ѣо-дрѣгѣ ѣу[ѣ]*, да-батѣлѣш ту рабѣту Брч.

Ўзмите свѣкѣ *ѣо-сѣдѣка* и-беж-нѣга немѣте одѣт Ду. Ўзе-ше *ѣо-[j]ѣдну мошѣку* и-пасѣше пу[т]-онѣ долинѣ Брч.

Рѣдѣ *ѣо-цѣјо дѣн* Ко.

Свѣкѣ-га-[j]ѣ ѣвца кѣштѣла с-једнѣ на-дрѣгу *ѣо-сѣдѣшину* дѣнарѣ Бр.

Напомена 1. Уз глаголе *кѣѣѣѣ*, *пѣлѣѣѣѣ*, *ѣродѣѣ* и сл. употребљава се додуше поред обичнијег локатива и акузатив, али то колебање, познато и књижевном језику¹⁾, нема везе са глаголском рекцијом:

¹⁾ Исп. Margetić, *Gramatika* 505.

Купијо-[j]је жито *ѡ-нѡјнижѡј цѣни* Па : Трговци купују *ѡ-нѡјнижѡ цѣну* Ов — *А-да, бѡго-ми, ѡ-нѡјвишѡј цѣни-сам-га* платијо ГД. *По-ко[jj]бј-си-га цѣни* прѡдѡ Крњ. Прѡдѡ-[j]је кѡзу Нйко-Јѡко[в] *ѡ-скѡуѡ цѣну* Ли.

Слично се може објаснити и колебање у примеру : Црм-ничѡни-су *ѡ-избѡру* мѡнци То : *Ймѡш свѡчесовија ствѡри ѡ-избѡр* да-купиш Ма.

Напомена 2. Да наведем овде и прилог „нипошто“ који може гласити и *ниѡчѡму*: Немѡ да-му-тѡ дѡднѡш *ниѡчѡму* Па (поред *Нйѡшѡ-га* немѡ дирѡт Тр). Исп. и *ѡчѡму* „зашто“: *Почѡму*-се нѡ-врѡти, јѡдан? Се. *Почѡму* тѡ зѡбога? Ко (али само: *Пѡ-шѡ-си* купијо ту фањѡлу Ов и сл.).¹⁾

Значења уз локатив.

285. У локативној употреби готово и нисам забележио слична колебања. Уз *о* сам забележио свега два примера акузатива (један има месно, а други пренесено значење), а уз *ѡ* ни један:

Ко[jj]ѡ-му медаље вйсау *о-ѡмадѡн* Бр. Рѡдѡ-му *ѡ-гљ-[в]у*, а-ѡн ш-њин зѡбрѡ Ма. (У оба је примера обичнији локатив.)

(Примере за локатив исп. у тач. 297 и 298).

над, ѡд, ѡред, за, међу

Ови се предлози додуше слажу са акузативом и инструменталом, дакле као и у књижевном језику, али у њиховој употреби има доста отступања и колебања. Углавном се може рећи да у месном значењу преовлађује облик инструментала (без обзира да ли глагол захтева инструментал или акузатив), док је у осталим случајевима употреба мањевише правилна. Изузетак чине две врло ограничене категорије: а) уз *над, ѡд, ѡред* стоје заменице *ја, ѡи, себе* увек у инструменталу (*нѡдѡ-мѡм, нѡ[ш]-ѡѡѡм* и сл.) — због тога што су енклитички облици ових заменица уз те предлоге не-

¹⁾ Исп. у тач. 290 *зачѡм* „зашто“, *низачѡм* „низашто“.

познати и б) уз за стоји облик заменице *шїѿ*, *нѣшїѿ*, *нїшїѿ* скоро искључиво у локативу.

Значења уз акузатив.

286. *над*

значи правац (место) и стоји по правилу са инструменталом, а само изузетно с акузативом:

Пошѿ-[je] прѿ[в]о *над-онѿм ѿрѿ[в]али[j]ѿм* Се. Нѿгни-се *на[ш]-шѿм бисшѿѿрњѿм*, да-нї[j]е пѿнула лѿмица ѿ-[в]оду Ов. Нагнѿјо-сѣ *над-онѿм велїкѿм јѿмѿм*, кѿ-да-ѿе, недѿ бѿже, да-скѿчї у-њѿ Бр. Уздїгѿ-сѣ *на[ш]-їланїнѿм* Ко. Уздїгли-су-се велїкї ѿблаци *на[ш]-Сушѿрманѿм* Ли. Уздїгѿ-[je] ѿѿри *на[ш]-сїно[в]їма* В. Поглѣдѿ *на[ѿ]-Бљѣшказѿм* ГД. Нѿднијо-се *на[ѿ]-нїма ѿрѿ* Па.

Поглѣдѿ *нѿ[ш]-собѿм* Ду. Немѿ тѿ сапѣ[д] дїзѿт *нѿдѿ-мнѿм* В. Вїѿи ѿѣ-сѣ спѿштила тѿ лѿза *нѿ[ш]-шѿбѿм* Се.

У Нагнѿла-сѣ-[je] мѣѿа *над-обѿром* Год (реѿе *над-обѿр*) имамо двојство познато и нашем књижевном језику.

287. *їод*

кад значи п р а в а ц стоји такође по правилу са инструменталом, а само изузетно са акузативом; уз имена места (у значењу „пред“) и у осталим значењима је међутим акузатив много обичнији од инструментала:

Место: Стѿ[в]и тѿ ѿурѣк тѿмо *їѿ[ш]-крѿшкѿм* Со. Стѿ-[в]и тѿ косерїѿ *їѿ[ш]-їдзуѿм* Крњ. Стѿ[в]и тѿ јѿја *їѿ[ш]-кѿ-кошкѿм* Бо. Стѿ[в]и тѿ пїсмѿнце (= цедуљицу) *їѿ[ш]-кѿїицѿм*, да-нѣ-би забарѿ[в]ијо Бра. Стѿ[в]и кушинчїѿ *їѿ[ѿ]-гла[в]ѿм* Ко. Однѣси о[в]їй косїѿр *їѿд-онѿ[м]-мѣѿм* Бу. Пѿде-ми лѿмпїс *їѿ[ш]-шѿ[в]улїнѿм* Ор. Лежѿше на-[j]ѿдну лѣсу те-ѿљеже змїја *їѿ[ѿ]-нїм* Год. Стѿ[в]и тѿ слѿму *їѿд-онїема јѿгнѿдїма* У. Уљѣзи *їѿд-онѿм їѿјашѿм* Со. Штѿ-сїми тѿ прїнијо *їѿд-носѿм* Па. Лѣзите *їѿд-онѿм смѿквѿм* Ли. Скрїла-сѣ *їѿд-онїем кршѿм* Брч (у последњем примеру имамо такође значење акузатива, иако би се могао схватити као инструментал) —

Стѿ[в]и тѿ кушїн ѿ[в]дѣн *їѿдѿ-мнѿм* Крњ. Ымѿш-[л]и штѿ стѿ[в]ит *їѿ[ш]-собѿм*, јѿдан? Ду —

поред: Ђмо да-сѣднѣмо *ѡ[ш̄]-ш̄ѣ дуб* Бр. Ўљеже ма́чка *ѡ[ш̄] ша[в]улѣн* Па. Уздѣжѣ-се *ѡд-ѡблѣке* То.

Уз имена места: Пра[в]о-и пѡ[в]еде *ѡ[ш̄]-Скѡдром* Ли. Ка[г]т-стѣгосмо *ѡ[ш̄]-Ташѣѣм* ГД. Дѡѣдсмо *ѡ[ѡ]-гла[в]ѣѡѡм* ѣ-зору Ор —

Дѡѣд пра[в]о вапѡром *ѡд-Бѡр* (никад *ѡд-Бѡром*) В, Брч, Год. Тамѡн дѡѣдсмо *ѡ[ѡ]-Жаблѣк* Ко. Дѡѣдсмо *ѡ[ш̄]-сѡмѣ вр* Бу. Ўвечѣ-смо стѣгли *ѡд-брѡо* Ма и сл.

Друга значења: Ста[в]ише-га *ѡ[ш̄]-сѣрѡѡѡм* и-по-*[в]ѣдоше-га у-Бѡр* Др. Ўзео-га *ѡ[ш̄]-свѡѡѡм влашћу* Тр. Збок-тѣ рабѡтѣ па-[ј]е *ѡ[ш̄]-судом* Па. Баѣѣѡ-[ј]е обрѡс *ѡ[ѡ]-ноѡѡма* Ма —

Онѣ-[ј]е кѣћу да *ѡ[ш̄]-ћирѣѣу* Бо. Врѡ[г]-га-[ј]е *ѡ[ш̄]-свѡ[ј]е крѣло* ѣзео Се.

Рабѡтѡ *ѡ[ѡ]-нѡдѣѡѡѡм* То. Нѡш нѡрѡд нѣне нѣшта да-учѣѣнѣ *ѡд-мѡрѡѡѡм* Со.

Учинѣѡ-сам *ѡ[ѡ]-мѡрѡѡѡе*, а-нѣ-бик Ду.

Мѡра *ѡ[ш̄]-сѣѡросѣи* ѣа[в]олѣма да-се-нѡси Бо —

Помѡмѣѡ-сѣ *ѡ[ш̄]-сѣѡрѡсѣи* Кру. Злѣ-[ј]е мѣку изѣла *ѡ[ш̄]-сѣѡрѡсѣи* Год. Лаѡѡ-[ј]е *ѡ[ш̄]-сѣѡрѡѡѡе* дѡне Се.

Напомена. У Стѣд-га бѣло лаѡѡ-[ј]е *ѡ[ш̄]-сѣѡѡѡм гла[в]ѡѡм* Па имамо по свој прилици месно значење тако да би инструментал био оправдан.

288. *ѡред*

стоји у месном значењу такође по правилу са инструменталом, а само изузетно са акузативом; у временском значењу преовлађује акузатив (у неким је изразима обичнији акузатив, а у неким инструментал — дакле, у принципу нешто слично као и у књижевном говору).¹⁾

Правац: Изѣди *ѡре[ш̄]-кѣѡѡѡм* Др. Изѣшѡѡ-[ј]е *ѡре[ш̄]-ѡѡѡѡѡм* Кру. Тамѡн пѡѡдсмо *ѡре[ш̄]-ѡѡѡѡѡм*, пѡче кѣша Ко. Ђто пѡѡдше *ѡред-Мѡрѡ[в]ѡѡм кѣѡѡѡм* Ма. До[в]ѣдоше-га ѡѡдѡри *ѡред-ѡ[ш̄]-шѣѡѡѡѡѡм* бѡш сѡд Ли. Испѡли-су *ѡре[ш̄]-свѡѡѡѡѡм* В. Изѣшли-су *ѡре[ѡ]-гѡ[в]ѡѡѡѡма* Бу. Изѣшли-су жѣне *ѡре[ш̄]-свѡѡѡѡѡма* кѣ-

¹⁾ Исп. Maretić, о. с. 505 и 513.

ћама Па. Да-ми-вйше нйёси изйшѣ *пред-очйма* Ор. Стѣни *пре[ш]-шйема* [в]олѡ[в]йма Брч. Не-смй[j]ем йзѣни *пред-ѡцом* Бр. [j]ёси-л[и] одйжо *пред-Ивѣном?* Бо. Не, [в]алѣ, ѡн-се нё-би застыдйжо да-пѡхё *пре[ш]-цѣром* Се. Женетйно стѣ[в]и вйна *пре[д]-нйма* Ду. Стѣ[в]и по-[j]ёдан путйер *пре[д]-нйма* Ов —

Дохѡше свѣто[в]и *прѣда-мнѡм* Брч. Изйдѡше прѣ[в]о *прѣ[ш]-шѡбѡм* Па. Стѣ[в]и[ж]о-[j]е боцун вйна *прѣ[ш]-собѡм* Се.

Изахѡше *пре[ш]-свѣшо[в]е* (обично *пре[ш]-свѣшо[в]има*) Ли. Изнёсоше свѣшта *пред-ндс* (обично *пред-нѣма*) Со. Изнёси тѡ *прѣд-врѣша* Ду. Стѣ[в]и тѣ стѡлац *пред-огѣн* Др.

Напомена. У Стѣдоше прѣ[в]о *пред-врѣшйма* || *прѣд-врѣша* имамо опет двојако схватање.¹⁾

В р е м е : Дошѣ-[je] *пре[д]-зорѡм* дѡма Со. Стйгли-смо у-Бѣр *пре[д]-зорѡм* ГД. Валѣ-[j]е удѣрила страшнѣ кйша *пре[д]-зорѡм* То. *Пре[д]-зорѡм-сан-се* дйгла Бра. Пошѣ-[j]е тамѣн *пре[д]-вечѣрѡм* Год. Пошѣ-[j]е тамѣн *прѣд-мрѣком* У. Тѡ-[j]е бйло не-хёльё *пред-Божйћом* Ли —

Дошѣ-[j]е *пре[ш]-сѣму* зѡру Крњ. Врнўли-смо-се *прѣд-мрѣк* Тр. Дохѡсмо нѣ-[В]йр *пре[ш]-цѣнй мрѣк* Бр. Дѡхё *пре[ш]-сѣму нѡн* В. Онеш-ли-се умйг *пред-рўчѣк?* Ор. Погйнужо-[j]е *пре[ш]-сѣмй свршѣшѣк* рѣта Па. Бйли-су кѡ[д]-мёне у-нехёљу *пре[ш]-самѣнй Илйндѣн* То.

289. за

стоји у месном значењу обично уз инструментал, ретко уз акузатив; у осталим многобројним значењима (уз глаголе који не значе кретање или мировање) употребљава се међутим искључиво акузатив (о отступању уз заменице *шйѡ*, *нѣшйѡ*, *нйшйѣ* исп. ниже):

П р а в а ц : Пошѣ-[je] *зѣ-ждрѣѣлом* Бу. О[в]йй йстй чѣс пасѣше *за-кўћѡм* Ко. Штѡ-си стѣ *за-врѣшйма*, дѡнй о[в]ѣ-мо То. Тамѣн сёдосмо *за-вечѣрѡм* Ли. Понёси тѡ *за-кўћѡм* да-сѣдймо у-присѡј Ма. Стѣ[в]и тѡ *за-кўћѡм* Се. Стѣ[в]и плѣд *за-ша[в]улыном* Брч. Стѣ[в]и тѣ ожѣг *за-пейельѣком* Бр. *Зазубйма-му-[je]* нёшто запѣло Бо.

¹⁾ Исп. Maretić, о. с. 504 и 513.

Ста[в]и левѡр *зѡ-пѡс* Год. Ђј, мѡлѡн-те, ста[в]и језѡк *зѡ-зубе* (*за-зубѡма* Бра је необично) Со.

Напомена. Уз глаголе типа *скрѡвѡш-се*, *занчѡш*, *зѡш* имамо — опет у сагласности са књижевним језиком — напоредну употребу инструментала и акузатива:

Зѡбијо-сѡ *за-мѡрѡм* кѡ-мѡш у-трѡце В. Бљѡше-се скрѡјо *за-смѡкѡм* Ду : Скрѡвѡ-се *за-пѡрѡсло* Ли — Зѡнча *за-шѡ бѡрѡ* Бо : Тамѡн сѡд зѡћѡ *за-онѡм гла[в]ѡцѡм* Па.

Друга значења : Потѡгѡше-се *зѡ-руке* Ор. Бѡга-ми-се *зѡ-грѡ* до[в]ѡтѡше да-се-пѡбију Бу. Ђѡде-ме онѡ кучѡк Нѡков *зѡ-ногу* То. Држѡ-се мѡјци *зѡ-скуш* Др. Вѡжи кѡња *за-шѡ мѡрву* Ли.

Пѡта-ли штѡ *за-ѡ[в]ѡгѡ мѡ[j]ѡга ѡѡшѡћа?* Ко.

Зѡрѡдѡјо-сам у-Ђмерику вѡше пѡрѡ *за-нећѡљу дѡнѡ*, нѡ-у-Дѡпило *за-гѡдину* Ду. Нѡће-се вѡнѡ[д] дѡма *за-гѡдину дѡнѡ* Се. Остѡће тѡмо у-њѡкакву шкѡлу *за-цѡѡлу гѡдину* У. Нѡће овѡ кѡша престѡт *за-нећѡљу дѡнѡ* Ма. *За-цѡѡлѡ вѡѡѡме сѡмо сѡдѡ и-пѡшѡ* Бо.

Вѡлѡ мѡже *изѡ[зѡ]* *за-шѡро[j]ѡцу* Кру. Не-мѡгу дѡт мѡњѡ нѡ-*за-илѡду* ГД.

Врѡтѡјо-му-[j]ѡ дѡбро *за-срамѡшу* Бр. Прѡмѡѡнѡјо-му-[j]ѡ вѡно *за-брѡшно* Крњ. Плѡтѡће тѡ Нѡко *за-мѡне* Год. Пошѡ-[j]ѡ *за-шѡѡбе* на-рѡбѡту В. Пѡте, ѡре јѡ мѡгу *за-цѡѡлѡ* (= све) вас Ли.

Нѡ[j]ѡ јѡш спрѡмљѡна *за-удѡдѡбу* Брч. Спрѡмѡш-ли-се *зѡ-ѡш*, Вѡсо? Со. [J]ѡси-ли-ни штѡ лѡѡпѡ парѡћѡла *за-рѡчѡк?* Ли.

Нѡну да-бѡдѡн цѡѡлѡме сѡлу *зѡ-шѡку* (потсмех) Ли. Рѡни сѡроту *за-сѡѡју срамѡшу* Бр. Нѡ[j]ѡ тѡ, брѡте, *за-сѡѡка* Брч. Тѡ-ће бѡ[д] ѡјка *за-нѡшѡ кѡћу* Бу. Спрѡман-се да-трѡжѡн ѡјку *зѡ-сѡна* Бра. Нѡмѡ дѡста трѡвѡ *за-шѡѡ-ѡвце* У. Спрѡми онѡ де-мицѡну *за-ракѡ[j]ѡ* Ма. Домѡћѡн-се стѡрѡ *зѡ-вѡно*, а-домѡћѡца *за-лѡб* Ко.

Учињѡћу, вѡлѡ, *за-шѡѡбе* свѡ штѡ бѡдѡ[м] мѡгѡ Бо. А-*за-кѡга-би дрѡгѡга* учѡнѡјо, кад-нѡ-би *за-шѡѡбе* Со. Нѡка-се мѡјка брѡнѡ *за-ћѡри* Кру. Мнѡго-сам-се мѡчијо *за-Мѡла* Се. Шѡ[j]ѡѡ

кошўљу *зѧ-мўжа* Др. Мдлї-се бдгу *за-њѧга* Ду. Онѧ жѧна
врїѧдї *за-њѧга* мндо Ор. Нѧмѧ о[т]-тдгѧ ѡери *за-нѧс* ГД. Бд-
лѧ-[ј]е *за-шѧбе*, ѧко-не-ддѧѧ Брч. *За-кдга* сѧн-се вѧзѧла, кўку
мѧне! Ов. Валѧ-[ј]е срамдга *за-шѧбе* и-*за-свѧ нѧс* што-нїѧси
пошѧ на-покајѧње (сахрану) В. Мдлї-се *зѧ-дцѧше* Ов. Мўчї-се
зѧ-сїна Бра.

Нї[ј]е, бдга ми, нїшта крїв *за-данѧшњу свѧђу* Па. Нѧ-
нѧш-се на[ј]ѧдїд *за-[ј]ѧдну рїѧч* Со. Свѧдїше-се *за-онў вддо-*
/в]аљу Год. Тѧ-те-би убїјо *за-фїћїн* Ма.

Мї-га не-прїзнѧ[ј]емо *за-госїодѧра* Бр. ѧко-ме држїш
за-пїрїѧшеља, влѧру-ми о[в]д Бу. Стѧ[в]їше-га *за-кмѧша* Ор.
Изабрѧше-га *за-[в]днїка* у-чѧту Тр. Оѧте-л-ме ўзѧд *за-кмѧ-*
ша? Се. Ўзѧну-га *зѧ-слўгу* Тр. Мї-нѧмо свд[ј]ѧга чдјка *за-учї-*
шеља Па. Ймѧ мерѧг да-[ј]е-ўзмѧ *за-жѧну* Тр. Тѧк-те молїд
за-[ј]ѧдну сївар Ко.

Напомена. У О-ли пднї *зѧ-мндо*? Бо и сл. (уместо кнї-
жевног „понї за некога“) имамо инструментално значење
(исп. нїи за неким).

290. Интересантно је међутим да заменице *шїд*, *нѧшїо*,
нїшїа у оваквим примерима обично стоје у локативу:

За-чѧн-си дѧ тѧ двцу, Пѧвле? (*За-сїдїшїну.*) Ов. Нѧ-би,
валѧ, дѧ о[в]у бѧштїну *за-нїчем* Па. Дѧ-си, бдго-ми, онў двцу
за-нїчем Год.

За-чѧн-нѧ-ти тд? (*За-кдсу.*) ГД. Нѧмѧ да-се-стѧрѧ *за-нїчем*
Ли (поред: Домаћн-се стѧрѧ *зѧ-вїно* Ко).

А-*зачѧм-га-[ј]е* убїјо? Ду. Убїјо-га-[ј]е *за-нїчем* Бра (Тѧ-
те-би убїјо *за-фїћїн* Ма) — Нѧ-би јѧ тѧбе крївїјо *за-нїчем*,
нд-тўн ймѧ ддста штѧтѧ Се (Нї[ј]е нїшта крїв *за-данѧшњу*
свѧђу Па) — Валѧ-се нѧмѧш *зачѧм* лўтїт Ко (Нѧнѧш-се на-
[ј]ѧдїд *за-[ј]ѧдну рїѧч* Со) — Мрзї-ме, а, бдга-ми, нѧмѧ *за-*
чѧм Год — *Зачѧн-си* тд учинїјо, ѧко бдга жнѧш? Па.

Не-држїм јѧ нѧга *за-нїчем* Ор (ѧко-ме држїш *за-пїрїѧ-*
шеља Бу) — Не-прїзнѧ[ј]ем-га *за-нїчем* Ма (Не-прїзнѧ[ј]емо-га
за-госїодѧра Бр) — Оѧе-л-те ўзѧд *за-нѧчем* стрїц, Јово? (Оѧѧ

за-йїсара) Бо — Оћак-те замољд за-нѣчем Се (Оћак-те замољд за-[j]јѣдну сївѣр Ко) — Онї Мѣрков син нѣне вриѣд за-нїчем Бр. Не-вриѣдї за-нїчем о[в]й ножић В (Вриѣдї за-нѣга мнѣго Ко).

У свим овим примерима може се додуше чути и акузатив (Не-би-га-дѣ за-нїшїа Брч и сл.), али је у већини примера локатив много обичнији.

291. међу

се употребљава само у месном значењу и долази по правилу уз инструментал, а само изузетно уз акузатив:

Пѣшли-су свї међу-нѣрѣдом То. Он слабо долѣзи међу-љѣдїма Бу. Ушѣ-[j]је међу-љѣдїма нѣкакав ѣ[в]о Бр. Ушѣ-[j]је међу-онїема женїма нѣчисти дѣ^н Па. Уљѣгли-су наћас вѣкови међу-ѣвцїма В. Уљѣгле-су свїње међу-гѣ[в]једима, нѣго и брже изаждѣните Ли. Уљѣга-[j]је Нїкѣв кучѣк међу-нѣшиема кѣкошкѣма Се. Пѣнујо-[j]је ѣрѣ међу-онїема йїлѣдїма Брч. Дѣѣше међу-нѣма двѣ Кѣча Ду. Стїгосмо међу-вѣма Ко. Да-га-стѣ[в]їм међу-вѣма Крњ. Пѣде крш међу-нїма Со. Нѣ[в]лаштицѣ-му-[j]је тѣ рѣкѣ, теке-да-бѣчи спїцу међу-нїма Се. Пѣслѣли-су-га међу-нїма да-и-помїрї Бо —

Пошѣ-[j]е шарѣв међу-ѣвце Год.

Значења уз инструментал.

292. над

У месном значењу обичан је инструментал, ређи акузатив. У осталим значењима (у пренесеном само уз личне заменице) стоји искључиво инструментал:

Место: Држи вѣду над-ѣгѣн, дѣк[л]е не-узѣврї Се. Унїову-[j]је кѣћу стѣлно пињѣта над-ѣгѣн Ду. Сїноћ-се ѣкѣза с[в]јѣтлѣс[т] на[шї]-Сушѣрман ГД —

Сто[j]їй над-онїем грѣѣшом Ко. Ёто-га сто[j]їй над-онѣм јѣмѣм; чѣ[в]а-га да-се-не-амбисѣ В. Мѣта-се ѣрѣ над-онїема кѣкошкѣма Па. [j]јѣдан јѣштрѣб кружѣше над-онїема јѣгѣдїма Ма. Вїсї-му лѣвѣр наїй-їѣсїељѣм Крњ. Валѣ-[j]је йтрѣс

била магла *на[ш̄]-Кд̄ђаком* ка-йкад Ли — Ћмаро-[j]е, мѡ[j]а, и-*на[д]-њѡм* нѡ[j]е бѡјо нѡко од-извѡнѡца (странаца) Бо. Зѡ[в]и пѡпа да-читѡ молитву *на[д]-њѡм* Ор и сл.

Друга значења: Плѡче *на[д]-њѡм* стално Бр.

Бѡјо-[j]е вѡјвода *на[ш̄]-свѡн* *Крѡ[j]инѡм* Брч.

Нѡ[j]е бѡло јунѡка *над-њѡм* Се. Не-признѡ[j]ѡм нѡкога *нѡдѡ-мѡм* Со.

293. *ѡд*

У месном и пренесеном значењу стоји инструментал, ређе акузатив. Уз имена места (у значењу „пред“) преовлађује међутим акузатив:

Место: Ђто-га сѡдѡ *ѡд-онѡ* дѡб онѡмо То. Сѡдѡ *ѡд-брѡсѡ* В. Сѡдѡ *ѡд-онѡ* слѡве Ор. Ђто-га *ѡд-онѡ* мѡсѡ, лѡ-[в]ѡ рѡбу Бр. Спѡвѡли-смо цѡѡлу зѡму *ѡд-вѡдрѡ* нѡбо Бу. Ђто-јѡ[j]-се вѡдѡ рѡ[п] *ѡд-онѡ* крѡш Ов. Свѡ-смо бѡли *ѡд-барјѡк* Јѡка-Сѡмо[в]а Ли. Нѡси дѡѡте *ѡдѡ-ѡс* Год. Ѐма, те-лѡѡпѡ вѡда *ѡд-онѡ* брѡдо Ма. Бѡше-му фѡјѡк (машна) *ѡд-грло* У.

Сѡдѡ *ѡд-онѡм* корѡѡлѡм (врста дрвета) Со. Ђто-ти ѡѡ[т] сѡдѡ *ѡ[ш̄]-смѡквѡм* Ду. Ђто-га по-цѡјѡ дѡн *ѡд-мѡрвѡм* Тр. Забарѡ[в]ијѡ-сам кѡпицу *ѡд-онѡ[м]* мурвѡм Па. Нашѡ-га-[j]е закѡпѡнога *ѡд-онѡем* дѡбом Ко. Вѡзда-му-[j]е кушѡн *ѡд-глѡ[в]ѡм* Крњ. Ђто-га *ѡд-онѡм* гла[в]ѡцѡм Бра. Ђе-живѡ Ѐво Стѡнко[в]? Зѡбога *ѡ[ш̄]-Сѡрѡнѡм* Ли.

Уз имена места: Кѡ[т]-смо бѡли *ѡд-Бѡр* ГД. Сто[j]ѡ *ѡд-Брѡѡге* Со. Бѡјѡ-[j]е Ђѡро-Нѡко[в] ѡ-лѡ[в] *ѡ[д]-Жѡбѡк* Ду. Бѡли-смо ѡ-лѡ[в] *ѡд-Горѡвѡк* Ли. Бѡло-[j]е нѡшија двѡѡст ѡлѡдѡ *ѡд-Мѡдоѡ* Тр. Рѡнијѡ-се *ѡ[ш̄]-Скѡѡѡр* Ма. Погѡнујѡ-[j]е *ѡ[ш̄]-Торѡмѡш* Брч —

Кѡ[т]-су нѡши бѡли *ѡд-Бѡром* Ли.

Нѡмѡ гѡрѡга чѡјѡка *ѡд-небо* од-нѡга У. Спѡвѡсмо трѡ нѡнѡ *ѡд-ѡруѡе* ГД. рнѡ-[j]е *ѡѡ-ѡрѡсѡѡѡ* Кру. Ђѡр-ми-[j]е *ѡд-зѡруку* Бо. Остѡли-су *ѡд-нѡрѡк* Бр.

Нѡ-знѡ нѡѡе нѡшта *ѡ[д]-богом* јѡциѡм Др. Нѡмѡ вѡшѡга лупѡѡа *ѡ[ш̄]-кѡѡѡ[н]* небѡскѡм Брч. рн-је *ѡ[ш̄]-сѡјѡм* Се.

Ќона-[j]е *под-великѡ[м] мѡнѡм* Ко. *Под-вљерѡдѡм*-је бѣла двѣ гѡдине Па. Бљеше *пош-ѡрстѣњом* пѣнане тры-гѡдине Ов.

294. *ѡред*

У месном и пренесеном значењу чује се поред обичнијег инструментала и акузатив:

Место: Разг[в]ѡрѡ *ѡред-вѡлѡш* Бу. Седѣ по-цѣјо дѡн *ѡре[ш]-шѡацијѡн* Ли. Ђто-[в]и тѡстамѣнат *ѡред-очи* па-чѣ-тѡте Се. Нѣ[j]е-се виђело пѣста *ѡред-око*, нѡ-сам самѡтуком дошѡ Па.

Што-сто[j]ѣш *ѡре[ш]-кѡћѡм*? Бр. Стѡлно-му-[j]е глѣ[п] *ѡре[ш]-кѡћѡм* Па. Сто[j]ѣ цѡндѡри *ѡре[ш]-кѡћѡма* В. Ђто нѣрѡ кари-јѡлицу *ѡрѣ[ш]-собѡм* Брч и сл.

Друга значења: Ќсрамоти-ме *ѡре[ш]-цѣѡлѡ сѣло* Ли. Питѡнемо-се за-овѡ *ѡрѣ[ш]-суд* Год.

Зѣсто-сѣ дѡбро брѡнѣјо *ѡре[д]-госѡѡдѡром* Крњ. Мнѡго-[j]е грѣшѡн *ѡрѣ[д]-богом* за-тѡ нѣ[j]е мѡгѡ приступѣ[т] при-кѡв-чегу Ко. Ќ[н] нѣне имѡт приступѣшта *ѡрѣ[д]-богом* Ду и сл.

295. *за*

У месном значењу употребљавају се инструментал и акузатив напоредо (акузатив ми се ипак чини ређи). У осталим значењима стоји искључиво инструментал (пренесено значење опет само уз лица).

Место: Кѡћа-му-[j]е *за-онѣ брѣг* ГД. Причѣкѡ тѡн *зѡ-врѡшѡ* Ор. Дрђи дѡбро језѣк *зѡ-зубе* Со. Вѡзда-му-[j]е цигѡр *зѡ-уво* Бо. Седѣ *за-шѡ[в]улѣн* по-цѣјо дѡн и-пѡшѣ Ма *зѡ-ѡлѡс-му*-је кубѡра зађедѣна Ов. Сто[j]ѣ-му левѡр *зѡ-ѡлѡс* Бра.

Ђто-га седѣ *за-кѡћѡм* То. Потрѣчи, [j]ѣре-ну-те чѣкѡд *за-онѡ[м] међѡм* У. Ќрѣ *за-рѣкѡм* Ли. Нѣзвѡноме гѡсту мњѣсто-[j]е *за-врѡшѣма* Бр. Ђто-га седѣ *за-шѡ[в]улѣном* В. Дрђи руке *за-ѡлѣнѣма* и-глѣдѡ Тр. Тамѡн бљѣсмо *за-вечѣрѡм*, кѡ[д]-ѡн дѡђѣ Се.

Затвѡри вѡрата *зѡ-собѡм* Кру.

Друга значења: Жѡлин за-њѣн кѡ-*за-рѡђением* брѡ-шѡм Па. Разбоље-се о[д]-јѡда *зѡ-сѣном* Год. Ќона-[j]е бѣла *за-нѡјвишием* сирѡмѡм у-цѣѡлѡ плѣме Ма.

Пошѧ-[j]е *за-козѧма* Крњ. Ајде, бѡга-ти, потрчи *за-њѧма*, мѧла Ко. Пошѧ-[j]е *зѧ-шрѧгом* Со. Пѡсла-ме-[j]е Тѡмо *зѧ-шобѡм* Ор. Обрни-се *зѧ-собѡм* Брч.

У-нѧ[с]-се вино не-пѧ[j]ѣ *зѧ-мнцѣком* Бо.

296. *мѧју*

У месном значењу употребљава се инструментал и акузатив скоро подједнако (акузатив је можда само нешто ређи); уз заменице долази само инструментал.

Место: Ёто-га ѱ-Јѡ[в]е *мѧју-онѣ врбе*, ѣ-лѡ[в]ѧ рауље Ли. Онѧ пѧс-ти вѧзда лежѧ *међу-ѡвце*, Рѧсто! Па. Оста вала *међу нѣѧријашѣље* Бр.

Овладала-[j]е бѡлѧс[т] *међу-нарѡдом* Брч. Ёто-га *међу-онѧма дѡбо[в]ѧма* В. [Ј]ѣре-си нѧ[j]старѧ *међу-нѧма* Ор. Нѣка останѣ *међу-брѧћѡм* ГД.

А-зѧбога, штѡ-се дѡгоди *међу-њѧма*? Се. Зборѧсмо мѧло *међу-собѡм* Бо. Посвѧђашѣ-се *међу-собѡм* Бу. Штѡ-се кѡљѣте *међу-собѡм* Ко (у последња два примера је обичније *између-сѣбе*).

о, ѡо, ѡри

Локативно *о, ѡо, ѡри* стоји у једнини искључиво уз локатив, а у множини такође уз локатив (ређе) или уз генитив (чешће) и то без обзира на специјална значења предлога.

Ово отступање, за разлику од претходних, нема везе са глаголском рекцијом; до њега је, као што је то показао Бошков ић, дошло под утицајем придевско-заменичке промене.¹⁾

297. *о*

Место: Вѧси-му сѧбља *ѡ-ѡѧсу* В. Вѧсѣ-јѡ[j] ѣца *ѡ-врѧ-шу* Па. Ымѧ лѧѣпѧ ѣрдѧн *ѡ-грлу* Ма —

Обљѣшена-му-[j]е пѡшка *о-врѧѡѡма* Ду —

Вѧсѣ-им ѣрдѧни *о-грлѧ* Ко. Вѧси-му пѡшка *о-бѡдѧрѧ* Бу. Све вѧсѧу сљѧке *о-зѧдѡ[в]ѧ* Ли. Зѧнски све вѧсѣ кљѧндурѧ

¹⁾ Исп. *Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића* II, 1936, 30—34.

лѣда *о-шйгдлѣ* у-Минисѣту Бра. Зѣнски вѣсѣ лѣд *о-кѣхѣ* Ор. Вѣсѣ *о-мѣрѣвѣ* по-цѣйо дѣн Кру. Исп. и случајеве у којима локатив замењује акузатив: Удѣријо-[ј]е глѣвѣм *о-врѣшнѣцѣ* Год. Облѣси онѣ пѣстине (= јастучићн испод јарма) *о-грѣдѣ* Бр. Облѣси тѣ аљине *о-слѣвѣ* Тр. Облѣси тѣ косѣѣр *о-врѣшѣ* Со.

Време: Оћемо-ли-те, Мѣре, прѣтит *о-Мѣшро[в]у-днѣ?* Бу. Тако-ти бѣга, Ёво, врнѣнеш-ми онѣ кусурѣн *о-Бѣрѣ[в]у-днѣ* Со. Тѣ-ти-[ј]е бѣло *о-лѣнскѣме Божѣиу* Крѣ. Дѣћи-ми *о-нѣ-шѣме крѣнѣме ѣмену* Тр. Звѣћу-те *ѣ-ѣрѣшкѣ* (кад се окапа кукуруз) Кру. Удѣне-се *ѣ-јесѣни* То. Чѣло-сѣ *о-[в]јечѣри* Ко. Прѣбдѣи-га *ѣ-зѣри* Ов —

Дошѣ-[ј]е из Америкѣ *о-Цвѣшѣма* Год. *О-велѣкиема ѣосѣшѣма* не-удѣју-се ѣѣке Бо. Весѣлѣ-се *о-свѣдѣма* Крѣ —

Кобасѣце-се печѣ сѣмо *о-вѣшијѣ свѣчѣ[в]ѣ* (= о већим празницима) Па. *О-ѣдѣшѣ-се*, брѣте, не-удѣју ѣѣке Ма. Бѣне ѣро *о-Цвѣшѣ* В. Лиѣпо-[ј]е ко[д]-нѣс *о-ѣдкѣдѣ* Се. Рѣба-се лѣ[в]ѣ *о-зарѣнѣкѣ*, а-не-пѣжно Се.

У вези са поменутиѣ мешањем предлога *о* и *од* (исп. тач. 283) може се чути и *од* у сличној употреби:

Вѣсѣ-му медѣља *о[ш]-ѣрсѣ* Год (проверено у В, Па Брч и Ли). Удѣријо-сѣм глѣ[в]у *од-врѣшѣ* Се. Вѣжи-га *од-јѣсѣлѣ* Бо.

Друга значѣња: Плѣтѣјо-сѣ[м]-му пѣ[т]-нѣднѣцѣ и-ј-о-мѣме *шрѣшкѣ* Бо. Не-зѣвѣсѣ тѣ сѣм[о] *о-нѣму* То. Не-рѣдѣ-се *о-мѣѣј глѣви* Др. Бѣвѣ-се *ѣ-злѣ вѣлѣму* Брч. Не-брѣнѣ-се нѣ-мало *о-нѣму* Ов. Како мнѣш *о-Илѣ* Се. Пасѣ[ј]е *о-сѣуме лѣбу* Бра —

Што-мнѣш *о-ѣзѣбрѣма?* У. Стѣлно рѣбѣта *о-[п]чѣлѣма* ГД. Рѣдѣ *о-нѣовѣема глѣвѣма* Бр. Го[в]ѣрѣмо *о-сѣлѣчкиема ѣослѣ[в]ѣма* Ко —

Како мѣс[л]ѣш *о-нѣшијѣ ѣкѣ[в]ѣ?* Ор. Зборѣли-су рѣжно *о-онѣја ѣудѣ* Ду. Прѣча-ни нѣшто *о-сѣѣријѣ дѣбѣ* Ли.

Напомена. У примеру Не-зѣвѣси тѣ *о-нѣшијѣ ѣудѣ* Брч тешко је рећи, да ли имамо *о* са ген. множине или просто губљење *ѣ* у *од*.

298. ѣо

Место: Немѣ да-гѣзѣш *ѣѣ-шрѣји* Кру. Пѣ-лѣнки (= конопац за рубље) прѣшѣрѣ аљине Ли. Рѣшири-га *ѣо-ѣѣрѣ* Крѣ —

Простїрѣ кошѹље *ѡ-онїема дрѣвдима* Па. Пошѧ-[је] *ѡ-селїма* Ор. Скїтѧ *ѡ-шѹѣема кѹћѧма* Тр. Обрѣѧ-се *ѡ-ѡрсїма* Бу —

Пасѧли-су на-пѡѧње *ѡ-кѹћѧ* Др. Пѧ-свѣ, брѧте, їдѣ *ѡ-шѹѣїѧ кѹћѧ* Ду. Стѧлно їдѣ *ѡ-свѧдѧбѧ* о[в]їѧ Лука Мїћо[в] То. Одїјо-сам *ѡ-сѡбѡѧ* ГД. Мѡш-[л]и одїт *ѡ-овїјѧ нѡшїјѧ ѡшѡб[в]ѧ?* Крњ. Ёто-ти-га ѣе-вѧзда скитињѧ *ѡ-сѣлѧ* Со. Пѧле-су фѹге *ѡ-смѡкѧвѧ* Брч. Чу[в]а[ї]ју гѡ[в]їѧ *ѡ-онїѧ бѡшїѡнѧ* Ко. Рѧдѣ *ѡ-[в]ѧрѡшѧ* У. Тѧ-је учїјо *ѡ-шѹѣїѧ дрѧвѧвѧ* В. Трѧ-жѧсмо-га *ѡ-ѡрїјѡшѣлѧ* (= по пријатељским кућѧма) Бо. Прѡ-суло-се сѣме *ѡ-їѧсѧлѧ* Год. Пѹшти тѧ тѣлѧд *ѡ-лѣдїнѧ* Се. Пѹштијо-[їе] жї[в]о (= стоку) *ѡ-лївѧдѧ* Ма. Удѧрила-[їе] рѣѧ *ѡ-нѡшїјѧ бѡшїѡнѧ* Ов. Стѧ[в]їше-и *ѡ-грѧнїцѧ* Се. Разбѧчѧ-[їе] сїѣно *ѡ-онїѧ лѣдїнѧ* Па. Пѹштијо-[їе] двце *ѡ-онїѧ брѣ-гѡб[в]ѧ* Ли. Зѧбога, штѡ-[їе] Пѣро зарѣѧ *ѡ-ѡрїјѡшѣлѧ?* Со. Удѧрїјо-га-[їе] стѧпом *ѡ-зубѧ* Бр. Удѧрїјо-га-[їе] *ѡ-рѹкѧ* Бра. Исплѧскѧ-га-[їе] *ѡ-њѣдрѧ* Год. Свѣ-му їзїшле крѧсте *ѡ-їлећ* Со. Ёто-му свѣ мѧдїѣри *ѡ-рѹкѧ* Брч.

Другѧ значењѧ: Нѣ-би рѣкѧ *нї-ѡ-чему* да-[їе]-тѡ ѡегѡв сїн Ор —

Вїдїм *ѡ-рѹкѧма* да-[їе]-пршкѧ у-онѹ жерѧ[в]їцу Ду.

Познѧ[ї]ѣм *ѡ-ѡвѧцѧ*, да-су-жѣдне В. Пасѧли-су *ѡ-рѧбѡ-шѧ* Па. Рѧдѣ нѧ-пут *ѡ-нѧднїцѧ* Бу.

Дѡшли-смо *ѡ-црнѡме мрѧку* Ко. Крѣнѹсмо *нѡ-нѧїшїшѡї кїшї* нѧ-Вїр. Ов. Дѡћѡсмо *ѡ-вїћелу* Кру —

Прелѧзили-смо Рбѧнїју *ѡ-нѧїшїшїѧ шњѣгѡвѧ* Бр.

По-нѧшѣме ѡбїчѧју овѧко-се рѧдї Се. Кѧжи прѧ[в]о, *їѡ-душї* Бо. Пѡзнѧ-сам-те *їѡ-глѧсу* Тр —

Упрѧ[в]лѧмо-се *ѡ-шѡвѡ[ї]їѧ* *сѧ[в]лѣшїма* Др. Пѡзнѧ-сам-га *ѡ-очїма* ГД —

Влѧдѧмо-се *ѡ-шѡвѡ[ї]їѧ рїѣчї* Крњ. Упрѧ[в]лѧмо-се *ѡ-нѧ-шїѧ ѡбїчѧїѧ* Ду. Ѧдмѧ-сан-те пѡзнѧ *ѡ-мусїѡћѧ* То.

Пѡшлї-ми тѧ косїѣр *їѡ-ћѡїци* У. Пѡслѧ-[їе] *ѡ-нѧшѣме слѹги* Год —

Пѡслѧ-[їе] *ѡ-свѡ[ї]їѧ* *лѹдїма* Со —

Поручйсмо *ѡ-ѡријдѡѣльѧ* Ма. Јавйсмо-му *ѡ његѡвијѧ*
ѡријдѡѣльѧ Ли. Послѧсмо *ѡ-рѡђѧкѧ* Па.

Неђе *ѡ-Божйћу-[j]*е пошѧ ѱ-шкѡлу ГД. Дѡђи *ѡ-Велйку-*
дне Бо. *По-Трѡѡчину-дне*-ћу за-Бѧр Се. Брѧћемо грѡ[ж]ће *ѡ-*
неђељи Бу. *По-његѡј смрѡи* остаће баштина ѱ-Јѡве Ђуру Ли.
Пѡ[ћ]-ћу на-баштину ѡдмѧ *ѡд-рѡчку* Ко. Го[в]орйћемо о-тѡј ствѧ-
ри *ѡд-рѡчку* Ор —

Дошѧ-[j]е дрѡгй дѧн *ѡ-Цвѡѣѡи*ма То —

Кѧ[т]-неш на-Цетйње, Нйко? *По-Цвѡѣѡѧ* Ма. Пасѧ-[j]е
пу[т]-Америкѧ на-неђељу дѧнѧ *ѡ-Цвѡѣѡи* Ли. На-петнѧз дѧнѧ
ѡ-месѡ[j]ећѧ пѡчео-[j]е да-рѡже лѡзе Год.

299. *ѡри*

Место: Седй *ѡри-његѡј ѡрнйци* (= кош за сточну
храну) Со. Сто[j]й *ѡри-његѡме кѡцу* Кру. Ёто-ти-га *ѡри-ѡѡѧнку*
Ко. Пѡгибе кѡкѧ[в]ѧц тамѧн *ѡри-Шѡрѡчкѡме* Врѡ Тр. Нйѡсу
ѡри-мѡне кљѡче[в]и о[т]-скрйње Ду. Вѧзда ймѧ *ѡри-сѡбе* линѧр
пѧрѧ Ов —

Седѧ *ѡри-онйема* йлѡчѧма Бу. Чѧкѧћу-те при-онйема
крѡшкѧма.

Седѧ *ѡри-онйѧ кѡћѧ* Се. Седй *ѡри-онйѧ врѡѧ* Бр. Ёто-га
ѡри-његѡвијѧ нѡгѧ Брч. Чѧкѧ-ме *ѡри-ѡијѧ дѡбѡ[в]ѧ* Ли. Чѧкѧћу-
[в]е *ѡри-онйѧ мѡравѧ* Год. Обљеѡси ручѧк *ѡри-онйѧ дрѡвади*
нѧ-врело Бо.

Друга значења: [J]ѡси-ли *ѡри-сѡбе*, јѧдан чѡак! Ор.
Овѡ-[j]е ѡпет *ѡри-јѧду* дѡбро Ма. Лѧко-му-[j]е *ѡри-онѧкѡј чѧљѧди*
(обичније: кѡд-онѧквијѧ чѧљѧди) Крњ —

Лѧко-[j]е њѧму жйвљѧт *ѡри-ѡѡлйкијѧ ѡвѧцѧ* ГД. Оста[j]ѧм
ѡри-свѡ[j]ијѧ рйѧчй В. [J]ѡси-л[и] *ѡри-ѡѧрѧ?* Па.

[J]ѡси-ли *ѡрй-ѡуѡу?* То. Помѡгѧ-би-ти, нѡ-сам *ѡрй-ѡуѡу*
Бу. Кѧ[т]-су бйли *ѡри-[в]ечѡри* (обичније: за-вечѡрѡм) Бр. Нѧ-
ђѡше-га *ѡрй-рѡчку* Се.

низ

300. Отступања у слагању овога предлога ограничена су
на заменице *ѡн* и *ѡиѡ* које уза њ имају облик локатива
њѧм и *чѧм* (у осталим случајевима долази уз *низ* акузатив):

А-да-јутрѣз бљежаше *ниж-њѣм* [j]ѣдан чѣак кѣлко-га нѣге нѣсау Бр. Пасѣ-[j]е *ниж-њѣм* (= ни[ш]-шклѣп) Па. Мѣлоприен-је пасѣ *ниж-њѣм* тѣмо на-нѣже нѣкуђ Со. Пут ѣде *ниж-њѣм* ла-нѣка[д] ѣери (користи) о[д]-нѣга Год —

Ниш-чѣн-си тѣ довѣјо тѣ воду? Ли. *Ниш-чѣн-си* спуштѣ онѣ бѣле? А-*ниш-чѣм*. Низ-[j]ѣдан тѣљ (жицу) Ду.

Али: Пѣшли-су *нѣз-међу* Јѣка Мѣрко[в]а Ко. Пѣса мѣло-приед *низ-улицу* Се и сл.

301. На основу материјала којим располажем могле би се дијалекатске особине у слагању поменутих предлога свести на ова правила:

а) Предлози *у* и *на* стоје — било да глагол захтева акузатив било локатив — увек са акузативом. То је општа и, по сведочанствима споменика, сразмерно стара црта свих зетских говора. Само од заменица *ѣн* и *шѣѣ* (*нѣшѣо*, *нѣшѣа*) чују се поред акузативних и облици локатива *њѣм*, *чѣм*¹⁾, али независно од глаголске рекције.

б) Насупрот томе уз *о* (*о[д]*), кад имају месно значење, преовлађује облик локатива; он је обичнији и уз глаголе кретања, а уз глаголе мировања је тако рећи у искључивој употреби.

в) Уз *за* и *низ* (делимично и уз *ѣо*) стоје заменице *ѣн* и *шѣѣ* — без обзира да ли значење глагола захтева акузатив или инструментал — у облику *њѣм*, *чѣм*.

г) Уз *над*, *ѣод*, *ѣред*, *за*, *међу*, кад имају месно или какво сродно значење, преовлађује — опет без обзира на глаголску рекцију — инструментал, али се чује и акузатив (личне заменице стоје искључиво у инструменталу, а заменице *ѣн* и *шѣѣ* могу сем тога стајати и у облику *њѣм*, *чѣм*). У осталим је значењима употреба акузатива и инструментала правилна.

д) Локативно *о*, *ѣо*, *ѣри* слаже се у једнини са локативом, а у множини са локативом или, чешће, са генитивом и то без обзира на специјална значења падежа.

¹⁾ То, у ствари, нису прави локативни облици ових заменица; они у црмничком говору гласе *њѣму*, *чѣму* (исп. тач. 232).

Значења и употреба падежа

Номинатив

302. Познато је да уз неке глаголе (*звaйтш*, *држaйтш се*, *чинитш се*, *постaвитш* и друге слична значења) у књижевном језику долази као природна допуна предикативни номинатив или инструментал. У црмничком говору стоје уз глаголе *звaйтш*, *чињeйтш-се*, *учињeйтш-се*, *држaйтш-се*, *напрѣ[в]јитш-се*, *постaв[в]јитш*, *осидѣтш*, *долѣзјитш* именице и придеви увек у номинативу; уз *показјитш-се* чује се и инструментал, али је номинатив обичнији:

Ми тѣ зѣ[в]ѣмо *кариѣга* Бу. Тѣ у-Црмницу зоју *вѣлаш* Се — Валa-се држй *вeлѣкa пѣшарица* (= степеница; каже се за уображеног човека) Па — Штѣ-се чинйш *будада?* Крњ. Мнѣ-го-се чинй *пѣмѣшан* Ли — Ўчиње-се *лѣна* (будада) сaмо да-не-плaтѣ Со. Ўчиње-се *смѣшѣн*, тѣке-да-га пѣштѣ дѣма Ма. Ўчиње-се *глѣ[в]ја*, сaмо да-не-послѣшa В — Нaпрa[в]и-се *сиромѣ*, тѣке да-му-дaдну ко[ј]у пaру ГД. Нaпрa[в]и-се *нѣ[в]лѣшитш*, сaмо да-нѣ-би одѣјо до-Гѣдиња Се — Он пѣстаде *нaјвшитш дѣдук* Год. Пoстa-[ј]е *здрaв* од-онѣгa чaсa Ко — Остaлa-[ј]е рaно *удѣ[в]јaц* Бра. Мaркo дѣстаде *првѣ* ѣ-село Ду — Он-ми долaзј *брѣш* ѣ[т]-стрйца Бу. Блaжo-ми *рѣждк* долaзј Се.

Покaзa-сѣ *нaјболѣ* у-цѣлѣу шкблѣ Брч. Покaзaли-су-се тѣ *кѣкa[в]јице* Год. Валa-се *јунѣк* покaзa прѣшлија рaтѣ[в]ѣ Ли — (поред: *Вeлѣкием јунѣком-се* тѣна покaзa Па).

303. Од неких се именица (*ѣѣјкa*, *нѣ[в]лѣстѣa*, *удѣ[в]јaцa*, *удѣ[в]јaц* и др.) поред инструментала за поређење чује и номинатив, док се од других (на пр. *чобaн*, *мѣнче*) употребљава само номинатив:

Дог-блѣг *ѣѣјкa* свѣ-ми блѣше рaмно бaрaбaр Со. Док-сам-бѣла *нѣ[в]лѣстѣa* нaг з-дѣбрѣ вѣлѣ одѣт нa-[В]йр свaкѣга пѣтка Брч. Док-јa-блѣк *кмѣш*, тѣја крaѣѣ нѣ-блѣше Ор. Одѣ-јo-сам довр-Лaштѣкa, док-сам-бѣјо *чобaн* Па. Дог-блѣк *мѣнче*, чињaше-ми-се нaк обaлѣт кѣћу В. Дог-бѣше *мѣнче*, долaзaше чѣсто Ли.

(Примере за инструментал исп. у Инструменталу).

Генитив

304. Генитив у одречним реченицама.

Као и у осталим нашим говорима примећује се јака тенденција да се генитив уз негацију замени акузативом (односно, уз медијалне глаголе, номинативом).

а) Уз прелазне глаголе чува се генитив уз *нѣмдѣи* и у случајевима у којима се осећа партитивна нијанса, али се и у њима може чути акузатив. У свим се осталим случајевима генитив уопште не чује:

Нѣмѣм *бѣлѣ* пѣ-да-би-ме-замѣкѣ Се (поред *Другу* нѣмам пѣ-да-ме-лѣпо убѣ[ј]ѣш Ма) — А-да-јѣ мнѣм, не-чинѣш *злѣ* нѣкоме Па. Тѣ, валѣ, не-чинѣ *шѣѣшѣ* нѣчесо[в]ѣ Год. Не-желѣ *ѣн* нѣма *дѣбра* нѣчесо[в]ѣ В. Не-дѣ-ми *рѣѣчи* пѣшнѣт Па. У-цѣлѣ кућу нѣ-би нашѣ *зрѣна* сѣли Бр (у свим би се овим примерима могао чути и акузатив).

Иначе увек:

Не-дѣм-ти јѣ *свѣду* пѣшку за-жѣ[в]у глѣ[в]у У. Не-грѣѣши *душу*, јѣдан нѣ-бијо Др. Не-мѣже чѣак нѣкад заборѣ[в]ѣт *свѣду* кућу Крѣ. Нѣѣсам тѣјо да-кварѣм *ѣро*, а-нѣше друкчѣјѣ рабѣта бѣ[т], не-бѣј-се Па. Нѣѣсам глѣдѣ *шѣѣшку*, ѣ[в]о двѣ гѣдине Брч. Ако-сам (ѣкрѣ), сѣнце-ми кућу не-грѣ[ј]ѣло о[д]-Мѣтро[в]ѣ до-Ђурѣѣ[в]ѣ-днѣ ГД. Нѣ-шѣде послѣшѣт *мѣјку* Др. Не-мѣгу пѣднѣѣ[т] *шѣлѣку* срамѣшу Бо. Не-мѣгу да-нѣѣм *ѣѣр* То и сл.

Од заменица *овѣ*, *шѣ*, *онѣ*, *шѣѣ* нисам забележио ни један пример генитива:

Нѣмѣн-ти јѣ *шѣ* Па. Јѣ-би-ти рѣкѣ, не-чѣни *шѣ*, а-кѣко ѣнѣш Ов. Он *шѣ* нѣ-би учинѣјо за-жѣ[в]у глѣ[в]у Со. Ма-се-сѣ[т] пр[в]ѣ закѣни, да-*шѣ* нѣнѣш учинѣѣт Бра. Не-рѣкок-ти о[в]ѣ Ор. О[в]ѣ-ти не-дѣдог да-прочѣтѣш Год. Јѣ *шѣ* не-вѣѣ-ру[ј]ѣм Ли. Он *шѣ* не-слѣшѣ Брч. Мѣ *шѣ* нѣ-знѣмо Па. Тѣ нѣнѣш чѣт у-нѣше сѣло В. Не-тражи о[д]-дрѣгѣга *онѣ*, што-сѣм не-чинѣш Бр — Ај[д], не-мѣчи *шѣ* *дѣѣше* Со. Пѣзи да-не-изгѣбѣш *ѣѣ* *шѣ* *кѣѣшцу*, ѣ-би-те штѣга нѣшла Бу. Не-испѣшти ону *долѣну* на-[В]ѣчѣ-Дѣб, ијѣко-су велѣкѣ невѣлѣ Ду итд.

б) Уз непрелазне глаголе бележио сам увек номинатив:

Докле *снѣг* не-п[а]д[н]е, нећу од-овд[а] сѣна дав[а]т во-л[о]в[и]ма Год. Тамо не-гр[е]ш[е] *сунце* од-Митро[в]а-дн[е] до-Ђур-ђева-дн[е] Па. Не-утече *ниш[е]дан* Па.

в) Уз медијалне глаголе, ако значе просту негацију, стоји такође номинатив (колебање сам забележио само уз *не-видѣ-се*). У случајевима у којима се испред негиране именице може ставити *ни* стоји међутим редовно генитив:

П[у]ш[а] се тудиен не-виђаше т[е]ке за-л[е]к Бр. Ниђе-се *кр[а]ј* не-м[о]гаше виђет ГД. Не-видѣ-се *Голѣк* од-м[а]гл[е] Се. Отолан-се не-видѣ *З[е]ша* В. *П[р]с[и]*-се пр[е]д-око не-виђаше Ли — (поред: Не-виђаше-се тудиен *иш[а]* *ничесо[в]а* Па. За-петназ дан[а] не-м[о]гаше-се ниђе *кр[а]ја* виђет Со).

И-ј-от[а]д[ар]-му-се *ш[р]аг* не-зн[а] Па. Он[д]м[е] шт[о]-га убйше на-Л[а]шт[ик] не-зн[а]-му-се *и[м]е* Брч. Мнозини-се о[т]-т[и]ја не-зн[а] *и[м]е¹⁾* Ко. Не-м[о]же-се *ш[о]* поднос[ит] Брч.

Али: И-ј-от[а]д[ар]-му-се *с[и]р[в]и* не-знаде ГД. Не-зн[а]-му-се *ш[р]ага* Бр. Колци[на]-су т[у] загл[а]в[и]ли, не-зн[а]-и-се *бр[о]ја* Ма. Не-зн[а]ло-ти-се *и[м]ена* В, Ли. Исп. и Не-виђаше-се *и[р]с[и]а* пр[е]д-око Бо. Ниш[е]-се виђело *и[р]с[и]а* пр[е]д-око Па.

Напомена. У примеру *Т[у]*-се не-нађе *јун[а]ка* ко[ј]ѣме-му басташе (који би имао смелости) одговор[ит] Год осећа се пар-титивно значење.

г) У егзистенцијалним реченицама (уз *не-биш[и]*, *немаш[и]* = не бити) стоји увек генитив; од *нико*, *ш[о]*, *ш[и]о* до-лази међутим генитив само у случајевима у којима се осећа партитивна нијанса, иначе увек номинатив:

Ниш[е] *к[у]ћ[е]* у-ци[е]ло село ко[ј]а не-куп[у]ш[е] ж[и]га Ма. Да-ниш[е] *онд[а]* *к[у]ч[а]* на-стр[у]гу, св[е]-би п[о]кр[а]ли Па. У-т[у] п[о]ги-бију не-би *м[р]ш[в]ога* Бу. Не-би *једн[о]га* ко[ј]иш[и] отолан утече В. Да-не-бљеше т[у] *ови[ја]* *л[у]ћ[а]*, наше б[и]д[а] бр[у]к[е] Бр — Н[е]м[а] *ш[р]уњ[е]* л[е]ба у-к[у]ћу Брч. Н[е]м[а] *в[е]ћ[е]га* *д[ј]о[у]ка* у-сви[е]т Ли. *Г[о]-р[е]га* *ч[о]јка* н[е]м[а] у-ци[е]ло село Бра. У-т[е]-дв[и]е к[у]ће н[е]м[а] *м[у]шк[е]* *г[л]ав[е]* Ко. С[а]д[а] н[е]м[а] *с[у]да* за-т[е] раб[о]те ГД и сл.

Н[е]м[а] *никога* у-к[у]ћу То. Н[е]м[а] ко[т]-П[а]в[ла] *никога* Ов. Н[е]м[а]ше *никога* у-д[п]штину Бу — *Т[о]д[а]* н[е]м[а] у-на[с] Год — Н[е]м[а] у-н[е]га *ничеса* ни-да-се-миш отр[у]ш[е] Кру —

¹⁾ *и[м]ена* значи другу нијансу, исп. ниже.

Али: Бѣше-ли кѡ тамо? Нѣ-би *нико* У. Нѣмаше *нико* у-цйѣло сѣло Бра — Нѣмā *шѡ* у-наше сѣло Бр — Нѣмā у-нас *нишша* Па. Нѣмā у-негѡ[в]у кѹну *нишша* Се.

д) У безличним реченицама бележио сам такође само генитив:

Сванѹло-[j]е, а-кѡкѡша-се ѱ-село јѡш не-чѹ[j]ѣ Се. Тѡгā-се дāна нѣ-заждйва *лагдма* (лагām = мина) Па. Нй[j]е-се заждйвāло *свйѣнѣ* за-неѣљу дāнā В. Нѣ-роди-се *јунāка*, да-му-стā[в]й шāк[у] у-пѣрчйн Брч. *Вйшѣга-се злдшвора* нй[j]е раћало у-Црмнйцу о[д]-нѣга Ли.

Напомена. Уз *не-догāћало-се* обичан је од заменице *шѡ* номинатив, али се чује и генитив:

Не-догāћало-се *шѡ* у-твѡју кѹну (= да бог да се не догаћа) Па. Тѡ-се у-нас нй[j]е догāћало, откā[д] јā сѣбе пāнтйм Брч —

Поред: Тѡгā-се у-нас не-догāћа Се. Тѡгā-се нй[j]е догāћало откā[д]-[j]је прāсе рѣп искрйвйло Па.

305. Од презимена се не граде присвојни придеви. Иако присвајани предмет редовно припада целој породици или братству, долазе презимена на *-иш* у генитиву једине и стоје испред присвајаног предмета; остала презимена могу доћи и у генитиву множине (у том случају стоје међутим иза присвајаног предмета):

Ћто-га бāш укрā-*Пејдновића водѣ* В. Онѡ-сам жйто прѡ-старо на-онѡ *Мйлешића гѹмно*, [j]ѣре нѣ-бљеше мљѣста на-онѡ наше Па. Нāнѣте-га у-*Машāно[в]ића винѡгрāд* Ду. Пасāли-су пре[к]о-*Вулѡ[в]ића ѱрйглāза* Ли. Онѣ *Црнчѡ[в]ића ѣѡјке* сечу ту гѡру, не-остā[в]ља[j]у пйску да-ћā[в]ѡљу Год —

Пѡшли-су на-онѡ *Шйддйѣра гѹмно* Па. Бљѣше нā-Вйр онā *Нйкāча ѣевѡјка* Се. Ћто пѡћѡше на-онѹ *Крѣкѹна смѡкву* Год (али: Пѡћѡше на-*Крѣкѹно[в]у Скāлу* Год) —

Поред: Бѡго-ми-[j]е *кѹћа Радомāнā* зāйсто сйлна Бра. Онā *бāшшина Сѣклѡћā*-[j]е кā й[j]една у-о[в]ѡ сѣло Ли и сл.

Напомена. Пошто се појединац никад не зове презименом, изражава се и припадање појединцу искључиво присвојним придевом од крсног имена. Исто се тако уз лична имена не чује презиме него *име* очево (исп. тач. 105). Због

тога су примери као Вуково *Милица Стојадиновића* овамо непознати.

306. а) Уз *чџстийи* чује се поред инструментала (Чџстилису-не *грџж]ћем*) и генитив:

Чџстијо-мѣ[-је] *ракѣ]јјѣ* и-*кавѣ* Ли. Чџстише-не *вина* и-*ириуиѣ* Па. Почџстијо-нѣ *вина* кум-Андрѣја Ор. Почџстилису-не *грџж]ћа* Год. Почџстијо-нѣ Мѣрко *сџвија смџкџвѣ* Брч. Да-ве-чџстѣм *ракѣ]јјѣ* В.

б) *близу* стоји само са генитивом:

Тамѣн ту *близу мџ]јјѣ кућѣ* ѣмѣ [ј]ѣдан живѣ извџр Па. Свѣ-му-[ј]је зѣмља *близу шџра* Крњ. Црква-[ј]је *близу онѣ мџ]јјѣ горѣ* Ли и сл.

в) Уз *ближе* стоји по правилу датив, али се чује и генитив:

Пџп-је два-прѣста *ближе бџга* нџ мѣ Се. Папрѣтнице-су *ближе Дуѣила* нџ Орџова Бр. Сѣоца-су *ближе Гџдиња* нџ Крѣњѣицѣ Год. Јѣ-би рѣкѣ да-је-џн мѣло *ближе Ђѣра* Ли. Онѣ бѣштина Мѣрка Нѣкџ[в]а-[ј]је *ближе Блѣша* Год. Нѣгџ[в]а-[ј]је кѣћа *ближе шкџлѣ* нџ мџја Па.

(Обично се међутим не употребљава прилог *ближе*, него придев *ближи* уз који стоји искључиво датив: Сѣн-је *ближи џцу* нџ брѣт В. Чинѣ-ми-се да-[ј]је-мѣло *ближи Мѣрку* нџ *Јо[в]ѣну Мећѣџиу* Се и сл.).

без, до

307. *без* и *до* се употребљавају у значењу предлога и прилога „осим“ који је прилично редак¹⁾:

без

предлог: Нѣ, валѣ, не-пѣ]јјѣ нѣко *без-мѣне* нѣшта В. Нѣко нѣшта нѣ]јјѣ радѣјо *без-мѣне* Ор. Тџ нѣ-би нѣко учинѣјо *бес-шѣбе смѣшѣнџга* В. Свѣ-су валѣтнѣ *бѣж-нѣга* Бра. Бѣли-су тѣмо свѣ *бѣж-нѣга* Бр. Нѣ, бџга-ми, нѣкога нѣ-бљеше тѣмо *без-једнѣ бѣбѣ сѣарѣ* Кру. Тџ нѣ-би рѣкѣ нѣко *без-лѣдија* Бу.

¹⁾ Али није непознат (исп. на пр. Тѣ нѣ]јјѣ бѣло нѣкога *оси[м]-мѣне* В. Не-познѣ]јјѣм нѣкога *осим-шѣбе* Ли. *Осим-нѣга* бѣло-[ј]је тѣмо и-дрѣгнѣја лѣџдѣ Со и сл.). О спорадичном *осѣн* исп. тач. 259.

Дѡшли-су свѣ *без-Васа* У. Свѣ-су јунаци *без-Мѣла* Ду. Учинѣне-ти свѣ *без-Мижѣла* То. Ако нећу попл[т] ниједну *без-о[в]ѣ* ГД —

прилог: Кѡ-би тѡ свршѣјо *без-ја* Брч. Нѣ, душѣ-ми, тѡ није учинѣјо нико *без-ѡн* Год. Свѣ-су дѡшли *без-Никѡла* Бр. Нико *беж-Бѣро* Ко. Ниѣсмо имѡли дрѣгу рѡну *бе[с]-сѣр и-ја[ј]е* Ма. Ништа-ти не-помѡжѣ *бе[с]-сѡѡшина дѣнарѣ* Крњ. Ниће *бес-шѣн* Бра. Не, бѡга-ми, не-вљѣруј никоме њѣјовѡме *без-Мѡрку*, [ј]ѣр свѣ лѣжу Ли. Тако-ми бѡга, немѡ тѡ никоме кѡзѡд *без-Или* Брч. Нѣмѡ с-кѣм разго[в]ѡрѡд *бе[с]-ш-њѣм* Па. Ниѣсам одѣјо никућ *без-на-Цетѣње* Ду. Нѣ-би-га валѡ пѡзнѡ по-ничему *бес-ѡѡ-ѡду* Па. Нѣ-остаде ниће нико *бе[с]-сѡмо [ј]ѣдан* Кѣч Бра. Нѣмѡше кѣћѣ на-Цетѣње *бе[с]-сѡмо биљѡрда* Год.

до

предлог: Нѣ-би-му нико тѡ дѡ *до-мѣне* Ли. Валѡ не-знѡ тѡ нико лѣ[п]ше испрѣчѡ[д] *до-шѣбе* Др. Мѡзију (усијано гвожђе)-ћу вѡдѣ[д] да-тѡ нико *до-њѣга* ни[ј]е учинѣјо Год. Свѣ-су-се врнѣли *до-Никѡле* Ор. Тѡ не-мѡже нико знѡ[д] *ѡ-бога* Се —

прилог: Нѣ-би тѡмо ни-мѡнигѣ одѣјо *до-ја* Се. Нико тѡмѣ ни[ј]е крѣв *до-шѣ* Ли. Тѡ ни[ј]е нико скрѣвијо *до-ѡн* Крњ. Нѣмѡ кѡ *до-мѣ ѡво[ј]ѣца* Па. А-да-кѡ-ће *до-вѣ четѣворѣца* В. Не-мѡгу ни-ј-ѡ[т]-кога ништа ѣзе[д] *до-ѡ[ш]-шѣбе* Се. Никоме нећу учинѣт *до-Филѣју* Бра. Ни[ј]е тѣн ни-ј-ѡ-коме бѣло прѣчѣ *до-ѡ-Мѡку* Се. Јѡ ниѣсам ни-с-кѣм одѣјо *до-с-Никѡ-лѡм* Па.

Уколико то допушта значење, могло би се у свим примерима у којима је *без* и *до* употребљено као предлог употребити и као прилог, и обрнуто (исп. пример од истога лица из Па: Не-валѡ [ѡд]-њѣ нико ништа *беж-Љѣба* : Тѡ ѡ[в]ѡлѣ *беж-Љѣбо* што-валѡ нешто). Ипак мислим да је уз лична имена прилошка употреба обичнија од предлошке.

Напомена. Иначе се *без* и *до* употребљавају и као предлози у свом обичном значењу:

Беж-њѣга-ми немѡ дѡйт Тр. Пошѡ-сам *беж-њѣ* Со. Врнѣла-сѣ[-је] *беж-ћетѣта* Бр. Ћмарѡ-[ј]е *бѣз-лѣка* Се. Кѣку, дрѣго, *беж-никога* Па. Остѡ[в]ѣјо-и-је *без-ниће* нишѣ Ов —

Стїгѣ-[j]је дѣ-села Ма. Не-мѣже чѣг дѣј до-шѣбе от-кѣчѣкѣ
Бо и сл.

у, из (искра) уз лична имена.

308. Као и у осталим зетским говорима добивају предлози у, из (искра) нарочито значење уз генитив неког личног имена и заједничких именица које значе сродство, занимање или звање.

у са поменутиим речима значи кућу лица обележеног именицом уз коју овај предлог стоји (у-Нїка = Никова кућа). Ово је значење тако јасно да се лепо осећа разлика у употреби предлога у и код: кад се употреби у, онда се има на уму првенствено кућа тога лица, а када се мисли на личност, употребљава се по правилу код. Кад се на пр. каже: Крѣнѣ-јо-[j]је у-кмѣша, мисли се „у кметову кућу“, а кад се каже: Пошѣ-је кѣ[ш]-кмѣша, има се на уму кмет као власт или личност. Или: Пѣзнѣт-је у-кмѣша значи „познат са кметовим укућанима“, док се лично познанство са кметом изражава са: Пѣзнѣт кѣ[ш]-кмѣша — Тѣ-сам љзео у-Рѣка значи „из Ракове куће“, а: Тѣ-сам љзео од-Рѣка значи „лично од њега“. То нам затим објашњава зашто се обично каже: Пѣслѣ-сам дїѣте у-љјѣка. Пошѣ-је у-брѣша, али: Пошѣ-је кѣ[ш]-шѣшкѣ. Пѣслѣ-сам-је кѣ[ш]-сесѣрѣ и сл. — јер тетка односно сестра нису старешине куће¹⁾. С тиме је, даље, у вези чињеница да се уз глагол рабѣшѣ и сл., кад значи некакав рад у кући (на пр. оправљање бачава), употребљава у, а кад се има на уму пољски рад, по правилу код (или датив адноминални). Најзад, с истих се разлога уз глаголе типа искѣш по правилу не употребљава у, него од са генитивом или датив адноминални (јер се обично иште од неке личности).

Природно да у уз глаголе добива различне нијансе значења (уз глаголе мировања значи „код његове куће“, уз глаголе кретања „у његову кућу“ и сл.).

Паралелне разлике у значењу постоје између предлога из (искра) и од. Тако на пр. Дѣбијо-сам из-Нїка значи „из Никове куће“ (без обзира да ли је ствар дао старешина куће

¹⁾ Истина, у овим је случајевима данас већ обично код, исп. ниже.

или неки од његових укућана или да ли је старешина био уопште код куће). Ако се међутим хоће да истакне да је нешто добивено лично од некога, употребљава се предлог *од*. Ипак, као што ће се то видети из примера, употреба ова два предлога није тако јасно ограничена као што је то случај са предлозима *у* и *код*.

Ова специјална значења предлога *из* и *искрѣ*[*ј*] за која, у главном, знају и други црногорски говори, могу се, мислим, објаснити фактом, да се кућа сматра заједничком својном целе породице, а старешина њеним претставником.¹⁾

у

306. Ђе-си бйјо? У-[*В*]ѣд[а]-Андрѣна Се. Ђто-г[а]-у-[*В*]ѣса-Сѣѣ[в]ѣно[в]а Па. У-њѣга-[ј]е вѣзда нѣље[п]шѣ вино у-цѣѣло сѣло Со. У-кѣгѣ-[ј]е од-вас бйјо о[в]й чѣак? В. Рабѣта [ј]е не-ћѣљу дѣнѣ у-Љѣба Јѣво[в]а Бу. Њѣко-[ј]е долѣзијо данѣс у-Љѣба ГД. Улѣзијо-сам у-ѣбадѣвѣ Па. Вйће[г] га у-[*В*]илѣѣ Мѣло[в]а Брч. Тѣ-сам нѣјприће у-Мѣрка глѣда Ли. Вйдијо-сам у-њѣга нѣ[в]ѣ вйѣдро ГД. Глѣда-сам у-њѣга нѣ[ј]ље[п]шѣга мѣска Ор. Вйћек у-њѣк лйѣпу кра[в]у Крњ. Трајѣјо-сам-и у-[*В*]ѣса Јѣко[в]а Ко. Забарѣвијо-сам у-њѣга ѣгњило Год. Заметнѣјо чѣа[к] кѣвгу у-Нѣка Бра —

Йдѣм у-Бѣра-Бѣшко[в]а Се. [Ј]ѣс[и] одйјо у-[*В*]ѣса? ГД. Пѣђи, ћѣјко, у-Мѣла за-сѣкѣру Па. Ђѣ-[ј]е пошѣ? У-Нѣка У. Зѣђи мѣло у-нѣс В. Дѣћу у-[в]ѣс дѣ[в]јечѣ Ду. Пасѣ-[ј]е у-[в]ѣс ймѣ по-ѣрѣ Бр. Пѣнесе-га Мѣрко у-њѣк Брч. Отйшла-[ј]е у-сѣрѣца Год. Ѣ-ли пѣћ у-ѣријѣшѣља? Ма. Азѣр-је да-йдѣ у-кмѣша ГД. Исп. и Пошѣ-[ј]е ѣ-сѣѣца (у манастир острошки) В, Ду, Год.

Од изнетог правила (*у* = кућа, *код* = лично) забележио сам извештан број отступања. Као и у осталим нашим говорима шири се предлог *код* на штету предлога *у* тако да данас и *код* може значити „у нечијој кући“. За обрнут случај, у са генитивом у значењу „код некога лично“, забележио сам свега један несумњив пример, а и у њему би језичко осећање

¹⁾ Како су ме уверавали, у Црмници ће и старешина куће увек рећи „наша кућа“, а никад „моја кућа“. Ако на пр. неко каже „моја кућа“, потсмевају му се остали да је богат, јер он има кућу, жена му има кућу итд.

Црмничана пре схватило да се ради о кући, а не о лицу (исп. ниже):

код = у кући: Живѣ *кѡ[д]-брѣша* Брч. Руча сам *кѡ[д]-Јѡка* Па. Најприђе-сам *ка[в]у кѡ[д]-њѣга* пѣјо Па. Најприђе пѣћи *кѡ[ш]-шѣшка*, пѣ-неш ђнда *кѡ[т]-сестрѣ* Ду. Исп. и пример у којему имамо *у* и *код* у истом значењу: Рабѡта-сам трѣ дѣна *у-Бѡжа-Мѣрко[в]а*, а-онѣ четвѣртѣ *кѡ[ш]-Пѣшра-Нѣшко[в]а* Па.

у = лично код некога: Видијо-сам *у-њѣга* твѡј стѣп Ли (иначе увек: Бѣше *кѡ[д]-њѣга* мѡј нѡж Со. Глѣда-сам *кѡ[д]-њѣга* мѡј косѣѣр В и сл.). — Исп. и прелазне типове: О[в]ѣ-сам дѡлац купѣјо *у-Сѣѣ[в]а* Бр. Искѣ-[ј]е пѡмѡћ *у-Ђѡра* У. Искѣ-сам жѣта *у-њѣга* В. Тѡ-[ј]е ѡкра *у-Пѣвла-Мѣрко[в]а* Ли и сл.

из

307. Мѣлопрѣд-је дошѡ *ѡ[с]-сѣрѣца* Се. [Ј]ѣ-ли дошѡ Мѣшо *ис-кѡмѡ[в]ѡ?* Ма. Врнѡла-сѣ *из-ѡѡка* Брч. Ка[т]-си-се врнѡјо *ис-ѡриѡѣѡ?* Па. Дошѡ-[ј]е *ѡс-кума-Сѣва* Ли. Сѡ[д]-[ј]е дошѡ *ѡ[с]-Шѡѡра* *Иѡшева* В. Стѣга-[ј]е јѡтрѡ[з] зорѡм *из-Мѡл[а]-Илѡна* Год.

Донѣси-ми онѡ цѣпицу *из-Јѡ[в]а-Бѡшко[в]а* Ор. *Ис-кѡга*-си дѡнијо тѡ сѣкѣру? Па. Пѡнијо-[ј]е онѡ вѣно *из-Јѡка-ѡѡ[в]а* Крѣ. Дождѣни бѡга[ж] жѣта *из-Мѣрка* Бр. Трајѣјо-сам *из-Мѣрка* онѡ пиѣѡту о[д]-дѣвѣт ѡкѡ В. Искѣ-сам *иж-њѣк* Ли. Купѣјо-сам онѡга вѡла *из-Мѡшѡна* Па. ѡкра-[ј]е ѣѣко *из-Нѣка-Ђѡкѡно[в]а* дѡвѡн Се. Тѡ-[ј]е дѣѡто (сигурно) ѡкра *иж-њѣкога* Ли. Не-трѣба-ни нѣшта *из-Мѡла-Филѡѡ[в]а* Ду. ѡклѣн-ти-[ј]е тѡ вѣно? *Иж-Љѡба* Ко. Оклѣ-[ј]е тѡ нојѣн? *Из-Бѡжа* Ов и сл. У свим овим случајевима значи *из* + име кућу, али би у неким од њих могло значити и „из близине“.

Необичнији је пример: Измѡлѣјо-[ј]е *ис-ѡѡа* да-га-вѣен-чѡ *у-неѣлу* Се (има се на уму свештеникова канцеларија). Иначе се у оваквим случајевима употребљава искључиво *од* (или датив адноминални): Измѡлѣјо-[ј]е *ѡш-кѡѣша* да-га-не-тѡжѣ Па. Искѣ-сам *о[д]-њѣга* онѣ свѣдѡ и-не-кѣе-ми-га дѡт В. Понѣси-га *о[д]-њѣга* Брч. Свѣ-[ј]е тѡ ѡгео *ѡ[ш]-сирѡ-ѡѡѣ* Бр. Дѡби-ли онѣ пѣре *ѡ[ш]-кѡма-Нѣкѡле?* Год. Дѡбијо-сам ѡравѡ *ѡ[ш]-сѣрѣнѣ-Мѣрѣ* Др. Дѡѣк *од-бѡбѣ-Вѣликѣ* чѡ-рѡпе нѡ-дѡр Бра — Пѡнесе-га *њѣму* Год и сл.

Чешћи су примери у којима из значи просто „од“: Дѣнијо-[j]је *иж-њѣга* мѣло пѣрѣ Со. [J]ѣси-ли тѣ дувѣн купїјо *из-ондѣ* Љѣшњѣнина? Со. Тѣ-[j]је сїгуро дѣбијо *иж-њѣкого* Бра и сл.

искрѣ[j]

311. Као што ће се видети (исп. тач. 328), предлог *искрѣ[j]* са аблативним генитивом значи „удаљавање из нечије близине“. Како се међутим као близина може схватити и кућна заједница, добива *искрѣ[j]* у одређеним случајевима (кад стоји уз родбинске називе или називе звања и зависи од глагола типа „враћати се“) значење „из нечије куће“:

Нї[j]е-се чўдїт, кѣ-кѣ[т] чѣг дѣђѣ *искрѣ-брѣша* Год. Вр-нїјо-сѣ [-je] *искрѣ-сїрїка* Па. Дѣђѣк мѣлопрїѣд *искрѣ-кмѣша* Брч.

Напомена. Слично значење може имати *искрѣ[j]* и уз лична имена (Донѣси-ми онї срп *искрѣ-Вѣса* Ли), само што у том случају *искрѣ-Вѣса* не мора да значи „из Васове куће“, него уопште „из његове близине“ (има се на уму срп којим се Васо служио или слично).

(Остале примере за *искрѣ[j]* исп. у тач. 328).

код

312. Предлог *код* у месном значењу не долази само уз глаголе мировања, него и уз глаголе кретања (врши, дакле, службу предлога *к*, који је додуше такође познат, али је доста редак):

Јѣ пошѣ *кѣ[д]-њѣга* кѣ *кѣ[ш]-чѣјка*, а-ѣн сѣдѣчкѣ одго[в]ѣрѣ Ли. *Кѣ[д]-нїх*-су долѣзїли поклисѣри Со. Тѣ ѣтетїн бљѣше вѣзда слѣб дѣкле-га *кѣ[д]-њѣга* дѣнесе Брч. О[т]кѣ[т]-сѣ прочўјо због-онѣ рукѣ, додѣ *кѣ[д]-њѣга* и-Примѣрци В. Дѣђите *кѣ[д]-мѣне* дѣ[в]јечѣ Се. Дѣђи *кѣ[д]-њѣгѣвѣ* кўћѣ пѣ-ћете-се раз-го[в]орїт Ор. Ёто-га *кѣ[д]-мѣне* (= к мени) ГД. Фѣла бѣгу, кућ-їдѣ Јѣко Пѣро[в]? А-кўће? Нїће нѣко *кѣ[д]-мѣне* Бо. Ђу да-пѣђѣм о[в]ѣгѣ Божїна *кѣ[д]-њѣга* на-почѣше Па.

Напомена. Врло је обично *код* у значењу „поред“:

Немѣ срамотїд бѣга *кѣ[ш]-шѣдлијѣ свѣшѣцѣ* Бр. Штѣ-ћети вѣћ тѣ кѣпѣње *кѣ[ш]-шѣлїко* лѣзѣ Год и сл.

лише, лиши

313. Овај предлог значи отприлике „сем“, „изузимајући“ (исп. руско лишъ „само“):

Вѣљѣ-и-[ј]је злѣ нашло *лиш-Йва и-Андрѣ[ј]је* Ор. Бѣгме-и-[ј]је вѣљѣ злѣ нашло *лиш-остѣйѣшка* Па — Кѣкѣше јучѣр Јо[в]ѣна Мѣшо[в]ѣ. А-и-кѣку-јо-[ј]је *лише онѣ-дѣѣ ѣейѣйѣна*, не-бѣјсе В. Зѣјсто-су-ти тѣ кѣйге мнѣго јѣда зѣдѣле, *лише-ти жи-вѣйѣна* Ли — Нѣка[т]-се не-вѣйѣла *лиши онѣ-дѣѣ ѣейѣйѣна* Се.

од

314. Предлог *од*, кад стоји са којом од речи наведених у тач. 308, значи „негово чељаде“ (*од-Нѣка* = Ников укућанин). Ово значење предлога *од* нема међутим везе са раније поменутиим значењима предлога у и из, него вероватно претставља брахилологију; *нѣко од-Нѣка* = неко од Никових, а затим и *од-Нѣка* = Никови:

Бѣше-ли кѣ дѣма *од-Мѣла*? I Д. [Ј]ѣ-ли бѣјо кѣ *од-Јѣва* у-[в]ѣс на-слѣ[в]у? Па. Бѣше-ли кѣ *од-ујѣка* ѣ-шкѣлу? Ор. Оѣе-ли пѣћ кѣ *о[ш]-сѣйрица* на-Вѣр? Ма. [Ј]ѣ-ли долѣзио кѣ *о[ш]-кѣма-Јѣва*? Ко. Вѣйѣ-ли кѣга *од-вѣјводе*? Се. Не-ваљѣ *од-Мѣрка* нѣко нѣшта Бра —

Дѣде-ли *о[ш]-Пѣра* у-[в]ѣс? В. Долѣзѣше ѣтрѣс *од-Мѣла* Бу. Нѣка-ти дѣдну *од-Нѣка* онѣ бѣчвицу Ду. Пѣћѣше-ли *од-Мѣйна* на свѣдбу у-Гѣдиње? Се. Поѣрѣше-ни *од-Йва-Мѣлѣ-шина* онѣ рѣпу (врѣачу) Бр. Врѣнѣше-ли-се *од-Мѣла-Сѣво[в]ѣ* с-покајѣња? Со. Пѣшли-су *о[ш]-сѣйрика* ѣтрѣ[з] зорѣм у-Сутѣрман Ли. Пасѣше свѣй *о[ш]-кѣйѣна* ѣ-поље Брч.

315. У два се случаја *од* са генитивом употребљава уместо придева:

а) Врло често стоји *од* уз неке именице и значи присвојни придев — употреба која, истина у мањем обиму, није ретка ни у књижевном језику:

Сто[ј]ѣ прѣ[в]ѣ ка *шѣйѣка о[ш]-ѣушкѣ* Па. А, зѣбога, зѣшто [в]ѣљѣ о[в]ѣ *чѣйра ѣ[д]-зѣца*, ѣко-не за-пѣстине? Брч. Ёто онѣ цкѣлѣ ка *ѣчи ѣ[д]-зѣца* Се. Дѣпаде-ме онѣ *глѣва од-јѣгнѣйѣна* те-се-лѣѣпо набрѣфтѣк пѣ-те-мѣйли бѣг веселѣјо Ду. Не-мѣже нѣшта пињѣту омирѣсѣт ка *мѣсо од-ѣвѣѣ* Ор. Па-ѣдари онѣем

шпйруном о[д]-лаћѣ (прамцем) у-онй зѣд, дѣп! В. Погйнујо-[ј]је на-самй *йрѣг ош-кѹћѣ* Со (поред: *Кѹшњѣга-ми йрѣга* нй[ј]је прелѣзијо од-Мижѣла-днѣ, пѣ-са[д]-вйћи, хѣ? Бу). Исп. и *О[ш]-чѣга* вѣкат *о[ш]-шѣгѣ* и-врйѣме Па.

У неким се случајевима поред *од* са генитивом чује и сам генитив:

Лежѣ-сам тако на-самй *сѣш од-ѣдра* (ивицу) двѣс[т]-й-четйри ѹре Бу : Нѣ-сѣш *кѹћѣ* удѣријо-[ј]је чѣлом То — Дошѣ-[ј]е *ѹ-глу ѣд-ноћи* (глув, глуви = глухоћа) В : Врнѹше-се *у-глув нѣћи* Се.

б) Много је ређа употреба *од* уз неку управну јединицу; ова конструкција страного порекла чува се само у неким стајаћим изразима и готово је потпуно истиснута придевом:

Прѣзвали су-га *кайешѣном ѣд-грѣба* (велика мрежа) Се. Ђн-је бйјо *кайешѣн о[ш]-цйѣлѣ ове нѣйје* Ли. Бѣше *командйѣр о[д]-нашѣга башалйјѣна* (обично: *нашѣга баталйјѣна*) В. До-лѣзијо-[ј]је *кмѣш ѣ[ш]-села* (обично сѣоцкй кмѣт) Брч.

316. Уз медијалне глаголе (*бојш-се, йлѣшйш-се, сшй-ћѣш-се, окѣнйш-се, йрѣћи-се, клонйш-се, чувѣш-се, ошарѣсйш-се, одврѣћи-се, одметнѹш-се, одрѣћи-се* и сл.) стоји редовно генитив са предлогом *од*, чиме се појачава аблативно значење падежа¹⁾:

Не-бо[ј]йн-се *о[ш]-шѣбе* Бо. *О[д]-нйчеса-се* вйше не-бо[ј]йм нѣ *од-бѣлйѣсш* Ор. *О[д]-нйкога-се дрѹѣгѣ* о[в]й ѣтйћ не-бо[ј]й без-*од-мѣне* Па. Јѣ-се-бик стйдйјо *о[ш]-шѣгѣ* ѣѣла Бу. Тако-ми бѣга, вѣћ-се стйдйм *о[д]-њѣга* Крњ. Окѣни-се *од-ракй[ј]ѣ*, ѣ-ли! Брч. Мѣни-се тй *о[ш]-шѣгѣ*, нй[ј]је тѣ за-тѣбе В. Мѣни-с[е] *ѣд-врѣга* Со. Прѣћ-се *ѣ[д]-ѣа[в]ола* ГД. Прѣћи-се *о[ш]-шѣ рабѣшѣ* дѣк[л]-се-си здрав Бр. Клѣни-се *о[ш]-шйјѣ рабѣшѣ* Ко. Чѹ[в]а-се *ѣ[д]-ѣа[в]ола* ГД. Чѹ[в]а-се *о[д]-њѣга* Ор. Дѣбро [ј]е, ѣ-си се *од-онѣгѣ жй[в]ѣга* ѣѣ[в]ола отарѣсијо Бо. Одврѣгѣ-сѣ *ош-кѹћѣ* Ли. Одметнѹјо-сѣ *од-влѣсшй* Год. Да-[ј]е-онѣ мѣј сын одрѣкѣ-би-се *о[д]-њѣга* Тр. Кѣ-се *ѣд-бога* не-бо[ј]й, а-*од-љѹћй* не-стйдй, мѣки-се *о[д]-њѣга* далѣко.

¹⁾ Примери као *Не бојим шѣ се. Чувај га се* и сл. су у црмничком говору уопште немогући, јер су енклитике *шѣ* и *га* непознате (исп. тач. 2346).

317. Уместо придева „потребан“, „користан“ и сл. употребљава се врло често *од* са ген. именице *идџреба*, *кџрисџ* итд.:

Ако-сам-ви *о[ш]-идџребџ*, узмите-ме Ор. Ако-[в]и-[ј]е *ош-кџрисџи*, *ѣ[в]о-[в]и-га* Ли. Зџ[в]ите-не *ка[д]-ви-гџџ* бџдџмо *о[ш]-џрџше* Год. А-[ј]ѣли-ти *о[ш]-џрџше* онџ кантарџџ, Маре, за-[ј]ѣдну џру? Па.

318. Место „задовољан чиме“, „дужан за нешто“ каже се четсо *зџдо[в]ољан*, *дџжан од-нѣчега*:

[Ј]ѣси бџјо *зџдо[в]ољан ош-конџка?* Па. [Ј]ѣси-ли *зџдо[в]ољан џд-ручка?* В. Како-си бџјо *зџдо[в]ољан о[ш]-џосџѣље?* Год. А-да, Мило, како-си *зџдо[в]ољан џ[ш]-сџна* Ор. [Ј]ѣсте-ли *зџдо[в]ољни од-Мџрка?* Со.

Остаде-ми *дџжан од-рџбџ* Се. Дужан-ми-је Мџрко дѣсе[д]-дџнарџ *о[д]-ду[в]џана* Ли. О[т]-шта-ти-[ј]е *оста тџ дџжан?* *О[д]-дџрџџ*, бџго-ми Брч.

Напомена. О мешању *од* и *о* исп. тач. 283 и 297. Исп. и примере: Да-разго[в]џрамо *од-јунџџима* Се. *Од-онџема џудџма*-[ј]е *џѣлу кџџгу написџ* Па. Причџсмо *од-онџема* што-су-изгорѣли у-Морџчник Год и сл., који су могли настати и под романским утицајем.

око

319. Уз глаголе којима се обележава интересовање (*збо-рџџ*, *разго[в]џрдџ* и сл.) стоји често *око* са генитивом уместо *о* са локативом:

Бџ[ш] сџд зџбрџмо *окџ-џѣбе* Ма. Зџбрџсмо *окџ-нѣга* *ка[д]-џн бџну нџ-врџта* Па. Причџмо-се *окџ-онџга* *Мџрко[в]џа џѣ-џџџа* Ли.

около

315. Поред *око* употребљава се у свим значењима (и у пренесеном) *около*:

Нџрџ[т]-се *кџплџше* *около-нѣга* *ка-џколо* *џџва Врџнџ* у-прџви *вакат* В. Окџпџше-ли-му-се *рџџџџи* *около-нѣга?* Ли. Штџ-се *о[б]зџрџш* *около-сѣбе?* Крџ. Погледџџа *около-сѣбе* Бр. Ско-лџјо (досудио) *гџспџд* *бџг* и-мџја *невџља*. Он-се *џџѣк* и-дџ-џѣк *зџлдо* *мотџ*, *ка-што-сам-се* *јџ* *около-нѣга* *мотџла* (насто-

јала) Се — Дѳѳше *около-йедесѳ*[д] званика Брч. Мѳгло-и-[ј]е бѳт *около-сѳдѳшнѳ* ГД. Ка[д-ј]е дошѳ о[в]ѳ мѳмак? Нѳѳе *около-йѳдна* Ду.

йуѳ

321. Овај се предлог употребљава за обележавање правца не само у месном него и у временском значењу (дакле, у служби коју у књижевном језику има предлог *к*):

Бљѳше, бѳга-ми, тѳ-вѳн-*йу[ш]-мрака* кад-ѳн дѳѳе Па. Остѳ[в]и тѳ тѳмо за-*йу[ш]-јесѳни* Ли. Бѳга-ми-[ј]е бѳло вѳн *йу[ш]-ноѳи*, ка[д-]ѳне пѳшке запѳцаше У. Бљѳше тѳ вѳн *йу[ш]-љѳша*, кад-Аустријѳнци пасѳше о[в]ѳјѳдѳн Ко.

И у месном значењу потиснуо је овај предлог готово потпуно предлоге *к* и *йрема*; имамо не само Пошѳ-[ј]е прѳ[в]о *йу[ш]-Вѳра* Ко. Обрнѳсмо-се *йу[ш]-Лѳшѳѳка* Па. Окрѳни-се *йу[ш]-врѳшѳ* Ли. Пѳгледа *йу[д]-Блаѳа* Се и сл., него и:

Тѳ-су планине обрнѳте *йу[ш]-мѳра* В. Наклонѳјо-се *йу[ш]-онѳ сѳрѳнѳ* Бо. Он стојѳше о[в]ѳмо бљѳже *йу[ш]-мѳне* Со. Же-стѳко-ли вѳкнѳ *йу[ш]-мѳјкѳ*, мѳја Ли. Рѳзграја-се *йу[ш]-њѳга* жестѳко Се. Прѳжи рѳке *йу[ш]-њѳга* В. ѐ[д]-зла *йу[д]-бѳљѳга* Год.¹⁾

с

322. *с* са генитивом у узрочном значењу је сразмерно ретко; и у примерима које сам забележио било би обичније због (у неким евентуално и *ради*). Чешће се у том значењу употребљава *с-кѳнаѳ* (исп. итал. *conto* „рачун“). — За намерну нијансу, коју помиње Стевановић²⁾, нисам забележио ни један пример:

Нѳ-би волѳјо да-йко *с-мѳне* ѳотѳка (ране) дочекѳ[ј]ѳ Па. Зѳшта *с-ѳѳбе* да-га-би[ј]ѳ? Год. Нѳје прѳ[в]о да-ѳн *с-ѳѳбе* йѳѳе у-зѳтвѳр В. Злѳ-му-[ј]е да-*с-мѳјкѳ* изгѳби гла[в]у Бр. *С-ѳѳгѳ* *јѳгњѳша* умѳло што-ни[ј]ѳе гла[в]у изгубѳјо Ли. *С-ѳѳѳ*[ј]ѳга *је-*

1) Исп. Његошѳве стихове: Ти све мислиш од добра к бољѳму,
А ја мислим од зла *йуѳ* *горега*.

(Даничић, *Синѳакса* 370).

2) Исп. *Истѳчноцрн. дијалекаѳ* 101.

зйка вѣзда-неж бѣт у-свѣжу Брч. Исп. и ређе: Ја мнѣм, нѣ-би тѣ учинијо *с-мѣ[ј]ега нарѣшѣва* (= услуге, тј. због услуге коју сам му учинио) Ли (обично: *из-мѣ[ј]ега нарѣшѣва*).

Бѣјо-га-[ј]е *с-кѣна[ш]-шѣбе* Ду. О[в]ѣ-сам *с-кѣна[ш]-шѣбе* долѣзијо, *с-кѣнаш* нѣчега дрѣгѣга Ор. Долѣзијо-[ј]е *с-кѣна[ш]-шѣбе* три-пут Бо. Учѣни-ми *с-кѣнаш* мѣ[ј]е ѣеѣ У. *С-кѣнаш* нѣјовѣ свѣђе долѣзијо-[ј]е начѣлник из-Бѣра ГД. *С-кѣна[ш]-шѣ-кѣвија рѣбѣшѣ*-сам ижлѣгѣ и[с]-службѣ Крњ.

323. Остала значења предлога *с* са генитивом, позната из других зетских говора, још су ређа:

а) *бѣшѣ с-нѣкога* = „бити јачи од некога“:

Бѣре ѣу-га зѣсто тѣцѣ[т] *с-овѣм* тољѣгѣм дѣк-сам *ш-нѣга* Год. Забрѣни онѣј жѣни да-прѣча, ѣко-си *ш-нѣ* Па.

б) Жѣвѣ *с-мѣ[ј]е* мѣкѣ (првобитно „од мојега имања“) Бр. *С-мѣ[ј]ија лѣдѣшѣцѣ* ѣју лѣба Се.

в) *с* у значењу темпоралног *од* забележио сам само уз именицу *ѣѣшѣнсѣво*:

Ж-ѣѣшѣнсѣва-[ј]е пѣчео пѣтит В. *Ж-ѣѣшѣнсѣва*-сам чѣ-[в]ѣла стѣку Ли. (Иначе: *Од-мѣлѣ шѣкѣ* пошѣ-[ј]е пѣ-свѣѣту Се и сл.).

г) Нѣје *с-шѣбе* да-тѣ чиниш (= не доликује ти) Па. *С-мѣне жѣвѣ* нѣѣу-му нѣшта дѣт (= док сам ја жива) Год.

Напомена. Болѣ[ј]ѣм *с-нѣгѣ* Ду има обично прилошко значење („на ногама“), али може значити и узрок („од ногу“).

у

324. Сем значења поменутог у тач. 305 употребљава се у врло ретко:

а) Значење припадања ограничено је у првом реду на однос личности и неког дела њезиног тела (а и ту је мање обично):

У-нѣга-[ј]е црн образ Ли. *У-нѣ*-су лѣѣпе дѣи В. Лѣѣпога стѣ-са штѣ-[ј]е *у-онѣ ѣѣјкѣ* Па. *У-нѣ*-[ј]е погѣн језѣк кѣ[ли]ко *у-ѣједнѣ жѣнскѣ глѣвѣ* Брч. *У-нѣга* нѣ-блѣше кѣплѣ кр[в]и Се — (Обичније: Вала *ѣма* лѣѣп стѣс *онѣ ѣѣјка*, што-сам-рѣѣтко ѣѣ виѣѣ Со. *Нѣш* *кѣѣш* *ѣма* сѣѣду кѣсу кѣ-стѣрац Др и сл.) —

У-њѣ бѣше нѣ[в]ѣ вѣѣдро Па. У-њѣга бѣше дебѣлий стап, ѣак рѣн корѣелѣ[в]ѣ Ко.

Напомена. Просто прилошко значење забележио сам само у скамењеном изразу: сваки *у-бога дѣн* В, Ду, Ли, Крњ.

б) Уз *ка* (= као) употребљава се у при поређењу (поред обичнијег адноминалног датива):

Очи-су-му *ка-у-ѣѣда* В. Зуби-су-му *ка-у-[в]ѣка* Ли. Сто[ј]ѣ-му ручетѣне *ка-у-меѣѣда* Па — Ыма сѣце *ка-у-зѣца* Ма (обично: *ка-ѣѣду, вѣку, меѣѣду* — *ка-зѣц* и сл.).

в) У осталим случајевима, познатим из других наших дијалеката,¹⁾ не чује се у уопште, него се замењује другим предлозима (пре свега са *код*, исп. Опањка-мѣ *код[ш]-кмѣша* Год. Бѣжа-ти-[ј]е вѣѣра, дѣбро-ме упѣнка *код[ш]-шѣбе* Па и сл.

одно, сѣдно, додно

325. Врло су обични предлози сложени са *дно*:

Одно-Вѣѣга Голѣка пѣ-до-Ситѣ[в]ицѣ Се. Чѣјаше-се *јѣка одно-гла[в]ѣцѣ* Ду. *Одно-Горѣцѣ* пѣ-дѣ-вра свѣ-[ј]е сѣоцкѣ Год. — Прокѣсла-[ј]е она кѣпа (стог сена) *додно-њѣ* Ор. Трчѣли-смо *додно-гла[в]ѣцѣ* дѣадвѣ Со. Свѣ-[ј]е гѣдињскѣ *додно-ушѣа* В — Извѣдијо-га-[ј]е *сѣдно-Блѣша* Крњ. Нѣко звѣше *сѣдно-гла[в]ѣцѣ* Бр. О[в]ѣ-[ј]е вѣно *сѣдно-бѣчвѣ* Ли.

накрај, украј

326. Предлози *накрај, украј* могу да значе исто што и у књижевном језику (= поред):

Сѣдѣ *ка-чѣма* *накрѣ-пѣуша* Год. Убѣјо-га-је *накрѣ-самѣнога сѣца* Ду. [Ј]ѣси-ли одѣјо јучѣр *накрѣ-водѣ* Брч. Кѣћа-му-[ј]е *накрѣ-мора* Ли.

Првѣ кѣћа *укрѣ-пѣуша* Бр. Сѣѣаше *укрѣ-мѣне* о[в]ѣкѣ Год. Рѣни тѣ *укрѣ-вѣѣдра* В. Бѣчи тѣ бѣлу дрвѣ *укрѣ-кѣѣ* и-потрѣчи У. Ёто-га бѣш *укрѣ-Пѣ[ј]ѣновиѣа водѣ* В. Исп. и Дошѣ-[ј]е јучѣ *Иѣно-Мѣто[в]* прѣ[в]о *укрѣ-мѣне* (= к мени) Па.

327. Сем тога може *накрај, украј* значити и „на крај“ (на крају), односно „у крај“ (у крају):

¹⁾ Исп. мој чланак *Уѣошѣреба ѣредлога у са генишвиом*. Наш језик I, 1933, 112—116.

Ка[д]-дѣђдсмо *накр̄а-сѣла*, стѣгоше-не свѣто[в]и То. По-
нѣси тѣ *накр̄а-лѣзине* Па — Ёто-га *накр̄а-виндѣграда* В. Чѣ-
кѣли-смо-се *накр̄а-ливѣдѣ* Со. Ёно-га *накр̄а-ѵола*, чу[в]ѣ да-
не-уљѣжу свѣње Ли. Скѣпили-су-се *накр̄а-сѣла* и-метѣју ис-
пѣшѣкѣ Се.

Бѣчи тѣ *укр̄а-бисѣйѣрњѣ*, да-не-глѣдѣм Бу. Скрѣй тѣ *укр̄а-
кѣњѣ* (у неки угаѣ) Тр.

Пошто се у овом случају осећају засебна значења пред-
лога *на*, *у* и именице *крај*, може између ње и именице *уз*
коју стоји доћи и прелог *од* (у служби поменутој у тач. 310а),
дакле, *на-крај-од*, *у-крај-од*¹⁾:

Стѣгосмо *на-кр̄а-ѣ[ш]-сѣла* Бр. Стѣ[в]и тѣ пљѣт *на-кр̄а-
ѣ[ш]-ѣа[в]улѣна* Бр. — Остѣло-[ј]е мѣло нѣзакѣпѣнга *у-кр̄а-
ѣ[ѣ]-бѣшѣинѣ* Па.

Напомена. *Покрај* и *ѣшкрај* имају исто значење као у
књижевном језику (= „поред“, односно „од“). Ђде свѣ *ѵо-
кр̄ај-ѵѣѣа* пѣ-ћеш нѣћ кѣћу Ђѣра-Стѣпо[в]ѣ Па. Оѣсмо цѣјѣ
дѣн *ѵокр̄а-Блѣѣа* Се — *ѣшкр̄а-Бѣра* до-Зѣбѣѣ свѣ-су мѣслине
пѣкриле Ли.

искрај, крај

322. Ови предлози чувају такође првобитно значење
(„удаљење нечега од чега другога чему је оно прво стајало
на крају“):

а) уз речи које обележавају неку површину значе просто
„из краја“, „с краја“:

Донѣси-ми кѣсу *искр̄а-ливѣдѣ* (са краја ливаде) Ли —
Донѣси-ми цѣпицу *скр̄ај-виндѣграда* Бр. Зафѣти јѣдно барѣло
водѣ *скр̄ај-Блѣѣа* (са обале) Крњ. Ѡтпаде-ми, мѣја Ђѣѣе, ко-
матѣћ *скр̄ај-ѵѣгѣчѣ* Ма. Изѣјѣ-ми-[ј]е свѣ *скр̄а-ѵѣгѣчѣ* Ли.

б) уз изразе којима се обележава каква мера стоји *искра*
(ређе *скра*) уз имена места и добива значење *од*:

Искр̄а-њѣгѣ[в]ѣ кѣњѣ до-шкѣлѣ дебѣто ѣмѣ ѣра Ор. *Искр̄а-
кѣњѣ* Ђѣра-Мѣрко[в]ѣ до-цѣдѣ ѣмѣ тамѣн пѣ-ѣрѣ ГД. *Искр̄а-*

¹⁾ То би говорило у прилог Стевановићевој претпоставци (исп. *Ис-
ѵѣчноцрн. дијалекѣш* 100), да су ови предлози двојаког порекла: с јѣдне
стране, сложени од предлога *у*, *на* и предлога *крај*, а на другој, од истих
предлога и именице *крај*.

шдчка до-у-нас има сто-крѡкѡ Бу. *Искрѡ-мѡрѡѡ* до-зградѡ има педесѡ[т] мѡтарѡ Тр — Нѡма више нѡ черѡк од-ѡре *скрѡ-Мѡрко[в]ѡ* кѡћѡ дѡвђена Па. *Скрѡ-Бѡра* до-накрѡ-Уциња В. *Скрѡј-Блѡша* докрај-мора Брч. Отрѡѡ-[ј]е мѡлопри[ј]е *скрѡ-онѡѡ* вѡра Со.

в) Врло често, нарочито уз имена насеља, значи *искрај* „из близине“¹⁾:

Он-је *искрѡ-Цѡшѡиња* Бр. Јѡ-сам *искрѡ-Брѡѡли* Ду. Мѡ-смо *искрѡ-Дрѡче[в]ицѡ* Крњ. Она-је *искрѡ-мѡ[ј]ѡ* кѡћѡ (живи у близини) Се. Кѡ-[ј]е купиѡ онѡ-двѡѡ пѡче по[т]-штациѡн? А-зѡ-бога Пѡтар Мѡћѡ[в] *искрѡ-ѡѡ* (станује на крају поља) Ли. Пѡнуѡ-[ј]е низ-онѡ мѡћу *искрѡ-мѡрѡѡ* (тј. међа се налази у близини дуда) Ко. Донѡси онѡ кѡкошку из-онѡ пѡнегѡ *искрѡ-Пѡро[в]ѡга* зѡѡ Ли — Дошѡ-[ј]е *искрѡ-Вѡра* Бра. Дѡшли-су ѡпра[в] *искрѡ-Уциња* Бу. Онѡ-ми бљѡше кѡм те-[ј]е-дошѡ ѡпра[в] *искрѡ-Крѡ[ј]ѡне* У. Дѡшла-[ј]е Мѡрица-Крѡсто[в]ѡ бѡш *искрѡ-[В]ѡсо[ј]ѡиња* од-Лѡѡвѡ Рѡѡкѡ Па. Дошѡ-ми-[ј]е пѡбратим *искрѡ-Зубѡѡѡ*, син Ивѡна Вретениѡиња ГД. Дѡшли-смо *искрѡ-кѡћѡ* Ов. Оклѡ нѡсиш тѡ рѡбе Ђѡро? Валѡ, Пѡро, прѡ[в]ѡ *искрѡ-Блѡша* (са обале) Ду. Донѡси-ми тѡ ѡекирицу *искрѡ-Љѡба*, жѡ[в]-бѡѡ В. Чѡм ѡтиѡ *искрѡ-мѡне*, зѡбора[в]ѡ штѡ-ми ѡбеѡа Кру. ѡтече *искрѡ-мѡне* То. Јѡдва-сам до[в]укѡ овѡ дѡѡте *искрѡ-онѡѡѡѡ гѡбѡѡѡ* Брч. Исп. и врло обичне примере као Дошѡ-[ј]е Јѡво *искрѡ-Тѡма-Бѡшко[в]ѡ* Ли. Дѡшли-смо *искрѡ-Рѡка* В и сл. (тј. вратили су се са стране где су билу заједно са тим ѡудима).

Напомена. Стевановић²⁾ тврди да се у говорима које је он описивао „предлог *крај* самостално никако не употребљава“. У црмничком је говору међутим сасвим обичан (исп. на пр. Куња-му-[ј]е *крѡ[ј]-ѡѡша* Брч и сл.).

¹⁾ Као што ће се видети из примера, за Црмницу не важи правило да се *искра* не употребљава уз имена села и племена него само уз имена градова (исп. Стевановић, о. с. 99). Из саме природе његова значења излази да ће се *искра* у оба случаја ретко употребљавати, јер је, с једне стране, село појам прилично ограничен, а племе, наспрот томе, сувише широк.

²⁾ о. с. 98.

їдмеђу (на-їдмеђу)

329. *їдмеђу* значи „између“, а *на-їдмеђу* „на средини“, „међу“:

Пдмеђу онѣ-два брда течѣ потѣк Па. *Пдмеђу онѣ-двѣ кѹхе-бик* напра[в]ио [ј]ѣдан трийем Се. Не-трѣба нїко *їдмеђу ндз* да-седѣчи Ли. Ка[т]-са[м]-му ја тѣ пѣре да, нї[ј]е бїло седѣка *їдмеђу-ндс* В — *На-їдмеђу Гѣрњега сѣла* и-*Дѣњега* на-*дї-се* шкѣла Брч. Мѣтни тѣ *на-їдмеђу онїјѧ вѣљијѧ врѣѣ* Се. *На-їдмеђу онѣ-два вѣра* йма [ј]ѣдна долина Ма.

сїѣред, ѹсїѣред, нѧсїѣред

330. *сїѣред* значи „поред“¹⁾, *ѹсїѣред* „напоредо“, а *нѧсїѣред* „према“ („наспрот“):

Ѐде тї *сїѣред-мѣне* Бр. *Сїѣред-њѣга-се* отворијо [ј]ѣдан грѣб Ду — Војници-се постро[ј]йли [ј]ѣдан *ѹсїѣред[ѣ]* *дрѹгѣга* Ли. Исп. и Онї-два дуба расту *ѹсїѣред* Бо — Иѧу [ј]ѣдан *нѧсїѣред[ѣ]* *дрѹгѣга* ГД. Бѣше [ј]ѣдна маслина *нѧсїѣред[ѣ]* *онѣ смѣкѣ* Ма. Грѧне стојѧу ка-ѣѣен, а-*нѧсїѣред[ѣ]-нїѣ* сѣкїра Па. Јѧ сѣѧак ка ѣѣен, а-ѣн ка тѹ *нѧсїѣред-мѣне* Со.

исїѣред

331. *исїѣред* може значити исто што и *їред* са акузативом (место и време):

Не-смї[ј]ем йзѧћ *исїѣред[ѣ]-нѣ* Бо. Не-смї[ј]е[м]-му пасѧт *исїѣред-очї* (али: *изѧћ їред-очи*) Год. Стѧ[в]и тѣ вїно *исїѣред[ѣ]-нїк* Брч. Исп. и ове маѣне необичне примере: Пошѧ-[ј]е *исїѣред[ѣ]-цркви* ш-чѧпрѣм нѧ-глѧ[в]у (тј. простором испред цркве) Ли. Не-смї[ј]ем испѧст *исїѣред[ѣ]-свѣ[ј]ѣ кѹхѣ* Со. Ка[т]-стїгосмо *исїѣред[ѣ]-његѣ[в]ѣ кѹхѣ* (= пред његову кѹху у пролазу) Год. Дѣне ѣн дѣ[в]ече *исїѣред[ѣ]-нѧшијѧ вѣрѣѣ* Ду.

Исїѣред[ѣ]-зорѣ-[ј]е нѧјвишѧ смрзлица Ма. Стїгѧ-сам тамѧн *исїѣред[ѣ]-вечѣрѣ* Бр. Пѣро-[ј]е дошѧ тамѧн *исїѣред[ѣ]-свршѣшка* ручка Ор. Пошѧ-сам тамѧн *исїѣред[ѣ]-ноћї* ГД. О[в]ѣ-су смѣкве нѧјбољѣ *исїѣред[ѣ]-Божїѧ* Ко. Пѣчѣли-су да-їду у-Америку

¹⁾ Не може се међутим *їред* у свим случајевима заменити са *сїѣред*, исп. на пр. *Поред-нѧше кѹхѣ* течѣ потѣк (никад: *сїѣред*).

исцуре[д]-Бурђе[в]а-днѣ Др. Најбољй-[j]е лѡв *исцуре[д]-Мйшро-
[в]а-днѣ* Се. Дошѧ-сам онѣ неђѣлѣ *исцуре[д]-Мйѡла-днѣ* В.

йрѡћу, сйрѡћу — йрѣма, сйрѣма — сйрдм, ндсйрама

332. *йрѡшив* и други предлози сличног значења стоје са генитивом; само *йрема* може стајати и с дативом:

йрѡшив: Обрнўше-се *йрошив-ѡца* Бу. Тѡ-[j]е *йрошив-зѡ-
кѡна* В. Ймаш-[л]и штѡ *йрошив-ндшија* *ѡбичѧјѡ?* Год. Устаѡше *йрошив-Турѡкѧ* Ор. Згрйѣшйјо-[j]е *йрошив-зѧйѡвйѣсйи-ѡѡжѣ* Па —

йрѡћу, сйрѡћу: Ушйтац-је кѧ-ѡ[в]ћѣн, а-*йроћу-њѣга*-[j]е Лѡ-штйк Па. Љубѡ сѣдй, а-*йроћу-њѣга* онй шарѡв Бо. Његѡ[в]а-[j]е кўћа *сйроћу-мѡ[j]ѣ* Крњ. Сѣђаше *сйроћу-њѣгѡ[в]ѣ женѣ* Ли. Онй дѡлац његѡв-је *сйроћу-мѡ[j]ѣ ливѡѡѣ* ГД. Кѧ ѡвѡен-ти-[j]е црква, а-*сйроћу-њѣ*-[j]е онѧ гла[в]йца Ко. Кѧ-тѧкѡ *сйроћу-њйјо-
вија кўћѧ* ймѧ [j]ѣдна бистйѣрња Крњ — Пошѧ-[j]е *йроћу-мѣне* У. Оѡйле-смо [j]ѣдна *йроћу-ѡрўгѣ*, а-нйѣсмо знѧле једна за-ѡрўгу Брч. *Сйроћу-њѣга* пѡђе, а-ѡ-му-нѣ-рече ни-помѧгѧ бѡг Ко — Лйѣпа-[j]е, ѧма, бѡго-ми, нй[j]е *сйроћу-њѣга* В. Валѧ-[j]е бйјо дрѡзак *сйроћу-мѡ[j]ѣ* *ћѣри* кѡлко йко Ли —

йрѣма, сйрѣма: Сто[j]йй *йрема-ѡгња* Ду. Нѧћѡше-му нѣ-[в]ѣсту *йрема-њѣга*, [j]ѣдан кѧштйг бѡжй Ли. Не-ѡсѣнѧ нй-каквѣ ѡубѧ[в]и *йрема-ндс* Год — Тамѧн кѧ[д]-бљѣсмо *сйрема-
црквѣ*, а-онѡ грѡм у-кампањѣло тѡћѧ! Ко. Не-држй-се лйѣпо *сйрема-нй* Со —

сйрдм, ндсйрам: Његѡ[в]а-[j]е кўћа *сйра[м]-мѡ[j]ѣ* кўћѣ Ор. *Сйра[м]-њѣга* сѣђаше Мѧрко Па. Сѣдни *ндсйра[м]-мѣне* В. Лесѣндро-[j]е *ндсйрама-Врѧњинѣ* Год — Нй[j]е дѡбро *сйра[м]-
њѣга* поступйјо Ли. Бѡљй-сам јѧ *сйран-шѣбе*, нѡ-што мири-тѧ[j]ѣш (заслужујеш) Бо. *Сйра[м]-мѣне*-[j]е дѡбро Бра. Бѡљй-[j]е бйјо *ндсйрам-ѡца*, нѡ *ндсйра[м]-мѧјкѣ* Ду — Нѧћй њѣшто *сйран-сѣбе* Со. Нй[j]е онѧ жѣна *сйра[м]-њѣга* Се. О[в]ѧ-[j]е ѣ-вѡјка *ндсйрам-ндшега сйна* ГД и сл.

рѧди, зѧрѧди, йѡрѧди, сйѡрѧди (рѧј, зѧрѧј итд. исп. тач. 189 и 259).

333. Како се значење узрока и намере уопште додирује, потпуно је природно што ни употреба узрочних и намерних

предлога није строго диференцирана. Тако се и у црмничком говору намерни предлог *ради* и с њим сложени предлози могу употребити и у узрочном значењу, док се, на другој страни, и узрочни предлог *због* узима у намерном значењу. Из распореда појединих предлога видеће се међутим да осећања за разлику између узрочног и намерног значења није потпуно нестало, као што је то случај у неким нашим говорима.¹⁾

а) Чисто или претежно узрочно значење²⁾ изражава се најчешће са *због* (примере не наводим), ређе са *ради*, а још ређе са *заради*, *идради*, *сидради*:

Убийо-би чојка *ради шестийце* (обично: за-шестйцу) Ли. [Ј]ѝз, бдга-ми, пропа-[ј]је сиромак *ради великдга пйћа* (обичније: од-великдга пйћа) Бу. Много-се на[ј]ѝди *ради онѝ женешинѝ* Андри[ј]ѝ Марко[в]а Бр. *Ради њѝга-сам* има пострадѝт у-Америку Кру. *Ради ирадѝ* пошѝ-[ј]је чоѝак у-селѝмбего[в]ицу (тамница у Бару) пѝ-гѝдинѝ Па. Ни[ј]је-се ѝдѝла *рад[у]-урѝка* Год. Неће пѝн тѝмо *рад[у]-урѝка* (да је не би урекли) Бра. Нѝси амѝјлију *рад[у]-урѝка* Ли — Тужѝйо-га-је *ра[ј]-једнѝ смѝкѝ* Брч. Сваѝјају-се *ра[ј]-ѝѝкѝ* Со. Побѝше-се *ра[ј]-једнѝ ѝѝѝ* То. Бѝ гла[в]у сломѝйо *ра[ј]-њѝга* Ко. *Рај-ѝѝбе*-се заго[в]ѝрѝм ѝ[в]ѝѝн Крѝ —

Заради Рѝѝа сваѝѝ-сам-се с-Рмѝлима у-Анаѝолију Ли —

Пѝради слѝѝ-се мрси Тр — Побѝше-се *ѝорѝј-онѝ ѝѝѝ* Јо[в]ѝана Мѝтро[в]ѝа Ма. *Порѝј-ѝѝбе*-сам изгубѝла мѝѝѝѝ дѝнѝ Бра. Долѝѝ Бѝрѝни у-Цр[м]ницу наѝвишѝ *ѝорѝј-ѝѝна* Бо — *Сѝѝрад Мѝлиѝѝ*-су-се пѝбили Год.

б) Чисто или претежно намерно значење изражава се обично са *ради* (каткад и са *због*) или, ређе, са *заради*, *идради*:

¹⁾ Још боље то потврђује овај случај: На моје питање, да ли постоји каква разлика између забележених примера *Збок-ѝѝ ѝѝѝ*-сам-се преселийо под-Бѝр и *Ради ѝѝѝ*-сам-се преселийо на-Цетѝње, одговорено ми је, да први (*због-ѝѝѝ*) значи да су га деца присилила на селидбу (= узрок), а други (*ради ѝѝѝ*) да се преселило како би деца било боље (= намера).

²⁾ У неким од наведених примера могућа је двојака интерпретација: узрочна и намерна. Ја сам само из контекста закључио о којој се у сваком засебном случају ради.

Доша-сам због-ддго[в]ора с-тѣбѣм Год. Дѣшли-смо да-се-
 дого[в]ѣримо због-онѣ вѣдоваљѣ Ду (у оба би случаја било
 обичније *ради*) —

Рад-онѣга њешиѣ живѣјо-је дѣсе[д] гѣдѣнѣ у-Царѣград
 В. *Ради-њѣ-[ј]*е поша ѣ-свѣт Се. *Ради чѣсѣи* Црногѣраца има-
 [ј]е гла[в]у дѣти ѣ-Шам У. *Ради срѣњѣ* свѣ[ј]ѣ ѣецѣ скѣта-се
 пѣ-свѣту тољко гѣдѣнѣ ГД. Спрѣмѣли-смо-се на-Цетѣње *ради*
нѣ[в]ѣга ѣуша Ов. Доша-[ј]е с-Цетѣња *ради свѣдѣ* Ду. Поша-
 [ј]е *ради лѣка* ѣ-Бѣч Бо. Поша-[ј]е Мѣло нѣш у-Бѣр *ради нѣ-*
кија илѣчѣ (лекова) Се. Не-чинѣ дѣн тѣ зѣради нѣс нѣго *ради*
свѣ[ј]ија рачунѣ Др — *Рѣј-шѣга*-сам одѣјо на-Цетѣње Со.
 [Ј]ѣси *ра-шѣга* доша, мѣја? Ма —

Доша[.]е онѣ мѣмак с-Папрѣтѣнѣца *зарѣ-овѣ нѣшѣ ѣѣ-*
чѣнѣ Брч. Учѣни тѣ *зарѣ-мѣне* У. Дрѣжи тѣ тра[в]у *зарѣ-*
косѣ Ов —

О ѣу учѣнѣт *ѣора[ј]-шѣбе*, а-ѣнѣче нѣ-бѣк Бр. Долѣзијо-
 [ј]е Мѣрко *ѣорај-слѣжбѣ* ГД —

Сѣорај-чѣга-си долѣзијо? Бу. Јѣ мнѣм нѣ-би тѣ *сѣорај-*
мѣне учѣнијо Год.

в) У неким случајевима добивају ови предлози специ-
 јалне нијансе значења „с обзиром (без обзира) на нешто“,
 „што се тиче“ и сл.:

Нѣ-би тѣ учѣнијо *рај-дѣше*, јѣ мнѣм Ду. Учѣни тѣ *зѣради*
свѣ[ј]ѣ дѣше Ли. Ызми тѣ *ѣора[ј]-шѣга* мѣло лѣба у-торбѣцу
 (тј. поред свега тога што ѣе тамо бити јѣла) Бр. *Пѣрај-*
ѣосѣи-се мрѣи (иако је пост) Брч.

Ради мѣне ѣко-ѣе манѣт ѣ-гору лѣјѣт Крњ — *Зѣради*
мѣне не-знѣло-му-се знѣја То — *Пѣради мѣне* бѣчи-и ѣ-[в]оду,
 ѣко-ти не-[в]ѣљѣ[ј]у Се. *Пѣради нѣга* мѣгла-би и-кѣна изгорѣт
 Ор. *Пѣради чѣсѣи* мѣгли-су свѣ опѣљѣчкѣт (тј. нѣсу имали
 образа) Тр. *Пѣрај-мѣне* кѣко дѣе Ма — А-*сѣѣради-мѣне* до-
 вѣди цѣганку Ли. *Сѣорај-мѣне* кѣко гѣђ учѣниѣте Ко.

г) Слични су односи и у прилошким изразима:

Ради бѣга што-чинѣш тѣ? В. *Ради бѣга*, дѣѣте, нѣнѣш
 мѣјку остѣ[в]ѣт Ли. Ёла *зарѣј-бога* Брч. Што-чинѣш, Јѣко,
зарѣј-бога? Ор — Ёјде *ѣорај-бога* пѣђи Со —

Мѣкар *ѣѣради шѣлѣ* пѣбијо-би-се с-тѣбѣм Ма.

Исп. и специјалан израз *добрѣ-ради* “без рђаве намере“¹⁾:
 Ја-сам тѣ *добрѣ-ради* учинијо Се. Немѣ тун сећѣ[д] *добрѣ-ради*
 (иронично) Бра.

Д а т и в

334. Поред присвојних заменица и придева често се употребљава посесивни датив (нарочито од личних заменица):

Мѣне-[j]е кўћа нйс-пут Бу.²⁾ Тѣ-[j]е *мѣне* сѣстра Ду. О̀на-[j]е *шѣбе* жѣна, а-не-*мѣне* Год. Он-је слуга *идѣу-Мѣрку* Ли — Исп. и [j]ѣ-ли *њѣму* тѣ пѣсмо? Брч. Тѣ-[j]е *цигѣр њѣму* Ор (у значењу „за њега“).

(Исп. у тач. 245а и *њѣ[j]зин* „њен“).

335 а) Уз *искѣш*, *шрѣжйш*, *иднйѣш* стоји датив (поред генитива са од):

Искѣ-[j]е *Нѣку* црѣ[в]ље То. *Искѣ*-[j]е пѣмѣн *Мѣрку* Бу. Ако-ти-се допа̀да она његѣ[в]а ѣѣка, тражи-му-[j]е Бр. Штѣ-га пѣнесе *шѣмѣ ѣешѣшу*, јадан? Се.

б) Уз *шѣца[ш]-се* стоји лична и анафорска заменица увек у дативу³⁾:

Нѣшта-ми-се тѣ не-тѣчѣ, нѣго како-ѣне Па. *Нѣѣ-се* се тѣ нѣшта не-тѣчѣ Бу. *Нѣму-се* не-тѣчѣ, ѣнеш-ли дѣн или-нѣ Ли. *Мѣѣѣ сѣстри-се* тѣ не тѣчѣ нѣшта Брч. *Нѣшеме сѣлу-се* не-тѣчѣ штѣ-тѣ-учињѣт Крѣњичѣни Се.

в) Уз [в]ѣља може да стоји датив и (ређе) акузатив:

[j]ѣ-ли-*ши* [в]ѣља да-идѣмо? Со. Ако-*јѣ[j]-ј*е [в]ѣља нѣка дѣѣ о[в]ѣмо Брч. Нѣ[j]е бѣло [в]ѣља *мѣ[j]еме брѣшу* Год. Пѣтѣ-[j]е, [j]ѣ-ли вѣља *њѣ[j]зинѣј мѣјци* да-тѣ учѣни Ор —

поред: Нѣне бѣт вѣља *мѣ[j]ега ѣца* да-[j]е-дѣднѣ Се. Исп. и оба падежа у истој реченици: [j]ѣ-л[и]-*ши* [в]ѣља о[в]ѣкѣ, [j]ѣ-л[и]-*ше* [в]ѣља онѣко Па.

¹⁾ То је истовремено једини случај у којем сам забележио постпозитивну употребу предлога *ради*.

²⁾ О облицима *мене*, *шебе* (= дат. синг.) исп. тач. 243а.

³⁾ Вушовић (*Дијалектѣ истѣчне Херцеговине* 68) помиње да у дативу стоје само енклитични облици ових заменица, док наглашени могу стајати и у акузативу. Остале речи не помиње.

336. У живом причању врло је обична употреба етичког датива заменице за друго лице:

Поша-*ши* ја у-Лаштѣк, ка[т]-тамо, а-он[о]-ѣво снѣга Ду. Чудан-*ши*-[ј]е то чога, за-динар-би висијо цијо дан о-вратѣ Крњ. Како-*ши*-се ожени, стаде да-тражи дѣјо В. Чук ја не-какву пуцња[в]у, те-ја-*ши* поита, ка[д]-онамо, а-ймѣн-*ши* што виђет Бу. Докле у-неко пѣро, манкаше-*ши* њему пѣре, мѣја Брч. Нѣшто-*ши*-се ѓн нѣнка, па-нѣне да-јде, дѣкле-*ши* ѓн викну на-њега, мѣј-брате Ли.

Напомена. Од предлога са дативом може се чути само *к*, али је и он врло редак; обично се *к* замењује другим предлозима: *код* (исп. тач. 312), *ѣри* (исп. тач. 350) и *ѣрема* (исп. тач. 332).

А к у з а т и в

337. Уз глагол *сѣдѣти* кад значи бивање, а граматички субјекат је именица која обележава какав звук (исп. Стаде вика *добријех јунака*), не чује се никад генитив, него акузатив¹⁾:

Ка[д]-ли на[ј]едампут стаде вѣка *онѣ људе* В. Стаде смѣв *онѣ нѣрѣд* Бо. Ка[д]-умриѣ, стаде вриска *онѣ ѣусѣ ѣѣке* Бра. А-ка[т]-чу то, стаде лѣлѣк *онѣ жѣну* Год. Како виђѣше вѣка, стаде блѣ[ј]ѣње *онѣ ѣвце* В. Стаде фрѣска *нѣшу кѣзу*, чѣн-га ѣгледа Ли. Стаде-ти звѣка *онѣ сѣне*, ка[т]-тамо, а-онѣ уљѣга прѣсѣц у-обѣр Со. Ка[т]-се-уфѣтише, стаде шкрѣпа *онѣ ша[в]улин* Па. Исп. и Ка[т]-ста[в]ѣк онѣ смрѣку на-ба[д]-њак, стаде-*[ј]е* прѣсѣк Др, где се не може одредити да ли је претставља генитив или акузатив (исп. тач. 243в).

338. а) Уз *жалѣ[ј]ѣ* долази увек акузатив (као уз *жѣлѣ[ш]*):

Жалѣ[ј]ѣ-ми-је *свѣју кућу* нѣ стѣтину туђија Брч. Жалѣ[ј]ѣ-ми-[ј]е *онѣ ѣрѣшењ* нѣ-да-ми-се онѣ мѣтка земѣ у-онѣ ѣвѣ амбисѣла (пропала) Па. Жалѣ[ј]ѣ-му-[ј]е *онѣ шѣкву* нѣ-да-му-[ј]е двѣз дѣнѣра ѣѣ[в]о пѣнијо Год.

б) Уз *лѣгѣти*, *лѣгѣвѣти* стоји објекат такође редовно у акузативу:

¹⁾ У оваквим се случајевима предмет (= логички подмет) замисља као цео обухваћен глаголском радњом, исп. В у ш о в и ѣ, *Прилози ѣроучавању Његошева језика* 45 и 53.

Америку? Ор. Ђѣ-[j]е Пѣро-Мѣрко[в]? Уређу[j]ѣ-се за-Бѣр Со. Уређисте-ли-се за-Пѣдгорицу? Па.

б) Крѣнјо-[j]е за-Бѣр Ли. Крѣнјусмо Блѣтон за-Пѣдгорицу Ду. Крѣнјусе за-Цѣшнѣ Бо. Пошѣ-[j]ѣ ѣтрѣ[з] за-Бѣр ѣ-цѣк о[д]-зорѣ У. Пасѣ-[j]е ѣтрѣ[з] за-Бѣр Бо. Ымѣ пунѣне трѣ не-ђѣље откѣ[д-]је пасѣ за-Дубрѣвнѣк Кру — Намљѣрѣвѣм скѣро за-Уцѣн Се.

поред: Крѣнјусмо Блѣтом на-Плѣмнѣцу Ко. Ђ-ли одѣ[т] сѣтра у-Сошонѣ или-нѣ? В. Мѣслѣте-ли у-пѣтѣк нѣ-Вѣр? Бра.

в) Ђѣ-[j]е Јо[в]ѣн, Вѣле? Ђто-га, бѣга-ми, крѣнјо-[j]е за-на-Цѣшнѣ Брч. Крѣнјусмо за-у-[В]ѣсо[j]иѣ Бо. Крѣнјусмо Блѣтом за-на-Плѣмнѣцу Се. Спрѣмѣм-се за-у-Пѣдгорицу Се. Спрѣмѣм-се сѣтра за-у-Бѣр ГД. Спрѣмѣ-се за-у-ѣријѣшеље Ли. О[д]-зорѣ-се спрѣмѣ за-нѣ-Вѣр Бр. Спрѣмѣ[j]у-се жѣне на-пока-јѣње за-на-Плѣмнѣцу Бу. Нарѣђу[j]ѣм-се за-ѣ-црѣкву Год. Нарѣђу[j]ѣ-се за-на-ѣланѣну Ма. Обукѣ-се кѣ-за-на-сѣбѣр Др.

Али само: Ђнете-л[и] скѣро у-Бијѣгрѣд? Па. У-прѣшу-[j]е велѣку [j]ѣр-ѣе у-Бѣр В (никад : за-у-Бијѣгрѣд).

Напомена 1. Необичнија је и употреба предлога за уз мѣслѣш, ѣричѣш:

Не-мѣслѣм за-нѣга нѣмало В. Не-мѣслѣ за-нѣу кѣлко за-лѣнскѣ снѣг Ли — Свѣшто-се за-нѣга причѣ Се (поред: За-нѣм-се свѣшто збѣрѣ).

Напомена 2. Употребу предлога за са ген. уместо акузатива, познату неким зетским говорима¹⁾, нисам забележио. Имамо само:

Ђзми тѣ за-свѣ[j]ѣ ѣдѣке Ли. Купѣјо-[j]е вѣл зѣ-жену Па. Ымѣш-ли ко[j]ѣ пѣру зѣ-ѣуш? Се и сл.

на

341. Уз име неког трговца употребљава се, поред предлога код и у, врло често на:

Тѣ-сам купѣла на-Пѣшѣра-Лѣкиѣ Се. Штѣ-сѣ[-j]е] поскупѣла рѣба на-Цѣфа Се.

Напомена. Обично се узима да предлог на долази уз она географска имена која обележавају неки узвишенији пре-

¹⁾ Исп. В у ш о в и њ, Прилози ѣроучѣвању Њѣгошеѣѣ јѣзика 50.

део (исп. и у Црмници *нд-Брѣге, на-Пайрѣйнице* и сл.). Природно да ће у многим случајевима употреба једнога или другог предлога зависити од првобитне тачке гледишта и да данас, ако имамо на уму опште односе, постоје праве контрадиције. Тако се на пр. каже *нд-[В]ѣр* и *на-Плѣмницу* (Бљѣше пре[д]-онѣм кавѣном *нд-[В]ѣр*. Ка[т]-смо-дѣшли *на-Плѣмницу*, а-онѣ макина већ пасѣла), иако прво место претставља најнижу тачку целе Црмнице, а и друго је најниже на супротној обали Блата. Исп. и *нд-Рѣку Црѣно[ј]евѣћѣ* (Штѣ бљѣше вѣлѣ[в]ѣ онѣ субѣтѣ *нд-Рѣку Црѣно[ј]евѣћѣ*, тѣга јѣш нѣсам вѣдијѣ). На другој страни опет каже се *у-Сѣзину* (Нѣ[ј]е лѣ[п]ше нѣће лѣцки жѣ[в]лѣт у-цѣѣлу Црмницу, нѣ *у-Сѣзину*), ма да Сѣзина претставља највише насеље Црмнице.

у

342. Уз *ѣрговѣѣ* стоји врло често у са акузативом (уместо инструментала):

Тргѣ[ј]ѣ *у-рѣбу* Се. Тргѣју *ѣ-ѣвце* Па. Трго[в]ѣ[ј]е *у-ду-вѣн*, пѣ-[ј]е зарѣдѣјѣ лѣѣпија пѣрѣ Ли. Трго[в]ѣли-су *ѣ-сѣѣње* пѣ-и [ј]е ѣѣ[в]ѣ помѣгѣ Брч.

с-ѣ[в]ѣ (онѣ) бѣнду

343. У значењу књижевног „с-ову [ону] страну“ (односно „с ове [оне] стране“) употребљава се *с* са акузативом показне заменице и именице *бѣнда*. Али, за разлику од књижевног језика у којему се овај обрт употребљава углавном у месном значењу¹⁾, он у црмничком говору служи првенствено за обељжавање временске границе, док је месно значење доста ограничено:

Тѣ пѣре-ти не-мѣгу вѣрѣт *с-ѣ[в]ѣ бѣнду* божѣћнија пѣ-клѣдѣ Ли. Китѣља-ће-ми-се отелѣт *с-онѣ бѣнду* Велика-днѣ Год. *С-ѣ[в]ѣ бѣнду* Ђурѣ[в]ѣ-днѣ не-мѣгу одѣ[т] тѣмо Па. Мѣс[л]ѣш-[л]и одѣт *ѣ[ѣ]д-Бѣра?* Нѣ *с-ѣ[в]ѣ бѣнду* Божѣћа Бр —

С-онѣ бѣнду Пѣдгорицѣ јѣш нѣсам пролѣзѣла Брч. Ымѣм бѣштинѣ *с-онѣ бѣнду* Вѣра Се. *С-ѣ[в]ѣ бѣнду* Вѣра-га нѣ-беше Бра.

¹⁾ Даничић (*Синтакса* 416) наводи само такве примере.

344. Уместо инструментала за меру уз компаратив (*главом већи*), који је уопште непознат, употребљава се за са акузативом (вйшй *зѧ-глад[в]у*, дакле, као у књижевном језику) или сам акузатив:

Глад[в]у-[ј]е вйшй за-највишега чбјка В. Поло[в]ѧну-је мѧњи онй његѧ[в] винѧград од-онѧга мѧ[ј]ега Ду. Онй његѧв чун-је унчу дѧжй од-онѧга мѧ[ј]ега Крњ. Овѧ јѧгње-[ј]е ѧг[ш]-кѧлѧ тѧже од-онѧга омниѧ Со.

И н с т р у м е н т а л

345. Уз *рѧгѧ[ш]-се, ѧодругѧвѧ[ш]-се, сѧрѧѧ[ш]-се, смијѧ[ш]-се* не долази датив него инструментал или, чешће, социјатив (вероватно под утицајем глагола типа „забављати се“):

Штѧ-се рѧгѧш шѧм бѧбѧм? Брч. *Немѧ-се мѧјѧм рабѧшѧм рѧгѧт* Па —

Рѧга се з-бѧбѧм Ор. *Немѧ-се сѧ-мнѧм сѧѧрием* подру-
гѧвѧт ГД. *Немѧ-се спрѧт с-шѧм женѧм, грѧота-ти-[ј]е В.*

346. Прилична колебања постоје у употреби предлога *с* са инструменталом; док се, *с* једне стране, употребљава *с* и уз инструментал у ужем смислу, може се, на другој, иако ретко и само у одређеним изразима, чути и социјатив без *с*. У овом ширењу прелога *с* са инструменталом на штету самога инструментала слаже се црмнички говор са осталим нашим „југозападним“ говорима.¹⁾

347. Инструментал.

а) Уз предикативни инструментал употребљава се редовно *с*:

Да-сан-с-шѧбѧм, казѧ-би-му јѧ, кѧко-се бѧгу мѧлй Тр. *Јѧ-да-сам с-шѧбѧм, бйк пошѧ* Со. *Да-сам-ш-њѧм нѧ-бик тѧ* учинйѧ В. *Да-сан-с-вѧма, послѧшѧ-би-га* Ли.

б) Инструментал за оруђе или средство је додуше чешћи без *с*, али је и *с* врло обично:

Удѧријо-га-[ј]е з-дрѧвом Ду. *Удѧријо-га-[ј]е сѧ-сѧѧшѧм пѧ-глад[в]и* Ма. *Удѧри-га су-шѧем* Ду. *Ш-чѧн-га-[ј]е удѧријо?* Па.

¹⁾ Исп. Rešetar, *Der štok. Dialekt* 214, Вушовић, *Дијалектѧ источне Херцеговине* 67 и *Прилози ѧроучавању Његошева језика* 58—59, Стевановић, *Источноцрногорски дијалектѧ* 108—109.

Бѣпијо-га-[j]е *с-шолѣгѣм* Бр. *С-косиѣром-сам-га* једном окрпијо пѣ-гла[в]и Се. [Д]лакѣм-га *с-онѣем шилуѣем* о[т]-косиѣра (тупим делом) заѣдок То. Убѣјо-га-[j]е *с-врѣиѣем рѣжњом* Ор. *Су-онѣема вѣлама-ме-[j]е* убѣјо ѣ-ногу ГД. Трѣ-пу[т]-је пѣца *с-ѣушкѣм* на-њѣга Бо. Забрѣни бѣже, имѣли-су-се побѣт *с-сѣкѣрама* У. Убѣјо-га-[j]е *с-мѣјѣм ѣушкѣм* В. Бѣчијо-сѣ *с-крѣшом* Год. Немѣ тѣ до[в]ѣѣѣт *с-рѣкѣма* Бу. *С-клѣшѣшѣма-ѣу-му-га* извѣдѣт Бр. Огрѣни-се *су-шѣем гѣњом*, студно-[j]е То. Покрѣ-се *су-шѣем гѣњом* пѣ-гла[в]и Ли. Пѣспи тѣ *сѣ-сољу* Ов. Вѣзѣ-га-[j]е *с-рѣмѣком* зѣ-врѣт Тр. Вѣжи-га *с-конѣѣом* ГД. Намѣжи тѣ рѣке *с-ѣљем* да-ти-не-испѣца[j]у Ко. Намѣжи-се *с-нѣслѣнѣм мѣшѣу* Со. Наѣстри онѣ кѣсу *з-брѣсом* Ду. *С-ошѣем-сам глѣшѣом* напрѣ[в]ијо онѣ прѣг Год. *Су-чѣн-си* о[в]ѣ напрѣ[в]ијо, чѣче? Брч. А-штѣ-са[м] мѣгѣ учиѣѣт, зѣбога, *с-ѣлѣчкиѣем косиѣром?* Ду. *С-крѣвѣвѣзѣема рѣкѣма-се* лѣб не-готѣ[в]ѣ, јѣ[д]на нѣ-бѣла! Па. Дофѣти водѣ *с-лѣмиѣѣм* Ов. Очѣсти рѣке *с-о[в]ѣм рѣкинѣм* (крпом) Ма. Слѣжи-се *с-мѣјѣм кѣиѣѣѣм* Со. Исп. у истој реченици инструментал са *с* и без ѣга: Бѣлѣ-[j]е орѣти *с-ѣлѣѣгом* нѣ *рѣлом* Год. Кѣ нѣѣе *чѣѣѣом*, ѣ-ну-ѣе *с-врѣѣѣом* Ли —

Јѣ-сам дошѣ *с-ѣрѣвѣзѣем вѣѣѣром* Ду. Напѣни онѣ боѣѣн *с-вѣном* Бу. Напѣни онѣ сѣд *с-водѣм* Со —

Дѣвѣше-и вѣно *ш-чѣшѣм* Па.

Ако се меѣутим у оваквим примерима осѣѣа нијанса начина, *с* се по правилу не чује:

До[в]ѣтијо-га-[j]е *рѣкѣм* за-капѣт Се. ѐ[д]ма-га дѣфѣти *сѣѣѣѣом* пѣ-гла[в]и Ли. Гаѣѣ-га-[j]е *лѣѣѣром* Бр. Извѣдијо-му-[j]е зѣп *клѣшѣшѣма* Со — Тражѣѣѣ тѣ *с[у]шѣскиѣем ѣушѣом* Брч. Врѣѣѣ тѣ *ѣшѣѣ[м] мѣѣѣром* В. ѐн-се обаљѣ[j]е *снаѣѣм*, а-нѣ *вѣшѣшѣнѣм* Се (у последња се три примера *с* уопште не би могло чути)

в) Слични су односи (*с* са инструменталом поред самог инструментала који је обичнији) и уз *владѣшѣ*, *ѣѣрѣ[в]ѣѣшѣ* — *замѣѣнѣѣѣ* — *шѣнѣѣѣ*:

Свѣтѣ Пѣтар-је тѣдѣр [в]лѣдѣ *с-Црѣнѣм Горѣм* Ли. Вѣјвода Мѣшо [j]е [в]лѣдѣ *с-Цр[м]нѣѣѣм* кѣ-да-је пѣша Бр. Кѣ[д]-j]е краљ-Никѣла за[в]лѣдѣ *с-Крѣ[j]инѣм*, тѣдѣр-су Мѣѣѣ поста[в]ѣили за-капетѣѣѣ Год. Чинѣ-му-се да-би-мѣгѣ упрѣ[в]ѣѣт су-трѣ сѣла,

а-ниј[ј]е кáдар ни-сá-свѣдѣн кѹћѣн да-упрã[в]лã Па. Тѣшко-[ј]е с-шѣм мãлѣм вѣјскѣм упрã[в]лãт Брч.

Замйѣни тѣ рãло з-дрѹгѣем Се. Замйѣни тã дѣлац с-онйем Мãрко[в]ѣем ушйѣрком (парчетом) Па.

Шѣнѹјо-[ј]е с-ѹмом Се. С-ѹмом-је мãло шѣнѹјо В. Шѣнѹјо-[ј]е с-йãмѣши Ли. Ё, мѣја, не-дã бѣже, шѣнѹла-[ј]е с-йã-мѣшу Бр.

г) Прилично колебање у употреби с са инструменталом и самога инструментала забележио сам и у неким другим врстама инструментала у ужем смислу:

α) у инструменталу материје:

Послужи тѣ људе з-грѣ[ж]ћем Год. Послужйше-не с-кã-[в]ѣм Со. Напйше-не с-водѣм Ма. Најѣћи-га с-укљѣ[в]ѣм Ор. У-нѣкѣ пѣро (некад) Цр[м]ница-[ј]е бйла богãтã сá-сшѣкѣм Брч — иначе: Послужи-не ракйѣм Тр. [Ј]ѣси-ли-и напојйо вином? Со. Чãстијо га-[ј]е дуãном В. Сã[д]-[ј]е Блãто мãнѣ богãто рйѣѣм Крњ.

β) уз йлãшйш:

Плãтиће ѣн тѹ рабѣтѹ з-глã[в]ѣм Се. Не-мѣж-га плãтит сá-сѹвием злãшом IД. Ш-чãйрѣм-ће-ми-га за-тѣ плãтит Бра. иначе: Глãвѣн-га-[ј]е плãтйјо Бр. Сѹвием злãшом-га плã-тйсмо Брч.

γ) уз огрãдйш, окѣвайш, ойколйш, йокрйш, йошйш и сл.

Покрйвѣн сá-зелѣнием јоргãном Ма. Пошйвѣн сá-свилѣм Па. Мѣђа-[ј]е огрãђена з-дрãчãма Се. Врãта о[д]-бãрскѣга грãда-су окѣ[в]ãна з-гѣ[ж]ћем Ли. Врãнина-[ј]е сá-свијã странã о[п]кѣљена с-водѣм Бра.

поред: Ймã кутйју о[д]-дувãна окѣ[в]ãну срѣбром Се. О[п]кѣљена-[ј]е водѣм онã бãштина по[д]-Жãбљãк Па. Свѹђе-[ј]е нãоколо огрãђено мѣђѣм Ли. Илйã бѣше йтрѣс покрйвѣн у-одãр дѣкциѣм Брч. Нѣсйм опãнке по[т]шйвѣне озѣл гѹмѣм Год и сл.

д) Много је ређе с уз глаголе зãклѣ[ш]-се, клѣ[ш]-се, кумйш и дãнѹш:

Зãклѣшу-се с-мѣием живѣшом да-тѣ нй[ј]е йстина Ма. Зãклянѣм-се с-мãјчинијем мнйѣком В. Кумйм-те с-кãйшѣѣм помѣзи-ми да-се-дйгнѣм Бра —

иначе: Ё, чў[ј]еш-ли, *вельцием-ти-се бѡгом* закльнѣм, ја тѡ нѣ-би трпїјо Ко. *Вельцием-ти-се бѡгом* кунѣм Кру. Кунѣм-ти-се *бѡгом јацием* Ор. *Вельцием-те бѡгом* кумѣм, учїни-ми тѡ Год. Кумин-те *свѣшцием-Пѣшром* да-ми-тѡмѣ ѡетїћу гла[в]у скапулѡш (спасиш) Ли.

Данўјо-сам валѡ *з-дўшѡм* Па. Не-дају-ми *з-дўом* оданўт Бра —

поред: Сѡ[т]-са[м] маѡ *дўом* данўјо Бр.

ђ) Само спорадично забележио сам *с* у т.зв. словенском инструменталу:

Дѡк-сам бїла *ж-ђѡкѡм*, друкчѣ-[је] бїло Ли —

иначе: Онакѡ како-[је] научїла дѡкле бљѣше *ђѡкѡм* Крњ. Дѡк-сам бїла *нѣ[в]љесѡм* знѡла-сам 'дочѣкат Брч. [Ј]ѣдан пў[т]-сам одїла у-Пѡдгорицу ка[т]-сам-бїла *нѣ[в]љесѡм* В. До[г]-бљѣше *брѣђѡм*, дїња-јо[ј] бљѣше мїла ка ѣкоме Па. Кѡ[д]-бљѣк *сандрўѡм* да-опрѡстїш Брч. Дог-бѣше *ђешѣшѡм* послушна-ли бѣше Ко. Дог-бљѣк *удѡвцем* не-жнѡ[в]ѡше-ми-се ни-ручка ни-вечѣрѣ Ма.¹⁾

ж) У осталим случајевима нисам уопште бележио *с*:

а) Уз *звѡш-се*, *назвѡш-се*, *їрозвѡш-се*, *назївѡш-се* — *їреїтворїш-се*, *їромеїшнўш-се* — *наїрѡ[в]їш-се* — *рачунѡш-се* (сматрати) и сл.²⁾:

Зовѣ-га *госїодѡром* Бр. Зојў-га *великием јунѡком* Год. Нѡзвѡ-га-[је] *нїкого[в]їиѣм* пре[т]-тољїкѡ људї ГД. Прѡзвѡли-су-га *каїешѡном* ѡд-гриба Се.

О[в]ѡ кўна-ми-се *шѡмнїцѡм* претвѡрѡ Бу. *Сшѡнцем-се* кѡмено^м претворїло! Крњ. *Врѡшѡм* (врста кукоља) -ти-се о[в]ѡ ченїца прометнўла! В. Свѣ-се *ѡсшѡм* прометнўло Со. Прометнўла-сѣ *вљѣшшїицѡм* пѡ-обидў[ј]ѣ кўне Па.

Злѡшворѡм-се нѡпра[в]и Ли. О[т]ка[д]-дѡђе у-тў кўћу нѡпра[в]и-се *женѡм* Ко.

Сѡмѡга сѣбе рачунѡ *велькѡм гла[в]ѡм* Брч.

¹⁾ Морам напоменути да је употреба овог инструментала уопште ређа него у књижевном језику (он се често замењује номинативом, исп. тач. 301).

²⁾ Уз [пѡсѣшї[в]їшї, їрїзнїшї, їзѡбрїшї и сл. не употребљава се инструментал, него за са акузативом (исп. тач. 289).

β) У адноминалној употреби:

Рѡдом-је из *Лй[м]њанѡ*, *а-дѡмом* из-Брчѣли (тј. удата је у Брчеле) Ли.

348. Социјатив

а) Кад инструментал значи друштво забележио сам извѣстан број примера без *с*, али сразмерно мало:

Бѡтѡк-се *кѹмо[м]-Нѡком* нѡ-мѡст Бу. Бѡтѡсмо-се *онѡм женѡм* ис-Крѡњѡцѡ В — Раздво[ј]ѡсмо-се *Мѡрком* на-онѹ раскрѡшницу Бра — Разго[в]ѡрѡше *Лѹбом* мѡлопрѡјѣд Ли — Свѡђа[ј]у-се *људѡма* рѡј-топља[в]ѡнѣ Со — Нѡси-се *јадѡма* ГД — Вѡђа-ли-се *мѡ[ј]уен сѡном?* ГД. Вѡђе-ли-се *нѡшием Лѹкѡм?* Ко — Ѐгра[ј]у-се *ђецѡм* Па. Кѡко-[ј]е нѡ[ј]је срамѡта да-ѡгра *мѡнѡма* Ли —

Иначе се редовно употребљава облик социјатива:

Бѡтијо-сам-се *с-Ѐ[в]ѡм-Крѡсѡ[в]уем*, вѹк-му нѡ-пут Ли. [Ј]ѣси-се бѡтијо *ш-њѡм?* В. *С-кѡн*-се нѡђе те-се-толикѡ зѡго- [в]ѡри? *С-Андрѡјѡм Пѣшрѡ[в]уем* Бо. Јѡ ѡу-се *ш-њѡм* постѡра[д] да-тѡ учѡнѣ Брч. Осванѹјо-[ј]е у-Брчѣли *сѡ-сунѡм* Па. Дѡјѣ-се *сѡ-сунѡм* Се.

Растѡ[в]исмо-се *з-дрѹшѡвом* на-онѹ рѡскрѡшницу Ли. [Ј]ѣси-ли-се опрѡстѡјо *с-ѹјѡком?* В. Опрѡстѡсмо-се *с-кѹмо[в]ума* Бр. Раздво[ј]ѡјо-сѣ *с-ѡријѡшељима* Год —

Не-дружи-се *с-ѡѡием вѡѡгом*, велицием-те бѡгом кѹмѡм, чѡче Ко.

Забѡ[в]љѡсмо-се *з-другарѡцѡма* В. Зборѡсте-ли *с-Мѡрком?* Со. Разго[в]ѡрѡ-сам јучѡр *ш-њѡм* Др. Разго[в]ѡрѡсмо мѡло *с-дријѡшељима* Бр. Грѡдно-сѣ посвѡђѡ *с-кмѡшом* збѡк-тѡга Се. Посвѡђа-сан-се *с-Нѡкѡлѡм* ѡмѡ двѡѣ гѡдине Бу. О[т]кѡ[т]-сѣ посвѡђѡ *сѡ-женѡм*, нѣкуђ-је стрѡкѡ Па. Штѡ-се смѡјѣш *с-ѡѡм несрѣѡм* кѡ-да-си глѡѣто нѡшла? Се. Познѡ[ј]ѣш-ли-се *с-мѡием сѡном?* Ор.

Вѡђе-ли-ми-се *з-брѡшѡм?* Год. Вѡђесте-ли-се *с-нѡшием[м] Мѡрком?* Брч.

Ѐгра-се *ж-ђецѡм* Год. Ѐграѡмо-се *с-онѡм* *ђецѡм* В.

Напомена. У примерима Дѡ-ми лѹка *сѡљем* Па. Дѡла-ми-је лѹка *сѡљу* Ли. Лежѡла-[ј]е *свѣкр[в]ѡм* Со и сл., постоји мо-

гућност да је *с* само привидно изостављено: оно се могло изгубити и фонетским путем.¹⁾

б) Уз инструментал кад значи заједницу стоји такође по правилу *с*, али се често чује и сам инструментал:

Бљѣше пошѣ *И[в]ом* у-тѣзбину Ко. Ми-немо *коњима* ца-дѣм, а-ви приѣццем гла[в]ицѣм па-да-[в]идимо кѣ-не при[ј]е стий Ли. Данѣс о[в]удйѣн пасѣше Кучи *двѣдма* Па. Не-смий[ј]ем крѣнут *јдгњѣдома* нако пре[д]-зорѣм да-се-не-препѣ[д]ну о[т]-чесѣ[в]а тонобиља Год. Прѣђе, бѣго-ми, ма̀лопри[ј]е *осмињѣм* у-Ма̀рка Пѣро[в]а Ли. Стѣлно-[ј]е вѣдйж да-йѣ *мѣнцима* Се —

поред: Прѣђѣше ма̀лоприѣ[д] дво[ј]ица *с-двѣдма* Брч. Крѣну у-Пѣтра-Нико[в]а *с-пријѣшељима* Бр и сл.

Поређење: Немѣ-га мйѣшѣ[т] *шѣв[ј]иѣм* Милом В — Немѣ-ме мйѣшѣ[т] *ш-њѣм* Ор.

Узрочна нијанса: Мнѣго-[ј]е несрѣѣан *онѣ[м] мнѣђѣм* љѣри Бра — Мѣш-се срѣкањ смѣтрѣт *с-шѣквѣм* сѣном В.

в) У случајевима када социјатив значи расположење које некога прати; затим уз глаголе *гранйчйш-се*, *чѣкѣш* могу се, иако ређе, чути и облици без *с*:

Учињѣће тѣ *шѣшкѣ[м] мѣкѣм* Се. Вѣлйкѣм *наканицѣм-је* тѣ учинйјо То. Тѣ-ми *наказѣм* йѣѣ Па — Нагнѣ-сам-га *с-вѣ-љѣм мѣкѣм* Ли. Валѣ-му тѣ наука *с-вѣлйкѣм* *наказѣм* йѣѣ, немѣ-се вѣрѣт Ко. Исп. и Тѣ-га *с-лѣ[ш]ћу* жйвй Брч. Тѣ-му зѣ-лагѣ лѣба *с-лѣ[ш]ћу* западѣ Со. Нй[ј]е-ми тѣ *с-лѣ[ш]ћу* пѣнуло, не-бѣј-се Ду, који су познати само у облику са *с*.

Црнѣ Гѣра-сѣ[је] гранйчйла прије *Аусѣријѣм* Па. Наша ливѣда-се гранйчй *његѣ[в]иѣм* *винѣгрѣдом* Ли — Цр[м]ница-се гранйчй *с-Рѣѣчкѣм* *Найјѣм* и-*Прѣмѣрем* Се.

Оѣте-ли-и чѣкѣт *рѣчком?* Па — Чѣкѣ[ј]те-не *с-вѣчѣрѣм* ми-немо дѣи сйгурно Бра.

г) У свим наведеним примерима био би у књижевном језику могућ једино социјативни облик. Неки глаголи (*дичйши се*, *хвалийши се*, *уклињайши се*) и придев *задовољан* могу и у књижевном језику имати уза се допуну у инструменталу

¹⁾ Ово *с* није дуго као што за сличне случајеве у Његошеву језику претпоставља В у ш о в и њ (исп. *Прилози ѣручѣвању Његошева језика* 59).

без *с* или с њим.¹⁾ У црмничком је говору уз *оженѣш*, *са-сѣш*[в]ѣш (оженити) — *шрго*[в]ѣш и *бѣ*[ѡ] *здовољан* много обичније *с*, али се чује и сам инструментал; уз *ѣресѣрѣшѣш*, *ѣреѣднуш* — *пркѡсѣш* — *корѣш* — *ѣносѣш-се*, *дѣчѣш-се*, *фѣ-лѣш-се* је међутим много обичнији инструментал без *с*:

Оженѣ-сѣ *његѡ*[в]ѡн *сесѣрѡм* Па. Ожѣњен-је *нѣшѡ*[м] *Мѣ-лицѡм* Брч. Састѣ[в]или-су-[ј]е *нѣјвишѡм* *ѣдгѣни* у-цѣѣлѡ сѣло Год — иначе: *З-дѡбрѡм-сѣ* *ћѡјкѡм* оженѣ-сѣ В. Оженѣ-сѣ *валѣ* *с-нѣјлѣ*[ѣ]шѡм *ћѡјкѡм* ис-Цр[м]ниѣ Брч. Ожѣњен-је *с-једнѡм* *удо*[в]ѣцѡм Па. Састѣ[в]ише-га *з-дѡбрѡм* *ћѡјкѡм* Ор.

Тргѣ[ј]ѣ *вѣном* Со — Тргѡ[в]ѣше *с-ѣљем* В. Тргѣју *с-рѣ-ѡм* Се.

Бѣди *зѡдѡљан* *о*[в]ѣк[в]ѡм *домаћѣцѡм* Бр — Нѡ бѣдите *зѡ-дѡљни* *су-о*[в]ѣѣм *штѡ* *ѣмѣте* Год. [Ј]естѣ-ли *вѣсели* (*зѡдо-вољни*) *с-рѣчком*? В.

Тѣема-га *рѣгѣѣма* не-мѡш *престрѣшѣт* Ду — Не-дѣн-се *јѣ* *препѣнут* *с-шѣквиѣма* *рабѡшѣма* Год.

Валѣ-му *њѣшто* *мнѡго* *пркѡсѣ* *онѣм* *ѣрѣѣлѣзом* Па. Мнѡ-го-га *кѡрѣш* *шѣема* *шѡв*[ј]ѣма *учѣнима* (*услугама*) Бр — Мнѡго-му *пркѡсѣ* *с-шѡм* *ли*[в]ѣѡм Се.

Мнѡго-се *дѣчѣ* *с-шѡм* *нѣ*[в]ѣсѣшѡм Па. Понѡсѣ-се *ш-њѣм* *кѣ* *Бѣр* *мѣслинама* Ли — Мнѡго-се *фѣлѣ* *мнѣћѡм* *снѣ*[в]ѡм В. *Фѣлѣ*-се *мнѡго* *шѣема* *шѣурскиѣма* *г.ѣвѣма* те-и-је *тобѡш* *по-ѣѣкѣ* Па. Мнѡго-се *дѣчѣш* *нѡвиѣм* *каѣѡшѡм* Бо.

349. У просекутиву за место забележио сам свега два примера са *с*, а и они су мање обични:

Ѣто *Нѣко*-Сѣ[в]ѡ[в] *ѣдѣ* *с-ѣѡљем* Ли. Пѡћѣи *с-шѣѣн* *шрѣ-гом* Се —

иначе: Немѡ *одѣт* *ѣѡљем*, *ѣле*-[је] *гѣѣб* Ор. *Дошѣ*-сам *ѣѡљем* *испо*[д]-Гѡдиња *Крњ*. *Дѡшли*-смо *Црмнѣчкиѣм* *Пѡљем* В. *Одѣли*-смо *мећѡм*, *мећѡм* *прѣ*[в]ѡ *дѡкле* не-искочѣсмо *на-врѡнѡгѣ* *ждрѣѣла* Па. *Одѣли*-смо *гранѣцѡм* *према*-*Аустри*[ј]и *Бу*. *Ѣто* *идѣ* *Блѣшѡм* *Зѣћѣни* Се. *Сѡчѣни*-ће *дѡћ* *Блѣшѡм* В.

У просекутиву за време нисам забележио ниједан пример са предлогом *с*. Имамо само:

¹⁾ Исп. Maretić, *Gramatika* 515.

Поша-[j]је зорѡм на-Цетйње Ко. Доша-сам јушром рано пре[к]о-планйне Брч. Мраком-је доша с-мрѣжа Се. Нећѣљѡм-се нйшта не-рабѡта Ор. Не-йде ѱ-цркву ни-свѣцом ни-нећѣљѡм Ду. Љѣшом-се берѡ дрѡа за-зйму Ов. Зймѡм нйшта не-рабѡтамо, но-седймо и-йјемо Со.

Напомена. У примеру Уста-[j]је сѡ-зорѡм Па (обично зорѡм) имамо социјативно значење (= заједницу, исп. горе Дйжѣ-се сѡ-сунцом).

Л о к а т и в

350. Поред значења наведених у тач. 299 заслужује да се помене конструкција *йри* са *локашйвом* уз глаголе кретања (дакле, у служби коју у књижевном језику обично врши датив или предлог *к* са дативом, ређе неки други падеж):

Ћто-га *йри-мѣне* (= к мени) Ма. Ѓне сйлѡм *йри-нйма* Бо. Нагрнѡше свй *йри-онѡј лѡћи* рйбѣ В. Спра[в]љѡмо-се да-идѣмо *йри-свѣшѡме* Вѡсили[j]и Тр. Мѡлоприе одјѡше *йри-Сѡзини* Ор. Крѣнѡше *йрй-мору* на-Госпоћин-дан ѡтро Брч. Залетйјо-се[-је] *йри-онѡмѣ дубу* Кру. Упутйше-се пра[в]ѡ *йри-вайѡру* Со. Утѣкли-су *йри-Гомйѣници* Се. Ај[д], скѡчи *йри-Мйшру* Па. Ај[т], помѡкни-се *йри-йѡйу-Мйлу* Се. Вѡди-га *йри-гла[в]йци* Ли. Понѣси тѡ *йри-виндгрѡду* ГД. Зѡа-сам-га да-дѡћѣ *йри-мѣне* Па. Пѡнујо-[j]је *йрй-земњи* Бу. Ка[т]-стйгосмо *йрй-цркѡви*, пѡче да-се-крсти Год. Стйгоше *йрй-Блашу* у-самѡну зѡру Др. Ка[д]-j]је нѡша вѡјска стйгла *йри-Скѡдру* Бр. Спѡштйсмо-се *йрй-води* Ду. Ћзео-сам-га јѡ *йри-сѣбе* Ли. Доша-[j]је *йрй-[В]йру* В. Зо[в]ѣм-га да-дѡћѣ *йри-нѡма* Па.

Исп. и пренесено значење: Два дѡна нй[j]е долѡзијо *йри-сѣбе* Ду. Ћзми тѡ *йрй-срцу*, мѡја Брч.

Нарочито је честа оваква конструкција уз глаголе сложене са *йри-*:

Штѡ-си-се прйбијо *йри-шѡмѣ зѡду?* ГД. Приблйжйсмо-се *йри-онѡј сйрѡни* Бр. Прйѡбри (приби)-га *йрй-брйѣгу* Се. Придѡбријо-га-[j]је *йри-онѡмѣ нѡшку* В. Прйлеће брѡ *йри-онѡмѣ йилѣшу* Крњ. Примѡкните-се блйже *йри-ѡгњу* Ли. Примѡкли-су-се свѡто[в]и *йри-шѡвѡјѡ[j]зи кѡћи* Бр. Примѡкните-се *йри-[в]јечѣри* В. Притрѡасмо *йри-мрцу* Со. Призйѡа-га *йри-сѣбе*

Се. Прилийѣпйјо-му-сѣ *ѡри-руци* Па. Ај[т], прилѡжи и-тй ко[й]й дивѡр *ѡри-шѡмѣ* Брч. Свѣ штѡ ймѡ приложйјо-[й]е *ѡри-свѣшѡме* Пѣшру Ду. Приймйсмо-га *ѡри-ндма* кѡ-[й]е наш Год. Тѡ-[й]е припѡло *ѡри-Црнѡј* Гѡри Бо. Многѡ-[й]е грѣшѡн прѣ[д]-богом, за-тѡ нй[й]е мѡгѡ приступй[т] *ѡри-ковчѣгу* Ко. Приступйсте-ли *ѡри-бѡждѡ[й]зи* йкони? Со. Ёто-га привѣзѡн *ѡри-онѡј* мѡрви Брч итд.¹⁾

Напомена. У множини може *ѡри* стајати и са генитивом (Примѡкѡ-сѣ *ѡри-онйјѡ* мѡцѡ ѣ[й]а-би њѣку закучйјо и сл., исп. тач. 299).

Употреба заменица

351. Присвојне заменице.

а) Уместо присвојне заменице *њѣн* употребљава се — истина доста ретко и првенствено у говору старијих људи — генитив личне заменице за 3 лице ж. р. *њѣ*; за паралелну употребу *њй[х]* место *њй[х]ов* забележио сам свега један пример, а и он је необичан и има нарочиту нијансу (истицање); *њѣга* место *њѣгѡв* нисам уопште чуо:

Кѡн пођѡше онѣ *њѣ* ѡвѡјке? В. Нй[й]е у-*њѣ* руке нйшта о[т]-тѡгѡ долѡзйло Се. Нѣмѡ у-*њѣ* кѡсу нй[й]еднѣ сйѣдѣ [д]лѡкѣ Па. *Њѣ* аљйне-ѡе дѡ[т] ѡри Брч —

Тѡ-[й]е имѡње *њй*, тйјѡ Стѣвѡновијѡ сйновѡ Ду.

б) Место енклитичког облика датива множине *им* употребљава се по правилу облик акузатива *и*²⁾:

Ѧни-бйше учйњѣли да-*и*-[й]е-тѡ нѡ-руку Се. А-да-тѡко-ми бѡга, нѣ-знѡ-*и*-се лйѣка бѡжѣга Па. Колцйна-су тѡ заглѡ[в]йли нѣ-знѡ-*и*-се брѡја Ма. Нѣ-знѡ-*и*-се ймена кѡлко-и-[й]е тѡ бйло Год. Дѡвѡше-*и* вйно ш-чѡшѡм Па. И-кѡ[д]-би-бйли прѡ[в]и кѡ сунце нѣне-*и* вљѣро[в]ѡт Бр. А-каквй-су, трѡг-*и*-се ископѡ! Ли.

Наглашени облик гласи међутим увек *њйма*: *Њйма*-ти-се, брѡте, нѣ-знѡ крајѡ Со и сл.

¹⁾ У књижевном су језику овакви примери врло ретки. (Даничић [Синѡкса 634] наводи свега два).

²⁾ Није искључено да се ово *и* развило фонетским путем од *им*: *им* > *и* > *и* (у неким се црногорским говорима одиста може чути овакво назализовано *и*).

352. Повратне заменице.

Повратне заменице *сѣбе, свој* итд. чују се, ретко; место њих употребљавају се по правилу личне, односно присвојне заменице (*мѣне, шѣбе — мѡј, швѡј* итд.):

Ўзѣћу-га сѣ-мнѡм за-ортѡка Брч. Бачи тѣ прѣне с-шѣбе да-се-нарѡд не-калийжй Бр. *Ѐј[т]*, по[в]ѣди-га с-швѡѡм, бѡго ти Ли. Мй чў[в]амо *нѡс*, а-вй чў[в]ате *вѡс* Се. *Ѐнемо-ли-га ўзѣ[т]* с-нѡма? Год —

Пѡслѡ-сам тѡмо *мѡ[ј]ега* пријатеља ГД. Бйјо-сам с-мѡ-*[ј]иѡм* ѣгйћѡм нѡ-Вйр Со. Јѡ с-мѡѡѡ[м] мўкѡм мѡгу чйћѣт штѡ-ми-[ј]е вѡља В. Не-остѡ[в]љѡк јѡ *мѡ[ј]е* бѡштинѣ пѡ-да-ми-дѡдну трй-кўћѡ у Пѡдгорицу В. Не-мѡгу јѡ ни-мѡју кўћу држѡт, а-нѣка-ли тућу Бу. Пѡзи тй *швѡј* пѡсѡ, а-за-мѣне немѡ брйжйт Ко. Пйтѡ тй *швѡ[ј]е* друштво Па. Нас[т]рѡ-дѡће ѡна ш-њѣнѡга језйка Ду. [Ј]ѣ-ли-те звѡ на-њѣгѡ[в]ѡ крѣснѡ йме? Крњ. Дошѡ-[ј]е Ђуро ш-њѣгѡвиѡм брѡтом ГД. Тѡ не-мѡже ни-ш-њѣгѡ[в]ѡм женѡм йзйс[т] нѡ-крѡј Ду. Мй не-мѡ-жемо стѡлно дѡвѡт од-нѡшѣга Бу. Нѣнемо мй остѡ[в]љѡт нѡшу слѡ[в]у Ор. Врѡћѡмо-се у-нѡше сѣло Ма. Пѡћите вй *вѡшиѡм* пўтом, а-мй-немо нѡшиѡм У. Нек-ѡни продѡју *њйјове* бѡштинѡ, пѡ-немо мй нѡше Брч.¹⁾

353. Упитно-односне заменице.

а) Заменице *ко[ј]й, кѡкѡв* (*чѡсѡв*, исп. тач. 246г), *кѡ, шйѡ*, *чй[ј]й* употребљавају се, као у нашем језику уопште, често у значењу неодређених заменица *нѣкй, нѣкакѡв* итд.²⁾:

Причѡ[ј]те-ни *ко[ј]й*, да-жнѡмо што-се-чинй пѡ-свйѣту Па. *Ѐко-се ко[ј]й* най[ј]ѣдй, нѣка-се тўжй сўду Бо. *Ѐко* дѡћѣ *ко[ј]й* чѡг да-ме-трѡжй, рѣкни-му, е-нйѣсам дѡма Брч. *Ѐј[т]* прѡвѡ[ј], бй-ли мѡгѡ *ко[ј]јега* о[т]-тйја кокотйћѡ уфѡтйт Со —

Вйће-ли *кѡкѡвѡга* чѡјка да-мйну тйѡм пўтом? В. [Ј]ѣси-ли тѡ о[т]-*кѡкѡвѣ* женѣ дѡбијо? Ор. [Ј]ѣ-ли одйјо тѡмо рѡј-*кѡкѡвѣ* кѡристи? Бр —

¹⁾ Обрнут случај — да се уместо личне или присвојне заменице у падежу употреби повратна (исп. В у ш о в и ћ, *Прилози исйййшйвању Ђѡгошѡва језика* 64–65) — овамо је непознат. Имамо само: Кѡко-се врѡти с-пѡзѡра, напѡдоше-га *њѣгѡ[в]й* домѡћи Па и сл.

²⁾ У употреби *нѣко[ј]й = нѣкй* исп. тач. 248б.

О-ли-ми да[т] *чесѡ[в]у* палицу да-налоѡжим, докле-ми жеѡна донѡсе балу дрвѡ? Ор. [Ј]ѡ-ли пролазиѡ *чесѡ[в]у* чѡѡг данѡс о[в]уѡдйѡе? Бо. Дѡнйѡсте-ли *чесѡ[в]е* пѡре за-мѡне? Год. Ймѡш-ли *чесѡ[в]е* опѡнке да-ми-позѡ[ј]мйѡш? В —

Ма волийѡ-би *кѡга* убит, нѡ-да-ме убй[ј]ѡ Ли. Ако *кѡ* цуѡкнѡ нѡ-врѡта, немѡ-му отвѡрат Бра. Вйѡе-ли *кѡга* од-вѡј-воде? Се —

Ако *шѡѡ* донѡсѡш, подйѡлийѡнемо-га Бо. Ако *шѡѡ* учйѡнйѡш, дрѡш-се кѡко знѡш Ли. Чйѡм *шѡѡ* донѡсѡш, [ј]ѡдѡнѡ[г]-га потрѡши Ма —

Вйѡе-ли *чи[ј]ѡ* дйѡте, е-мйѡну ѡлицѡм? Ко. Ймѡ-ли *чи[ј]ѡ* чун да-йѡде пу[т]-Врѡњйѡне? Се. Ако потрѡ[в]йѡ *чи[ј]ѡ* тонобйѡль, заустѡ[в]и-га Па.

б) Акузатив упитно-односно заменице *ко[ј]ѡ* може бити једнак генитиву и кад се односи на ствари (али је облик номинатива ипак обичнији):

Ко[ј]ѡга (= грозд) збѡрйѡш да-убѡрѡм? Год. *Ко[ј]ѡга* (= камен) да-донѡсѡм? Др —

О[т]пѡла-[ј]ѡ нѡга од-онѡгѡ та[в]улийѡна *ко[ј]ѡга*-си дѡниѡ ис-Пѡдгорицѡ Ли. Пѡђи пу[т]-онѡгѡ орѡѡ *ко[ј]ѡга*-сам-ти покѡзѡ Па. Јѡ ймѡм сѡмена од-онѡгѡ бѡсѡбка *ко[ј]ѡга*-сам лѡнйѡк сѡјѡ Брч. Онйѡ косйѡер *ко[ј]ѡга*-си сѡ[т] купйѡјѡ не-валѡѡ нйѡшта Се.¹⁾

в) Заменица *ко[ј]ѡ* има често значеѡе количинске заменице (= колики):

Ко[ј]ѡ-се нѡрѡ[т] скупйѡјѡ тѡмо нѡ-оро Па. *Којѡ*-[ј]ѡ запѡричина овйѡ дѡнѡ, не-мѡже-се трпльѡт В. *Којѡ*-[ј]ѡ мѡка на-нѡз дѡшла о[в]ѡгѡ прольѡна Ко. Помѡгѡ бѡже, *ко[ј]ѡ*-му-сѡ грѡ[ж]ѡе рѡдило о[в]ѡ гѡдинѡ Год. *Ко[ј]ѡ*-[ј]ѡ злѡ на-нѡс удѡрйѡло лѡтѡс Ли.

г) У сличном се значеѡу употребљѡва и *шѡѡ*:

Шѡѡ-ѡе-се скупйѡ[т] нѡрѡда на-Вѡльйѡ Пѡтѡк нѡ-Вйр, мѡјѡко прѡсветѡ Брч. *Шѡѡ*-су уло[в]йѡли рйѡбѡ Сеочѡни Крњ. *Шѡѡ* бльѡше гѡ[в]ѡди на-пазѡр данѡс Бр.

д) Упитно *кѡкѡв* значи извесну позитивну нијансу (= добар, леп, наочит):

¹⁾ У свим би овим случајевима било обичније релативно *ѡе*.

Їма-ли *ка̀квѹ* кѹһу поб-Ђуро? Се. [Ј]ѣ-ли *ка̀кв* онѝ сѝн Рада-Са̀во[в]а? Ли. Бљѣу-ли *ка̀квѣ* тѣ комаранскѣ нѣ[в]љесте данѣс на-паза̀р? Бљѣу, бѣго-ми, онѝема на̀јље[п]шиема друге, за̀наго (одиста)-ти ка̀жѣм Год.

ђ) Односно *чи[ј]ѹ* (и *ко[ј]ѹ*) је уопште ретко — место њих се по правилу употребљава *шѝо* или *шѐ*. Када се међутим употреби, може се *чи[ј]ѹ* односити на лица сва три рода како у једнини тако и у множини:

Тѣ-[ј]е она̀ жѣна *чи[ј]ѣ*-смо дѣте срѣли ту̀ ма̀лопрѣд Ма. Тѣ-[ј]е винѣград онѣ удо[в]ѣцѣ, у-*чи[ј]ѹ*-смо кѹһу ѝтѣрѣз бѝли Год. Тѣ-[ј]е ѣѣр Їва-Ма̀рко[в]а, за-*чи[ј]ѣм*-је бра̀том бѝла ѹ-дѣта на̀ша нѣ[в]љеста Брч. У-Црну Гѣру-[ј]е имѣло људѝ, *чи[ј]ѣ* ѝме зна̀ цѣјо свѣт Бо.

354. Место прилога за количину *ко̀љко* (*нѣколико*) са генитивом множине употребљава се — као и у другим црногорским говорима — по правилу неодређени вид заменице [*не*]ко̀лика (за м. р.), [*не*]ко̀лике (за ж. р.) са облицима као уз бројеве 2—4, без обзира на колики се број лица или ствари помишља:

Кѣлка-су во̀јника̀ пѹшти́ли на-Вели́гдѣн? Брч. *Кѣлка Црногѣрца̀* ѝзгибе ту̀рско̀га ра̀та Год. *Ко̀љка ѣѣшѣна̀* ти ѝма̀ш, мо̀ја? Їма̀м пѣт. А-*ко̀љке ѣѣри*? А-три́ ѣѣјчице да-опрѣсти́ш В. *Ко̀љке*-[ј]е *ѣвце* купи́јо данѣс на-паза̀р? Бр. *Кѣлке гѣдине* ѝма̀ онѝ ста̀ри, фѣла бѣгу? Па —

А-нема̀-те ве́ћ *нѣколка* *дѣна* ко̀[д]-на̀с Ли. Ви́ѣк та̀мо *нѣколика* *ѣндѣра* Бу. Дѣѣе Ђуро и-ш-њим *нѣкол[и]ка ѣгѣ[в]а ѝриѣшеља*, ма-*ко̀љка* бљѣу нѣ-знам-ти ре́ћ Крњ. *Њѣ-ко̀лика на̀јбоља̀ јуна̀ка* данѣс нѣ-би мо̀гли ништа учи́ѣт ГД. Їма̀ на-Ви́р *нѣкол[и]ка богѣѣа̀ ѣргѣвца̀* Ли. *Нѣкол[и]ка ѝуш-*сам одѣјо у-Биѣгѣрад, ма-тѣ јѣш ни́ѣсам ви́дијо В. Пома̀жи-га ја̀ *нѣколка ѝуш*, ѣли он просѣпа̀[ј] и-даље Ор. До-прѣ[ј]е *нѣ-ко̀лке гѣдине* ја̀вља́ше-му-се сѝно[в]и ста̀лно Ор.

Употреба придева

Правила о употреби придевског вида своде се — као и у осталим нашим говорима — углавном на три тачке:

355. У предикатској служби чује се скоро искључиво неодређени вид; забележио сам само:

Чини-се *вѣлики* Брч —

иначе увек: Они ђетић Мила-Ђуро[в]а-[ј]е зисто *лиѣи* ГД. А-да-изгледѣше дѣбро (= сасвим) *мнѣд* Се. Вала-[ј]е бйю *љуш* ка пѣс Брч. *Мѣл*-је наш нарѣд за-таквѣ рабѣте То. Оста-[ј]е *мѣл* ка[д]-му-[ј]е-отѣц ѣмаро Бр и сл.

356. Придеви на *-ов* и *-ин* имају у номинативу једине неодређени, а у зависним падежима скоро увек одређени вид; забележио сам свега неколико примера са наставцима неодређеног вида у зависним падежима. Само презимена на *-ов* имају и у косим падежима редовно наставке неодређеног вида¹⁾:

Нѣмѣ ниѣе *брѣшо[в]а* капѣта Се. Кѣлко-ти-[ј]е остѣло од-*дчева* имања? Бо. Вѣрау *Љѣубо[в]а* маѣска маѣлопри[ј]е на-пазѣр Ли — Тѣ-[ј]е о[т]-*Сѣѣкина* ѣрдѣна Ко. Јѣ-сам тѣ казѣ *Мѣл-чину* вљѣренѣку Ду —

иначе увек: Образа-ми *брѣшо[в]ѣга* Бр. Виѣе-ли, Мѣле, *ѣоѣд[в]ѣга* сина? Ор. Дѣ[ј] онѣ сѣѣно *дче[в]ѣме* кѣњу Па. *Сѣрѣко[в]ѣме* вѣлту-ѣе онѣ дѣшна нѣга попуштѣт Бо — Тако-ми *мѣјчинѣга* мнѣѣка тѣ ниѣсам учинѣю Бра. О[т]-*сѣсѣринѣга* долѣска ниѣсам видијо ниѣчесо[в]ѣ кѣристи Се. Тѣ-сам дѣ *сѣсѣринѣме* ѣѣтићу Ма и сл.

Али: Дѣбијо-сам тѣ од-Блѣжа *Мѣло[в]а* нѣ-дар Се. Дѣ тѣ Пѣру *Вѣсо[в]у* Ко. Понѣси онѣ косѣѣр Тѣму-*Нѣко[в]у* Ли итд.

Напомена. Од придева *зѣ* (зао) су такоѣе много обичнији наставци неодређеног вида: О[д]-*злѣга* ѣца јож-гѣрѣ ѣѣца Со. *Злѣмѣ* чѣјку трѣбѣ удѣрѣ[т] шѣст и-деветнаѣст Ли —

иначе: Бѣже-ме сачѣва[ј] о[д]-*злѣ* пријѣтеља и-женѣ ју-нака Бр. О[д]-*зла* ѣца јож-гѣрѣ порѣд Се. *Злѣ* врѣмена нѣмѣ бѣ[с]-шнѣѣга Па и сл.

¹⁾ Слични су односи код придевских заменица на *-ов*, *-ин* и код каквоћних заменица (исп. тач. 245 а, б и 246 г).

357. У свим осталим случајевима преовлађују наставци одређеног вида:

а) Супстантивизирани придеви имају обично одређени вид, али се може чути и неодређени:

О[д]-*мршва* нѣнеш *напра[в]и[д]* *жѣва* Брч. О[д]-*бѣлесна* и-*сѣара* свѣг бљѣжй Се. *Мршву* не-мѣжеш помѣи Ор. *Рѣнену-* би за-сѣв[ѣ] бѣло тѣ учињѣт Ма —

поред: Од-*богѣшѣга* нѣнеж дочѣкат пѣмоћи Со. *Лѣенѣга* и-*бѣенѣга* не-трѣба помѣгат Се. *Мнѣдѣга* нѣнеш научѣт нѣ-памѣт (= памети) Ли. О[т]-*сѣарѣга* нѣмѣ[ш] штѣ чѣкат Па и сл.

б) У вокативу чује се неодређени вид само изузетно:

Бѣ-ли о[в]ѣ прескочѣјо, штѣ-ти-се чинѣ, *мнѣд* јунѣче? Кру. Помѣзи-ми, *дѣбар* дрѣже, ако-мѣслиш за-мѣне Ли (обичније: *дѣбрѣ* дрѣже) —

иначе: Хѣ, *љѣши* крвнѣче, валѣ-би-ми ѣца зѣклѣ да-мѣжеш Се. *ѣла*, *дѣбрѣ* мѣ[ј], послѣша[ј]-ме, дѣ В. Лѣко-ли тѣ прѣскочи, змѣ[ј]у *љѣши!* ГД.

в) У атрибутој се употреби чују скоро искључиво наставци одређеног вида — нарочито у косим падежима:

Дѣбар друг-је милѣ нѣ брѣт (ређе: *дѣбрѣ*) Брч. *Врѣћ* вѣзду упропѣсти утрѣбице (обичније: *врѣћѣ*) Се — *Лѣѣа* стѣса штѣ-[ј]е у-онѣ ѣвѣјкѣ ГД. [Ј]ѣси-ли чѣјо *ѣмѣшна* чѣјка штѣ-[ј]е тѣн (обично: *ѣмѣшѣга*) Со. *Бѣлесну* чѣјку трѣба учињѣт што-тражѣ Бо —

иначе: Он-ти-[ј]е *врѣднѣ* мѣмак Брч. *Дѣбрѣ* сѣ[н] нѣ-би тѣ мајци рѣкѣ Ду. *Марѣви* учѣтељ мнѣго врѣдѣ Ор. *Пошѣнѣ* кмѣт-је вѣлѣ кѣри[зд] зѣ-село Др. *Рѣавѣ* коншѣја-[ј]е нѣјвишѣ злѣ Ко. *Слѣбѣ* отѣц не-мѣже имѣ[д] здрѣ[в]у ѣѣцу Брч. *Чѣстѣишѣ* чѣјак тѣ нѣ-би учинѣјо То. Нѣјлѣ[п]шѣ-[ј]е *зелѣнѣ* капѣт (никад: *зелѣн*) Бр —

Његѣ[в]а-[ј]е нѣ[в]лѣста о[д]-*богѣшѣга* рѣда Год. Заболѣјо-мѣ[ј]е штѣмак од-*врѣћѣга* лѣба Ко. На-*лѣѣѣга* кѣња-[ј]е мѣ-лѣна јѣат Ов. О[д]-*малѣнѣга*-се имѣња не-мѣже живо[в]ѣт Кру. Нѣјлѣ[п]шѣ-[ј]е мѣсо од *мнѣдѣга* планѣнскѣга јѣгнѣта Ов. Нѣ-би-се тѣме нѣдѣ нѣко о[т]-*ѣошѣнѣга* чѣјка Се. Нѣмѣ-ти вѣ-шѣга злѣ од-*рѣѣ[в]ѣга* коншѣ[ј]ѣ Ли. Мѣсо о[т]-*сѣарѣга* ѣмна-се спѣро вѣрѣ В. Чѣпра о[т]-*сѣарѣга* вѣла-[ј]е дѣбра за-опѣнке

Крњ. Вѡлѣм квѡра[т] *сѣарѡга* вина, нѡ ѡку о[в]ѡга о[в]ого-
дѣшњѡга Бу. Дрш-се тѣ *сѣарѡга* пријатеља ГД. Нѣма љѣ[п]шѣ
јувѣ нѡ о[т]-*ѣрейшлѡга* кѡкѡта Па —

Богѡшѡме чѡјку-[ј]е лѡко оградѣ[т] кѡћу То. Лѡко-[ј]е
ѣдмѣшнѡме чѡјку, нѡ-[ј]е тѣшко нѡма смѣтѣниема Бра.

Напомена. Ако придев значи сталну особину, онда
је неодређени вид уопште непознат; имамо само:

Зажелѣјо-сам-се *бѣлѡга* лѡка Ко. Купѣла-сам *бѣлѡга*
лѡба Бр. Ужелѣјо-сам-се *кѣћелѡга* мнѣка Па. Бѣ-ли мѡло изѣјо
сѡѡга мѣса, да-ти-одвѡ[ј]ѣм, јѡдан? Ду. Свѣрѣла-сам *црнѡга*
бѡба Бу и сл.

г) Придеви са наставком *и* у ном. синг. имају и у
косим падежима искључиво наставке одређене промене; за-
бележио сам само:

О[д]-*дѡмна*-се врѣмена нѣсмо вѣћели (обично: *о[д]-дѡм-*
нијѡ врѣмѣнѡ или *одѡмно*) Се —

иначе: О[д]-*данѣшњѡга* дѡна почѣњѣ прољѣне Бу. Како-
се сѡгну, из-*лѣвѡга* рукава-му испѡдоше педесѣ[д] дѣнарѡ Гр.
Покѡјнѡга свѣкра нѣсам чѡла да-ми-[ј]е-тѡ рѣкѡ Крњ. При-
мѡкни мѡло *дѣшнѡме* вѡлу Па. Вѣше нѣ-бѣ трѡга о[д]-*мѡлѡга*
косерѣћа Мѣла-ѣво[в]а Па. Нѣсмо зборѣли *о-глѡмнѡме* чѡјку
Се. Дѡ-му-[ј]е *ѣушчѡнѡга* прѡа за-онѡ шпа[н]гарѣцу (= нека
врста мале прангије) Се —

Валѡ-[ј]е од-*јунѡчкѡга* рѡда Со. Мѣ-смо о[т]-*ѡодгѡрскѡга*
плѣмена У. Љѣ[п]шѣга *мѡшкѡга* глѡса јѡш не-чѡк Бу. Имѡћемо
за-ручѡк *ѡѡрѣшничкѡга* писаника (= врста шареног пасуља)
Ду. Тѡк-ви рѣћ нѣшто, мѡ-ми нѣћете вљѣро[в]ѡт: нѡћѡк у-сре[д]-
Бијѡграда *црмнѣчкѡга* вина Бр. *Црногѡрскѡме* нѡрѡду-[ј]е вѣћ
дѡдијѡло Брч и сл.

Напомена. Поред *мѡлѣ* чује се у предикатској употреби
и *мѡл* (исп. тач. 355).

д) Уз заменице употребљава се скоро искључиво
одређени вид; забележио сам свега један пример неодређе-
нога вида (уз присвојну заменицу):

Тѡ-ти-[ј]е мѡј *дѡбар* пријатељ (поред: *дѡбрѣ*) Па —

иначе: Тѡ *срѣкнѣ* дѡн Се. Овѣ *нѡвѣ* цѡндѡр не-изглѣдѡ
лѡж, бѡго-ми Бра. Да-ти-нѣ[ј]е дошѡ кѡквѣ *рѣѡвѣ* глѡс? Бу.

Њекакви *богдѣи* тргѡ[в]ас-га-[j]е ўзео да-га-ўчы Ма. Њекакав *црнѣ* п[а]с-се шнуца испре[т]-кўћѣ Бр. П[а]са о[в]ўдйѣн м[а]лопри[j]е њекакви *бркѣи* Глѡдѡљанин, ама не-жн[а]док, к[а]ко-се зв[а]ше Ду. Св[а]кѣ *п[о]шйѣнѣ* чѡаг-би учинѣјо, к[а]-што-си тѣ Со. Бѣ-ли тѡ рѣк[а] кѡ *п[а]мѣшнѣ*? Год — Велѣкија кѣм[а]к[а] штѡ-[j]е ижна[д]-ѡ[во]га *бѡбинѡга* ѡдра Бу. Вѣће-ли-тѣ онѡга *ж[у]шѡга* м[а]чка Ст[а]нѣ-С[а]в[о]в[ј]ѣ дан[а]с? Ко. Од-о[в]ўкѡга *дѡбрѡга* јѣстива бик-ј[а] попўнијо образе брзо Ли и сл.

Само придеви од имена имају обично наставке неодређене промене:

Онѡга *Пѣро[в]а* кѡкѡта-[j]е убѣјо [j]ѣдан ѡр[а] јучѣр У и сл.

358. И за црмнички говор важи, дакле, углавном констатација коју је Решетар¹⁾ учинио за остале штокавске говоре: да се и у нашем језику развитак придевских облика креће у истом правцу као и у осталим словенским језицима, у којима је употреба неодређеног вида сведена на ном. синг. придева на *-ов* и *-ин* и на предикатски номинатив, док је у свим осталим случајевима преовладао одређени вид.²⁾

Употреба бројева

359. Мање обичну употребу броја [j]ѣдан утврдио сам у овим случајевима:

а) Њиме се јаче исгиче именица уз коју стоји:

Тѡ-ти-[j]е [j]ѣдна велѣка пѡган Па. В[а]ралицо [j]ѣдна, м[а]рифѣцки-ли-ми дѣже онѣ сто-дѣнар[а] Бо. Б[у]дало [j]ѣдна прѡ-клѣта, штѡ ўчиње о[т]-сѣбе? Брч. Кѡ не-сл[у]ша, ѣ[а]в[о]л[е] [j]ѣдан? Се.

б) Доста је честа употреба [j]ѣдан у значењу „ма који“ („ма какав“):

Њѣ-би тѡ учинѣјо нѣ-за-[j]ѣдно б[л]аго н[а]-свѣт Брч. Њѣ-би-га прѡд[а] нѣ-за-[j]ѣдне п[а]ре Ду. [j]ѣдна б[а]ба да-дѡђе, п[а]-га-нѣ-би мѡгла извѣд[а]т Бу.

¹⁾ Исп. *Der štok. Dialekt* 217.

²⁾ Разлика између прилошких и придевских облика ср. р. се међутим лепо чува, исп. на пр.: Мѣне-[j]е *н[а]јшеже* и Овѡ брѣме-[j]е *н[а]јшеже* Год.

в) Врло се ретко употребљава [j]јѣдан у значењу „неки“:
 Їма ђна за-тѣ јѣдну водѣцу Па.

Напомена. У примерима као [J]јѣдн јаштрѣп кружаше над-онѣма јѣгњадима Ма има јѣдан значење броја.

360. Уз збирне именице обичнији је збирни број (као у књижевном језику), али се може чути и прости:

Па́са [j]јѣ[д]на жѣна п[у]т[р]-Вѣра и-нѣраше шес[ѣ]ш-прѣсади Брч. Јучѣ-сам прѣда дѣве[ѣ]ш-јѣгњади Со. Бѣга-ми бљеше ту пу[д]-двѣдес[ѣ]ш мѣнчади Па. Она жѣна ѣма ѣдесе[ѣ]ш унѣчади Год.

Употреба глаголских облика

Презент

361. Познато је из нашег књижевног језика да се у изричним реченицама које истовремено изражавају жељу или намеру субјекта футур може да замени презентом тренутних (ређе трајних) глагола.¹⁾ Решетар (*Der štok. Dialekt* 217) истиче да овакву употребу презента у „јужнијим“ говорима није забележио. И у црмничком су говору овакви примери додуше ретки, али се ипак могу чути:

Приѣтѣ-му Дѣпиљѣни да-му-забрѣнѣ онѣ [в]ѣду Брч. За-приѣтѣше-му ѣндѣри да-му-ѣзмѣ пушку Се. Јѣ-сам-се нѣдѣ да-ми-Са[в]о ѣлѣшѣ онѣ дуг, нѣ ѣ[н] нѣ-беше при-пѣрѣ Па —

иначе: Заприѣтѣјо-му-[j]е да-нѣ-му-ѣшѣш онѣ бѣштину Ли. Фѣлѣ-се да-нѣ добѣ[ѣ]ш слѣжбу на-Цетѣнѣ ГД. Гѣрѣше да-нѣ-свѣ бѣ[ѣ] дѣбро Бр. Због-онѣгѣ што-рѣче (да-нѣ)-учѣнѣш Ма. Ве-љѣше да-нѣ-одѣш у-Пѣдгорицу В и сл. (Исто би тако у горе поменути примерима било обичније: да-нѣ-му-забрѣнѣш, да-нѣ-му-ѣзѣш, да-нѣ-ми-ѣлѣшѣш).

362. Врло је обична конструкција финалног да са презентом глагола шнѣш и инфинитивом у значењу реалне жеље не реченице:

¹⁾ Исп. Maretić, *Gramatika i stilistika* 527—528 и Musić, *Rad* 142, 66—67.

Да-се-д^ћеш м^ало *п^он^ид^ии* (померити) к^ол^ко-т^и-[j]е с-м^ук^ом (колико год да ти је тешко) Се. Да-се-д^ћеш *и^ро^ћ* о[т]-т^ак^ви^{ја} п^ри^ча^ј л^је[п]ше-би б^ило Ма. Да-се-д^ћеш *о^дво[ј]и^и* о[д]-н^ик, т^о-т^и-би н^ај^бо^ље б^ило Ли.

А о р и с т

363. Употреба аориста и имперфекта врло је жива и ја сам за оба времена, а нарочито за аорист,¹⁾ забележио велики број примера. Ипак бих рекао да је мање обична него у западнијим црногорским говорима. Као и у другим нашим дијалектима служе оба времена за живо причање — првенствено за претстављање догађаја у којима приповедач узима личног учешћа.²⁾

Значења аориста су тако разноврсна и често фино нијансирана да би утврђивање макар и главнијих категорија захтевало засебну студију, за коју ја не располажем довољним материјалом. Због тога ћу се ограничити на неке карактеристичније или за књижевно језичко осећање необичније примере.

364. У синтаксичком индикативу значи аорист да се радња њиме исказана извршила непосредно пред моментом саопштавања³⁾:

а) перфективни глаголи: Шт^о д^остаде то^ли^ко в^ље^ре-ти? *Б^аи^ик*-се к^умо[м]-Н^иком н^а-м^ост п^а-се-м^ало *з^адр^жа^смо* Бу — Шт^о р^ам^њеш, Ст^ев^ане? *И^зе^де*-ме о^ни к^уч^ак Т^омов з^а-ногу То — О-ли-ми поз^а[ј]м^ит о^ни бо^цун, М^ало? Е^то-га *и^днесе* М^арко у-[в]а^с Ко — В^иђе-ли С^ава-И^лјна, М^итре? *П^ро^ђе*, б^дго-ми, м^алоп^ри[ј]е ос^ми^но^м у-М^арка-П^еро[в]а Ли — К^амо

¹⁾ Имперфекат је због свога значења уопште ређи од 'аориста (исп. Rešetar, *Der. štok. Dialekt* 192).

²⁾ У другим случајевима бележио сам аорист и имперфекат само изузетно, исп. Каж^ј[ј]е, ђ-јо[ј] *о^дв^едоше* с^ина на-Цет^иње Па — Ј^ави-ни, да-Т^урци *из^ла^за^у* и[с]-Ск^адра Ду. В^иђе-га ђ *д^он^дс^аше* р^ану Ма. За-м^ње^се-д^ан^а не-ч^усмо н^ишта што-се-д^ог^ађ^аше п^о-с^вј^ету Кр^њ. Вр^јеме *и^ро^ла^заше*, а-о^ни н^ик^ако да-се-вр^ну Бр. (У првом, четвртом и петом примеру био би много обичнији перфекат, а у другом и трећем презент).

³⁾ Дакле, исто што и у осталим нашим говорима (исп. Белић, *Јужносл. фил.* V 176 и VI 114—116).

Љубо[в]а чељад? О[в]а ййсти чѣс *йасдше* за-кўћом Крњ — Виђе-ли нѣчесо[в]е љуђе, Стане? Ёто *йѡћдше* на-оноу ливаду у-Лу-чйцу Год. Ё[в]о *сййгосмо* међу-[в]ама Ко. Срамѡта, онаквй мѡмак пѡ-му-га она ѡјка *йрѣбѡчи* В.

Међутим у већини се примера може само из ситуације закључити да се ради о непосредној прошлости: *Плѡййк* онѡме њѣгѡ[в]оме ѡетйћу чѡшу раки[й]ѣ У. *Издѡдше* пре[т]-свѡ-то[в]има Ли и сл. —

б) имперфективни глаголи: Ђѣ се тољкѡ задржа? *Носйк* Рйсту жйто пѡ-уз-оноу ўзгорицу нйка[д]-га йзнийѣт Ли. Штѡ чйње до-сѡд, бѡга-ти? *Койѡг*, бѡго-ми, лѡзе Со.

365. У синтаксичком релативу употребљава се аорист нарочито много и значи просто извршени тренутак радње у прошлости.¹⁾ Да би се ово значење што јаче истакло, долазе уз аорист врло често прилози и свезице као *йѡмѡн*, *како*, *кѡд*, *чйм*, *ѡ* (= чим), односно, у другој реченици, *ѡдмѡ*, *[й]е-ѡднѡк* (= сместа) и сл.

а) перфективни глаголи: *Дѡйаде*-ме она глава од-јагњѣта те-се-љйѣпо *набрйфшйк* Ду. *Добйк* од-бѡбѣ-Вѣликѣ сукњѣнѣ чарѡпе нѡ-дар Бра. Љўћѣга вйна *не-ййк* у-мѡј-дѡн ГД. [Д]лѡком-га *ваздрѣк* нис-ту ўлицу В. *Зѡйе*-се нѣкако онѡ шиљѣже (јагње или јаре) и-*крѣйа* Ли. Па-*удар*и онйем шпй-руном о[д]-лѡћѣ у-онй зад, дѡп! В. *ѡдмѡ*-га *ѡѡфѡйи* стапом пѡ-глѡ[в]и Бр. *Пѡгйбе* кўка[в]ѡц тамѡн при-Шйрочкѡме Врѡ Тр. *Нѣ-бѡ* нй[й]еднога ко[й]йѡ ѡтолан *ўшече* В. *Нѣ-ўшече* нй[й]едан, бѡго-ми Па. Ту-се *нѣ-нѡће* јунѡка ко[й]ѣму бѡста (се усуди) одго[в]орйт Год. *Поййсмо* онѡ мѡло што-бѣше и-ј-ѡтолан свѡкй на-свѡју стрѡну Со. Бѡго-ми-се за-грло *ѡѡ[в]ѡшйше* да-се-пѡ-бйју Бу. *ѡдрйше*-не о[в]йѡ трѡвци Кру. *Сйѡ[в]йше*-га по[т]-страждм и-*йѡ[в]ѣдоше*-га у-Бѡр Брч. *Сѣдосмо* мѡло ш-њйм, ка[д]-ѣто-ти Јо[в]ѡна-Стѡнко[в]а Кру. *Чѡсййше*-не вйна и-пр-шўтѣ у-пријѡтѣљѡ Па.

¹⁾ Исп. А. Белйћ, *Јужносл. фил.* VI 114 и 116. Специјална нијанса аориста („непосредност“) види се лепо у примерима: А чўк ѣ-му-[й]е-тѣшко, *крѣнў[к]* ко[д]-њѣга Па и А чўг за-тў несрѣћу, *ѡдмѡ-сам крѣнў* јѡ дѡма Со. Поучни су и примери као *Пѡшѡ-[й]е* јўтрѡ[с] с-нѡвиѡм капѡтом нѡ-Вйр и-*смѡкри*-га цй-панциѣлѡга Ду.

Тамџн дѡћдсмо по[д]-Жабљѡк, *ка[д]-удари* кйша йз-неба и-[из]-земњѣ Ко. *Тамџн иѡћдше* пре[т]-црквѡм, а-отѡда звѡници Со. *Тамџн сѣдосмо* за-вечѣрѡм, дѡкле њѣко цѡкѡ нѡ-врѡта Ли. *Кѡко рѣче*, а-ѡни свй на-њѣга Др. *Кѡко добѡсше* тѡ њѣшто јѡда, не-мѡжете-се о[т]-сйлѣ подносйт Брч. *Чѡм ѡѡази* Нйка, ѡн шмѡгну Бра. *Чѡн чѡк, [j]једанѡк иѡћѡк* тѡмо Се. Бѡ[г]ме, *ка[д]-њѣга чѡ*, пѡталауши-се (прикри се) Ор. *Ка[д]-лѣгосмо* бѣше вѣдро кѡ цклѡ те-пѡслйѣ пѡче грмња[в]йна и-муње да-сйѣва[j]у Ли. *Ка[д]-вйђе* што-ѡчиње, ѡфати-се рукѡм зѡ-косу Па. Дйгосмо-се ѡдмѡ *ка[ш]-чѡсмо* пѡшке Ду. *Ка[ш]-тѡ кѡза једанѡк-ми дѡћдше* нѡ-памѣт Мѡрко[в]е рйѣчи Ор. Пѡшка *иѡче*, а-пѡс једанѡк на-стрѡгу (капија) Бра. И-*ј-ошѡдѡр-му-се* стрѡви нѣ-знаде ГД.

б) им перфективни глаголи: *Глѣдѡг* да-онѡ свршйм пѡ-*рдѡйг* до-звйѣздѡ Со. *Молй[г]-га* пѡ-ѡрѣ, мѡ зѡфѡјду В. *Плѣшѡк* о[в]ѡ фањѣлу цйѣлу нећѣлу дѡнѡ и-јѡш-је не-оплѣток Ко. Тѡгѡ-се дѡна нѣ-зѡждѡва лагѡма Па. Цйѣлѣ двѡ мњѣсѣца *вѡкѡсмо* вѡду с-Врѣла нѡ-плећи Бре. *Зборйсмо* ш-њйн цйѡ дѡн, мѡ зѡлдо, нйшта нѣ-ѡмѡга Ли. *Одйсмо* тѡко прос-Пѡд-горицу и-нѡћдсмо Пѣра Ор. *Пйсмо* у-Мѡрка цйѣлѡ пѡшље пѡдне Бо. *Сйѡсмо* трй-нѡћи под-ѡруже ГД. При[j]е-не *гонйше* Турци, а-сѡ[г] потурчењѡци Брч. Ијѡко-не бѣу затворйли, дѡ-бро-не *рѡнйше*, бѡго-ми Тр.

366. Врло раширену, у књижевном језику мање обичну категорију у којој се употребљава аорист, претстављају питањ^а):

Штѡ *ѡчиње*, чѡче, а-зѡбога? Бра. *Дѡби-ли* онѣ пѡре ис-кѡма-Никѡлѣ? Год. *Нѡђе-ли* чесѡ[в]ѣ рабѡтѣ? Па. *Кѡйи-ли-ми* штѡ? Ма. *Пѡђе-ли* пѡноћи, мѡја? У. *Дѡђе-ли* бѡба-Ивѡна? В.

^а) Непосредна прошлост, коју за разлику од перфекта изражава аорист, долази у питањима нарочито лепо до изражаја. Тако су ми сви објекти на које сам се обратио питањем, како осећају разлику између *Дѡђе-ли?* и *[j]јѣси-ли дошѡ?* одговорили, да се аорист може употребити само у тренутку кад упитани наилази, а у осталим случајевима (кад на пр. наилази онај који пита) да се употребљава перфекат. У другим примерима (*Вйђе-ли-га : [j]јѣси-ли-га вйдијѡ?* и сл.) та разлика, истина, није тако очигледна, али се, уколико се може анализирати, слаже са изнетим ограничењем.

Виђе-ли кдга од-вдјводѣ? Се. О[т]-чѣса-ти *дйрекља* о[в]й пра-сѣц? Ли. *Присѣуйсѣ*-ли при-бѣжѣ[ј]зи йкони? Со. Зашто-се *не-врнѣсѣ*, ка[д]-навѣли кйша? Крњ. *Сѣйгосѣ*-ли у-ко[ј]ѣ дѣба? Со. *Врнѣше-ли-се* од-Мйла-Сѣво[в]а с-покајѣња? Ма. *Окуйше-ли-му-се* рѣѣаци около-њѣга? Ли. *Пѣѣше-ли* о[д]-Машѣна на-свѣдбу у-Гѣдиње? Се. А-кѣх *йѣнѣше* ондѣ мрѣца дтолѣн? Ко. Ако-те пѣта[ј]у: „Зашто *йѣблѣже?*“ Што-нѣш-рѣн? Др. Ала-белѣверси, штѣ-ми тѣ *нѣгрѣди?* В. *Зборѣсѣ*-ли штѣ о-[о]нѣ ствѣри? Ду.

367. У синтаксичком је индикативу, бар према мојим белешкама, много обичнији аорист од перфективних глагола (примере исп. у тач. 364); у релативу употребљавају се оба вида подједнако и значе радњу која се извршила одређеног момента, само што је та радња у једном случају перфективна, а у другом имперфективна.¹⁾ То се нарочито лепо примећује код глагола који се разликују само по виду:

Ка[т]-стйгоше тѣмо, *јѣвйше-му-се*. До-прй[ј]е нѣколке године *јѣвљѣше-му-се* сйно[в]и стѣлно Ор —

Завйше-му гла[в]у и-повѣдоше-га дѣма. *Завйјѣше-га* лѣкари за-мнѣсѣѣ дѣнѣ и-нѣ-би-му бѣлѣ тѣ дйгли (однели) ѣа-[в]оли Ли —

Купйше имѣње и-йлашйше-га дѣбро, бѣго-ми. Погодйше на-вересйју и-йлашѣше дѣкле-г[а] одужйше В —

Погодйше-се да-му-дѣ пѣре на-ѣурѣ[в]-дѣн. Њй дво[ј]йца-се *йогѣѣше* и-распогодйше-се Бр —

Чйм дѣѣдк, *йокѣзѣше-ми* ко[ј]й-[ј]е. *Покажйвѣше-му* цѣндѣри о[в]дѣ пѣ-ондѣ дѣкле-га пѣзнаде Брч —

Пѣѣше и-йокрйше ону трнйцу. Зѣкол[и]ко-[ј]е кйша пѣ-дѣла днй-[ј]е вѣзда *йокрйвѣше* (али: Ка[т]-прѣѣдсмо, Мйло[в]и *йокрйвау* кѣну) Се —

Помогѣше-му дѣбро и-ј-овдѣ пута. Тѣга пута дѣбро-не *йомѣгѣше* Дѣпиљѣни Па —

Прѣсѣше-му ону пљѣ[в]у ѣѣца, а-дн з-брстйном по-њйк. Напйше-се пѣ-йпросййше вйно дѣкле дѣра Год.

¹⁾ Исп. А. Б е л и њ, *Аористѣ имѣрфективних глагола* (Јужносл. фил. 173) и тамо наведену литературу.

Ўзэшe-ни онѠ ма̀ло сиромаштинѠ те-ймѠсмо. УзймѠше-му дѠста кѠлко-[j]е ста̂ кѠ[д]-њѠк ГД —

368. Ма̀не се употребљава аорист у случајевима када се нека перфективна радња у прошлости по на в љ а л а¹⁾:

Ка[т]-сам-гѠђ мѠга, *узѠг* да-учѠнѠм њѠчесо[в]у кѠрист Па. Ка[д]-гѠђ ја̂ *ѡѠђѠк* на-рабѠту, Ѡн-вѠзда зѠ-мѠм То. Ка[д]-гѠђ *виђе* е-сам-ја̂ ѡјѠтка, а-Ѡн вѠзда дѠђи кѠ[д]-мѠне да-седѠ Брч.

(Као што се види, у свим је овим примерима радња везана за одређени моменат када је извршена).

Поред овог основног значења аорист се употребљава и у целом низу других значења.

369. Врло је обична употреба аориста за изрицање не посредне будућности, нарочито уз погодбене реченице:

Ѐ[ј]т]-спрѠми вечѠру, а-мѡ *ѡасѠсмо* ма̀ло кѠ[д]-Блажа Па. ПричѠка[j] тѡ на-ту рѠскрѠсницу, а-мѡ *ѡѠђѠсмо* до-пѠпа Ор — Ѐко-ми-га ѠдмѠ не-врѠнеш, на[о]вѡ чѠс *ви́кнѡ[к]* кмѠта В. БѠго-ми-те *убѡк*, ѡко *нѠ-седе* смѡром Др. Ѐко-га тѡ нѠнеш, ја̂-га *дѠдок* кѠ прв[ѡ] итѠпѠ (наиђе) Брч.

Ређи је овакав аорист у питањима:

ПѠђе-ли збѡља? Вр. Тѡ *ѡѠса*, *ѡ?* У. *Прѡсѡде-ли ѡли нѠ?* Ли.

370. Исто је тако врло обичан аорист којим се изражава поузданост да ће се нека радња извршити у скорој будућности:

Ѐзми о[в]у крѠшњу (котарицу) пѠ-ме-ма̀ло одмѠенѡ, е-ми-о[ш]ѡѡдоше руке В. ПомѠзите, бра̀но, *убѡше*-ме о[в]ѡ жлѡкѠвци Па. ВалѠ свѡ *ѡроѡѡдѠсмо*, ѡко не-пѠ[д]нѠ кѡша за-неђѠљу дѠнѡ Се. *Лѡ[ѡ]сѠсмо* Ѡ[д]-гладѡ, ѡко-се не-појѠфтѡнѡ жѡто Брч. Пѡну вљѠтар, јунѠчки сѡне, и-да-нѠ-би онѠга трѠнѠга вѠсла, *ѡроѡѡдѠсмо* Крњ. ПѠде, мѠја, онѡ вѠлат и-да-нѠ-утече, *ѡд-сѡрада* тун Брч. Стаде ви́кѠт: Ха̂, ѡуђи, не-дѠ[j]те, *ѡѡгибе* ПѠро-МѠрко[в]! Ли. (У последња је три примера будућност релативна, тј. у односу према радњи у прошлости која се још раније извршила). Исп. и необичнији пример: Ка̀ко чѡ[j]Ѡеш, по-трѠчи да-ни-кажеш, е-и-*увѡѡѡше* (= иначе ће их ухватити) Год.

¹⁾ У таквим је примерима обичан императив.

371. У кондиционалним реченицама има аорист често значење егзактног фyuтyра:

Ако *зндсше* за-мѣне, знаћу и-ја за-вас ГД. Ако-и *шћеше* вљѣро[в]ат, лйѣпо-тѣ прошперат (прои) Со. Ако *могд[к]* како пропаса[д], бйће дѣбро Бр. Ако *чѣк* е-си-тѣ учинйю, немѣ-се о[в]амо вртат Др. Ако *вићек* Тѣма, рѣћу-му Ли. Ако ја *пѣждѣ* да-се-ш-њин нагаћам, бйће дрѣга Год. Прѣ[в]аћу, па-ако-ти *могдк* помѣћ В. Ако *иддосмо* ѱ-[в]оду, зна-се штѣ-[j]е наше Се. Ако тѣ *нѣ-учиње*, немѣ-ми више на-очи излзйт Па. Ако-га *нѣ-зашвори* ѱ-тѣр, нѣће-се твѣј зват У. Ако-ми *нѣ-донесе* онй дѣк, предаћу-те ѱ-суд Ко. *Онасмо* [j]е удат о[в]ѣ јѣсѣни, ако *имасмо* коју пѣру Год. *Не-[ш]ћѣсше*-ли-ме послушат, каја-нете-се То.

372. Аорист глагола *имдш* добива у вези са инфинитивом значење „замало да не“:

Имак умрйѣш о[д]-грозниѣ по[д]-Жабљак В. *Имаг* душу *иушшйш* под-онѣ брѣме сйѣна Брч. *Имак-се* *юмамйш* о[д]-радости ка[т]-чѣк [j]ѣре-ми-сѣ[-je] прйда синѣ[в]ац Па. *Имак-се* *сушурйсш* (сломити) у-онѣ кондѣре (баканѣ) Ли. *Имак* *проидсш* проз-онй пѣ[д] да-Стана нѣ-изнесе свйѣћу Се. *Имак-те* *лqгш* (врло обично).

373. Остала су значења рећа:

а) фyuтyр:

Ка[д]-Мйлу нйѣсам каза, бога-ми *не-рѣкок* ни-тѣбе Се. Ка[д]-нйѣсам ко[д]-нйкога ранй[j]ѣ одйю, *не-пѣждк* валâ ни-ко[д]-нѣга Па. *Имасмо* свѣга дѣста, ако не-бѣдѣ сушѣ Ли.

б) потенцијал (забележио сам само примере уз погодбене реченице или у погодбеним реченицама):

Велйкѣ злѣ *найрâ[в]исмо* тѣга пута да-нѣ-би једнѣга Лѣшњанина мећу-нама Ко. Да-се нѣ-врну Пѣро, *ѣсшадѣ* Јѣво кмѣт јѣж-двйѣ гѣдине Ор — Ако *рѣкок* [j]ѣдну рйѣч више, ѣпѣ[т] не-валаâ нйшта (= не би ништа помогло) Со.

в) У неким би се примерима аорист могао да схвати као плусквaмперфекат:

Нѣ-нѣде дѣћ, ијако-му капетан *нарѣди* Ма. Долзйю-[j]е ко[д]-мѣне онй чѣк те-*прѣдаде* Нйку кѣзу Со. Повѣдоше у-

зѣтвѣр онѣга Арнаѣта те-уби ону жѣну на-Цкла Се. Бѣтисмо-се онѣм женѣм ис-Крѣнѣица те-ѣѣбљеже о[д]-домаѣйна В. Ја-сам доша да-ми-потврдѣиш онѣ увљерѣње те-ми-га-ѣ[п]штина *ѣздаде* Ли.

И м п е р ф е к а т

374. Имперфекат се — као и у нашем књижевном језику — употребљава искључиво у синтаксичком релативу и то кад се жели нарочито да истакне трајање или понављање радње¹):

[Ј]ѣдан јаштриѣп *кружаше* над-онѣма кѣкошкама Ма. *Лежаше* на-[ј]ѣдну лѣсу те-ѣљеже змѣја по[д]-њам Год. За-петназ данѣ *не-мѣгаше*-се није краја виѣет Со. *Бѣше* пот-прѣстењом пунѣне три-гѣдине Ор. Та-се чѣак вѣзда *свѣђаше* Бр. Дѣк[л]е бѣк мнѣѣи нѣсѣк пѣ-двѣѣ бѣле [ј]ѣданѣк на-Вѣр Ко. *Чињѣк* вѣзда пѣ-нешто ијѣко бѣк слаб Др. Ка[г]-крѣнѣше да-лежѣ, чѣак свѣ *ѣѣзаше*, онѣ-ли-му жѣна ста[в]ит рѣшу на-пѣшку Ли.

Нѣрѣ[г]-се *куѣљаше* около-њѣга ка ѣколо Иѣва-Вранѣ у-први вѣкат Ов. Лѣѣчки-се *скуѣљасмо* свѣкѣ неѣѣљѣ на-Врело Ли. Ранѣ[ј]е *донѣсау* свѣкога пѣтка више рѣбѣ на-пазѣр, нѣ сѣд на-Вѣљѣ Пѣтѣк В. Прѣшлѣ зѣмѣ *лѣ[в]љасмо* свѣку нѣѣ рѣбу Се. Дѣк[л]е нѣ-бљеше ти кѣ[д]-нѣс *лѣѣгасмо* вѣзда рѣно, а-сѣ[г] сѣдѣмо ѣ[в]јече ГД.

375. Због свога значења имперфекат је нарочито згодан за обележавање радње која се вршила паралелно са неком другом радњом:

Зѣдрасмо окѣ-њѣга, ка[д]-ѣн бѣну на-врата Со. *Имак* у-жлѣ кутѣју котробѣнта (кријумчареног дувана), ка[д]-дѣѣѣше винаѣисти Па. *Койѣсмо* онѣ лѣзе, ка[д]-ѣдари она кѣша ГД. Тѣшко *мѣгаше* ишта чињѣ[д] дог-бѣше сандрѣга Брч. *Сѣѣѣк* кѣ[д]-Машѣна, ка[д]-дѣѣе кѣ[д]-њѣга Крсто Со. Тамѣн *блѣсмо* за-вечѣрѣм, ка[д]-ѣн дѣѣе Се. Дог-бѣше мѣнче, *долѣзаше* чѣсто Ли. Штѣ *рабѣѣшаше* тамѣ Пѣро, ка[г]-с[и]-искрѣ[ј]-њѣга пасѣр Бр. Ка[г]-прѣѣѣсмо, Мѣло[в]и *ѣокрѣвау* кѣћу Се.

¹) Исп. А. Белић, *О уѣошрѣби времена у срѣскохрѣвѣшком језику* (Јужносл. фил. VI 117).

376. Разлика у значењу између аориста и имперфекта (на једној страни извршени моменат, а на другој појачано истицање трајања глаголске радње) примећује се нарочито јасно када се оба времена граде од истога глагола:

Бисмо-га, бдо-ми, докле-не руке забољеше. *Бијасмо*-и ми докле не-прискочеше онј други Брч —

Врићешеш-ли-ти онѐ мдо[је] црѐ[в]ље? *Врићешеш*, бдо-ми, те-како. Више *врићешау* онѐ старѐ суди[је] но овѐ данашњѐ Ду —

Дилѝсмо ш-њима и-лѐб и-воду ка браћа, док-дни окрѐнуше наопако. *Живљасмо* ш-њима лиѐпо и-*дилѝсмо* ш-њима ддобро и-злѐ цѝлѐ вриѐме Бра —

Долѝшише јучѐр ко[д]-нас и-казаше-ни што-[је]-било. Вѝзда *долѝзашау* ко[д]-нас док-су-тун стали Бр —

Живљѐсмо за[је][д]но дѐсе[д] гдодинѝ док[л]е-јо[ј]-је ља[в]о помдога и пође кривнема пѝго[в]има. *Живљасмо* зларад (узалуд) лиѐпо, док-нѐ-дође она поган те-удри на-ћѐло[в]е (да се подели) Бу —

Зборѝсше-ли што о-тѐмѐ тѐга дана? *Зборѝсше*-ли што ка[д]-дн дође? ГД —

Ја-му *гѝрик*, ма залдо, нѐ-би фѝдѐ. Ја-му *гѝрак*, но-ме нѐ-шѐе послушат Ор —

Они *имаше* доста дог блѐу онј стари живи. *Имашу* дни, бдо-ми, више но по села, ма-га свѐ изгубише Со —

Скуѝшише-се љуђи да-[и]-измире и-Гуро нѐ-шѐе. *Скуѝљау*-се на-Велигдан љ-дно Старо[г]а-Гумна те-се-йграу на-јаја Со —

Док-*могѝк* радѝ[д], држаше-ме, а-пѝслиѐ до[т]-сина до-сина. Док-*мѝгѝк* бѐк-му пријатељ, а-сѝ[д] ни-ј-о[т]-ку[ћ]-си Др —

Сви-га *моѝсмо* да-попушти, а-до[н] нѐ ѐе. *Мѝљасмо*-га закондога љетѝна, ма нѐ-шѐе Па —

Пѝсмо ко[д]-Блажа ддоброга вина. Сеѝасмо, грѐ[ј]асмо-се и-*ѝијасмо* муро[в]ѝчу Крњ —

Плѝка-га ка-да-му брад бѐше, а-пѝслиѐ чу да-му-[је] кр[м]ниѝк. А-што-га снаѝа *плѝкаше*, *Иве* мѝја Ли —

Двиѐ гдодине *не-радѝк* ништа и-тѐке на-врѐ друге добѝк рабдоу. У-тѐ вриѐме *не-раѝѝак* ништа Год —

Сећесмо до-паса[ј] пб-нѡни. *Сећасмо* и-разго[в]ара́смо, дѡкле ба́ну чѡак У —

Трѣљесмо, бѡго-ми, дѡста, и-више нѡ-смо мѡгли. *Трѣља-смо* ѡ[в]дѣн ка-йко Крњ —

Гѣраше-и по-овија крша, ма-и не-уфатише. *Гѣрду*-и ка пашчад Се --

Чињеше вѣлика насѣља Аустријанци, траг-и-се ископа. Чѡда *чињау* о[в]ѡдѣна тѣрскога рата В.

377. Имперфекат неких глагола има значење садашњости са извесном модалном нијансом (жеље, намере):

Мишљасмо на-лѡв, нѡ-ни-би трѣбале да-двѣ (једно две) вѣљѣ мрѣже Се. *Намљераваше* пу[т]-Пѡдгорице па-те-мѡљаше да-му-поза[ј]мѣш онѡ сѣнтру (кратки капутић, „сако“) Со. *Трѣбаше*-ми нѣшто косѣер, ѡ ли-ми-га поза[ј]мѣт [ј]ѣдан час? Па. Штѡ ѡзе тѡ? *Трѣбаше*-ми нѣшто Бра. Ђ[в]о-се мѡчак да-прераним жѣну и-ћѣцу, нѡ-се бо[ј]им [ј]ѣре-ћу-се разбољѣт Год. *Шћак* маѡ до Ђѡра, да-му-йштѣм [ј]ѣдну кутѣју дувана Крњ. Исп. и Ѧклен *бљѣсѣ* ви? ГД. Ко[ј]и бѣше онѣ мнадѣт те-дѡје с-тѡбѡм с-Рѣѣкѣ? Бу.

У другим се случајевима чува значење имперфекта:

Мнози́на-су-ми-га трајѣли, ма-га ја *вѡљг* да[т] тѣбе, нѡ йкоме дрѡгоме Бр.

378. Ретко има имперфекат значење кондиционала:

Мѡгасмо лѣпо свѣ прѣѣћ да-ни[ј]е онѣ андраг драча (андрак = ѡбун) онѡђен Се. *Не-осѡѡ[в]љак* ја мѡ[ј]је баштинѣ па-да-ми-дадну трѣ-кѣне у-Пѡдгорицу В. *Не-ѡроѡдоше*, вала, наше лѡзе о[т]-прѡга града, да-нѣ-дѡје онѣ дрѡги Ли.

379. Имперфекат глагола *шћеш* у вези са инфинитивом значи жељу или намеру како у садашњости тако и у прошлости и у будућности:

а) садашњост: *Ѓак-те молѡд* за-[ј]ѣ[д]ну стѡр Ко. *Ѧћак-те замолѡ[ѡ]* за-њечем Се. Пуштите-ме, *ѡћак* и-ја двѣ рѣћ Па. Радо, примѡ[к]-се маѡ, *ћак-ти рѣћ* [ј]ѣдну Бра. *Ѓак-ви рѣћ* нѣшто, ма-ми нѣнете вљѣро[в]ѡт : наћѡк у-срѣ[д]-Бијѡ-града црмничкога вина Бр.

б) прошлост: *Ѓѡу-[ј]е изагнѡш*, нѡ не-мѡгау с-кѡнат сѣбе В. *Ѓак тѡ учињѣш*, нѡ-ми нѣ-баста, нѣмак нѡкѡтѡ, па-

ѣто-ти Ду. *Гѣсмо пѣх* приѣчцом, нѣ бѣше постѹп о[д]-водѣ (плима) Ли. Док-сам-бѣла нѣ[в]лѣста *ѣѣг* з-дѣбрѣ вѣлѣ *одѣш* нѣ-[В]ѣр свѣкога пѣтка Брч.

в) б у д у ѣ н о с т : *Оѣсмо-[ј]*е *удѣш* овѣ јѣсѣни, ѣко имѣ-досмо коју пѣру Год. *Шѣѣк* сѹтра (пѣх) нѣ-Вѣр, ѣко бѹдѣ вѣдро Крѣ.

380. Иста конструкција служи за изрицање потенцијала (најчешће уз кондиционалне реченице):

Јѣ *ѣѣк имѣ[д]* дѣ-мрѣка да-мнѣтим Бра. *Гѣѣк*-је *имѣ[д]* зѣлдо лѣѣпо, нѣ о[в]ѣ прѣклѣга бѣлѣѣст ѣсуши Ли. Дог-блѣѣк мѣнче, чѣнѣше-ми-се *ѣѣк обѣлѣ[ш]* кѹћу В. Штѣ-ли *ѣѣсмо* мѣ тѣ *учѣнѣш* у-нѣше брѣѣме (= да смо то ми нешто учиниле) Ли. У-нѣга блѣше дебѣлѣ стѣп, *ѣѣк рѣѣ* (= рекао бих) кор ѣлѣ[в]ѣ Ко —

Да-нѣ-беше пѹта пу[т]-вѣше кѹћѣ, *ѣѣѣг*-га јѣ *наѣрѣ[в]ѣш* Ли. Да-нѣ-беше тѹна овѣја ѣѹћѣ, *ѣѣше* злѣ *бѣш* Бр. Нѣѣсам тѣјо ѣро квѣрѣт, а-*ѣѣше* друкѣјѣѣ рабѣта *бѣ[ш]*, не-бѣј-се Па. Да-нѣ-поблѣже, *ѣѣше*, валѣ, *бѣ[д]* грѣдан мѣјци Бра. На-зарѣг бѣжѣ (одиста) *ѣѣу*-га *убѣ[д]* да-пѣса тудѣен Па. *Оѣѣше* злѣ *бѣ[д]*, да-не-срѣте Брч. Да-га-ѣдмѣ нѣ-уфати зѣ-руку, *ѣѣше* *ѣѣ[д]нѣш* Се. Да-бѣсмо прѣдѣли рѣбу док-је-фрѣшка, *ѣѣсмо ѣзѣ[ш]* коју пѣру вѣше Крѣ. Да-бѣше ѣбукла нѣше оѣѣло и да-бѣше прѣбѣѣѣла вѣл и-плетѣнѣце, *ѣѣше ѣзѣс[ш]* кѣ горскѣ вѣла Ли — Мѣло да-сѣ[м]-му крѣ[в]о учѣнѣјо *нѣѣѣше* вѣше сѣ-мнѣм зборѣш Ду. *Нѣѣѣше*-ми ѣ-око *ѣѣнѣ[д]*, да-нѣѣсам ѣма пѣрѣ при-сѣбе У. *Нѣѣѣше*-ми *учѣнѣ[ш]* нѣшта, да-нѣ-беше онѣ пѣсар из-Гѣдѣнѣѣ тѣмо Крѣ. *Нѣѣѣсмо* мѣ тѣ *учѣнѣ[д]*, да-нѣ-блѣше догорѣјо лѣѣ до-нѣкѣтѣ Се. *Нѣѣѣу*-се *усѣдѣ[д]* да-тѣ учѣнѣ, да-нѣѣсу нѣѣкога имѣли за-плѣнѣма Бр.

Перфекат

381. Познато је да крѣни перфекат, тј. перфекат без помоћног глагола, означава радњу која није везана за садашњост, дакле, синтаксички релатив.¹⁾ То је случај и у црмничком го-

¹⁾ Исп. А. Белић, *О синтаксичком индикациѹу и „релативу“* (Symbolae grammaticae in honorem I. Rozwadowski II, 48; Cracoviae 1927).

вору (исп. на пр. Ја *йошѣ* ко[д]-њѣга ка ко[т]-чојка, а-ѡн се-дѣчкѣ одго[в]ѣра Ли. *Дошѣ* ја за-оноу лѣму, ка[д]-ли-њѣ нѣмѣ нйѣ Се и сл.). Поред тога употребљава се међутим крњи перфекат и при јављању, дакле, у правом синтаксичком индикативу:

Мй *дѡшли* до-тѣбе да-мѣло посѣдймо Бр. *Врнѣли-се* Мй-ло[в]и с-покајања изѣ-пѡдна Па. *Избѡ[в]или-се* Љубо-Са[в]о[в] и Ђуро-Пѣро[в] ис-тамниѣ Брч. *Пѡшла-ни* мајка на-по[в]ѡјницу, а-мй *осѡдди* сѣми ко[т]-кѣћѣ Год. *Одвѣли* џандѣри онѡга Мйла-Шако[в]а сина у-Бѣр Брч и сл.

382. Са свезицом *да* може перфекат да значи жељу или (строгу) заповест:

а) жеља: *Да-смо-крѣнѣли* дѡма, док-нй[ј]е пѡчѣла кйша Бра. Ту *да-смо-осѡд[в]или* мѣло несѡрано Ли. *Да-смо* *йѡзвѣли* Дѣпиљане, док-нй[ј]е пѡзно Па. *Да-си-йошѣ* у-згрѣду да-пѡтѡпйж (пустиш оданке) дѣ-двйѣ-трй лѡзе Год. *Да-смо-огрѣ-дйли* [ј]ѣ[д]ну о[п]штйнску кѣћу за-тѣ пѣре, те-да-се-кѣпймо нећѣљѡм В —

б) заповест: *Да-си-ми-га-нѣ-[о]вй* чѣз *дѡнијо* Се. Смѣста *да-сйе-йѡшли* дѡма, дѡкле нйѣсам каштйг напра[в]ијо Ли. *Да-се-нйѣси* мйџѣ ѡтолан, дѡкле ја дѡћѣм Ко.

383. Са свезицом *ако* употребљава се крњи перфекат у значењу неке врсте егзактног футура:

Плѣтйћеш-ми-га слѣно, задѣ[ј]ѣн-ти [ј]ѣнца ѡд-бога. *А-ѡко-ми-га не-йлѣййјо*, обривѣћеш-ми овѡ испѡд-носа Ли. *Ако-ми-га не-йлѣййла*, нѣ-звѣла-се ја нѣ [ов]ѡ йме, нѡ нѣвишѣ ма-гѣрица Па.

384. Са свезицама *дѡк* и *дѡк[л]е* означава одрични перфекат ралњу која би се могла десити у скорој будућности:

Причѣка[ј] *док-му-нй[ј]е* *дѡдијѣло* пѣ-ћеш тѣдѣр вићет штѡ-ће-те-нѣн Ов. Пасѣ-се, мѡре, од-мѣне, *дѡк[л]е-ти нйѣсам* *дѣ* о[в]й стѣп пре[к]о-ртенйѣ Па.

385. У тач. 380 је поменуто да се имперфектом глагола *шћѣш* и инфинитивом изражава радња која је могла наступити; исту службу врши и перфекат глагола *шћѣш*:

Бѡго-ми-је *шйјо бй[ш]* тун, да-са[м]-му-казѣ ѣ-ћеш тй дѡћ Бр. *Ћѣло-[ј]е бй[ѡ]* дѡбро, да-се-нѣ-зарати Па. *Ћѣли-смо* о[в]ѣ

гѣдинѣ лѣпо *паса[д]*, да-се-рѣди ко[ј]ѣ зрно жѣта Со. Да-[ј]е-рѣка за-мѣне, *шѣјо-[ј]е ѿгодѣш* Ли. Да-ми-ни[ј]е било онѣга старѣ[ј]ѣга ѣтетѣа Тѣма Тѣуро[в]а, *ниѣсам шѣјо умѣѣш* јѣст Ли. Ђ, ка[т]-сам-гѣ чѣла, *нѣла-сам волѣ[д]* да-ми-[ј]е-рука из-ра-мена отпала Ли.

386. Перфектом глагола *биши* и инфинитивом изражава се у погодбеним реченицама прекор и то или због невршења радње (ако је реченица потврдна) или због вршења радње (ако је одрична):

Бѣјо-се дѣш на-вакат ка и-ми, пѣ-ти-би-било свѣ сѣ[д] на-рѣдно Год. *Бѣјо* прѣ[в]о *зборѣш* пѣ-те-нѣ-би ниго клѣо Ор. *Бѣјо-јо[ј]* прѣви пѣ[д] дѣбро *ѿреремѣшѣш* рѣбра пѣ-те-би-сѣ[т] слѣшала Бр. *Бѣјо* ранѣје бѣље *учѣш* пѣ-нѣ-би сѣ[д] дрѣа цѣ-пицу ѣ-руке Со. *Бѣјо* лѣ[п]ше *ѿдѣш* куѣ-идѣш пѣ-се-нѣ би сломѣјо Ду. Ниѣсмо-ти, бѣго-ми, ништа оставѣли, нѣ *бѣјо дѣш* ранѣје Ма. *Бѣли-и* (волове) бѣље *ранѣш* пѣ-и-сѣ[д]-би мѣгли фѣтат у рѣло Ли —

Нѣ-бијо одѣш пѣ ноѣи проз-ломѣне пѣ нѣ-би бѣјо тако раскѣбен Др. *Нѣ-били излѣзѣш* на-Блато у-нѣврѣеме, пѣ-и-нѣ-би вѣѣтар за[ј]мѣјо у-Корѣачу Се. *Нѣ-била-се свѣѣш* с-мѣн-чѣдима пѣ-ти-нѣ-бише рѣкли ружно ГД. *Нѣ-били* толикѣ *разбачѣвѣш*, имѣли-би сѣ[т] свѣга дѣста Бр. *Нѣ-бијо-га задѣвѣш*, пѣ-ти-нѣ-би слѣбѣ учинѣјо Крѣ.

П л у с к в а м п е р ф е к а т

387. У тач. 276 а, Ѣ је поменуто да имперфекат од *биши* гласи *бѣк*, *блѣк*, *блѣк* (*бѣк*) и *биѣк*; сва ова четири облика (*биѣк*, истина, врло ретко), као и перфекат *бѣјо-сам*, употребљавају се за граѣење плусквамперфекта без разлике у значењу:

Бег-дошѣ из-Уцѣња, ка[д]-горѣше онѣмѣ Гѣдињанину кѣна Се. *Блѣк-се врѣјо* ис-планинѣ, ка[д]-ли онѣ лѣзе ка-да-и-[ј]е жѣва муња осмудѣла Брч. *Блѣсмо сѣѣгли* на-пѣнту о[д]-манастѣра, ка[т]-пѣну сѣвѣр Се. *Биѣсмо сѣѣгли* у-Шушѣњ, ка[т]-Талијѣни потопѣше онѣ вапѣр Со. *Бѣјо-сам дошѣ* из-вѣјскѣ, ка[т]-сѣ[-је] родѣјо онѣ Мѣрков ѣтетѣ В — *Бѣше-се скрѣјо* за-смѣквѣм Ду. *Блѣше* *нашѣкѣ* бѣрму на-пѣст В. *Бѣше-се увѣкѣ* под-онѣ

вдлат Др. *Бѣјаше*-ни *ѿобљѣгѣ* онѣ вѣ ѿз-јѣрма, нѣсмо-га мѣгли цѣлѣ дѣн уфѣтѣт Ду. *Бѣла-ни-[ј]*е *ѿобљѣгла* двѣца у-лѣнскѣ ѡвѣце, нѣшли-смо-[ј]е пѣтлѣ неѣѣлу дѣнѣ ГД — Тамѣн *бљѣсмо сѣли* за-ручѣк, кад-ѡн нѣ-врѣта Брч. Тамѣн-смо *бѣли сѣли* за-вечѣрѡн, кѣ[т]-пѣшка ѣ-село Се исл.

388. Свезицом *да* и плусквамперфектом свршених глагола може се изразити неке врсте жељни начин (ретко):

Да-се-бљѣсмо сѣрѣмѣли [ј]ѣре-ѣе-не ожулѣт кѣ[д]-дѣђу В. *Да-бљѣсмо ѣнѣли* онѣ смѣкве, смокрѣ[т]-тѣ-се Ма. *Да-бѣше ѡбукла* нѣше ѡѣло и-да-бѣше пребѣчѣла вѣл и-плетенице, нѣше ѣѣс[т] кѣ горскѣ вѣла Ли.

Ф у т у р

389. Место обичног егзактног футура може се употребити и футур, ако се и прѣва од обеју радња има тек да изврши:

Кѣ[т]-*ѣу* јѣ ѡпѣ[д] *ѡѣ*, тѣ-ѣеж бѣг ѣдѣта Се. Кѣ[т]-*ѣмо-ѣѡѣ* на-пазѣр, мѣрѣн купѣт [ј]ѣдну дерѣвѣју за-кѣпицу (горњи, равни део капе) Ли. Кѣ[т]-*ѣе-се-исѣшѣд* Блѣто, бѣѣе дѣста жѣта за-цѣѣлу Црну Гѣру Ма.

390. Са свезицом *ако* или *да* има футур концесивно значење (ретко):

Свѣ *ѡко-ѣмо ѿгѣнѣ[ш]*, кѣзѣѣмо онѡ-што-[ј]е бѣло В. Сѣдѣчѣју за-нѣга пѣ-*ѡко-ѣѣ*-ме тѣмо *вѣздѣ* Па. Нѣ-би-ти-се тѣ претворѣјѣ (послушаѡ) пѣ-*да-ѣеж*-га лѣѣпо *убѣш* Со. Мѣран тѡ научѣт пѣ-*да-ѣѣ*-мѣ *искочѣш* ѡчи Ор.

Е г з а к т н и ф у т у р

391. Да се искаже радња која се врши пре неке друге радње постоје две могућности: а) Ако се та радња већ извршила, онда се она обично казује перфектом, реѣе егзактним футуром. б) Ако радња има тек да се врши, узима се обично егзактни футур и перфективни презент (евентуално и футур, исп. тач. 389):

а) Бо[ј]ѣм-се само да-не-бўднѣм зѣлдо дошѣ Год. Ја-сам дѣбро чува, па-ако-се бўне¹⁾штѣ изгубѣло, ја нѣсам крѣв Брч. Да-не-бўнѣ сѣйгѣ кмѣт, злѣ-би било Крњ.

б) Штѣ буднѣмо уло[в]ѣли, лѣпо-нѣмо подѣелѣт То. Учињѣну кѣме буднѣм шѣјо Брч. Ако буднѣ било овѣ гѣдинѣ ѣклѣва, мѣнѣмо су-мѣнѣ мрса пасѣт Крњ. Ако буну ѣкако мѣгли, ѣни-тѣ учињѣт Ли. Ка[д]-бунѣше чули штѣ-[ј]е учинѣно, немѣ[ј]те да-ви-[ј]е-крѣво Ор. Ка[т]-се будѣше врнуѣли спокѣјања, сврните у-нас-на-ракѣју Па. Ка[д]-будѣш ѣисѣ Мѣлу, поздрѣ[в]и-га о[д]-мѣ[ј]е странѣ Бу. Ако штѣ бѣ[д]нѣм мѣгѣ учињѣт, јавѣну-ти да-дѣѣш Со. Ако бунѣш одѣју кѣ[д]-Мѣрка, рѣкни-му нѣка-ми пѣшлѣ ону пљесмарѣцу те-са[м]-му позѣ[ј]-мѣјо ГД. Ако бѣдѣмо имѣли дѣста жѣта, нѣнѣмо продѣвѣт о[в]у ракѣју Бр.

Ако мѣгнѣм, послѣну-ти пѣрѣ, да-се-не-мѣчѣш Бу. Ако-ми дѣднѣ срѣна те-прескѣчѣн тѣ лѣкву, контѣм (рачунам), е-нѣнѣшто зарѣдѣт В. Ако имѣднѣмо дѣста вѣна, удавѣнѣмо о[в]у ѣѣку Ли. Ако ѣокѣсѣмо о[в]у ливѣду дѣ-пѣдна, бѣнѣмо навѣчѣру дѣма Ду. Ка[д]-мѣгнѣш, врнѣнѣш-ми онѣ пѣ[т]-шѣз[д] грѣшѣ Бу. Ка-[д]-дѣѣм дѣма, послѣну-ти [ј]ѣдно вѣѣдро вѣна Кру. Пѣшто дѣѣмо "дѣма, ако-тѣ г[в]оздѣнѣ пѣлѣнге пѣдѣт Па итд.

392. У погодбеним се рѣченицама може обликом егзактног футура изразити прошла радња која се налази у извесној вези са радњом која има да се изврши у будућности:

Ако буднѣм тѣ учинѣју, вѣжите-ме Брч. Ако буднѣш рѣкѣ ѣистину, дѣну-ти штѣ миритѣш, мѣ ако буднѣш слага, пѣлѣтѣ-нѣж-га, бѣжа-ти вѣѣра ГД. Ако-и буднѣ нѣр дѣшла у-пријатѣлѣштину, нѣтѣ дѣн Со. Ако-му бунѣ сѣн ѣдсла пѣрѣ, купѣнѣ ону ливѣду Ор. Ако будѣ рѣно ѣошѣ, нѣ-пѣдне-нѣ дѣн Бр. Ако не-будѣ ѣн тѣ рѣкѣ, пљѣни-ми ѣ-брѣ Кру. Ако не-будѣ тѣ Пѣтар учинѣју, слѣбѣдно-ме обѣсѣте Ко — Ако бунѣ чѣју е-си-тѣн, дѣнѣ сѣгурно В. Ако бѣдѣ усѣа пријѣ нѣга, мѣнѣ-га затѣн Год.

¹⁾ О облицима бѣ[д]нѣм, будѣм, бѣ[д]нѣм и бѣдѣм исп. тач. 276 а, а.

393. У упитним реченицама добива свезица да са будем и парт. прет. II значење могућности:

Да-не-буднѣш ти тѣ *олашунѣ* (украо)? Се. *Да-не-бунѣш* ти *подрѣ* оны дѣлацѣ? Ли. *Да-не-будѣ* ђн *скрѣвѣ*ју, ијѣко-се сѣ[д] не-чинѣ? В.

И н ф и н и т и в

394. Допунски инфинитив замењује се додуше често реченицом са *да*, али је инфинитив ипак несразмерно чешћи него на пр. у београдском књижевном језику. Од великог броја забележених примера изнећу само мањи део:

а) уз глаголе: Има-бик с-тѣбѣм нѣшто *ѣрѣчѣш* Ор. *Ѣмаш*-[л]и штѣ *изѣ[сѣ]*, Стѣне? ГД. Нѣма с-кѣм *разговѣрѣд* бе[с]-ш-њѣм Па. Не-мѣгу *дѣд* за-мѣнѣ нѣ за-иљѣду ГД. Не-мѣгу-ти ја тѣ *учинѣш* Ма. Не-мѣгу-му-се *одгѣ[во]рѣш* (= од-рећи) Бр. Кѣзѣ-ти-бик, нѣ-се не-мѣгу *сѣш[ѣ]* сѣд Ко. Не-мѣгу о[д]-никога ништа *узѣд* без-о[т]-тѣбе Се. Тѣ ти не-мѣжеш *разумѣш*, мѣј хѣтићу! Па. Ђ, валѣ, мѣже *изѣ[з]* за-тро[ј]ѣцу Кру. Сѣ-трѣ иљѣде дѣнарѣ мѣже чѣк *наѣрѣ[в]ѣш* ѣбѣ о[в]дѣн Бра. Вѣља-ли-му ш-њѣм ѣли сѣ-мнѣм, другојѣче не-мѣже *бѣш* В. Тѣ не-мѣже нико *знѣ[д]* дѣ-бога Се. Не-мѣже *одѣш* ѣ-[ј]е нѣга болѣ нѣшто ГД. Не-мѣже ништа *омирѣш* пињѣгу кѣ мѣсо од-ѣвѣ Ор. Не-мѣже-се ништа ѣ-поље *рѣдѣш* на-о[в]у студ Со. Не-мѣже чѣк ника[д] *заборѣ[в]ѣш* свѣју кѣћу Крѣ. Не-мѣже-се чѣг данѣс *ѣоузѣш* у-мнѣћѣ ништа Со. Не-мѣже чѣк о[д]-нѣга смѣром *сѣћѣш* Бо. Онѣлка јѣрад не-мѣгу-се *држѣд* без-дѣста лѣста Бра. [Ј]ѣ-ли мѣгѣ *ѣрескѣд* гранѣцу о[д]-влѣстѣ? Па. Мнѣго-[ј]е грѣшѣн прѣ[д]-богом за-тѣ-му-се ни[ј]е дѣло *ѣрѣсѣѣш* при-кѣвчегу Ко. Олѣчкѣ дѣѣте-би мѣгло *чѣ[в]ѣд* хѣ нѣ[т]-шѣз[д] брѣвѣ Бра. Су-толѣко-се пѣрѣ ни[ј]е мѣгло *куѣш* ништа Ко. Мѣш-[л]и *одѣш* по-ѣвѣја нѣшија пѣ-то[в]ѣ? Крѣ. Зѣбога, Брѣнко, кѣко мѣш тѣ свѣ *научѣш*? Па. Мѣрѣн тѣ *научѣш* пѣ-да-тѣ-ми-искѣш дѣи Ор. Нѣко[ј]ѣ мѣра *одѣш* од-вѣз дво[ј]ѣцѣ, ја-тѣ ја-ѣна Па. Валѣ тѣ нѣ-знѣ нико лѣ[п]ше *исѣрѣчѣ[д]* до-тѣбе Др. Тѣ-ти нѣне нико мѣн лѣѣпо *исѣрѣчѣ[ш]* нѣко Пѣро Бра. Пѣнѣш сѣтра до-Утрѣга да-се-пѣ-разговѣрѣш с-Нѣком штѣ-мѣсли *чинѣш* Бр. Чѣсто мѣшљѣг

да-нѣху мѡх *дѡх* Бра. Ољчкѡм ѡетйху не-приста[ј]е *вух-се* свѡкй дѡн нѡ-Вйр Брч. Пѡче-се *смйјѡш* и[с]-свѣга гласа В. У-тољкѡ пѡчеше *сйјѡш* Попрѡтничѡни Ду. Оѡма прѣстаде *вйкѡш* Тр. Желйш-ли *йѡх* у-Сѡзину да-жйвйш? Ли. Тѡ-не сѡм бѡг нѡ-небо *знѡш* Ду. Тйјо-сам *йродѡш* о[в]ѡгѡ вѡла, нѡ-сам-се бојѡ е-нѣху мѡх дрѡгога *кѡйѡш* на-прољѣне Бо. Нѣ-шнеле *йослѡшѡш* мѡјку Др. Нѣ-нѡше-га *йрймѡш* за-слугу, а нѣка-ли зѡ-мужа В. Обетѡк-му *дѡх*, нѡ ѡдари оный велйкй шнйѣк пѡ-не-могѡк Брч. Обетѡ-ми-[ј]е *йослѡшѡш* нѣкѡ увљерѣне Др. Нѡ-дѡмо-се *добйш* имѡне ѡ[т]-стрйца Се. Не-смйје[м]-му *рѣх*, ѣ-не-се изгрѡјѡ[т] на-мѣне Па. Не-смйје[м]-му *одго[в]орйш*, [ј]ѣре-[ј]е мнѡго срдйт Крњ. Ако-се бо[ј]йш мѣне *рѣх*, а-тй рѣци нѣму, нѣка ѡн знѡ Бу. Јѡ-се-бик стйдйјо тѡ *учйнѣйш* Кру. Немѡ[ј] нй-шта *йпѡшѡш* У. Беж-нѣга-ми немѡ[ј] *дѡдйш* Тр. Тако-ти бѡга, немѡ[ј] нйкоме тѡ *кѡзд* без-Илй Брч. Немѡ[ј] *срамѡйѡд* бѡга кѡ[т]-тѡлкија свѣтѡца Бр. Немѡ[ј] тѡ сапѣ[д] *дйзѡш* нѡда-мнѡм, ѣ-нѣш-ме натѡчйт (покапати) В. Узмите свѡкй по-седѡка и-беж-нѣга немѡ[ј]те тѡмо *обрѡшѡш* Ду. Искѡ-са[м]-му оный сврѡдѡ и-нѣ-кѣ-ми-га *дѡш*, [х]орѡјѡтина (тврдица) [ј]ѣдна В. Нй[ј]е-се чѡ-дѡш, кѡ-кѡ[т] чѡга дѡѣ искрѡ[ј]-брѡта (тј. богато дарован) Год. Не-трѣбѡ-ти-се *йздѡш* у-нѣга вйше нѡ у-[в]рѡѡ[в]й кльн Ли. Нѡјприѣ-не ѡн нѣшто *олашѡнйш* (украсти) Се. Онеж зѡ (зар) нѣшто *йѡшрошйш*? Ор. Онеш-ли-се *умйш* пред-ручѡк? О-ли *дѡх* онѡн ѡ-Туње? Крњ. О-л[и] *одйш* наѡѡс нѡ-оро? Ду. О-ли-ми *закрйѡш* тѡ црѣ[в]љѡ? Се. О-ли *сврнѡш* с-тйема пријѡте-љима? Др. О-л[и] *учйнѣйш* кѡшто-смо рѣкли? Брч.

Природно да инфинитив знатно преовлађује и у ф у ту ру:

Штѡ-не *бйш* ш-њым? Ма. Зйсто-не *бйш* о[д]-нѣ лйѣпѡ јѡва (чорба) Тр. Тѡ-не *бйш* ѡјѡка за-нѡшу кѡху Бу. Мѡло-не тѡплија дѡнѡ *бйш* посѡн-сего Па. Јѡ-ху пѣво *вйѣйш* онѣ ѡвце пѡ-нѣмо-се пѡслйѣ лѡко *дого[в]орйш* Бр. Јѡ-ху *врнѡш* онѡ кѡзу Мѡрку, пѡ-да-не-*бйш* нѣ-знѡн штѡ Со. Нѡне, јѡ-ху *йѡх* кѡд-ѡвѡца Ли. Можебй[т]-ху наѡѡс пожнйје *дѡх* с-Вйра Ду. Вѡсо-[в]-и-тѣ *лѣх*, ѡко не-пойтѡмо Со. Тѡ-што-ху-[в]-и сѡ[т] *йрйѡ-вйѣдѡш*, прѡва-[ј]е йстина Брч. Нѣкѡга-не-се тѡ грѡно *шйцѡш* Бр. Јѡ-ху-му *кѡздш* кѡко-му-се бѡг мѡлй Год. Нѣнѣш-се,

валâ, *найједид* за-[j]једну рјеч Со. Нѣћу-му зйсто више рјечи *ийшнуйш*, ѣ-са[м]-му за-тѣ дѣста зборйјо, не-бѣј се У. Ёма нѣћу више нйка[д] нйкога *слушад* за-тѣ рабѣту Бу. Нйкоме нѣћу *учињѣ[ѣ]* до-Филйпу Бра —

б) уз именице: Мѣне-[j]е дѣжнѣст *рѣћ* тѣ, па-тй кâко учйнийш Се. Нй[j]е мѣј пѣса *обидѣ[в]дйш* (кушати) вечѣру ГД. Нѣму-[j]е првй пѣса *шрâжйш* ракй[j]ѣ Брч. Йма ѣбичâј свâ-кѣга *корйш* Бо. Нйѣсам имâ прйликѣ тѣ *вићеш* Кру. Грѣѣта-ти-[j]е тѣ *остâ[в]йш* В. Срамѣта-[j]е не-умњѣ[ш] пйсâт Ов. Исп. и инфинитив уз конкретну именицу: Да-сам-господâр *нарѣ-дйш* ка[д]-је пѣтребâ да-се-штѣ учйний Год. Да-сам-кâпац *нарѣдйш* свѣ-би бѣлъѣ одйло Ли.

в) уз придеве: Јâ нйѣсам дѣжâн тѣбе *одгѣ[в]ардйш* Па. Ако нйѣси кâдар *радйш*, немѣ[j] ни-улагâт у-тѣ Бр. Рâ[г]-сам *видйш* што-се-чинй тâмо Ду. А-кѣ нй[j]е рад *зарâдйш* пâрâ, мѣј-брâте? Ли. Бйјо-сам жѣлъâн *врнѣ[ш]-се* дѣма В. Нй-јѣвѣме кѣтлу нй[j]е-ми жâ *дâвдйш* ујâм Ли. Мѣчно-ми-[j]е *идѣ* тâмо Кру. Мѣчно-не дн *свршйш* тѣ рабѣту Се. Зйнски-[j]е онѣ-дйѣн лѣ[п]ше *одйш* нѣ лѣцки Ду. Нѣгѣ[в]ѣме ѣтѣту нй[j]е нйшта прâ[в]ѣ *ддйш* Крњ. Нѣкнѣма лѣдйма нй[j]е прâ[в]ѣ нйшта *учињѣш* В. Прâ[в]ѣ-ти *рѣћ* (врло обично). Првйѣнâц нй[j]е дѣбар *ийш* Брч. Црм[н]йца-[j]е лйѣпâ *глѣдâш* Ор.

395. Намерне и експликативне реченице замењују се доста ретко инфинитивом:

Блѣше-га нарѣдијо *йозвâш* (обичније: да-га *йозѣ[в]у*) Па. Нарѣди-му *йзнйѣ[ш]* та[в]улйн (об.: нѣка *изнѣсѣ*) Год. Йспружн-се *лѣћ* (об.: да-лѣгнѣ) Ма и сл.¹⁾.

Уз *рѣћи* је међутим инфинитив врло обичан²⁾:

Рѣкâ-[j]е тѣ *учињѣш*, пâ-са[г] кâко бѣдѣ В. Збѣг-онѣга што-рѣче *дѣнйѣш* Ма. Рѣкâ-[j]е *шкрѣйш* огдâн Ов. Рѣкли-су *дѣћ* на-свâдбу Со. Рѣкоше-се *врнѣ[ѣ]* дѣ[в]ечѣ Па. Рѣче-ми *идѣ* нâ Вйр пâ-ме-прѣвари Др.

¹⁾ У овим се примерима вероватно огледа страни утицај.

²⁾ Исп. и Rešetar, *Der štok. Dialekt* 219. Маретић у првом издању своје *Gramatike i stilistike* не наводи ниједан пример инфинитива уз *рѣћи*, а у другом један (исп. стр. 559).

396. Експликативни инфинитив може имати значење ф у т у р а :

Мйшљасмо-те *вѣћеш* овѣја пбкладѣ у-нас Па. Обетѣ-са[м]-му *учинѣш* свѣ што-мбгнѣм Брч. Да-би-знава гла[в]у *изгубиш*, пѣну гѣмо ГД. Кунѣм-ти-се *одржаѣш* рѣч Бу. Заклео-сам-се *не-ѣушиш* Па. Рѣшѣјо-сѣ вѣше *не-ѣиш* Бра.

397. Место за са акузативом глаголске именице, односно зависне реченице са свезицом *да* и презентом, може се (под утицајем италијанског језика) чути за са инфинитивом :

О[в]ѣ-[ј]е грѣ[ж]ѣ дѣбро *за-изѣсѣ* Год. О[в]ѣ вѣда нѣ[ј]е здрава *за-ѣоѣиш* Ли. Трѣшњица бѣље[в]ицка-[ј]е лѣпа *за-ѣиш* кѣ ѣједна вѣда Бо. О[в]ѣ мѣло-сам одво[ј]ѣјо *за-ѣродѣш* Бра. Ымѣш-[л]и штѣ *за-заклѣш*? Кру. Оћѣли мѣло тѣ вѣ[ј]ицу да-[ј]е-лѣ[к]шѣ *за-ѣднѣш* Бр. Нѣ[ј]е ѣн *за-учинѣ[ш]* тѣкву рабѣту Ду. Мѣла-[ј]е о[в]ѣ ѣма *за-ѣвућ-с[е]* унутра ГД. Кѣрте-су-ти нѣ-болѣй начѣн *за-изгубѣ[ш]* пѣре В. Ымѣш-[л]и-ни штѣ *за-кѣдѣш*, кѣ-си бѣјо на-пазѣр? Се. Исп. и *за* уз реченицу *да* + *ѣрезенѣ*: Тѣ-сам учинѣјо *за-да-не-бѣдѣ* јѣж гѣре Па.

Али само: Да-пѣћѣ тољкѣ *да-м[у]-угѣдѣ* Ко. Јѣ-бик тѣ учинѣјо тѣке *да-ѣомѣгнѣн* свѣ[ј]иема Па и сл.

И м п е р а т и в

398. Употреба историског императива је у живом причању врло обична:

Пѣђи јѣ [ј]ѣдан дѣн кѣ[д]-нѣга, кад-онѣ пѣнѣн вѣлат љућѣ Бу. *Пѣзѣ[в]и* јѣ нѣга у-нас, мѣ ѣ[н] нѣћѣ нѣшта да-призна[ј]ѣ Бра. *Пѣмѣжи*-га јѣ нѣколка пѣт, ѣли ѣн *ѣросѣѣ[ј]* и-дѣље Ор. *Гѣвѣри* јѣ нѣму вѣзда да-не-пијѣ, нѣ ѣ[н] не-слѣша, пѣ-ѣто-му-га сѣд! Ли. *Сѣдни* мѣ под-онѣм мѣрвѣм ѣ-лѣд и-*изѣди* [ј]ѣдан зѣ-лаг лѣба, кад-утѣлико дѣћѣше и-Сѣочани Год. *Вѣди* мѣ нѣга трѣ-чѣтири пѣт у-Острѣк, те-дѣде бѣг и-бѣ-му лѣ[к]ше Бр. *Извѣди* онѣ љућѣ прѣ[т]-судом, кѣ[д]-ѣни свѣ испѣдоше прѣ[в]и В.

Редак је императив у зависним реченицама¹⁾:

Кѣко мѣ *уљѣзи*, а-ѣн-се забѣ Па.

¹⁾ Исп. М а р е т и ć, *Gramatika i stilistika* 537.

399. Када се дуго трајање радње хоће нарочито да истакне, императив се понавља:

Говѳри-ли ѳн *говѳри*, али збѳри ти ако немаш дрѳгѳ ра-бѳтѳ Се. *Чѳка*[j]-га ми *чѳка*[j], ка[д]-ли-о[д]-њѳга ни-јавѳ ни-пѳјавѳ Па. *Пѳ*[j] ѳни *пѳ*[j] дѳкле пѳчѳше да-бестијѳу Ли. *Прѳча*[j] ти ѳѳму *прѳча*[j], а-њѳму седамнѳстѳ за-тѳ Бр. Исп. и *Ајд* ми тако *ајд* ѳру двѳѳ по-самѳтѳуку, дѳкле дѳђѳсмо у-Двѳњѳ Пѳље В и сл.

400. Уз заменицу *ко*[j]ѳ (= неки), кад је субјекат, добива императив значење оптатива:

Прѳча[j] *ко*[j]ѳ штѳ-[j]е јучѳр бѳло нѳ-оро Ов. *Донѳси* *ко*[j]ѳ вѳна да-се-напѳ[j]ѳмо Ду. *Немѳ*[j] *ко*[j]ѳ да-учѳни штѳ рѳжно тѳмѳ нарѳду Ли. *Испѳ*[ѳ]ниѳше *ко*[j]ѳ да-вѳйдѳте, [j]ѳсу-ли дѳшли Брч.

401. Није необична ни употреба императива у концесивном значењу:

Свѳчеса-и *донѳси*, а ѳни-се дпѳ[д] бунѳ Па. *Учѳни*-му нај-бољѳ, немѳж-му угодѳг Се. Исп. и: *Свѳљѳшу* ти ѳѳга, али ѳ[н] не-прѳма Ли.

Ситнији појави

402. Место неких глагола обичних у књижевном језику употребљавају се глаголи истога значења, али другога вида; тако имамо на једној страни *долѳзѳиѳ* (= доћ), *одѳиѳ* (= ићи), *на[в]лѳчиѳ*, *пѳ[в]лѳчиѳ* (= навући, повући), *распѳуѳиѳан* (= распуштен), а на другој *сѳдѳиѳ* (= стајати), *пѳчѳиѳуѳиѳ* (= почивати):

Сѳтра-ви нећу *долѳзѳиѳ* Бо. ѳ-ли *долѳзѳиѳ* по-[в]ечѳри? Со — Ка[д]-миѳлиѳ *одѳиѳ* пу[д]-Бѳра? Брч. Нѳко[j]ѳ мѳрѳ *одѳиѳ* од-вѳз дво[j]ѳѳѳ, ја-ти ја-ѳна Па. С-о[в]у бѳнду Ђурѳѳ[в]-а-днѳ немѳгу *одѳиѳ* тѳмо Бр — Ајде тѳ *на[в]лѳчи* брѳже Ма. *На[в]лѳчи* тѳ опѳнке пѳ-пѳђи да-дѳш онѳема тѳлѳдѳма Па. *Пѳ[в]лѳчиѳ*ли-смо-[в]и ногѳм те-ви-дѳђѳше о[в]олициѳна за-нѳма Ли (али: *Обучи*-се брзо Бр. *Извѳчи* тѳ чун Се. *Повѳчиѳше* за-онѳ конѳпе В. Валѳ бѳше лѳѳпо *обучѳна* Бра итд.) — Штѳ [j]е о[в]ѳ дѳѳте *распѳуѳиѳано* В. Валѳ што-бѳше онѳ ѳѳјѳна Тѳма-Мѳрко[в]а *распѳуѳиѳана*, стрѳѳѳла-[j]е мѳјци звѳчѳла у-вр пѳр-чѳна Ли.

Немѡ тамо *сѡд[ш]* нећѣљу дѡнѡ Ко. Кѡ[ли]ко мѡс[л]ѡш *сѡдѡш* у-стрика? Ду — Двѡѣ ѡре-смо на-Стѡубицу *ѡочѡнѡули* Се. Мѡш-[л]и *ѡочѡнѡу[ш]* тѡ чѡпру (тј. можеш ли сам скинути „чапру“)? Ли. Бѡго-ми-сте мнѡго *ѡочѡнѡули* Крѣ.

403. Приличан број глагола (на пр. *навѡкнѡу[ш]-се*, *ѡривѡкнѡу[ш]-се*, *вљѣ[ј]а[ш]-се*) употребљава се и без рефлексивне заменице, док су, обрнуто, други (на пр. *ѡоскѡуѡѡш*, *ѡо[ј]ефѡшѡнѡш*, *одгѡ[во]рѡш* [одрећи], *ѡрѡчѡш*, *родѡш*) обични и у рефлексивном облику¹⁾:

Мѡчно-[ј]е на-тѡ *навѡкнѡуш* Бр. Тѣшко-ми-[ј]е да-*ѡривѡкнѡм* на-тѡ рѡну ГД. Нѣ-би-ти јѡ нѡка[т] *ѡривѡкѡ* на-тѡ живѡт Ма — *Вљѣ*-му онѡ рубѡна раскѡбена около-њѣга Год. [*Вљѣ[ј]а-ше*-му брѡда на-вљѣтар Се. На-Бѣсац *вљѣ* барјѡк В.

Штѡ-сѣ[*-је*] *ѡоскѡуѡѡла* рѡба на-Цѡфа! Се. *Поскѡуѡѡло-сѣ[*-је*]* жѡто о[в]ѡгѡ пѣтка В. *Поскѡуѡѡ-сѣ[*-је*]* дуѡн, не-мѡже-се за-њѣга пѡтѡт Бр — [Ј]ѣсте-ли чѡли да-сѣ[*-је*] сѡ *ѡо[ј]ефѡшѡнѡла*? В. Лѡ[п]сѡсмо ѡ[д]-глѡди, ѡко-се-не-*ѡојефѡшѡнѡш* жѡто Брч — Не-мѡгу-му *се-одгѡ[во]рѡш* Бр. *Прѡчѡмо-се* окѡ-онѡга Мѡрко[в]ѡ ѣтѡѡна Ли. Помѡгѡ бѡже, ко[ј]ѣ-му-сѣ грѡ[ж]ѣ *рѡдило* о[в]ѣ гѡдинѣ Год.

Од рефлексивних глагола са медијалним значењем забележио сам *мокрѡш[ш]-се* (= постајати мокар):

Бѡљѣ-би бѡло да-уљѣгнѣш у-кѡћу, нѡ-да-се *мѡкрѡш* Со. Ђзми лумбрѣлу да-се-не-*мѡкрѡш* Ли. Данѡз дѡбро прѡћѡсмо, [ј]ѣре-се-не-*смокрѡсмо* Г од.

404. Уз допусне свезице [*ѡѡ-]да*, *ѡѡ-мѡкар*, *и-кѡд* изражава се погодбеним начином нека врста потенцијала:

Да-ми-би-ѡѡ иљѡду дѡнѡрѡ, нѣ-бик-ти тѡ учинѡјо Бо. Нѣ-ћеш тѡ о[д]-мѣне чѡт, *ѡѡ-да-би* на-кољѣна *ѡѡѡ* прѣда-мнѡм Па. Јѡ тѡ нѣ-бик чинѡјо, *ѡѡ-да-се* нѣ-бик лѣбом *рѡнѡјо* Брч. Не-дѡн-ти, *ѡѡ-да-би-креѡд* на-прѣчац Ко. Нѣ-би-ти тѡ у-око пунѡјо (изишао усусрет), *ѡѡ-да-му-би* нѡ-очи *скѡѡѡ* Бр. Нѣму-ћу учинѣт *и-кѡ[д]-би* *знѡвѡ* остѡ[д] бес-пѡрѣ ГД.

¹⁾ Исто је тако обично и *мољѡш[ш]-се* (коме): Мѡка-ми-[ј]е да-му-се *мѡлѡш* Год. Бѡк-му-се *мољѡјо*, нѡ-ми-[ј]е тѣшко Бра. Исп. и Кѡзѡћу-му јѡ кѡко-му-се бѡг *мѡлѡ* Год.

У истој је служби много обичнији презент (као у књижевном језику).

405. Употреба парт. през. уместо зависне реченице, позната неким другим црногорским говорима¹⁾, у црмничком је прилично ретка:

Запaнћили-су-га дoбpo бљeжeћ[и] испрe[д]-њeгa Брч. Имaлa-сам нoгу слoмид бљeжyћи o[д]-њeгa Ли. *Надoдeћи* (кишa) свy-нoћ дрaгу o[в]й-сe ћa[в]o дфундa (тј. зeмљa сe одрoнилa збoг тoгa штo је кишa свy нoћ „нaодилa“) Ли.

406. Употреба средњегa рoдa парт. през. II зa рaдњу кoју врши нeодрeђени субјeкaт је обичнијa нeгo у књижевном језику:

Јбш-мe нй[ј]e нaоддaлo o[в]дгa чyдa Ли. Мидгo-[ј]e грeшaн прe[д]-бoгoм, зa-тд-мy-сe нй[ј]e дaлo приступ[т] при-квчeгy Кo.

Напомена. За (ретку) употребу пaсивa исп. нeкoликo примeрa у тач. 276.

У п o т р e б a с в e з и ц a

(и сличних партикула)

407. И у употреби свезица постоје знатна отступања од савременог књижевног језика. Неке обичне свезице овамо су ретке или сасвим непознате (на пр. адверзативно *вeћ*²⁾, каузално *будући да*, интерогативно *зар и да ли*, асеверативно *дакако* и *дашћo*); неке се употребљавају у другом значењу (*али* у дисјунктивном, *зашћo*, *ка* (< како), *дѣк* и *чим* у каузалном, *шћo* у кондиционалном и сл.). Код неких је свезица значење уже (тако се на пр. у локалном значењу употребљава *дѣклeн* и *дѣклe*, у темпоралном *дѣклe* и *дѣк*, а у каузалном само *дѣк*); код других је насупрот шире (тако *ѣре* [*e*ле, *e*] имају поред каузалног и архаично експликативно значење, *ћe* поред експликативног релативно и каузално, *ама*, *eма* и *мд* немају само адверзативно значење него служе и за просто везивање реченице, тако да им се значење приближава

¹⁾ Исп. В у ш o в и ћ, *Прилози проучавању Његошева језика* 80.

²⁾ *вeћ* значи „више“, „још“ (исп. на пр. *О-ли вeћ рабѣтaт?*).

афектативном¹⁾ итд. Прегледаћемо најпре отступања општије природе²⁾, а затим ћемо се задржати на употреби сваке свезице (партикуле) засебно:

а) Поред раставног *ѝли* (и ретког *јѝ*) обична је дисјунктивна свезица *ѝли* (спорадично и *ѝли*)

б) Уз супротно *ѝли* употребљавају се адверзативне свезице *ѝма*, *ѝма* и *мѝ*.

в) Адверзативно и модално *нѝго* (*нѝго*, исп. тач. 39) је мање уобичајено; његову службу врши по правилу сезица *нѝ*.

г) Поред обичних каузалних свезица *ѝре*, *ѝдшиѝо*, *кѝд* и сл. врло су обичне узрочне свезице *ѝле* и *ѝ*, а ређе *зѝшиѝо*.

д) Темпоралне свезице *дѝк*, *шѝке* и *чим* имају и каузално значење.

ђ) Финално *да* и кондиционално *ѝко* вежу се у једну свезицу (*дѝко*) којом се изражава жеља или нада да ће се нешто остварити; исто се тако адверзативно *нѝ* веже са свезицом *ѝко* у *нѝко* које има најчешће кондиционално-ексклузивно значење.³⁾

408. А сада да видимо употребу појединих свезица (азбучним редом):

а

а) темпорално (чим, тек): *Ѐ-чѝк ѝ-му-[ј]е тѝшко, крѝ-нѝ[к] кѝ[д]-нѝга Па. Ѐ-[ј]е дошѝ, ѝдмѝ-[ј]е уљѝгѝ у-рабѝту В. Ѐ сѝднѝш, ѝдмѝ дѝѝе [ј]ѝдно мѝнче и-пѝтѝ-те штѝ-ћеш пѝт Брч. Поѝѝк ѝ добѝ[г] глѝс и-јѝпѝ[т] не-стѝгок на-вѝкат Год.*

б) концесивно (иако, ма да): *Ѐ-[ј]е радѝјо цѝјо мнѝ-сѝц, ѝсто[м] нѝмѝ дѝ-ћѝ[в]ољѝ сѝлат В. Ѐ-му дѝнѝѝеше свѝга-чеса, и-јѝпѝ[т]-му бљѝше мѝло Год.*

¹⁾ У нашим се граматицама овакво *ѝма* (*ѝма*, *мѝ*) не разликује од обичног адверзативног (исп. на пр. *Maretić, Gramatika i stilistika* 362). Међутим нема сумње да на пр. *ѝма* нема исто значење у примерима *Мѝ-ћемо дѝћ*, *ѝма* Станѝша не-мѝже о[д]-ћецѝ и *Ѐма-бик* пошѝ, пѝ-да-би-жнѝвѝ ѝ-ћу нѝгу сломѝт (исп. и Вушовић, *Прилози ѝроучавању Његошева језика* 81).

²⁾ Одмах напомињем да су готово сва ова отступања позната и осталим црногорским говорима.

³⁾ Основно кондиционално значење ових свезица огледа се лепо у народној узречици: *Ѐко, дѝко и-нѝко* трѝ нѝјгорѝ чѝјка.

Каткад се овакво *a* понавља у паралелним реченицама: у зависној има концесивно, а у главној адверзативно значење (ипак, и опет): *Ѐ-[j]*е настрада *[j]*едампут, *д-му* ђа[в]о не-да миро[в]ат Со.

в) Обе ове употребе, а нарочито друга, су прилично ретке. Насупрот томе, врло је обично (проклитично) *a* у екскламативном (афектативном) значењу: *А-штѡ-га* снаја плакаше, *Иве* мѡја! Ли. *А-јадна* била, *тѡ-ти-[j]*е муж Ли. *А-нѣма-те* вѣн нѣкол[и]ка дѣна кѡ[д]-нас Ма. *А-бѡго-ми-сам* учинио свѣ штѡ-са[м] мѡга Па. *А-кѡлка* бѣше та људина, мѡј-брате Бра. *А-зѡбога* помѡзите, *уби-га!* У. *Штѡ* учиње, *чѡче, а-зѡбога?!* Бра.

У сличном је значењу врло обично и *a-да*¹⁾: *А-да*, бѡго-ми, по-највишѡј циѣни-сам-га плѣтијо ГД. *А-да*, ја мнѣм, нечиниш зла ни коме Па. *А-да*, Мило, како-си задо[в]ољан ѡ[т]-сина? Ор. *А-да* не-питак-те, секо, каквѣ-су-ти те снаје Ли. *А-да* дѡђи, чѡче, нѣшто, мѡлин-те Ли. *А-да-су*, вала, велику муку огрѣзли, не-бѡј-се Па. *[j]*ѣси-ли дѡма, ѡ домаћине? *А-да* *[j]*ѣсам итрѡз, бѡго-ми Ли. *А-да* *[j]*ѣси-ли-се мало уприсѡ[j]ила? *А-да* *[j]*ѣсам, бѡга-ми Ли.

ѡли

је врло обично у дисјунктивном значењу (= или) и по правилу се понавља: *Ѐли-са[м]-му* рѣка да-дѡђѣ сѡтра *ѡли* прѣкосѡтра, бѡго-ми не-знам Крњ. Требаћете пѡђ за-надницѡм *ѡли* ти *ѡли* ѡн В. *Ѐли-ме* слѡша[j] *ѡли-ми-се* мичи искѡне! Ор. Пѡниѣну-и *ѡли* сапун *ѡли* нѣранцу Бо — Штѡ више вѡлиш (*ѡли*) бра[в]љѣга мѣса *ѡли* скѡбаља? Се. ѐнеш-[л]и мнѣка *ѡли* сѣра? Па. Сврши тѡ *ѡли-ми* немѡ[j] на-очи излазит Бра. Вѡла-ли-му ш-њам *ѡли* сѡ-мнѡм другојаче не мѡже бит В. Пристаде-ли *ѡли* нѣ? Ли. *Ѐли* спѡваш ка лисѣца *ѡли* ка зѣц? Бу.

ѡма

је адверзативно: *Лѣпа-[j]*е, *ѡма* бѡго-ми ни[j]е спрѡну-њѣга В. Рад бѣјо-бик-ти учињѣт, *ѡма* не-мѡгу Ов. Така ку-

¹⁾ Оно није ограничено на питања као што се каже у *RjA* (исп. s. v. *a* C, 3, b).

пйт онѡгѧ вѡла, *ѧма* нѣмак пѧрѧ Со. Пѧса о[в]ѡдйѣн мѧлопри[ј]е нѣкакви бркатй Глѡдѡљанин, *ѧма* не-жнѡдок кѧко-се звѧше Ду.

Са ексclamативном (афектативном) нијансом: *ѧма* нѣћу, задѧ[ј]ѣн-ти јѣнца ѡд-бога Ли. *ѧма*, чѡче, кѡ-га нѣ-би удѧријо ка[д] онакѡ лѧ[ј]ѣ Бра. *ѧма* на-ту трпѣзу бљѣше свѧшта дѡста У.

бѡди

се (ретко) употребљава у значењу концесивне све-зице (иако, премда): *Бѡди*-је страда [ј]јѣдампѡт, и-јѡпѣ[т]-му ѡ[в]о не-дѧ миро[в]ѧт Ко. *Бѡди*-му ѡзе пѧре, йѡш-му приѣтй судом Брч. *Бѡди*-сам потрошијо сто-дй пѧрѧ, йстом нйѣсам ку-пйјо свѣ Ма. *Бѡди*-сам-се дйгѧ рѧно, а-нѣга јѡш нѣма Др.

да

а) Уз *јѧ-мнйм* (*јѧ-мнйм*) изоставља се по правилу *ексликативно да*, а цела реченица добива облик управног говора¹⁾: *Јѧ-мнйм бйће дѡбро* Ов. *Јѧ-мнйм ѡни шѡ нѣше учинѣш* Со. *Јѧ-мнйм дѡћше*, ѧко-и-се штѡ не-сврнѣ Ду. *Јѧ-мнйм бѡљѣ[-је]* да-тѡ учйнийш Год. *Јѧ-мнйм вѣћ-си и-шѡ чѡла* Ли. *Јѧ-мнйм је-онй мончйћ глѡдан* Па. *Нѣ-би шѡ учинйјо рѧј-дѡшѣ*, *јѧ-мнйм* Ду. *А-да, јѧ-мнйм, не-чинйш злѧ нйкоме* Па.

Реѣе се *да* изоставља при понављању²⁾: *Тй-ми рѣче да-не-врйѣдй нѡ (да)-[ј]е-љута* В. *Мй-му одгѡ[во]рйсмо да-га-не-слѡша нѡ (да)-остѧнѣ мйран* Со.

дѧ

а) Уз бројеве 2—3 значи *дѧ* (< дѧј?) „отприлике“³⁾: *Мй-шљѧсмо нѧ-лѡв нѡ-ни-би трѣбѧле дѧ-двйѣ вѣљѣ мрѣже* Се. *Изѧгнѧ сам дѧ-двѧ-пѡд гнѡја* Ма. *Купйјо-сам дѧ двѡ[ј]ѣ опѧ-*

¹⁾ Вушовић (исп. Белићев зборник, 1937, 457—459) сматра да *јѧ-мнйм* у црногорским говорима претставља прилошки израз (вероватно, ваљда, изгледа и сл.) да, дакле, у оваквим случајевима имамо просту реченицу те се према томе *да* и не може употребити. Исп. међутим код *Maretić a* (*Gramatika* 455) личне примере уз *misliiti*.

²⁾ Исп. *Maretić* l. c.

³⁾ У *RjA* (s. v. 3. *dā*) наводе се свега два примера оваквога *да* и објашњавају се (према Љубиши) са „можда“.

нѣкѣ Год. А-штѣ-си рабѣта у-пѣтѣк? Гѣрѣ-сам *дѣ-двѣ-шри* брѣва на-пазѣр Бр. Да-си-пошѣ у-згрѣду да-потѣпнж (пустиш оданке) *дѣ-двѣ-шри* лѣзе Па.

б) У вези са придевом *ѣѣ[в]ољѣ (ѣѣ[в]оскѣ)* значи *дѣ* „баш ништа“, „нимало“, „никако“ и сл. (врло обично): Којѣ-|]је ўра, гѣсподѣру? Дѣсе[т] мѣнѣ дѣсѣт. Па-ту[н] нѣ|]је *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ*, гѣсподѣру! ГД. Не-чў[|]је-се *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ* Ду. Купнѣ-|]бик |]ѣдне опанчѣне, нѣ нѣман сѣла[д] *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ* у-мѣј то-бѣлац Се. *Дѣ-ѣѣ[в]ољѣга* чѣљадѣта нѣмѣ јѣш бѣ-Вѣра Ли. Нѣнѣш наѣѣз *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ* стѣпу ѣтолан Ли. Онѣ Црнчѣ[в]иѣна ѣѣјке сѣчу ту гѣру, не-оста[в]љају пѣску *дѣ-ѣѣ[в]ољѣ* Год. Откѣ[т]-са[м]-му дѣла онѣ мѣло мнѣѣка нѣ|]је-се *дѣ-ѣѣ[в]ољѣм* чўјо Па — Ё, не-мѣгу-ти *дѣ-ѣѣ[в]оскѣ* жѣцу (никако) дѣн Брч. Нѣ|]је *дѣ-ѣѣ[в]оскѣ* [д]лѣку на-сѣбе оста[в]ијо (тј. све је по-цепао) Со и сл.

У истом се значењу употребљава *шѣ ѣѣ[в]ољѣ*: Не-чў[|]ѣн *шѣ ѣѣ[в]ољѣ* Ли. Нѣ-знѣн-ти јѣ о-тѣмѣ *шѣ ѣѣ[в]ољѣ* В. Исп. и Рѣкоше-ми ѣ-си-се разболѣјо, а-тѣбе нѣ|]је *шѣ ѣѣ[в]ољѣ* (по-мокрили) *ѣѣ[в]ољѣ* Ор. Завѣјѣше-га ѣѣкари за-мѣѣсѣз дѣнѣ и-нѣ-би-му бѣље *шѣ дѣгли* (однели) *ѣѣ[в]ољѣ* Ли.

дѣко

(< да ако) изражава жељу или наду да ће се нешто остварити⁴⁾: *Дѣко*-би тѣ завршѣјо вѣн |]јѣдампѣт (тј. гледај да свршиш) Па. *Дѣко* мѣгнѣж дѣн на-о[в]ѣј Ђурѣв-дѣн, чѣче Брч. *Дѣко*-се нѣ-зарати сѣ[д], ѣко бѣг дѣ Крњ. *Дѣко*. престѣнѣ вѣѣтар, ѣ-бисмо пѣшли да-искѣбѣмо онѣ грѣб (извадимо велику мрежу) Се. *Дѣко*-ти зѣт ваљѣднѣ кѣ-си тѣ нѣму ваљѣвѣ дѣста пѣтѣ Ор. Зѣ[в]и Пѣра *дѣко*-ти-би мѣло помѣгѣ Бр — Вѣсо-|]је дѣнѣс пошѣ на-Вѣр пѣ-*дѣко* штѣ чў[|]јѣ Бо. Тѣ-му рѣци тѣ пѣ-*дѣко*-те-би послѣша В. Причѣкѣ[|]мо-га, бѣгѣ-ти пѣ-*дѣко* дѣѣѣ (ваљѣда ће доћи) ГД. Дѣѣи кѣ[д]-нѣс пѣ-*дѣко*-те не-изѣгнѣсмо (ваљѣда те нећемо изѣгнат) Ли.

⁴⁾ Као што ће се видети из примера, само у неким случајевима има *дако* значење „можда са којим је помијешано нешто жеље“ (како га тумачи Maretić, *Gramatika* 477).

дѣши

(< да ти) значи „ваљда“ са којим је често помешано нешто на де¹⁾: Погйнујо-[ј]е Тѣмо-Нико[в]. *Дѣши* нй[ј]е за-бога? Па. *Дѣши* ѡнеш тѣ ўзе[т], чѣче Бр. *Дѣши*-неш-му дѣ[т] шћѣр, ако-се нйѣси помѣмйјо У. *Дѣши*-не-ти тѣ учињѣт, штѣ мйслиш? Год. *Дѣши*-си имѣ толькѣ пѣрѣ да-тѣ купйш? Со. Немѡ[ј]ге да-ве-зо[в]ѣм, знѣте *дѣши* ка[д-ј]е-Никѡљдан пѣ-дѡ-ђите Ли — Ѧне-л[и]-ти сын долѣзйт о[в]ѡга љѣта дѣма? *Дѣши* ѡне, а-нѣ-жнѣн чйсто, бѣго-ми Ко. *Дѣши*-бик погодйјо у-кўћу, а-нѣ-знѣм сйгурно Ду. *Дѣши*-бик тѣ конѣвал прескочйјо, нйјакѣ-ме нѣга болй Ма.

дѣк

има поред свог обичног темпоралног значења (исп. тач. 408) и каузално (чим, пошто): Бйће врыѣдан, *дѣк*-[ј]е иствѡ[ј]ѣ кўћѣ Брч. И-рѣѣ[в]ѡ да-пѡчнѣ, *дѣк*-се[ј]е] родйјо по[т]-срѣкњѡм звйѣздѡм Ли. Знѣж дѣбро ѣ-јѡ[ј] нй[ј]е лѣко, *док*-йма онѣкву невалѣлу ѣѣцу Год. Јѣ-ћу остѣ[д] бѣз, *дѣк*-ми нѣ-донесе опѣнке В. (У свим би овим примерима било обичније *кѣд*).

ђе

а) каузално (што): Наљутйли-су-ти-се онй твѡ[ј]и пријѣтели, *ђе*-нйѣси сврнўјо кѡ[д]-њйк Ма. Нѣрѡ[т]-се јѣко прѡтивй, *ђе*-стѣлно зо[в]ў у-о[в]ў прѡклѣту лезѣрву Ли. Мнѣго-се й[ј]ѣди, *ђе*-му-одўзѣше пѣнсију У. Нѣйјѣди-се, *ђе* рѣкок е-му-не-валѣ нйшта рабѣта Бр. Препѣдок-се мнѣго, *ђе*-[ј]е ослабйјо онолькѣ Со. Велйкѡга чўда *ђе*-се-о[в]йй Рўс не-чў[ј]ѣ нйће Па.

б) експликативно (да): Кѣко-га прймйѣти *ђе*-[ј]е плѣн, пѡведе-га дѣма Ко. Кѣко чў *ђе*-не-умйјѣм пйсѣт, нѣпрѡсто-ме прѣвари Бра. Не-мѡгу трпљѣ[д] *ђе*-ме сто-пўти лѣжѣ В.²⁾

1) Исп. у *RJA* слично значење s. v. *dasi*: „stoji pred pitaњem, kad ѡvjek u ѡudu (i ѡesto u nezadovolstvu) pita, biva li zbiђa њeшто што bi slijedilo iz preѡaђњega govora ili што se drugim naѡinom dokuѡuje“. Из примера се види да и *даши* по правилу стоји у упитној реченици, али не мора (исп. последња три примера).

2) Ови примери само делимично потврђују правило изнето у *RJA* према којему се експликативно *ђе* — за разлику од *да* — употребљѣва у случајевима када се истиче да субјекат главне реченице „одиста чује својим ушима и гледа својим очима“ (исп. s. v. *gdje* II В 4).

Са модалном нијансом (како): Ја-сам глѣ[д]а ђе-град за-пе[т]-мйнута отрѣа (побије) циѣлѣ виндграде Б. [Ј]ѣси-ли ка[д]-глѣда ђе-се-лѡвѣ укљѣве? Крњ. Вйћи ђѣ-сѣ-спуштила та лѡза на[т]-тобѡм Се. Вйћи-га у-онй траб ђе-рѣжѣ ону дйњу косйѣром Па. Вйђе-га ђе-донѡсаше рану Ма.

в) релативно (што, који): Вйдйш-[л]и ону кўћу ђе-измѣ-лѣ иза-онѣ гла[в]йцѣ Ов. Јутрѡс вйћек [ј]ѣдан чун ђе-бѣше вѣзѣн прй-мосту В. Ёт[о] онй чѡг ђе-[ј]е доша искрѣ[ј]-Мѣрка Ли.

зѣ

значи „ваљда“¹⁾: Нѣнеж зѣ долѣзй[т] сўтра? Со. ѐ-ли зѣ тѡ учињѣг? Бра. ѐнеж зѣ њѣшто потрошйт? Ор.

зѣшшо

каузално (јер): Нйѣса[м] мѡга, зѣшшо-сам бйјо слѣб Ду. Мѡраће пѡћ, зѣшшо-му-[ј]е кмѣт нарѣдйјо Ор. Не-мѡже дѡћ, зѣшшо-су-га пѡзвали на-свѣдбу В. Немѡ[ј]-ми доносй[т] тѡ мнйѣко, зѣшшо нѣнемо бй[т] ко[т]-кўћѣ Ли. Мѡра-са[м]-му дѡ[т] сто-дйнарѣ, зѣшшо-са[м]-му бйјо дужан Бо.

ѣ

а) каузално (< [ј]ере): Не-мѡже одйт, ѣ-[ј]е нѡга болй њѣшто ГД. Ўзми о[в]у крѡшњу пѡ-ме-мѡло одмйѣни, ѣ-ми о[т]-пѡдоше руке В. Ја йтрѡс прѡ[в]о ко[т]-тѣбе, ѣ-сам чўјо даймаш [ј]ѣдну удадбейцу Со. Не-лѡжи-га, е-жнѡш лйѣпо да-нй[ј]е тѡко бйло Па. Пѣзи да-не-изгўбйж ђѣ тў кѡпицу, ѣ-те-би штѣга нѡшла Бу. Пй тй, ѣ-немо мй й-бес-тѣбе Ли. Не-чйни тѡ, ѣ-неш-се бѡго-ми кѡјат Ду. Вйдијо-сам тѡ каштйг, е-тѡга дѡна потрѣ[в]йк на-Вйр Со. Не-смй[ј]-[м]-му рѣћ, ѣ-не-се из-грѡјѡ[т] на-мѣне Па. Бйк поша, ма не-мѡгу, е-немам кѡпицѣ нйчесо[в]ѣ Бу. Немѡ[ј] тѡ сапѣ[д] дйзѡт нѡда-мнѡм, ѣ-неш-ме нѡточйт (покапати) В Кѡраше-ме домайн, ѣ-сам-ти дѡла ону сѣкйру Бр. Држи-га тй кѡ[т]-тѣбе, ѣ-ти дѡбро мѡже ваљат Бр. Кѡко чў[ј]ѣш, потрчи да-ни-кѡжеш, ѣ-и увѡтйше (= иначе не их ухватити) Год.

¹⁾ Исп. код Maretića (*Veznici u slovenskijem jezicima* 294) у сличном значењу зар.

б) експликативно (да): Рѣкоше-ми ѣ-си-се разбо-
лїю Ор. Ја-би рѣкѣ ѣ-и нѣ-беше толикѣ ГД. Кажѹ[ј]ѣ ѣ-јо[ј]
о[в]ѣдоше сїна на-Цетїѣ Па. Казѣ-ли-ви е-нѣне бї[д] дѣбро
Бра. [Ј]ѣси-ли-му казѣ ѣ-немо дѣѣ дѣвечѣ? Ко. Зѣбрѣше-ли
Пѣро ѣ-је стрїко долѣзїю? Ко. Вїѣ-ли чи[ј]ѣ дїѣте е-мїну
ѹлицѣм? Крѣ. Ка[д]-гѣѣ вїѣ е-сам-јѣ ѣѣтка Брч. Учїнѣло-ми-
се[-је] е-бѣу Попрѣтнїчїни Бр. Ми-се-чїнї ѣ-не-те пре[в]ѣрї[т]
тѣ лажунчїна Се. Ако-чѹк е-си-тѣ учїнїю, немѣ[ј]-се о[в]ѣмо
врѣтѣг Др. Ако-бїнѣ чѹю е-си-тѹн, дѣне сїгурно В. Контѣм
(рачунам) ѣ-нѹ нѣшто зарѣдїт о[в]ѣгѣ пазѣра В. Пѣзнаде на-
мѣне е-нїѣсам одїю Бр. Тїю-сам продѣт о[в]ѣгѣ вѣла, нѣ-сам-
се бојѣ е-нѣнѹ мѣѣ дрѹгѣга купїт у-прољѣне Бо. Дѣбро-[ј]е
ѣ-си-се од-онѣгѣ жї[в]ѣга ѣѣ[в]ѣла отрѣсѣ Бо.¹⁾

в) е је врло обично при прихватаѣу туѣих речи и
има различите нїјансе (позиваѣе, одобраваѣе, адверзативно-
екскламативнѹ и сл.): *Ѣ*, дрѹже, да-ти-нѣшто кѣжем Год. *Ѣ*,
мѣја, кѹкѣла-му мѣјка, погїнујо-[ј]е тамѣн на-вѣљу субѣту Се.
Ѣ, *д-да*, у-мѣј-дѣн тѣжега пѹта нїѣсам имѣ нѣ онѣмѣдне у-Пѣпїѣне
Ли. *Ѣ*, чѹ[ј]ѣш-ли, велїцием-ти-се бѣгом заклїѣѣм, јѣ тѣ нѣ-би тр-
пїю Ко. *Ѣ*, нѣка-си-му-га, валѣ, стутнїю, онѣмѣ нїкого[в]нїнѹ
Со. *Ѣ*, бѣше покѣнїѣ Мѣрко јунѣк на[д]-јунѣцїма Со. *Ѣ*, валѣ,
мѣже изѣ[зд] за-тро[ј]нїцу Кру. *Ѣ*, не-мѣгу-ти јѣ сѣ[т] тѣ трїста
ѣѣ[в]ѣла, нѣ чїни кѣко сѣм знѣш Тр.

ѣла, ѣлаше (исп. тач. 262 г).

ѣле (< јере, исп. и тач. 260 а)

а) каузално (јер): Немѣ[ј] одїт пѣљем, *ѣле*-[ј]е глїб
Ор. Знѣн лїѣпо ка[д]-[ј]е тѣ бїло, *ѣле*-ми-[ј]е тѣ дѣн бїла
слѣва Па. *Ѣ*, јѣс[т], Лѣзо, те-кѣква кѣрїст, *ѣле*-си Илїю ју-
нѣчки освѣтїю Бра. Нїѣсам [ј]ѣчї (компаратив од ѣ[ј]ѣдак) тѣ
ѣѣ[в]ѣлѣ, *ѣле*-сам-ти стѣтїну пѹтѣ зборїю да-тѣмо не-їдѣш Бо.

б) експликативно (да, што): Рѣкоше-ми *ѣле*-си
пошѣ на-лѣв Кру. Казѣ-ми-[ј]е Пѣгар *ѣле*-си оздрѣвию То.
Штѣ имѣ рѣзлїкѣ *ѣле*-сам-се ѹдала? Ли. Чѹк *ѣле*-се[-је] удѣ-
вїю [ј]ѣдан чѹн ѹ-Блато В.

¹⁾ У *RJA* тумачи се ово е < еда (исп. s. v. е б).

ѡ[j]а (исп. и тач. 260 а)

долази само уз потенцијал и има финално значење (да, еда): Напомѣни-му, ѡ[j]а-би дошѡ да-се-разго[в]бримо зѡ-онѣ кѡзе Ли. Приприѣти-му ѡ[j]а-би-се рѡно вратѣјо с-пазѡра Брч. Мѡли-га и-тѣ с-твѡ[j]ѣ стрѡнѣ ѡ[j]а-ти-би тѡ учинѣјо Др.?)

ѡма (исп. и тач. 260 б)

адверзативно (ама, али): Јѡ-се-бик ш-њѣма њѣкако намѣрѣјо, ѡма не-мѡгу од-онѣјѡ јазикѡуљѡ Брч. Бѣг дошѡ сѡтра кѡ[т]-тѣбе, ѡма-се нѡгѡ (= својих ногу) не-мѡгу држѡт Год. Нѣ-не-ме послѡшѡт, ѡма-ми-га-[j]е зѣсто дѡбро плѡтѣјо Бр. Мѣ-немо дѡћ, ѡма Станѡша не-мѡже о[д]-ѣцеѣ Со. Рѣче-ми ѣ-[j]е радѣјо за-онѡ мѡју ствѡр, ѡма-му прѡ[в]о-ти рѣћ не-вљѣ-ру[j]ѣм У. ѐни бѣше тѡ учинѣѣли, ѡма-се не-слѡжу онѣ старѣ[j]ѣ Др.

Са екскламативном нијансом (ама): Ђма остѡ[в]и тѡ, бѡго-ти, немѡ[j]-га тѣцѡт Кру. Ђма-бик пошѡ пѡ-да-би-жнѡвѡ ѣ-ћу нѡгу сломѣт Па. Ђма-му нѣће бѣ[т] лѡко ѣ-га-јѡ уфѡтѣм Па. Ђма-[j]е порѡсѡ чѡдо бѡже Бр. Ђма-са[м]-му зѣсто свѡшто изѡзборѣјо Ко.

ѣсѡм

се поред свог обичног значења употребљава и у значењу „ипак“ које је непознато: Трчѡ-[j]е кѡл[и]ко-[j]е мѡгѡ, мѡ ѣсѡм нѣ-стиже нѡ-врѣме Год. Порѡсѡ [j]е ѣ[в]о двѣ-три гѡдине, мѡ ѣсѡм-је остѡ мѡлѣ Па. ѐ-[j]е радѣјо цѣјо мѣѣсец, ѣсѡ[м] нѣма дѡ-ѣѡ[в]ољѣ сѡлат В. Бѡди-сам потрошѣјо сто-дѣнарѡ, ѣсѡм нѣѣсам купѣјо свѣ Ма.

јѡ (ретко, исп. тач. 260 б)

[j]ѣре (исп. и тач. 260 а)

има (поред каузалног) и експликативно значење (да): Јѡ-би рѣкѡ ѣре-су Гѡдињѡни Па. Рѣкоше-ми ѣре-си-се врнѡјо Ко. Немѡ[j] пѡтѣе рѣћ ѣре нѣѣси смѣјо Ов. Гѡ[во]раше-ни Сѡво ѣре-[j]е у-ѐмерику имѡ свѡкѣ дѡн по-сѣдан дѡларѡ

Бра. Бѡго-ми-сам ја ѡдмѧ вѣдијо *ѡре-не* бѣ[т] њѣчесо[в]и кѧ-штѣк ш-њѣм В. Чѣк *ѡре-си* дошѧ пѧ-дѡђѡг да-се-вѣдѣн с-тѡбѡм Бр. Имѧк-се помѧмѣт од-рѧдѡсти кѧ[т]-чѣк *ѡре-ми-сѣ-јѣ* прѣдѧ синѡ[в]ѧц Па. Нѡ-се бо[ј]ѣн *ѡре-ћу-се* разбољѣт Год. Сѣнѧш-ли-се, *ѡре-сам-ти* зборѣјо за-тѡ, нѣ? Др.

[ј]ѡрбо (исп. тач. 260 а)

кѧ (< како, исп. и тач. 256в)

има каузално значење (јер, што) са донекле сачуваном начинском нијансом: Примѣсмо-га при-нѧма, *кѧ-јѣ* нѧш Год. Знѧш-[л]и тѣ штѡ-[јѣ] о[в]ѡ, чѡче, *кѧ-си* великѣ шкѡле учѣјо? Со. Имѧш-[л]и-ни штѡ за-кѧзѧт, *кѧ-си* бѣјо на-пѧзѧр? Се. Имѧш-[л]и штѡ изѣс[т], *кѧ-се* приближѣју о[в]ѣ блѧги дѧни ГД. [Ј]ѣси-ли уло[в]ѣјо коју раѣљу, *кѧ-си* дѡбар лѡ[в]ѧц? Ли. Валѧса[м] мѣслијо ѣ-неш тѡ учињѣ[т], *кѧ-си-се* онолѣко фѧлѣјо Брч. Чѡдѣн-се ѡре нѣ-науци штѡ бѡљѣ, *кѧ-си* обѣшѧ пѡ-свѣѣта Се.

кѧко и

има концесивно значење (ако и): Мѡра-га послѣшат *кѧко-му-се и-нѣнѧше* Бра. ѡнеш *кѧко-ти-се и-нѣне* ГД.¹⁾

ли

служи често за јаче истицање речи уз коју стоји²⁾: Великѡ-*ли-не* жѣ[в]о пропѧ[д]нут бес-пѣнѣ о[в]ѣ зѣмѣ Ли. Великѣ-*ли-се* нѧрѡ[т] скѣпи на-покајѧње зѧбога! Брч. Дог-бѣше ѣтетѡм пѡслушна-*ли* бѣше! Ко. Крѧснога-*ли-јѣ* вѡла купѣјо, помѧга бѡже! Па. Лѣѣпо-*ли-га* ѣдеси, бѡго-ти! Ма. Штѡ-*ли* нѧсмо мѣ тѡ учињѣт у-нѧше брѣѣме! Ли.

мѧ

адверзативно (= „али“, ређе „него“): *Мѧ* Бѣло ѡдмѧ ѡбрѣну пѣро (лист) Со. Свѣ нѣка-[јѣ] прѡсто, *мѧ* не-мѡгу тѡ прегорѣт Год. Тѧк-ви рѣн њѣшто, *мѧ-ми* нѣнѣте вљѣро[в]ѧт Бр. Позѡ[в]и ја њѣга у-нѧс, *мѧ* ѡн нѣне нѣшта да-признѧ[јѣ]

¹⁾ У неким се међутим случајевима *ако и* не може заменити са *како и* (исп. на пр. *Ако-и-пѧнѣ* кѣша, бѣне пѡзно Ли).

²⁾ Исп. *камоли, мали, нѣли* и сл.

Бра. Њѣшто-ми-[j]е зборйјо оны чѡак, *мд*-вѣћ нѣ-знам штѡ тѡ ѣѡ[в]ольѣ Бо. Стѡ[в]ијо-га-[j]е у-нѣчем, *мд* да-м[е]-убй[j]еш нѣ-би-ти знавѡ кѡзѡт у-чѣм Ду. Ймѡу ѡни више нѡ пѡ-сѣла, *мд*-га свѣ изгубйше Со. Мнозйна-су-ми-га траййли, *мд*-га јѡ вѡ-льѡг дѡ[т] тѣбе нѡ йкоме дрѹгомѣ Бр. Купи-ми [j]ѣдан сѡт, *мд* онѡквй кѡ оны твѡј Ов. Молй[г] га пѡ-ѹрѣ, *мд* зѡфѡјду В — Овѡ [j]е кѡнче мршѡво, *мд* жйла[в]о Тр. Мало, *мд* лйѣпо (иронично) Бр.

Са екскламативном нијансом: *Мд* нѣћу-ти тѡ учињѣт пѡ-да-би-цркѡ на-прѣчац Бо. *Мд* немѡ[j] тй мѣне причѡ[т] кѡ[т]-јѡ знам да-[j]е-тѡкѡ бйло Брч. *Мд* волийо-би[к] кѡга убйт, нѡ-да-мѣ убй[j]ѣ Ли. *Мд*-му-[j]е свѡшто изѡзборйјо Па. *Мд*-га прѡплѹ (напросто) не-мѡгу разумљѣ[т] штѡ зѡбри Др. *Мд*-се-бик ш-њйм сѣдѣћки обѡлйјо Се. Исп. и *ма* у значењу „нѡ“: *Мд*, кѹме, пѡ-савй Ли.

мѡкар

може имати и рестриктивну нијансу¹⁾: *Мѡкар*[р] рйбу да-препродај[j]емо, пѡ-бйсмо йсто[м] мѡгли њѣкѡко жйвљѣт В. *Мѡкар* да-прѡсймо, бѡље-бисмо пасѡвали Ли. *Макар* лѣба сѹбга да-ймѡмо, дѡбро-би бйло Со.

нѡко

(< нѡ ѡко) има најчешће кондиционално-ексклузивно значење (сем ако) које може прећи у чисто ексклузивно (него, сем). Поред тога има *нѡко* и остала значења све-зице *него* (адверзативно, модално, исп. и *нѡ*), а у везама *нѡко ѡко*, *нѡко да*, *нѡко шйѡ*, које су такође врло обичне, добива *нѡко* значење „сем“:

а) кондиционално-ексклузивно (сем ако): О-стѡнеш јѡш мѡло, бѡга-ти, *нѡко*-се не-бо[j]йш о[д]-женѣ Со. Дѡти нѣнеш тѡ учињѣт, *нѡко*-си шѣнѹјо с-пѡмѣти Ли. Дѡћу, *нѡко* слѡмйм нѡгу Крњ. Учињѣћу, *нѡко*-се вѣћ нйкѡко не-мѡгнѣ Ма.

¹⁾ Оптативну нијансу коју помиње Решетар (исп. *Der štok. Dialekt* 217—218) нисам забележио.

б) ексклузивно (него, сем): Тѳ-ти нѣне нѣко мѣн лѣпо испричѣ[т] *нѣко* Пѣро Бра. Свѣ-му-се чинѣ да-тѣ не-мѣже нѣко учињѣт *нѣко* ѣн Бо. Не-дѣ-ти тѣ нѣшта *нѣко* за-готѣ[в]ѣ пѣре У. Јѣ-се данѣс не-мрѣсим, нѣну нѣшта *нѣко* мѣло лѣка и-лѣба Кру. Нѣмам нѣшта да-ви-дѣднѣм *нѣко* мѣло лѣка и-субга лѣба Брч. Познѣ[ј]ѣш-ли тѣ овѣгѣ ѣтетѣна? Нѣ-[ј]а *нѣко* за-добро Со. Не-смѣ[ј]ем крѣнѣт јѣгнѣдма *нѣко* пре[д]-зорѣм, да-се-не-препѣ[д]ну о[т]-чесѣ[в]а тонобѣла Год.

в) адверзативно-ексклузивно (него): Нѣнѣш тѣ нѣшта учињѣт о[т]-тѣгѣ, *нѣко* јѣ Ко. Нѣнѣше онѣ ископѣ[т], *нѣко-сам* јѣ мѣрѣ Др.

г) уз компаратив (него): Нѣмѣше у-тѣгѣ крѣпа мѣнѣ *нѣко* трѣ-кѣла В. Нѣѣсам тѣмо стојѣ више *нѣко* двѣ мнѣсѣца Бу.

д) *нѣко ѣко, нѣко да, нѣко шѣѣ*: Не-мѣгу дѣн *нѣко-ѣко*-ми-се сѣн врнѣ Со. *Нѣко-ѣко*-га не-бѣдѣ бѣло, е-ѣнда-[ј]е дрѣгѣ рабѣта Бр — Не-могѣк-му јѣ, бѣго-ми, тѣ ѣѣ[в]ољѣ помѣн, *нѣко да-и-сам* изгѣрѣм В. Немѣ[ј] нѣшта зборѣт *нѣко да-те-сѣтра* зо[в]ѣ нѣ-суд (сем ако ненѣш да те зову) Ли. Нѣну-му нѣшта за-тѣ зборѣ[т] *нѣко да-са[м]*-му-мржнѣ (= јер ѣу му бити мрзнѣи) Па — Нѣко ни-глѣвѣ не-дѣжѣ нѣшто збѣрѣ, *нѣко шѣѣ* Пѣро и-Вѣсо сокѣлѣ мѣбу Бра.

нѣка

има прохибитивно значење (= остави, оставите) — обично са акузативом другога или трећегѣ лица личне заменице:

Нѣка, дѣѣте, не-рѣгѣ[ј]-се стѣриема Бо. *Нѣка*, сѣко, бѣго-ти и-тѣмо-нѣмо дѣста рѣно Ли. *Нѣка*, ѣ-ли, *нѣка* тѣ Бр. *Нѣка*-ти тѣ рабѣта Ли — Пасѣ-[ј]е ѣѣ[в]олима. Мѣ *нѣка*-га мѣже-му бѣт В. Ђуро кѣси онѣ купљѣне. *Нѣка*-га Со. Исп. и конце-сивну нијансу („ако, ако“): Немѣ[ј] јѣст, [ј]ѣре [ј]е врѣне пѣнѣш-се-опѣрѣт. *Нѣка*-га, *нѣка* Се.

Уз инфинитив не употребљѣва се никад *нѣка* него *немѣ[ј]* (исп. тач. 394).

а-нѣка[ли], а-нѣкмали

се употребљава у значењу „а камоли“¹⁾: Упропѣстијо-би ђи и-вѣшѣ имање, *а-нѣка* онђ мало сиромаштинѣ те-ѣма Ду. Учинѣјо-бик ја и-што-вѣше за-тѣбе, *а-нѣка* толѣко Ли — Тђ нѣ[ј]е мђгѣ великѣ цар рѣски осво[ј]ѣт, *а-нѣкали* мѣ Па. Не-мђгу ја ни-мђју кѣћу држѣт, *а-нѣкали* тућу Бу. Мђже тѣ да-учѣни вѣше ствѣри, *а-нѣкали* тђ на-ту кѣрту (хартији) Ор. Нѣ-би дђбро прђшѣ и-да-нѣ[ј]е тђ учинѣјо, *а-нѣкали* [ј]ѣре-се[-је] тѣко покѣзѣ Год. Нѣ-нѣше-га прѣмѣ[д] зѣ-слугу, *а-нѣ-кали* зѣ-мужа В. Стѣрђга нѣко не-вђлѣ, *а-нѣкали* да-га-слѣшѣ Ли — Имѣла-сам нђгу сломѣ[д] бѣѣжући о[д]-нѣга, *а-нѣкмали* да-идѣм ш-нѣн руку испо[д]-рукѣ кѣ оѣ данѣшнѣ Ли.

нђ

се поред своје адверзативне употребе (која је врло обична) употребљава у свим случајевима место свезице *него*, тј. уз компаратив и у ексклузивном значењу:

а) адверзативно (али): *Нђ* ѣ-прѣчу вѣкнѣ Бѣло Со. *Нђ* штђ-нѣш, мђра-се трѣпѣт Ли. Нѣш-је нѣрђ[д] дђбар, *нђ*-[ј]е сиромѣшан Ли. Лѣко-[ј]е пѣмѣтноме чђјку, *нђ*-[ј]е тѣшко нѣма смѣтѣниема Бра. Јѣ-му гђ[во]рѣк, *нђ*-ме нѣ-не послѣшѣт Ор. Нѣ-би ја тѣбе крѣвѣјо за-нѣчем, *нђ* тѣн ѣма дђста штѣтѣ Се. Бѣк-му-се молѣјо, *нђ*-ми-[ј]е тѣшко Бра. Дђнемо данѣз до-Рѣкѣ, *нђ* нѣнемо дѣље мђћ нѣкѣко В. Одѣјо-би на-пазар, *нђ* нѣмам ш-чѣм Бу. Обѣтѣк-му дђћ, *нђ* ѣдари онѣ великѣ шнѣѣк пѣ-не-могѣк Брч. Мѣјка-нѣ-ме пѣштѣт, *нђ* нѣне отѣц То. Рачуна-сам да-нѣ-дрѣкче бѣт, *нђ*-се превѣрѣ[г] гѣдно Бу. Тѣк-је имѣд зѣлдо лѣѣпо, *нђ* о[в]ѣ прђклѣта бђлѣст ђсуши Ли. Тѣсмо пђћ прѣѣчцом, *нђ* бѣше постѣп о[д]-водѣ Ли —

б) адверзативно (него): *Нђ* бѣди зѣдђ[во]лѣан су-овѣем штђ ѣмѣш Год. *Нђ* нѣка-ти-[ј]е дђбрѣ срѣна Ли. Нѣѣ-смо-ти бђго-ми нѣшта оставѣли, *нђ* бѣјо дђћ ранѣје Ма. Ё, рѣкок, ѣући, ѣ[в]о пђдне, *нђ* да-ручѣмо Бра. Жѣно, овѣ-су ѣући глѣдни, *нђ* поѣта[ј] да-штђ изѣ[ј]емо Ли. Она нѣјмнаѣа нѣ[ј]е одѣмно (долѣзѣла), *нђ*-[ј]е да-опрђстиш имѣла дѣѣте Ли.

¹⁾ Које је такође врло обично (исп. на пр. Мђгла-бик ја и-нѣ[т] нѣн, *а-кѣмоли* [ј]еднђга В).

Бѣло нѣчу нѣшто, ма-се нѣ-учиње вљѣшт, *нѣ* прѣдужи прѣ-ча[т] Со. Зймѣм нѣшта не-работѣмо, *нѣ* седѣмо и-йјемо Со. Нѣѣсам знавѣ пѣт, *нѣ* онѣко по-самѣтѣку, и-погодѣ, бѣго-ми Бу. Нѣнемо-га мѣн изедампу[т] прѣнѣѣт, *нѣ*-немо мѣрат йјѣпѣ[д] до-лѣйт Па. Нѣне тѣ бѣ[т] твѣ[ј]е, *нѣ* његѣ[в]о Со. Нѣ[ј]е ѣн здра[в]ѣга сѣстава, *нѣ* йма нѣкакву бѣлѣѣст у-сѣбе Др. Тѣ-се не-тѣчѣ њѣга, *нѣ* његѣ[в]а сѣна Год. Нѣѣса[м] мѣшлиѣо да-не-бѣ[т] тѣко, *нѣ* дрѣкче, ма нѣ-бѣ, бѣго-ми Бо.

в) уз компаративе и сличне речи: Попрѣтнице-су бѣлѣже Дѣпила *нѣ* Орѣова Бр. Бѣлѣ-би бѣло да-уљѣгнѣш у-кѣну *нѣ*-да-се мѣкрѣш Со. Ту-се не-вѣйѣше вѣше *нѣ* у-тѣкву Се. Вѣше прѣча *нѣ* нѣјгора женѣтна Ду. Не-трѣба-ти-се уздѣт у-њѣга вѣше *нѣ* у-[в]рбѣ[в]й клин Ли. Не-мѣгу дѣд за-мѣње *нѣ* за-иљѣду ГД. Нѣ[ј]е гѣра нѣша Мѣлица *нѣ*-да-[ј]е мѣшкѣ глава Ли. Зѣнски-[ј]е онѣдѣѣн ѣѣ[п]ше одѣт *нѣ* ѣѣцки Ду. Мнѣго-[ј]е грѣй (слабиѣи) *нѣ* лѣнскѣ зѣмѣ В. Жѣлѣй[ј]е-ми-[ј]е свѣју кѣну *нѣ* стѣтѣну тѣѣѣја Брч. Јѣ-сам познѣѣ усѣѣѣ *нѣ* ѣн Се. Стѣнтѣ бѣго-ми прѣ[ј]е *нѣ* мѣ Крѣ. Вѣлѣм квѣра[т] стѣ-рѣга вѣна *нѣ* ѣку о[в]ѣга о[в]ѣгогодѣшњѣга Бу. Ма волѣѣо-би кѣга убѣ[т] *нѣ*-да-мѣ убѣ[ј]е Ли.

г) ексклузивно (сем): Не-мѣгу бѣго-ми нѣшта да-пи[ј]ѣм *нѣ* вѣду Крѣ.

ну

се самостално не употребѣва, али је врло обично *ѣну*, *дѣну*, *ѣ-дѣну* у екскламативном значѣњу:

ѣну фѣли-ни-се, Нѣко, како-си прѣшѣ пѣ-свѣѣту? Ли. *ѣну*, мѣла, тѣко здрава бѣла и-ѣдѣла-се, донѣси-ми [ј]ѣдну йскру ѣгѣна Ли. *ѣну* дѣѣи о[в]ѣмо, ѣ-не бѣ[д] дрѣга В. Исп. и Кѣ нѣне чѣпом, *ѣну*-ѣе с-врѣњом Ли — *Дѣну*-ми тѣ Бра. *Дѣну* по-мѣзи-ми Бр. *Дѣну*, ѣуѣи, слѣша[ј]те штѣ прѣча В — *ѣ-дѣну*-ми каѣи, [ј]ѣ-ли тѣ йстина? Со. *ѣ-дѣну* рѣци, кѣ[ли]ко-ѣеш-је дѣт? Ов.

ѣли (= или) јавѣа се само спорадично (исп. тач. 260 а)

ѣѣ

уноси у одговоре извесно о г р а н и ч е њ е: Уло[в]ѣсте-ли дѣста рѣбѣ? *Па*-[ј]ѣсмо Се. Какав-ти-[ј]е румѣтѣ[н], Нѣко? *Па*-

вѣстену дѡбар Па. Како кажѹју лѡзе о[в]ѣ гѡдинѣ? Па-бѡга-ми дѡста дѡбро Со. Ај[т] пристѡни, чѡче. Па-ѡну, валѡ, ка[т]-тѹ збѡриш Др.

ша

се употребљава као асеверативна партикула (дакле, у служби коју у књижевном језику врши да)¹⁾: Та мно̀го-ли стра̀дасмо од-овѝја прѡклѣтѝја гла̀варѡ Ду. Та вѣ̀љѣ језѝчинѣ у-онѣ женѣ, да-бѡк сачу[в]а В.

шѡ-ли

значи „зар“ (у одрично-упитним реченицама): Та-ли ни[ј]е? Бр. Та-ли нѐнеш тѹ тѡ учѝњѣт? Бо. Та-ли нѐ-разумѣе штѡ-ти рѣко̀к? У. Та-ли-ти ја не-рѣко̀к? Год.

ше

је развило нарочито велики број значења.²⁾ Из његове копулативне употребе, која по правилу садржи и извесну консекутивну нијансу³⁾, развило се потпуно природно чисто консекутивно значење (ако се зависна реченица схвати као последица радње у главној реченици)⁴⁾. Како се међутим у језику никад строго не одваја узрок (односно намера) од последице, развили су се већ и у копулативној употреби замеци каузалне и финалне употребе⁵⁾ из које се — истина

¹⁾ Ја сам додуше забележио и извештан број примера са *да*, али није искључено да су књишкога порекла.

²⁾ О значењима ове свезице и њихову развиту у нашем језику исп. чланак А. Leskien-a, *Die Entwicklung serbischer Sätze mit te von Parataxis zu Syntaxis* (Arch. f. slav. Phil. XXII, 1900, 1—5).

³⁾ Исп. Maretić, *Veznici* 78 и *Gramatika* 458. Leskien (l. c. 2) преводи копулативно *ше* са „und so“, „und in Folge davon“. Овакво копулативно-консекутивно *ше* је и у црмничком говору врло обично, исп. на пр. Пѡрѡсла-[ј]е великѡ вѡда *ше*-[ј]е-свѣ онѣ кѡпе (стогове) йсѡубла и[з]-земѣѣ В. Пѡтре[в]и-се тѡмо *ше*-га-љѹи изабрѡше Ли и сл. Чисто копулативно *ше* нисам забележио.

⁴⁾ Ипак је, као што ће се видети из примера, чисто консекутивно значење прилично ретко; обично се поред њега осећа каква друга нијанса (копулативна, експликативна и сл.).

⁵⁾ Исп. и у црмничком говору: Узми ца̀пицу *ше*-пѡѹите ѹ-лозе Год.

ретко — развило и право каузално и финално значење; поред тога може *ше* имати и експликативно и релативно значење (оба су врло обична), а уз придеве и придевске заменице може да служи и за истицање¹⁾:

а) консекутивно (да): Болѣ-га руке *ше*-не-мѡже дā-ђа[в]ољо[м] манѹт Бра. Он ѹчиње *ше*-га-прѣмйше; нѣко дрѹгй беж-нѣга Крњ. Трѣфи-се *ше*-га-ѹби она пљоча В. Штѡ-[j]е тѡ бйло, чесѡ[в]й ѡ[в]о *ше*-га-[j]е-начѣлнйг звā у-Бār? Брч. А-да-штѡ тѡ бй, чѡче, *ше*-те-затворише, ка[д]-нйѣси нй-шта крѣв бйјо? Па. А-штѡ-ти-[j]е *ше*-те-нѣмā кѡ[д]-нāс нйкāко, чѡче? У. Фāла бѡгу *ше*-тѡ [j]едампѹ[т] сврши Бра. Дѡће врйѣме *ше*-тѣ-и-ј-ѡни пасāt Пѣрѡ[в]иѣм пѹтом Ду. Дāде *ше*-раздйѣлйше нārѡду онѡ жйто В. Нārѣди сйно[в]има *ше*-ѡни, бѡго-ми, свй прискочйше Со. Зāповйѣда *ше*-пѡђѡше свй на-Цетйње Др.²⁾

б) финално (да): Шйљѣмо-и свāкй пѣтāк нā-Вйр *ше*-ни-купѹју рйбѣ Бо.

в) каузално (јер, што): Нāљѹти-се на-мѣне, *ше*-са[м]-му-онѡ рѣкā Ор. Нāђе-га чѹѡ, *ше*-му-сйн ѹмрйѣ Па. Зачѹдйк-се, *ше*-га-вйћек на-Цетйње Се.

г) експликативно (да): Да-сан-знāвāла *ше*-нѣте-дѡ[ћ], нāк нѣшто свārйт Бра. Знāде тй лйѣпо *ше*-нѣ-ти-тѡ вальāt Кру. Тѡбж не-вйдйш *ше*-[j]е дѡбро слāб, е-не-мѡже вйше дѹшкāt Ор. Чѹѡ *ше*-и-толйкѡ бљѣше То. [J]ѣси чѹјо *ше*-сѣ-онй вапѡр удāвйјо? В. Åко бѡг дā срѣћѣ *ше*-бѹдѣмо зā[j]едно, огрāдйћемо ѡ[в]дāн [j]ѣ[д]ну лйѣпу кāмару ГД.

д) релативно (који, што): Онѣ пāре *ше*-ми-и-пѡзā[j]ми нѣћу-ти мѡћ врнѹт пре[д]-Никѡјдāн Бу. Онй брāv *ше*-си-га-потѡнѣга купйјо зйсто-[j]е дѡбар Со. Ка[д]-нāши удāрйше, а-онй *ше*-стојāу нā-пѹт] побљѣгоше што-и йће нѡге нѡсау Па. Лāко-[j]е тѣбе *ше*-ймāш свѣга дѡста Бр. А-тāко-ми онѡгā *ше*-

¹⁾ Исп. у књижевном језику примере као: Кад види, да Срби држе једно *ше* једно (cit. Maretić, *Gramatika* 458).

²⁾ За примере као што су три последња сматра Маретић (исп. *Gramatika* 413) да у ствари претстављају стегнуте реченице: Дāде да-раздйѣлѣ нārѡду онѡ жйто и-ѡни-га раздйѣлйше > Дāде *ше*-раздйѣлйше нārѡду онѡ жйто и сл.

сам-изйіо и-пѡпијо и-ј-онѡгѡ *ше*-ну-у-торбицу пѡниѣт Ли. Фѡли-се мнѡго тиѣма тѣрскиѣма главама *ше*-и-[ј]е тѡбош посѣкѡ Па. Они дурѣци низ-Ѱше *ше*-покажѣју кѣдйѣн-ѣе вапѡр пасѡт В. Тѡлкі чуѡно[в]и *ше*-су-тѣ пристѡли мѡгли-би свѣ Црм[н]ицу превѣс[т] пре[к]о-Блѡга Год. Бѣли тѡ ти *ше*-ѡди онѡгѡ пута у-Катриклѡу? Бу. Јѡ-га дѡдок онѡмѣ чѡјку *ше*-[ј]е-долѡзијо с-тѡбѡм Ма. Валѡ ни[ј]е окушѡ ни-ј-од-онѡгѡ киѣелѡга мниѣка *ше*-му-[ј]е-стрина дѡниѣла Бр. Тѡ-[ј]е бијо они Шестѡнини *ше*-[ј]е-зѡклѡ жѣну Брч.

ђ) адверзативно (а): Ка[д]-лѣгосмо бѣше вѣдро кѡ цклѡ, *ше*-пѡслиѣ пѡче грмѡна[в]иѡна Ли.

ж) истицање: Дѡниѣ[к] крапа *ше*-лиѣпога, бѡго-ми Бр. Йма ѡн виѡна *ше*-кѡквога знаменитѡга Год. Исп. и *ше*-кѡко (= „још како“): Вриѣѣше, бѡго-ми, *ше*-кѡко! Ду. *Те*-кѡко-ме пѡслуша, чи[м]-му приприѣтѣк Бо. Морѡѣ, *ше*-кѡко, тѡ учиѣѣт Па. Изѣдок онѡ, *ше*-кѡко слѡтко! В.

Напомена. Другачије природе и порекла (< од 2 л. множ. императива) је *ше* у примерима као:

Полѡко-*ше*, лѣѣи, велй, да-мѡло дѡнѣм душѡм Бра. Брзо-*ше*, йзгоре кѣна Ли и сл.

шѣке

а) темпорално (тек што): *Тѣкѣ* ѡн пре[к]о-врѡти, а-ѡни кѣну на-сѣбе Со. *Тѣке* изйѡдсмо ис-кѣѣ, ѡн пијѣну (издахну) В. Йзйѣстѣ на-Ѱба, *шѣкѣ* ожедѡѡ[ј]у Бра.

б) ексклузивно (само): Свй-су пасѡли *шѣке*-[ј]е тѣн они ѣтиѣ остѡ Па. Ни[ј]е ништа уловйјо *шѣке* [ј]еднѡга клиѣна те-[ј]е-ѡнијо Бра. Пу[т]-се тѣдйѣ[н] не-виѣѡше *шѣке* зѡ-лиѣк Бр. Јѡ-бик тѡ учинйјо *шѣке* да-помѡгнѣм свѡ[ј]иѣма Па — Обѣ-тѡ-ти-[ј]е тѡ *шѣке* да-се-отрѣсѣ о[т]-тѣбе Др. На[в]лаштиѣ-му-[ј]е тѡ рѣкѡ *шѣке* да-бѡчи спйцу меѣу-ѡиѡма Се. Напра[в]-и-се сиромѡ *шѣке* да-му-дѡдну којѣ пѡру ГД. Пошѡ-[ј]е пѡноѡни *шѣке* да-стигнѣ на-вриѣѣме Ко. Пошѡ-[ј]е на-оро *шѣке* да-му-не-рѣчу ѣ-се бо[ј]и Ли.

в) каузално (јер, чим): Нѣѣе-ти мѡн о[т]-тѡгѡ ништа продѡ[т], *шѣке* [ј]е тѡ мѣне свѣ обѣтѡ Ли. Нѣѣе о[в]ѡмо наѣѡс,

шѣке-[j]е мѣне рѣка е-не-ноћит на-Вѣр Ор. Нѣне о[т]-тѣга нѣшта бѣ[т], *шѣк*[e]-j]е брзо доша Па.

чим

каузално (јер): Не-мѣже нѣшта има[т], *чим* не-рѣдѣ нѣшта Се.¹⁾

што

је (у одричним реченицама) кондиционално (=ако) са каузалнои или ексклузивном нијансом: Ја-ти не-мѣгу да-ђа[в]ољѣ сѣла[д] да[т], *што*-ми-Марко нѣне врнѣт онѣ педесѣ[д] дѣнарѣ Брч. Е нѣну ѓтолан, *што*-ми-нѣнеж да[т] онѣ мѣ[j]е пѣре Се. Нѣнеш тѣ мѣн учињѣ[т] сѣм, *шѣд*-ти нѣне њѣтко помѣћ Кру. Нѣка[д] нѣѣсам лѣгла ѣвечѣр, *што*-нѣѣсам свѣко[j]ѣме ѣвѣру ѓпрапа чарѣпе Ли. Валѣ-га нѣне уфѣтѣ[т], *што*-нѣ-би пошѣ ка[д-]j]е-снѣк по-његѣвија стѣпа Па. Нѣне-ти ѓ[н]-нѣшта учињѣ[т], *што*-нѣ-би пошѣ да-му-плѣтиш В. *Што*-нѣ-би пѣдала свѣке петнѣз[д] дѣна кѣша, о[в]ѣ зѣмња не-мѣже родѣ[т] ни-пѣ-рѣда Год.

К о н г р у е н ц и ј а

Слагање у броју

1 Заменице и придеви уз бројеве

409. На дијалекатска отступања у слагању заменица и придева уз главне бројеве скренуо је први пажњу Решетар.²⁾ У говорима које је он описао долазе заменице и придеви уз акузатив именица м. и ср. р. у акузатив множине м. р. (уфатѣше онѣ два, имам два *ѓѓбре* сѣна, дај-ми онѣ пѣт сѣла — имамо *ѓѓбре* тѣр сѣла, дај-ми онѣ пѣт бремена сијена). Уз номинатив м. р. је чешћи облик номинатива мно-

¹⁾ Много је обичније каузално значење са темпоралном нијансом: Бак-сѣш-не-ме прѣтѣ[т], *чим*-сан тѣбе срѣјо Ли. Нѣнемо лѣко прѣ[h], *чим*-не-[j]е Лѣубо опѣзијо Па и сл.

²⁾ Исп. *Nastavni Vjesnik* II 357—359 и *Der štok. Dialekt* 208—210. Покушај објашњења исп. код Вушовића, *Прилози проучавању Његошевог језика* 93—94.

жине (*онѝ* два чѡка), али се и ту чује акузатив множине (*овѣ* два младѝна-су добрѝ). Слични, само нешто сложенији, су и односи у црмничком говору:

А) Уз бројеве 2—4

Номинатив

410. а) Уз именице мушкога рода имају заменице најчешће наставак *и* (= ном. множ., природно слагање), ређе *-а* (формално слагање), а још ређе *-е* (= ак. множине); придеви имају најчешће *-а*, ређе *-е*, а најређе *-и*. Доста често има заменица наставак *-и* (*-е*), а придев (атрибут) *-а*; обрнут случај је редак¹⁾:

Онѝ-два ѡетиѝна-су глѡдни Со. Дѡкле-ми порѡсту *шѝѝ*-два ѡетиѝна Ли. *Онѝ*-два дѡба рѡсту ѡспорѣд Бо. *Онѝ*-два ѡѡка те-су-дѡбили нѡграду Брч. *Мѡ[ј]и* дѡба пријѡтеља-су чѡли Бр. Врнѡше-се *онѝ* чѡгири Дѡпиљанина из-Аустрѡли[ј]е У. *Свѝ* чѡтири-су-не дочѡкали да-не-мѡже бѝ[д] бѡље Ду. Тѡ су два *велѝкѝ* крмника Ли. Презимњѣли-су кѡ[д]-нѡз два *сѝѡрѝ* Кѡча В. Чѡтири *мѡлѝ* цвиѡта-су-му на-прѡзѡр Год. [Ј]ѣсу-му, мѡја, *онѝ*-два *сѝѡрѝ* сѝна погѝнули на-Торомбѡш У. Јучѡр-су долѡзѝли *онѝ*-два *шѡвѡ[ј]и* чѡјка прѡ[в]ѡ кѡ[д]-мѣне Ор.

Онѣ-трѝ дѡба те-[ј]е-вљѣтар сломѝјѡ Се. *Цѝѣлѣ* два мњѣ-сѣца вукѡсмо вѡду с-Врѣла нѡ-плеѝи Се. Пѡслѝѣ тѡга нѝ[ј]е бѝло трѝ-чѡтири дѡна *лѝѣѝѣ* Со. Стѝгоше-ли-ти *онѣ*-два *нѡвѣ* плуга? В. *Овѣ*-два *мѡ[ј]е* сѣдѡка-ѡе сѡтра свѣ тѡ посѣдѡчит ГД.

Мѡ[ј]и два *мнѡѡѝ* брѡта-су пасѡли за-лѣбом Ко. *Онѝ* *нѣгѡ[в]и* трѝ *вљѣрнѡ* дрѡга нѝѣсу-га ни-пѡтадѡр остѡ[в]љѡли Па. *Онѝ* чѡтири *нѡјбѡлѡ* оѡѡко[в]ѝна ѡ-село-су осирѡмѡшѝли Бр. Уфѡтѝли-су-га сѝнѡнѡнѝ чѡтири *нѡвѡ* винанѡѡста Брч. Не-рѣ-коше-ти нѝшта *онѝ*-трѝ *орѡоскѡ* чѡбѡна? Со. Тѡ бѣу *онѝ*-трѝ *србијѡнскѡ* војника те-су-пренѡнили у-[в]ѡс Ли. *Свѝ* чѡтири *нѡша* дрѡга остѡдоше тѡмо Ма — *О[в]ѡ*-два *вѡљѡни* чѡјка-су-га виѡтели Бо.

Овѣ-два *ѡѡѡднѡ* дѡна нѝѣсам рѡбѡтѡ нѝшта В. *Њѣгѡ[в]е* трѝ *сѝѡрѝ[ј]ѡ* сѝна-су у-Њѡрику пасѡли Се.

¹⁾ Примере који се подударѡју са књѝжевним језиком (*овѡ*-два пријѡтеља, сѣла и сл.) не наводим уопште.

б) Уз именице средњега рода имају заменице и придеви обично наставак *a* (природно и формално слагање), ређе *-e* (= ак. множ.), а само изузетно *-и* (= ном. множ. м. р.). Као и уз именице м. р. може заменица да има наставак *-ê*, а придев *-a*, док су обрнути случајеви ређи:

Овê-два јêла-су-ми нã[ј]милијã Кру. *О[в]ê*-два оглêдала дôбро кажÿју Се. Пôшто-су-ти *о[в]ê*-два кожлêта, Стãне? В. *Овê*-трÿ јãја-су штêтна Бо. *Онê*-два пôља слãбо родÿше *о[в]ê* гôдинê Со. Два *гôрнê* рêбра-су-му слôмњена Брч. Два *здравê* чельадêта-би тô мôгла учињêт Ду. *Његô[в]ê* два ôка свê вÿдê Др. Допãда[ј]ју-ми-се *њô[ј]зине* два *црнê* ôка Па. *Нãше* трÿ-сêла нÿêсу страдãла *о[д]*-грãда Ли. *Онê* чêтири *кокошÿнê* јãја-су на-полôг Па —

Њêни-су два ôка мнôго вÿдÿêли В (необично) —

Онê-два *Пêро[в]a* кожлêта попосãше йтрôс Ма. *Онê*-два *дôнã* брãства-су-ти нãјболã у-цÿêло нãше плêме ГД. *Онê*-трÿ *гôрнê* сêла-су јãдна Со. *Онê* чêтирÿ *његô[в]a* јãгнêта-су нãј-преклã у-село Год. *О[в]ê*-два *нãша* сêла-су мнôго сиромãшна То. *Онê*-трÿ *дôнã* рãла земнê-су страдãла Бу — Скочÿјо-би, валã, у-[в]оду, сãмо да-ме *шã шôд[ј]ê* два ôка мÿло поглêда[ј]ју Ду.¹⁾ *Онã* чêтирÿ *гôрнê* сêла-су нãјлê[п]шã у-цÿпанцÿêлу Црм-нÿцу Кру²⁾.

411. У осталим су падежима односи простији; у генитиву, акузативу, инструменталу и локативу (датив се не употребљава) је код заменица у мушком и средњем роду најчешћи наставак *-e* (= ак. множ.); поред *e* чује се и *-a* (у м. р. доста ретко); у атрибуту чини се међутим *-a* обичије од *-e*:

Генитив

а) мушки род: Купÿјо-сам *о[в]ÿ* пакê[д] дувãна из-*онê*-два Крÿнÿчанина Бр. Нÿкã[т]-се не-вÿнêла лÿши *онê*-два êе-

¹⁾ Маретић (исп. *Gramatika* 374) је, дакле, у заблуди кад „своје два ока“ (из једне бокељске приче) сматра за грешку.

²⁾ У ж. р. нема отступања од књижевног језика (атрибути имају наставак *-e*):

Дôшло-су-ни *онê*-двÿê *удôше* нêри Се. Тô-су *онê*-трÿ зÿбачкê нê[в]лêсте те-смо-и-вÿнêли на-Сутôрман Ор. Мã, валã, *о-о[в]ê* чêтирÿ *Пêро[в]ê* ôвце нêмã данãз бôлÿјã у-село Ко итд.

тића Се. На-пђмећу *онѐ*-двѐ вѐра ймѐ [j]ѐдна долина Ма. Ко[j]й-
[j]е највисочй од-*онѐ*-трй вѐра? Со. Ёзми фурмине од-*онѐ*-двѐ
чђјка В. Он сам нй[j]е гђрй о[т]-трй *дђбрѐ* јунѐка Ор. Од-*онѐ*-
двѐ *мндѐжѐ* сйна у-Бијђград нйѐсам добијѐ пйсма љ[в]о *йунѐ*
трй-мнѐсецѐ Бр. Од-*о[в]ѐ*-двѐ *Нйко[в]ѐ* дђца нѐмѐ бђљѐ земњѐ
у-вѐ[с] сѐоцкй фудуд Па. Од-*о[в]ѐ*-двѐ *кѐшнѐ* зуба нйѐсам-га
ноћѐс кѐплѐ шнѐ нѐ-очи метѐ Па — Од-*онѐ*-трй *сйѐра* дуба
бйрѐ[j] jједнога Бр. Од-*овѐ*-двѐ *мндѐжѐ* *Нйко[в]ѐ* сйна нйѐси
нйшта љуцкй[j]ѐ видйјо Брч. Дђбйјо-сам пйсмо од-*онѐ*-двѐ
сйѐрѐйѐ ѐтетйћа из-Бијђграда В. А-да-нѐ-знѐм штђ-ћу од-*овѐ*-
двѐ *кѐшнѐ* зуба, вљѐруј бђга и-кѐ[шт] чѐснй Ов. Тђ-су штйце
од-*онѐ*-двѐ *нѐјдебѐља* дуба Ма — Тђ-сам дђбйјо од-*мђја*-двѐ
дђбрѐ пријѐтеља Со.

б) средњй род: Дѐ[j]-ми од-*онѐ*-двѐ мнѐста [j]ѐдно Со.
Из-*онѐ*-двѐ улйшта-сам лѐнскѐ зймѐ извѐдйјо петнѐс[т] кйлѐ
мѐда ГД. Пђмећу *онѐ*-двѐ бѐра течѐ потђк Па. Нйѐсам-га вй-
дйѐла тѐко-ми *мђ[j]ѐ* ђбѐ ђка љ-глѐ[в]у Тр. Ёзми од-*онѐ*-трй
брѐмена којѐ-сам јучѐр вѐзѐ [j]ѐдно Ду. Оклѐн-си пйјо водѐ?
Из-*онѐ*-двѐ *мѐлѐ* вйѐдра В. Тђ-су ђвце из-*онѐ*-двѐ *ђнѐ* сѐла
Бо. Штђ мй[с]л[л]йш, ко[j]ѐ-[j]е нѐ[j]стари[j]ѐ од-*онѐ*-трй *Сѐ[в]о[в]ѐ*
телѐта? Тецйјаше кѐв из-ђбѐ *нѐгђ[в]ѐ* кољѐна Ко. Пђнйјо-ти-
[j]е Илйѐ свѐ јѐја из-*онѐ*-трй гнѐйѐзда нѐ-брйѐст Ли — Дѐ[j]-
ми вйна из-*онѐ*-двѐ *вйшѐ* вйѐдра Год. Вѐдѐ мрѐже из-*онѐ*-трй
гђрнѐ ђка Се. Од-*онѐ*-трй *Мйло[в]ѐ* *манйшѐ* пѐшчѐта не-мђже
чђѐк смйром прђн Бр — Из-*онѐ*-трй *ђнѐ* пђља свђ-[j]е жйто
изнѐшѐно Год.

Акузайшв

а) мушки род: Кђ[ли]ко цйѐнйш *о[в]ѐ*-двѐ кђнѐ? В.
ѐ-ли продѐт, Мйло, *онѐ*-двѐ габѐља (вранца)? Ли. Пйтѐ[j] *овѐ*-
двѐ сѐђђка Крнѐ. А-довѐди-ми *шѐ*-двѐ вђла, да-вйђм [j]ѐсѐ-ли
за-касѐпа Ду. Повѐди *онѐ*-двѐ мѐска у-онѐ ливѐду, јѐдан, да-
се-напѐсу ГД. *онѐ*-двѐ винђграда нй[j]е зафѐтйјо град нѐку-
дйѐн (местимично) Год. [j]ѐ-ли, вљѐрѐ-ти, у-кђга-си купйјо
онѐ-трй ожѐга (= кукасто гвожѐе за дизање црепуље)? Бра.
Поћѐрѐ[j] *шѐ*-трй ђмна Бу. ѐ-ли-ми вѐртйт *онѐ*-трй клйнца
ко[j]ѐ-сам-ти позѐ[j]мйјо? Се. Вйѐ-ли *онѐ*-трй чђјка ко[j]й-не

испратѣше Брч. Убѣри *о[в]ѣквѣ* чѣтирѣ кѣца, пѣ-ѣ-ти-бѣ[д] дѣста за-цѣлу рабѣту Со. Ыма валѣ два *чуднѣ* (добра) сѣна Бр. Зѣклѣ-[ѣ]е, бѣго-ми, два *дѣбрѣ* праца Ма. Стѣ[в]и тѣмо горе *онѣ*-два *нѣ[в]ѣ* опѣнка Па. Познѣ[ѣ]еш-ли *онѣ*-два *стѣрѣ* чѣјка? Ли — Вѣдѣш-[л]и *онѣ*-трѣ *висѣка* дуба? Год. [Ј]ѣсу-ли посѣкли *онѣ*-трѣ *Мѣрко[в]а* орѣа? Брч. Држѣш-[л]и, бѣга-ти, јѣшт *онѣ*-трѣ *манѣшѣ* кучка? Со. Ы-ли-ми, Нѣко, продѣт *онѣ*-два *црнѣ* праца? Бу. Жѣли вѣзда, јѣкѣ бѣже, *онѣ*-трѣ *велѣка* цѣра Ов. Догнѣше *онѣ*-два *злѣ* чѣјка пра[в]о ѣ-суд Ко — [Ј]ѣсу-ли вѣх ископѣли *онѣ*-трѣ *нѣвѣ* винѣграда? Ма.

б) сред њи род: Ыѣ-ли Мѣрко продѣвѣт *онѣ*-два ждрѣ-бѣта? Бра. Продѣнѣш *о[в]ѣ*-два јѣгнѣта да-подмѣрѣмо штѣ-смо дужни Па. Стѣлно пѣшта[ѣ]у брѣве на-*онѣ*-два пасѣшта Бра. Којѣ-се не-ѣдалѣ у-*овѣ*-два сѣла, ѣна нѣка[д] не-стѣ[в]ѣлѣла [в]ѣнчѣвѣ на-нѣ[ѣ]зину глѣ[в]у Ли. Пѣшто-си купѣјѣ *онѣ*-трѣ брѣмена сѣѣна? В. Вѣдѣ-се крѣв на-ѣба *нѣгѣвѣ* кољѣна Тр. *Овѣквѣ* два чѣладѣта јѣш не-срѣѣтѣк Бра. Опрѣга *онѣ* чѣтирѣ јѣја штѣ-сам дѣнијѣ Брч. Свѣ чѣтири брѣмена сам прѣда Ко. Ызе-ни два *нѣјболѣ* пѣља Ли. Дѣ-би цѣјѣ свѣѣд за *шѣ[ѣ]ѣ* два ѣка Ли. Мнѣго-[ѣ]е дѣ[т] толѣко за-*шѣ*-два *мѣлѣ* гурѣта (прасѣта) Бра. Прѣдѣ-[ѣ]е *онѣ*-два *нѣјболѣ* мнѣста штѣ ѣма Бр. Ымамо, бѣго-ми, *онѣ*-два *јѣкѣ* врѣла Ли — Зѣ[в]и *онѣ*-трѣ *мѣнѣ* ѣѣтѣта ГД. Мѣкни *онѣ* чѣтирѣ *кокошѣнѣ* јѣја с-полѣга Ов. Уфѣти за-*онѣ*-два *гѣрнѣ* држѣла Брч. Ы-ли-ми пѣнѣѣт *овѣ*-трѣ *Зѣркинѣ* пѣсма нѣ-Вѣр? Бр. Ыма Вѣсо *онѣ*-трѣ *дѣора* мнѣста Со. [Ј]ѣси-ли свѣрѣла *онѣ*-два *фрѣшкѣ* јѣја? То — Вѣѣсте-ли *онѣ*-два *мѣ[ѣ]ѣ* прасѣта? Кру. Ыспи-га у-*онѣ*-два *стѣрѣ* корѣта Бу.

Инструменѣал

а) мушки род: [Ј]ѣси-ли зѣд[о]вољѣн су-*онѣ*-два брѣва те-ти-продѣдок? Па. Околѣвѣ окѣ-тѣра су-*онѣ*-трѣ јѣгнѣта цѣјѣ дѣн Ор. Нѣ-знѣм штѣ-нѣ су-*овѣ*-трѣ кожлѣна Бу. Лѣко-[ѣ]е тѣ зѣмљѣ узрѣбѣтѣт с-*шѣквѣ* два вѣла Ли. Глѣдѣ-сам-се ш-*нѣ-гѣ[в]ѣ* два сѣна Ма. Бѣтѣсмо-се су-два *стѣрѣ* пријѣтѣља То — Блѣше о[в]ѣнѣн су-*онѣ*-два *црногѣрскѣ* командѣѣра Ко. Прѣшѣ-[ѣ]е су-два *мѣ[ѣ]ѣ* *дѣбра* другѣра Брч. Кѣко-си зѣдо[в]ољѣн су-*овѣ* *мѣја* два сѣна? Крѣн — Дружѣ-се су-*онѣ*-трѣ *нѣјвишѣ* нѣко-го[в]нѣна Бра.

б) средњи род: Паса-[j]е тудиен су-онѣ-два брѣмена ГД. Йма-се валā рашта дйчй[т] с-онѣ-два кончѣта Брч. Бѣше привѣзан су-два *дебѣлѣ* ужѣта за-ону врбу В. Вйђе[г]-га мѣло-прйѣд з-два *сѣоцкѣ* мончѣта Год — Мѣжеж бйд зѣдо[в]ољѣн с-о[в]ѣ-два *нѣјмнаѣ* унучѣта кѣ йко Ли. Прѣђе су-онѣ-два *Нйко[в]ѣ* јѣгњѣта љѣдѣм Се. Вйђе[г]-га јутрѣс су-онѣ чѣтирй *Пѣрова* прасѣта Ко.

Локашйв

а) мушки род: Разго[в]ѣрѣсмо о-онѣ-два ѣтйѣна покѣ-њѣга Нйка В. Бѣше вѣзѣ чун према-онѣ-два *велйкѣ* крша Крњ. Валā-сам дѣбро удѣријо гла[в]у о-онѣ-два чѣпура (чворуга, комад паѣа) те-бѣѣу гѣре Ли.

б) средњи род: Стојѣше при-онѣ-два *црнѣ* прасѣта Со. Бѣше обљѣшен о-онѣ-два дрѣвѣта Кру. Штѣ мйслиш о-шѣ-два телѣта, ѣтѣ-ли мѣћ ора[т] на-прољѣне? В.

Б) Уз бројеве веѣе од 4

Номинашйв

412. Придеви и атрибутски употребљене заменице стоје увек у генитиву множине (као у књижевном језику); показне заменице могу такође стајати у генитиву множине, али се обично управљају према природном роду (м. -и, ср. -а, ж. -е) или имају -е:

а) мушки род: *Онй-пѣ[т]* Попрѣтничѣнѣ те-бѣу затвѣ-рени у-тамницу Ду. *Овйзи* шѣс[т] мѣнчйѣѣ вйкѣли су валā йз-мозга Ли. *Свй-шѣс[т]* финацйстѣ нѣ-Вйр не-могѣше-га уфѣтит ГД. *Онй њѣгѣ[в]и* пѣ[т]-пријѣтѣљѣ сѣмо-су-му ѣ-злу мйслили Ко. *Свй њѣ[ј]зйни* сѣдам брѣтѣ-су пантѣтй (смеони) јунѣци Па. *О[в]й-пѣ[т]* *нѣшијѣ* ѣтйѣѣ су нѣјбољй й-школу Ма. *Тйзи* дѣсет *јѣднијѣ* ѣуѣй нѣјгоре-су пропѣли у-тѣрскй рѣт Ко. *Онй-пѣд* Гѣдињѣнѣ-се врнѣше из-лезѣрвѣ Се — *Онѣ-пѣ[т]*-мѣ-мѣкѣ те-си-и-јучѣр звѣ, дѣшли-су Тр. *Свѣ-шѣст* *Мйловијѣ* вѣ-лѣвѣ разбољѣше-се од-ѣгњйцѣ ГД. *Онѣ-шѣс[т]* Арнѣутѣ те-смо-и-вйѣели нѣ-Вйр Др. *Онѣ* стѣтйну војникѣ те-пасѣше јучѣр у-Пѣдгорицу В. *Пунѣ* пѣ[д]-дѣнѣ не-имѣсмо брѣшна у-кѣћу Бра.

Свѣ *наше* дѣсе[т] тѡповѧ не-врийѣѧу кѡ[ли]ко [ј]ѣдан њйјов Ли. *Онѣ-шѣ*[ст] *сѣлачкија* чунѡ[в]ѧ те-дѡниѣше рйбу йтрѡс В. Нѣѣ-ти помѡћ *свѣ-шѣз*[д] *бѣрскија* ѡцѧ Бр. *Онѣ-пе*[т] *најгорија* до-маѣнѧ ѱ-село највише-се бунѣ Бо. *Онѣ* сѣдам *Љубовија* сйнѡвѧ вѣһи зулѡм чинѣ нѡ цйѣлѡ сѣло ГД.

б) сред њи род: *Онѣ-шѣс*[т] ја[ј]й сто[ј]ѣ на-полицу пѡни мњѣсѣз дѧнѧ Кру. *Свѣ-пѣ*[д] брѣмѣнѧ остѧдоше на-ливѡду Ор — *Онѣ-пе*[д] *глѡдѡскија* брдѧ-су најље[п]шѧ у-цйѣлу Црм[н]йцу ГД. Ђѣ-су *онѣ-пе*[т] клукѧ (клубака) прѣѣѣ? Ор. *Овѣ-пе*[д] *гѡрњија* сѣлѧ тѡ ти-[ј]је дивѡтѧ ѱ-бога Брч —

в) женски род: *Онѣ-пѣ*[д] ѣвѡ[ј]јакѧ те-се-бѧтисмо ш-њйма на-вр онѡгѧ ждрйѣла Год. *Онѣ-шѣс*[т] *Нйкѡвија* кѡзѧ мнѡго-ми штѣтѣ чинѣ Се. Пѡара-ми *онѣ-шес*[т] *манйшија* крѡвѧ ону [п]шеницу по[т]-Студѣнѧц Брч. *Овѣ-пе*[т] *мриѡвија* крѡвѧ рѧнйле-су-не цйѣлѣ зймѣ Бр. *Онѣ* дѣсе[д] *глѡдѡскија* жѣнѧ иѧу пу[д]-Бѧра Ли.

413. У осталим је падежима код заменица свих родова најобичније -е (дакле, као и уз бројеве 2—4), али се доста често чује и -ија (као у књижевном језику); атрибут има — као и у номинативу — редовно наставак *ија*:

Генишив

а) мушки род: Од-*онѣ-шес*[т] љућй нѣ-знаш ко[ј]й-[ј]је бѡљи Ов. Избѣри ко[ј]й дѡеш од-*овѣ* дѣсе[т] клйнацѧ То. За-о[в]у нѧшу зѣмњу-би трѣбѡло *свѣкѣ* дѣсе[д] дѧнѧ да-надѡи кйша Се. *Свѣкѣ* двѧез[д] дѧнѧ-би трѣбѡло кропйт Год. Не-бо[ј]йн-се јѧ нймало о[т]-*свѣ* његѡ[в]је ше[ст]-сѣдѡкѧ В. Вйше ймамо ѧери (користи) од-*онѣ-пе*[д] *гѡрњија* дѡчѣвѧ нѡ о[т]-свѣ остѧлѣ земњѣ Бу.

б) сред њи род: Не-мѡже да-изѧбѣрѣ од-*овѣ-пѣ*-дѡдѣлѧ нй[ј]едно Ду. Изѣдог, бѡго-ми, пригѧње о[т]-*свѣ-шес*т ја[ј]й В. Из-*онѣ-пѣ*[д] *гѡрњија* сѣлѧ дйгоше-се крсти Со. Бй-ли пѡзна ко[ј]ѣ од-*овѣ* сѣдам јѧгњѧди? В.

в) женски род: Из-*онѣ-пе*[т]-кућѧ вйдй-се дйм Ли. Од-*овѣ-шес*[т] ѡвѧцѧ лйѣп-је сйр Ор. Вйше ймам фѧјдѣ од-онйја лѡзѧ нѡ од-*онѣ* двѧес[т] кѡкошѧкѧ Год. Онй пѡ[т] те-вѡдй пок-рѧ[ј]-*онйја-шес*[т] *велйкија* тѡпѡлѧ ГД. Од-*онѣ-дѣсе*[д] *бѣрскија* смѡкѧвѧ нѣ-остаде валѧ нй[ј]една Ма. Вйше добй[ј]емо вйна

од-овѣ дѣсе[т] цр̄нија лѡзѧ нѡ от-свѣја остѧлија Се. Ыкица-ми-
[ј]е нѧјмилија о[т]-свѣја мѡ[//]ија шес[т]-снаја Бра.

Акузатив

а) мушки род: Ёла, мѡлѣн-те, отрѣси онѣ пѣ[т]-шест
ѡрѧвѧ Со. Ка[д]-мѡгнѣш, вр̄нѣш-ми онѣ пѣ[т]-шез[д] грѡшѧ
Бу. Изаждѣни онѣ-шес[т] ѡмновѧ из-онѣ ѣтелинѣ Ко. Пѡ[в]еде
онѣ педесѣ[т] јунакѧ В. Тако-ти бѡга, Ђуро, ѡнѣш-ми дѧт онѣ-
сто дѣнарѧ те-си-мѣ-обетѧ Па. Варалицо [ј]ѣдна, марифѣцки-
ли-ми дѣже онѣ-сто дѣнарѧ Бо. Свѣ-и дѣсе[т] поћѣраше у-Пѡд-
горицу Кр̄њ. За-свѣ ѡшѡнѣ пе[т]-мнѣсеца нѣ-излази ис-кѣѣ.
Позѡ[в]и дрѣгѣ дѣсе[т] љућѣ ГД. Ајде, жѣ[в]-бијо, покажи-ми
онѣ-пе[т] цр̄нија брѧвѧ Бр. Удѧрѣше на-онѣ дѣсе[т] шурскија
баталијѡнѧ Ор. Свѣ-шес[т] његѡвија гостѣ пѡзвѧ-сам у-нѧс —
Бѡга-ти, Мѧшо, држѣш-[л]и јѡш у-скрѣњу онѣја пе[т]-напули-
јѡнѧ те-си-и-дѡнијо и[с]-Царѣграда? Па. А-вићѣ-ли тѣ, Мѧрко,
онѣја шѣж[д] цѧндѧрѧ те-прѡћѡше о[в]ѣдѣна? Бу.

б) средњи род: Овѣ-пѣт јѧ[ј]ѣ-сам-ти јѧ дѡнѣла У.
Ќ-ли продѧт онѣ-пе[д] брѣмѣнѧ сѣѣна? Бр. Донѣси онѣ-шес[т]
костѣнија пуца. [Ј]ѣси-ли вѣћ прочѣтѧ свѣ шѣ дѣсе[т] пѣсамѧ?
Брч. У-свѣ нѧше дѣсе[т] сѣлѧ нѣ-би нашѧ вишегѧ лупѣжа Ли
— Прѡдаде онѣ-пе[т] нѧљѣйшија грлѧ Ду. Донѣсите онѣ-шес[т]
нѡвија вѣсѣлѧ Др. Вићѣ-ли тѣ онѣ-пе[д] гѡрњија сѣлѧ кѧко-су
лѣѣпо узрѡѡтана? Ли. На-онѣ-шез[д] гѡрњија ѡгњѣштѧ нѣ-на-
лѧга-се о[в]ѣ гѡдинѣ бѡдњѧка — Узѣли-смо онѣја пед ѡћѣлѧ
ис-Пѣра-Мѧрко[в]ја.

в) женски род: Свѣ-сам пе[т]-кѡзѧ прѡдѧ Кр̄њ. Зѧ[ј]ми
свѣ шѣ пе[т]-крѧвѧ на-пѧшу Со. Потѡпи онѣ-шес[т] лѡзѧ Ли.
Виш-[л]и онѣ-пет лѣѣија ѣѡ[ј]ѧкѧ? Брч. Бѧти-ли онѣ сѣдам гѡ-
дињскија покѧјаница те-се-врѧнау с-Виѧра Се. Продѧну онѣ
дѣсе[т] сѣѧрија ѡвѧца Бу. Вићѣ-ли онѣ-пѣ[д] брѣшкија ѣѡ[ј]ѧкѧ
те-пасѧше о[в]ѣдѣн? Па.

Инструментал

а) мушки род: Су-овѣ дѣсе[т] мѡмѧкѧ мѡгѧ-би град
осво[ј]ѣт Ов. Су-свѣ дѣсе[д] цѧндѧрѧ нѧ-Виѧ нѣнѣ-гѧ уфѧтит Бу.
Су-онѧквѣ шес[т]-ѡмновѧ-[ј]е лѧко зѣму пасѧт Бр. Утече с-онѣ-

пе[т] *нд/бољуја* кдматџ мѣса Ор. Бйјо-[ј]е у пријатѣљџ су-свѣ шез[д] брѣтџ Бр. Пошџ-[ј]е су-онѣ пе[т]-шѣз[д] Брйѣжанџ пу[т]-Вира У.

б) средњи род: Су-овѣ дѣсе[т] *ндшија* сѣлџ да-пдѣ на-њѣга, не-мдже-му нйшта Бо. Ймамо мўкѣ су-овѣ-пе[т] сѣлџ Ко.

в) женски род: Су-овдкѣ дѣсет двџца њ-мнйѣко лџко-[ј]е прољѣне дочѣкат ГД. Су-ондкѣ пе[д]-бѣбџ тѣшко-[ј]е йзйс[т] њ-крѣј Па. Пдѣ ма̀лопри[ј]е су-онѣ-пе[д] бдљевицкија дѣ[ј]џкџ пу[т]-поља Со.

Локаѣив

а) мушки род: Нѣѣж-га при-онѣ-шез дўбо[в]џ В. Према-онѣ-пе[т] бубуљџ (камена) нѣѣш ѣдан цѣр ГД.

б) средњи род: О-о[в]ѣ *ндше* пе[т]-сѣлџ не-мдже нйко нйшта слѣбо рѣѣ Со. Камена-ти свѣка зѣмџа при-овѣ-пе[т] рѣлџ о[в]ѣѣн Бра.

в) женски род: Причѣмо о-онѣ-шес[т]-њшија бўдѣ-лџ Год. При-онѣ-пет јѣбукџ њџвишѣ-е трава Ли.

II Предикат и релативна заменица уз бројеве

414. Из примера се могло видети да се именски облик у предикату уз именице м. р. може слагати са бројном конструкцијом (*Ддшла-су* дба Ђуро[в]џ сйна Ко и сл). Обично међутим стоји предикат у м. р. без обзира на бројну конструкцију:

Пдшли двѣ пријѣтеља из-Бѣра пу[т]-Спйча Бр. *Увдййли-су-се* двѣ мйша у-мишалд[в]ку Со. *Сййгли-су* вапдром три Шестѣнина В. *Пдбили-су-се* три чдјка на-пазѣр због-рабдтѣ Ли — О[в]ѣ-двѣ чдјка нйѣсу тд *учињѣли*, нй-да бдг Кру. *Обѣ Нйко[в]џ* ѣтетйѣ-су *слўжйли* у-морнарйцу Бу. *Обѣ-су-се* по-прўга *йрекйнули* Год. За-њѣга-су *рдйли* онѣ-двѣ њџвишѣ лупѣжа и[с]-цйѣлѣ Црмнйцѣ Се. Онѣ-три старѣ дуба на-вр Лѣштйка-су-се *сломйли* Па. *Пасдли-су* онѣ-три војнйка пу[т]-Пддгори Брч. Свѣ-три сйна-су-му *учйли* ѣ-школу Ли. Онѣ чѣтирй подгорйчкѣ *финацйста-су* јучѣр *йдшли* Крњ. [Ј]ѣсу-ли-ти *жйви* онѣ чѣтри жуѣта вѣла? Ду.

415. Наставак *и* у предикату јавља се, истина ређе, и уз именице средњега рода:

Ќба-су-се огњашта *угаси*ли Па. *Ќзбли*-су-ми *дба* љва В. Ќба-су-му ља *промук*ли Год. *Крейди*-су-ни три на јље[п]ша кожљета Ли. Он *е*-два Марко[в]а *жетета*-су ка *најгор*и љ-село Брч. Он *а* четири кокошиња јаја те-и[ј]е-дониела Марија *слони*-су-се Бра. Њ *е*не два *дка*-су *црни* ка љгал (необично) Се. Он *е*-пе[т] најље[п]шија *ра*ла *осид*ли-су по[д]-водом (обичније: остало-[ј]е) Со.

Још много ређи је у предикату наставак *е* (у свим забележеним случајевима има и заменица исти наставак):

Он *е*-два Радо[в]е магарета-су *бдље* нд-два кдња В. *Јаче*-су он *е*-два *ужета* нд *та* кондп Па. Ов *е*-три кожљета-су *вредни*[ј]е нд *то* мни*е*ко Се. Ов *е*-два *ждребета*-су *ље*[љ]ше од-онија ГД.¹⁾

416. Уз бројеве од 2 па навише може глагол, додуше, стајати у једнини (као обично у књижевном језику), али чешће стоји у множини:

У-толик *одђоше* пет-Арнаута Др. *Сеђу* около-дгња п[е]т[шез]д) друга Со. А-йма *жита не-мдогу*-га *десе*[т] *масака* изагнат В. *Додше* *тадар* више нд *двесе*[т] Попратничана Па. Тун *изгйбоше* више о[т]-*педесе*[т] Црм[н]йчава Ли. *Е*, *бдеу* *тадар* на-Вир пр[е]к[о] стдтину војника Се и сл.

Каткад ближи глагол стоји у једнини, а даљи у множини:

Сийже-и четири[и] и-дма *ударише* у-свађу Год. Из-наше-и кун*е* *идје* пет у-раг, а-*врнуше*-се два Бра. *Седе* њи п[е]т[шест] и-*ударише* у-шдку Со. *Крену* њи *десе*[т] пу[т]-Вира и-*идчеше* п[о]јат Бр. Исп. и *Рече*-и доћ осмина и-*преварише*, бдго-ми Ко.

417. У реченицама које се односе на бројне конструкције од 2—4 релативне заменице (а, природно, ни предикати) често немају облик тих конструкција, већ се с њима слажу у природном (мушком) роду:

¹⁾ Иначе има предикат наставак *а* (исп. тач. 4106).

Долазили-су он а-два брата *којју*-су-ти *продали* козу Ма. Врнуше-се малопријед он а четири цандара *којју*-су *сипра-жйли* ондга погинулдга ГД. Тд-су ка три најбоља пријатеља *којју* мдгу бйт Бра и сл.

418. Уз ном. именица ср. р. бележио сам код релативне заменице (и предиката) по правилу наставак *а*, а само изузетно *-е*:

Тд-су два пља *којѐ* највише држѐ влагу Со. Овд-су-ти два сѐла *којјѐ*-се рачунајју ка најбоље у-циѐлу најју В¹⁾ —

иначе: Он а-два јагњѐта *којѐ* пасау на-онѹ ледѹну Брч. Он а-три ђетѐта *којѐ* стојѹ пре[т] кѹнѹм Год и сл.

III Бројне именице на *-ица* и *-ина*.

419. Уз бројне именице на *-ица* (*двојјѹца*), односно *-ина* (*ѹшѹйна*, исп. тач. 252), стоје атрибути у једнини ж. р. (као у књижевном језику) или у множини м. р.²⁾; придевски или глаголско-придевски делови предиката су увек у м. р.:

Номинатив: Да-га-не-обрањѹше онѹ двојјѹца, љау-га убйт Брч. *Овѹ* двојјѹца-су-ми остѹли *дѹжни* ГД. Сврѹише-ли *овѹ* двојјѹца пдсѹ? Ко. *Остѹли* двојјѹца не-ћѹше дѹн Бра. *Дрѹгѹ* двојјѹца утѹкоше Бу. *Обојјѹца-су-се врѹли* спазара Ду. *Онѹ* тројјѹца-су *ѹднеклѹн* далѹко *дѹшли*, љѹ? Па. Нѹѐсу *крѹви* *овѹ* тројјѹца нѹшта Крњ. *Овѹ* четворѹца-су-ми тѹ рѹкли Се. Сѹдоше *сѹв* петѹна ѹ-чѹн и-пасѹше пу[т]-Врѹнинѹ В. Тражау-га *овѹ* шестѹна Ма. Пођѹше дѹни *сѹв* осмѹна на-оро, а-мѹ остѹдосмо дѹма — Тд-су онѹ тројјѹца *којју*-су *носѹли* дуѹн Крњ. Тамо-су бѹла *овѹ* двојјѹца, ма нѹѐсу *мѹгли* нѹшта учињѹт Брч.

Генитив: Од-онѹѹ тројјѹцѹ нѹма нѹкаквѹга ѹбѹра Бо. Без-онѹ двојјѹцѹ нѹтѹ мѹн нѹшта учињѹт Год.

Датив: Дѹ онѹема двојјѹци вѹна Ор. Понѹси онѹема тројјѹци да-ѹју Се.

¹⁾ У ак. је *е* чешће како у м. тако и у ср. р. (исп. тач. 411).

²⁾ У неким падежима (ном., дат., ак.) преовлађује множина, а у другим једнина.

Акузатив: Вйће-ли *ћѣ онѣ* дво[*ј*]йцу те-су-са-мноѣ *бѣли*? У. До[*в*]ѣдите *ѡрвѣ* дво[*ј*]йцу Со. Поздрѣви-ми *онѣ* тро[*ј*]йцу те-су-с-наѣ *дѡшли* Ли. Кажи-ми *онѣ* тро[*ј*]йцу штѣ-смо го[*в*]орйли Се. Увѣтйше *онѣ* четворйцу те-су-*грѣjali* Др. Срѣте-ли *онѣ* петйну? В. Позд[*в*]ите *свѣ* шестйну Па.

Инструментал: Крѣнѣсмо су-о[*в*]ѣм петйноѣ у-Мѣрка Ли. Су-онѣѣма четворйцоѣ-се бѣтйсмо нѣ-пут Год.¹⁾

Локатив: Чѣ-ли нѣшто о-онѣѣма дво[*ј*]йци? Бр. Нй[*ј*]е-се, бѣго-ми, лйѣпо покѣзѣ према-онѣ*ј* дво[*ј*]йци В.

IV Колективне именице:

420. а) Уз именицу *мнозйна* стоји предикат редовно у плуралу; уз *дружйна* чује се по правилу сингулар:

Мнозйна не-умйју рѣдй[*т*] кѣко ваљѣ Со. Мнозйна *дѡђѡше* на-слѣ[*в*]у о[*в*]ѣгѣ путѣ Брч. *Ошѣ*-ли сѣтра мнозйна у-црквиѣ То — Дружйна-му-*ј*је *ѡбљѣгла* и[*з*]зѣтвѣра, а-ѡн-је остѣ Ли. *Чѣка*-ли-те дружйна? Год. Не-ваљѣ-му дружйна нйшта Бра.

б) И именица *нѣрѣд* схвата се често као множина, стога предикат може стајати и у множини. (Навешћу само примере у којима се ближи део предиката слаже са граматичким, а даљи са психолошким бројем):

Ѧко-се *ѡбѡнй* нѣрѣ[*т*] те-сйѡнѣу ломйт окѣ-сѣбе В. *Слѣшѣ*[*ј*], нѣрѣде, *немѣ*[*ј*]ше чињѣ[*т*] тѣ спрѣдњу данѣс Брч. *Ѧкуйи*-ти-се цйјо нѣрѣд около-нѣѣга и-свѣ *йшйу* да-и-се-пѣ-нѣшто дѣ Бо.

в) Уз именицу *гѣспѡда* — већ према томе да ли се схвата психолошки или граматички — може предикат стајати у множини или (чешће) у једнини:

Гѣспѡда *рѣдй* штѣ *ѡне*, а-нѣрѣ[*т*] слѣша штѣ-му рѣкнѣ Се. Гѣспѡда не-разумй[*ј*]је нѣше мѣке Ов. Гѣспѡда-не-*ј*је *ѡдзѣла* у-крѣмѣ В. Гѣспѡда-сѣ дѣбро *ѡрейдѣла* Ли. Штѣ-нѣмо-се мй држѣ[*д*] зѣкѡна кѣ[*д*]-га-гѣспѡда сѣма не-пѣшту[*ј*]ѣ Год.

г) Уз именице *брѣна* и *ћѣца* стоји предикат само у множини, а уз заменицу *свѣк* у једнини (као у књижевном језику):

¹⁾ О прилошком облику на -у исп. тач. 252.

Пийшдше-ли-ге браћа њешто? Брч. Браћа-ми збѡре да-не-идѣн тѡмо Ко. [J]ѣсу-ли-ти вѣља браћа? Бр — Ђѣца-се ѡгра[j]у на-ѡлицу Бр — Сва[г] глѣда да-штѡ дѡгнѣ Бра. Свак чинѡ штѡ-му до-рукѣ дѡђе Год.

V Колектива на -ад

421. У промени и конгруенцији колектива на -ад не слажу се, као што је познато, поједини зетски говори међусобно.¹⁾ Северни иду у том правцу са књижевним језиком: колектива на -ад чувају у њима своје старе особине, тј. мењају се у једнини, а атрибут уз њих има облик ж. р. (*овѡ ѡрѡсѡд, овѣ ѡрѡсѡди, овѡј ѡрѡсѡди* итд.). У јужним се говорима међутим код ових именица број повео за природним бројем, док се род управља према једнини; оне се, дакле, мењају у множини, а атрибут има облик средњега рода (*овѡ ѡрѡсѡд, овѡјѡ ѡрѡсѡди, овѡјѡма ѡрѡсѡд[и]ма* итд.). Природно да постоје и прелазни типови; тако се у бјелопавлићком говору стара промена може чути само у генитиву и акузативу (*овѣ ѡрѡсѡди, ову ѡрѡсѡд*), али су већ и ту обичнији облици множине (*овѡјѡ ѡрѡсѡди, овѡ ѡрѡсѡд*), док су у дативу, инструменталу и локативу потпуно овладали облици множине (*овѡјѡма ѡрѡсѡдма*).²⁾

422. Оваквом прелазном типу припада и црмнички говор: старији се облици могу чути само у акузативу, али су и ту новији облици (= множина ср. р.) обичнији; у свим осталим падежима преовладали су потпуно нови облици³⁾:

Акузатив: *Купѡјо-сам о[в]ѡ јѡгњѡд у-првѡ понадѡјонѡк у-Пѡдгорицу Год. Ајде мѣтни слѡму по[т]-шѡ јѡрад Ли. Пушти шѡ тѣлат по-лѣдѡнѡ Се. Пѡслѡ-[j]је, бѡго-ми, одѡбрана мѡнчѡд у-свѡто[в]је ГД. Вала ѡма нѡјбѡлѡ чѣлѡт што-бѡ[т] мѡгу Ор.*

поред: *Зѡ[j]ми о[в]ѡ јѡгњѡд нѡ-[В]ѡр Со. Исп. и пример у којему је предикат зависне реченице у множини: Зачѣн-си на-вѡлѡјо на-о[в]ѡ нѡшу чѣлѡт, ка[т]-ти-н ѡ с у нѡшта дѡжна? Бр.*

¹⁾ Исп. Бошковић, *Годишњак Задужбине Саре и Васе Сѡјѡанѡвића* II, 1936, 35 и Rešetar, *Der štok. Dialekt* 211.

²⁾ Исп. Бошковић I. с.

³⁾ Вокатив је једнак номинативу: *мѡја мѡнчѡд! чѣлѡд!* и сл.; без замјенице гласи вокатив нормално: *мѡнчѡди! чѣлѡди!*

Номинатив: *Дѡншѣ*-ми чѣља[д] данѣс ис-Пѡдгорицѣ Со. *Његѡ[в]а* чѣља[т]-су нѡјгора у-цѣѣлу нѡйју, *сшѡ[ј]ѣ* жута кѡ-да гѣштерице кѣпѣ Брч. *Синѡ[в]ѣва* чѣљад-јѡ[ј] мнѡго до-са[ш]ују Ма. *Онѡлка* јѡрад не-мѡгу-се држѡд без-дѡста листа Бра. Исп. и Камо Љубѡ[в]а чѣљад? О[в]ѡй ѡсти чѣс *ѡасѡше* за-кѣнѡм Брњ.

Вокатив: *Слѣш[ј]ше*, мѡја мѡнчад, старѡй[ј]ѣ Се. *Чу[ј]ше*, мѡја чѣљад, брѣѣме-[ј]е да-ѡдѣмо пу[т]-вечѣрѣ То.

Генитив: *Овѣзија* *ѡрѡсѡдѡ*-нѣш рѣѣтко ѣѣ нѡн В. Нѡй[ј]е-му лѡко кѡд-*онѡквија* чѣљадѡ Ма. Узми на-ту рабѡту нѣко[ј]ѣ о[д]-нѡшија чѣљадѡ Бо. А-бѣше-ли кѡ тѡмо од-*овѡја* нѡшија мѡнчадѡ? Со. Од-*овѡја* *јѡгњадѡ* нѣмѡ *гѡрѡја* на-о[в]у бѡнду, свѡко[ј]ѣ-[ј]е метиља[в]ѡ Брч. О[т]-*шѡја* *ѡрѡсѡдѡ* не-мѡже чѡак нѡкѡ[д] бѡй[т] нѡ-мир Ли. Обљѣси ручѡк при-*онѡја* *дрѣвадѡ* нѡ-Врело Бо.¹⁾

Датив: Тѡ-се чинѡ мнѡго узрабѡтѡт *мѡ[ј]иема* чѣља-*д[и]ма* Ко. Дѡ нѡ[ј]при[ј]е нѡшиема *јѡгњадѡма*, пѡ-за-тѡ друкѡ штѡ остѡнѣ Бу. Дѡни тѡ нѡшиема *ѡрѡсѡдѡма* Ор. На[в]лѡчи тѣ опѡнке, пѡ-пѡнѡи да-дѡш *онѡема* *шѣљадѡма* Па. *Овѡема* *јѡгњадѡма* мѡјка-[ј]е ис-Пѡпѣрѡ Со.

Инструментал: Стѡлно-се кѡрѡ с-нѡшиема чѣљадѡма Ли. Нѣ-била-се свѡѡ[т] с-мѡнчадѡма, пѡ-ти-нѣ-бише ружно рѣкли ГД. Дошѡ-[ј]е тамѡн сѡ[т] с-нѡшиема *јѡгњадѡма* Год. Не-смѡй[ј]ем крѣнѣт *јѡгњадѡма* нѡко пре[д]-зорѡм Год. С-нѡшиема мѡнчадѡма-[ј]е дошѡ Тр. Стѡ[в]и ту слѡму под-*онѡема* *јѡгњадѡма* У.

Локатив: *О-његѡ[в]иема* чѣљадѡма свѡкѡй-ти јѣдне рѣѣчи зѡбрѡй: да-*шѡквија* нѣмѡ у-цѣѣлу Црмнѡчку Нѡйју Ду. А, [ј]ѣ-ли, бѡго-ти, Мѡйтре, штѡ онѡ рѣче о-нѡшиема мѡнчадѡма? В. Разгѡ[в]ѡрѡсмо јучѣр о[о]-*онѡема* *шѡвѡ[ј]иема* *јѡгњадѡма* Бр. Простѡйрѣ кошѣље по-*онѡема* *дрѣвадѡма* Па. Лѡко-му-[ј]е при-*онѡквиема* чѣљадѡма Кру.

VI Бројевѡ уз pluralia tantum

423. Уз збирни број јѣдни долазе pluralia tantum и именице кѡје обележавају пар (*оѡѡнци*, *чарѡѡе* и сл.) у номина-

¹⁾ Исп. у тач. 424 примере као Ојѡгнѡло-му-сѣ *шрѡ[ј]е-чѣшѡро* *јѡгнѡдѡ*.

тиву множине, а *једни* се са њима слаже у броју (*[[J]једни свѧ-шо[в]и* пасаше низ-ўлицу, а-дрўги уз-ўлицу Брч. *[[J]једна кѧла* пасаше о[в]ўдйѧн Се. У-цйѧлу Црмницу йма само *[[j]једне шѧке* Ли и сл.) — дакле, као у књижевном језику. Остали збирни бројеви стоје у средњем роду, а именица стоји у генитиву множине; бројни придеви *двоји*, *шроји* итд. су, као и у другим црногорским говорима¹⁾, непознати:

Купйјо-сам да *двѧ[[j]је ойѧнѧкѧ* (= два пара опанака) Год. На-Стўбицу-су-се бѧгйли *двѧ[[j]је свѧшѧб[в]ѧ* Брч. Овѧ-[[j]је гѧдинѧ долазйло *чѧшворо свѧшѧб[в]ѧ* у-њйјову кўћу В — Йма *двѧ[[j]је врашйи* на-кўћу Ор. Кўћа-му-[[j]је нѧ-дво[[j]је *врашйи*; [[j]једна з-дѧњѧ бѧндѧ, а-дрўга з-гѧрњѧ ГД. Прѧгна-сам *двѧ[[j]је кѧлѧ* сйѧна Ду. Иду *йѧшоро кѧлѧ* [[j]једна за-дрўгиема Бу. Пасаше з-двѧ[[j]је *кѧлѧ* пу[т]-Рйѧкѧ Бра — Дѧнијо-[[j]је из-Бѧра *двѧ[[j]је вилѧ* те-лйѧпија Ма. Йма јѧж *двѧ[[j]је гѧћѧ* по[д]-зѧклѧп о[т]-скрйњѧ Бр. Опрѧла-са[м]-му данѧс *шрѧ[[j]је гѧћѧ*, [[j]јере-не сўтра на-рабѧту Бо. И-сѧ[т]-се спомйњѧ *сѧдморо нѧ-ћѧвѧ* Јѧка-Стојѧно[в]ја Се. Милй[[j]је-му-[[j]је, ѧ-си-му тѧ да, нѧ-да-си-му да *шрѧ[[j]је шѧкѧ* Крњ. Подйѧлйла-[[j]је [[j]једно *сѧдморо чѧрайѧ* и-тѧ-ти-[[j]је свѧ Па.

424. Иста је конструкција обична и уз збирне именице на -ад:

Ојѧгњйло-му-сѧ *шрѧ[[j]је-чѧшворо јѧгњѧдй Со. Чѧшворо јѧг-њѧдй*-смо потрошйли за-Велйгдѧн В. *Пѧшоро шѧлѧдй* бѧу зѧ-клѧли ййўтрѧс Ли. *Дѧсейшоро мѧнчѧдй* бѧше-се окўпйло тун Год. Од-онѧлкѧ чѧљѧди остаѧдоше-му *двѧ[[j]је* У и сл.

425. Од осталих именица забележио сам збирне бројеве уз *грсйи* и *гѧ[в]јѧдо* (која има ген. пл. по промени на -и):

Да-сам-и ѧбѧ[д]љема по-[[j]једне-*грсйи* жйта Бр. Позѧ[[j]мйла-сам-и јўтрѧс по-двѧ[[j]је *грсйи* брѧшна В. Из-два-пу[т]-сам стѧвијо у-тѧ укљѧве по-чѧшворо *грсйи* сѧли Се.

Да-чўва *двѧ[[j]је-шрѧ[[j]је гѧ[в]јѧдй* Брч. Ту-не-ти бйт мѧло трѧвѧ за-о[в]ѧ *йѧ[ш]-шѧсйшоро гѧ[в]јѧдй* ГД.

¹⁾ Исп. Стевановић, *Источноцрн. дијалекаш* 115.

Слагање у роду

(Именице природног мушког, а граматичког женског рода)

I Тип *вдјвода*

426. Уз именице типа *вдјвода* стоји атрибут у једнини редовно у м. р.;¹⁾ број *два* је обичнији у м. р., али се чује и женски²⁾; у множини стоји атрибут обично у ж. р., али може стајати и у мушком.

а) Једнина: Свѣтѣ Пѣтар-је бѣю у-тѣ вѣка[т] *црногѣрскѣ* влѣдика Ли. Мѣрко Миљанов бљѣше *слѣмнѣ* вѣјвода Брч. *Нѣш-*је вѣјсковоѣ тѣ-дѣн ранѣвѣн Ко. Пѣслѣ-[ј]е *дѣбрѣга* гласонѣшу (интриганта) Бра. Балкѣнскѣ рѣти ѣн-је бѣю *вѣјнѣ* стѣрешина Бу. Вѣѣа-сам јучѣр *вѣјнѣга* стѣрешину Јѣ[в]ѣвиѣа В. [Ј]ѣси-ли одѣю ко[д]-о[а]*шѣйнскѣга* судѣ[ј]је? Ор —

б) уз број *два*: Дѣне *два* влѣдике да-освѣтѣ ону цркву ѣ-село Ма. Нѣмѣ *два* занѣтлѣ[ј]е у-цѣѣлу Црмнѣцу В — Вѣше врѣѣдѣ онѣ пѣп нѣ *дѣѣ* [в]лѣдике Па. *Дѣѣ* судѣ[ј]е долѣзѣше да-тѣ пресудѣ У — Дѣѣ *кашѣнскѣ* вѣјводе сѣѣѣше [ј]једнѣм у-Котѣр Се. Мѣшо-Бурѣ[в]иѣн и-Мијѣјло-Нѣшѣн бљѣу дѣѣ *вљѣрнѣ* вѣјводе кѣѣѣа-Никѣлѣ Год —

в) множина: *Сѣѣ* занѣтлѣ[ј]е слѣвѣ Бурѣѣв-дѣн Крѣн. *Осѣѣлѣ* вѣјсковоѣ-се разбљѣѣѣше Брч. Дѣѣѣли-су тѣмо *сѣѣ* вѣјнѣ стѣрешине ГД. *Нѣши-*су судѣ[ј]е јучѣр долѣзѣли Год.

427. Номен у предикату је у једнини увек у м. р. (као и атрибут), уз *два* и у множини преовлађује такође у знатној мери м. р.: он може да стоји и у случајевима када је атрибут у ж. р.:

Лѣнѣскѣга лѣѣга-[ј]е [в]лѣдика *долѣзѣю* ѣ[в]ѣѣн Ли. Дѣкле-[ј]е о[в]ѣѣѣѣн вѣјвода *ѣролѣзѣю*, мѣгло-сѣ пасѣвѣт, ѣре-[ј]е нѣѣму пѣт мѣрѣ бѣт вѣѣѣа чѣст и-ј-ѣкѣѣшен Па. Стѣрешина-[ј]е *наврѣѣѣ* дѣнѣс Ор. Ѣкрѣжнѣ судѣѣѣа-[ј]е *ѣшѣѣѣ[в]ѣ* јѣтрѣѣ[з] зорѣм В и сл.

¹⁾ Ж. р. забележио сам свега у једном примеру: *Ѧ[д] нѣ[ј]прѣѣ*, *нѣша* чѣтовоѣ Се — очигледно ради стиха.

²⁾ Атрибут уз број *два* може имати наставак *и* или *е*; за овај се последњи не може поуздано тврдити да претставља ж. р. (исп. тач. 410 и д.).

Машо Ђурѡ[в]ић и-Илија Пламенац-су били чу[ј]ѣни ѡд-воде Ма — Два најбоље црноѡрске ѡдводе-су *пролазили* проз-наше село Ов. Два дѡбре занатли[ј]е тѡ-бише *свршили* за-дан рабѡге Крњ. Два нарѡдне суди[ј]е тѡ-бише бѡље *пресудили* нѡ циѣли суд из-Бара Ор.

Вљерни-су-му гласонѡше ГД. Ис-тѣ кѡнѣ-су били слѡм-нѣ ѡдводе Па. Тѣ наше ѡдводе-су *изгубили* били главу таѡар Бо. Наше-су ѡдјсковоѡе слѡбо *знали* тѡм ѡјском комѡндо[в]ат Па. Подгоричке наше-су *уирѡ[в]љали* Зѣтом Бр. Таѡар-су били бѡље старешине нѡ данѡс В. Вѡјнѣ старешине-су-се *догѡ[в]орили* да-тѡко учинѣ То. Барске суди[ј]е-су *долѡзили* с-кѡнат онѣ бѡштинѣ Ли.

428. У релативним и уопште другим реченицама пре-влађује природни род:

Вићек на-Цетинѣ онѣ ѡдводе те-су-се-кѡ[т]-Скаѡра *борили* с-нама Се — Пѡтау за-тѣбе онѣ ѡдводе те-су-били *зарѡбљени* с-тѡбом Брч. Ђѣ-су тѣ занатли[ј]е штѡ-су *рабѡшѡли* на-школу? У. Слабе-су тѡ старешине *ко[ј]ѡ* не-умѡју ни-свѡјом кѡном упрѡ[в]љаѡ Со. Онѣ суди[ј]е *ко[ј]ѡ* бљѣу *пресудили* за-онѡ бѡстан Ма. [Ј]ѣсу-ли тѡ онѣ суди[ј]е *ко[ј]ѡ* бљѣу у-Љуба йтрѡс? В — Бѡле-су правични[ј]е црноѡрске судије нѡ *ѡ[в]ѡ данѡшњи* Ду. Тѡ-су *сѡѡцке* занатлије, не-умѡју ѡни тѣ стѡари рабѡтѡт ГД.

429. Код именице *слѡга* постоји тенденција за диферен-цијацијом у значењу: употребљена са атрибутом у ж. р. она значи првенствено жену (служавку), док са атрибутом у м. р. значи искључиво мушкарца (слугу):

Тѡ-ми-[ј]е дѡниѣла онѡ *ѡѡѡ[в]ѡ* слѡга (ж.) Па. *Долѡзила*-ви-[ј]е слѡга йтрѡ[з]-зорѡм (ж.) Се. Не-мѡгу ја би[т] *свѡчија* слѡга (м.) То. — *Нѡш* слѡга тѡ сигурно ни[ј]е учиниѡ Со. Дошѡ-[ј]е *Бѡжѡв* слѡга Ор. *Милов* слѡга-[ј]е *ѡѡра* козѡма онѡ бѡштину на-вѡ Кѡништа Бр. *Врнѡјѡ-сѣ[је]* слѡга ко[ј]ѡ-је кѡ[д]-наѡ двѡ-риѡ В и сл.

У множини је атрибут увек у ж. р. без обзира на пол:

Вѡјводине слѡге дѡнѡсау вино, не-престѡвау Ду. Забога, ружно-ли бѣу *ѡбучѣне онѣ књѡжѡве* слѡге В. Ниѣсмо ми *ѡѡѡ[ј]е*

слуге ГД. Тѡ *нѣсу наше слуге учиѣле* Год. *Дѡшле-су онѣ* слуге те-су-*биле* на-рабѡту у-Прѣмѡре Се и сл.

II Тип *вѡралица*

430. Уз именице које могу значити лице мушкога или женскога пола, а обично садрже извесну пејоративну нијансу, стоји атрибут редовно у ж. р.; само уз *ѡланчѣйна* и *шѡврдѣца* забележио сам поред женскога рода и мушки:

Тѡ-[j]е *нѡвиши* пљанчѣйна ко[j]ѣга-[j]е ѣка[д] мајка рађала Се. Тѡ-ти-[j]е *великѣ* тврдѣца Па — Отац-му-[j]е бѣјо *грдна* пљанчѣйна Ду. Бѣјо-[j]е *шѡврдѣца* тврдѣца, затѡ-[j]е и-зарадѣјо тѣ пѡре Год.

Бѡдало [j]ѣдна *ѡрдѣлѣша*, штѡ учиње о[т]-себе? Брч. Вѡралицо [j]ѣдна, *марифѣцки-ли-ми* дѣже онѣ-сто дѣнарѡ Бо. Он бљѣше *нѡвиши* кѡка[в]ица штѡ мѡже бѣт Бр. Тѡ-[j]е *нѡвиши* лажовчѣйна штѡ-си ѣка[т] твѡ[j]иѣм ѡком глѣдѡ Год. Наш Мѡрко-[j]е, брѡте, бѡго-ми, *велика* лѡда Бу. Тѣ-си, Пѣро, *нѡвиши* рђа у-цѣлѡ наше плѣме Брч. Штѡ не-дѡђѣш у-нас, рђо [j]ѣдна *ѡрдѣлѣша*?! Ли — Исп. и: Тѣ-си *мѡја* дѣка о[т]-плѣмена Др. Бѣ-си, *мѡја* дѣко?! ГД. *А-кѡл[у]ка* бѣше *шѡ* лѡдѣйна, мѡј-brate, јѡш *шѡлѣкѣ* не-вѣћек! Бра.

431. Именице *дѣѣше*, *мѡнче*, *ђевѡјче*, које у неким црногорским говорима могу имати атрибут и у природном роду¹⁾, знају само за граматички род:

Нѡјсѡари[j]е дѣѣте-ми-[j]е *дѡшло* из-рабѡтѣ Ма. *Ѣто онѡ* мѡнче те-[j]е-*дѡлѣзѣло* јучѣр ГД. *Онѡ* ѣвѡјче-[j]е *ѡшло* како-дрѡго (ма какво, неспремно) на-пазѡр Па и сл.

Р е д р е ч и

432. Значајнија отступања забележио сам у положају глаголске енклитике *бих*, *би*: а) она често стоји у почетку реченице или појединих реченичких делова²⁾; б) ако се поред ње нађе каква заменичка енклитика, долази *бих* иза ње:

¹⁾ Исп. Стевановић, *Источноцрногорски дијалекат* 112.

²⁾ Исп. неколико примера и код Маретића, *Gramatika* 250. Морам напоменути да у црмничком говору *би/к*, ако није на апсолутном почетку реченице, не мора бити акцентовано — као што за своје примере претпоставља Маретић —, него да је по правилу проклитично.

а) *Бѣк*-те звала, ма нѣман-те на-чѣн зват Бо. *Бѣк*-му-се молијо за-ондга кѣна, нѣ-ми-[[је]е мука Па. *Бѣ* гла[в]у сломијо ра[[ј]-нѣга Ко. *Бѣ* мѣгло ово вальат нѣко[[ј]и дан, не-бѣ-се Ду. Ја да-сан-с-тѣбѣм, *бѣк* пошѣ Со. Ё, у-ту-[[је]е кѣну *би*-чѣг да и-за-кѣкѣтом Со. Лиѣпо-си-га ста[в]ијо, *би*-га-чѣг жмурѣ нашѣ Па. Навалиле ове злѣ гѣдине те-свѣ ту прѣију тѣга мѣ[[ј]ѣга фижлѣта *би*-мѣгѣ окѣ-прѣста омотат Со. Нѣкѣ волѣ[в]и *би*-мѣгли о[в]ѣ узорат Ма. Олики вѣ *би*-трѣбало више (већ) да-дрѣ Се. Оличкѣме ѣтићу *би*-трѣбала кошѣљица Ли. На-звѣезде она жѣнскѣ глава *би*-лајала ГД.

б) Нѣѣсам чѣјо да-ми-би-тѣ рѣка Кру. Нѣ-бик-ти ја тѣ учинијо, па-да-ми-би-да илѣду дѣнарѣ Бу. Каза-ши-бик, нѣ-се не-мѣгу сѣти[т] сѣд Ко. Бѣ-се дѣн на-вакат ка и-мѣ, па-ши-би-било свѣ сѣ[д] наредно Год. За-прѣчу-ши-би зѣсто трѣбало дат медаљу Бр. Штѣ-ме ѣдриѣ на-онѣ јорган, тѣ-му-би опростѣла, ма штѣ-ме ѣдриѣ на-о[в]ѣ мѣта[р] рѣбѣ, тѣ-му ни-кад опростѣ[т] нѣћу Ли. Нѣ-би-ти та ѣ-око пунѣјо, па-да-му-би на-очи скапа Бр. Отро[в]а-јо[[ј]-биг да В. Ми-шлѣсмо на-лѣв, нѣ *ни-би* трѣбале да-двѣ вѣлѣ мрѣже Се. На, ѣутѣ крвниче, вала-ни-би ѣца закла да-мѣжеш Се. О[в]ѣ-ни-би помѣгѣ да ни[[је]е слѣб Ду. Да-се-ѣнете одво[[ј]ит о[д]-ни-к, тѣ-[в]и-би најбоље било Ли. Ако-ви-би нѣко дошѣ, да[[ј]ге-му тѣ Тр — Нѣ-бик-му тѣ учинијо па-да-ме-би-лиѣпо убијо Ов. Ка[д]-ме-би ви питѣли, каза-ви-бик В. Бѣ-јо-[[ј] прѣви пу[д] дѣбро преремѣгѣт рѣбра па-ше-би-сѣ[т] слѣшѣла Бр. Та-ше-би убијо за-фићн Ма. Пѣсто о[в]ѣ вино — у-фацулѣд га-би чѣг носѣјо Ли. Да-сам-с-тѣбѣм, послѣша-га-би ГД. Иж-ѣутѣга камена-га-би извѣдијо Ли. О[в]ѣ-не-би закла, ка[д]-би-мѣга Ор. Павле-не-би достѣгѣ, да-га-не-болић нѣга Кру. Та-ве-би брзо научѣјо на-памѣт Со. Бѣли-и (волове) бѣље раниг, па-и-сѣ[д]-би мѣгли фѣтат у-рало Брч — Ја-се-бик стѣдијо о[т]-тѣга ѣла Бу. Ма-се-бик ш-ни-м сѣѣћѣки обалијо Крѣ. Да-дѣћѣм ако-се-би оже-нијо Бо.

Напомена. У негативној је реченици ред енклитика исти као у књижевном језику: Нѣ-би-јо-га задѣвѣт, па-ши-нѣ-би слѣбо учинијо Крѣ. Бѣ-јо прѣ[в]о зборѣт, па-ше-нѣ-би ни-ко клѣо Ор. Бѣ-јо ѣѣ[п]ше пѣзѣт кућ-идѣш, па-се-нѣ-би сломѣјо Ду и сл.

433. Рефлективна заменица *се* може да стоји испред свезице *нека*:

Пѣтар-*се нека* йѣдй кѡл[и]ко ѡне, ја-му нйѣсам нйшта крив Па. Мърко-*се нека* врнѣ дѡма, а-тй кѡкѡ ѡнеш Год. Мйло-*се нека* оста[в]и тѣ рабѡтѣ, ако-не мене слўшат Брч. Она-*се нека* дѡбро ўзме ў-памѣт, ако мйш[л]й ш-нама лѣба [j]ѣст Бра.

434. Велик је и број појединачних отступања у реду речи: О[в]ѧ нѡсй за-ѡ-двйѣ дрўгѣ Па. Мѡже попй[д] за-ѡ-тро[j]йцу В. Нйјовѡме кѡтлу нй[j]е-ми жѧ давѡт ујѧм Ли. Ољичкѡ дйѣте-би мѡгло чу[в]ѧ[д]-ѡе пѣ[т]-шѣз[д]-брѡвѧ Бра. А-ако-сам, брајѡ, ја *шѣбе-се* кунѣм, йчему сѧ[в]љѣтна ГД итд.

Негација

435. Испред [j]ѣдан може се у негативним реченицама изоставити *ни*:

Нѣ-остаде валѧ [j]ѣдан зѧ-ѡа[в]ѡла Со. Онакѡ љуцкѣ крви нѣмаѡ данѡс у-[j]ѣднѡга мнадйѡа у-цйѣлѡ плѣме Па. Нѣ-би [j]ѣднѡга ко[j]й ѡтолан ўтече В. О[т]-свйја тйја ѡѡ[j]ѡка нѣ-нѡѡк јѣдну која-ми ѡко напуни Па. Валѧ нѣ-донесе [j]ѣдну рўковйѣт, а-нѣ цйѣлѡ брѣме Год.

поред: Нѣне тўдйѣн нй[j]ѣдан прѡѡ, дѡк-ми цўка пѡд-грло Ма. Да-пѡѡк, нѣ-ѡак нй[j]ѣднѡга од-вѡз глѣдѡт Ли. Нѣ-вйѡесмо, бѡго-ми, нй[j]ѣднѡга о[д]-нйк Па.

436. Иза предлога *без* стоје *йко*, *йшѡа*, *йкакѡв* и *йѡе* често у негативном облику¹⁾:

Остаѡа-[j]е сйрѡта *без-нйѡе нйкога* В. Пй[j]ѣ *без-нйкакѡвѣ* мњѣрѣ Ду. И-ј-ѡн пѡѡе *без-нйкакѡвѣ* сйлѣ Год. Врнўше-се *без-нйѡе нйшѡа* Па. Остаѡвйѡ-сам ѡѣцу и-жѣну на-нйшта *без-нй-шѡа* Ли. Игрѧ-[j]е нѧ-карте и-ј-оста-[j]е *без-нйшѡа* Ма. Оста-[j]е *без-нйкакѡвѡга* лйѣка Па. Пошѧ-[j]е *без-нйкога* пу[т]-Пѡд-горичѣ Со.

поред: Пошѧ-сам *без-йѡѣ йкога* Со и сл.

437. Ексклузивне свезице *нѡ* и *нѡко* добивају са негацијѡм ограничени афирмативан сисаѡ (нема но = има само):

¹⁾ Исп. и Maretić, *Gramatika* 479.

Вйђи колйк-је порасѧ, а-нѧма у-њѧга нѧ педесѧ[т] кйлѧ
 Бра. Не-шрѧба ту нѧко дѧбрѧ брстйна (батина) пѧ-да-[ј]ѧ ука-
 рѧрй (умери) Со. Он гѧрѧше да-[ј]е-тун сто-дрѧгѧ, а-нѧмѧше-
 и нѧко педесѧ[т] Ли. Дѧћу, нѧ нѧћу остѧ[т] нѧко само до-
 субѧтѧ Се.

438. У негативној се реченици поред *йко*, *йшйа*, *йђе* и
 сл. употребљава *нйко*, *нйшйа*, *нйђе*:

Нѧ-би вољйко да-нйко с-мѧне хотѧка (ударца) дочекѧ[ј]ѧ
 Па. Не-мйслим да-ће нйкога нѧћ дѧма Год. Рѧкѧ-са[м]-му зѧ-
 фѧјду (узалуд), мѧ не-вљѧру[ј]ѧм да-ће-нйшйа бйт Бо. Не-
 контѧм ѧ-ћеш нйђе добй[д] бѧљу рѧбу В.¹⁾

¹⁾ Због великог обима расправе изићи ће одељак о акценту засебно.

ТЕКСТОВИ

Све објављене текстове сем шестог (Јѣшрве) забележио сам на терену — разуме се од типичних објеката —, а сваки сам по два-три пута проверио са људима из истога села. Може се, дакле, претпоставити да они у сваком погледу претстављају чисти говорни тип односнога насеља. Јѣшрве су узете из збирке приповедака Црмничанина Луке Јововића; ја сам их акцентовао (а местимично и исправио) у Глухом Долу, родном месту пишчеву. Учинио сам то због тога што Јововић пише типичним и скоро чистим црмничким говором, тако да су исправке које сам морао извршити незнатне.

Већина текстова садржи дијалоге у којима прави народни говор долази најбоље до изражаја. Изузетак претстављају само последња два текста (нарочито последњи), који су испричани несвакидашњим стилем, али су и у њима све карактеристичне црте црмничкога говора у потпуности сачуване.

Ка-е-зѣма и-ѣ-у-Сѣйч-е зѣма

Бѣло-е шѣ нѣ-двѣѣ ђли нѣ-шрѣ гѣдине ѣзѣ-шѣо-су-се ѣро-сѣли¹ Лѣмњѣни, дѣшѣоче свѣју ѣрѣчу ѣе-Сѣѣнко. На-самѣнѣ Водѣце² ѣошѣ јѣ у-Бѣла-Мѣркоа. Орѣѣчијо³ ш-њѣм ѣрвѣ гѣдинѣ ѣѣ-да-се-догоѣрѣмо и-ѣ-ушѣнѣѣймо за-дрѣгѣу. Тамѣн јѣ сѣјо, наѣунили си[ѣ]сѣѣ⁴ и-ѣрѣѣмо ѣѣњешѣо з-Бѣлом, ка-нѣко изѣ-врѣшѣ:

О, домаћѣне!

Њво-га ѣѣво, ѣзвѣ-се Бѣло.

Њѣде и-бѣло-га вѣзда, велѣ онѣ. Уљѣгоше.

Добро-ѣшро.

¹ одронили ² Богојављење ³ Два сељака са по једним волом удруже се да заједнички ору ⁴ луле

Добра-и* срѣћа. Ка-онѣ, Радо-Буро и-ш-нѣм ѣдан мѣмѣк. Пийшше-се з-Бѣлом, сѣ-мнѣм и-ј-осѣдѣлиема и-сѣдоше. Радо нарѣжен,⁶ а-и-ј-онѣ мѣмѣк у-гѣле о-шамѣяна, џамадан од-вѣ-цешѣ, гунѣ и-докольѣнице о-шѣјѣка, ѣас цариграцкѣ, чарѣје и-ј-оѣѣке нѣ-шѣаг — а-шѣдѣ-и мѣло бѣше.

Бѣло ѣмѣше ѣѣр, фисѣунѣчица⁷ ѣдна, а-и-лѣѣушкѣсѣа, ѣа-бѣгѣ-ми навѣлѣли и-да-е-ѣшѣу — а-ѣмѣше-ли шѣдѣ шес-нѣс ѣли седѣмнѣз гѣдѣнѣ, не-знѣм — нѣну да-ше-лѣжѣм. Ка-овѣ вѣѣк, јѣ-се овизѣг⁸ зѣшѣо-су дѣшли, а-шѣд знѣвѣше и-Бѣло и-ј-осѣдѣлизи, и-ј-онѣ ѣвѣдѣка шмѣгну врѣшѣма. Крсѣѣяна Бѣ-лоа дѣмѣ дѣнесе цунѣш⁹ ракиѣ и-дѣде Раду. Пиѣмо. Радо, велѣкѣ го¹⁰орѣѣја. Причѣ ѣн, а-ѣрѣчѣ и-Бѣло. Јѣ и-ј-онѣ мѣмѣк сѣмо слѣшѣмо — а-и-јѣ шѣдѣр бѣк монѣѣе. Нѣ ѣ-ѣрѣчу вѣкнѣу Бѣло Крсѣѣѣну:

Сѣѣди, жѣно, шѣу кѣгулицѣу¹⁰. А-Радо:

Сѣѣѣни Бѣло, да-ѣѣдѣмо, оѣѣмо-л-јѣ чѣка[ш]. Тѣ нѣ-знѣж зѣшѣо-сѣм јѣ дошѣ сѣ-овѣем ѣѣшѣѣм.

Зѣшѣо-си гѣѣ дошѣ, дѣбар дошѣ и-мѣло-ми-е шѣѣ-ше вѣдѣм у-мѣју кѣѣу, велѣ Бѣло.

Знѣм, фѣлѣ-шѣи, у-ѣѣ-е кѣѣу вѣзда бѣло чѣѣку мнѣсѣа и-бѣѣо-е чѣшѣен и-ј-угѣшѣен кѣ у-ѣедну; ѣѣ-и-шѣ-ми-е учѣнѣло ѣѣшѣрѣз да-дѣѣѣм, велѣ Радо.

Познѣѣш-ли шѣи ѣѣгѣ ѣѣшѣѣка?

Нѣ-ѣ нѣко зѣ-добро¹¹.

ѣѣ-е сѣн Андѣрѣ Мѣркоа, а-унѣк Мѣрка Нѣка-Вѣкѣа, нѣ знѣм да-си-ѣознѣѣѣ.

ѣсѣм, бѣжѣ-шѣи лѣра, ѣѣ-дѣбро.

А-мнѣ ѣѣ сесѣрѣѣѣѣѣ, ѣѣ, кѣ-шѣо знѣш, осѣѣ-е лѣ[ѣ]ѣ¹² домаѣѣн кѣѣѣ, ѣрбо-му и-ѣѣд, и-ј-оѣѣѣѣѣ и-сѣрѣѣѣѣѣ ѣмрѣѣше о-ѣѣшкѣ. Осѣѣѣо нѣшѣѣо имѣѣѣѣѣ — ѣѣѣо да-се-не-фѣлѣм, ѣо-сѣлѣѣѣѣѣ дѣсѣѣ лѣѣѣѣѣ — ше-сѣсѣѣѣѣѣ-ми окѣ-мѣне: Хѣ, да-га-жѣнѣмо, нѣ, да-га-жѣнѣмо. Те-јѣ, бѣгѣ-ми, смѣсли и-ѣорѣѣѣѣѣ ѣшѣрѣс ѣрѣѣо кѣ-шѣѣѣѣѣ, ѣ-сѣм чѣѣѣо да-ѣмѣш ѣднѣѣ удадбѣнѣѣѣѣѣ, а

⁵ ви (вам) ⁶ обучен, дотеран ⁷ поодрасла девојка ⁸ сетих ⁹ боца с танким грлиѣм ¹⁰ цезву ¹¹ не познајѣм га (сѣм као добра чѣѣѣѣѣ) ¹² млад

п̄р̄ао-ши р̄ѣ и-ӣд-гласу, ѐ, ш̄шо-[о]н̄о к̄ажу, ш̄ш̄д̄ м̄дчка р̄д̄и, ш̄д̄ м̄йше л̄д̄и. Р̄ѣкок: од-он̄аква ч̄д̄ика м̄бра б̄и д̄обра и-ѣд̄и-ка. Те-за-ш̄д-ше ј̄уш̄р̄о[с] забун̄исамо.

Н̄иѣште н̄и-да б̄бк, вел̄и Б̄ѣло, н̄о-ми-е м̄ило в̄д̄зда в̄ѣе д̄д̄бр̄ѣ л̄уѣе и-на-ср̄ѣ ӣуша, а-н̄ѣ у-м̄д̄ју к̄ућу. А-ш̄шо-вел̄иѣж, б̄д̄га-ши: о̄д-е ун̄ук М̄арка Н̄ика-В̄укоа? Ё, б̄ѣше ѡкод̄ињ̄и М̄арко јун̄ак на-јун̄аџи-ма, а-бог̄д̄-ми и-ѡкод̄ињ̄и Анд̄р̄ија; з̄а-едно-смо б̄или едн̄ом н̄д-с̄ш̄ражу у-л̄днаџ. Уж-н̄ѣга не-м̄д̄гаше ч̄д̄г ж̄м̄к̄ѣ¹⁸ доб̄иш̄. Ё, у-ш̄у-е к̄ућу би-ч̄д̄г да и-за-к̄д̄ш̄ом, а-н̄ѣкмоли за-о̄д̄к̄ к̄р̄ш̄нием и-н̄д̄р̄ѣд̄нием¹⁴ м̄п̄ком. Н̄ѣго, зн̄аш кој̄а-е, Р̄адо: нав̄ал̄иле о̄ѣ зл̄ѣ г̄д̄дине и-св̄ѣ ч̄д̄ак из̄ӣѣ у-с̄ӯл̄ѣ, ше-св̄ѣ ш̄у ӣр̄н̄ију ш̄д̄га м̄д̄ѣга фиѣжл̄ѣша би-м̄д̄г̄ о̄к̄д̄-ӣр̄с̄ша о-мош̄д̄ш̄. А-ш̄д-е ј̄д̄ш и-л̄удо, н̄ѣ-зн̄а ш̄д̄ н̄иш̄ша без-да-ч̄у^а, д̄а-о̄ӣр̄д̄с̄ш̄иш, дв̄д̄е-ш̄р̄д̄е г̄д̄ѣд̄и. А-б̄д̄га-ми ш̄д̄мо-е и-дос̄ша р̄ужно и-дал̄ѣко м̄н̄ѣс̄шо, ӣа-ѣе-д̄иѣше н̄д̄м̄р̄иш̄¹⁵, а-дал̄ѣко м̄н̄иш, дал̄ѣко ӣд̄ље ӣа-ѣе-е и-ск̄д̄ла¹⁶ б̄иш̄.

У-ш̄ѣ б̄ашиб̄де¹⁷ ч̄у-се ис-к̄д̄ноб̄ѣ¹⁸ ѡ-он̄ија г̄д̄ѣд̄и: О̄ф̄р̄к, ѡф̄р̄к, ӣј̄амо, ѡг̄ница¹⁹-ве н̄д̄иѣла, ѣ-ѣу-е ј̄а д̄д̄-виѣка ч̄у^аш̄! Ј̄уда-с̄ам? К̄ако-н̄ѣ! А-Марк̄иша Б̄д̄гдо, м̄д̄ј вр̄ш̄ник, ӣа-е-ӣуш̄ку ӣр̄им̄јо. Уб̄иѣ-ме ск̄д̄ла? Р̄ужно-е м̄н̄ѣс̄шо? А-к̄д̄-е з̄има и-ј-у-С̄ийч-е з̄има. Б̄ѣло н̄д̄чу н̄ѣш̄шо, м̄д̄-се н̄ѣ-учиње в̄л̄ѣш, н̄ѣ ӣр̄д̄д̄ужи ӣр̄ч̄аш̄. Он̄и н̄ѣ-зн̄ам разум̄н̄ѣше-ли, а-ј̄а св̄ѣ л̄иѣшо. М̄а, Б̄ѣло, ѡд̄м̄а ѡбр̄ну ӣѣро²⁰ ше-ф̄ал̄и к̄ућу и-на-бр̄аѣ јун̄аке. „И-ч̄уѣш̄“, вел̄и, „Р̄адо, и-д̄д̄-е н̄ѣ-б̄иѣг да р̄ади н̄икога др̄уг̄д̄га, р̄ади ш̄ѣбе он̄и м̄д̄ј д̄ијо н̄ѣка-е ср̄ѣћа[н], н̄ѣ м̄брам ӣиш̄д̄ш̄ р̄ѣѣаке. „Кр̄с̄ш̄иња!“ вӣкну ж̄ѣну, „ѣѣ он̄и м̄ал̄и, н̄ѣка з̄д̄ѣ Б̄ура и-ш̄ѣ др̄уг̄ѣ. П̄ѡѣ он̄и ѣш̄иш̄, ӣрикӯйише-се д̄ни ѡд̄м̄а и-Б̄ѣло-и к̄аза за-ч̄ѣн-су о̄и л̄уѣи д̄д̄шли. Он̄и св̄ѣ ӣр̄ис̄т̄адоше: „Да-е-н̄ѣмамо“, вел̄ѣ, „б̄ис̄мо-е кӯйили, ӣа-е-д̄али ов̄акоме м̄п̄ку [и]-из-он̄д̄кв̄ѣ к̄уѣѣ“,

Т̄д̄д̄р-се д̄иѣже Б̄ѣло: „Ё, Р̄адо, и-ш̄иш̄ м̄д̄нче, н̄ѣка-е ср̄ѣк̄н̄ѣ ӣријаш̄ѣл̄с̄т̄иво и-н̄ѣка-е-и-е на-ам̄ан̄ш̄. А-д̄на — к̄ако р̄ад̄ила, ш̄д̄к̄д̄-се р̄ан̄ила“. Св̄ѣ-се ӣѡд̄иѣс̄мо и-чес̄т̄иш̄д̄с̄мо. Р̄адо ӣзв̄ади ш̄о[м]б̄ѡлаџ ше-Б̄ѣлу: дв̄иѣ ф̄ранц̄ије ӣр̄с̄ш̄ѣња²¹,

¹⁸ срамоте ¹⁴ наочитим ¹⁵ цезнути ¹⁶ узбрница ¹⁷ у т̄ј тренутак ¹⁸ штале ¹⁹ сточна болест ²⁰ лист ²¹ за прстење

францијуку за-дѣро^е шѣшиш[и] и-свасѣиікама, а-пѣ францијке за-ракију (брасѣенѣчку)²². Дѣнесе Крсѣиіѣна ракиѣ и-ми пѣ, пѣ до-ручѣнѣја дѣбѣ. Ја крѣѣаг да-идѣм, ѡли не-дѣ Бѣдо за-жѣу глау, нѣ и-ја осѣиіни на-ручѣк, а-чињѣше-ми-се, ѣрѣо-ши рѣѣ, кѣ да-онѣ пѣдѣ-мнѣм шѣнѣше.

Ручѣсмо. Угла^еише свѣдбу за-у-неѣѣљу ѣре-ѣоклѣде и-седѣмнѣ[с] свѣшѣ^оѣ — шѣ дѣбрѣ ѣнѣиім — ѡли без-барѣја, е-бѣше Бѣлѣи²³ жѣни ѣмѣро брашѣнѣиѣ у-Нѣдолију. Уз-ручѣк наздра^еѣва Рѣдо кѣ онѣ на-свѣдбу: „Хѣ, велѣ, нѣка бѣг дѣ, да-се-Бѣдо-Бѣуро и-негѣ^о ѣошѣнсѣво ѣолѣзѣ сѣ-ѣошѣнсѣвом Ан-дрѣѣ Мѣркоа у-дѣго и-за-мнѣго ѣ-чѣсѣи і-ѣошѣѣѣе, лѣбом и-ѣином и-свѣкиен дѣбрѣе[м] мѣрон. Амѣн, свѣ амѣн“.

Пѣ-ручку крѣнѣше онѣзи, сѣиі^еише-и ѣо-чарѣѣе у-ѣеѣде и: „Збѣгон, збѣгом.“ Ја осѣѣдок јѣш мѣло ше-сѣ-ѣѣѣи врдѣиісмо и-ѣоразгѣрдѣсмо, ѣѣ-бѣдѣ-ми и-изѣсмијѣсмо, а-кѣ-бѣ ѣѣ-ноѣи²⁴, ја ѣшолѣн у-Мачѣѣе.

Испричао Мишѣр Гѣжевиѣ из Сотониѣна.

Кѣм на-крѣнѣу сѣѣу

Пошѣ Мѣрко кѣ-кѣма-Сѣа на-сѣѣу. Сѣиіже ѣре-кѣѣѣм и-ѣѣкнѣу:

Ѡ, домаѣиіне! Ѡј, мѣре, ѣј! А-дѣма-си, дѣмѣ?

А-да-ѣсѣм ѣшрѣз, бѣго-ми.

А-добро-ѣшро-ши бѣг дѣ и-на-здрѣѣе-ши крѣнѣ ѣме. Да-га-дѣчекѣѣѣш у-здрѣѣе за-мнѣго гѣдѣиіѣ сѣ-свѣм брдѣѣм и-ѣри-јѣшеѣѣма.

Здрѣо бѣјо и-дѣбрѣ-ши срѣѣа. Ај, сѣѣи.

А-да, бѣгѣ-мѣ, ѣѣу, ѣре-сѣм-се дѣбро уморѣјо.

Ѡ-ли зѣждѣиіш ѣѣан од-ѣѣгѣ мѣгега?

Ѡѣу, кѣме, а-ѣмѣг, бѣго-ми, дѣма дѣсѣа коѣробѣна¹, нѣго-се бојѣг, да-ме-ѣ-ѣѣу не-срѣѣѣѣ ѣѣ ѣрдѣклѣѣа ѣиѣнѣа.

²² братственицима ²³ Беловој ²⁴ предвече

¹ кријумчареног дувана

А-није ма̄ло, ја̄дан бр̄ше, н̄о мн̄го и-п̄р̄мно̄го. Тр̄и-п̄у-ми-е кӯћа гор̄ела⁸, ше-сам-ѣдну од-он̄ӣја н̄д̄ӣбо̄лӣја б̄д̄ш̄ӣн̄а⁹ у-по̄ље ш̄ӣо-им̄к̄ п̄р̄д̄а. А-н̄ѣш̄ӣо-сам одуж̄ӣю, а-н̄ѣш̄ӣо ј̄ди н̄ӣѣсам, н̄го иду на-оу п̄ус̄ӣу д̄д̄б̄ӣш̄¹⁰.

А-да-дол̄д̄з̄е-ли-шӣӣ х̄д̄ӣке?

Дол̄д̄з̄иле-су, душ̄е-ми, он̄ѣ-дв̄ӣѣ с̄тар̄ӣѣ, а-он̄а н̄д̄ӣмна̄ћа није од̄амно, н̄-е да о̄йр̄д̄с̄ӣӣш̄ им̄ла д̄ӣѣше.

О̄, х̄дола, о̄д̄-е в̄ѣх̄ п̄у-м̄рака¹¹, а-ш̄ӣ-ме, к̄уме, не-иза-гд̄н̄ӣш̄ ис-кӯћ̄е.

Н̄ѣнеш̄ на̄ћ̄д̄з̄¹² д̄а-х̄д̄о̄љу с̄т̄д̄ѣу¹³ д̄ш̄ол̄ан̄, н̄-н̄емо з̄а-дно,¹⁴ п̄а-к̄ако ја̄ св̄акӣ д̄ан̄, ш̄д̄к̄о и-ш̄ӣӣ на̄ћ̄д̄с̄.

Фал̄д̄-ши, к̄уме, да-ши-се-ѣма̄ х̄ѣ и-да-ѣма̄ к̄д̄. А-ш̄д̄к̄о-ми он̄д̄га̄ ше-сам-из̄ӣю и-ѣд̄ӣю и-ѣ-он̄д̄га̄ ше-х̄у-у-ш̄ор̄б̄ӣцу п̄д-нӣѣш̄, он̄а м̄д̄ја баб̄ѣш̄ӣна не-м̄д̄же доч̄ѣка̄[ш̄] д̄в̄кле ја̄ д̄д̄х̄ѣм̄ к̄д̄-н̄ѣ, н̄о ѣко-се о̄й̄д̄з̄н̄ӣм̄, в̄ид̄ӣ-ме издал̄ѣко и-ѣд̄ч̄н̄ѣ да-ме-к̄ар̄а с-ѣрд̄га.

Е̄, к̄ѣ-е ш̄д̄к̄о, н̄ѣх̄у-ше ни-ѣ-ус̄т̄д̄л̄а̄ш̄, н̄о н̄ѣка-ши-е ср̄ѣ-к̄ањ̄ п̄уш̄.

Н̄ем̄о̄ше-ми, к̄умо̄и ш̄ӣд̄ зам̄н̄ѣр̄ӣш̄, ѣре-сам ја̄ в̄ѣх̄ ос̄т̄д̄р̄а̄ п̄а-и-да-сам-изм̄ѣш̄ѣфӣю¹⁵, н̄ѣм̄о̄ше-се ш̄ӣд̄ ч̄ѣд̄ӣш̄.

Н̄ем̄о, к̄уме, ја̄да[н] н̄ѣ-бӣю да-заб̄ад̄аш̄ ш̄р̄н̄ у-здр̄ау н̄д̄гу. Т̄и-си в̄ѣзда б̄ӣю м̄удр̄а и-п̄д̄м̄ѣш̄на гл̄ава и-в̄ѣзда у-п̄р̄в̄ѣ х̄ѣ јун̄ач̄ка п̄уш̄ка п̄ӯца̄ла. Н̄о н̄ѣка-ши-е д̄д̄бр̄а ср̄ѣна и-п̄оздр̄ави-ми-се мн̄го к̄уми-М̄ари и-р̄ѣци-јо н̄ѣка х̄ѣ до̄й̄д̄н̄ѣ до-н̄д̄с̄.

О̄н̄е б̄д̄га-ми, м̄д̄ и-в̄ӣ д̄д̄х̄ӣше х̄ѣ. Зн̄а̄ше д̄д̄ш̄ӣ¹⁶ к̄ѣ¹⁷ Ни-к̄д̄јд̄ан̄, п̄а-и-ѣ-д̄ко-е п̄ос̄т̄ӣен̄, п̄ӣн̄емо б̄д̄ље в̄ино уз-р̄ибу.

Испричала Милица Вулевић из Лимљана.

Сн̄ѣа и-з̄ѣва

Пом̄д̄га-шӣ б̄д̄к̄, с̄ѣко¹,

Д̄д̄бр̄а-шӣ ср̄ѣна.

А-да-ѣси-ли-се ма̄ло ӯйр̄ис̄вила²?

А-да-ѣсам, б̄д̄га-ми. А-ш̄ӣу? Ёси-ли-се м̄д̄гла д̄ӣн̄?

⁸ удао сам три кћери ⁹ њива ¹⁰ интерес ¹¹ у сумрак ¹² (наћдс) ноћас ¹³ ни једне стопе ¹⁴ заједно ¹⁵ излапео ¹⁶ ваљда ¹⁷ ка[д-]је.

¹ тако се називају снаха и заова међусобно ² изашла на сунце

А-ѣса[м], ма, бдо-ми, ддста шрудно, гддине-су шун.

Бдога-ми, сѣко, осшдрасмо вѣх.

Нйѣси ши, ши-си дйѣше при-мѣне. Шшд-су-ши шездесѣ гддинѣ? А-ја-сам найунйла осандесѣ на-самднй Сдин-дѣн. Осшдла-сам у-шухй свйѣш, а-ддшло-е злѣ и-бѣсшдно брйѣме. Ёшо бдш сѣ кѣ-иѣак оѣмо, вйдиѣк ондга ѣшйѣна Павла Пѣроа шшд-е научйжо дубѣкѣ шкѣле у-Биддрѣд ѣѣ иѣаше за-женѣм и-ндсаше-жо дйѣше, а-њу бѣше йушшѣ прѣ-собѣм. А-нѣка, мѣја³, свѣ шѣ, нѣ бѣше дна ошйшѣна кѣ дн. Шшд-ли хѣсмо мй шѣ учйнѣш у-ндше брйѣме⁴.

А-бѣше-ли кѣквѣ⁵, сѣко?

А-бдо-ми, да-бѣше дбукла нѣше оѣло и-да-бѣше преба-чйла вѣл и-йлешенйце, хѣше йзис⁶ кѣ горскѣ вйла. Нѣ бѣу на-њу нѣчесои хѣѣоли, йскй и-крѣшкй, а-нд-гладу бѣше нѣшшѣ сшдила кѣ шурскй фѣс, ше-изглѣдѣше барабар⁷ кѣ малѣга⁸ бѣз-рѣѣа. А-кѣ-сам-се-ја йдѣла, дн⁹-је йошѣ у-Сѣзину кра-брѣвѣ и-за-йѣ гддинѣ-се нйе врѣѣ дѣма. Па-кѣ-еднѣга дѣна дѣѣ, ја йошрчѣг да-му-сшдйн сшдлац и-да-га-чѣсшм, ѣре мйшлѣг да-ми-е-нѣкй кѣм ѣли прийшѣл. А-дн-ми-се йдѣше смйждш: „А-јѣдна бйла, шѣ-ши-е мѣж“. Ё, кѣ-сам шѣ чѣла, хѣла-сам волѣ[ш] да-ми-е-рѣка из-рѣмена ойѣла, кѣко-сам-се засшйѣѣла.

Ёшо бдш и-ја, сѣко, кѣ-сам-се влѣрйла, имѣла-сам нѣгу сломй[ш] блѣжухй о-нѣга да-се-не-срѣшѣмо у-йу, кѣ-га-вйѣг ѣѣ идѣ прео-онѣ ѣкукѣ, а-нѣкали да-идѣн ш-нйм рѣку исѣор-рѣкѣ кѣ оѣ данѣшнѣ. Нѣ шшд-ѣеш, мѣја, мѣрѣ-се шрйѣлѣ[ш] свѣшшѣ.

Ё, бдога-ми, оѣ данѣшнѣ лѣсно жйѣ⁹. Свѣ рабѣшау на-нѣчесое машйне, а-ја-са[м] мѣју прййу и-двѣдѣсѣш-й-йѣш кѣ-шулѣ на-дшве¹⁰ и-сѣдѣ[м] мѣшкйѣ на-пѣлѣшве¹¹ изиглѣла с-мѣѣм рѣкѣм и-шѣ йолойну йѣ-ношй узѣ-зѣбѣлу. И-нйкѣ нйѣсам лѣгла уѣѣѣр шшѣ-нйѣсам свѣкоѣме хѣвѣру дйрѣла чарѣѣе и-закрййла ойѣпке сѣ-оёрчанйѣма¹².

³ узречница ⁴ време ⁵ лепа, згодна ⁶ изићи; хѣше изисш = изгледала бн ⁷ тачно ⁸ дрвени маљ за туцање зубље ⁹ у Црмници се сматра за непристојно да жена помиње свога мужа именом ¹⁰ кошуље везене ¹¹ двоструко „штеповане“ кошуље ¹² танка и дугачка парчад коже

А-да-не-пйшдк-ше, сѣко, кдквѣ-су-ши шѣ снѣе и-слѹшау-ли-ше кдко?

Ёсу кд љдоли рѣгоима. Сшдрѣга нйко не-одлй, а-нѣка-ли да-га-слѹшд, мде дйѣше, мѣгу-ши лѣсно рѣн. Нѣго мйшлѣг да-не-и-мѣне дѣн шѣ дѣн да-се-и-јд удаѣм сѣ-гологлѣиема свд-шоима¹⁸, пд-нѣне нйкд.

Нѣка, бѣгд-ши. И-шдмо-нѣмо дѣста рдно. Нйе-се јдш нйко врнѹјо сѣ-шдгд свйѣша да-ни-кджѣ кдко-е шдмо.

Нйе-се врнѹјо, мѣја, дли шѣшко грѣшнѣме и-ј-омрѣженѣме.

Испричала Милица Вулевић из Лимљана.

Врдѣње Нйка Андрина из-Америкѣ

Ану фдли-ни-се, Нйко, кдко-си прѣшд оѣ пѣ-шѣз-гѣддйнѣ ид-свйѣшу?

Ёшо зндш кдко-сам пшд, пѣшшо-сте-ме свй прдшйли ддолдн. Нйе лѣко бйло пѣн; үзео-сам шѹѣ пѣре и-шѣ на-кѣн-скѹ дѣбйш, а-кѣ-кѹѣ-сам осшѣијо шрѣе лѹдо љецѣ и-мндѹ и-зелѣнѹ жѣну, и-шѣ на-нйшша без-нйшша. Кѣ-сам шдмо дошд, пѣслѹжйла-ме-е срѣна ше-сам-ѣдмд запд у-рабѣшу, а-и-нддница-ми-е, бѣгд-ми, бйла лйѣша. Нйе шѣ кд одмо. До-дѹше, бйло-е ризйка, ѣре-сам сддзијо пѣ-земнѣм.

А-ѣ-ли бйло кѣко дубѣко, Нйко?

Ёс, мѣре, прѣо-сшѣ-шѣжѣнѣ¹. А-нд-гдду-ши горй свйѣна, кѣ-сддзйш у-шѣ мйне²; да-ши-се-мдло ончд³ исшѣ-ндгд, пдсд-бй⁴ вѣс у-шройдѣре.⁵ Али ймдш рд-шша свѣ шѣ пѣдносйш. Тдмо-ши-е рдднйк прдвй госшѣдйн: свдкй-га пѣшшѹѣ и-скйдд-му кд-йицу. Рддйш сдмо ѣсам ѹрѣ⁶, а-дко-се разѣдлйш, лйѣѣ-ше и-јдш-ши ддјѹ пдшшѹ. А-шѣд-се шйѣ ранѣ, влѣрѹј бѣга, кѣ-сам-првй-пѹ сѣнујо за-шрпѣзѣм, да-ми-нйе бйло онѣгд сшарѹѣга љѣшйна Тѣма-Бѹроа, нйѣсам шйјо умнѣш јѣсш, пѣшшо-су прѣ-ндма пзйшли прѣо-дѣсѣ нѣѣсовијд мањѣсшѣрѣ⁷, пд-нйѣсам

¹⁸ гологлави сватови = пратња.

¹ растегљаја ² руднике ³ ончат = омаћи ⁴ пасат = проћи, отићи ⁵ тро[м]-пар = парампарче ⁶ сати ⁷ (нарочито спремљено) јело

знава које прво да-пдчнѣм. Бїјо-сам уїйсан у-друшїво, ако-ми шїд будѣ, да-ми-оа хѣца и-жѣна не-осїдну на-улицу. Па-, ка-шїо-и рѣкок, пдсљужи-ме срѣћа ше-сам-јдш ошїуда оду-жїјо цїјо дуг и-куїїјо онѣ-двїѣ бдшїине у-поље и-јдш ону лдзину, ѣре нїѣсам имā хѣ убрā[ш] ни-еднѣ бадњачїцѣ. Тѣ шолїкѣ знан шїд-сам жївїјо у-мѣј дāн оѣ-шѣз гддїнā у-Америку. Тамо жївїш ка грѣф; обучѣн-обуѣн, најѣдѣн-на-їївѣн, сљдбодан, нїко-ше не-дїрā. Тамо не-мѣж нїѣ цндара вїћед без-на-онѣ велїкѣ раскрїшнице ше покажїју рукѣм хѣ-хе којā кдра⁸ и којā сїрїцкара⁹ прѣћ. А-оамо-ми-е досадїло, на-свдкї кдрак-су-ме прѣбїрāли; мѣне и-шѣ мѣе ѣе-шес-їрнѣ у-їїā баун¹⁰.

Лїѣїо, да-бд-їомѣже. А-да-мїсїш-и ј-дїѣ ндшрāг, ако-ше здрāље послужї?

За-ѣно двїѣ гддине нѣћу, пā-пдслїѣ кāко бїдѣ: ўзео-сам пдвратнї пашаїдрāш¹¹ на шрї гддине. Сā коншам¹² изгорѣш ѣдну клдчину¹³, да-би-огрāдїјо мāло кїћницѣ, ѣре-ми-е ддшло од шлѣме да-їднѣ.

Испричала Милица Вулевић из Лимљана.

Чѣк ше-сѣ-оженїјо на-мирāз

Оженїјо-сѣ Нїко Јодна-Сїѣāноа, и-шд на-мирāз. Кā-су у-ечѣ хѣли да-лежѣ, дбљеси Нїко по-сїārѣме црногдрскѣме дбичāју пїушку д-клїнцу, а-жѣна-му кдншлу¹ на-пїушку. О[н] нїшїа нѣ-їрогори, пдшїо знавāше лїѣїо е-сѣ дн ўдā. Зашд шїд ндїрїе мдгаде пдѣе у-свїѣш да-сїдѣчѣ коу пдру. Срѣћа-га пдсљужи ше-сїѣче лїѣїо и-врну-се ддма. Пдслїѣд дгрāди свдју кїћу їсїо кā ону жѣнїну и-сїди клїнцā на-їсїд мѣсїо кра-ддрā² ше-їрїѣћдше да-жївѣ у-његду кїћу. Кā-крѣнїше да-лежѣ, чѣк свѣ пдāдше, онѣ-ли-му жѣна сїдїш рдшу³ на-пїушку. Мā дна: свүче-се и-мāши⁴ рдшу пдд-одāр.

А-шїд-е нѣ-обљеси кā прїѣе на-шā клїнцā?

⁸ аутомобил ⁹ трамвај ¹⁰ куфер ¹¹ пасош ¹² мислим ¹³ кречану

¹ ко[н]тула = сукња ² кревета ³ сукњу ⁴ мāшїт, мāчїт = ставити, бацити

Ће, онѠ-е била мѠја кѠћа; ја-сак-се била оженила па-сак-зашѠ и-зайовиѣдѠла у-њу, а-сѣ-си ши домаћин о-кѠћѣ ше-ја моран сѣ шебе да-слѠшам. ЗашѠ-сак рѣшу мѠчила под-одѣр, а-нѣ на-иѠушку.

Испричао Марко Дарчевић из Лимљана.

Јѣшрве

Брае-Јодне! за-лѣй шиѠ-смо зѣно² изѣли, ирдѣи-ми, чѠче, ши пакѣчину³ од-мѣне! ПрѠдѣи-е, чѠче, ако-си кѠйац⁴ о-нѣ! Прос-шѣбе-ми-е жѠ досаћид[ши] сѣду, да-се-брѣка и-грдѠло⁵ с-ндма не-збѣва, а-шѠкѠће-ме⁶, ѣре ја живѠша нѣмам да-се-ш-ндм јакѠм⁷. РасѣушиѠна-е, разлѠјала-сѣ, ши-да-ше мѠли бѠк сѣчуѠ! Чѣм обрнеш илѣћи, зѣсѣ ка из-врѣћѣ на-мѣне свѠкѣ ирегрѣћѣ⁸ јаде: е-шѠквице! е-оѠквице! е-оѠквице! ѣ-кѣ-ку-ши смѣшѣндѣ. А-ја нѣсѣм научѣла, нѣши-сѣм о-шѣ ѣѣ шѠлѣ. А-шѠкѠ-ми онѠга мрѣшѠга Ѡца, ши нѣћу нѣка забардѣ[ши] дѠклен-ми зѣмљу на-обрѠз баѣ!

Јучѣр сѣдин ши с-онѠн ѣѣѠм, рабѠшѠм нѣшиѠо у-рѣке, дѠђе Ѡнекѣд најѠргѠна⁹: „Ти-си-ми ѣкрала зѣле! ши-ми не-осѣдѠаш нѣшиѠа! о-шѣбе-се зѠдо мѣчѣм“. ОнѠ шиѠ-бик ја нѠј рѣкла, гоѠрѣ Ѡна мѣне!

А-ако-сѣм, брајо, ја шѣбе-се кунѣм, да-бѠг-дѠ-ме ши без-оѣ глѣдѠ, ишиѠа иѣему сѠлѣшна¹⁰. ЈѠ-сѣм ѣу познѠдѠла о-дѠнскија дѠбѠ¹¹. У-нашу кѣћу нѣка[Ѡ] дѣѣла бѣ[ши] нѣнѠше, да-нѣ Ѡна шѠкѠва.

БѠгме извѣла-сѣм — да-оѣрдѣши бѠг и-шѠвѠ обрѠс — иѣ-шесѠоро иѣилѠди и-свѠкое-сѣ[м] мѠе заблѣлѣжѣла бѠјѠм, ѣре-би рѣкла да-су-нѣ, ка зѠ-онѠга мѠчка, да-му-нѣ-бег закѣ-нула нѠжиѠама ѣдно ѣо и-иѠвр шиѠга да-ми-нѣ-иѠседочи Пѣ-риѠа МѠркоа жѣна, иѠнесе-га Ѡчи нѠ-очи, ка-да-јо-е о-дѣве ѣѣдѠ осѣдѠ. ЈѠе не-осѣдѠлѠ, ши иѠиѠили ѣѠоли¹², нѠ улѣгнѣ у-

¹ брајо = девер ² заједно ³ пакост ⁴ господар ⁵ рѣв глас ⁶ мораћу учинити ⁷ рвем, натежем ⁸ најгоре ⁹ ѣута ¹⁰ ако знам (да сам крива) ¹¹ одавно ¹² ниједно

кднобу¹³ ђе-ми снѡсѣ ше-јѡдо-кѡкошке, ѡкѡуѡ јѡја: „Об-су,“ велѡ, „о-нѡшија кѡкошѡкѡ, јѡ-и ѡзнѡѣм, свѡко-е нѡ-вр цуку-љѡсѡ¹⁴.“

Тѣбе мѡже бѡ друкче кажѡѣ, ѡли-е одѡ, шѡко-ми свѣ-шѡга Јѡѡна, коѣме ѡме нѡсѡш. Нѡ ѡѡрдсѡи, брѡјѡ, е-ше-забу-нѡсѡк ѡшрѡс одм ѡрѡчѡм.

Зѡсѡ-шѡ-е узѡѡла нѡ-врѡш?

Ѡна кѡчка, ѣ-ли?

Е, ѡмѡ рѡзлѡ[г], кѡ-јѡ-би ѡрошѡерѡло¹⁵!

Нѡ-звѡѣзде онѡ жѣнскѡ глѡва-би лѡјѡла!

Вѡлѡ-ѡе-ми шѡ дренѡ ѡлѡшѡ[ш], не-бѡј-се.

Тѡде добрдѡѣ, брѡјѡ, нѡѡе нѣмѡ, мѡ-ме немѡ нѡ-усѡѡ имѡ[ш], шѡко-шѡ жиѡѡѡ онѡга ѡешиѡѡ!

Ѐѡде шѡ збѡгон, шѡ-су мѡе мѡсли, зашѡ глѡва нѣка-ше не-болѡ.

И-шѡ одѡјѡ свѡѡе з-бѡгом.

Из „Приповијѡдака из црногорског живота“ од Луке Јѡвовиѡа из Глу[х]ѡг Дола.

Кѡ-се-нѡѣсу одѡмно глѡѡле

Добро-ѡшро, Сѡѡне.

Дѡбрѡ-шѡ срѡѡа, Гѡрде. А-ѣси-се мѡгла исѡрѡшѡ?

Полѡко, мѡја, бѡго-ми. Расѡѡдосмо-се жѡви нѡ-ноге. А-шѡѡ, а-од, свѡ нечесѡ ѡрѡѣжгѡлѡбица¹ ѡѡ-нѣ-жнѡ чѡк шѡѡ-ѡе ѡрѡѡе.

И-сѡмѡ-смо шѡквѡ, мѡја, бѡго-ми. А-ѣ-ли Мѡлицѡ ѡе долѡзѡла, ѣ-ли?

Нѣ ѡна, вѡлѡ, дѡ-ѡѡѡлѡ², нѡ-се чѡѡѡн шѡѡ-е ш-нѡма и-лѡѡѡ-ми-е дѡшла бесконѡчнѡ³. Нѡ од-се данѡс нѣмѡ рѡшѡ мѡшѡѡ за-нѡкога нѡшѡѡ, ѡѡ-кѡко бѡѡѡ. А-ѣ-ли-се шѡѡе онѡ ѡешиѡѡ јѡлѡ и-мѡшѡ-ли одѡ лѡѡѡ дѡма?

¹³ шталу ¹⁴ шиљато ¹⁵ корстило

¹ навала посла ² никако ³ неиздржљиво (са елипсом именеце)

Ўбра-ли ш̄а лук више, ђ-Сидна? викну Марко, домаћин
Сиднин, с-вдла¹⁶, иѣдк ш̄ид-му-се жѣна шолѣкѡ загобра.

Ајде, кукала-не, друго, жнам ја њѣга, ђн-је ддста оур-
каш¹⁷. Куку мѣне загодрик-ше. Пойша да-не-зарадѣш ишрѡ[с]
чедѡ хошѣк¹⁸ иа-дѡђи да-седѣмо данѣс у-вар-ѡднѣи¹⁹.

Ќћу, ако имднѣм кѡд и-ј-ако-ми чѡк не-бунѣ дѡма.
Збѡгом!

Да-ши-е-дѡбра срѣћа, мѡја, свѣђе.

Испричао Бранко Машановић из Папратница:

Мѡба

Јучѣр-сам имѡ мѡбу. Јѡш-ми-се никѡ[ѡ] нѣе ш̄акѡ лѣѣо
и-брзо оѡрѡшилѡ¹ жѣшо кѡ о²ѣ гѡдинѣ. Бѣјо-сам иѡзвѡ ш̄рѣз
другѡ, а-дѡђѡше-ми двѡѣстѡ-и-ј-осмѣна. Први дѡђе Вѡсо Мѡшо
ѡ-ѡѡк о-зорѣ. Ѣн ѡћаше да-ѡдмѡ улѡжѣмо и-на-што-ћѡдлѡ²-га
нагнѣг да-сѣднѣмо и-ѡѡѡшѣмо ѡ-ѡѡгар дуѡна. Нѣе ирѡшѡ
ни-квѡрѡш од-ѡрѣ³, а-дѡсѣ другѡ-се бѣше ѡкѡѡѣло. Јѡ ћѡг да-
чѣкѡмо дѡкле осѡѡлизи дѡђѡ, нѡ-ми о-њѡк нѣ-мога бѡ[ш], ше-
уложѣсмо. Нѣ-ѡаса ни-ѡѡна ѡра, а-двѡѣстѡјосѡм другѡ бѣше
на-бѡшѣину. Мѡрѡш Јѡкин и-Никѡла Марко-ми бѣѡ ѡ-
сѡли е-не-мѡгу дѡћ.

Кѡко кѡ дѡђѣ, зайѡдѡше ѣе-му-бѣше мѡло. Вѡсо Мѡшо
нѡ-едну, а-Пѣро Мѡшо на-другѡ крѡму⁴. Ђ, ш̄ѡко-ми шѣ мѡбѣ!
Свѣ сѡмѡ мнѡдѣж без-мѣне и-Сиднѣ-Илине. Бѡме иѡче ирѣ-
шѣѣ⁵. Зѡми Вѡсо крѡму кѡмѡш найше⁶; за-њѡм ускрѡмѡ⁷ лѣшѣ
кѡ мѡња ѡѡ-крѡја. Ѣће-ли-ши ш̄ѡ вѡђи⁸ Пѣро! „Хѡ“, велѡ,
„ѡрѣшѣкоше-не, осѡѡдосмо за-кѡлѡж⁹“. Бѡме иѡче и-другѡ
бѡнда¹⁰ да-крѡѣе, ѣре уж-њѡ бѣѡ скѡро нѡјѡлѡѡ ирѡшѡѡѡѡ.

¹⁶ врста терасе ¹⁷ прек ¹⁸ ударац ¹⁹ део дана када је врућина највећа
(вар од дневи)

¹ први пут окопати ² с тешком муком ³ четврт сата ⁴ радник на крају
реда ⁵ натецање ⁶ крену (узе) много напред ⁷ радник до крајњег ⁸ виђет
⁹ бруку ¹⁰ страна

чѣкамо да-с-окуѣ осѣализи, ѣре пѣшь[е] еднѣга дкршѣја не-
жнѣвѣсмо нѣшѣа ѣдѣн за-дрѣгѣга. Мѣло помѣло пѣридоѣѣ.
Дѣѣше свѣ, нѣ нѣмѣ Нѣка Мѣркоа и-Илѣ Шѣшоа пѣ-рѣчу-
нѣсмо да-су-пѣгѣнѣли. Бѣу, јѣ-мнѣм, рѣчѣнѣ дѣба, кѣ-вѣдѣмо
нѣкога кѣко-се пѣлѣко пѣримѣчѣ уз-ѣдну брѣжѣну пѣ-нѣс и-
нѣси нѣкакѣвѣ брѣме. Кѣ-се бѣлѣ пѣримѣче, пѣглѣѣ: Нѣко нѣси
нѣ-пѣлѣи чѣјка без-гѣѣ, а-шѣрбѣца о-рѣмену свѣ крѣва; свѣкѣ
кошѣлу и-нѣшѣо у-нѣу замошѣа, пѣ-и-нѣу вѣзѣ рѣкѣнѣа зѣ-врѣш
кѣ шѣрбѣцу; и-ј-ѣна свѣ крѣва. Нѣколицѣна скѣчѣше и-пѣшѣ-
чѣше пѣ-нѣга и-ѣзѣше брѣме меѣу-собѣм. Кѣ-дѣѣше меѣу-нѣма
занѣѣмѣѣсмо кѣ пѣ-комѣнди: вѣдѣмо, Илѣја без-гѣѣ. Сѣѣни
мѣ онѣкѣ, сѣѣоѣ комѣндиѣр и-гѣѣа у-онѣ шѣруѣйну. Сѣѣе Нѣко
зѣдѣјѣн уз-онѣ брѣѣс. Тѣѣѣр мѣ свѣ:

Нѣко, шѣѣ бѣ с-вѣма, ѣко бѣга жнѣш?

Пѣлѣко-шѣ, лѣди, велѣ, пѣшѣишѣ-ме да-пѣодѣшѣ⁵ е-не-
мѣгу вѣше дѣшкѣшѣ⁶.

Кѣ-се-мѣло ѣдмѣри, пѣче-ни пѣрѣчѣшѣ:

Кѣ-нас-онѣ Тѣрци околѣше, у-срѣ онѣгѣ ѣрѣша, на-дѣѣ-
шѣрѣ крѣка о-мѣне, вѣдѣѣг ѣѣ-пѣѣе Илѣја несрѣкѣнѣк. Пѣглѣѣк,
ѣли нѣѣе нѣкогѣ ѣколо. Мѣчѣм⁷ ѣчи дѣѣ пѣ-Илѣѣ, ѣли вѣдѣн
да-е без-гѣѣ, а-ѣдѣн Тѣрчѣн бѣѣжѣи ш-нѣгѣѣа гѣѣѣм. „Хѣ“,
рѣкок, „Нѣко, ѣрн-шѣи обрѣз, освѣшѣи-га бѣрѣ“. Зѣѣѣн јѣ за-
Тѣрчѣнѣом; бѣме-га пѣрисѣѣгнѣи, шѣ-мѣни с-ѣѣм нѣжѣнѣѣм и-
пѣробѣ-га пѣрозѣ-сѣмѣ сѣѣе. Пѣглѣѣм дѣѣшѣ ѣколо: нѣкога. Шѣѣѣ-
нѣу сѣ? Да-осѣѣѣм Илѣју ѣѣѣн — брѣка, да-га-нѣсѣм — бѣѣн-
се нѣѣу мѣѣ. „Хѣ“, рѣкок, „Нѣко, пѣѣски⁸ пѣогѣнѣју кѣ-сѣ⁹
дѣнѣс, енѣм-с-умѣрѣ. Пѣѣе нѣѣо-е дѣшѣла гѣамнѣна шѣѣрскѣ,
уѣѣжѣгѣ¹⁰ да-Илѣју пѣнѣсѣѣм нѣ-пѣлѣи. „Ѧѣѣ“, рѣкок, „да-ѣзѣмѣ
и-гѣѣу од-онѣгѣ Тѣрчѣна, ијѣко-ми-е брѣме и-пѣрѣшѣѣшко“. Пѣ-
сѣѣкок-му гѣѣу и-мѣчѣк-јѣ у-ѣу шѣрбѣчѣнѣу; свѣкѣ[к] кошѣлу,
сѣѣѣѣк у-нѣу Илѣну несрѣкѣнѣу гѣѣу, а-нѣга ѣѣко без-гѣѣѣ за-
врѣгнѣи нѣ-пѣлѣи и-ѣѣ-се дѣѣѣѣк нѣ-жѣи нѣ-мрѣѣѣѣ, а-чѣсѣѣо мѣ-
шѣѣѣѣ е-нѣѣу мѣѣ дѣѣ. Мѣ-ми-е мѣлѣѣ за-мнѣѣо шѣѣѣ усѣѣѣѣ,
ијѣко дѣѣѣшѣѣ нѣѣ нѣкѣѣ ѣѣри¹¹ о-шѣѣѣѣ.

⁵ ухватим дах ⁶ днсати ⁷ бацим ⁸ као пас ⁹ као што и јеси ¹⁰ напрегох
се ¹¹ користи

Пѡшуйа-га шѣдѣр командѣер по-рѣмѣнѣ и-пѡфали: „Ѣ, ѣс[ш], Нѣко, ше-каква кѡрисиш, ѣле¹²-си Илѣју јунѣчки освѣ-шѣју и-нѣси-га осѣд^оијо да-му-се-мрѣвѡме нѣуријашель на-слаћуѣ, нѡ-си-га дѡнијо да-га-брѣћа ожѣлѣ и-укопѣју. Алѣл-ши мѣјчино мнѣко“.

Испричао Павле Радоман из Браћени.

Чѣшѡнѣ Гѡдињанѣ по-Блѣшу

У-брѣме лѣдикѣ Рада бѣла-е Црнѣ Гѡра сѣ-свѣја сѣрѣнѣ окѡљена нѣуријашельима ше-су-е дѣнонѡнѡ напѣдѣли. О-свѣја нѣпѣја нѣјвише-су удѣрѣли на-Црнѣцу ка нѣјбогашѣју и-нѣј-ближу Скѣдру.

У-Црнѣ Гѡру нѣ бѣло нѣшѣа шѡлѣкѡ лѣѣпо и-пѣшѡмѡ ка Црнѣца. Нѡ ѡна-е ѣсѣо шѣкѡ бѣла чу^ѡѣна по-свѣиема ју-нѣѣма. Црнѣчкѡ чѣшѡнѣ и-јунѣшѣво пѡзнѣше и-Турци и-Црногѡрци и-свѣ о-Бојѣнѣ до-Вѣлѣша. Зашѡ крѣль-Никѡла нѣе нѣшѣа прѣнѣрѣ, кѣ-и-е сѣјѣва:

Црмнѣчкѣ-е дрѣ свѣкѣ
Гѡшѡ[в] вѣзда полећѣши,
У-пѡ нѡнѣ, у-пѡ дѣна
Бѣ дѣпснѡсѣ рѡду прѣѣшѣ.

Црнѣчѣани-су поносѣшѣ и-ј-ѣѡрни лѣћѣи, нѡ срдѣшѣи и-кичельѣвѣ¹, а-кѣ-е о-пѡшребѣ и-прѣредѣни. Кѣ-сѣ у-Црнѣ Гѡру за^ѡѡдѣла дѣција, Црнѣчѣани-е нѣѣсу ћѣли ѣлѣнѣшѣ. „Мѣ нѣѣсмо,“ рѣкоше, „ни-Турѣѣма дѣвѣли дѣцију, нѣшѣи-е ѣкѣ Турѣѣн и-Црнѣѣ слѣпку ѣзнијо. Пѣ-кѣ-е нѣѣсмо Турѣѣма дѣвѣли, нѣ-ћемо-е, јѣ-мнѣм, ни-лѣдици дѣвѣшѣ“.

Свѣием јунѣшѣвом исѣѣѣали-су-се о-дѣнскија дѡбѣ, ѣз-мећу осѣѣлѣја, Гѡдињѣни коѣ-су бѣли на-самѣнѣу гранѣцу Црнѣѣ. Јѡш у-дѡба Гѣѣѣна Мѣлѡга, кѣ-е Гуйрѣлѣћ сѣ-велѣѣкѡм вѡјскѡм удѣријо на-Црнѣцу, пѡсѣкѣ-е Гѡдињѣнин Јѡо Мѣшро

¹² јер

¹ осетљиви

Лѣ:дић дѣве Турѣкѣ, а-десѣшѣме дѣео алѣј-барјак кой-е и-данѣ[с] жѣв у-Гѣдиње². Пѣ-су-и-дѣбро зайѣншѣли и-Фран-цѣзи кѣ-Врагѣжѣ³, ѣѣ Јѣо Никѣлин Лѣкѣић ѣосѣкѣ еднѣга фрѣнцускѣга ѣенерѣла, зѣшѣо-му-е Свѣшѣ Пѣшѣр дарѣ зѣ-лѣнѣ барјак⁴. Ёсу, дѣдушѣ, ѣѣкѣ иѣшѣ и-гѣдно сѣрадѣли, кѣ у-Мѣрдѣнѣк, ѣѣ Тѣрци ѣ-бѣѣме кѣѣза Данѣла околѣше ѣ-цѣркѣвѣ шѣрѣ Лѣкѣића: Малѣшу, Сѣ^аа и-Андѣрѣју и, иѣшѣо-и мѣпкѣ ѣѣбеана, свѣ-шѣрѣ жѣве заждѣше.

Прѣма-Тѣрцѣма бѣли-су вѣзда иѣшѣ: ѣомѣрѣѣѣо-се лѣдика сѣ--скѣдарским иѣшѣм иѣли не-ѣомѣрѣѣѣо, дѣни-су-се ш-ѣѣма вѣзда кѣѣли. Кѣ-су-кѣрѣћѣли у-чѣшѣоѣѣе, сѣдѣѣли-су у-ѣрѣсѣшѣдне и-ѣ-ѣшѣолѣн-се ѣшѣискѣвѣли на-Блѣшѣо — и-шѣд вѣзда иѣ-ноѣи, да-и не-вѣдѣ Тѣрци из-Гѣрмѣжѣра⁵, ѣре-е Блѣшѣо бѣло шѣѣрскѣ. Тѣкѣ-су дѣлѣѣѣли и-дѣ-ѣо-сѣмѣ бедѣме Скѣдра и-ѣ-ѣшѣолѣн ѣ-водѣли шѣѣрскѣ лѣѣе.

Еднѣм, кѣ-лѣдика блѣше учѣнѣѣѣо иѣрѣмѣре с-Тѣрцѣма, иѣдѣ гѣдињскѣ чѣшѣа иѣ-Скѣдра. Кѣ-иѣрѣѣѣше Гѣрмѣжѣр и-Рѣѣицѣу, вѣдѣѣше иѣ-Лесѣндѣра ѣну лѣѣу и-ѣпрос-ѣомѣрѣчѣну ѣознѣше е-су-Цеклѣѣѣни. ѣѣмѣ-се сѣшѣшѣе кѣѣе иѣду, ѣре ѣд нѣе бѣѣѣо иѣвѣ иѣ да-се-срѣѣшѣау нѣ-Блѣшѣо сѣ-цеклѣѣнскѣема лѣѣѣма и-дѣ-зѣедно чѣшѣуѣу, иѣшѣо-су и-Цеклѣѣѣни бѣли вѣлѣкѣ јунѣѣѣи на-ѣду.

Причѣкѣше-и и-дѣгоѣрѣше-се, кѣ-су-се-вѣћ нѣшли нѣ-иѣу, да-зѣедно чѣшѣуѣу. За-чѣшѣоѣѣу изѣбрѣше Гѣдињѣнина Дѣма Мѣлѣа Лѣкѣића шѣд-га и-сѣ Кѣрѣѣѣна ѣѣншѣ. Да-би-бѣли ѣдѣни дрѣѣѣема вѣернѣи, иѣрѣѣѣѣ у-цеклѣѣнскѣу лѣѣу нѣѣѣѣѣ гѣдињскѣ јунѣк ѣѣѣо Пѣѣд Лѣкѣић, а-у-гѣдињскѣу дѣѣд глѣсѣшѣѣ цеклѣѣнскѣ јунѣк ѣѣѣо. Исѣре-зорѣ сѣѣшѣоше-се нѣѣе иѣ-Скѣдра су-шѣрѣ шѣѣрскѣ лѣѣе. У-шѣд дѣба-су иѣшке бѣле сѣѣбе иѣ-кѣ-су-се нѣ-Блѣшѣо бѣли, мѣрѣѣли-су-се иѣрѣмѣћѣ ѣни дрѣѣѣема шѣд блѣѣе. Зашѣ-су и-ѣ-ѣдѣга иѣшѣа чѣшѣоѣѣе с-еднѣ и-з-дрѣѣѣ сѣѣрѣнѣ кѣ-мѣли ѣдѣн иѣ-дрѣѣѣга дѣкле-се лѣѣе не-измѣѣшѣше. Тѣрци иѣ-

² Овај је барјак Јово (а доцније и његови потомци) носио пред Црмничанима све док нису добили „зелени“ барјак. Од тога времена па све до последњих ратова ношен је „пре-крстѣма“ (на литији) ³ Дубровника ⁴ И овај се барјак чувао у Годињу све док није једном приликом изгорео ⁵ мало утврђено острвце испод Годиња (доцније црногорски државни затвор)

чѣше блѣжѣиш, ѣре-су коншѣли, дѣко ирѣнену ирѣ-крају, да-не-намѣмѣиш Црногорце на-суо и-шѣун-и лѣко побѣиш. Црногорци уждѣ за-нѣма, досѣишгнѣ-и нѣже Међу-Крше и-свѣ-и побѣју до-нѣјо*дга арѣмбашу коѣ под-рѣнама иѣче блѣжѣиш. Тѣдѣр-се и-цеклинскѣ чѣшѣ чѣ глас:

О, Аѣзо, дѣца-ши шѣвѣга . . . , немѣ-нѣ обрѣкаш ире-Црнѣчѣнима, нѣ-ни освѣишли обрѣс кѣ и-досѣ шѣд-си!

На-шѣ рѣчи скѣчи из-гѣдинскѣ чѣшѣ цеклинскѣ Аѣзо и-зѣжди за-Турчѣном. Кѣ-шѣ чѣше Гѣдинѣани, окрѣнѣше-се иу-цеклинскѣ чѣшѣ и-по*ишкѣше свѣ и-з-гласа:

А, Аѣзо, и-ѣ дѣца-ши и-мѣјку . . . , не-засѣиди-не ире-Цеклинѣнима, нѣ-се покажи кѣ вѣзда.

Аѣзо Лѣкѣиш иѣшрча кѣ муѣа да-и-рѣшѣчѣ свѣдега и-ме-нѣка и-по*сѣчѣ Турчѣина коѣ бѣше иѣ иза-еднѣ лѣмѣнѣ. Цеклинскѣ Аѣзо зѣколи иза-лѣмѣнѣ, а-гѣдинскѣ Аѣзо ирѣскочи и-рѣо-лѣмѣнѣ и-ѣ-уграби шѣ-га-дн иѣсече.

Пѣшѣо-се оѣ бѣј срѣћно зѣврши, крѣнѣше с-и-лѣћѣном иу-доме. Цеклинѣнима бѣше дѣље шѣ-иѣдѣше ирѣви и-иѣзау ирѣ-собѣм да-окѣше не-бѣнѣ Тѣрци, ѣре блѣу дубѣко у-Тѣрско*. Гѣдинѣани-су одѣли за-нѣма и-иѣзѣли да-и-Тѣрци не-напѣнѣу с-и-лѣћѣи. Иѣзѣдѣмѣиш вѣдѣ Цеклинѣни шѣрскѣ лѣше же-су-се урѣ-дѣле о-Пѣшрѣ Пѣнѣше до-Пѣсѣкѣ. Вѣшеше ѣре не-мѣгѣ нѣкако иѣсѣиш шѣ-завѣкѣше:

О, Дѣмо! Кѣ-нѣмо сѣ? Околѣше-не Тѣрци!

А, дѣма, нѣ кѣше дрѣгѣ, дѣгоори Дѣмо.

Цеклинѣни ирѣчѣкаше дѣкле дѣшѣ Гѣдинѣани иѣ-да-се-дѣгодрѣ, кѣко-не ирѣбѣиш Тѣрке, ѣре нѣе бѣло шѣла поблѣћ и-змеђу шѣликиѣ шѣрскиѣ лѣшѣ. Дѣмо-се дѣма досѣиш шѣдѣ шрѣба чѣнѣш. Иѣзѣди иѣо-сѣдѣниѣ* сѣкѣру, коѣ-е вѣзда дрѣжѣ узѣ-сѣбе нѣ-крѣму, иѣ-вѣкѣну:

Овѣен-нѣмо ирѣбѣиш Тѣрке!

Дѣмо кѣ сѣдѣри и-лѣшѣиш чѣшошѣ блѣше оѣзѣиѣо да-су-Тѣрци свѣе лѣше вѣзѣли сѣнѣишѣма и-шѣдѣ сѣишѣчѣли ирѣлѣз Блѣшѣом коѣ-е на-шѣ мѣсѣиш нѣјужѣ. Зѣшѣ нѣкрѣми ирѣо на-

* Турској 7 седнишѣ

ѐдну шурску лађу, ѐре да-е-прѡа да-пробѡѐ ѡзмеђу лађа,
 Турци-и-би дочѐкали између два-ѡгна. Тако ѡни з-дѡѡѐ лађе
 удѡрѐ на-ѐдну шурску и-лако-е побѡѡдѡше, ѡдшѡо остѡлаѐ
 шурскѡ лађе нѡ-бљеу шѡликѡ близу да-бише-мѡгле ѡушкѡма
 доврѡх. Дѡкле-се шурскѡ лађе одрѡѡшѡше, ѡни вѡђ бљеу окѡнѡли
 сѡнцире и-далѡко одмѡкли. Тако свѡ срѡкње⁸ дѡђѡше дѡма.

Пѡслѡѐ нѡколика дѡна ѡѡђе Дѡмо ко-ладикѡ на-Цетѡиње.
 Нѡ ладика, мњеѡто да-га-ѡофѡли кѡ вѡзда шѡѡ-га-е фѡлѡјѡ,
 ѡѡче-га карѡ[ш] шѡѡ на-свѡју руку идѡ с-Цетѡиња⁹ и-шѡѡ-се
 биѡ с-Турѡиѡма, кѡ-су ш-њѡма учинѡѡли мѡр. На-ѡѡ ѡѡму Дѡмо:

А-шѡѡ-ћу-ѡи на-Цетѡиње, коѡ јѡде? Нѡѡеж, дѡѡи¹⁰, ѡѡѡ-
 нѡѡ о-Њѡгушѡ. А-ѡѡ шѡѡ збѡрѡж да-смо-с-Турѡиѡма ѡ-мѡр,
 ѡѡ ѡко-си ѡѡ, а-јѡ с-мѡјѡн чѡѡѡм бѡѡ-ми нѡѡсѡм дѡкле-и
 глѡѡѡмо на-Скѡѡѡр.

Испричао В. Лековић из Годиња.

⁸ срећно ⁹ Думо је био кабаѡахија (старѡшина перјаника) те је мораѡ
 чѡше сврѡати на Цетѡиње ¹⁰ ваљѡ

РЕГИСТАР¹⁾

- a* (< њ, њ,) 232 – 233; (романско) > *a, o, y* 259—262; (покретно) 443, 444; (све-зица 565 – 566.
- a-нѣка[ли]* 576
a-нѣкмали (а-некмо-ли) 576
-ава- (> *ā*) 274
-ае- > *-ā-* (у бројеви-ма) 272
āждаја, āждава 288, 331
āj, āj 390
-аја- (> *ā*) 274
ājде (-дѣ), āјдемо (-дѣ) 449
ājмо, āјмо 390, 449
ājш! 390
ājше, āјше 390, 499
-ака (партикула) 444
-ако (партикула) 444, *ако* + перфекат (= егзактни футур) 554, + футур (= концесивно) 556
- Але[к]сандар* 374
Алѣ[к]сѣћ 374
āли (= или) 566
āма 566
āндијо 253
A[н]дрѣја 384
ā[н]ѣла 385
āнѣи[s]јо 2ћ3
-ао (> *-ā*) 272
ā[ū]с (у-), а[ū]сѣна 373
Арājчкō 421
аусѣринскѣ 392
афидевѣш, авидевѣш 259, 265, 266, 359
āфса (āйса) 362
-аха- (> *ā*) 273
-āху (> *-āху, -āку, -āву, -āју*) 290
- а* (природа) 225—226, < њ, њ 227—232, у корену 227—229, < *а* 233—237, < дру-гих вокала 237, по-кретно 443
-ав (заменеце) 231
- ац* (именице) 229, (придеви) 230
-āк (у ген. пл. име-ница) 294
-ака (партикула) 444
-аке (партикула) 444
-аљ (именице) 229
-ам (именице) 229, (бројеви) 231
āмѣуш (једмѣуш) 390
-ан (именице) 229, (придеви) 230 231, (бројеви) 231
-āн (придеви) 231
-ањ (именице) 229
-ањѣ (придеви) 231
-ао (> *ā*) 271—272
-ар (именице) 229—230, (придеви) 231
-аш (именице) 230
-āх (у ген. пл. име-ница) 294
-ац (именице) 230
-ашан (придеви) 231
-ашњѣ (придеви) 231

¹⁾ Слова непозната нашој азбуци стављена су овим редом: *а* иза *а* *з* иза *з*, *в* иза *з*, *п* иза *н*, *с* иза *с*, *а* *ш* иза *ш*, тако да цела азбука гласи: *а, а, б, в, г, д, љ, е, ж, з, з, в, и, ј, к, л, љ, м, н, п, њ, о, ѣ, р, с, с, ш, љ, у, ф, х, ц, ч, ц, ш, ш.*

б > в 363, б (+ з, ж)
> о 373

бабаздма̀на (од-) 266
багулин 259, 262, 266
бадџль 229

баицкѝ, баичкѝ 336

бајракшѝар 394

бајул, бајун 330

ба[л]вѝдн 386

ба[н]дундш, -нѝш
259, 261, 370, 285

ба[п]ку (на-) 385

ба̀р, -е, -ем 444

ба̀раба̀р, бараба̀р 440

ба̀рракшѝаре!, ба̀рек-
шѝаре! 236

барџло 259, 265

ба̀ша̀ледн, -иѝдн, -и-
јун, -јдн 264, 370,
371

ба̀ша̀[л]ише 386

ба̀шиџба̀га, ба̀шиџба̀га
259, 263, 266, 359

ба̀хун 263, 369

ба̀чѝш 472

ба̀чѝш, ба̀дѝш 475

ба̀чо[в]ѝдн, ба̀чо[в]ѝдн
258, 295, 381

ба̀ш 232

ба̀шѝун 259, 262, 356

ба̀дѝн 227

ба̀[д]ѝѝак, -ѝча, -ачѝца
227, 375

ба̀[д]ѝѝи 227, 375

ба̀[ж]ѝѝш 227, 382

ба̀[з]ѝ[д] 387, ба̀здо! 227

ба̀кшѝѝм-се 469

ба̀нуѝш 227

ба̀ѝѝш 235

Ба̀р, -ѝнка, -скѝ 236

ба̀раба̀р 236

ба̀ре (бар) 236

ба̀ѝѝина 233

ба̀ѝѝи[ш]-се 234, 374

ба̀чва 227

ба̀чѝш 235

бевѝнда 259, 265

Беведѝр 386, Бебедѝр
362

беж (= без) 335, 336,
351, 352, 355

беж (= без) 335

бе[з] 383, прилог 504
—505

безѝднѝ, Безѝднѝца
231

безѝднѝ, Безѝднѝца
227

безо̀бра̀жнѝ 350

бѐк, бѐше ... 250, 477

белѝверси, белѝнѝвер-
си 440

бѐљѝк 250

бѐнѝш 230

берѝѝѝк 459

бѐспрѐстѝана 441

бѐседа 344

бѐх, бѐше ... 250

бѐ[х]у 250, бѐју 290

бѐшкѝш 263, 265, 356

бигѝр 235

бѝдѝм 476

бѝ[д]нѝм, бѝ[д]ни, бѝ-
[д]нуѝш 375, 476

бѝѝ[д]нѝк 374

бѝѝѝѝн 352, бѝѝѝѝнѝ
350

бѝса, -ѝн 368

бѝѝк 477

бѝѝѝш 329

бѝѝо + инф. (прекор)
555

би[р]ѝѝк 392

биска̀м 468

бѝсѝѝр 231

бисѝѝѝрна 253, 358

бише (= би) 477

бј > бљ, бј 346 – 347

бјелџ, бјџлега (биљџ,
-а) 250, 251

благосѝй 315

благос[л]ѝ[в]ѝен 386

блицѝѝш 345

блиѝѝш 393

бља̀к 477

Бља̀шо 281

бљѝжѝш 254, 343,

бљѝж 449, бљѝжу,

бљѝжуѝн 473

бљѝју 290, 331

бљѝк 250, 343, 477

бљелџ, бљџлега; бљѝ-
лѝжѝш 250, 251, 343

бљелойѝ[в]ѝлицѝѝ,
-чкѝ 336, 419

бљѝсѝа („200“) 366

бљѝш (бљѝж) 339

бљѝшѝш (вљѝшѝш)
362

бљѝшнѝѝа 350, 367

бобѝ[в]ѝнѝк 257

бо[г]ѝѝ(-м[и] ѝѝу) 390

бо̀дѝ-ми 233, 256

бо̀дѝсѝво 349, 373

бо̀гаѝи 422

бо̀до-ми 256

бодѝѝѝк, бо̀ѝѝк 451

бо̀жѝ 341, 419

бо̀ѝ, бо̀ѝ 315

бо̀ѝ-се, бо̀ѝѝѝи 473

бо̀кѝра 259, 263

бо̀кун 262, 263

бо̀лан 230

бо̀лесѝн 230, 386

бо̀лицѝсѝ (бо̀лѝсѝ) 253,
387

болу[в]ѝѝш 465

бо̀љеѝѝѝкѝ 336, -чкѝ
419

бо̀м(-ѝѝу) 390

босѝѝѝк, босѝѝк 261,
342

- бошійла* 264, 266
боцун 262, 263, 369
бѣчка йгла 272, 407
бра[ј]е(-Нико) 255
брају 330
браси[в]еник 373
брѣсиво 349, 373
брѣшодѣ 315
брѣшоф (братов) 339
брѣћ 407
брѣзѣи (резати) 393
брѣши 469
бривѣи, *бривѣч* 466
бригадѣер, *бргагадѣер*,
брегадѣер 237, 254,
 267
брѣме (вриеме) 362
брѣква, -ица 263, 393
брѣ[н]са 263, 368, 385
бро[н]син 263, 266,
 368, 385
брш[в]улин 278
бр[у]шишулин 261, 266,
 278, 356
брѣки 336
брѣјоски 330
Брѣли (-е,-о) 409
бубѣк 259, 261, 384
бубѣ[в]ник 257
Бугарскѣ 421
будѣм 476
буди 476, (свезица)
 567
бү[д]нем, *бү[д]ни* 375,
 476
будүјниѣсѣ 330
бүзара, -ада 368
Бүкојук 330
бүмба 263, *бүмба* 258,
бүмбѣ 407
бумба[р]дѣраи 254,
 386
бушѣга, -йга, -инга
 253, 261, 262, 266,
 267, 391
бүха, *бүва* 287, *бүфа*
 288
в (тенденције у раз-
 витку) 314, > 0 299
 — 313, секундарно
 313, + мукли су-
 гласник > ф 338,
 + назал > м, > ф
 361, > б 362
вѣбрика 360
вагун 263
вѣж 259, 357
вѣзду[х], -ув, -ук 232,
 290, 291
вѣкаи 230, 361
вѣла, *вѣлии* 295
вѣлѣи : *вѣлѣ[д]нуи*
 461
вѣмѣла 359
Вѣмерика 313
вѣнѣла 359
вѣйѣр 259, 263
вѣрош (f. и m.) 408
вѣсо[ј]евички 419
вѣшѣи 295
вѣцан 359
вѣцѣла 261, 264, 360,
 364
вѣшѣи 315
вѣзда, -ѣн 227, 444
вѣздѣшнѣи 227
вѣздѣ[х], -ув 232
вѣкаи 234
вѣлѣи 256
вѣс 227, 428
ве (енклит.) 424
вѣверица 250
вѣжевѣи, *о[в]ѣи* 464
вѣжѣн (из-) 455
вѣжѣно (из-) 455
вѣжѣвѣи 470
вѣл 361
вѣлѣчѣк 230, 419
вѣлѣк 476
вѣлѣи 256
вѣлѣи 419
вѣлу 448, 476
вѣлук 292, 448
вѣс (фес) 360
вѣсејо 330
вѣчѣ (f. и n.) 409
вѣчерѣ[ј]ѣм 470
вѣчерѣс 231
ви (енклит.) 424
вѣгѣн 229
вѣдѣи 254, -ѣк 474
вѣд[и]ла 277
вѣйѣи 345, -ѣ, -ѣи,
 -ѣиѣ 449, -ѣе 249,
 -ок 474, у, -ук 448
вѣѣдро 252
вѣѣнѣц 230
вѣѣшѣи, -ѣиѣ 252, 472
вѣ[ј]е (виѣе) 283
вѣкам 467, -а[ј]уѣи
 469
Вилѣи 360
вино (Фино) 359
вирѣвѣи, -ѣ[ј]ѣм 259,
 266, 361
вѣсиѣи 474
висѣи (вѣиѣи) 422
вѣиѣ 272
вѣиѣ-ли тѣ? 389
-вѣи : -вѣкнѣи 462
вѣиѣе 449
виурѣн 359
вѣиѣ (вѣи) 436
вишѣк 360
вѣиѣи (вѣи) 422
вѣи -[л]и? 389
вѣиѣиѣи 360
вј > *вѣ*, *вј* 346—347
вѣѣверица 256

- vjè[j]aš, vjè[j]aње, vjè[j]a[v]ица* 249
vjèšar 229
vjèšино 394
vlās (f. и m.) 407, 408
Влѣха 287
влѣ[j]aш, влѣ[j]aње, влѣ[j]a[v]ица 249, 344
влѣверица 250
вљенчѣ[j]ѣм 470
вљенчѣш, -ање 344, 385
[в]љe[n]чānш 385
влѣру[v]aш 465
влѣшар 229, 344
влечѣш 344
влѣшала 344
вдвица 313
вд[д]нѣк 374
вдзак 450
вдзѣш 473
војвд[д]штво 349, 373
вдјска 407
вдлаш 263
волийца 264, 360, 370
[в]ољаш 256
вдльвода, -дјсштво 347, 365
вдсак 229
вдска 346
вошњак 347
вдћка (војска) 364
вдћњак 348
вдштина 313
вдшће (воће), вошћенд 392
вранѣц 230
Вранѣз 358, 359, 369
врашчѣш 341
врѣже! 235
врѣскаш, врѣсак, врѣска 237, 476
врѣшћѣш 237, 476
вр[г]нѣш 376
врѣ 475
врѣћѣш 251, 345
врѣшко 356, 359
врзак 451
врједан 230, *-[д]на* 374
врјѣћѣш 251, 473
врјешидш 237, 258
вршшѣш, -ѣш 473
вршшѣшјак, -шњак 450
вркадѣла 359
вркун 363
врсшѣ 407
врш : *вргнѣш* 463
вршћѣш 345
врѣ 475
врѣменшн 360
врѣсин 359
врѣш 417
врѣ, -а; врѣ, -а 287, 288, 290, 291
вршѣк 229
вршнѣк 350
врѣш 341, 419, 456
врѣш 456
врѣзда 313
врѣне 360
врѣцк 451
Врѣшн 313
з (+ б, д, з, џ, ж) > 0 373, (+ з, ж) > 0 374, (+ л) > 0 376, секундарно 393, *ǵ* (турско) > *џ* 369
га (енклит) 424
Гаврил, -е 395
га[д]нѣш 374
гаћѣм, гаћш 472
гѣзак 451
гѣшчѣш, гѣшчѣш 420
галијдѣш 329
га[м]бѣш 391
гарофѣн 259, 263, 359
гарофѣн 258, *гаро[в]ѣн* 359
гѣшнѣш 347
гѣра 235
гѣреница 257, 277
гѣровница, гѣромница, гѣроница 277, 336, 393
гѣрдња 235
гѣрошница 277, 365
гѣ (къде) 372, 434
гивнѣзија 348
гимнѣзија 370
главенѣш, главерѣш-ја 391
глад (f. и m.) 407, 408
гладѣк 230
гладан 230, *глад[д]на* 374
Глајнѣш 330
гладнѣш, угладнѣш, глѣмѣш 336
гладнѣш 337
гладнѣш 389
гладшѣк 230, 421
гладчѣш (гладчѣш) 422
глад[д]аш 389
гладѣш 349
Гладдѣ[в]љанин 275, 393
гладдѣ[в]скѣш 275, 393
гладчѣш 467
гладчѣш 346
гладчѣш, -в, -ѣш 290, 291
Гладчѣш (Гладчѣш) Дб 290
Гладчѣшљанин, Гладчѣшљанин 290
гладѣш 281
гладѣш (гладѣш) 251, 366
гладѣш 315
гладѣш 251, *гладѣш* 473

- гнѣздо 251
 гдѣше 393
 гдѣници (Гдѣнић) 315
 гд[ж]ѣше 382
 -гдј (-гођ, -год) 283, 445
 гдјници, -чки 336, 419
 горѣш[и] 247, 345, -ѣо 249
 горѹћи 473
 госидство 349
 гошдјш 330
 грдх 290, -а 287, грдв 291, -а 288
 Грдѣо[в]о 286
 грдхорица, грдворица 286, 287
 грацки 336
 Грѣаљ 229
 грдан 230, гр[д]нѣ 375
 грднѣ 422, гр[д]нѣ 375, 422, грдљѣ 422
 грђѣ (болеснији) 423
 грѣбѹжак, грѣбљак 451
 грѣбѹља (грабѹља) 255
 -грѣ[ј]: -грѣше (при-) 449, 459
 грѣја (бѣз-) 248, 288, 331
 грѣ[ј]аш 247, 248
 -грѣ[й]сѣш 373 : -грѣбнѹш (за-) 459
 грѣ[х]ови 287, 345
 грѣ[х]оша 247, 345, грѣвоша 287, грѣ-жоша 287, 331, грѣ-жоша 287
 грѣшан 345
 грѣ (при-) 459
 грѣа, грѣ[ј]а (бѣз-) 248, 288, 329
 грѣх 290, -а 287; грѣв 291, -а 288
 грѣжак 451, -ѣм 455
 грѣжѣн (у-) 455
 грѣжнѹш 350
 грѣзак : грѣзѣјак 451
 грѣја (бѣз-) 248
 грѣмѣа 337
 грѣња 389
 грмен (грм) 396
 грмѣаше, грмѣаше 450
 гр[м]нѣш 344, 384
 грѣбје 347
 грѣ[ж]ѣше 382
 грѣжнѣца 350
 грѣо (гроот) 388
 грѣхѣш 286, грѣвѣш 287
 грѣбјѣ 346
 грѣм (грумен) 396, -н 396
 Грѣко 421
 грѣбасмо 347
 гѣвно 348
 гѣлѣжан гѣлѣзан 262, 263, 357
 гѣно 389
 гѣсѣк 229
 гусѣцѣрдѣш, гусѣпрѣш 358
 гѣшли, гѣсли 351, 410
 гѣшѣница 392, гѣсе-ница 344
 гѣшчѣ 341
 д (+ б, г) > 0 372, (+ з, ж) > 0 373, (+ л) > 0 376, (партикула) 444
 да (свезица) 567, (+ перфекат) 554, (+ футур) 556, (+ по-годбени начин) 563, (+ ошеш + инф.) 543—544
 да 449, 567
 да[д]нѹш 375
 Дајѹд 330
 дајама 440
 дак[л]е 386
 дако 568
 дамно 336
 дарѣ[в]ѣш 465
 даш : да[д]нѹш 461
 даше 449
 даши (ваљда) 569
 Дѣбано[в]ић 233
 дѣв 291
 Дѣвѣдн 348
 да[д]ни-му 375
 даж[д] 227, 387, -ом 399, -о[в]и 400
 даждѣ 227
 дакѣко 235
 дакѣш 467, -ѣш : -шѣм 469
 далѣко 235
 Дамѣдн 234, 338
 дан 227, данови (дан-ни) 401
 данѣк 233
 данѣс 227, 231
 данѣшнѣ 227
 Данѣл, -е, -о 234, 395
 Данѣло[в] Грд 234
 Дѣно 234
 дањскѣ (давнѣшнѣ) 420
 дѣно 233
 дѣнѹш (дѣднѹш) 233
 дѣнѣ 227
 дѣно (дању) 434
 дѣњу 227
 дарѣјѣш 329
 дарѣ[в]ѣш 233
 дарѣмнѣ 233, 337, -ан 337, дарѣ[м]нѣ 389
 дарѣ[в]ѣш 465
 дѣш 235

- два* (промена) 430—432
двадѣс[ш] 387, 390; *дваѣс[ш]* 390, *два-р[ш]* 387, 390
дванадѣс[ш] *сидшіймѣ* (= 1200) итд. 430
дванѣс[ш] 272, 387
двѣ (< двѣ) > *ѣ* 310
д[в]льѣма 431
д[в]льѣста, -о 344, 430
дѣбѣ 330
дѣбѣ 346
дѣвѣла 363
дѣвѣ[ш] 380
дѣвѣшнѣс[ш] 273, 387
дѣлѣ 251
демиѣна 259, 266, 364
дѣсѣ[ш] 380, 381
десѣшѣк 229
десѣшѣну 432
десѣрегѣш 259, 265, 267, 358
дѣше[к]шѣв 373
деферѣнца, *деверѣнца* 264, 265, 359, 385
дѣшно 350
дѣшѣѣк[ш] 265, 357, 387
дѣбѣль 362
дѣвѣ 347
дѣ[г]нѣш 376
дѣ[к]-се, *дѣшѣ-се* 374, 390, 449
димиѣна 266, 364
дѣмно 337
дѣно 389
дѣ > *ѣ* 345
дѣлѣ 346
длѣма 310
длѣста 310
днѣ 403, 418
днѣ[в]и (ном. pl.) 403
днѣмничѣр 337
до (прилог) 505
дѣбар 231
дѣбѣш (f. и m.) 408
дѣблѣн 466
**дѣбо* 404
дѣбрѣ (y-) 438
дѣ[в]ѣ, -н 443
довико[в]ѣш 465
дѣ[в]лѣн, -а, -нака, -на-ке, -ѣн 443
дѣвѣлно 420
до[в]укѣ[в]ѣш 470
до[в]укѣ[в]ѣш 466, -о[в]ѣш 465
до[г]нѣш 376, *догна* 458
догрѣѣш 345
додно (са ген.) 515
дождѣнѣш (*догнѣш*) 458
дожнѣш 351
дозвольѣ[ш] 470
дозвѣѣм, -лѣм 346, 468
дозѣш 329
дознѣ[д]нѣм 375
дѣ[ш] 478
дѣк 569
дѣк (*дѣѣк*) 453
дѣкле, -н 443
дѣк[ле] 386, (+ од-речни перф.) 554
долѣѣк 450
долѣѣк 229
долѣ[к]шѣца 373
долѣ[с]ци 381
дѣлац, *Дѣлац* 230
дѣме (из-) 434
дѣнѣ, -н, -на 443
дѣнѣѣк, -ѣсок 452
донѣѣк 451
дѣѣро 277
доушѣ[ш] 470
доу[ш]ѣѣне 340, 382
досѣдѣш, -а *дѣн* 230, 235
досѣ[в]ѣш, -о[в]ѣш 465
досѣ[г]нѣш 376
дѣсѣш (*дѣсѣн*) 456
дѣсѣн : *досѣгнѣш* 463
досѣлѣш 343
дѣсѣ 235
дѣшлѣн 443
дѣшолѣ, -лѣн 231, 443
дошрѣ[ш] 470
доушѣш 329
дѣцѣк 227
дѣчѣ[в]ѣш 465
дошѣ 271
Дрѣѣѣца 330
дрѣѣѣца, *дрѣѣѣѣца* 366
дрѣѣ 265
дрѣѣ, *дрѣѣѣ* 449
дрѣѣѣк 229
дрѣѣмнѣ 337
дрѣѣнѣ 389
дрѣѣш (*дрѣѣн*) 454
дрѣѣѣ : *дрѣѣѣ* 270
дрѣѣѣ 473
дрѣѣмнѣм 468
дрѣѣшѣш, -ѣш 392
дрѣѣш 266
дрѣѣш 467, -ѣш 469, -шѣш 286, 469
дрѣѣ (m.) 410
Дрѣѣѣк, -ѣѣѣ 363
дрѣѣ (дѣѣѣ) 339
дрѣѣѣѣѣ 442
дрѣѣѣ 433
дрѣѣѣѣѣ (ѣѣѣѣѣ) 412
дрѣѣшѣш 286
дѣѣѣѣѣ, -и 439
дѣѣѣѣѣ : *дѣѣѣѣѣ* 450
дѣѣѣѣѣ 254, 264
дѣѣѣѣѣ (*дѣѣѣѣѣ*) 422
Дѣѣѣѣѣѣѣ 337

Дубрѣник 389

дўжан 230

дўжачак (дўгачак)
230, 422думидѣца, мидеца
264, 265, 266, 267,
390, 391

Думно 337

дуйѣр 262, 265, -аш
259

дўишјоскѣ 329

дурѣк 268

дуфан 287, -ан 258

дўх 290, дўха 287,
у-дув 291, дўва 288духан (дуван, дуфан)
286, 287

душѣмнѣ 337

-ђ 283, > -ј 349

ђалѣ, џалѣ, џолѣ (ђа-
олѣ) 274

ђџ[в]о, -лѣ, -скѣ 234

ђѣ 345, (свезица) 569
—570

ђѣ[в]ѣр 345

ђевѣр машина 369

ђевѣрка 345

ђѣд 345

ђелѣн 251

ђѣло 345, џѣлѣ 346

ђѣо 249

ђѣоле! 257

ђескѣша, џескошнѣ
366

-ђѣсѣ : -ђѣ[д]нуш 459

ђѣшелѣна 345

ђѣшѣн 345

ђѣца 345

ђѣчко 345

ђѣјка, џѣјчица 390

е (природа) 257, (по-
кретно) 443—444,
(романско) > е, и
265—266, (свезица)
447, 570—571

-еве- (> е) 274

ѣдан 231

ѣданѣуш 231, ѣда[м]-
ѣуш 332, 384

ѣ[д]нако 375

ѣ[д]но, -ѣм 375

ѣ[ј]а 447, 572

-еје- (> е) 274

ѣла(-ѣе), ѣламо, ѣла-
ше 449, 571

ѣле 447, 571

ѣма 448, 572

ео (> ео) 272, (> ејо)
331

ѣрбо 447, 573

ѣре 447, 572—573

ѣсам 228, -м 365, -н
365

ѣфендѣја, ѣвендѣја 359

ж (> з) 359, (> џ)
364, (+ џ) > 0 382

жѣлосан 386

жѣаажѣвѣш 339

жѣ 235

Жѣблѣк 235

жѣвѣш 466

жглѣб 366, 393

жглѣѣб, жглѣѣбовѣ

393, (т.) 410,

жглѣѣбѣк 393

жглѣб 355

-жѣд > -ж 386—387

-жѣдан > -жѣан 386

жѣдрак, жѣдрака 392

жѣдриѣбѣц 230

жѣдрѣнѣ (-вѣнѣ) 392,

жѣдрѣнѣ 389

жѣлѣјак: жѣлѣк 450

жѣлѣжѣница 350

жѣсѣочѣ (жѣшѣнѣ)
422

-жѣн : жѣгнѣш 461

жѣ[ш]ѣнѣ 382

жѣ (-нѣ бѣјѣ) 389

жѣвѣјак 450, жѣвѣјак
347, жѣвѣјак 450

жѣвѣѣо, -ѣла 249, 344

жѣ[в]ѣѣ 315

жѣ[в]ѣ 473

жѣја (жѣвѣа) 329

Жѣјанѣв 329

жѣјѣш 329

жѣјѣ 330

жѣѣф (жѣвѣ) 339

Жѣѣфко 338

жѣѣѣѣш (жѣвѣ-) 338

жѣј (< жѣј) > жѣ 341

жѣлѣ 352, -ѣ, -ѣ 351

жѣлѣ (у-) 351

жѣлѣко[в]ѣц 230, 351,
352

жѣлѣца 351

жѣлѣ 437, у-жѣлѣ 438

жѣлѣро[в]ѣ 310

жѣмурѣш 473, -рѣ 438

жѣнѣвѣш 351

жѣнѣванѣ, жѣнѣвѣн 351,
419

жѣнамѣнѣ 351

жѣнѣнѣ 351

жѣнѣш 350, 352

жѣнѣшѣн 351

жѣнѣш[ј]ѣм (жѣнѣм) 456

жѣрѣнѣнѣ, -мѣа 337

жѣулѣш 367

жѣуѣнѣш 345

з (испреди ѣ, ѣ) > жѣ,

з 334—335, > з 364,

з (млетачко) > жѣ
356—358

- за са ак. 524—525,
 (слагање) 489—492,
 са инстр. (слагање)
 494—495, са инф.
 561
 за̑ 390, 570
 забар̑[в]и̑и̑ 256
 забер̑[в]и̑и̑ 256
 заб̑и̑ю 329
 заб[о]р̑[ј]и̑и̑ 277
 забрање[в]и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 464
 забрању[в]и̑и̑ 466
 за[в]ида̑в̑и̑и̑ 266
 за̑в̑љера 344
 за̑в̑љеса 344
 за̑в̑н̑и̑и̑ 348
 за̑г̑н̑е̑и̑, -и̑в̑ен 349
 за̑гон̑е̑, и[з]- 438
 за̑гра̑ђе̑в̑и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 464
 за̑н̑е̑и̑и̑ 349
 за̑до[в]о̑љ̑ан 230
 за̑до[ј]и̑в̑и̑и̑ 470
 за̑др̑жа̑[ј]е̑м 470
 за̑ду̑ва 288
 за̑ђе̑ва 345
 за̑жд̑ен 474
 за̑жд̑ен̑е̑м 458
 за̑жд̑и̑је̑м, -и̑в̑ен 474
 за̑[ј]е̑[д]но 375
 за̑к̑ључ̑а̑[ј]е̑м 470
 за̑ко̑и̑а̑[ј]е̑м 470
 за̑ко̑ф̑и̑и̑ 362
 за̑ко̑ч̑и̑и̑ 388
 за̑ма̑же[в]и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 464
 за̑ма̑ж̑и̑в̑и̑и̑ 470
 за̑ма̑зо[в]и̑и̑ 464
 за̑м̑н̑и̑и̑ 338
 за̑[м]н̑ена 344, -ни̑к
 384
 за̑мо̑ш̑а̑[ј]е̑м 470
 за̑мо̑ћо[в]и̑и̑, -е[в]и̑и̑
 464
 за[н]ч̑и̑и̑ 333, 385
 за̑н̑и̑и̑ 389
 за̑и̑а̑[д]ни̑ 375, -ни̑
 376, 420
 за̑и̑а̑же[в]и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 464
 за̑и̑а̑ж̑и̑в̑и̑и̑ 470
 за̑и̑д̑ж̑и̑и̑ 475
 за̑и̑а̑жу[в]и̑и̑ 466
 за̑и̑ек̑ла̑и̑и̑ 349
 за̑и̑и̑шо[в]и̑и̑ 465
 за̑и̑и̑ш̑и̑в̑и̑и̑ 470
 за̑и̑л̑е̑и̑н̑е̑, -и̑ни 463
 за̑и̑о̑ш̑л̑и̑и̑ 351
 за̑и̑р̑е̑ћ̑и̑и̑ 466
 за̑и̑ра̑ди (са ген.) 519—
 522
 за̑и̑ра̑ј 446
 за̑и̑р̑ни̑и̑ (зара̑вни̑ти)
 389
 за̑и̑ц̑к̑ни̑и̑ 228
 за̑и̑е̑з̑а̑м 467
 за̑и̑т̑рк̑е̑ (и[з]-) 438
 за̑и̑фа̑ј̑ду 442
 за̑фа̑ле[в]и̑и̑, -о[в]и̑и̑
 465
 за̑фу̑зд̑и̑и̑ 361
 за̑х̑ла̑д̑и̑ло 285
 за̑и̑шо̑ 570
 за̑̑ 271
 за̑̑ва 271
 за̑̑̑р 235
 за̑̑н̑е̑и̑и̑ 366
 за̑̑н̑и̑ја̑и̑и̑ 329
 за̑̑д, за̑̑и̑ћ 227
 за̑̑[д]ни̑, -ни̑ 233, 375
 за̑̑[д]но (з̑е̑дно) 274,
 375
 за̑д̑н̑и̑в̑е̑но 349
 за̑̑лу (залуд) 388
 за̑ц̑е̑в̑и̑и̑ 253
 за̑б̑ла̑ги (= з̑гла̑би) 394
 за̑б̑л̑а̑г̑на 235
 за̑б̑ору̑ћ 473
 за̑в̑ел̑[к]и̑ћ 373
 за̑в̑е̑ч̑а̑к, и̑ја̑к 450
 за̑в̑и̑жд̑у, -у̑ћи 473
 за̑в̑и̑ж̑е̑и̑и̑ 476
 за̑в̑и̑з̑г̑и̑и̑ 476
 за̑в̑љ̑еро̑ви (за̑в̑е̑ри) 344,
 400
 за̑[в]о̑н̑цом 404
 за̑д̑о̑д̑ан 230, за̑д̑[д]но
 375
 -за̑ > -з 386—387
 за̑д̑ј > ж̑ћ 339—341
 за̑др̑а̑в̑је 347
 за̑др̑а̑к, за̑др̑а̑ка 392
 за̑др̑а̑ф (за̑рав) 339
 за̑др̑и̑је̑б̑а̑ц 359
 за̑др̑и̑ю, за̑др̑ело 392,
 за̑[д]р̑ен̑у̑и̑ 392, 463
 за̑е̑в̑на (зем̑ља), -а̑к,
 -и̑ш̑и̑е 348
 за̑ел̑е̑м̑ба̑ћ 332
 за̑е̑м̑ја 346
 за̑е̑м̑на, -а̑к, -и̑ш̑и̑е 338
 за̑е̑ни̑ца 251
 за̑е̑ња (зем̑ља), за̑е̑н̑а̑к
 389
 за̑е̑[и]с̑и̑ 373
 за̑е̑цо̑[в] 418, за̑е̑цо̑ви
 (за̑е̑че̑ви) 399
 за̑е̑чи̑ 341
 за̑и̑[н]ски 333, 385, 434
 за̑и̑шо̑, за̑и̑сто̑ (= за̑-
 и̑сто) 271, 274, 441
 за̑ј (< за̑ј) > ѓ 341—
 342
 за̑је (< за̑ѓ) > ѓе 344—
 345
 за̑л (< жл) 350—335
 за̑л̑е̑ (у-) 438
 за̑л̑о̑ј̑и̑ро 390
 за̑м̑̑ 227
 за̑н (> жн) 350—351
 за̑н̑а̑в̑и̑и̑ 471, за̑н̑а̑в̑н̑
 419

- зн[д]нѣм (знѣдѣм) :*
знѣш 375, 460
знѣју : нѣ-знау 316
зѣбју 347
зѣбљак 469
зѣй-га 315, *зѣјѣ, зѣју-*
се 331
зорѣш 476
зубѣц 230
Зубац, зубачкѣ 230
зубѣ (зубѣ) 402
- з (природа)* 341—342,
 0 > жђ 392
- з (романско) > s* 368
Sarija 368
- i (романско) > и, е*
 266—268
и-кѣд (+ погодб. на-
чин) 563
-иер 254—255
иж (+ н) 351, (+ њ)
 335
иждѣни 458
ижлѣжѣш 351
ижлѣмѣш 351
ижлѣћ-се 351
ижлѣћѣш 351
ижлицѣ[в]ѣш 351
ижлицѣчѣш 351
ижльѣћ : *ижльѣгнѣш*
 335
ижљубѣш 335
ижнаћ 351
ижнѣнда 351
ижнѣш 351, 352
иж- 335
ижјушра 343
- и[з]* 383, (+ љ, њ) 335,
 (са ген. уз лица)
 506, 508—509
изабрѣш 231
иза[г]нѣш, 231, 376,
-гна 458
иза[г]нѣла 231, 376
изѣдне[в]и 434
изаждѣнѣш (изагнѣш)
 458
изаѣкѣш 231
избарабарѣш 236
избачѣ[в]ѣш, -о[в]ѣш
 465
избачѣјѣш 329
избѣчѣш 235
изблѣћѣш 473
избљѣн, избјѣн 466
избрѣмѣш 362
извѣн 227, *-ац* 230,
-скѣ 227, 367
извѣнскѣ 258
извьѣшѣј 341
извољѣ[ј]ѣ 470
извукѣвѣш 470,
-о[в]ѣш 465
изгѣбли (изгѣнѣли)
 463
изглѣд (т.) 410
изгѣбѣн 346
издрѣжѣ[ј]ѣм 470
изигрѣ[ј]ѣм 470
изѣдѣм, изѣди, изѣ-
дѣк 457
изѣсѣш 457, 478, *-ѣћ*
 478
изјѣ[г]нѣш 376
излѣмен 475
изльѣћ 335
измѣшѣвѣш, измѣшѣ-
фѣш 361
измакнѣш 228
изнѣсѣк 451
изѣ[ѣ]шѣш 373, 441
- изравнѣ[ј]ѣм* 470
изрѣснѣ[ј]ѣм (изрѣсѣ) 463
израчунѣ[ј]ѣм 470
изузѣшѣк 229
изѣдѣ[ш]-се 343
изѣдѣ[м]ѣш 343, 384
изѣдна 343
изѣднѣчѣш 343
изѣс[ш] : *изѣ[д]нѣш*
 343, 345, 375, 382,
 387, 460
изѣшѣра 343
-иѣж, -иѣк (у ген. пл.
 придева и замени-
 ца) 294
из[ј]ѣ[д]нѣ 375
из[ј]ѣм 243, 365, 455
-иѣ (> -ѣ-) 274
-иѣ (< -иѣ) 329—330
иѣкаѣв 231
имѣвѣш 471
имѣ[д]нѣш : *имѣш*
 375, 460
имѣк + инф. 549
имѣм 365, *имѣн* 258
и[н]сѣлѣр 254, 368,
 385, *и[н]ѣинѣр* 254,
 385
Инѣѣлиѣ 391
и[н]ѣѣшѣ 371, 384
-иѣ (> -и[ј]ѣ) 272
искорѣсѣ[в]ѣш 340,
 472
искорѣшѣвѣш 340
искорѣшѣ[в]ѣш :
-о[в]ѣш 464
искорѣшѣн 340
искорѣшѣвѣш 470
искорѣшѣ[в]ѣш 466
искорѣ[ш]ѣшѣм 382
искрѣ[ј] 446, (са ген.)
 516—517, (уз лица)
 506, 509
искушѣ[ј]ѣм 470

- исѡ[в]аше (исповаше) 373
 испѡ[д]нѡш 375
 испѡ[д] 379
 испрѡжнѡш 351
 испре[д] 379, (са ген.) 518
 испѡ[ш]нѡш 382
 испѡкнѡш 228
 испѡ[г]нѡш 376
 ѡспѡм (свезица) 572
 испѡрѡш 335
 ис[с]ѡрѡшен 455
 ѡшѡ 478
 ѡшро, ѡшрѡс 255
 -ѡ[х], -ѡк (у ген. пл. именица) 294
 их (= им) 535
 ичѡн (јуче) 255
 ичѡ[р], ичѡра, 255
 ѡшѡ 271
 ишѡѡкнѡш 345
 ишѡрѡш 335
 ишѡжнѡш 321
- ѡј (= ј-) 315, 376
 ѡјѡѡ[ш], -а, -ака,
 -ако, -ака, -аке 444
 ѡјѡш[ш] 444
- ј, ј (природа) 314—
 316
 ј > 0 (у почетку
 речи) 316—317, (ин-
 тервокално) 320—
 328, (на крају речи)
 319—320, -ј, -јше у
 императиву 319—
 320, секундарно 328
 —331, ј- > ѡј- 315,
 r sum e 331—332
 јѡ 448, 572
 јѡгѡла 256
- јѡдан 230, -[д]на 375
 јѡзѡц 230
 јѡзѡк, -ѡчна 256
 јѡјѡш 469
 јѡ[ј]ѡ (јѡ[ј]ѡ) 404
 јѡкѡша, -ѡн 259, 260,
 263, 265, 370
 јѡ[к]сѡка 266, 368, 374
 јѡкшѡм, ѡјѡкши 393
 јѡмѡн, -носѡш 337
 јѡрѡм 229
 јѡрѡц 230
 јѡсѡрѡб, -ѡѡб 251
 јѡуѡм 468
 јѡхѡ 286
 јѡцием 412
 јѡшли, јѡсли 351, 410
 јѡшно 350
 јѡшѡрѡб 251, 355, -ѡѡб
 251, 355, јѡшѡре-
 бови (-ѡби) 401
 јѡгѡе, -ѡд 235
 јѡгѡла 237
 јѡде (на- удѡријѡ) 236
 јѡ[к]сѡка 237, 266, 368,
 374
- Јѡна 236
 јѡребица 236
 је (енклит.) 424
 јѡдан (истицање) 542,
 (ма који, ма какав)
 542, (неки) 543
 [ј]јѡданѡс[ш] 272, 387
 јѡданѡк (сместа) 436
 јѡдѡнѡц 230
 јѡдѡнѡци 412
 је[д]нѡм 433
 јѡђ, -и, -ѡше (јѡше)
 449
 јѡђа 252
 је[к]сѡка 368, 374
 јѡкѡшѡка (јѡф-, јѡв-,
 јѡй-), -ѡв 363, 370
 јѡмѡц 230
- јѡсѡка 266
 јѡшѡка, -ѡв 388
 јѡшин 388
 јѡфѡшин, јѡв-, јѡй- 360,
 362
 јѡѡм 229, 365
 јѡучѡ, -р, -ра, -рака,
 -н 444
- к (природа) 282, к' 282
 —283, к > ѡ 370,
 (+ ѡ, ш, ц, ч, х) >
 0 374, (+ н, ѡ) > 0
 376, секундарно 393
 к' (турско) > х 368,
 ки (турско) > к 368,
 -к (партикула) 444
 -ка (партикула) 444,
 кѡ (< како) 436,
 442, 573
 кѡже[в]ѡш, -ѡ[в]ѡш
 465
 кѡјѡш 329, -ѡвѡш
 470
 кѡжу[в]ѡш 466
 кѡзѡшо (кѡзѡно) 453
 кѡзма 368
 кѡкѡв 231, (кѡкѡвѡ) 429,
 (некакав) 536, (до-
 бар) 537—538
 кѡко и (= ако и) 573
 кѡм, кѡми 396, 437
 кѡмара 260
 кѡмо 444
 кѡндило 258
 кѡнѡел, -ло 253
 кѡ[н]ѡшинѡла, -нѡла
 260, 265, 266, 370,
 384
 кѡ[н]ѡшѡн 260, 263,
 384
 кѡѡц 260, 369

- кдѣја*, *кдѣјем* 346
кдѣљашѣ, -ѣм 441, 467
карѣга, *карѣзга* 254, 260, 266
карма 369
Кастѣй[ј]о: *Ка(ш)ћѣла* 253, 260
кастѣйло, -ом 254, 368
каѣфа, *каѣва* 361
кафѣца, *каѣца* 260, 361
кдшѣљ 229
кашѣѣта 260, 265, 356
кѣшно 350
кдшѣѣг 260, 356
Ка[ш]ћѣло 382
кашћѣло, -ом 254, 368, 382
кашун 260, 263, 356
кѣбѣ 227, 271, -лѣћ 227
кѣбѣр 366
кѣ[о] 227, 381
кѣдане, -ице 235
кѣдѣч 237
кѣкав 233, -ѣф 338, 339
кѣшкѣд 227
кѣвѣ[с]ѣца 381
кѣвѣдѣш 253
кѣја[в]ица 329, *кѣјѣш*, (*кѣјѣш*) 287, 329
кѣмѣк 229, 267, 283
кѣмни 337
кѣсело 253
кѣћело 392, -ѣш 382
кѣхѣш (*кѣјѣш*), -нѣш 286
кичѣљѣв 369
кѣшнѣш 350, 352
кѣ[ш]ћѣо 253, 392
кѣлѣнѣц 230
кѣлѣсе, *кѣлѣ[ш]ћѣ* 342, 392
кѣлѣчу, -ѣћи 473
кѣлѣшѣта -е, -и 410
кѣлѣћѣш, -ѣшѣм 469
кѣлѣѣц 382
кѣлѣчка 366
кѣлѣко, -ѣнци 388
кѣлѣфко, *кѣлѣвко* 362
кѣлѣѣд 281
кѣмѣсѣтво 349, 373
кѣнѣзо[в] 418, *кѣнѣзови* (*кѣнѣжеви*) 398
кѣнѣз 367
кѣ (неко) 536
-ко (партикула) 444,
кѣ[в]ѣчо[в] 418
кѣ[д] 377, (са ген.) 509
кѣжле -ѣћ 351, -ѣд 352
кѣзѣй, *кѣжјѣ*, *кѣ[ж]ћѣш* 342, 392, 419
ко[ј]ѣ (= неки) 536, (колики) 537, (+ императив) 562, (од- носно) 538
кѣко (колико) 390, 425
Колашѣнѣц 230
кѣлац 230
колѣѣква 393
колѣѣр 254
колѣѣка, *колѣѣе* (ко- лики) 538
кѣ[ли]-ѣ, -ѣк 390, (*колѣѣкѣ*) 429
колѣѣко (*колѣѣкѣ*) 429
ко[л]ѣрѣна 263, 267, 386
кѣлѣур 263
кѣ[л]ѣчеви (*кѣѣци*) 400
кѣљѣк 459
кѣљѣц 281
колѣѣначкѣ, -и 439
кома[н]ѣдѣш 385
комѣндѣѣр 254, -у! 385, -ов, -ев 418
кѣмѣш, -ѣћ 371
комѣндѣѣја 391
конѣвѣл, -ѣљ 260, 261, 370
конѣк 234
кѣнѣцѣш 263
кѣнѣц 230
ко[н]ѣзисѣдрѣѣја 385
кѣнѣоба 261
ко[н]ѣшѣш 260, 384
ко[н]ѣшрѣш 384
ко[н]ѣшрѣѣна 263, 267 381, 391
кѣ[н]ѣчѣд 365, 385
кѣ[н]ѣче 365, 385
кѣнѣчеви (*кѣнѣци*) 385, 400
кѣ[н]ѣшѣй[ј]ѣ 333, 385,
кѣнѣшѣй[ј]ѣ 258
ко[н]ѣшилѣк, -ѣк 333, 385
кѣнѣеви (*кѣнѣи*) 401, -ом 398, -о[в]и 399, -нѣма 402
Кѣѣѣц 230
кѣѣѣ 347
корѣн 260, 370
корѣнѣћ 346
кѣрѣнѣи (асс. pl.), 408 -нѣ 251
кѣрѣнѣни (асс. pl.) 408
кѣрѣнѣи (ном. pl.) 408, -нѣ 251
кѣрѣсѣш (f.) 410
корѣш 262
кѣсѣк 451
косѣѣр 254
косѣѣѣна, *кошѣѣѣна* 260, 261, 357
косѣѣш 339, 421
кѣсѣшѣш, *кѣшѣшѣш* 357
кѣсѣрѣш 251
косѣѣрѣћ 254, 344

- лѣнѣрица, лѣнѣрич-
на (струја) 391
лѣ[н]ѣун 263, 264, 265,
369, 385
лѣйерица 253, 372
лѣшѣјак : лѣѣак 450
лѣшурѣја, лишурѣ-
ја 264, 267
лѣшѣи 473
лѣх : лѣгнуш 461
лѣѣш 345
ли 573, -л[и]? 277
лѣѣва, лѣѣја (лѣха)
288, 289
лѣѣгам 467
Лѣѣмно (Ливно) 337
лѣѣндш 466
лијада 329
ли[к]сѣја 267, 374
Лѣмљани, Лѣмјани,
Лѣмњани, Лѣвњан-
ни, Лѣвљани, Лѣ-
вњани 346, 367
лимскѣи 420, лѣ[н]скѣи
333, 385, 420
ли[ѣ]сѣ[ј]ѣм 470
лѣ[ѣ]сѣш 388, лѣф-
сѣш, лѣвсѣш 362
лисѣчѣи 341
лѣс[ѣ] 266, 358, 387,
лѣсѣо 358, лисѣш
422
лише, лиши (са ген.)
510
лѣ[ш]ѣе 382
лишѣѣ[ј]ѣ, ли[ш]ѣѣју
382, 422
лѣвњак 348
ложѣшнѣи 349
лѣкш 393, 417
ломѣјак 475, лѣмјак
347, лѣмљак 475,
лѣмвљак 338, 475
ломнѣца 337
Лѣнѣц 230
лѣ[н]ѣгор 391
лойѣжа, -ѣа 261, 267,
364
лѣфѣша 362
лѣѣа 281
лу[м]брѣла 262, 265,
384, 393
лѣмер 264, 265, 350
лушѣрѣш 260, 264,
356, 393
ль > ј 365
леворѣчкѣи 346
лѣѣа 252, 344
лѣйерица 253
лѣ[ѣ]шѣи 388, лѣвѣшѣи,
лѣфшѣи 362
лѣѣра, лѣро[в]ѣш 344
лѣѣцки 434
лѣѣшнѣк, -нѣк 365
лѣѣшѣи 344
лѣѣшѣи (лѣѣди) 403, -ѣи
402, -ма 402, 403
лѣѣскѣи 336, 373, лѣѣц-
кѣи 336
лѣѣшѣи 422, -ѣга 417,
лѣѣшѣи 422
-м : > -м, -н 365, м
(+ ш, д, ц, ч, с,
ш) > н 333, (+ ве-
лар) > п 334, (+
ѣ, б, н, ѣ, ј, с) > о
384, (секундарно)
391, (партикула) 444
мѣ 573—574
маѣаѣш 368
мѣжно 351, 366
мѣз, -ѣн 366
мѣјица 370
мѣјкѣи 407
мѣл 421, 539
мѣ[л]ѣѣан 386
мѣ[л]ѣѣан 386
мѣлоѣрѣѣд 436
маѣаѣун 260, 263, 385
маѣач 261, 369
мѣрѣкѣи (мѣркѣи) 407
мѣрѣч 369
мѣѣѣа 287, -ѣа, -ѣа,
-ја 288
маѣка 468
мѣх 290, -а 287, -ом
287, мѣв 291, -а
288, мѣф 291, -а
288
мѣхѣш 286, мѣвѣш
287
маѣѣниѣе, маѣѣна 287
мѣч 232, -ом 399
мѣчѣш 366
мѣчѣк 229
мѣчѣи, -ѣѣи 341, 419
мѣчѣш 366
мѣѣѣа 369
Машѣнојѣи 330
машѣѣл 260, 262, 356
мѣшлина 351
мѣшно 350
мѣ 236
мѣгла 227
маѣнѣш 228
мѣз, мѣзнѣи 236, 366
мѣк 236
мѣкар 235, 547, (+
погодбени начин)
563
мѣ[ки]-се, мѣкѣе-се
390, 449
Маѣљѣвѣи Крѣш 228
маѣнѣш 237, 257, ма-
нѣш 257
маѣнѣшѣи, -ѣѣ 236
маѣнѣ[в]ѣш 234
маѣнѣмѣнѣш 234

- ма[н]ка̄ш* 234, 385,
 -њ- 367
ма̄њш 228
ма̄ска 228, 366, *ма̄-*
сѣка : *ма̄ска̄* 407
ма̄слина, -њак 236
ма̄сш (маст) 236
ма̄сш (шира) 228
ма̄сш̄[ј]о — *ма[ш]-*
ћела 235, 253, 260,
 382
ма̄сш̄ика 228
ма̄ш : *ма̄кнш* 228, 462
ма̄[х], *ма̄в*, *ма̄ф* 227,
 290, 291
ма̄ховина 286—287
ма̄ч 232
ма̄чш̄а̄ш 471
ма̄шлина̄да 236
ма̄[ш]ћом, -у 382
м̄с̄ань 370
М̄до[в]о 263, 265, *М̄-*
дуо 264, 265
ме̄ћ̄ед 310, 345
ме̄ћу са ак. (слагање)
 492, са инстр. (сла-
 гање) 495
ме̄ћу[д]ница 375
мезомур̄ал 368
м̄екла 349
м̄[к]ш̄ 374
мелеј̄он 264, 267, 331
м̄ене (= дат.-лок)
 423, (себе) 536
м̄енш̄о[в]а̄ш 263, 265
мерг̄ин 265, 267
м̄еш̄ак 229
м̄еш̄[ј]ӯћи (*м̄еш̄ӯћи*)
 455
м̄[ш̄]ни 374
м̄ћа̄ш 466
м̄ш̄тар 356
мид̄џа (в. *думид̄џа*)
 266
мӣџ 290, -а 287,
мӣџ 291, -а 288,
мӣџф 291
мӣја (од-) 248, 288,
 329
Ми[ј]а̄йле 395, -о 287,
 327
Мӣја̄ље[в]ӣћ 329
Мӣј̄о-д̄ан 287, 329,
 365
мӣл̄џи 330
милӣјун, -дн 264
мӣнуш̄и (*мӣнуш̄а̄*) 402
мӣње[в]а̄ш, -о[в]а̄ш
 465
мӣњ̄вд̄ш 470
мӣран 231
мӣ-се (чин̄и) 424
мис̄ш̄[ј]о : *ми[ш]ћ̄ела*
 253, 262
мис̄тр̄[ј]а 357
Мӣш̄ар 229
Мӣх̄д̄ьд̄ан (*Мӣј̄од̄ан*)
 287
мӣш̄и 341, 419
мӣш[л]ш̄ 351, 352,
 386
миш̄тр̄[ј]а 357
ми[ш]ћ̄ел 253, 261,
 -ло 382, -ш̄ 253,
 382
м̄ј > *м̄ь*, *м̄њ*, *м̄ј* 346
 - 347
м̄ј̄хови 287
мл, *м̄ь* > *мн*, *м̄њ*
 337—338
мл̄им 348
мл̄до, -з̄ина 348
мл̄ак 348
мл̄е̄ур 255, 344
мл̄џови 344
мл̄џра 344
мл̄џџ 343
мл̄џш̄о 344
мл̄йн 281
мн > *вн*, *мл* 348
мн̄ад 337, -ш̄ 33н
Мн̄д̄жен 338
Мн̄џке, -а̄чки 338
мн̄во 338
мн̄џко 338
мн̄им 384, 471, 474
мн̄йн 338
м̄њ > *в̄њ*, *м̄ь* 348
м̄њ̄вак 471
м̄њ̄ак 471
м̄њ̄ари (< *м̄љ̄ари*) 338
м̄ња̄ука̄ш 468
м̄њ̄еир 255
м̄њ̄џови 338, 344
м̄њ̄џра 338, 344
м̄њ̄џџ 338, 344, -ом
 399, -у! 398, *м̄њ̄-*
с̄џи : -џ 402
м̄њ̄џш̄о 338, 344
м̄њ̄ш̄ 338
м̄њ̄ш̄а̄чки 230
м̄њ̄е̄ур 287
м̄њ̄еш̄ина 344
м̄њ̄еш̄ћани 344
м̄д̄г̄ 271
м̄д̄ж-ли 389, 448
м̄ож̄ћ̄ан̄и 339
м̄д̄зак 229, -џк! 397
м̄д̄ј (мо̄ћ) 283
м̄д̄ј (= свој) 536
м̄д̄ја 236
м̄д̄кар 231
м̄д̄л̄б̄ 407
м̄д̄л̄ше-се (ш̄о-) 449
м̄д̄мар 229
м̄д̄[н]ч̄д̄, -ад 333, 385
м̄д̄[н]че 333, 385, -ш̄
 333, -ш̄ов 418, -ш̄и-
 на 333, 385, -ш̄ӣма
 333, 385
м̄д̄пка 334

- ндсѣш* 441
ндсѣоред 446, (са ген.) 518
насѣрама (са ген.) 519
насре[д] 380
насу̀м, -ицѣ 442
нашайѣм, -љам, -љѣм 468, 469
нашакнѣш 228
наувѣшѣ 272
нафалициѣ 295
ндфора, нѣвора, нѣ-ѣора 360, 362
нахлада 285
нахѣдѣ-се 285
начѣйльѣш 469
ндбољш 236
ндвиши 236
ндѣши 228, *ндѣћи* 338, 393
-нака (партикула) 442
нд[к]акви 390
ндманѣш 236
ндшо, нѣшо (на-ѣто) 276
ндѣс 237, 257
ндѣве 228
ндш[ј]а 236
не (енклит.) 424. *не-*: *ње-* (у заменицама) 428
нѣвѣста, нѣвѣста, нѣ-в[л]ѣста 251, 344, 390
неѣља 345
нѣка 575
нѣ[к]аква 390
нѣ[к]акв 390
нѣко[ј]ш (нѣкш) 428
нѣколика, -е (неко-лико) 538
нѣмљѣста, нѣмљѣста 367
нѣрѣм (т. и f.) 408
нѣсам 252
неѣс 231, 257
нѣш 390
-нѣшѣно (до) 455
нѣшшо 427
ни (енклит.) 424
нѣѣмѣц (нѣѣмца) 244, *нѣѣнци* 333
нѣѣсам 228
ни[з] 383, (са ак.) 498—499
низа 232
ни[ј]е[д]но 375
никакв (никаквѣ) 231, 233, 429
Никѣф (Ников) 339
никуд, -а 443
никуѣ, -е 443
Ник[к]шиш 374
ниш: *никнѣш* 462
ничѣса 427
ничѣсѣ 428
ничѣсов 428
нишициш 336
нишша 427
нд 447, 576—577
нд[в]ац 230
ндго 256
ндј (нош) 283, *-ца* 349
ндкаш 230, *-киш* (·ѣ-шѣ) 402
ндсак 451, *-ау*: *-аху* 270
ндсуш 473
ношнѣш 347, 420, *-ш* 348, *-ѣ* 417, 434
ношѣс 231
ндѣниш, -нѣш 420, *-но* 434
ндѣф (нов) 339
ндѣци 338
ну 577
нужѣн 231, 386
нуждѣван 419
н (+ *к, г*) > 0 385—386, (секундарно) 391
ње-: *не-* (у заменица-ма) 428
нѣ (њен) 535
нѣгѣф (нѣгов) 339
нѣзш 426
нѣкакв, нѣкакв 231, 233
нѣко[ј]ш (нѣкш) 429
Нѣмѣц, Нѣмца 244
нѣчѣсов 428
нѣшшо 427
нѣ[ј]ов 426
нѣ[х] (нѣхов) 535
нѣхов 287
нѣ[ј]ш 426
о (романско) > *у, о* 262—264, (са ак.) 484—485, (са лок.) 486, 495—496
ѣ (< *хош*) 448
о[б] 378
обавш 231
ѣбѣва, -цѣ 234, 251
ѣбѣво[ј]шца 234
ѣбѣзрѣ[ш]-се 231
ѣбѣш 231, 344
ѣбѣ, ѣбѣвѣ (ѣбѣ, ѣбѣ) 251, 343)
ѣбѣш 252, 367, 472
ѣбѣш[ј]ѣм 470
ѣбѣш[в]ш 466
ѣбѣш: *ѣбѣш, -ѣсмо, -шѣ* 457

- дбичай 315
 обја[в]левайш, -о[в]дйш 464
 објдгнйла, -неница 235
 оближе[в]дйш, -о[в]дйш -се 464
 облиз[о]в]дйш 464
 облйче 341
 обљавйш 347
 обљдгнйш, -йла-се 347, 366
 обљдйш 330
 обљдснйш 347
 обљдгница 236
 обљд 343
 обљема 431
 обљдну[ш]-се 343
 обљдсйш 343
 обљужйш 347
 обрџс (образ) 339
 обривдйш 466
 обрђаш 466
 обукџ 271
 обуко[в]дйш 465
 обучи 456
 о[в]дјкџв (овдкџв) 429
 о[в]дјмо 444
 о[в]дјдџр 444
 о[в]дјкџ 234
 овдџн 229
 овдарйш 363
 овдџн 363
 овде, -н, -на, -нак, -нака, -нака 442—443
 о[в]дје, -н, -на, -нак, -нака, -наке 442—443
 овзџр 363
 овзо[в]ина 363
 Овзо[в]ица 363
 -ови, -оји (> ой) 315
 овй 424
 овинџр 391
 овйш 359
 овиџер 391
 о[в]лџ[ш]ћен, -ње 340, 382
 двндћ 363
 -ово- (> ѓ) 273
 овдлкџ 425
 Овдчйћи 362
 Овйужйш 362
 о[в]дјдйен, -а 443
 двчй 341
 двшйина 362
 огђн 229
 о[г]дџн 373, 435
 огла[д]нйш 375
 оглџдџш (оглџдџн) 453
 о[г]нйшше 376
 огрџ[џ]сйш, огрџ[п]шће 373
 о[д] 377—388, (са ген.) 510—512
 одџлй[ш]-се : ода-
 лй[ш]-се 255, 256, 367, 374
 [о]дџмно 336
 одџбйш 232
 одџгндйш 232
 одџзвџ[ш]-се 232
 одџйеиш 232
 одџр 229
 одџро 277
 одџја 330
 одџмаџ 290
 одџмџ 236
 одџмакнџш 228
 одно (са ген.) 515
 д[д]носно 375
 одо[в]ћен 443
 одо[в]лџен, -џн 443
 оддй 315
 ођенџш, -ёло 345
 ожџло[ш]ћен 340, 382
 ожйшнџк 349
 ожлџед, -йш 252, 351, 393
 ожљеда 334
 ожљдйш 334
 озџд, -а 443
 озвџ[ш]-се (озвџ[ш]-
 се) 236, 374
 дзе[џ]сйш, дзе[џ]шкџ
 373
 озлџедйш 252
 озљдйш 335
 Озо[в]ина 388
 Озовица 388
 -ој (> ой) 315
 ојадџо 475
 ојџели 475
 дјдџк (отјдџк) 453
 -ојо (> -ѓ) 331
 дјше 449
 окџилџ 468
 дкџе, -н 443
 око (са ген.) 512
 около (са ген.) 512—
 513
 окорџш 346
 окйџмбар 392
 дл[и] 447
 длйк, -й, -чкџ 425, 429
 олџма (воловиа) 403
 о[л]шџр 386
 омџшџфйш, -вйш 361
 омџчйш 475
 омџћ-се 228
 омйлийш 474
 дмна 337
 омндина 338
 дмнови (дмни) 400
 дмраза 236
 омрџнџш 351
 онџмо 444
 онџкџ 234
 о[н]дџн (прекосутра)
 385, 425

- онђе, -н, -на 345, 385,
 442—444, ђнђе 258
 онейосѡбљен 381
 онѡ 424
 онѡви 389
 онѡде[н], -на онѡђе[н]
 442—443
 околийк, -ѡ, -чкиѡ 425,
 429
 онѡма[ѡ]не, -а, -а 231,
 278, 375, 443
 онѡмнѡнѡ, -к 444
 онѡдѡѡн, -а 443
 ѡѡсѡн 231
 ѡѡшно 356
 ѡѡко 236
 ѡѡнак 228
 ѡѡ[н]ку 385
 ѡѡсно 236
 ѡѡчиѡц 236
 ѡѡчкѡ, -и 439
 ѡѡшљѡѡ 236
 ѡѡшнѡ 236
 ѡѡиѡ[ѡ]ѡѡ, -ѡ[ѡ]ѡм
 495, 470
 ѡѡлако[ѡ]ѡѡ 465
 ѡѡљѡнѡѡ 347, 466
 ѡѡожнѡѡ-се 351
 ѡѡосѡбѡѡ 381
 ѡѡравѡѡ[ѡ]ѡм 470
 ѡѡрѡ[ш]ѡѡѡ 340, 382
 ѡѡреклѡѡ 349
 ѡѡрошѡѡ[ѡ]ѡм 470
 ѡѡрѡ[ш]ѡѡѡ, -ѡѡѡ,
 -ѡѡѡм 340, 382
 ѡѡце 362
 ѡѡѡѡѡѡ 363
 ѡрѡх 291, -ѡм 287,
 289, -ѡ 291, -ѡѡ 288,
 289, -ѡѡ 288, 331,
 -ѡѡ 330, -ѡкѡ 288,
 ѡѡ 291
 ѡрѡѡ[ѡ]ѡ 287
 ѡрѡ 271
 ѡрѡн 231
 ѡрѡѡѡѡ 341
 ѡсѡм 231
 ѡсѡ[м]ѡѡс[ѡѡ] 273, 384,
 387
 ѡсѡн 367
 ѡсѡ[н]ѡсѡѡ[ѡѡ] 333, 385
 ѡсѡнѡѡѡ 228
 ѡсѡѡнѡѡѡ 228
 ѡс[ѡ]ѡн 445
 ѡсѡлѡѡѡ 394
 ѡсѡгурѡ[ѡ]ѡѡм 470
 ѡсѡроѡѡѡ 345
 ѡскѡ[ѡ]с[ѡѡ] 373, 387
 ѡсѡљѡнѡ[ѡѡ]-се 344,
 374
 ѡсѡљѡ[х]ѡѡ-се 286
 ѡсѡѡмнѡѡ 337
 ѡсѡѡ 349
 ѡсѡѡѡѡ, ѡсѡѡѡѡѡ 449
 ѡсѡѡѡ (ѡсѡѡѡѡ) 315
 ѡсѡѡѡ (ѡсѡѡѡ) 315
 ѡсѡѡѡѡ, ѡсѡѡѡѡѡ 358,
 359
 ѡсѡѡѡ 349
 ѡсѡѡѡѡ 359
 ѡсѡѡѡѡѡѡѡѡ, -ѡ[ѡ]ѡѡѡ
 464
 ѡсѡѡѡѡѡ 349
 ѡсѡѡѡѡѡ 344
 ѡсѡѡѡ 456
 ѡѡѡѡѡ 277
 ѡѡѡѡѡ 230
 ѡѡѡѡ 477
 ѡѡѡѡ[ѡ]ѡѡѡѡ 376
 ѡѡѡѡѡѡ 467
 ѡѡѡѡѡ (с-) 425
 ѡѡѡѡнѡѡѡѡ 350
 ѡѡѡѡѡѡ (ѡѡѡѡѡ) 435
 ѡ[ѡѡ]ѡѡѡѡѡ 454, 464
 ѡѡѡѡѡ 443
 ѡѡѡѡѡѡ 443
 ѡѡѡѡѡѡ, -н 231, -ѡѡ
 258
 ѡѡѡѡѡѡ, -ѡѡ, -ѡѡ, -ѡѡ
 443
 ѡѡѡѡѡѡѡ 388
 ѡѡѡѡѡѡ (ѡ. и т.) 408
 ѡѡѡѡѡѡѡѡѡ 337
 ѡѡѡѡѡѡѡѡ 389
 ѡѡѡѡѡѡѡ (ѡѡѡѡѡ) 339
 ѡѡѡѡѡ, -ѡ 443
 ѡѡѡѡѡ 478, -ѡѡ : -ѡѡѡ
 270
 ѡѡѡѡѡ 260, 263
 ѡѡѡѡѡѡ, -ѡѡѡ 261, 267,
 359
 ѡѡѡѡѡѡѡѡ 254, 391, -ѡ
 397
 ѡѡѡѡѡѡѡѡѡ 362
 ѡѡѡѡѡѡѡѡѡ 362
 ѡѡѡѡѡѡѡѡѡ 338
 ѡѡѡѡѡ 338
 ѡѡѡѡѡѡѡѡѡ 362
 -ѡѡѡ (> ѡѡ) 273
 ѡѡѡѡѡѡѡ 285
 ѡѡѡѡѡѡ 230
 ѡѡѡѡѡѡ, -ѡѡѡ 369, 370
 ѡѡѡѡ 404
 ѡѡѡѡѡ 291, -ѡѡ 287, -ѡѡ
 291, -ѡѡ 288, 289,
 -ѡѡѡ 289, 330, -к 291,
 -ѡѡ 288
 ѡѡѡѡѡѡ 386
 ѡѡѡѡѡѡѡѡѡѡ 351
 ѡѡѡѡѡѡѡѡѡ 350
 ѡѡѡѡѡѡѡ 355
 ѡѡѡѡѡѡѡѡ 388
 ѡѡѡѡѡѡѡѡ 382, 392
 ѡѡ (+ ѡѡ, к, ѡѡ, ѡѡ, ѡѡ)
 > ѡѡ 372, (+ с, ѡѡ)
 > ѡѡ 373, > ѡѡ (> ѡѡ)
 362—363
 ѡѡѡ 577—578

- пѣдау* : *пѣдаху* 270
пѣ[д]нуш 375
пѣзойца 257
пѣзухо, -во 287
пѣјун, -ѣн 330
пѣко[ш]ћу (с-) 382
пѣлц 230
пѣлба 367
пѣмидбра, -ла 263,
 264, 267, 370
пѣ[н]шійвѣка (ош-) 254, 333, 384
пѣншійвѣка (ош-) 254, 333
пѣ[н]шійм 384
пѣншійш 333, *пѣншійш* 258
пѣпѣк 229
пѣсѣ (*пѣсѣвѣ*) 402
пѣсѣјау : *пѣсау* : *пѣшѣк* 451
пѣсѣ : *пѣ[д]нуш* 461
пѣсѣр[в]а 232
пѣшѣк 229
пѣвѣр 228
пѣкѣ 228, 271
пѣкче 364
пѣнь 228, -ови 399
пѣпѣр 228
пѣс 228
пѣсѣр[в]а 232
пѣсѣ 228, 342, 419
пѣкче 364
пѣче 388
пѣшѣа 392
пѣвѣр 265
пѣд (-и, -ѣ) 409
пѣдѣнца 265, 385
пѣкѣла 349
пѣкѣсија 366
пѣ[н]сија 385
пѣпѣјо 330
пѣпѣцкѣ 336
пѣранѣк 341
пѣсѣш (ѣ-четворо) 390
пѣ[ш] 380
пѣшѣк 229
пѣшѣр, *Пѣшѣр* 229,
 230
пѣшѣна, -у 432
пѣшѣш 265, 267
пѣ[ш]нѣс[ш] 272, 374,
 387
пѣшѣрајѣль 287, 330
Пѣшѣро[в]ѣц 230
пѣ[ш]сѣо 430
-пѣн : *-пѣкнущ* 460
пѣцкѣ 336
пѣчи 456, *пѣчѣјѣк* 451,
пѣчу 456
пѣвер 266
Пѣвѣни 346
пѣсѣкѣ 229
пѣз 266, 358
пѣлѣрија, -ца, -ница 266, 394
пѣлѣрија 394
пѣнѣша, -ѣша 235,
 260, 267
пѣпѣљем 468
пѣрија 267, 268
пѣриѣлица 253, 266,
 268, 394
пѣрѣн 263, 267
пѣсѣш (*пѣсан*) 454
пѣсо[в]ѣш 465
пѣшован, -овна 348
пѣшѣра 264, 267
пѣше[в]ѣш, -о[в]ѣш 465
пѣшнѣш 350
пѣ > *пѣ*, *пѣ* 346 – 347
пѣјан, *пѣјнѣш* 466
пѣлѣм (*пѣлѣмен*) 396
Плѣменѣц 230
Плѣмнѣк 337
Плѣмнѣца 337
Плѣнѣца 389

- подајник 330
 П[д]р[д]р 372
 По[д]г[д]рица 372
 по[д]г[д] 271
 по[д]мишев[д]ш, -о[в]д[д]ш 464
 по[д]мишу[в]д[д]ш 466
 по[д]дна (пот. pl.) 404
 по[д]дна, по[д]дне (уср[д]т-) 404
 по[д]д[д]не 375
 по[д]дне[в]и (дању) 434
 по[д]дну, по[д]дне (по-) 404
 по[д]д[д] 315
 по[д]др[д]че 341
 по[д]жд[д]ни 458
 по[д]жл[д]д[д]ш-се 351
 по[д]жл[д]еда, по[д]зл[д]еда 335
 по[д]жн[д]ш 351
 по[д]жн[д]ш[д]е, по[д]зн[д]ш 441
 по[д]жно 351
 по[д]зд[д]рав (т.) 410
 по[д]з[д]мница 337
 по[д]зн[д]к, -д[д]ок 452
 по[д]игр[д]ш[д]ем 470
 по[д]ј (по[д]) 283
 по[д]јач[д]ш 472
 по[д]ш[д]е[д]н[д]ко 375
 по[д]ш[д]е 349, 449
 по[д]ш[д]е 478
 по[д]к (по[д]ш[д]к) 453
 по[д]кл[д]д[д]ц 230
 по[д]к[д]н[д]ш 420
 по[д]кр[д]ш[д]ен 466
 по[д]к[д]ш[д]ство 346, 349
 по[д]к[д]ш[д]ство 346
 по[д]л[д]д[д]м 467
 по[д]л[д]д[д]н, -д[д]но 227, 231
 по[д]л[д]ко 227
 по[д]лој[д]на 330
 по[д]л[д]мен 475
 по[д]лум[д]ш[д]а 262, 264, 265, 362, 370, 384, 385
 по[д]м[д]г[д]м 467
 по[д]м[д]н[д]ш 237
 по[д]м[д]но[в]ш[д]а 237
 по[д]м[д]ш 228
 по[д]ме[д]ш (са ген.) 518
 по[д]м[д]н[д]ш[д]о (по[д]м[д]н[д]-но) 454
 по[д]м[д]ш[д]н[д]ш 376
 по[д]м[д]ш[д]е 456
 по[д]мош[д]л[д]в 348, 420
 по[д]мош[д]н[д]к 348
 по[д]на[д]ш[д]он[д]к 237, 249, 329
 по[д]на[д]ш[д]л[д]н[д]к 237, 249, 345, 386
 по[д]на[д]ш[д]л[д]н[д]к 250
 по[д]но[д]на (по-) 410
 по[д]но[д]ш 434
 по[д]н[д]ш[д]ура 263, 264, 384
 по[д]ш[д] 381
 по[д]ш[д]ф (попов) -ск[д]и 338, 339
 по[д]ш[д]нице 256
 по[д]ш[д]ди (са ген.) 519 -522
 по[д]ш[д] 446
 по[д]р[д]ш[д]и[д]о (по[д]р[д]ш[д]) 463
 по[д]р[д]ш[д]и[д]е 382
 по[д]р[д]ш[д] 379
 по[д]р[д]ш[д]к 263, 267
 по[д]р[д]ш[д]н 263
 по[д]с[д]ш[д] 368
 по[д]с[д]ш[д] 271
 по[д]с[д]д (отсада) 435
 по[д]с[д]н-сега (-сега) 435
 по[д]сел[д]нск[д]и 336
 по[д]сл[д]ш (по[д]сл[д]н) 454
 по[д]сл[д]ш, -д 444
 по[д]служе[в]ш[д]и, -о[в]ш[д]и 464
 по[д]сле, -н 335, 444
 по[д]сл[д]н[д]ш 335
 по[д]с[д]б[д]н 381
 по[д]с[д]р[д]д[д]ш 386
 по[д]с[д]р[д]ш[д] 380
 по[д]с[д]ш (т. и f.) 408
 по[д]с[д]ш[д]ен (постан) 420
 по[д]с[д]ш[д]ице 442
 по[д]с[д]ш[д] 271
 по[д]ш[д]л[д]м 469
 по[д]ш[д]л[д]н[д]ш 348
 по[д]ш[д]д[д]р (потом) 435
 по[д]ш[д]мо-се 236
 по[д]ш[д]н[д]ш 229
 по[д]ш[д]ко[д]ш[д]ем 470
 по[д]ш[д]л[д], -н, -на 435, 444
 по[д]ш[д]рбушк[д], -и 439
 по[д]ш[д]р[д]ш[д]ш 330
 по[д]ш[д]р[д]ш[д]но 337
 по[д]ш[д]с[д]л[д]не 336
 по[д]ш[д]ш 449
 по[д]ш[д]ш 288
 по[д]ш[д]ш 336
 по[д]ш[д]ш[д]к 229
 по[д]ш[д]ш[д]ш 253
 по[д]ш[д]ш[д]ш 329
 по[д]ш[д]ш 271
 по[д]ш[д]ш, -д 351, 444
 по[д]ш[д]л[д], -н 334, 435, 444
 по[д]ш[д]ш[д]ш[д]ш 334, 376, 413
 по[д]ш[д]ш[д]н 334
 по[д]ш[д]ш[д]ли 355
 по[д]ш[д]ш[д]ер 254, 356
 по[д]ш[д]ш, -л[д] 422
 по[д]ш[д]ш[д]ц 230
 по[д]ш[д]ш[д]ш[д]н 367

- ȳra[в]ослѣмни 337
 ȳra[в]ослѣни 389
 ȳrѡдва 393
 ȳrѡжни, -ѣк 351
 ȳrѡ[к]ѡца, ȳrѡ[к]ѡцов,
 ȳrѡ[к]ѡци, ȳrѡ[к]ѡче-
 ви 364, 388, 401,
 418
 ȳram, ȳran (ȳramen)
 396
 ȳrѡporaц 230
 ȳraсѡц 230
 ȳraскѡ (ȳraсѡкѡ) 407
 ȳrѡф (прав) 338, 339
 ȳrѡфше (на-) 449
 ȳraх, -ха, -ф, -в, -ва
 287, 288, 291
 ȳra[ш]ѣм, -[ш]ѣм,
 -шѡм 468
 ȳr[в]ѡм 433
 ȳrжун 263, 278, 357,
 362
 ȳrebѣн 466
 ȳreblѣ[г]нѣм 376
 ȳreblѣн 466
 ȳrѡвѡрнѡ 246
 ȳrѡвѡз, ȳrѡвѡлѡз 246
 ȳrѡвѡзнѡ 246
 ȳreврѣѡш 466
 ȳregledѡ[г]ѣм 470
 ȳregledѡвѡш 470
 ȳregledѡ[в]ѡш 465
 ȳre[г]нѡш 376, ȳreg-
 нѡше 458
 ȳre[д] 379, (са ак.)
 488—489, (са ин-
 стр.) 494
 ȳredѡ 232
 ȳredѡниш 227
 ȳredѡниш (ȳredѡжну-
 ши) 227
 ȳredѡка, -а[в]ѡш 265,
 267, 391
 ȳredлѡз 246
 ȳreрѣѡ, -дѡ[г]ѡ 246,
 329
 ȳreж[д]ѣнѣм, -жѡдѣни
 458
 ȳrekѡден 454
 ȳrekѡпѡлѡш 343
 ȳre[к]ѡ 390, 446
 ȳrekѡр 246
 ȳrekѡран 246
 ȳreкрѡ[д]ѡш 329
 ȳrelѡз 246
 ȳrelѡм 246
 ȳrema (са ген.) 519
 ȳremѣе[ш]ѣѡ 341,
 382
 ȳre[н]ѡдика 391
 ȳrenѡс 246
 ȳrenѡсѡк 451
 ȳreѡбѡкѡ[в]ѡш 465
 ȳredѡвѡна, -ѡ 441
 ȳreyѣк 246
 ȳreyлѡш 246
 ȳreyѡлѡмѣен 337
 ȳrerѡз 246
 ȳresѡд 246
 ȳresѡкѡк 246
 ȳresre[ш]нѣм 374
 ȳresѡѡфѡка 338
 ȳresѡѡѡ 246
 ȳresѡѡѡ, -ѡѡѡ 246,
 247
 ȳresѡ[д]нѡк 246, 375
 ȳresѡк 246
 -ȳreрѣ : -ȳregнѡш 462
 ȳreрѣлѡдѡ[г]ѡ-сѡ 285
 ȳreshѡлица 351
 ȳри (са лѡж.) 498, 534
 —535
 ȳri[в]ѡшѡш 472
 ȳrivѡзѡш (ȳrivѡзѡн)
 453
 ȳriгѡница, -гѡш 362
 ȳriѡдика 266
 ȳriрѣ, ȳri[г]ѡ 247, 250,
 436
 ȳriрѣѡѡ 245
 ȳriрѣвѡра, -ѡриѡ 245,
 246
 ȳriрѣвѡз 246
 ȳriрѣвѡзнѡ 246
 ȳriрѣлѡд 245
 ȳriрѣдѡ[г]ѡ 246
 ȳriрѣдлѡз 246
 ȳriрѣклѡд 245
 ȳriрѣкѡр, -кѡран 246
 ȳriрѣлѡз 246, 339, -ѡз
 236, 246
 ȳriрѣлѡм 246
 ȳriрѣнѡс 246
 ȳriрѣѡд 245
 ȳriрѣѡѡк 246
 ȳriрѣѡлѡш 246
 ȳriрѣрѡз 246
 ȳriрѣсѡд 246
 ȳriрѣсѡкѡк 246
 ȳriрѣсѡѡѡ 246
 ȳriрѣсѡѡѡѡ, -на 246,
 247
 ȳriрѣсѡ[д]нѡк 246, 344,
 375
 ȳriрѣсѡк 246
 ȳriрѣрѣ : ȳriрѣрѣѡм 245,
 365
 ȳriрѣрѣѡѡ 246
 ȳriрѣрѣѡн 352
 ȳriрѣрѣѡница 351
 ȳriрѣрѣѡш 351
 ȳriрѣрѣѡшѡ : нѡѡриѡ-
 шѡш 316
 ȳriрѣ[г]ѡд (ȳriрѣд) 243
 ȳriрѣ[г]ѡнѡш 255
 ȳriрѣлѡ[г]нѡш 376
 ȳriрѣмѡлѡвѡш,
 -ѡ[в]ѡш 464
 ȳriрѣмѡлѡ, -ѡкѡ 228, 271,
 ȳriрѣмѣре 341
 ȳriрѣмѣр 344

Пpимдpе 341
 иpийaшiвдiш 470
 иpийpаман, -бciш 337
 иpиcтiа[ђ]jгeм 470
 иpишeзaм 467
 иpишiшнyш 350
 иpифдiшaш 472
 иpифaшнo 361
 иpичан 365
 иpишi[ђ]шн-мy 469
 иpоблeн 466
 иpб[в]jаш 260, 263
 иpо[з] 383, 446
 иpозa 232, 446
 иpодaвaшo (иpодaвa-
 нo) 454
 иpодaк, -дaдoк 452
 иpддрeм 457
 иpдждpеm 457, -apо
 277
 иpокаpaдyр 260, 263,
 265
 иpоклe[н]cтвo 373,
 391
 иpолдзaк 450
 иpдмeнa 338, 344
 иpомyнeш 473
 иpойa[д]нyш 375
 иpдiлy 439
 иpдcaк 451
 иpocyлa 266, 269, 278,
 358, 362
 иpдcaк 342
 иpдшiмнo 337
 иpдшiшcaк 229
 иpоheйaк 345
 иpдhy 445, 519
 иpочишa[ђ]jгeм 470
 иpси 410, -и 404
 иpскa[ђ]jгeм 470
 иpстий (иpстiа) 402
 иpужд[ђ]jгeм 470
 иpб- 245 - 247
 иyвдiш (иyхaшш) 287

иyкбмнiк 337
 иyлишнiкa 263
 иyлициja 263
 иyлiцмaн 258
 иyнaн 231
 иyнoлeшaн 331
 иyпaк 229
 иyпoлaк 229
 иyш[ђ] 380, (ca гeн.)
 513
 иyшш (иyшa) 402, 433
 иyшпep 254
 иyшoм 399
 иyн : иyкнyш 463
 иyх 291, -в, -вa 288,
 289, 291, -ф -фa
 288, 289, 291, -[ђ]и
 289
 иyшшa[ђ]jгeм 470
 иyшшийш 355, 475
 иyшшhдш, иyшшeн
 340, 382

p (ceкyндapнo) 392,
 > 0 386, (пapти-
 кyлa) 444, p 277—
 278, (ceкyндapнo)
 p 278
 -pa (пapтикyлa) 444
 pад (т. и f.) 408
 pa[ди] 379, (ca гeн.)
 519—522
 pa[д]нa 376
 pддо[ш]hy (c-) 382
 paђe (paђa) 472
 paж 232
 paжaн 229
 paждpмaш 355
 paжђeли 335
 paжjашнийш 335
 paжлeшeш 351
 paжлиka, paжличийш
 351

paжлyшш 339
 pджнцeш 351
 paжнocш 351
 pa[з] 383
 paзaбpдш 232
 paзaгндш 232
 paзaгнeо 249, paзa-
 [г]нeлш 376
 paзaжндш : paзaгндш
 232, 351
 paзaпeш 232
 paзблe[г]нyш 376
 paзбyкђeш 345
 paзлeдa[ђ]jгeм 470
 pдзгoвцeшнo, pдзгo-
 влeшнo 254
 paздвa[ђ]jгeм 470
 pдзлйкy[в]jаш 465
 paзлyшшш-ce 335
 paзyмeш 338, -мeшo:
 -мeшo 249
 paзacнш 343
 pa[ђ]j 446
 -paкa (пapтикyлa) 444
 paкaм 260, 266
 paкaмa[ђ]jгeм 470
 -paкo (пapтикyлa) 444
 paмaшшзma 260, 264,
 267, 358
 paмaн, paмнш 337
 paмнaгeм 337
 paмншнa, -шцa 337
 paмнaш (-ce) 337, 467
 paнa[ђ]jгeм 389
 paншвдш 471, paнш-
 вдш (paншвaн) 454
 paншцa 389
 paнa[ђ]jгeм 470
 paнaшш(-ce) 389
 paнe[в]jаш 464
 paсaд, -нiк 236
 paскoчaш 388
 paскpшншцa, paскp-
 шншцa 350

- расіршнуйш* 350
расіу[ш]хлвдш 340, 382
расіѣзам 467
рдш (т. и ф.) 409
рѣж, рѣжѣнш 232, 278
-рака, -раке (партикуле) 444
рѣчун 234
Рбани[j]а 278
рбѣш 230
рѣа 278
рѣдбмно 337
рѣђш 247, -ѣ 346
рѣкѣ 271
рѣ[к]ни 376
рѣн : *рѣкнуйш* 461
речийш 247, 346
рѣчийше 456
речийца (дем. од *рѣйка*) 346
рѣчу 456
решавѣш 346
ржж, ржѣнш 278
рйкѣ 467
рj (< *рѣj*) > *р* 341
рje (< *рѣ*) > *ре* 247—248, 345—346
-рл (> *аро*) 277
рдбје 347
рд[ѣ]сш[в]о 373
рофийш 361
Рбфчѣни 338
рузмалйн 358, 370, 371
руковѣд, -ш 251—252 (ф. и т.) 408
рукоѣш 251
руме[н]шйн 264, 265, 267, 360, 384
румейшнд[в]ица 360
румейшндѣа 360
русмалйн 260, 262, 267, 358, 370, 371
рухо, рѣво 287
ручѣк 229
Рцѣго[в]ина 278
Рцѣгѣфци 338
рчйш : *рѣш* 467, 469
с (+ *ь, њ*) > *ш* 334—335, (+ *н, л*) > *ш* 350—355, > *ш* (спорадично) 355, *ѣ* (млетачко) > *ш* 356—358, > *ц* 363, > *к* 364, (+ *ц*) > *о* 381, [*с*]—383, 384, (са ген.) 513—514
сѣ (пса) 373
сѣблице 233
сѣбља 232
сѣ[в]лѣш, сѣвјѣш 233, 344
Сѣжин-дѣн 330
сам[о]дрѣгш, -а 277, 433
самдшуком, на-самдшук, ѡ-самдшук 439
сѣн 258
сѣ[н]дрѣгш 277, 333, 385
санѣпр 268, 369
сайѣш 266
сѣш (сад) 339
сѣшш (*сѣшѣ*) 402
сѣ- 232
сѣбийш, -ѣдш 232
сѣбја 347
сѣблицѣа 233
сѣбља, -нйк 232, 233
сѣвйш 232
сѣвьлѣсш 344
сѣ[в]лѣш, -ан 233
сѣгнѣш 232, -гнѣ 458
сѣ[г]нѣш[ш]-се 232, 374, 376
сѣгорѣш 232, -ѣжо 249
сѣгрѣшйш 232
сѣд 236
сѣ[д], -а, -ако, -а, ако, -ака, -ачко 228, 381, 443—444
сѣдѣнш 228, 231
сѣдѣшнш 231
сѣдно (са ген.) 515
сѣждѣнш (*сѣгнѣш*) : -ѣм : -и 458
сѣжнѣш : -ѣвѣш 232, 351
сѣзнѣш 232
сѣзѣш 232
сѣјиле-се 330
сѣкрйш : -ѣвѣш 232, 252
сѣкѣйшш : -уѣлѣш 232
сѣм 228, *сѣм* 278
сѣ[м]нѣш 232, 344, -ѣно 469, -нѣо : нй-жо : -нѣжо 249, 338, -нѣвѣн 232, 338
сѣн 228
сѣ[н]десѣ (70) 391
сѣ[н]ѣпр 268, 369, 385
сѣнѣш, -ѣ[в]ѣно 389
сѣсшѣ[в]шш 232
сѣсшѣ[в]шш (*сѣсшѣ[в]-лѣн*) 454
сѣсшѣнак 229
сѣшрѣш (*сѣшрш*) 232, 457
сѣчу[в]ѣш 232
сѣшвѣн : -[в]лѣн 466
сѣшшш 232
сѣд[д]ба 372
сѣдбѣ (*сѣдѣбѣ*) 407
сѣдкакѣв 231
сѣваковѣшнѣ 350

- сѣдѣко*[j]ѣме 413
сѣдѣшѣ 295
сѣдѣча 427
сѣдѣцѣ 428
сѣдѣшо, -а 427
сѣдѣкѣв 234
сѣдѣи 234
сѣдѣшѣ 228
сѣдѣшо 234, 427
сѣдѣ[д]но 375
сѣдѣкр 230
сѣдѣдѣц 230
сѣдѣшо 427
сѣдѣклѣи, -клѣ, -кѣл 349
сѣдѣскѣ 373
сѣдѣколици 412
сѣдѣ[н]че 385
сѣдѣшу (ид-) 252
сѣдѣ (< сѣдѣ) > *се* 310
сѣдѣлѣсан 310
сѣдѣ 428
сѣдѣ[j]ѣвѣбно 420
сѣдѣ[j]ѣме 413
сѣр- > *ср-* 312
сѣр[г]нѣшѣ 376
сѣрдѣ 271
сѣрдѣшѣ 466
сѣршнѣла-му-лѣ 350
сѣшѣ[х], -е 381, 442
сѣшѣкѣвѣшѣ, -о[в]ѣшѣ, -у[в]ѣшѣ 465, 466, 470
сѣбе (= дат. лок.) 423
сѣдам 231
сѣдѣ[м]нѣсѣшѣ 272, 384, 387
сѣдѣ[д]а[н]десѣшѣ 333, 381, 385
сѣдѣ[д]моро 374
сѣдан 367
сѣдансѣшо 430
сѣдѣчкѣ (-очкѣ) 336
сѣдѣя 394
сѣдѣо 393
сѣдѣ[м]беговица 384
сѣдѣчкѣ (-лѣчкѣ), -чкѣ 336, 421
сѣшо (псето) 373
сѣфлѣя, *сѣвлѣя* 361, 389, 394
сѣм 278
си (енклит.) 424
сигурѣшѣ 358
сидѣм, -и, -ѣк 457
сикѣшѣ, -кѣшѣ 469
сидѣн 231
силѣя 394
сидѣлно 386
сидѣлѣцѣ 230, -ѣфѣца 338
си[н]сѣя 333, 385
сидѣлѣм 468
сидѣлѣшѣ 231
сидѣлѣх, -а 287, 291; -ѣв, -ѣв, -ѣва 236, 288, 291, -ѣк 291
сидѣлѣшѣн 231
сидѣ 468
сидѣшѣ: *сидѣ* 387, 457, 478, *сидѣ* 271
сидѣн, -ѣн 231
сидѣ 468
сѣ (< сѣ) > *ѣ* 341—342, *сѣ* (< сѣ) > *се* 344—345
сѣдѣка[в]ѣцѣ 230
сѣдѣка[ж]ушѣ 469
сѣдѣла 358
сѣдѣле 260
сѣдѣлѣ 358
Сѣдѣдр, -скѣ 228
сѣдѣшѣ, -ѣм; -ѣм 466, 468, 469
сѣдѣлѣшѣ, -лѣм: -лѣм 468, 469
сѣдѣлѣшѣ 236
сѣрѣшѣ 446, (са ген.) 516—517
сѣрѣшѣшѣ 252
сѣрѣшѣшѣ 329
сѣрѣша 267, 358
сѣрѣшѣкѣ: -лѣк: -ѣк 451
сѣшѣ[в]ѣшѣ 465, 466
сѣшѣ[ш]сѣшѣ 373
сѣ (> шл) 351
сѣбѣ: -лѣ 422
сѣдѣвен 347
сѣдѣмѣн: -мѣн 337
сѣдѣнка 258
сѣдѣлѣкѣ 334, 385
сѣдѣкѣ (*сѣдѣмѣкѣ*) 407
сѣдѣва, -[в]ѣшѣца 359
сѣдѣшѣшѣца 329
сѣшѣчѣн 231
сѣдѣбѣдѣн 231
сѣдѣлѣн: -нѣн 348
сѣдѣмѣн, -мѣмѣн 338, 475
сѣдѣшѣ, сѣдѣки 228, 390
сѣдѣшѣнѣ 407
сѣдѣшѣх, -ѣ 291
сѣшѣя (ѣт-): *сѣшѣва* (ѣт-) 248, 288, 329
сѣшѣромѣ 440
сѣшѣсѣ 271
сѣшѣшѣ, -ѣшѣшѣ, -ѣо 249, 344
сѣшѣна 344
сѣшѣшѣ, -ѣшѣшѣ, -ѣо 249, 344, 338, 472
сѣ (> шм) 350
сѣшѣшѣшѣ 442
сѣшѣша 228, 287, -ѣва 228, 288, -ѣя 228, 288, 331, -ѣи 330
сѣшѣшѣшѣ 475
сѣшѣшѣ: *сѣшѣшѣшѣ* 252, 474
сѣдѣчкѣ 439
с + нѣ 335

сб (f. и m.) 408
 сб/в/аш 373
 сбѣка (псовкв) 373
 с-ову банду 526
 сдлаш. -ад 230, 263,
 358, 371
 сдлем (instr. sing.)
 408
 сдрша 358
 Софѣја, Совѣја 360
 сдфра, сдвра 360
 сйдшен 455
 спанцдш 260, 358
 сйекльдш-се 349
 сйе/н/цдш 260, 265,
 358, 364, 385
 сйѣла 267, 358
 сййца 358
 сйомењивдш 470
 сйоминье/в/аш :
 -о-/в/аш 464
 сйдрѣди (са ген.) 519
 —522
 сйдред 446, (са ген.)
 518
 сйдсобан 231
 сйрдм 446, (са ген.)
 519
 сйрема (са ген.) 519
 сйрдѣу 445, (са ген.)
 519
 сйужѣль 229
 сйушѣд/ј/ем 470
 сйу/ш/нѣш 382
 срдѣц (вѣрабац) 366
 срдбљѣц 366
 срдмошан 231
 срдну (нд-) 386
 срдфца (вѣрапца) 362
 срдбљѣш 343
 срдѣд/нѣш 376
 срдкнѣш, -кнѣш 349, 420

срдс[ш] : срдшкунѣ 462,
 срдшѣм 365, срдѣо :
 срдѣо 249
 срдсш/в/о 349, 373
 срдшнѣш 348, 420; -ѣ
 417
 срднѣн, -нѣш 231, 420
 срдсш/в/о 349
 срд[ш]скѣш 373
 срд[ш]сш/в/о 373
 -сш > -с 386—387
 сшѣк 476
 сшѣк : -док 452
 сшанѣмнѣк 337
 сшѣш, сшѣш[ш]-се
 359
 сшѣрац 230
 сшѣрѣ/ј/и 247, 248
 сшѣрѣшина 247, 346
 сшѣрѣ/ј/ѣме 413
 -сшѣн > -сѣн 386
 Сшѣна, -ица 236
 сшѣни 236
 -сшѣво 310
 сшѣвѣрац 230
 сшѣвѣона 313
 сшѣ[г]нѣш 376
 сшѣзѣм 467
 сшѣјона 330
 сшѣгѣ 271
 сшѣнѣ[ш]-се 345, 374
 сшѣјо 478
 сшѣмадѣур 260, 263,
 267, 358
 сшѣ > шѣ 339—341
 -сшѣ (девет) 430
 сшѣоѣк 476
 сшѣо/ј/ѣнѣш, -кѣ, -кѣ,
 -чкѣ 438, 439
 сшѣдѣц 230
 сшѣдѣк 236, 357
 сшѣдѣшѣ (двѣѣ, трѣ-
 итд.) 430
 сшѣдѣшѣм 433

сшѣра/м/ѣушѣца 332,
 384
 сшѣранѣц 230
 сшѣрѣх, -а 287, 291,
 -в, -вѣ 288, 291
 сшѣрѣлѣчкѣш 367
 сшѣрѣлѣца 346
 сшѣрѣѣа 287, -ја, -јѣ
 288, 320, 331, -вѣ
 288
 сшѣрѣгнѣ 267, 357
 сшѣрѣзѣк : -жѣјѣк 451,
 -жѣш, -жѣш 456
 сшѣубѣц 230
 сшѣуд 407
 су (= са) 445
 сшѣ/в/аш (псовати) 465
 сувѣш, -лѣш 422, -лѣшѣ
 417
 сувѣзѣмнѣш 290
 сувѣжѣнѣш 229
 сшѣмѣш (< сумѣшт),
 сшѣмѣш 347, 394
 сшѣкљѣн 367
 сумѣш (> сшѣмѣш)
 347
 сумѣшѣш, сумѣшѣш 348
 сшѣ/м/ѣураѣда 358, 384
 сшѣ/н/ѣш 385
 сшѣшѣрна 264, 371
 сшѣскѣш 373
 сшѣсѣд 344
 сшѣх, -а, -в, -вѣ, -ѣш
 290, 291
 сшѣшѣш 422
 сшѣшѣшѣш 296
 сшѣшѣшѣш 338

с (природа) 341—342,
 > *ћ* 363, > *шћ* 392
сдлш (сјахати) 343
сд[ш]-се, сдсн 342
 (не-)бд-се (не-бој се)
 346
сдввр 344
седехи, -ке, -ки 438,
 -чкѣ 439
седйнш 343
с-едншем 343
сѣ[д]нш, -шк, -ица
 344, 375
седѣк, седѣчш 310,
 345
сеђеш 250, 344, *сеђео*
 249, *сеђехи* 438, 475,
 -дшјак: -ђак 450
сеђечкѣ 439
сѣ[с]јаш 247, 248, 344
секшра 344
семе 344
сен 344
сенка 344
сео 249
сесан 310
с-сєси 343
сєс[ш]: сѣ[д]нш 344,
 387, 461
с-сєси[в]ом 343
сєшш[ш]-се 344, 374
-сєћ: -сєкнш 344, 460
сєћа[ш]-се 344, 374
сєцак 451
сечу 456
сштра 343
сшршдш 435

ш (+ *ш, к*) > 0 372,
 (+ *с, с, ш*) > 0 373,
 (+ *м, н, њ*) > 0 374
 —376, -ш > 0 387—
 388

шд 578
шавја 260, 370
шавља 261, 370
ша[в]улшн 261, 262,
 267
шажн 330
шдкв (шдквш) 429
шакулшн 261, 264,
 267, 393
шд-ли 578
шдлцвр 254
шамљн, шамњн 233
шдмо 444
шарншца 278
шдчно 233
шд 228, 424
шавјдн 348
шдвно, шдвншца 229,
 348
шддвр, -вр, -швр, -вра,
-вра, -врака, -враке,
-цвраке 228, 444
шдзбина 229
шдкнш 228
шдман 228
шдмш 235
шдмншца 228
шдмњн, -љн 233,
 338
шдмо 236
шдншк, -цно, -шшца
 229, 230
шдншца 389
шдчш (шдчш) 229,
 422
шдњн 389
шдсш 229
шдсшмєншш 237,
 261, 265, 358
шдчно 233
шдшш 229
швр- > шр- 312
ше (енклит.) 424, (све-
 зица) 578—580

-ше (= *-ше*) 477
шдбе (= дат.-лок.)
 423, (= себе) 536
шдке 580—581
шелєсина 346
ше[л]сшја 388, *шевсш-*
ја, шефсшја 363
шерако 441
шд[ш]ке! 372, 405
-шєћ: -шєгнш 463
шшгла 266
шцєшно 350
-шшја: -шєла 253—
 254, 478 (+ инф)
 554—555
шшх, шшј 291, *шшхо,*
шшја 290, 329, 330
шшчш 341
шшје (< *шш*) > *ше* 345
шшелєсина 346
шкдш, шкдше 236
шл, шљ, дл (> *кл, кљ,*
гл) 349
шњ, дњ (> *књ, гњ*)
шдбош 371
шдш 315
шшјдга 365
шдшшро 390
шшлшкш 425, *шдлшкш*
 277, 425
шравєза, шравшєза
 253, 265, 357, 371,
 386
шравєша, шршвєша
 357, 371, 386
шршвєжа 357, 371,
 386
шршја (шд-) 330
шрбшх, -в, -ф 291; *-ха,*
-ва, -фа 287, 288,
 289, *-ви* 289, *-ш* 330
шрш 271

шргѡ[в]ац 230, шргѡф-
ци 338
шрѣвнѣк 363
шрейшѣјак : шрейћак
450
шрейћѣш : шрейшѣм
469
шрѣсѣк 229
шрѣсѣјак : шрѣсѣк 451
шрѣћѡм 433
шрѣфѣш, -[в]ѣш 360
шрѣшѣна (ис-) 455
шрѣ (промена) 430—
432
шрѣ[ѡ]ѣс[ш] (мѣње
[j]ѣдан) 430
шрѣема 431
шрѣѣс[ш] 387, 390
Трѣ[ш]ће 254, 382
шрѣнѣс[ш] 272, 387
Трѣ-Рѡге 432
шрѣсѣѡ, -а 430
шрѣнѣца 278
шрѣ[j]ѣ 432—433
шрѣ[j]ѣца 433
шрѣшѣк 229
шрѣљѣш 343, -љѣѡ 249
шрѣубѣјак, -љѣк 450
шрѣубѣш 473
шрѣ[ѡ]но 375
шрѣ[м]ба, шрѣ[м]бѣш,
шрѣ[м]бѣч 391
шрѣѣ, -ѣкѣ, -ѣчки
438
-шски (> -ѣки, -ски)
336, 373
-шсѣѡ [-дсѣѡ] >
-сѣѡ 349
шѣ, -н, -на, -нака,
-накѣ 443
шѣбла 362
шѣдѣен, -а, -ако 443
шѣжѣѡ (шѣжѣѡ) 407

шѣжѣш 473
шѣш : шѣшљѣ 421, 422
шѣшѣ, -ѣш 456
-ћ 283, (> j) 349
ћак (нѣ-ћак) 478, 479,
(+ инф.) 552—553,
ћѣхѣ : ћѣш 270
ћѣнѣш 363
ћѣшљѣ 261, 369
ћѣрма 369
ћѣш, ћѣј, -јѣн 363
ћѣшѣца 345
ћѣшѣѡ 345
ћѣ[ѡ]нѣш 375, ћѣѡ :
ћѣ[ѡ]нѣ 463
ћѣ[j]ѡ 249, 478
ћѣљѣсина 346
(цѣѡ-ћѣлѡк)ѡ[ѣн] 345
Гѣшѣн 345
ћѣшѣнѣка 345
ћѣшѣш 345
ћѣр 295, (-и, -ѣ) 409
ћѣрѣш 345
ћѣсѣр 345
ћѣсѣѡѣ 345
ћѣш 395
ћѣшљѣш 310, 345
Гѣшѣка, -ѡ 310
Гѣшѣна 345
ћѣшѣш 345
ћѣшѣшљѣ 368
ћѣшѣѡ 478
ћѣшѣка 261, 267, 369
ћѣшѣѣ 368
ћѣш > шѣш 347—348
ћѣшѣк 368
ћѣшѣк 229
-ћски (> -ѣки, -ћки)
395—336
ћѣрѣѡ (ћѣрѣѡ) 407

у (романско) > у 264
—265, (са ген.) 514
—515, (са ген. уз
лица) 506—508, (са
ак.) 526, 482—883,
(са лок.) 480—481
уѡфѣшљѣ 362
уѡѡ 271
убѣ, убѣшѣ 449
убѣен, убѣен 466
убѡ[ѡ]нѣш 375, убѡѡ-
[н]ѣ, убѡ[ѡн]ѣла 463
уѡнѣш 237, уѡѡ 463,
у-[в]ѣ (у-ѡвѣ) 276
уѡѣк, -а 444
уѡшљѣ, уѡшѣѡѡ
(на-) 230, 272
у[в]ѡѡѡѡ, у[в]ѡѡѡѡ
364
уѡѡѣѡ, уѡѡѣ 472
уѡѡѡ 229
уѡнѣ 458
уѡнѣѡ[ж]ѣен 340, 382
уѡѡѡ-се (уѡѡ се) у-
ѡѡѡ-се (уѡѡѡ се)
315
уѡѡѡѡѡ 330
уѡѡѡѡѡ 338
уѡѡ[ѡ]нѣш 375, уѡѡѡѡѡ
345, уѡѡѡ 249
уѡѡ(-нѣу) 335
уѡѡѡѡѡ : уѡѡѡѡѡѡ 474,
уѡѡѡѡѡ 458, уѡѡ-
ѡѡѡѡѡ, уѡѡѡѡ 474
уѡѡѡѡѡ, уѡѡѡѡѡ 456,
474
уѡѡѡѡѡ 249
уѡѡѡѡѡѡ 329
уѡѡ-232
уѡѡѡѡѡѡ 232, -ѡѡѡ 249
уѡѡѡѡѡѡ 468
уѡѡѡѡѡ (уѡѡѡѡѡ) 453
уѡѡѡѡѡѡ, уѡѡѡѡѡѡ 476
уѡѡѡѡѡѡ (уѡѡѡѡѡѡ) 343

фуга 361
фугада 361
фурмина, -*нда* 261, 264, 267, 359, 370
фурруна 360

х : (природа) 284—285, (у почетку речи) 285—286, (у средини речи) 286—290, (на крају речи) 290—295, (у 1 л. синг. аор.) 292, (у 1 л. синг. имф.) 293, (закључак) 296—298
хабѣр 285
хѣјаш 285
хѣјде 285
хѣјдук 285
хѣјка 285
халѣна 285
хан 285
ханѣр 285
хѣрѣно 285
харѣч 285
хѣрѣш 285
хѣш 285
хв- (> *ф-*, *в-*) 295
хилѣда 285
хитѣш 285
хитѣр 285
хлѣд 285
хлѣб 251, 285
хѣд 285
хоро (нѣ-) 285
хѣшу 285, нѣ-*хошу* 285, 479
хѣца 285
хрѣбар 285
хрѣмѣш 285
хрѣна, нѣ-*хрѣнијо* 285
хрѣш 285

хрѣш 285
хрѣшѣц 285
хрѣа 285
хитѣш [j]o 285, 478
хѣ- (> *шѣ-*, *нѣ-*) 295
хѣка 285
Хусейн 285
хѣчи 285

ц (романско) > *ц* 369
цѣшѣца 261, 369
цариграѣцѣкѣ, -*скѣ* 336
Царѣград, -*ѣцѣкѣ* 234
цѣје (< *цѣѣ*) > *хе* 310
цѣлѣшови 344
цѣлѣв, *цѣлѣшѣш* 251
цѣлѣшѣш 329
цѣра 265, 369
сi (итал.) > *ч* 369
сhі (млет.) > *н* 369
Цѣгѣшѣка 385
цѣјо 329
цѣш [ан] *циѣлѣ* 420
цѣје (> *хе*) 345
цѣклѣ, *цѣклѣ-се* 364
цѣмѣла 363
цѣвѣн, *цѣш* [в] *лѣн* 419
цѣвѣ (*цѣвѣ*) 402
Цвѣшѣца 348
цѣкѣ [j]ѣм 470
цѣкѣман, *цѣкѣмнѣ* 337, *цѣкѣнѣ* 389
Црмнѣца, -*ѣчѣни*, -*ѣчѣкѣ* 385, 386
Црнѣца, -*ѣчѣни* -*ѣчѣкѣ* 336, 389
-цѣш- (> *-сѣш-*) 349
цѣш [j]ѣм 372
цѣшѣр 230, 235, 264 369

цашѣш 369
цѣшѣр 229
цѣшѣш : -*ѣм* 476

чѣш 229
чѣс, *чѣс* [к]ош 234
чѣслош [в]ѣц 234
чѣснѣ 229
чѣсш, *чѣсшѣш* 229
чѣша, -*ѣца* 236
чѣшно 350
чѣш [ш] *шѣш* [ѣш] 340, 382
чѣш [ш] *шѣш* 382

чѣшѣца 363, 372, -*ѣш-* *нѣ* 349, 363
чѣшѣам, -*ѣм* 468, 469
чѣса 427
чѣсѣв 428, (некакав) 536

чѣшѣворо 433
чѣшѣворнѣшѣкѣ 439
чѣш [в] *шѣшѣкѣ* 229
чѣш [в] *шѣшѣм* 433
чѣшѣири (промена) 430—432

чѣшѣириѣс [ш] 391
чѣшѣириѣсш 391
чѣшѣириѣсшѣо 430
чѣшѣириѣсш 391

чѣшѣр [ѣ] *с* [ш] 387, 390, 391

чѣшѣри 391
чѣшѣрнѣсш 272, 391
чѣшѣшѣлѣ 229
чѣш [ш] *шѣш* 382

чѣш [j]ѣ (нѣчији) 536, (односно) 538

чѣшѣм 581
чѣшѣш 473
чѣшѣмнѣкѣ 337
чѣшѣшѣлѣв 369
чѣш (< *чѣш*) > *ч* 341
чѣшѣан, *чѣшѣанѣкѣ* 393
-чѣшѣ (партикула) 444
чѣшѣла; -*ѣр* 363
-чѣш- (> *-шѣш-*) 349

чѡак 230, 390, *-ака*
230, *чѡека, чѡїка*
390, *чѡче* 390

чѡчї 341, 390

чїїун 363

чрїшало 364

-чки (> *-чки, -ци*)
335—336

чўдан 231

чў[ѡ]ни 375

чўђѡху : чўђау 270

чужїш 471

чўни-ме, чуниїе-ме
463

чѡндѡр 364

чѡефердѡр, чѡевердѡр
360

Цўїа, -ѡн 364

ш (> *ч*) 363, (> *к*)
364, (+ *ч*) > 0 381

шѡнѡц 230

шѡв 229

шѡїѡш 229

шѡїнўїш 229

шѡ[ї]шїм 372, 469

шѡ[ї]ћѡш, -ѡш 229,
467, 469

шѡф (*шѡв*) 339

шевљїа 360, 393

шѡвїтелија 363

шѡга 265, 356

шѡгѡц 265, 356

шѡгѡсѡш 364

шѡгѡсѡш, шѡсѡш 390

шѡжѡн 229, 339

шенїца 373

шѡн[ш]телија 391

шѡс[ш] 380, 387

шѡшїна, -у 432

шѡшїѡѡрѡц 230

шѡшїш : шѡм : шѡм :
(*шѡм*) 468, 469

шѡф : *-в* 360

шефљїа 360, 393

шѡфїтелија 363

шѡш (*шѡш*) 339, 355

шешнѡс[ш] 272, 350,
387

шешїїца 339

шїрѡчѡк 419

шїфка 363

шїшнѡвѡц 230

шї (< *шї*) > *ш* 341

шїѡш 335

шкѡв 359

шкѡва 261, 356, 359

шкѡле, -ље 260, 261,
358

шкѡља, -їца 357

шкѡндѡл 357

шкѡн 261, 356

шкѡшула 261, 262,
356

шкѡф 261, 356, 359

шклѡї 393, (мнїн *ў-*)

Шклѡїї : *-е* 393, 403

шклѡїѡц 382

шклѡнѡц 393

шкѡль 264, 357

шкрїња 267

шкрїїљѡш 473

шкрѡфуле : *-[в]уле*
262, 264, 357, 359

шкўль 264, 357

шкў[р]дѡла : *-ља* 262,
266, 356, 370, 392

ш + ле, ли 351

шлѡн 351

шлѡнш 351

шлї[в]а 351, 359

шлївенїце 281, 351

шлїѡвш 351, 352

шлїѡї, -їѡц 351

шлїка 351

шлїна 351

шлїсїїш 351

шлїш 351

шлїчѡн 231, 351

шломїш 355

ш + љ 335

шљѡїло 334

шљѡїчеви 334

шљѡн : шљѡнш 335

шљубїш 335

ш-мѡком 355

шмрѡка 355

ш + н 350

шнѡ 350

шнѡга 350

шнѡжѡн, -нѡ 350, 352

шнѡн 350

шнѡїїравѡ 442

шнѡха 350, *-ва* 288,
350, 352, *-ја, -јѡ*
288, 350

шнемѡн-се 350

шнѡѡвш 252, 350

шнѡѡг 350, 352

шнїѡсї (*снїѡш*) 455

шнѡѡш 350

шнїш : *-їїем (-їїем)*
350, 474

шнѡ[в]ш 350

шнѡ[в]и 350

шнѡгѡчкѡ 350

шнѡї 350, *-їїе* 347

шносїш 350

шнў[в]ш 466

шнўжш[ш]-се 350

ш (+ н) 335

шнѡг[в]и 334

шнѡш 334, 474

шѡка 264

шїи[ї]ш 261, 267,
356

- шій*[j]ун 263, 267, 328, 356
шійка 267, 357
шійла 358
шійрүн 263, 267, 356
шійрак 264, 356
шій[н]га 262, 356, 385
шійрәк 229
-шій > *-ш* 386—387
шійаци[j]ун 261, 263, 267, 357
- шійгәш* 345, *-гәши* :
-гүши : *-дүш* 473, 475
шій[j]о 355
шійд 427, 581, (= нешто) 536, (= много) 537
шіймак 235, 236, 357
шійрәгна 267, 357
шһак + инф. 552—553
- [Ш]һәшан* 382
шһер (-и, -ә) 295, 409
[ш]һәш 295, 477, *[ш]һә-*
док : *[ш]һәк*, *шһак*
 478, *шһө* 247, 478
шүжәнь 229, 339
шүшій 339
- ш* 335
шјүшра 343

СА Д Р Ж А Ј¹⁾

Увод 211—224

1—5. Границе, конфигурација земљишта и привредни живот (211—215) 6—7. Деоба на племена и порекло становништва (215—216) 8. Место црмничкога говора међу зетским говорима (217—218). 9—15. Методи испитивања, напомене о транскрипцији, обиму рада и сл. (218—223). 16. Скраћенице (223—224).

В о к а л и

a 225—239

17. Природа *a* (225—226) 18. *a* < *ъ*, *ь* (227—232) 19. *a* < *ъ*, *ь* (232—233) 20. *a* < *а* (233—237) 21. *a* < других вокала (237) 22. Лумбардско *a* и зетски „полугласник“ (237—239).

ѣ 239—255

23. Досадашња испитивања (239) 24. Изговор дугога *ѣ*-а у Црмници (240—241) 25. Примери за *ѣ* под акцентом (241—243) 26. Примери за неакцентовано *ѣ* (243—244) 27. *ѣ* у наставцима придевско-заменичке промене (244) 28. Црмнички изговор *ѣ*-а према другим нашим говорима (244—245) 29. *ѣрѣ* > *ѣрѣ-*, *ѣрѣ-* (245—247) 30. *рѣ-* > *ре* (247) 31. *ѣ* + *j* (247—249) 32. *ѣ* + *o* < -л (249) 33. *ѣ* + *ь* и *ѣ* (250) 34. Екавизми (250—252) 35. Икавизми (252) 36.

¹⁾ Дебље отштампани бројеви односе се на тачке расправе, а остали на стране.

Архаични ијекавизми (252) 37. Секундарно *йѣ* (252—253) 38. *ѣ* према књижевном и страном *е*; *шијо*: *-ћела*; *-иер* (253—255).

Осћали вокали 255—258

39. Појединачна отступања (255—256) 40. Напоредна употреба вокала (256—257) 41. Нијансе у квалитету (257) 42. Назализовани вокали (258) 43. Мукли вокали (258).

Замена сћраних вокала 258—268

44. Порекло романских позајмица (258—259) 45. Романско *a > a, o, y* (259—262) 46. Ром. *o > y, o* (262—264) 47. Ром. *u > y* (264—265) 48. Ром. *e > e* (265—266) 49. Ром. *i > u, e* (266—268).

Редуција, елизија и контракција 268—276

Скраћивање: 50. У хијату (268—269) 51. У сандију (269—270) 52. *-ѡху > -ау* (270) 53. Изван хијата (270) — Елизија: 54. У сандију (270—271) 55. У брзом говору (271) — Контракције: 56. *-ѡо > -ѡ, -ѡѡ > ѡ, -ѡѡ > -ѡѡ, -ѡѡ > ѡѡ* (271—272) 57. *-ѡѡ > -ѡ* у бројевима (272—273) 58—59. Услед губљења *x, v* и *j* (273—275) 60—61. У сандију (275—276).

Губљење вокала 276—277

Консонанти

р 277—278

63. *-рл > ар* (277—278) 64. Секундарно *р* (278).

л 278—282

65. Природа црмничкога *л* (278—279) 66. Порекло *ж* у нашим говорима (279—281) 67. Примери (281—282).

к, г 282—283

68. Природа црмничкога *к* и *г* (282) 69. Примери за *ќ* и *џ* (282—283).

ћ, њ 283

70. *-ћ, -њ > -ј* (283).

x 284—298

72. Природа сх. *x* (284—285) 73. *x* на почетку речи (285—286) 74—79. У средини речи (286—290) 80. *-аху* (290) 81—83. На крају речи (290—291) 84—85. У првом лицу синг. аориста и имперфекта (291—294) 86—87. *-ѡх*, *-ијах* и *-их* у ген. пл. (294—295) — 88. *хћ-*, *хв-* (295—296) 89—90. Закључак (296—298).

в 298—314

91—92. Природа црмничкога *в* (298—299) — Губљење *в*: 93—96. На почетку речи (299—302) 97—99. У средини речи између вокала (302—309) 100. *свѣ-*, *цвѣ-*, *двѣ-* (310) 101. Појединачни случајеви губљења (310). 102. *-сѣво* (310) 103. Испред консонанта (311—312) 104. *свр-*, *швр* (312) 105. На крају речи (312—313) — 106. Секундарно *в* (313) 107. Закључак (314).

ј 314—332

108. *ј*: *ј* (314) 109. Природа црмничкога *ј* (314—315) 110. *ј* између различитих вокала (315—316). Губљење *ј*: 111. На почетку речи (316—317) 112. У средини речи (317—319) 113. На крају речи (319) 114—116. У императиву (319—320) 117. Испред *и* (320—321) 118. Испред *е* (321—323) 119. Испред *а* (323) 120. *е*, *а* + *ја*, *јо*, *ју* (323—324) 121. Између вокала задњег реда (324) 122. У наставцима *-ју* и *-јући* (324—325) 123. У сандију између вокала задњег реда (325) 124. Иза *и* (325—328) — Секундарно *ј*: 125. Иза *и* (328—329) 126. У парт. перф. *-ио* (329—330) 127. У групи *е*, *а*, *о*, *у* + *и* (330) 128. У групи *е* + *о* (330) 129. Између вокала задњег реда (330) 130. Испред консонанта (330) 131. Аналошко (331) 132. Закључак (331—332).

Асимилација 332—339

133. *н* + лабијал (332—333) 134. а) *м* + дентал (333—334); б) *м* + велар (334) 135. *с*, *з* + *љ*, *њ*, *ћ*, *ђ*, *ј* (334—335) 136. *-ћски*, *-чки*, *-шски*, *-жсѣво*,

-чшво (335—336) 137. *вн, вь* — *мл, мь* > *мн, мь* (336—338) 138. *в* + мукли сугласник (338) 139. Звучни сугласник на крају речи (338—339) 140. Асимплагација на даљину (339).

Прасловенско јошовање 339—341

141. *ск, зѣ* (339) 142. *сшј, здј* (339—340).

Новије јошовање 341—343

143. *шј, жшј, чшј, ршј* (341) 144. *сшј, зшј*; природа *с, з* (341—342) 145. Примери (342—343).

Најновије јошовање 343—346

146. *шѣ, бѣ, мѣ, вѣ* (343—344) 147. *сѣ, зѣ* (344—345) 148. *шѣ, дѣ* (345) 149. *цѣ* (345) 150. *рѣ* (345—346) 151. Примери неизвршеног и прогресивног јотовања (346).

Група лабијал + ј 346—347

152. Најновије јотовање (346) 153. Праслов. и новије јотовање (346—347) 154. Секундарно *љ* иза лабијала (347).

Дисимилација 347—350

155. *ћњ* > *шњ* (347—348) 156. *мн, мь* > *мл, мь* — *вн, вь* (348) 157. а) *шл, шљ, дл* > *кл, кљ, гл*; б) *шњ, дњ* > *књ, гњ* (348—349) 158. а) *-чн-* > *-шн-*; б) *-цш-* > *-сш-* (349) 159. *-цшво* > *-сшво* (349) 160. *ћ* > *ј* (349) 161. Појединачне дисимилације (350).

Појединачне шенденције 350—368

162—165. *сп, зп, сл, зл* > *шп, жп, тл, жл* (350—353) 166. Решетарова претпоставка о природи нових *ш, ж* (353—354) 167. Порекло овога појава (354—355) 168. *с* > *ш* испред других консоната (355—356) 169. *ш/с* у романским позајмицама (356—358) 170. Чување старог *с* (358—359) 171. *ж* > *з* (359) 172. Страно *ф* > *ф, в, њ* (359—361) 173. *в* > *ф* (361) 174. *ф* > *ѡ* — *в* > *б* (361—362) 175. *ѡ* > *ф, в* — *б* > *в* (362—363) 176. *с* > *ц* — *с* > *ћ* — *ш* > *ч* — *ж* > *ѡ* (363—364) 177. *с, ш* > *к* — *з* > *г* (364) 178. *чр-* (364—365) 179. *-м* > *-н* (365) 180. а) *љ* : *ј*,

б) њ : н, в) звучни : мукли и сл. (365—366) **181.** Замена консонаната аналогичном (366—367) **182.** Паралелна образовања (367—368).

Замена стираних консонанаџа 368—371

183. а) романско *з > џ*, б) турско *qu > к, к' > њ*; в) млет. *chi > њ*, итал. *ci > ч*; г) ром. *с > ц* и др. (368—371).

Губљење консонанаџа 371—391

184. Оклузиве: **185.** а) *й* испред *ш, к, ц, ч, њ*; б) *ш* испред *й, к — д* испред *б, г*; в) *к* испред *й, ш, ц, ч, њ — г* испред *б, д, џ, ц, њ* (372—373)

186. а) *й* испред *с, ш — б* испред *з, ж*; б) *ш* испред *с, џ, ш — д* испред *з, џ, ж*; в) *к* испред *с, ш — г* испред *з, ж* (373—374) **187.** *ш, д* испред *м, н, њ*;

б) *к, г* испред *н, њ* (374—376) **188.** *д, г* испред *л* (376—377) **189.** *ко[д], на[д], о[д], о[б]-, њо[д], исњо[д], њоре[д], њре[д], исњре[д], ра[ди], насре[д], њосре[д], усре[д], њу[ш], ње[ш], шес[ш], деве[ш], десе[ш], ка[д], са[д], сву[ђ], њо[й]* (377—381) — Констриктиве

190. а) *с* испред *ц*; б) *ш* испред *ч*; в) *ш* испред *њ*; г) *ж* испред *ђ* (381—383) — **191.** *бе[з], и[з], ни[з], њро[з], ра[з-], [с]* (383—384) — Назали:

192. а) *м* испред *й, б, н, њ, ј, с*; б) *н* испред *м, ш, д, ц, џ, ч, с, з, ш*; в) *п* испред *к, г* (384—386) —

Ликвиде **193.** *л, р > о* (386) **194.** *сњр-* (386) **195.** *-сњ, -зд, -шњ, -жд* (386—387) **196.** Крајњи сугласник иза вокала (387—388) **197.** Губљење сугласника у дублетама (388—389) **198.** Губљења у мање пажљивом говору (389—390) **199.** Скраћивање слогова у поздравима, императивима и бројевима (390 - 391).

Секундарни сугласници 391—393

200. Секундарни назали (391—392) **201.** Секундарно *р* (392) **202.** *зр-, жр- > здр-, ждр-* (392) **204.** *џ > шђ — џ > жђ* (392) **203.** *жл-, чл-, шл- > жгл-, чкл-, шкл-* (393) **205.** Појединачни појави (393) **206.** Аналошка образовања (393).

Мешаиџеза 393—394
207. Метатеза *в и л* (393—394) **208.** Спорадичне метатезе (394).

Деклинација

- Именице м. рода* 395—403
209. Хипокористика на *-о, -е* (395—396) **210.** Тип *камы* (396) **211.** Вокатив синг. (396—398) **212.** Инструментал синг. (398—399) **213—214.** Номинатив плур. (399—401) **215.** Генитив плур. (401—402) **216.** Датив плур. (402—403) **217.** Остаци промене на конс. и на *и* (403).
Именице ср. рода 403—404
218. Инстр. синг. (403—404) **219.** Генитив плур. (404) **220.** *дѣба, ѡдѣне* (404).
Именице ж. рода на -а 404—407
221. Вокатив синг. (404—406) **222.** Генитив плур. (406—407) **223.** *брѣџа, бѣчка* игла (407).
Именице ж. р. на консонанѣ 407
224. Инструментал синг. (407).
Именице са две промене 407—410
225. *ѡдсѣи, рѡд, кѡрѣџен, [в]лѡс, глѡд, дѡбѣиѣ, дѣрѡв, рѣковѣиѣ, сѡ, вѡрош, мѡсѣи, нѣрѣм, ѡдгѡн* (407—409) **226.** *ѣѣр, ѡѡд, рѡиѣ* (409) **227.** *Брѣѣли, вѣѣѣ, крѡд* (409—410) **228.** *ѡлѣѣѣи, ѡрси, гѣсли, јѡсли, клѣѣиѣиѣ* (410).
Промена родбинских назива 410—411
Придевско-заменичка промена 411—417
230. Инстр. синг. и дат. -лок. -инстр. плур. (411—412) **231.** Велари испред *и* и *ѣ* (412) **232.** *-ога, -ому, -ему* итд. (412—413) **233.** *-оѡе, -ѡѡе* (413—414) **234.** Ген. пл. (414) **235.** *-зи* (414—417).
Придеви 417—423
236. „Тврде“ и „меке“ основе (417—418) **237.** Придеви на *-ѣски, -шѣѣѣ, -жѣѣѣ* итд. (418—419) **238—240.** Напоредна, необичнија и аналошка образо-

Парт. пас. (453—454) **268**. I врста (455—458) **269**. II врста (458—459) **270**. III врста (459—464) **271**. IV врста (464—466) **272**. V врста (466—469) **273**. VI врста (470—472) **274**. VII врста (473—476) **275**. VIII врста (476) **276**. Помоћни глаголи (476—479).

Из синтаксе

Слагање падежа с предлозима 480—499

278. у са лок. (480—481) **279**. на са лок. (481—482) **280**. у са ак. (482—483) **281**. на са ак. (483) **282**. у, на уз *шїѿд*, *нїшїшо*, *нїшїша* (483—484) — **283**. о са ак. (484—485) **284**. *їо* са ак. (485—486) **285**. о са лок. (486) — **286**. *над* са ак. (487) **287**. *їод* са ак. (487—488) **288**. *їред* са ак. (488—489) **289**. *за* са ак. (489—491) **290**. *за* уз *ѿн*, *шїѿд* (491—492) **291**. *међу* са ак. (492) **292**. *над* са инстр. (492—493) **293**. *їод* са инстр. (493—494) **294**. *їред* са инстр. (494) **295**. *за* са инстр. (494—495) **296**. *међу* са инстр. (495) — **297**. о са лок. (495—496) **298**. *їо* са лок. (496—498) **299**. *їри* са лок. (498) — **300**. *низ* са лок. (498—499) — **301**. Закључак (499).

Значења и уїоїреба падежа 500—535

Но м и н а т и в: **302**. Предикативни (500) **303**. Место тзв. словенског инстр. (500) — **Г е н и т и в**: **304**. У одречним реченицама (501—503) **305**. Од презимена (503—504) **306**. Уз *чїсїїїї*, *блїзу*, *блїже* (504) **307**. *без*, *до* (504—506) **308—311**. *у*, *из*, [*искрїа*] уз лична имена (506—509) **312**. *код* (509) **313**. *лїше* (510) **314—318**. *од* (510—512) **319**. *око* (512) **320**. *около* (512—513) **321**. *їуїї* (513) **322—323**. *с* (513—524) **324**. *у* (514—515) **325**. *одно*, *сїдно*, *додно*, (515) **326—327**. *накрај*, *украј* (515—516) **328**. *искрај*, *скрај* (516—517) **329**. *наїѿмеђу* (518) **330**. *сїѿред*, *їсїѿред*, *ндсїѿред* (518) **331**. *исїред* (518—519) **332**. *їрѿћу-їрѿма-сїрїм* (519) **333**. *рїди*, *зїрїди*, *їѿрїди* итд. (519—522) — **Д а т и в**: **334**. Посесивни (522) **335**. Уз *шїїцї[її]-се*, [*вїѿља*] (522) **336**. Етички (523) —

Акузатив: 337. Уз *сидѣ* (523) 338. Уз *жалѣје*, *лѣгдѣ*, *лѣгдѣдѣ*; темпорални (523—524) 339—340. за (524—525) 341. на (525—526) 342. у (526) 343. с-о[в]у банду (526) 344. Уз компаратив (527) — Инструментал: 345. Уз *ругд[ш]-се* (527) 346—349. Употреба *с* у инструменталу, социјативу и просективу (527—534) — Локатив: 350. *при*(534—535).

Уйошреба заменица 535—538

351. Присвојне (535) 352. Повратне (536) 353. Упитно-односне (536—538) 354. *кол[и]ка*: (538).

Уйошреба придева 539—542

Неодређени вид: 355. У предикату (539) 356. Код придева на *-ов* и *-ин* (539) — 357. Одређени вид (540—542) 358. Закључак (542).

Уйошреба бројева 542—543

359. *[j]један* (542—543) 360. Уз збирне именице (543).

Уйошреба глаголских облика 543—564

Презент: 361. = футур (543) 362. да + се + *оћеш* + инф. = жеља (543—544) — Аорист: 364. У индикативу (544—545) 365. У релативу (545—546) 366. У питањима (546—547) 367. Од имперфективних глагола (547—548) 368. За понављање радње (548) 369. = непосредна будућност (548) 370. = поузданост (548) 371. = егзактни футур (549) 372. *има* + инф. = „замало да не“ (549) 373. = футур, потенцијал, плусквамперфекат (549—550) — Имперфекат: 374—375. Значења (550) 376. Имперфекат: Аорист (551—552) 377. = садашњост (552) 378. = кондиционал (552) 379. *ћак* + инф. = жеља, намера (552—553) 380. *ћак* + инф. = потенцијал (553) — Перфекат: 381. Крњи (553—554) 382. да + перф. = жеља, заповест (554) 383. *ако* + перф. = егзактни футур (554) 384. *докле* + перф. = могућност (554) 385. *ишио* + инф. = потенцијал (554—555) 386. *бијо* + инф. = прекор (555) — Плу-

с к в а м п е р ф е к а т : 387. Облици (555—556) 388. *да* + *plqmpf.* = жеља (556) — Ф у т у р : 389. = егзактни футур (556) 390. *ако, да* + футур = концесивно (556) — Е г з а к т н и ф у т у р : 391. Радња која претходи другој (556—557) 392. = прошлост (557) 393. = могућност (558) — И н ф и н и т и в : 394. Допунски (558—560) 395. = намерна или експликативна реченица (560) 396. = футур (561) 397. *за са инф.* (561) — И м п е р а т и в : 398. Историски (561) 399. Дуго трајање радње (562) 400. У з *који* = оптатив (562) 401. = концесивно (562) — О с т а л о : 402. Отступања у виду (562—563) 403. Отступања у упореби рефлексивних облика (563) 404. *па-да, па-мјкар, и-кад* + погодбени начин = потенцијал (563—564) 405. Парт. през. (564) 406. Парт. прет. II ср. р. (564).

Упошреба свезица (и сличних партикула) . . . 564—581

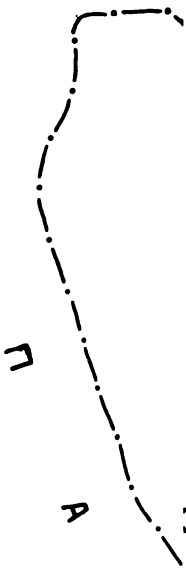
407—408. *а* (565—566), *али* (566), *ама* (566—567), *буди* (567), *да* (567), *да* (567—568), *дако* (568), *даши* (569), *дак* (569), *ђе* (569—570), *за* (570), *зашто* (570), *е* (570—571), *эле* (571—572), *џја* (572), *џма* (572), *џшом* (572), *јјере* (572—573), *ка* (573), *како и* (573), *ли* (573), *ма* (573—574), *мјкар* (574), *нако* (574—575), *нека* (575), *а-нека[ли]*, *а-некмали* (576), *на* (576—577), *ну* (577), *па* (577—578), *ша* (578), *шд-ли* (578), *ше* (579—580), *шеке* (580—581), *чим* (581), *што* (581).

Конгруенција

Слагање у броју 581—596

409—413. Заменице и придеви уз бројеве (581—589) 414—415. Предикат уз бројеве (589—590) 416. Глагол уз бројеве веће од 2 (590) 417—418. Релативна заменица (590—591) 419. Бројне именице на *-ица, -ина* (591—592) 420. Колективне именице (592—593) 421—422. Колектива на *-ад* (593—594) 423—425. Бројеви уз *plur. tantum*, колектива на *-ад*, *зрши* и *го[в]једо* (594—595).

<i>Слагање у роду</i>	596—598
426—429. Тип <i>вдјвода</i> (596—598) 430—431. Тип <i>вдвалица</i> (598).	
Ред речи	598—600
432. <i>бих, би...</i> (598—599) 433. <i>-се нека</i> (600)	
434. Остало (600).	
Негација	600—601
435. <i>[ни]један</i> (600) 436. <i>без-ниђе, нйшиа</i> итд. (600) 437. <i>нѣма нѣ, нѣко</i> (600—601) 438. <i>не нѣко, нйшиа</i> итд. (601).	
Текстови	602—620
Регнстар	621—651



Ц

А

С

К

Ш

Б

Л

А

Т

О

